

ICHUS
ANKARA

**3rd INTERNATIONAL
CONGRESS of HUMAN STUDIES**
3.ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI KONGRESİ

Tam Metinler Kitabı

Full Text Booklet

**3rdInternational Congress of Human Studies
Full Text Booklet**

**3.Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi
Tam Metinler Kitabı**

13-15 Kasım/November 2020

Milli Kütüphane/National Library of Turkey

Ankara/Turkey

Bütün Yayın Hakları Saklıdır

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve edidörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

ISBN: 978-605-06728-3-1

1.Baskı

2020

3thInternational Congress of Human Studies

Full Text Booklet

3.Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi

Tam Metinler Kitabı

Türkçe ve İngilizce yayın hakları Bilimi Destekleme ve Geliştirme Derneği'ne aittir. Fikir ve sanat eserleri yasası gereğince yazılı izin alınmadan kısmen ya da tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Editörler/Editors

Salih ÇEÇEN

Zeynel KARACAGİL

Ali Osman TİRO

Ömer KAHYA

Şafak BOZGUN

Yayınlayan

Bilimi Destekleme ve Geliştirme Derneği Yayınları

---Bidge Yayınları---

Sertifika No: 46367

Oğuzlar Mahallesi 1397 Cadde No:11/1 Çankaya Ankara

bidgeyayin@gmail.com

3rdInternational Congress of Human Studies
Full Text Booklet

3.Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi
Tam Metinler Kitabı

Editörler/Editors

Salih ÇEÇEN

Zeynel KARACAGİL

Ali Osman TİRO

Ömer KAHYA

Şafak BOZGUN

13-15 Kasım/November 2020

Milli Kütüphane/National Library of Turkey

Bilimi Destekleme ve Geliştirme Derneği Yayınları
2020

BİLİM KURULU/ SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdullah IŞIKLAR – Bursa Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Abişev – Kazakh Economic University

Prof. Dr. Ali Acar – Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu Şener – Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Nur TEKMEK – Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram Kaya – Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Birsal ORUÇ ASLAN – Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Doğan GÜRSOY – Washington State University

Prof. Dr. Ekrem Erdem – Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Erol Yıldız – Universität Klagenfurt

Prof. Dr. Esin Derinsu Dayı – Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Esmâ Reyhan – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Ferit İZCİ – Van Yüzüncüyıl Üniversitesi

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ – University of Central Florida

Prof. Dr. Füsün TOPSÜMER – Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Gülay GÜNAY – Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Gülay Öğün – Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Güven ŞAHİN – Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Hacı-Halil USLUCAN – University Duisburg-Essen

Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ – İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Haluk Ünal – University of Maryland

Prof. Dr. Hasan Ali Şahin – Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Bahar – Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Baski KARADENİZ – Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin Odabaşı – Çankırı Karatekin Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU – Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK – Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal Silay – Indiana University

Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan İNAN – Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Kubatbek TABALDİEV – Kırgız Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TAŞPINAR – Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN – Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammed Şevki AYDIN – Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Hançer – University of Central Florida
Prof. Dr. Mustafa KOÇ – Ryerson University
Prof. Dr. Naim Kapucu – University of Central Florida
Prof. Dr. Necla YILDIRIM – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Rafet Çavuşoğlu – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Reza Hejebri NOBARİ – Tarbiat Modares University
Prof. Dr. Salih Çeçen – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat Cereci – Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Selma Tozanlı – Institut Agronomique Méditerranéen de Montpellier
Prof. Dr. Yener Altunbaş – Bangor University

HAKEM KURULU/ REVIEWER COMMITTEE

Ali Öge – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Asem Hamdy Ahmed Abdelghany – Balıkesir Üniversitesi
Aysun – Türe Yılmaz – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ayşegül Sili Kalem – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ayten Kiriş Avaroğulları – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Ceren Aksoy Sugiyama – Ankara Üniversitesi
Cevriye Demir Güneş – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Duygu Işpınar Akçayoğlu – Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Eda Oruç Erdoğan – Akdeniz Üniversitesi
Erdoğan Buruldağ – Çankırı Karatekin Üniversitesi
Erhan Şensoy – Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Ersin – Kanat – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Fatih Ayhan – Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Fatma Gürses – Düzce Üniversitesi
Gizem Kartal – Ankara Üniversitesi
Gültekin Kamil Birlik – Atılım Üniversitesi
Güzin Yasemin Tuncay – Çankırı Karatekin Üniversitesi
Handan Belli – İnönü Üniversitesi
Hanifi Biber – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Hilal Kahveci – Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Jale Özata Dirlikyapan – Ankara Üniversitesi
Kerem Hepdeniz – Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Lokman Taşkesenlioğlu – Giresun Üniversitesi
Mesut Atasever – Uşak Üniversitesi
Murat Polat – Muş Alparslan Üniversitesi
Musa Atgür – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mustafa Güleç – Ankara Üniversitesi
Muzaffer Şahin – Gazi Üniversitesi
Nehir Varol – Ankara Üniversitesi
Nevin Göksal – Polis Akademisi
Özay Önal – Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
Rasim Berker Bank – Giresun Üniversitesi
Rumeysa Akgün – Kırıkkale Üniversitesi
Sengün Meltem Acar-Keskin – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Sıdika Arlı – Ardahan Üniversitesi
Sibel Akgün – Sakarya Üniversitesi
Şeyda Büyükcan Sayılır – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Tilda Saydı – Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Ümran Türkyılmaz – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Vidan Hilal Akçay – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yasemin Sağlam Kaya – Hacettepe Üniversitesi

Zeynep Ergen Işıklar – Selçuk Üniversitesi

DÜZENLEME KURULU/ ORGANIZERS COMMITTEE

Bilimi Destekleme ve Geliştirme Derneği

KONGREYİ DESTEKLEYEN KURUMLAR/ INSTITUTIONS SUPPORTING THE CONGRESS

Ankara Üniversitesi

Bilimi Destekleme ve Geliştirme
Derneği

Uluslararası İnsan
Çalışmaları Dergisi

Bidgecongress
Akademik Organizasyon
Platformu

3. ICHUS

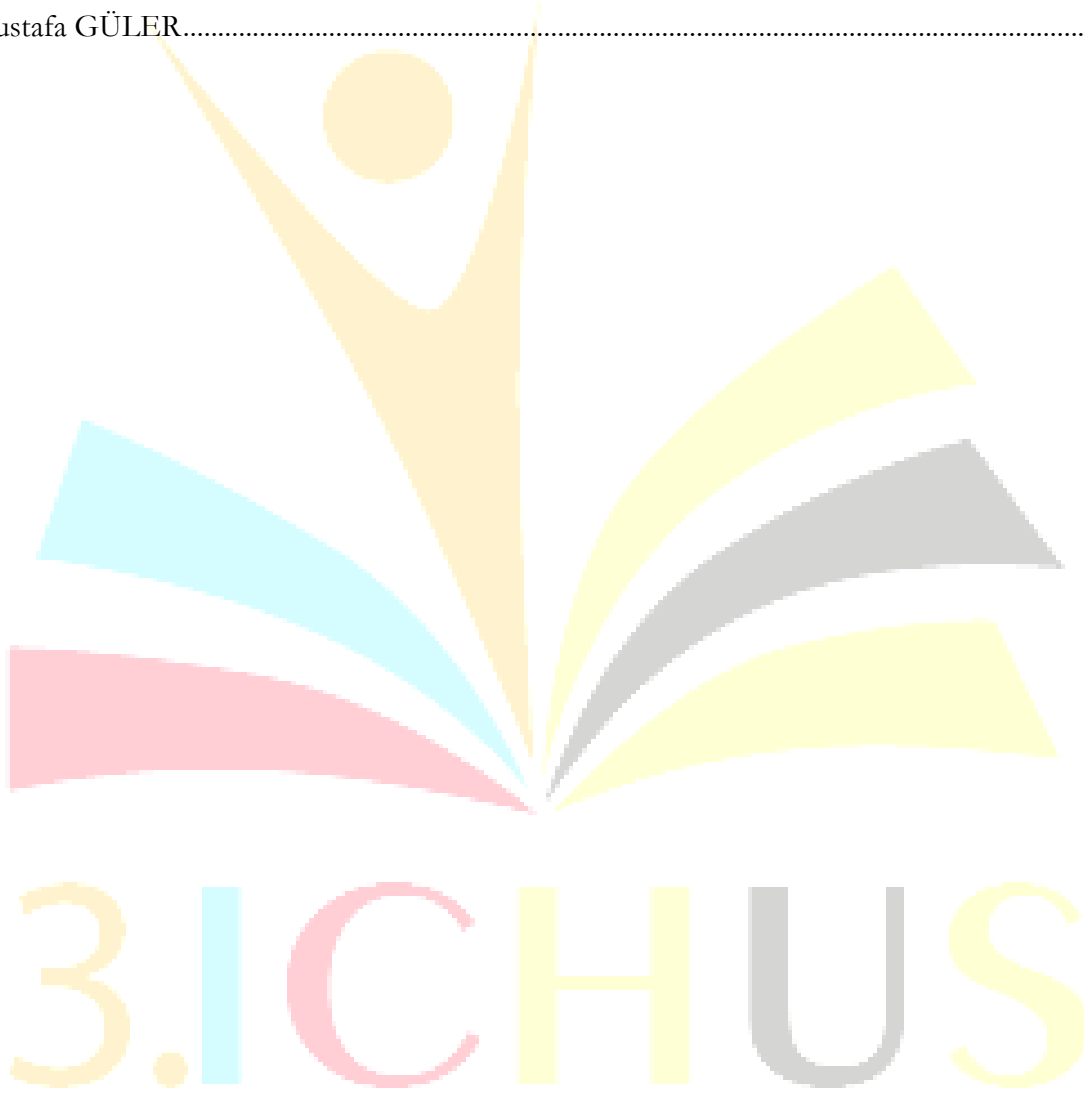
İçindekiler

Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyumu Etkenleri.....	14
Vahit Ağa Yıldız.....	14
Durmuş Kılıç.....	14
Özel Eğitimde Aile Katılımı ve Disiplinlerarası İşbirliğinin Kapsamı	26
Deniz YÜKSEL.....	26
Emine Sümeyra AYDIN	26
Yabancılar Türkçe Öğretiminde "et-, ol-" Yardımcı Fiil Yapılarının Çatı İşlevine Göre Değerlendirilmesi	36
Seyfullah ÖZTÜRK.....	36
Vildan ÖNCÜL.....	36
Büyük Bilgi Açısından Türkçenin Edinimi	47
Vildan ÖNCÜL.....	47
Seyfullah ÖZTÜRK.....	47
'Sisterhood' in Doris Lessing's "The Other Woman".....	58
F. Gül Koçsoy.....	58
The Occurrence and Appearance of Franz Kafka's Case of Forensics Up in the Gallery.....	66
Süreyya İlkılıç.....	66
Emergence of Novelties and Intellectual Property: Wiśniewski's Missing Element.....	73
Burak Erkut	73
Çocuk Cinsel İstismarına Radikal Feminist Perspektiften Bir Bakış.....	78
Fatmanur Alsancak.....	78
Okul Öncesi Eğitim Alan Çocuklarda Finansal Okuryazarlık ve Güven Bilincinin Oluşturulmasının Önemi ve Öğretmenin Rolü.....	88
İbrahim GÖRMÜŞ.....	88
Ayşe Tuba ŞAHİN	88
Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Eğitiminde Matthew Lipman Metodu	115
Sinem ÜNAL.....	115
Sartre'ın Kendi-İçin-Varlık(Pour Soi) Kavramı Üzerine İnceleme.....	124
Fatma Didem Altunay Erduvan	124
Spinoza Felsefesi'nde İnsan ve Doğa İlişkisi.....	140
Tuğçe Eser	140
Kovid-19 Pandemisinin Diş Hekimlerinin Korunma Davranışlarına Etkisi	147
Kevser TUNCER KARA.....	147

Osman Ataş	147
Kadına Yönelik Şiddette Medyanın Rolü	155
Kübra Nur UÇAR	155
Esra ÇAYLAK ALTUN	155
Türkiye’de 1970-1980 Yılları Arasında Siyasal Şiddetin Kaynakları	162
Berker Bank	162
Türk Anayasa Tarihinde Devrimler ve Karşı Devrimlerin Etkisi	178
Ali Fuat GÖKÇE	178
Fatma YILDIZ	178
Otoriter Ülkelerde Devlet Terörü: Çin Halk Cumhuriyeti Üzerine Bir Değerlendirme	192
Ali Fuat GÖKÇE	192
Muhammed AKSU	192
Yeni Bir Söylemin İnşası: Muhafazakâr Demokrat AK Parti ve Demokratikleşme	207
Yaşar YEŞİLYURT	207
Paulo Freire’nin Eleştirel Pedagojisi Üzerine Bir Değerlendirme	223
Cem Özkurt	223
Çocuk Cinsel İstismarına Radikal Feminist Perspektiften Bir Bakış	230
Fatmanur Alsancak	230
Bilgi Toplumuyla Eğitimde Değişen Roller	240
Ayça BAKINER	240
Yerel Halkın Kültürel Turizm Hareketliliği ve Faaliyetlerine Yönelik Algıları: İznik İlçe Merkezi (Bursa) Örneği	247
Sevim Erdem	247
Ayşe Okuyucu	247
Türkiye’nin Tarımsal Miras Hukuku Tarihi	265
Yücel Keşli	265
Bizans İmparatorluğu’nda Bir Kültür Merkezi: Mistra	291
Ali Genç	291
Bağımsızlığa Giden Yol: Aşağı Ülkeler İsyanı ve Hollanda-İspanya Mücadelesi (1566-1609)	301
Mehmet Talha KALKAN	301
Irak Selçuklu Devleti’nde Yeni Bir Devri Başlatan Muharebe: Dînever (8 Receb 526 / 25 Mayıs 1132)	314
Pınar KAYA TAN	314
Yerel Basın Tarihi Araştırmaları Bağlamında İzmir Basınında 1961 Anayasası Referandumu	324
Mikail Kolutek	324

Türkiye’de Kadın Turistlere Yönelik Saldırıların İncelenmesi.....	342
Tuba Şahin ÖREN.....	342
Veli Erdiñç ÖREN.....	342
Türk Halk Oyunları Bölüm Mezunlarının Sorunları Ve Çözüm Önerileri	359
Ahmet Alınca.....	359
Çocuk Tiyatrosunda Çağdaş Sahneleme ve Oyunculuk Anlayışı: Batıda ve Tiyatrotem Örnekleri ...	371
Özgün Çakar Özdemir.....	371
Dijitalleşen Sanat Bağlamında Bilgisayar Destekli Organik Heykel Modelaj Uygulaması ve Heykel Disiplinine Getirileri	385
Özgür Ballı	385
Öğretimde Olması Gereken Öncelikli Özellikler.....	396
Besna Yılmaz	396
Tabiinden Ebu Huzeyfe Diye Meşhur Olan Musa B. Mesud’un Hayatı	412
Asmaa Younis.....	412
Eş‘arî’den Gazzâlî’ye Değişen Kelâm Algısı.....	431
Hikmet Yağlı Mavil.....	431
Ergenlerin Merhamet Duygusu ve Bazı Değişkenlerin Etkisinin İncelenmesi.....	445
Cüneyt Altan Altay.....	445
Mervenaz Çevik.....	445
Sude Balkesen.....	445
15 Years Since Accession Negotiations Started! How has the European Union Broken Turkey’s Motivation for Membership?	458
Uğur Burç Yıldız	458
XI. Yüzyıl Türk ve Roma Hukuk Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme	465
Engin Eroğlu	465
Ceylan, Seldağ Güneş, “Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi”, <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi</i> , Cilt 8, Sayı 2, 2004, s.1-19.	471
Sanat Yapıtında İmgenin Gücü.....	472
Gülây Karakuş	472
Eski Doğu’nun Büyü ve Büyücülükle Mücadelesi.....	481
Nurgül Yıldırım	481
Türk Sinemasında Doksanlar ve Bağımsız Sinemanın Yükselişinin Toplum-Birey Anlamında Sorgulanması Üzerine Bir Çalışma.....	491
Eylem Özçimen.....	491
Küçük Çocuklarda Hijyen	503

Semra AKTO	503
Ayşegül Ulutaş Keskinkılıç.....	503
İslami Feminizm ve İslami Feminizm Eleştirileri Üzerine Genel Bir Tartışma	517
Serhat SAATCİ	517
Fatih Çağatay CENGİZ	517
Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Mesleki Tükenmişliklerinin Sosyo-Demografik Değişkenler ile Eş Tükenmişliği Açısından İncelenmesi	532
Mustafa GÜLER.....	532

TAM METİNLER KİTABI

3.ICHUS

Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyumu Etkenleri *Job Satisfaction Factors of Class Teacher*

Vahit Ağa Yıldız¹
Durmuş Kılıç²

Abstract

This study aims to address the internal and external satisfaction factors of classroom teachers within the framework of Herzberg's Dual Factor Theory. The research is considered as a case study. Data are obtained from 30 classroom teachers from schools in different regions of Erzurum. Data are collected using the Minnesota job satisfaction scale and analyzed with content analysis. Two coders involve in data analysis, and the validity and reliability increase by member checking. As a result of the research, it is determined that the intrinsic (motivational) factors among the teachers' job satisfaction factors are more in number and mostly composed of positive factors and external (hygiene) factors are less in number and mostly composed of negative factors. It is determined that the most frequently expressed internal satisfaction factor by teachers is "being able to teach students something" and external satisfaction factor is "class crowd". It can be said

Özet

Araştırmada sınıf öğretmenlerinin içsel ve dışsal doyum etkenlerini Herzberg'in Çift Etmen Kuramı çerçevesinde ele almak amaçlanmıştır. Araştırma bir durum çalışması olarak düşünülmüştür. Araştırmanın verileri Erzurum'un farklı bölgelerindeki okullardan 30 sınıf öğretmeninden elde edilmiştir. Veriler, Minnesota iş doyum ölçeği ile toplanmış ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde iki kodlayıcı yer almış, devamında katılımcı teyidi yapılarak geçerlik ve güvenilirlik artırılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin iş doyum etkenlerinden içsel (motivasyonel) etkenlerinin sayıca daha fazla ve çoğunlukla olumlu etkenlerden oluştuğu belirlenmiştir. Dışsal (hijyen) etkenlerin ise sayıca daha az ve çoğunlukla olumsuz etmenlerden oluştuğu belirlenmiştir. Öğretmenler tarafından en sık dile getirilen içsel doyum etkeninin "öğrencilere bir şeyler öğretebilmek" olduğu belirlenmiştir. En sık dile getirilen dışsal doyum

¹ Vahit Ağa Yıldız, Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi, vahit442@gmail.com

² Durmuş Kılıç, Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, dkilic@atauni.edu.tr

that the results will be a guide for determining the factors affecting the job satisfaction of classroom teachers and the steps to be taken in this regard.

Keywords: Dual factor theory, job satisfaction, internal satisfaction, external satisfaction

etkeninin ise “sınıf kalabalıklığı” olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçların, sınıf öğretmenlerinin iş doyumunu etkileyen etkenlerin belirlenmesi ve bu konuda atılacak adımlar için yol gösterici olacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Çift etmen kuramı, iş doyum, içsel doyum, dışsal doyum

Giriş

Öğretmen, öğrenme ve öğretme süreçlerinin ana unsurlarındandır. Öğrenciyle sürekli etkileşimde olan, öğretim programının uygulayıcısı, öğretim sürecinin yöneticisi ve gerek öğrencinin gerekse öğretimi değerlendiren kişidir (Derman, 2007). Eğitim sisteminin başarısı, temelde sistemi işletip uygulayacak olan öğretmenlerin niteliklerine bağlıdır (Kılıç, 2018). Öğretmenlerin sahip oldukları nitelikleri etkili bir şekilde kullanması, bu nitelikleri uygulayabilmesi için gereken duyuşsal niteliklere sahip olmasını gerektirir. Öğretmenlik oldukça duygusal ve zorlu bir meslektir. Öğretmenler arasında duygusal iyilik halini geliştirmek sadece öğretmenlerin kendilerine değil öğrencilerine de yarar sağlayacaktır (Fernández-Berrocal, Gutiérrez-Cobo, Rodríguez-Corrales, & Cabello, 2017).

Öğretmenle ilgili değişkenlerin, hedef kitle olan öğrencilere ilişkin pek çok özelliği etkilediği yıllar boyu süren çalışmalarla ortaya konulmuştur. Özellikle “temel eğitim” olarak adlandırılan ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin ne denli önemli olduğu tartışmasız bir gerçektir. İlkokullarda sınıf öğretmeni olan kişi; aile ortamından yeni ayrılmış çocukların bilişsel gelişimini desteklemede, onların kendilerine, topluma ve dış dünyaya yönelik tutumlarını şekillendirmede; iletişim, araştırma ve yaratıcılık becerilerini geliştirmede son derece önemli görevler üstlenmektedir (Aydın, Şahin, & Topal, 2008). Bu açıdan ilkokul öğretmenlerinin her yönüyle beklenti ve gereksinimlerini bilmek ve bunlara ilişkin çözüm üretmek sağlıklı bir eğitim sürecini oluşturmada önemli etkiye sahiptir. Bir araştırmada ilkokul öğretmenlerinin beklentilerinin çoğunlukla okul fiziki koşulları ve mesleğe ilişkin etkenlerden oluştuğu belirlenmiştir (Yıldız, 2020). Öğretmenlerin her türlü beklenti ve gereksinimleri, duyuşsal özelliklerine etki etmekte, bu etki de eğitim sürecinin tüm aşamalarını etkilemektedir.

Öğretmenlerin duyuşsal özellikleri içerisinde uzun yıllardır sıkça üzerinde durulan duyuşsal özellik, öğretmenin işinden aldığı verimi, memnuniyeti ifade eden *iş doyum* kavramıdır. Bu süreçte öğretmenlerin iş doyum düzeylerinin artmasının okulun diğer paydaşlarının bilişsel ve duyuşsal özelliklerinin gelişimine de olumlu etki edeceği düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar öğretmenlerin iş doyumunun öğrenci başarısını etkilediğini (Abazaoğlu & Taşar, 2016) ortaya koymuştur. Farklı çalışmalarda ise, okul yöneticilerine ilişkin duyuşsal ve davranışsal değişkenlerin öğretmen iş doyumuyla (Yılmaz & Altınkurt, 2012) ilişkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Dolayısıyla öğretmenlerin eğitim sürecinden doyum alması, diğer paydaşları da etkileyeceğinden, hedeflere ulaşma sürecinde önemli görülmelidir.

İş doyumu çalışanların önemli olarak gördükleri şeyleri, işlerinden ne derece elde edebildiklerine ilişkin algılarının bir sonucudur (Çetinkanat, 2000, s.1). Öğretmenlerin iş doyumu (iş tatmini/ iş memnuniyeti) hem bir süreç hem de bir sonuç ifade eden önemli bir duyuşsal kavramdır. Öğretmenlerin öğrenci başarısı, öğrencilere yardımcı olma, öğrencilerle ve diğerleriyle olumlu ilişkiler, kendini geliştirmek vb. öğretim rollerine ilişkin konularda en fazla doyum aldıklarına dair uluslararası eğilimler olmasına rağmen, iş doyumunun tanımı veya bu kavramı neyin oluşturduğuna dair genel bir uzlaşma bulunmamaktadır (Zembylas & Papanastasiou, 2005). Ancak yapılan pek çok araştırma öğretmenlerin iş doyumunun eğitim sürecinin farklı yönlerine ilişkin süreçleri etkilediğini ve farklı süreçlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Eğitim misyonu, öğretmenlerin kendi işleri hakkında nasıl hissettiklerine ve yaptıkları işten ne kadar memnun olduklarına bağlıdır (Bogler, 2001).

Öğretmenlerle ilgili iş doyumu kaynaklarının öğretim performansı üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu ortaya konulmuştur (Ololube, 2006). İş doyumu çok boyutlu ve dinamik bir yapı olarak görüldüğünden, mesleğin bireysel özellikleri, çalışma koşullarının özellikleri ve işle ilgili belirli etmenlerden etkilenmektedir. Dinham ve Scott (1998) iş doyumunu etkileyen üç geniş etmen kategorisini ele almışlardır: Bunlar öğretime özgü etmenler, okul düzeyinde faaliyet gösteren etmenler, sistem düzeyinde faaliyet gösteren etmenlerdir (Akt. Griva, Pnitsidou, & Chostelidou, 2012). Alan yazında iş doyumunun çoğu çalışmada kadın öğretmenler lehine farklılaştığı (Castillo vd., 1999; Ladebo, 2005; Ma & MacMillan, 1999; Ololube, 2006; Sak, 2018, Toropova vd., 2020); nadir çalışmada da erkek öğretmenler lehine farklılaştığı (Griffin, 2010) belirlenmiştir. Ayrıca alan yazında yaşın, iş doyumunu etkileyen bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Ololube (2006)'nın çalışmasında 20-30 yaş arasındaki öğretmenlerin 31-40 ve 41-50 yaş aralığındakilerden daha yüksek iş doyumuna sahip olduklarını göstermektedir. Alan yazında sınırlı sayıda çalışmada iş doyumunu etkileyen bir etken olarak sınıf mevcudu ele alınmıştır. Perrachione, Rosser ve Peterson (2008) çalışmalarında öğretmenlerin iş doyumlarına ilişkin en önemli üç neden olarak iyi öğrenciler, olumlu okul ortamı ve küçük sınıf mevcudunu göstermişlerdir.

Öğretmen iş doyumu farklı kuramlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kuramlar içerisinde, sıkça ele alınan kuramlardan biri Herzberg'in Çift Etmen Kuramı'dır.

Çift Etmen Kuramı (Dual Factor Theory)

Amerikalı Psikolog Frederick Herzberg "Çift Etmen Kuramı" ya da "Motivasyon-Hijyen Kuramı" olarak adlandırılan kuramı geliştirmiştir (Herzberg, Mausner, & Snyderman 1959). Araştırmalarında bireylerin kendilerini en iyi oldukları ve tatmin olmuş hissettikleri anları, yapı ile doğrudan ilgili olan kavramlar yardımıyla ifade ettikleri görülmüştür. Herzberg, araştırmasında iş doyumu ve verimlilik arasında bulunan ilişki üzerinde çalışmış (Acar, 2019); işle ilgili olan etmenlerin iş doyumuna ve verimliliğe olumlu etki ettiğini belirtmiştir (Büyükgöz, 2008). Herzberg'in kuramında motive edici (güdölleyici) etmenler doyum yaratan, koruyucu (hijyen) etmenler ise işte doyumsuzluk yaratan etmenler olarak tanımlanabilir. Motive edici etmenlerin varlığı bireyleri güdülerken, yokluğu bireyin doyumuna etki etmez. Hijyen etmenlerin ise güdülenme üzerinde herhangi bir etkisi bulunmazken, yokluğu doyumsuzluğa yol açmaktadır (Gürüz & Gürel, 2009). Herzberg, işin çalışma koşullarıyla ilgili ise "hijyen faktörler", işin özü ile ilgili olup ve iş görenleri tatmin ediyorsa "motive edici faktörler" olarak adlandırmıştır (Acar, 2019).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin iş doyumlarını etkileyen etkenleri çift etmen kuramı çerçevesinde incelemektir. Bu amaçlarla aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- Sınıf öğretmenlerinin iş doyumlarını etkileyen motive edici (içsel) etmenler nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerinin iş doyumlarını etkileyen hijyen (dışsal) etmenler nelerdir?

Önem ve Gerekçe

Alan yazında öğretmen iş doyumuna ilişkin çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu çalışmaların genellikle öğretmenlerin iş doyumunu düzeylerini betimlemeye ve belli değişkenlere göre farklılaşmasını belirlemeye yönelik olduğu söylenebilir. Çalışma öğretmenlerin iş doyumlarını etkileyen etmenleri alanda önemli bir kuram olan çift etmen kuramı çerçevesinden ele alması bakımından önemlidir. Araştırmadan elde edilen sonuçların alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak desenlenmiştir. Durum çalışması, bir ya da daha fazla olay, ortam, program, sosyal grup veya birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlanabilir (McMillan, 2000). Durum çalışmalarında tek bir birim incelenir. Bu birim, birey, grup, site, sınıf, politika, program, süreç, kurum veya topluluk olabilir (Ary, Jacobs, & Razavieh, 2010). Araştırmada büyük bir grup (öğretmenler) ve bir duyuşsal süreç (iş doyum etkenleri) ele alındığından durum çalışması olarak düşünülmüştür.

Katılımcılar

Verilerin toplandığı katılımcı grubu maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiş olan 30 öğretmenle araştırmanın nitel verileri toplanmıştır (Büyüköztürk vd., 2016, s.90) Maksimum çeşitlemede örneklem, incelenen konu hakkında farklı görüşleri olan veya çalışılan özelliklerin mümkün olan en geniş kapsamını temsil eden bireyleri içerir (Lodico, Spaulding, & Voegtle, 2006). Görüşme yapılan öğretmenler 6'sı il merkezi, 1'i ilçe merkezi 3'ü köy okulu olmak üzere 10 farklı okulda görev yapmaktadır.

Veri Toplama

Görüşme, belli bir alanla ilgili ve bir amaç çerçevesinde insanlar arasında bir form aracılığıyla iletişim imkânı sunan bir tekniktir (Anderson & Arsenault, 2004). Yapılandırılmamış görüşme, bir kişiyle yapılan sözel etkileşimin doğal akışı içerisinde herhangi bir görüşme sözleşmesi olmadan doğal bir biçimde yapılan bir iletişim biçimidir (Gall, Borg, & Gall, 1996, s.310). Araştırma yapan kişi, görüşülen kişinin yanıtına bağlı olarak kendini sürekli yeniden yapılandırmak ve her verilen yanıt karşılık yeni soruları o anda hazırlamak ve sormak durumundadır. Görüşme kısmi olarak söyleşi havasında da geçebilmektedir. Bazen görüşülen kişi, kendisiyle görüşme yapıldığını bile fark etmeyebilir (Türnüklü, 2000).

Araştırmada kullanılan yapılandırılmamış (açık uçlu) görüşme formunda üç temel soru yer almıştır. Görüşme soruları, sondalarla desteklenerek detaylı bilgiler elde etmek amaçlanmıştır. Sondalar, soruların anlaşılmasında durumunda görüşülen kişiye alternatif olarak sorulan, elde edilmek istenen yanıtları detaylandırmak ve daha farklı yönlerine ilişkin yanıtlar almak amacıyla kullanılır. Sondalar ayrıntılandırmaya, açıklamaya veya aydınlatmaya dönük olabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 140-141). Görüşmede her üç tipte sonda da yer almıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Görüşler kodlara ve temalara ayrılmıştır. Cohen, Manion ve Morrison (2007) içerik analizinin; metinlerin düzenlenmesi, özetlenmesi, karşılaştırılması ve yorumlanmasından oluşan; tekrarlanabilir, gözlemlenebilir, sistematik ve belli bir kurala dayanan bir araştırma tekniği olduğunu vurgulamışlardır. Elde edilen görüşme metinleri incelenmiş ve her bir farklı görüş bir kod numarası ile (K1, K2...) kodlanmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlere ise ö1, ö2, ... şeklinde kod verilmiştir.

Verilerin çözümleme sürecinde iki kodlayıcı yer almış ve kodlayıcılar arası tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı (inter-coder reliability) 0,84 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca verilerin güvenilirliği ve geçerliği adına belirlenen ve grubu temsil edecek öğretmenlerle katılımcı teyidi (member checking) yapılmıştır.

Bulgular

Öğretmenlerin İş Doyumu Etkenleri

Öğretmenlerin doyum ve doyumsuzluk yaratan içsel (motive edici) ve dışsal (hijyen) faktörlere ilişkin görüşleri içerik analiziyle incelenmiştir. Öğretmenler tarafından belirtilen içsel ve dışsal doyum etmenlerinin dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. İş Doyumuna İlişkin Belirlenen Etkenlerin Dağılımı

Etmen	Öğretmen Sayısı	Görüş Sayısı	Kod Sayısı
Motivasyonel (İçsel)	29	115	38
Hijyen (Dışsal)	23	68	22
Toplam		183	60

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin içsel doyum etkenlerinin hem görüş çeşitliliği açısından (n=38) hem de görüş sayısı açısından (n=115) daha fazla olduğu görülmektedir. İçsel ve dışsal doyum etkenleri ayrı başlıklar altında sunulacaktır.

İçsel Doyum Etkenleri

Öğretmenlerin içsel doyum etkenleri incelendiğinde, dile getirilen toplam 115 görüş 38 ayrı kod olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerden alınan yanıtlar ışığında belirlenen içsel doyum etkenleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. İçsel Doyum Etkenleri (Motive Edici Etmenler)

	Etkenler	n
OLUMLU	Öğrencilere bir şeyler öğretebilme	16
	Öğrencilerde görülen güzel davranışlar	13
	Öğrencilerin gelişimini görmek	8
	Kişisel gelişimimize katkı sunması	7
	Öğrencilerden alınan olumlu dönüşler	6
	Öğrencilerin mutlu olması	6
	Başarı elde etmek	4
	Takdir edilmek	4
	Emeğinin karşılığını alma	3
	İş arkadaşlarından bir şeyler öğrenmek	3
	Eski öğrencilerin başarılı olduğunu görmek	3
	Öğrencilerin güzel ifadeler kullanması	2
	Öğrencilerde sorumluluk bilinci gelişmesi	2
	Öğrencilerin sevgisini kazanmak	2
	Mesleki deneyim kazanmak	2
	Ödüllendirilmek	2
	Sosyal etkinlikler ve geziler	2
	Diğer (n=1)	10*
	TOPLAM	27 Etken
		95
OLUMSUZ	Öğrencilerin öğrenememesi- kazanamaması	6
	Emeğinin karşılığını alamama	3
	Öğrencilerin olumsuz söz ve davranışları	3
	Diğer (n=1)	8*
	TOPLAM	11 Etken
		20

*Yalnızca bir kişi tarafından dile getirilen görüşler için toplam sıklık verilmiş ancak alt başlıklarda bu etkenlerin neler olduğu belirtilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin belirttiği toplam 38 motive edici (içsel) etmen olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden 27'sinin doyum yaratan etmen olduğu ve sıklıkla (n=95) dile getirildiği görülmektedir. Etkenlerin 11'inin ise doyumsuzluk yaratan etmen olduğu ve nispeten daha az sıklıkta (n=21) dile getirildiği görülmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin içsel yönden doyum aldıkları söylenebilir. Öğretmenlerin içsel doyum etkenlerini belli konularda gruplamak mümkündür. Bunlar:

Öğrencilere İlişkin Etkenler

Öğretmenlerin motive edici (içsel) etkenlerinin başında öğrencilerin geldiği söylenebilir.

Ö15: “Verdiğim emeğin karşılığını aldığını görmek olumlu bir etki bırakıyor.”

Etkinlikler ve Ders Sürecine İlişkin Etkenler

Öğretmenlerin içsel etkenlerinde bir diğer etken grubunun etkinlikler ve ders süreci olduğu

görülmüştür.

Ö13: “Onların daha etkili öğrenmeleri için geziler yapıyoruz. Farklı sosyal etkinliklerde bulunuyoruz. Tabii ki bu tüm yapılanlar hem bizi, hem öğrencileri hem de velileri tatmin ediyor diye düşünüyorum.”

Mesleki Doyum ve Kişisel Gelişime İlişkin Etkenler

Öğretmenlerin motive edici (içsel) bir diğer etken grubunun mesleki doyum ve kişisel gelişime ilişkin etkenler olduğu belirlenmiştir.

Ö4: “Öğretmen olmak demek çok okumak, kendini güncellemek demek. Bu konuda da yani meslektan dolayı, kendimi entelektüel anlamda geliştiriyorum, mesleğin güzel yanı bu. Kendimi çeşitli tartışmaların için de bulmak da hoşuma gidiyor. Belki başka meslekte olsaydım bu konuşmayı sizle yapmayacaktık belki. Bu anlamda doyum aldığımı düşünüyorum.”

Öğrenci Velilerine İlişkin Etkenler

Öğretmenlerin görüşlerinin çok az sayıda da olsa öğrenci velileriyle de ilgili olduğu görülmektedir.

Ö28: “Velilerimiz çok farklı. Ben 1. Sınıfta onlara kendimi daha yolun başındayken bile tanıtmaya, ifade etmeye çalışıyorum. Sürekli onları da eğitmeye çalışıyorum. Velilerime istediğim kadar ulaşamıyorum.”

Dışsal Doyum Etkenleri

Öğretmenlerin dışsal doyum etkenleri (Hijyen faktörler) incelendiğinde toplamda 66 kez dile getirilmiş 22 etkenin olduğu görülmüştür. Bu etkenlerin dağılımı Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3. Dışsal Doyum Etkenleri (Hijyen Etmenler)

	Etkenler	N
OLUMLU	Ekonomik gelirden memnun olma	4
	Eski öğrencilerin ziyaretleri-aramaları	3
	Okul paydaşları arasındaki olumlu iletişim	3
	Velilerin olumlu tutumları-sözleri-davranışları	3
	Eski öğrencilerin saygı ve sevgi duyması	2
	İş arkadaşlarına ilişkin etkenler	2
	Diğer (n=1)	6*
TOPLAM	12 etken	23
OLUMSUZ	Sınıfın kalabalık olması	13
	Velilerin olumsuz yaklaşımlarda bulunmaları	9
	Ekonomik gelirin düşük olması	8
	Velilerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü	3
	Velilerin ilgisiz veya bilinçsiz oluşu	3
	Ekonomik olanakların düşük olması (öğrenci-okul)	2
	Velilerin müdahaleleri	2
	Diğer (n=1)	3*
TOPLAM	10 etken	43

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin dışsal doyum etmenlerinin (hijyen etmenler) görüş çeşitliliği açısından çoğunlukla olumlu görüşlerden oluştuğu (12 etken), görüş (kod) sayısı (sıklığı) bakımından ise çoğunlukla olumsuz görüşlerden oluştuğu (n= 43) görülmektedir. En sık dile getirilen olumlu etkenin “ekonomik gelirden memnun olma” (n=4) olduğu, en sık dile getirilen olumsuz etkenin ise “sınıfın kalabalık olması” (n=13) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin dışsal doyum etkenlerini de belirli konular altında gruplamak mümkündür. Bunlar:

Öğrencilere İlişkin Etkenler

Öğretmenlerin dışsal doyum faktörlerinin (hijyen faktörler) bir bölümünün öğrencilerle ilgili olduğu görülmektedir.

Ö27: “*Tatilde, bayramda seyranda çocuklardan aranmalar, sevildiğini söylenmeler bu da manevi bir doyum.*”

Bunlara ek olarak dışsal doyum etkenleri içerisinde en sıklıkla dile getirilen “Sınıfın kalabalık olması” (n=13) etkenine ilişkin elde edilen görüşler dikkat çekicidir.

Ö14: “*Tabii ki daha önceki sınıfımı düşündüğümde, orası 38 kişiydi, burası 48. Aradaki fark 10 ki artık sınıflarda 2-3 öğrenci bile çok fark ettiriyor. Mesela onlara yaptıklarımla, bunlara yaptıklarıma baktığımda, zaman yetmiyor. Bir ders boyunca ödev kontrol ediyor olsan, koca bir sınıf için bir ders gidiyor. Ya da bir defteri yazma açısından baktığımız zaman... Tabii ki kalabalık bu anlamda etkiliyor, fazlasıyla etkiliyor.*”

Öğrenci Velilerine İlişkin Etkenler

Öğretmenlerin dışsal doyum etkenlerine ilişkin görüşlerinin önemli bir bölümünün velilere ilişkin olduğu görülmektedir.

Ö21: “*Velilerin memnun olmaları, teşekkür etmeleri olumlu etki yaratıyor.*”

Okul yönetimi ve Meslektaşlarına İlişkin Etkenler

Öğretmenlerin dile getirdiği dışsal doyum etkenlerinin bir bölümünün ise okul yönetimi ve iş arkadaşlarına ilişkin olduğu görülmüştür.

Ö4: “*Öğretmenlerin bu toplumda en vizyonlu kişiler olduğunu düşünüyorum. Karşı çıkan kişilerle de her ortamda tartışabilirim. Tabi böyle olmayan öğretmenler de var. Böyle bir iş çevresinde olmak güzel.*”

Okul Paydaşlarına İlişkin Etkenler (Genel)

Öğretmenlerin belirttiği bazı etkenlerin ise birden çok okul paydaşıyla ilgili olduğu görülmüştür. Bu konuda “Okul paydaşları arasındaki olumlu iletişim” (n=3) görüşü dikkat çekicidir.

Ö30: “*...Sadece öğrenciyle değil de çevrenin etkisi de önemli. Veli olsun, diğer öğretmenler olsun. Yaptığın işe değer verildiğini gördüğün zaman, öyle bir çevre gördüğümüzde, daha da motive oluyoruz.*”

Okul ortamı ve Çevresine İlişkin Etkenler

Öğretmenler tarafından dile getirilen bir diğer etkenin ise okul ortamı ve çevresine ilişkin olduğu görülmüştür.

Ö18: “Öğrencilerde ve çevrede, yapılan etkinliklerin olumlu tepkilerle karşılanması da olumlu bir etki bırakıyor.”

Ekonomik Etkenler

Öğretmenlerce en az sayıda ancak önemli bir sıklıkta dile getirilen dışsal etkenlerin de ekonomik etkenler olduğu görülmüştür.

Ö26: “Ekonomik olarak doyuma ulaştırdığını düşünüyorum, bir etken olarak da ekonomiyi sayabilirim.”

Ö4: “Maddi olarak, öğretmenlerin ülkemizde emeklerinin karşılığını aldıklarını düşünmüyorum. Kendim için de, maaşım olumlu bir etken değil. Ben özel bir şirkette çalışsam aldığım paranın üç katını alabilirim.”

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada iş doyumuna ilişkin olarak elde edilen sonuçlar, öğretmenlerin içsel doyum etkenlerinin (motive edici etkenler), dışsal doyum etkenlerinden (hijyen etmenlerden), çeşitlilik ve sıklık açısından daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum öğretmenlerin daha motive edici (içsel) etmenlerden daha çok etkilendiğini ortaya koymaktadır.

İçsel doyumla ilgili etkenlerin öğrencilere, etkinlikler ve ders sürecine, mesleki doyum ve kişisel gelişime, ayrıca öğrenci velilerine ilişkin olduğu görülmüştür. En sıklıkla dile getirilen etkenlerin öğrencilere ilişkin olduğu görülmüştür. Bu konuda “öğrencilere bir şeyler öğretebilme” görüşü öne çıkmıştır. Dolayısıyla öğretmenlerin en önemli içsel doyum etmeninin öğrenciler olduğunu söylemek mümkündür. Öğrenciler dışında mesleki etmenlerin de içsel etmenler olarak sıkça dile getirildiği görülmüştür. Bu çalışmaya benzer şekilde öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve öğretimin toplumsal katkısına olan inanç gibi etmenler Korb ve Akintunde (2013)’ün çalışmasında da dile getirilmiştir.

Dışsal doyumla ilgili etkenlerin çeşitlilik olarak çoğunlukla olumlu görüşlerden oluştuğu, ancak sıklık olarak çoğunlukla olumsuz görüşlerden oluştuğu görülmüştür. Bu etkenler içinde sınıfın kalabalıklığı en sık dile getirilen görüş olarak dikkat çekicidir. Dışsal etkenlerin daha farklı konulara yoğunlaştığını, ekonomik nedenler, veliler, okul ortamı gibi etmenlere yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Belirlenen bu etkenlerin birçoğunun önceki araştırmalarda da belirlendiği görülmektedir. Çalışmalarda öğretmen-yönetici ilişkisi, öğretim materyallerinin sağlanması, öğrencilerin sınavlardaki başarıları gibi dışsal (hijyen) etmenlerin öğretmenlerin iş doyumuyla ilişkisi olduğu belirlenmiş olup (Bolin, 2007; Korb & Akintunde, 2013) bu araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Öneriler

Eğitim ortamında, öğretmenin kendini mutlu hissedebileceği, yaptığı işten keyif alabileceği bir ortamın oluşturulması yararlı olacaktır.

Gelecekte çalışma yapacak araştırmacıların diğer branşlardan öğretmenleri, ayrıca yöneticileri de dahil edeceği, daha geniş örneklemli çalışmalar yapılması yararlı olabilir.

Ayrıca gelecek çalışmalarda farklı kuramlar çerçevesinde iş doyumunun ele alındığı çalışmalar yürütülmesi, alan yazına yenilik getirebilir.

Kaynakça

- Abazaoğlu, İ., & Taşar, M. F. (2016). Fen bilgisi öğretmen özelliklerinin öğrenci fen başarıları ile ilişkisi: TIMSS 2011 verilerine göre bir durum analizi (Singapur, Güney Kore, Japonya, İngiltere, Türkiye). *Elementary Education Online*, 15(3), 922-945. doi: 10.17051/ie.2016.29191
- Acar, A. (2019). *Okullardaki örgütsel politika algısı ile Herzberg'in çift faktör hijyen-motivasyon kuramı arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez no. 536115).
- Akbulut, E. (2013). *Velilerin okuldan beklentileri: Tuzla Orhanlı Lisesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Uusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez no. 345633).
- Anderson, G., & Arsenault, N. (2004). *Fundamentals of educational research* (2nd Ed.). London, England: Routledge.
- Ary, D., Jacobs, L. C. & Razavieh, A. (2010). Introduction to research in education 8th edition, Wardsworth Cengage Learning. *Canada: Nelson Education Ltd Exotic Classic*.
- Aydın, R., Şahin, H. ve Topal, T. (2008). Türkiye'de ilköğretime sınıf öğretmeni yetiştirmede nitelik arayışları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 119-142.
- Bogler, R. (2001). The influence of leadership style on teacher job satisfaction. *Educational administration quarterly*, 37(5), 662-683. doi: 10.1177/00131610121969460
- Bolin, F. (2007). A study of teacher job satisfaction and factors that influence it. *Chinese Education & Society*, 40(5), 47-64. doi: 10.2753/CED1061-1932400506
- Büyükgöz, T. (2008). *Sektörel bazda kademe yöneticilerinin motivasyon düzeylerinin Herzberg'in çift faktör kuramı bağlamında değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 231995).
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Castillo, J.X., Conklin, E. A., & Cano, J. (1999). Job satisfaction of Ohio agricultural education teachers. *Journal of Agricultural Education*, 40(2), 19-27.
- Çetinkanat, C. (2000). *Örgütlerde güdülenme ve iş doyumu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cohen, L. Manion. L., & Morrison, K. (2007). Research methods in education (6th Ed). London: Routledge.
- Derman, A. (2007). *Kimya öğretmeni adaylarının öz yeterlik algıları ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları* (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No: 178814).
- Fernández-Berrocal, P., Gutiérrez-Cobo, M. J., Rodríguez-Corrales, J., & Cabello, R. (2017). Teachers' affective well-being and teaching experience: the protective role of perceived emotional intelligence. *Frontiers in Psychology*, 8(2227), 1-8. doi: 10.3389/fpsyg.2017.02227
- Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Educational research: An introduction* (6th ed.). London, England: Longman Publishing.
- Griffin, D. K. (2010). A survey of Bahamian and Jamaican teachers' level of motivation and job satisfaction. *Journal of Invitational Theory and Practice*, 16, 57-77.

- Griva, E., Panitsidou, E., & Chostelidou, D. (2012). Identifying factors of job motivation and satisfaction of foreign language teachers: Research project design. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 543-547. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.05.157
- Gürüz, D., & Gürel, E. (2009). *Yönetim ve organizasyon: Bireyden örgüte, fikirden eyleme* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Herzberg, F. M., & Mausner, B., & Snyderman, B.(1959). *The motivation to work* (2nd edition). New York, NY: John Wiley
- Kılıç, D. (2018). *Eğitime giriş* (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Korb, K. A., & Akintunde, O. O. (2013). Exploring factors influencing teacher job satisfaction in Nigerian schools. *Nigerian Journal of Teacher Education and Teaching*, 11(1), 211-223.
- Ladebo, O. J. (2005). Effects of work-related attitudes on the intention to leave the profession: An examination of school teachers in Nigeria. *Educational Management Administration & Leadership*, 33(3), 355-369. doi: 10.1177/1741143205054014
- Lodico, M. G., Spaulding, D. T. & Voegtle, K. H.(2006). *Methods in educational research: From theory to practice*. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Ma, X., & MacMillan, R. B. (1999). Influences of workplace conditions on teachers' job satisfaction. *The Journal of Educational Research*, 93(1), 39-47. doi: 10.1080/00220679909597627
- Mcmillan, J. H. (2000). *Educational research: Fundamentals for the cunsomer* (3th ed.). New York: Longman
- Ololube, N. P. (2006). Teachers job satisfaction and motivation for school effectiveness: An assessment. *Essays in Education*, 18(9), 1-19.
- Perrachione, B. A., Rosser, V. J., & Petersen, G. J. (2008). Why Do They Stay? Elementary Teachers' Perceptions of Job Satisfaction and Retention. *Professional Educator*, 32(2), 1-17.
- Sak, R. (2018). *Gender differences in Turkish early childhood teachers' job satisfaction, job burnout and organizational cynicism*. *Early Childhood Education Journal*. 46, 643–653. doi:10.1007/s10643-018-0895-9
- Toropova, A., Myrberg, E., & Johansson, S. (2020). Teacher job satisfaction: the importance of school working conditions and teacher characteristics. *Educational Review*, 72(1), 1-27. doi: 10.1080/00131911.2019.1705247
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, V. A. (2020). İlkokulda çalışan öğretmenlerin eğitime dair beklentileri. *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 10-21.
- Yılmaz, K., & Altinkurt, Y. (2012). Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin iş doyumunu arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 385-402.

Zembylas, M., & Papanastasiou, E. C. (2005). Modeling teacher empowerment: The role of job satisfaction. *Educational Research and Evaluation*, 11(5), 433-459. doi: 10.1080/13803610500146152

Özel Eğitimde Aile Katılımı ve Disiplinlerarası İşbirliğinin Kapsamı*Family Participation In Special Education and The Scope of Inter-Disciplinary Cooperation***Deniz YÜKSEL¹****Emine Sümeyra AYDIN²****Abstract**

One of the implementation fields where social support systems of the family can be developed is the field of special education and rehabilitation. Family involvement which means cooperation with family members, involves working with them to strengthen the functions of the family. Within the scope of disability, which is one of the implementation fields of social work, the profession has a role of cooperation with the special education discipline in family work.

The fact that special education students are aware of the importance of ensuring family participation has the power to influence the nature of practices for individuals with disabilities. At the same time, students' views on different disciplinary areas are important in developing cooperation in the field of disability. In this context, the main aim of the study is to

Özet

Ailenin sosyal destek sistemlerinin geliştirilebileceği uygulama alanlarından biri de özel eğitim ve rehabilitasyon alanıdır. Aile üyeleri ile işbirliği anlamına gelen aile katılımı ailenin fonksiyonlarını güçlendirmek için onlarla birlikte çalışmayı içermektedir. Sosyal hizmetin uygulama alanlarından biri olan engellilik kapsamı içinde mesleğin, aile çalışmalarında özel eğitim disiplini ile işbirliği rolü bulunmaktadır.

Özel eğitim öğrencilerinin aile katılımının sağlanmasının öneminin bilincinde olmaları engelli bireylere yönelik uygulamaların niteliğini etkileme gücüne sahiptir. Aynı zamanda, öğrencilerin farklı disiplin alanına yönelik görüşleri engellilik alanındaki işbirliklerinin geliştirilmesinde önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Sosyal Hizmet Bölümü ve Özel Eğitim bölümünde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin aile katılımına

¹ Deniz YÜKSEL, Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Hizmet, Mail Adresi: deniz.yuksel@omu.edu.tr

² Emine Sümeyra AYDIN, Psk., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi.

determine the attitudes of university students studying in the Department of Social Work and the Department of Special Education towards family participation. The sub - aim of the research is to identify the scope of cooperation that will be established around the model of Family Participation in Special Education and Social Work. For these purposes, the family participation attitude scale was applied to 273 students. According to the results of the analysis, there was no significant difference between participants' attitudes towards family participation compared to the relevant variables, but their attitude levels were moderate. It is believed that with the works of two disciplines solutions will be produced by addressing the problems in the field of disability in a more holistic manner.

Keywords: Family-oriented approach, disability, special education, social work

yönelik tutumlarının saptanmasıdır. Araştırmanın alt amacı ise, özel eğitim ve sosyal hizmet uygulamasında aile katılımı modeli etrafında oluşturulacak işbirliğinin kapsamının ortaya konulmasıdır. Bu amaçlarla, 273 katılımcıya Aile Katılımı Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların aile katılımına yönelik tutumları arasında ilgili değişkenlere göre anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte, tutum düzeyleri iyi seviyededir. İki disiplinin birlikte yapacağı çalışmaların engellilik alanındaki sorunlara daha bütüncül yaklaşılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile odaklı yaklaşım, engellilik, özel eğitim, sosyal hizmet

Giriş

Sosyal hizmet uzmanları aile odaklı bir değerlendirme yaparken hem mesleğin bilgi temelini kullanmakta hem de diğer disiplinlerle işbirliği içinde çalışmaktadır. Bu noktada, profesyonel güçlendirme yaklaşımı referans alınarak, uygulamada aile ile müdahale basamakları kullanılabilir. İlk olarak, özel gereksinimi olan çocuğun güçlü yanları ortaya konularak hem müdahale sürecinde hem sonrasında ailenin çevresinden kaynaklı olabilecek tehdit ve olası imkanlar değerlendirilmektedir. Tüm bu bilgiler aile ile paylaşılırken iletişimi samimi, yapıcı, keşfedici, yargıdan uzak olması uzmanın dikkat etmesi gerekli hususlardandır. Gerektiğinde, uzmanlık derecesine ve alanına göre, ailede ruhsal bir problem belirlerse müdahale edebilir ya da yönlendirici olabilmektedir (Pekcici ve ark., 2011; Yeşilkayalı ve Bölükbaşı, 2017).

Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar alanda yetişmiş uzman personel tarafından özel planlanmış bir eğitim programı ile destek sağlanan özel bir grubu temsil etmektedir (M.E.B., 2012). Özel gereksinimli çocuklar, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ve diğer kurumlarda engel grubuna göre değerlendirilerek bireysel eğitim ve grup eğitimleri almaktadır. Dolayısıyla, özel

gereksinimli çocuğa sahip ailelerin sosyal destek sistemlerinin geliştirilebileceği uygulama alanlarından biri de özel eğitim ve rehabilitasyon alanıdır.

Aile odaklı uygulama şekli, uzmanın rehberliği aracılığıyla aile ile işbirliği yapılarak ihtiyaçların belirlendiği bir yöntemdir. Aile, bu birlikte kararlaştırılan programa uymak için uzmanlar tarafından teşvik edilmektedir (Birkan, 2002). Aile odaklı programların, ailelerin sadece “eğitilen, öğretilen, edilgen” hale gelmelerine odaklanmaktan ziyade, ruh sağlığı ve sosyal destek gibi diğer unsurları da içerisinde barındırması onu diğer programlardan ayırıcı özelliklerindendir (Ertem, 2005).

Aile katılımının çocukların motivasyonunu önemli ölçüde etkilediği ve başarıları üzerinde de olumlu bir etkisi olduğu bilinmektedir (Afolabi, 2014; Bariroh, 2018). Ailelerin beklentilerinin tam olarak bilinmemesi ya da farkında olunmaması, ilgili kurumlarda düzenlenecek olan programların çocukların yaşam kalitesine fayda sağlamamasına sebep olacaktır. Diğer taraftan kurumdaki profesyoneller doğrudan aile ve çocuklarla çalışmalarına rağmen, onlarla iletişimi sürdürecekt stratejileri kullanamayabilir ve aynı zamanda ailelerin ihtiyaçlarını analiz etme becerilerine sahip olamayabilirler. Dolayısıyla aileler için en önemli gereksinimin hangisi olduğuna karar verirken zorluk yaşanabilmektedir. Bu noktada uzmanların ve öğretmenlerin ihtiyaç tespitini doğru yapıp, bunları zamanında karşılamaları için birtakım becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Bunun için, aileler için çocuğa uyumlu programlara ulaşmanın bir yolu olarak, çocuğun eğitsel ve sosyal gelişimi/ilerlemesi hakkında yapıcı fikirlerini birbirleriyle paylaşabilirler. İkinci olarak, çocukla ilgili eğitim planlaması yapılırken ailenin katılım hakkına riayet edilerek işbirliği sağlanmasıdır (Al-Kandari, 2014; Jigyl ve ark., 2019; Yılmaz ve Bengisoy, 2019). Çünkü, engelli çocuğa sahip aileler duygusal desteğe ve birçok konuda bilgi almaya, güçlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır (Aksoy ve Demirli, 2020; Daşbaş, 2013; Hassamancıoğlu ve ark., 2020). Özellikle aileler çocuklarının özel araç gereçlerini edinebilmek için maddi desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Tedavi sürecinde terapi, özel eğitim ve diğer bakım masraflarının karşılanmasında ek desteğe ihtiyaç duyulmaktadır (Kaytez ve ark., 2015). Sosyal hizmet uzmanları özel eğitim merkezlerinde oluşturulacak ekip içinde mikro düzeyden topluma kadar uzanan kapsayıcı bir hizmet sunumu gerçekleştirir (Tekindal ve Attepe-Özden, 2017).

Aile üyeleri ile işbirliği anlamına gelen aile katılımı ailenin fonksiyonlarını güçlendirmek için onlarla birlikte çalışmayı kapsamaktadır. Sosyal hizmetin uygulama alanlarından biri olan engellilik gibi önemli bir konu özelinde mesleğin, aile ile çalışmalar yapmanın yanında kurumsal düzeyde aile katılımı felsefesinin kurum kültürü haline gelmesini sağlamakta özel eğitim disiplini ile işbirliği rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı, Sosyal Hizmet ve Özel Eğitim bölümlerinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin aile katılımına yönelik tutumlarının ölçülmesidir. Bu kapsamda, özel eğitim ve sosyal hizmet uygulamasında aile katılımı modeli etrafında oluşturulacak işbirliğinin kapsamının analiz edilmesi de amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin engellilerle çalışmada ailenin katılımına yönelik tutumları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri ve Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Bölümü öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Çalışma grubu bu bölümlerde okuyan birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfların tümünü oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak; Özel Eğitim Öğretmenliği ve Sosyal Hizmet bölümü öğrencilerinin tutumlarını ölçmek için Aile Katılımına Yönelik Tutum Ölçeği ve sosyo demografik özelliklerini belirlemek için de Kişisel Bilgi Formu kullanılacaktır. Kişisel Bilgi Formu, örneklem grubunun nitelikleri hakkında veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanacaktır. Kişisel Bilgi Formunda katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin anket soruları yer alacaktır.

Aile Katılımına Yönelik Tutum Ölçeği, Yavuz-Güler (2014) tarafından üniversite öğrencileri örneklemine uygun şekilde geliştirilmiştir. Çalışmada, öğrencilerin ailelerle çalışmaya yönelik tutumlarını belirlemek üzere İşbirliğini destekleyici tutumlar (Cronbach alfa değeri; .91 ve 15 madde) ve İşbirliğini engelleyici tutumlar (Cronbach alfa değeri; .89 ve 10 madde), olmak üzere iki alt ölçekten oluşan 5'li Likert tipi toplam 25 maddelik bir ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirlik düzeyi .92'dir. "Ölçekten alınacak en düşük puan 25, en yüksek puan 125'dir. Ölçekten düşük puan alınması aile katılımına yönelik tutumunun olumsuz olduğunu göstermektedir.". Ölçek metni özgün halinden farklı olarak öğretmen adayları dışında da farklı bir örneklem grubu (sosyal hizmet bölümü öğrencileri) üzerine uygulanacağı için tekrar bir geçerlilik güvenirlik analizi yapılmıştır. Araştırmanın alt problemlerine yönelik öğrencilerin aile katılımına yönelik tutumlarının bölümlere ve demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı analiz edilmiştir.

Katılımcılar; On dokuz Mayıs Üniversitesi'nde Sosyal Hizmet ve Özel Eğitim lisans programlarına kayıtlı eğitimine devam eden ve gönüllü olan 273 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler Ekim ayı içinde toplanmıştır. Çalışma için gerekli olan Etik Kurul izni, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

Veriler IBM SPSS V23 ile analiz edilmiştir. Normal dağılıma uygunluk Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilk ile incelenmiştir. Normal dağılım göstermeyen ölçek toplam puan ve alt boyutları ile yapılan karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki Spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir. Anlamlılık düzeyi $p < 0,050$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Araştırma bulguları tablolar halinde gösterilmektedir.

Tablo 1. Frekans dağılımları

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	225	82,4
Erkek	48	17,6
Bölüm		
Sosyal Hizmet	180	65,9
Özel Eğitim	93	34,1
İkamet edilen yer		
Kent	217	79,5
Kırsal	56	20,5
Engellilik durumu		
Hayır	273	100,0
Hanedeki engelli birey durumu		
Evet	26	9,5
Hayır	247	90,5

Katılımcıların %82,4'ü kadın, %17,6'sı erkektir. Katılımcıların %65,9'u sosyal hizmetler bölümünde iken, %34,1'i özel eğitimler bölümündedir. Katılımcıların %79,5'i kentte, %20,5'i kırsalda ikamet etmektedir. Katılımcıların hiçbirinde engel yokken %9,5'inin hanesinde engelli bir birey vardır.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

	Ortalama	S.sapma	Ortanca	Minimum	Maksimum
Yaş	20,9	2,6	20	18	40
İşbirliğini destekleyici tutumlar	24,5	9,3	23	15	75
İşbirliğini engelleyici tutumlar	35,8	7,8	37	10	50
Toplam puan	60,3	11,2	61	25	125

Katılımcıların yaş ortanca değeri 20 olarak elde edilmiştir. İşbirliğini destekleyici tutumlar ortanca puanı 23 olarak elde edilmiştir. İşbirliğini destekleyici tutumlar ölçek alt boyutundan alınan en düşük puan 15 iken, en yüksek puan 75'dir. İşbirliğini engelleyici tutumlar ortanca puanı 37 olarak elde edilmiştir. İşbirliğini engelleyici tutumlar ölçek alt boyutundan alınan en düşük puan 10 iken, en yüksek puan 50'dir. Aile katılımı tutumları toplam puan ortanca değeri 61 olarak elde edilmiştir. Aile katılımı tutumları toplam puanı en düşük 25, en yüksek 125 olarak elde edilmiştir.

Tablo 3. Aile katılımı tutumları toplam puan ve alt boyutlarına göre karşılaştırmalar

	İşbirliğini destekleyici tutumlar	İşbirliğini engelleyici tutumlar	Toplam puan
Cinsiyet			
Kadın	23 (15 - 74)	37 (10 - 50)	61 (31 - 114)
Erkek	24,5 (15 - 75)	36,5 (10 - 50)	61 (25 - 125)
Test istatistiği	U=5169,5	U=4640	U=5202,5
P	0,642	0,125	0,691
Bölüm			
Sosyal Hizmet	23 (15 - 75)	37 (10 - 50)	61 (25 - 125)
Özel Eğitim	23 (15 - 74)	37 (10 - 50)	61 (33 - 97)
Test istatistiği	U=7580,5	U=8300	U=8145,5
P	0,201	0,910	0,716
İkamet edilen yer			
Kent	23 (15 - 75)	37 (10 - 50)	61 (25 - 125)
Kırsal	23 (15 - 35)	37 (10 - 50)	60 (31 - 72)
Test istatistiği	U=6019	U=5653	U=5499,5
P	0,914	0,421	0,273
Hanedeki engelli birey durumu			
Evet	22 (15 - 38)	37 (19 - 50)	60 (34 - 75)
Hayır	23 (15 - 75)	37 (10 - 50)	61 (25 - 125)
Test istatistiği	U=2931	U=3189,5	U=3013,5
P	0,464	0,955	0,606

U: Mann Whitney U test istatistiği, ortanca (minimum – maksimum)

Tablo 3'e göre, işbirliğini destekleyici tutumlar alt boyutu puanı cinsiyet, bölüm, ikamet edilen yer ve hanede engelli bir birey varlığına göre farklılık göstermemektedir ($p>0,050$). İşbirliğini engelleyici tutumlar alt boyutu puanı cinsiyet, bölüm, ikamet edilen yer ve hanede engelli bir birey varlığına göre farklılık göstermemektedir ($p>0,050$). Aile katılımı tutumları toplam puanı cinsiyet, bölüm, ikamet edilen yer ve hanede engelli bir birey varlığına göre farklılık göstermemektedir ($p>0,050$).

Tablo 4. Yaş ile ölçek puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesi

	Yaş	
	r	p
İşbirliğini destekleyici tutumlar	-0,151	0,013
İşbirliğini engelleyici tutumlar	0,137	0,024
Toplam puan	0,004	0,953

r: Spearman korelasyon katsayısı

Tablo 4'e göre, işbirliğini destekleyici tutumlar ile yaş arasında negatif yönlü zayıf düzey anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p=0,013$). İşbirliğini engelleyici tutumlar ile yaş arasında pozitif yönlü zayıf düzey anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p=0,024$).

TARTIŞMA

Bu çalışmada, Özel Eğitim Öğretmenliği ve Sosyal Hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylerle kuracakları ilişkide aile katılımına dair tutumlarının ölçülmesi amaçlanmıştır.

Çalışmadan elde edilen verilere bakıldığında iki bölümün öğrencilerinin ailenin katılımına olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Özel eğitim merkezlerinde çalışanlar üzerinde yapılan bir araştırmada, çalışanların aile katılımının özel gereksinimli çocuklar için faydalı ve gerekli olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur (Kanmaz ve Şahin, 2018). Yavuz (2014)'a göre aile katılımını etkileyen unsurlardan biri profesyonellerin tutumudur, bunun için aileyi çocuğunun eğitimine dâhil etmek için meslek elemanının olumsuz bir tutum sergilememesi gerektiğini belirtmektedir. Ceylan ve Akar (2010) çalışmalarında ailenin profesyonellerle işbirliği yapması hususunda profesyonelin aileden daha fazla beklentisi olduğunu bulmuştur.

Öğrencilerin aile katılımına dair görüşleri cinsiyet yönünden farklılık arz etmemektedir. Aile katılımının alt boyutları iş birliğini destekleyici tutumları ve işbirliğini engelleyici tutumların da cinsiyet yönünden bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde, Aydoğdu ve Kılıç (2016)'ın aile katılımı ile ilgili çalışmalarında cinsiyetin önemli bir değişken olmadığı saptanmıştır.

Öğrencilerin bölümlerine göre görüşleri incelendiğinde iki bölümün öğrencilerinin arasında bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Her iki bölüm öğrencilerinin de engelli bireylerle çalışmada aile katılımının önemini bilincinde oldukları söylenebilir. Bu noktadan bakıldığında, bu bilince sahip gençlerin çalışma ortamında ortak çalışma disiplini yakalamalarının daha kolay olabileceği çıkarımı yapılabilir.

Öğrencilerin ikamet ettikleri yerlere göre bakıldığında, öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık saptanmadığı görülmektedir. Aydoğdu ve Kılıç (2016)'ın öğretmenlerin aile katılımına dair görüşlerini incelediği araştırmada kentte çalışan öğretmenlerin aile katılımına kırsal bölgelerde çalışan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu araştırmadaki farklılık, çalışmanın öğrenciler üzerinde yapılmış olmasından kaynaklı olabilir.

SONUÇ

Aile tek tek üyeleri ile birlikte varlık göstermektedir. Bakım desteği verilecek çocuk veya çocuklar da bu üyelerden bağımsız düşünülemez. Yine çocuğun yanında diğer aile üyelerinin gereksinimlerinin göz ardı edilmesi ailenin ileriki yaşam dönemlerinde birtakım bozukluklara sebep olacaktır. En başta, bakım veren anne ya da babanın rollerinde değişimler olmaktadır. Eğer varsa, ailedeki diğer çocukların bu süreçte karşılaştıkları güçlükler de birlikte değerlendirilmelidir. Aile

bütünlüğünün korunması için babayı da sürece dahil edici programlar oluşturulmalıdır. Çünkü aile üyelerinin işbirliği ailenin fonksiyonlarını güçlendirmek için onlarla birlikte çalışmayı kapsamaktadır. Dolayısıyla, çocukların gelişim süreçlerini olabilecek en yararlı seviyede geçirebilmelerini sağlamaları için ailelerin bu dönemlerde ruhsal durumlarındaki değişikliklerin göz önünde bulundurularak verilecek eğitimlerin destek sistemi içine dahil edilebilmesi gerekmektedir.

Özel eğitim alanında çalışan profesyonellerin aile katılımının sağlanmasının öneminin bilincinde olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, sosyal hizmet uzmanlarının, engelli ve ailelerine yönelik sosyal dışlanma içerikli tutumlara karşı sorumluluğu olmakla birlikte aile odaklı model kapsamında da süpervizör ve eğitici rollerini de kullanmaları beklenmektedir. Bilhassa, özel eğitim merkezlerinde aileler bireysel, grup eğitimleri ya da fizik terapi sonrasında çocukları hakkında bilgi almak istemektedir. Burada verilecek bilgi teknik bilginin yanında ailenin özel olarak çocuğun gelişimi hakkında merak ettiği herhangi bir konu üzerinde olabilmektedir. Bu noktada, profesyonellerden süreç içinde ailelerle etkileşimi sürdürmeleri, takibini yapmaları ve empati kurabilmeleri aileler tarafından beklenmektedir. Ailelerin çocuklarının gösterdiği bir takım tepkilerin onların gelişimlerinin doğal bir parçası olduğunu bilmeleri de onları rahatlatıcı etkide bulunacaktır.

Son olarak, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanı ya da diğer meslek elemanlarının ailenin psikososyal değerlendirmesini yaparken öncelikli olarak sorgulaması gereken noktalar şunlardır (McDaniel ve ark., 2005):

1. Çocuğun gelişimsel fonksiyonlarını genel olarak değerlendirmek için çocuk ve ailesinin karşılaştıkları gelişimsel problemlerin neler olduğu,
2. Aile hangi yaşam döngüsünde olduğu ve bu döngü içinde hangi sorumluluklar yerine getirilirken zorluklarla karşılaşıldığı,
3. Çocukta mevcut duygusal-davranışsal-gelişimsel ya da diğer sağlık problemlerinin ailenin farklı sorunları ile ilişki olup olmadığı incelenmelidir.

Alanyazında, bu konu ile ilgili kanıta dayalı çalışmalar sınırlı sayıdadır. Gelecek araştırmalarda, deneysel çalışmalarla aile- bakım veren katılımları gerçekleştirilerek öğrenci tutumları üzerindeki etkisi incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Afolabi, O. E. (2014). Parents' Involvement in Inclusive Education: An Empirical Test For The Psycho-Educational Development Of Learners With Special Educational Needs (SENs). *International Journal of Educational Administration and Policy Studies*, 6(10), 196–208.
- Aksoy, M , Demirli, C . (2020). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Karşılaşabilecekleri Güçlüklerle Baş Etme Durumlarının İncelenmesi: Bir Aile Destek Eğitim Programının Uygulanması. *Education Sciences*, 15 (3), 73-84.
- Al-Kandari, H. Y. (2014). Parents' and Professionals' Perceptions of the Services of Families of Children with Intellectual Developmental Disabilities. *Child Adolescent Social Work Journal*(31), 119-142.
- Aydoğdu, F., Kılıç, D. (2016). Sınıf, Okul Öncesi ve Özel Eğitim Öğretmenlerinin Aile Katılımına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 265-274.
- Bariroh, S. (2018). 'The Influence of Parents' Involvement on Children with Special Needs ' Motivation and Learning Achievement. *International Education Studies*, 11(4), 96–114. <https://doi.org/10.5539/ies.v11n4p96>
- Birkan, B. (2002). Erken Özel Eğitim Hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 99-109.
- Ceylan, M., Akar, B. (2010). Ortaöğretimde Okul-Aile İle İlgili Öğretmen ve Veli Görüşlerinin İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (2) 43-64.
- Daşbaşı, S. (2013). Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Ailelere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulaması: Bir Değerlendirme Araştırması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1).
- Ertem, İ. Ö. (2005). İlk Üç Yaşta Gelişimsel Sorunları Olan Çocuklar:Üç sorun ve Üç Çözüm. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(2), 13-25.
- Hassamancıoğlu, U. , Akın, A., Yoldaş, C., Şahin, S. (2020). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde, Aile İçi Roller ve Çocuğu Tanıma Becerilerinin Aile Yılmazlığına Etkisinin İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1176-1200. DOI: 10.33417/tsh.714363
- Jigyel, K., Miller, J.A. Mavropoulou, S.I. Berman, J. (2019). Parental Involvement in Supporting Their Children With Special Educational Needs At School And Home in Bhutan. *Australas. J. Spec. Incl. Educ.* 43, 54–68.

Kanmaz, T., Tezel Şahin, F. (2018). Özel Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Aile Katılım Çalışmaları. M. A. Melekoğlu, (Ed.), 28. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı* (s. 77-87) içinde. Eskişehir. ISBN: 978-605-80966-0-8

Kaytez, N., Durualp, E., Kadan, G. (2015). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197- 214.

M.E.B. (2012). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Ankara. Erişim Adresi: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26184_0.html

McDaniel, S. H., Campbell, T. L., Hepworth, J., Lorenz, A. (2005). *Aile Yönelimli Birincil Bakım* (2. b.). (H. YAMAN, Çev.) Yüce Yayım.

Pekcici, E., Atay, G., Öztürk, İ. E. (2011). Özel Gereksinimi Olan Çocukların Aile Merkezli Yaklaşım İle Değerlendirilmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 5(2), 123-128.

Tekindal, M., Özden, S. A. (2017). Özel Eğitim Alanında Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD*, 2(2).

Yavuz Güler, Ç. (2014). Öğretmen Adayları İçin Aile Katılımına Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 213-232.

Yeşilkayalı, E., Bölükbaşı, H. D. (2017). Özel Eğitim Hizmetleri Ekibinin Bir Parçası Olarak Okul Sosyal Çalışmacıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(43), 248-260.

Yılmaz, İ., Bengişoy, A. (2019). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Okul Rehberlik Servisinden Beklentileri İle İlgili Görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (1) , 1-23 . DOI: 10.19171/uefad.335066

3. ICHUS

Yabancılara Türkçe Öğretiminde "et-, ol-" Yardımcı Fiil Yapılarının Çatı İşlevine Göre Değerlendirilmesi

Assessment of "et-, ol-" Auxiliary Verb Structures According to Verb Structure Function in Teaching Turkish to Foreigners

Seyfullah ÖZTÜRK¹
Vildan ÖNCÜL²

Abstract

Many sources created according to classical grammar in Turkish evaluate auxiliary verbs in three main groups as noun+verb, verb+verb and fused meaning. It is seen that this point of view is reflected in the books prepared for Teaching Turkish to Foreigners. Discussions on the role function and naming of auxiliary verbs have been the subject of many studies. For this reason, it is possible to say that auxiliary verbs are a controversial problem outside the field of Turkish Teaching for Foreigners. In this study, the sources prepared for Teaching Turkish to Foreigners were scanned and the grammar parts in which they explain the auxiliary verbs were examined. As a result of the examination, it was seen that the books did not evaluate the auxiliary verbs "et- and ol-" functionally. International students are required to see the auxiliary verbs

Özet

Türkçede klasik dil bilgisi anlayışı çerçevesinde meydana getirilen birçok kaynak yardımcı fiilleri isim+fiil, fiil+fiil ve anlamca kaynaşmış olmak üzere üç ana grupta değerlendirmektedir. Bu bakış açısının Yabancılara Türkçe Öğretimi için hazırlanan kitaplara da yansıdığı görülmektedir. Yardımcı fiillerin görevi, işlevi ve adlandırılmalarına bağlı tartışmalar birçok çalışmanın konusu olmaktadır. Bu nedenle Yabancılara Türkçe Öğretimi alanı dışında da yardımcı fiillerin tartışılan bir sorun olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada Yabancılara Türkçe Öğretimi için hazırlanmış kaynaklar taranmış ve yardımcı fiilleri anlattıkları dil bilgisi bölümleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda kitapların "et- ve ol-" yardımcı fiillerini işlevsel olarak değerlendirmedeği görülmüştür.

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, OMÜ -Türkçe, Samsun, Türkiye, ases52@hotmail.com

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, OMÜ -Türkçe, Samsun, Türkiye, vilice1@hotmail.com

"et-" and "ol-" while learning the verb structures. Thus, the subject of verb structure in an unknown verb will be better understood overall ready learned concept. For example, in the dictionary of the Turkish Language Association on the public network, it gives the meaning "disturb" for "tedirgin ol-"; nevertheless it gives the meaning "being disturbed" for the "rahatsız ol-". Therefore, while explaining the verb affixes, this function of the auxiliary verbs et- and ol- should be given to students with examples. Thus, the student will be able to comprehend both grammatical subjects effectively. No book on Teaching Turkish to Foreigners has adopted this style of expression.

Uluslararası öğrencilerin fiil çatılarını öğrenirken "et-" ve "ol-" yardımcı fiillerini de görmeleri gerekmektedir. Böylelikle bilinen bir kavram üzerinden bilinmeyen fiilde çatı konusu daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin Türk Dil Kurumu genel ağ üzerindeki sözlüğünde tedirgin et-, için rahatını, huzurunu kaçır- anlamını verirken tedirgin ol-; içinse huzuru kaç- anlamını vermektedir. Bu nedenle fiil çatıları anlatılırken öğrencilere et- ve ol- yardımcı fiillerinin bu işlevi de örneklerle verilmelidir. Böylelikle öğrenci her iki gramer konusunu da etkin bir şekilde kavramış olacaktır. Yabancılar Türkçe Öğretimi üzerine kaleme alınan hiçbir kitap bu anlatım tarzını benimsememiştir.

Keywords: Teaching Turkish to Foreigners, Auxiliary Verbs, Verb Structure, Books on Teaching Turkish, Classical Grammar

Anahtar Kelimeler: Yabancılar Türkçe Öğretimi, Yardımcı Filler, Fiil Çatıları, Türkçe Öğretim Kitapları, Klasik Dil Bilgisi

Giriş

Türk dilinin yabancılar öğretilmesi son yıllarda ilginin hızla arttığı alanlardan biri olmuştur. Hem yurt içinde hem yurt dışında Türkçeye karşı olumlu bir yöneliş söz konusudur. Eğitim için Türkiye'ye gelen öğrencilerin oluşturduğu talebi karşılayabilmek için üniversitelerde Türkçe öğretiminin yapılacağı merkezler açılmış ve bu merkezlerin sayısı günden güne katlanarak artmıştır. Yurt dışında da Yunus Emre Enstitüsü ve Bakanlıklararası Ortak Komisyon tarafından görevlendirilen öğreticiler bu hizmeti üstlenmişlerdir. Türkçenin yabancılar öğretilmesi artan bu ilgiyle birlikte emekleme dönemini tamamlamış ve alan çalışanları tarafından oluşturulan modern kaynaklar Türk Dili öğreticilerinin ve öğrencilerinin hizmetine sunulmuştur.

Dil bilgisi konularının nasıl öğretilmesiyle ilgili birçok çalışmada farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu çalışmanın temel sorunu olmadığı için burada bu tartışmalara yer verilmemiştir; fakat günümüzde hem ana dili öğrencilerine hem de yabancılar dil bilgisi öğretiminin yapılmasında klasik öğretim anlayışının terk edilmesi gerektiğine dair görüşler ağırlık kazanmaktadır.

"Dil bilgisi, kısaca bir dili ses, şekil ve cümle yapıları bakımından inceleyip bunlarla ilgili kuralları tespit eden bir bilim dalı olarak tarif edilebilir. Dil bilgisi öğretimi ise dilin ses, şekil ve cümle yapılarını birtakım yöntemler kullanarak öğrencilere sezdirme ve bu yolla onların dili etkili, doğru ve düzgün kullanmalarını sağlamaya yönelik etkinlikler yapma sürecidir." (Dolunay, 2010: 277)

Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi dil bilgisi öğretimini yardımcı bir unsur olarak görmüştür ve dört temel beceriyi destekleyen dil bilgisi öğretimindeki konular için kesin bir dizilim sunmamıştır.

“Dilbilgisel yetenek belli kalıpları ezberleyerek tekrarlamak değil, kurallara uygun olarak doğru üretilmiş söz öbekleri ve cümlelerle anlama ve anlatma becerisidir. Bu bakımdan bir dilin dilbilgisi oldukça karmaşıktır ve bu güne kadar kesin ya da tüm ayrıntıları kapsayan bir inceleme mümkün olmamıştır. Sözcüklerin tümce oluşturması ile ilgili çok sayıda kuram ve model mevcuttur. Bunları sorgulamak veya birini desteklemek bu başvuru metninin işlevi değildir, aksine kullanıcıları seçim yapma ve seçimlerinin uygulama sonuçlarını belirtme yönünde teşvik eder.” (TELC, 2013: 107)

Tüm bunlardan hareketle dil bilgisi konularının öğretimi ile ilgili ortak bir yaklaşımdan söz etmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Ortak Çerçeve doğruluk tablosu vererek öğrencinin dil bilgisel anlamda seviyesini belirlemiştir; ama bu süreçte hangi konuların bu seviyeleri destekleyeceği belirtilmemiştir. Başlangıç seviyesi olan A1’den ileri seviye C2’ye kadar Ortak Çerçeve metninde verilen tablo aşağıdaki şekildedir:

“DİLBİLGİSEL DOĞRULUK

C2 Dikkati başka konulardayken bile (örneğin, önceden planlama yaparken, diğerlerinin tepkilerini izlemekten) karmaşık dil kullanımında sürekli dilbilgisel kontrol sağlar.

C1 Sürekli yüksek düzeyde dilbilgisel doğruluk sağlar; nadiren fark edilmesi güç yanlışlar yapar.

B2 İyi dilbilgisel kontrol sağlar; yine de ara sıra yapılan dil sürçmeleri ya da dizgesel olmayan yanlışlar ve tümce yapısında çok küçük hatalar olabilir, ancak bunlar çok nadirdir ve çoğunlukla zamanla düzeltilebilir. Nispeten yüksek bir düzeyde dilbilgisel kontrol vardır. Yanlış anlamalara yol açacak hatalar yapmaz.

B1 Tanıdık bağlamlarda makul bir doğrulukla iletişim kurar; genellikle iyi bir kontrol gözlenir, yine de anadilin etkisi fark edilir ölçüdedir. İletişimde yanlışlar vardır, ancak anlatmak istediği şey açıktır. Sık kullanılan rutinlerle ilgili bilgiyi ve tahmin edilebilir durumların kalıplarını makul ölçüde doğru kullanır.

A2 Bazı basit yapıları doğru kullanır, ancak hala sistematik olarak temel hatalar yapar. Örneğin, zamanları karıştırır, yine de çoğunlukla söylemek istediği şey açıktır.

A1 Sadece birkaç basit dilbilgisel yapıyı ve öğrenilmiş tümce kalıplarını sınırlı kontrol eder.” (TELC, 2013: 108)

Dil bilgisi konularının sınıflandırılmasında var olan belirsizlik nedeniyle isim+yardımcı fiillerin hangi seviyede verileceği konusu da belirsizdir. Bu çalışmada Yabancılar Türkçe öğretimi için yazılan kaynaklara geçmeden önce üniversiteler için yazılan dil bilgisi kitaplarındaki değerlendirmelere de göz atmanın konunun değerlendirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Türkçe üzerine yazılan dil bilgisi kitaplarında birleşik fiil başlığı altında verilen “et- ve ol-” yardımcı fiilleri genel olarak isim soylu sözcüklerle bir araya gelerek birleşik fiil oluşturmaları bakımından gruplandırılır.

“İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller et-, ol-, eyle-, bulun-, yap- fiilleridir. Bunlardan et-, eyle-, yap- isimlerden geçişli birleşik fiil, ol-, bulun ise geçişsiz birleşik fiil yaparlar. Asıl ve çok kullanılan yardımcı fiiller et- ve ol- tır.” (Ergin, 2008: 386)

Ergin tarafından yapılan açıklamada “et- ve ol-” yardımcı fiillerinin birbirinden farkı geçişli ve geçişsiz birleşik fiiller oluşturmaları olarak değerlendirilmiştir. Yabancılar Türkçe öğretirken önem verilmesi gereken nokta burasıdır. Bu yapının birleşik fiil olarak bilinmesi dil öğrencisi adına bir anlam taşımamaktadır.

Banguoğlu da Türkçenin Grameri adlı eserinde bu konuyu yardımcı fiillerle başlığı altında vermiştir. “Etmek ve olmak bu birleşik fiillerin geçişli ve geçişsiz iki çeşidini verirler. Ancak bu yardımcı fiiller bazı çatı ekleri almış olarak da aynı işleyişte görülürler. (Banguoğlu, 2011: 314)

Yukarıdaki her iki eserin de ortak noktası “çatı” kavramı üzerinden et- ve ol- yardımcı fiillerini değerlendirmiş olmalarıdır. Benzer değerlendirmeyi başka eserlerde de görmek mümkündür.

“... bir ad ya da bir sıfat ile et-, ol- yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak da kullanılan bul-, bulun-, buyur-, eyle-, kıl-, yap-, fiillerinin birleştirilmesi yoluyla kurulan birleşik fiillerdir. Bu birleşiklerde, yardımcı fiiller, ad ve sıfatları fiil durumuna geçirme görevi yüklenmişlerdir. Bunların en yaygın kullanılıştaki olanları bir kılış bildiren geçişli et- ve bir oluş bildiren geçişsiz ol- yardımcı fiili ile kurulan birleşiklerdir.” (Korkmaz, 2009: 150)

Genel olarak Türk dili üzerine uzmanlaşacak üniversite öğrencilerinin faydalanacağı yukarıdaki kaynakların yardımcı fiillerle ilgili açıklamaları Türkçeyi öğrenenler için yazılmamıştır. Elbetteki yarıdaki veya benzeri tarzda yazılmış kaynakların hepsi alan çalışanlarına yol göstermektedir; fakat öğreticiler için sunulan bilgilerle yabancı öğrenciler muhatap olmamalıdır.

“Dil öğretiminde dilin genel kuralları geçerli olmakla birlikte, bir dilin yabancılar öğretimiyle ana dili öğrencilerine öğretimi arasında farklılıklar vardır. Ana dili olarak öğrenenler dili edinirler, önce kurallarını öğrenme ihtiyacı duymazlar ama yabancı dil olarak öğrenenler o dili bütün yönleriyle öğrenip kullanmaya başlarlar dolayısıyla da becerilerle beraber dilin kurallarını öğrenme zorunluluğu ortaya çıkar. (Karakuş Tayşi, Demir Atalay, 2017: 17)

Amaç ve Yöntem

Bu çalışma yabancılar Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış kitapların et- ve ol- yardımcı fiillerinin öğretimi konusunda izledikleri yöntem üzerinde değerlendirmeler sunmaktadır. Konunun daha iyi görülebilmesi için öncelikle yardımcı fiiller ile ilgili kaynaklar taranmış daha sonrasında ise yabancılar Türkçe öğretim kitaplarından Gazi, İstanbul, Hitit ve Yedi İklim ders kitaplarının dil bilgisi bölümleri değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Yabancılar Türkçe öğretmek amacıyla yazılan dört kitap incelenmiş ve kitaplardan sadece bir tanesinin dil bilgisi bölümünde bu konu hakkında bilgilendirme yapıldığı tespit edilmiştir. Gazi Üniversitesi tarafından hazırlanmış kaynaklarda dil bilgisi için ayrı bir kitap yayımlanmıştır. Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi kitabının B2-C1 düzeyi öğrencilerine hazırlanmış olan bölümünde konu hakkında aşağıdaki bilgiler sunulmuştur:

“İsim+yardımcı fiiller

- **isim +et/yap**

Bu fiiller aynı anlamdadır; her ikisi de nesneye ihtiyacı olan fiillerdir. Bunlardan [et-] fiili daha çok soyut isimlerle kullanılır...

- **isim+ol-**

[ol-] fiili dönüşlü bir fiildir. Bu tip fiillerde, fiildeki hareketten; fiilden yalnızca özne (kişi) etkilenir.” (Gazi Tömer, 2015: 139)

İncelenen kaynakta öncelikle çatı ekleri verilmiş, daha sonrasında birleşik fiiller anlatılmıştır. Kitapta eski konular üzerinden “et- ve ol-” yardımcı fiillerinin verilmesi konunun anlaşılması açısından olumlu bir etki oluşturmaktadır. Kitap tarafından hem fiil çatılarının hem de yardımcı fiillerin B2 seviyesinde verildiği görülmektedir. Fakat “et-/ol-” yardımcı fiillerinin ders kitaplarında A1 seviyesinden itibaren metinlerde çok yoğun bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışma için seçilen dört kaynağın ders kitapları taranmıştır. Bulunan örneklerin fazlalığından ve birçoğunda tekrarlara düşülmesinden dolayı sadece rastgele seçilen iki kaynağın A1 ve A2 kitaplarındaki kullanımlar bulundukları sayfalar da verilerek sıralanmıştır.

İstanbul Ders kitabı A1-A2

Etmek yardımcı fiili

Kahvaltı etmek-A1-38, 39, 41;

Sohbet etmek-A1-39, 43, 75

Nefret etmek-A1-43, 44/ A2-17

Yardım etmek-A1-45, 65, 72

Telefon etmek-A1-59, 60, 65/A2-90

Hediye etmek-A-61

Teşekkür etmek-A1- 8, 9, 19, 77, 91/A2-74, 83

Ziyaret etmek-A1-49, 62,72, 75/A2-10

Hissetmek-A1-63

Tercih etmek-A1-64

Devam etmek-A1-68, 70, 73/A2-33

Davet etmek-A1-74

Mutlu etmek-A1-75

Dans etmek-A1-79

Kontrol etmek-A1-48

Seyretmek-A1-47, 98/A2-33, 91, 93

Tarif etmek-A2-8,11

Tavsiye etmek-A2-20, 27, 29, 90

Acele etmek-A2-88

Olmak yardımcı fiili

Merak etmek-A2-96

Kavga etmek-A2-10

Kabul etmek-A2-35, 64

İkram etmek-A2-46

Fark etmek-A2-53

Elde etmek-A2-56

Vefat etmek-A2-52

Takip etmek-A2-56

Dua etmek-A2-64

Yolcu etmek-A2-64

Hareket etmek-A2-69, 79, 92

Rica etmek-A2-72, 86

Affetmek-A2-74

Kaybetmek-A2-75

Terketmek-A2-77

Temsil etmek-A2-92

İlave etmek-A2-9

Emretmek-A2-9

Memnun olmak-A1-8, 9, 11, 19/A2-83
Sağ ol-A1-9/A2-74
Geçmiş olsun-A1-10, 19, 31, 93/A2-8, 10
Kutlu olsun-A1-10, 75
Afiyet olsun-A1-10/A2-9
Öğretmen olmak-A1-47
Sağlıklı olmak-A1-62, 78
Mutlu olmak-A1-72/A2-19, 43, 88
Yoğun olmak-A1-79
Zor olmak-A1-79/A2-72
Karı koca olmak-A1-79
Kalabalık olmak-A1-87
İyi olmak-A1-91
İğne olmak-A1-93
Tedavi olmak-A1-93
Haberli olmak-A2-4
Hayırlı olmak-A2-10, 21
Dikkatli olmak-A2-19
Hükümdar olmak-A2-26
Romancı olmak-A2-26
Padişah olmak-A2-26
Şampiyon olmak-A2-33
Mezun olmak-A2-36, 40, 49
Emekli olmak-A2-38, 44
Mimar olmak-A2-38
Baba olmak-A2-38
Saygılı olmak-A2-38
İnsan olmak-A2-38, 39
Başarılı olmak-A2-38, 39, 88
Çalışkan olmak-A2-38
Yanında olmak-A2-38, 39, 83
Dürüst olmak-A2-42
Hazır olmak-A2-42, 43
Yorgun olmak-A2-42, 43
Doktor olmak-A2-42
Yardımcı olmak-A2-42, 83, 86, 87
Yorucu olmak-A2-42
Güzel olmak-A2-42
Vakti olmak-A2-42
Anne olmak-A2-43
Tıraş olmak-A2-44

Asker olmak-A2-44
Hasta olmak-A2-44
Öğretmen olmak-A2-46
Bembeyaz olmak-A2-46
İptal olmak-A2-46
Komşu olmak-A2-52
Kaza olmak-A2-53
Deprem olmak-A2-53, 54, 70
Ünlü olmak-A2-55
Tertemiz olmak-A2-56
Zengin olmak-A2-56
Sıcak olmak-A2-59
Hayrolsun-A2-63
Problem olmak-A2-63
Taş olmak-A2-64
Kıtlık olmak-A2-64
Soğuk olmak-A2-71
Büyük olmak-A2-78
Aile olmak-A2-88
Kaybolmak-A2-91
Farkında olmak-A2-94
Neden olmak-A2-94

İstanbul Yabancılar Türkçe Öğretim kitabında etmek yardımcı fiili ayrı bir konu olarak ele alınmamış. Olmak yardımcı fiili sadece C1 kitabında sayfa 67'de zaman ekleriyle birlikte –yor olmak/-ır olmak/-miş olmak/-acak olmak şeklinde verilmiş. Etmek ve olmak farkına değinilmemiştir.

Hitit Yabancılar Türkçe Öğretim Kitabı 1(A1-A2)

3. ICHUS

Etmek Yardımcı Fiili

Seyretmek-24
Dans etmek-2, 50, 106
Sohbet etmek-51
Hareket etmek-52, 145
Davet etmek-60, 117
Şikayet etmek-71, 57
Kaybetmek-72, 167
Teşekkür etmek-8, 9, 12, 59, 74, 79, 105, 135, 141, 146
Hissetmek-135, 141
Dikkat etmek- 57, 138
Terfi etmek-145
Ziyaret etmek-148
Devam etmek-116, 122, 166
Nefret etmek-48, 120
Sohbet etmek-51
Hitap etmek-63
Zannetmek-93
Tercih etmek-97, 120, 147
Bencillik etmek-108
Rahatsız etmek-118
Hareket etmek-123
Yolculuk etmek-141
Tavsiye etmek-72
Affetmek-12, 75, 105
Dikkat etmek-133
Eşlik etmek-136
Yardım etmek-119, 136
Rica etmek-137, 146
Telefon etmek-44
Tamir etmek-44
Tedavi etmek-137
Merak etmek-135

Olmak yardımcı fiili

Memnun olmak-1, 8
Şikayetçi olmak-71
Mezun olmak-44
Şişman olmak-170
Sahip olmak-122, 137
Kıpkırmızı olmak-149
Sıcak olmak-20

Pratik olmak-62
Afiyet olsun-3
Sağ olun-135
Geçmiş olsun-135, 137
Emekli olmak-88
Sanatçı olmak-88
Başarılı olmak-171

Hitit Yabancılar Türkçe Öğretim setinde sadece Hitit 3 kitabında sayfa 31’de birleşik zamanlar başlığı altında –yor olmak/-acak olmak/-mış olmak ve sayfa 35’te ...gibi olmak şeklinde verilmiş. Olmak ve etmek farkına Hitit kitabında da değinilmemiştir.

Görüldüğü üzere her iki yardımcı fiil de Türkçe öğretiminin başlangıç seviyesinde öğrenciler tarafından öğrenilmektedir. Yardımcı fiiller bir dil bilgisi konusu olarak işlenmediğinden öğrenciler et- ve ol- ile oluşturulmuş birleşik fiillerin her birini sözlükten yeni bir kelimeyi öğreniyormuş gibi edimlemek durumunda kalmaktadırlar. Bunun önüne geçebilmek ve Türkçe öğretiminde sistemli olarak yardımcı fiillerin öğretilmesine katkı sağlaması amacıyla bu yapıların A2 seviyesinde öğrencilere öğretilmesi faydalı olacaktır.

A2 seviyesindeki öğrenciler için aşağıdaki plan uygulanarak öğretim yapılabilir.

Konu: et- / ol- yardımcı fiilleri

Düzy : A2

Konu anlatımı:

Bu yardımcı fiiller kendilerinden önce gelen bir isimle kullanılırlar. (İsim + et-/ol-)

- et- yardımcı fiili “nesne” (object) alır, fakat ol- yardımcı fiili nesne almaz, işten etkilenen “özne” (subject) dir.

Örnek: Beni çok mutlu ettin. / Ben çok mutlu oldum.

- Her iki yardımcı fiil de ses olaylarında kendinden önceki isimle birleşir.

Örnek: Ahmet kalemi kaybetti. (kayıp + et-) / Ahmet kayboldu. (kayıp + ol-)

- Bazı isimler sadece et- ile, bazıları da sadece ol- ile kullanılır.

Örnek: Telefon et- (Var) / Telefon ol- (Yok)

Deprem et- (Yok) / Deprem ol- (Var)

Ders öğretmeni tarafından bir ders saati içinde ifade edilebilecek bu özellikler öğrencilerin “et- ve ol-” arasındaki farkı anlamalarını sağlayacaktır. B1 seviyesinde ise fiil çatıları verilmeli ve bu konunun tekrarı yapılmalıdır.

Adı geçen kaynaklar fiil çatıları bakımından tarandığında da bir birliktelik olmadığı görülür. Fiil çatılarının yukarıda zikr edilen dört kaynaktaki veriliş seviyeleri de aşağıdaki gibidir:

Gazi TÖMER	B2 Seviyesi	Tüm Çatılar
Hitit	B1 Seviyesi	Edilgen, Ettirgen, İşteş, Dönüşlülük
İstanbul	B1 Seviyesi	İşteş
İstanbul	B2 Seviyesi	Dönüşlü, Edilgen ve Ettirgen

Yedi İklim

B1 Seviyesi

İşteş, Ettirgen, Dönüslü, Edilgen

Sonuç ve Öneriler

Türkçenin yabancılara öğretimiyle ilgili geçmişte yaşanan kaynak sıkıntısı günümüz itibariyle büyük oranda giderilmiştir. Alanın bugünkü yaşadığı problem konuların işleniş sırasıyla ilgilidir. A1 seviyesinden başlayarak C1 seviyesine kadar iyi bir planlama yapılmalı ve birbirini destekleyen konular aynı dil düzeyi içinde mümkün olmuyorsa da yakın düzeylerde verilmelidir. 'İsim + et- ve ol-' için en uygun seviye kanaatimizce A2 seviyesidir. B1 seviyesinde de çatılar verilmeli. Dönüslülük ve ettirgenlik kavramları işlenirken "isim+ et ve ol" farkına tekrar değinilebilir.

Dil Bilgisi konuları belirlenirken konular arası bütünlüğün dikkate alınması hem öğreticiler hem de öğrenciler için büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Kaynaklarımızın birbiriyle bağlantılı dil bilgisi konularına göre güncellenmeleri gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada incelenmeyen konularda da güncellemeler gereklidir. Mesela edilgen çatının "fil+An/dik" konusundan önce işlenmesi gibi...

Kaynakça

- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Dolunay, S. K. (2010). Dil bilgisi öğretiminin amacı ve önemi. *TÜBAR-XXVII*, 275,284.

- Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım
- Gazi TÖMER Yabancılar için Türkçe (A1-A2-B1-B2-C1). (2014). Ankara: Kalkan Matbaası
- Gazi TÖMER Yabancılar için Türkçe dil bilgisi (B2-C1 düzeyi). (2015). Ankara: Kalkan Matbaacılık
- Hitit Yabancılar İçin Türkçe (A1-A2-B1-B2-C1). (2013). Ankara: Ankara Üniversitesi Tömer Yayınları
- İstanbul Yabancılar için Türkçe ders kitabı (A1-A2-B1-B2-C1). (2014). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi
- Karakuş Tayşi, E., Demir Atalay T. (2017). Dil bilgisi öğretimi. H. Develi vd. (Ed.). Uygulamalı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi El Kitabı içinde 13-54. İstanbul, Kesit Yayınları
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- TELC, (2013). *Diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi öğrenim, öğretim ve değerlendirme*. Ankara: MEB Yayınları
- Yedi İklim Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretim Seti Ders Kitabı (A1-A2-B1-B2-C1). (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık

Biçim Bilgisi Açısından Türkçenin Edinimi*The Acquisition of Turkish in Terms of Morphology*

Vildan ÖNCÜL¹
Seyfullah ÖZTÜRK²

Abstract

Language development is considered as children's proficiency in language use at certain ages, passing through certain stages. First, the child who acquires sounds and words begins to combine words and produce different meanings. He learns the order in his native language with two words that do not use the morpheme at the beginning, and the grammar rules required to combine words. Adding morphemes to these words forms the basis for the development of grammar.

It is stated that in child language acquisition, independent morphemes are seen first, and dependent morphemes are seen between 18-24 months. It is stated that the beginning of grammar in the child's language starts by putting the words side by side and learning the grammar structure of their native language at certain stages. However, in the data obtained during the observation process that

Özet

Çocukların belirli yaşlarda, belirli evrelerden geçip dil kullanımında yeterlik kazanmaları, dil gelişimi olarak ele alınır. İlk olarak sesleri ve sözcükleri edinen çocuk, sözcükleri birleştirip farklı anlamlar üretmeye başlar. Başlangıçta biçim birimin kullanılmadığı iki sözcükle ana dilindeki sıralamayı ve sözcükleri birleştirebilmek için gereken dil bilgisi kurallarını öğrenir. Bu sözcüklere biçim birimleri eklemesi, dil bilgisinin gelişimine temel oluşturur.

Çocuk dil ediniminde önce bağımsız biçim birimlerin, 18-24 ay aralığında ise bağımlı biçim birimlerin görüldüğü belirtilir. Çocuk dilinde dil bilgisi başlangıcının sözcükleri yan yana getirmek olduğu ve çocukların kendi ana dilinin dil bilgisi yapısını belirli evrelerde öğrendiği ifade edilir. Ancak 6-36 aylarında bulunan 11 Türk çocuğu üzerinde iki buçuk yıl süren gözlem sürecinde elde edilen verilerde Türk çocuklarının dil

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, OMÜ Türkçe, Samsun, Türkiye, vilice1@hotmail.com

² 2Ondokuz Mayıs Üniversitesi, OMÜ Türkçe, Samsun, Türkiye, ases52@hotmail.com

lasted for two and a half years on 11 Turkish children between the ages of 6-36, it was noted that the language acquisition process of Turkish children was different and did not comply with these stages.

Language developments different from the universal language development stages were observed and it was determined that one word and two word periods were not seen for the dependent morphemes usage time, dependent morphemes could be seen both in the single word period and the two word periods, and grammar development could only start in the single word period. It has been seen that this situation is a qualitative feature arising from the structure of Turkish and therefore these findings have led to the question of whether the language acquisition of Turkish children conforms to the universal language acquisition stages.

Keywords: Turkish, Language acquisition, Morphology, Language acquisition stages, 6-36 months old children

edinim sürecinin farklı olduğu ve bu evrelere uymadığı dikkat çekmiştir.

Çalışmada evrensel dil gelişim evrelerinden farklı dil gelişimleri gözlemlenmiş ve bağımlı biçim birim kullanım zamanı için belirgin olarak tek sözcük, iki sözcük dönemi gözlemlerde tespit edilmemiş, hem tek sözcük döneminde hem de iki sözcük döneminde bağımlı biçim birimler görülebildiği, dil bilgisi gelişiminin henüz tek sözcük döneminde başlayabildiği tespit edilmiştir. Bu durumun, Türkçenin yapısından kaynaklanan niteliksel bir özellik olduğu görülmüş ve dolayısıyla bu bulgular Türk çocuklarının dil edinimlerinin, evrensel dil edinim evrelerine uyup uymadığının sorgulanmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Dil edinimi, Biçim birim, Dil edinim evreleri, 6-36 aylık çocuklar

Giriş

Korkmaz (2009: 5-9)'a göre biçim bilgisi, bir dilin kök sözcüklerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlamlarını, görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve biçimle ilgili konuları inceler. Sözcüğün yapısında yer alan biçim birimler tek başına kullanılmaz; kökler ile birleşerek gövdeler, gövdeler ile birleşerek yeni sözcük gövdeleri oluşturur ve yeni bir kavrama karşılık olabilir ya da sözcükler arasında geçici anlam ilişkileri kurar. Ege (2005: 90), biçim bilgisinin sözcüklerdeki kök ve ekleri, bunların kurallı düzenleniş biçimleri ile türetilişlerindeki özellikleri kapsadığını söyler ve bir dilde anlam taşıyan en küçük yapı olan biçim birimlerin, çeşitli uzunlukta karşımıza çıkan sözcüklerin yapı ve anlamını değiştirdiğini belirtir. Biçim birimlerin, bağımlı ve bağımsız olmak üzere iki bölümde incelendiğini belirten Temel vd. (2014: 145)'ye göre bağımsız biçim birimler sözlükseldir ve tek başlarına kullanılabilirler. Örneğin *süt* ya da *taş* bağımsız biçim birimlerdir. Bağımlı biçim birimler ise dil bilgiseldir ve sözcüklerle belirli kurallar içinde birleşerek cümleleri oluşturur. Ege (2005: 90-91), bağımlı biçim birimlerin, bağımsız biçim birimlere eklenerek kullanıldığını, Türkçedeki bağımlı biçim

birimlerin sözcüğün sonuna eklendiğini ve sözcük önüne eklenen biçim birimlerin, yabancı kökenli olduğunu ifade eder.

Lund (2003: 43)'a göre, 8-12 ayları civarında başlayıp 18. aya kadar uzanan dönemdeki tek sözcüklü cümleler, iskelet cümle özelliği taşır ve “Holophrastic” aşama da denen bu evrede çocuk, holophrasis olarak adlandırılan tek sözcükle bir cümle kurar. Kurduğu bu cümledeki tek sözcüğü bağımsız biçim birimle oluşturur. Oynamak istediğinde *top*, annesinin onu almasını istediğinde *kucak* der. Çocuğun bu dönemde kullandığı sözcükler, isim sözcükleridir. İsimlerin ardından fiilleri edinen çocuk, isimleri ve fiilleri eksiz kullanır ve *geldim* anlamında *gel* diyebilir. 18-24 ayları arasında iki sözcük evresine giren çocuğun sözcük sayısı 40-50 civarına ulaşır ve iki sözcüğü birleştirerek kısa cümleler kurmaya başlar. Bu kısa cümlelerdeki sözcükler eksizdir. Yalın sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşan telgraf konuşması dil bilgisinin gelişimine temel oluşturur. Çocuk, sözcüklerin birbiriyle olan anlam ilişkisini kavramaya ve sözcükleri birleştirip onlarla oynayarak farklı anlamlar yaratmaya başlar. Eksiz iki sözcükle ana dilindeki özne-nesne-yüklem sıralamasını ve sözcükleri birleştirebilmek için gereken dil bilgisi kurallarını öğrenir.

Çocuk dil ediniminde 18. aya kadar önce bağımsız biçim birimlerin, 18-24 ay aralığında ise bağımlı biçim birimlerin görüldüğü belirtilir ve çocuk dilinde dil bilgisi başlangıcı şöyle ifade edilir: “İki kelimenin birleşmesinden oluşan konuşma tarzı gelişme gösterirken çocuk, kelimeleri yan yana getirerek kendi ana dilinin gramer yapısını öğrenmeye başlar. Çocuğun konuşmasında ilkel dil bilgisi sistemi başlamış olur” (MEB, 2013: 11).

Aksu-Koç ve Ketrez (2016: 21-22), ek yönünden zengin olan Türkçede çocuğun bazen 18-24 ay aralığından önce de sözcüğe ekleme yapabildiğini, örneğin bir fiile geçmiş zaman biçim birimini ekleyerek *gitti*; ya da kapıyı gösterip parka gitmek istediğini anlatmak için sadece *parka* diyebileceğini söyler. Bazı çocukların ise 18-24 ay aralığından sonra da sözcüklere ekleme yapmadığını, *park git* cümlesini *parka gidiyoruz* anlamında kullanabildiğini belirtir.

Brown (1973: 150), çocukta dil bilgisi gelişiminin farklı aşamalarda geliştiğini ve sözcük oluşum sayısının çocuğun dil gelişiminin ölçüsü olduğunu ifade eder. Ege (2005: 93)'ye göre, sözcük sayısındaki artış, bilişsel gelişimin göstergesidir; aynı zamanda dil bilgisi yapılarına da hâkimiyeti gösterir. Söz varlığı zenginleşen çocuk, sözcüklerin kullanımındaki düzenliliği fark edecek veri tabanına sahip olur. Kullandığı iki sözcüklü ifadeleri biçim birimlerle birleştirerek ya da genişleterek 3-4 sözcüklü cümleler oluşturabilir.

İki sözcük (telgraf konuşması) döneminde, 24. ayda dil bilgisi gelişiminin başladığını ve çocuğun kurduğu eksiz kısa cümlelere, eklemeler yaptığını söyleyen Keklik (2015: 32), ek gelişiminde önce zaman ekinin görüldüğünü, çocuğun başlangıçta kişi eki kullanımında biraz zorlandığını belirtir ve tek kelime aşamasından itibaren çocukların fiil kiplerini özellikle görülen geçmiş zaman ve emir biçim birimlerini kullanabildiklerini, zaman kavramı tam oturmasa da ek kullanımının olduğunu, söz gelimi *ben yarın kapattı* diyebileceğini ifade eder.

Temel vd. (2014: 146), biçim birimin sözcüklerdeki ek ve kökleri, bunların kurallı düzenleniş biçimleri ile türetilişindeki özellikleri kapsadığını; cümlede içeriği ve tonu değiştirebilen en küçük yapılar olduğunu, dolayısıyla da çocuk *koşmak* ile ilgili bir kavramı *koş* şeklinde ifade edebiliyorsa *koş* sözcüğünün bir biçim birim olduğunu belirtir. *Koştı* cümlesinde ise geçmiş zaman kullanıldığını ve

cümlelerin *keş* bağımsız biçim birim, {-tu} bağımlı biçim birim olarak iki biçim birime çıktığını söyler. Çocuğun 25. ve 28. aylarda fiil çekim eklerini kullanabileceğini ve erken çocukluk döneminde ek öğreniminde daha çok çekim eki görüldüğünü ifade eder. Baştürk (2013: 16)'e göre, 25. aya ulaştığında çocuk birçok biçim birimi kullanır. Çocukta zaman ekleri, ad durum ekleri, iyelik ve olumsuzluk bildiren ifadeler kadar çoğu biçim birim ediniminin geliştiği görülür. Aksu-Koç ve Ketrez (2016: 22), 24. aydan itibaren çocukların % 50'sinin ve 33 aylık çocukların % 90'ının {+(y)I}, {+(y)A}, {+DA} ad durum biçim birimlerini ve {-DI}, {-mİş}, {-(y)AcAk}, {-(I)yor} zaman biçim birimlerini kullanabileceğini söyler. Lund (2003: 44), 30 aylık çocukların daha karmaşık dil bilgisi yapıları kullanmaya başladıklarını ve bu durumun "gramer patlaması" (Bee, 2000) olarak adlandırıldığını belirtir. Cümlelerin yavaş yavaş uzadığını ve çocukların sözcüklere biçim birimler eklemeye başladıklarını, işlevsel sözcüklerin daha ayrıntılı dil bilgisi kullanımlarını getirdiğini söyler.

Ege (2005: 93), bağımlı biçim biçim birimlerle ilgili şu açıklamayı yapar: "Türk çocuklarının çoğunlukla tek sözcük döneminde iken geçmiş zaman eki {-DI}'yı kullanmaya başladıklarını görüyoruz. Bazı Türk çocuklarının ise erken dil gelişiminde bağımlı biçim birimlerle iki sözcüklü ifadeler paralel olarak gözlenmektedir". Ege (2005: 98)'ye göre, Brown'un (1973) İngiliz çocuklarının dil gelişim evrelerini gösterdiği tabloda bağımlı biçim birimlerin gelişim aylarının 27-30 olduğu görülür. Brown'un tablosunda tek sözcük dönemi iki bağımsız biçim birimden oluşur. Bağımlı biçim birimler 27. ayda gelişmeye başlar. Türkçe öğrenen çocuklarda ise bağımlı biçim birim kullanım zamanı için belirgin olarak tek sözcük, iki sözcük dönemi görülmez, hem tek sözcük döneminde hem de iki sözcük döneminde bağımlı biçim birimler görülebilir. Türkçenin yapı özelliğinden dolayı çocukların biçim birim edinimlerini son ekler belirler. Bu durum, Türkçenin yapısından kaynaklanan niteliksel bir özelliktir. Yaklaşık iki yaşına gelen Türk çocukları, henüz tek sözcük dönemindeyken isim ve fiillerle kullanılan biçim birimlerin çoğunu kullanır. İsim eklerinden {+(y)I} belirtme ve {+(y)A} yönelme durumu en erken görülen biçim birimlerdir ve ilk tespit edildiği ay 15. aydır. {+(I)m} iyelik, {+DA} bulunma durumu ve {+(n)In} tamlayan biçim birimleri 16. ayda, {+DAn} çıkma durumu 17. ayda, araç belirten {+IA} ve {+IAr} çoğul biçim birimi 18. ayda görülür. Fiillerde ise {-DI} görülen geçmiş zaman ve {-(I)yor} şimdiki zaman biçim birimi ilk sırada gelir. 15-20 ayları arasında çocuklarda şahıs, olumsuzluk ve soru eklerinin kullanımı ve 21 aylık çocuklarda {-sIn} emir kipi üçüncü tekil şahıs biçim birimi görülür. {-Ir} geniş zaman, {-mİş} duyulan geçmiş zaman biçim birimleri 24. aydan sonra tespit edilir ve bu aylardan itibaren {-Il} edilgen ve {-(I)ş} işteş biçim birimleri, 28. aydan sonra {-(I)n} dönüşlü, 33. aydan sonra da {-DIr} biçim birimleri gözlemlenir (Ege, 2005: 99-101).

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, dil edinimi sürecinde çocukların biçim birimleri hangi evrede edindiklerini ve Türkçe edinen çocukların evrensel dil edinim evrelerine biçim birim edinimi açısından uyup uymadıklarını tespit etmek ve bu belirlemelerin dil öğretimine nasıl katkı sağlayacağını ortaya konması amacıyla yapılmıştır. Çocuk dil edinimi alanında yapılan araştırmalarda biçim bilgisi temel alınarak Türk çocuklarının tek sözcük döneminden ileri dil bilgisi dönemine kadar olan biçim birim ediniminin incelenmesi amaçlanmış ve çocuk dilinde dil bilgisi ediniminin gelişimi incelenmiştir.

Çalışmada çocukların sözcük edinim sürecinde bağımsız biçim birimleri kullanma şekli, sözcük edinimi başladıktan sonra sözcüklere ekledikleri bağımlı biçim birimleri edinme süreçleri, bu edinim

evrelerinin hangi açılardan evrensel dil edinimlerine benzediği, hangi açılardan farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, 6-36 ayları arasında olan 11 çocuğu kapsamaktadır. Yaşları 24-36 ay arasında olan 9 çocuk kreşte, yaşları 6-31 ay arasında olan iki çocuk ev ortamında gözlemlenmiştir. Araştırmada kullanılan yöntem doğal gözlem yöntemidir. İki buçuk yıl süren gözlem kayıtları sırasında çocuklara müdahalede bulunulmamış, çocuklar doğal ortamında gözlemlenmiştir. Kayıtlar 15 gün arayla ayda iki defa olmak üzere 1 saatlik sürede alınmıştır. Her çocuk için gözlem kayıt dosyası oluşturulmuş, kayıtlardaki veriler dinlenerek gözlem kayıt dosyasına işlenmiştir. Çocukların gözlem süreci bittikten sonra veriler incelenmiş ve biçim birim edinimleri elde edilen verilerden çıkarılan sonuçlara göre değerlendirilmiştir.

Veri kaynakları

Çalışmada 11 çocuktan veri toplanmıştır. Gözlem grubunun beşi kız, altısı erkek çocuğudur. İki çocuk ev ortamında gözlemlenmiştir. Evde kayıtları alınan çocuklardan A kız, K erkek çocuğudur. Diğer dokuz çocuk kreşte gözlemlenmiştir. Kreşteki çocuklardan D, E, İ ve YA olmak üzere dördü kız, EM, Y, OK, OE ve AA olmak üzere beşi erkek çocuğudur. Çalışmaya başlamadan önce çalışma hakkında OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsüne çalışmanın içeriği anlatılmış ve Etik Kurula başvurulmuştur. Enstitüden Etik Kurul Kararı alındıktan sonra gözlemlere başlanmıştır. Çalışmada çocukların isimleri verilmemiş, isimlerinin ilk harfi kullanılmış, iki ada sahip çocuklar için iki isminin de ilk harfleri yazılmıştır.

Veriler ve Değerlendirmesi

Türkçe öğrenen çocuklarda biçim bilgisinin gelişimi alanında yapılan araştırmalar temel alınarak, çocuklardan elde edilen verilerde biçim bilgisi gelişimleri gözlemlenmiş; bağımsız ve bağımlı biçim birimleri hangi ayda öğrendikleri, ne sıklıkta kullandıkları tespit edilmiş, bu alanda yapılan araştırmalarla paralel olup olmadıkları, ters düşen bulgular bulunup bulunmadığı incelenmiştir.

11 çocuktan alınan verilerde ilk bağımsız biçim birimin, 12. ayda tespit edilen *avv* “al” (A) emir kipi biçim birimi olduğu, bağımlı biçim birimlerin 15. aydan itibaren görüldüğü ve erken dil bilgisi dönemine geçmeden önce tek sözcük döneminde bağımlı biçim birim kullanımının başladığı tespit edilmiştir. İlk bağımlı biçim birimin 15. ayda tespit edilen {-DI} görülen geçmiş zaman biçim birimi: *koktu* “korktu” (A) olduğu ve 18. ayda farklı bir fiille ve şahıs biçim birimi olmadan kullanıldığı: *açtı* “açtı” (A) görülmüştür. {-DI} görülen geçmiş zaman biçim biriminin ilk şahıs biçim birimiyle kullanımı 20. ayda tespit edilmiştir: *geemedim* “gelmedim”, *geedik* “geldik” (A). İlk ad durum biçim birimi {(y)A} yönelme durumu biçim birimidir ve 18. ayda görülmüştür: *buya* “buraya” (A).

İki sözcük dönemi olarak ifade edilen ancak çalışmada *erken dil bilgisi* dönemi olarak adlandırılan 18-24 ay aralığının 19. ayında bağımlı biçim birim örnekleri artmış, {-I(yor)} şimdiki zaman: *yaayoo* “yağıyor”, *açoo* “açıyor” (A) ve yine 19. ayda {(y)AcAk} gelecek zaman: *didecek* “gidecek” (A) ve {(y)Allm} istek kipi biçim birimi: *açaım* “açalım”(A) tespit edilmiştir. İstek kipinin ilk kez 19. ayda birinci çoğul şahıs biçim birimiyle kullanıldığı, ilk olumsuz cümlelerin 20. ayda *yok* bağımsız biçim birimiyle: *guşob* “kuş yok”, *babaob* “baba yok” (A) ve {-mA} bağımlı biçim birimleriyle üretildiği görülmüştür: *kabanmadı* “kapanmadı”, *geemedim* “gelmedim”, *açma* “açma”, *veeme* “verme” (A). {-mA} bağımlı

olumsuzluk biçim birimi hem görülen geçmiş zaman hem de emir kipiyle birlikte aynı ayda kullanılmıştır. 20. aya kadar sadece istek biçim birimiyle kullanılan şahıs biçim birimlerinin, 20. ayda şimdiki zaman ve görülen geçmiş zaman biçim birimlerinden sonra birinci tekil ve birinci çoğul şahıs biçim birimi eklenerek üretildiği tespit edilmiştir. {-m} birinci tekil şahıs biçim birimi: *geemedim* “gelmedim”, *gabatıyorum* “kapatıyorum”, *didim* “gidiyorum” (A). {-Iz} birinci çoğul şahıs biçim birimi: *didiyous* “gidiyoruz”, *dideğim* “gidelim” (A). {-k} birinci çoğul şahıs biçim birimi: *geedik* “geldik” (A). Verilerdeki ilk iyelik kullanımı {(s)I} üçüncü tekil şahıs iyelik biçim birimidir ve 20. ayda tespit edilmiştir: *dedesi* (A). {+IAr} çoğul biçim birimi de ilk defa 20. ayda görülmüştür: *dışter* “dışler” (A). {-II} edilgen çatı biçim birimi: *aşudı* “açıldı” (A) ve {+DA} bulunma durumu biçim birimi: *buundu* “burada” (A), 21. ayda tespit edilmiştir. Fiillere gelen yapım biçim birimlerinin ilk örneği, 21. ayda A’nın verilerinde tespit edilen {-II} edilgen çatı biçim birimi: *aşudı* “açıldı” (A); ikincisi 23. ayda tespit edilen {-DIr} ettirgen çatı biçim birimidir: *kaaştı* “karıştır” (A). {-Ar} geniş zaman biçim biriminin ilk üretimi: *düşee* “düşer” (A) 23. ayda görülmüştür.

İleri dil bilgisi dönemi olan 24-36 aylarının 26. ayına kadar sadece {Ø} emir kipi ikinci tekil şahıs olumlu ve olumsuz biçim birim kullanımları görülürken ilk defa 26. ayda {-sIn} emir kipi üçüncü tekil şahıs biçim birimi tespit edilmiştir: *duusu* “dursun” (A). 26. aya kadar iyelik biçim birim kullanımlarında {(s)I} üçüncü tekil şahıs iyelik biçim birimi görülmüştür; ilk kez 26. ayda {+(I)m} birinci tekil şahıs iyelik biçim birimi tespit edilmiştir: *benim, papaanım* “papağanım” (EM).

{+(y)I} belirtme durumu biçim birimi 27. ayda tespit edilmiştir: *bunu* (EM). 19. ayda verilerde görülmeye başlayan istek biçim birimi 27. aya kadar {(y)AlIm} birinci çoğul şahıs şekliyle kullanılmıştır. Birinci tekil şahıs istek kipi biçim birimi {(y)AyIm} 27. ayda tespit edilmiştir: *düjeltiyim* “düzelteyim” (EM).

{-mİş} duyulan geçmiş zaman biçim birimi, 28. ayda görülmüş ve biçim birimin fiillere verdiği *şaşıрма, çıkarım* ve *aktarım* anlamları tespit edilmiştir. *sıkımuş* “sıkılmış” (EM) ve *oomuş* “olmuş” (A) sözcüklerinde *çıkarım, bozulmuş* “bozulmuş” (E) sözcüğünde *şaşıрма, gitmiş* (A) ve *yemiş* (Y) sözcüklerinde ise *aktarım* anlamı görülmüştür. {+DAn} çıkma durumu biçim birimi 28. ayda tespit edilmiştir: *bundan* (EM). 28. ayda ilk kez görülen bir diğer isim çekim biçim birimi {+ki} aitlik biçim birimi: *benimçi* “benimki” (E) ve {mI} (enklitik) soru biçim birimidir: *biliyo musun*, “biliyor musun” (E). Soru biçim birimiyle aynı ayda *neeeye* “nereye”, *neede* “nerede” (E) ve 29. ayda *niye* (EM) soru zarfları görülmüştür. Verilerde tespit edilen ilk isim yapım biçim birimi {+IIk}, 28. ayda görülmüştür. Daha önce 20. ayda {-mA} olumsuzluk biçim birimi görülmüş, 28. ayda {-(y)AmA-} yeterlik fiilinin olumsuzu tespit edilmiştir: *işemiyoyum* “içemiyorum” (Y).

İlk geniş zaman üretimleri A’nın verilerinde olumlu şekliyle tespit edilmiştir (23. ayda ve 29. ayda). Olumsuz geniş zaman biçim birimi {-mAz} ise 29. ayda görülmüş; *uyarma* anlamı ifade ettiği tespit edilmiştir: *ışılmas* “ısırlmaz” (Y). 29. aya kadar pek çok basit zamanın edinildiği, ilk birleşik kip olan {-(I)rdI} geniş zaman hikâye biçim biriminin 29. ayda üretildiği görülmüştür: *isteedim* “isterdim”, *üzülüüdü* “üzülürdü” (Y). 28. ayda {-(y)AmA-} olumsuz şekli tespit edilen yeterlik fiil biçim biriminin olumlusu {- (y)Abil-} 29. ayda görülmüştür: *kookabili* “korkabilir” (Y). 29. ayda tespit edilen diğer biçim birimler: {-sIn}, {-n} ikinci tekil şahıs biçim birimi: *didiyosun* “gidiyorsun”, *çaaptın* “çarptın” (EM), {-mAk} isim-fiil: *uçmak* (Y) ve {+(n)In} ilgi durumu biçim birimidir: *Ali Baba’nın çifü* “Ali

Baba'nın çiftliği" (EM). 23. ve 24. aylarda {-DIr} ettirgen biçim birimi görülmüş, {-t} ettirgen biçim birimi ise 29. ayda tespit edilmiştir: *hatırlat* "hatırlat" (Y).

{-mİştI} duyulan geçmiş zaman hikâye biçim birimi verilerdeki ikinci birleşik kip biçim birimidir ve 30. ayda ilk kez görülmüştür: *işmişti* "içmişti", *işmiştim* "içmiştim", *yemişti*, *dapmıştim* "yapmıştim" (E). İlk kez 27. ayda görülen ek fiilin geniş zaman kullanımından farklı olarak, görülen geçmiş zaman ek fiil biçim birimi 30. ayda tespit edilmiştir: *etrafındaydık* "etrafındaydık" (E). Fiil yapım biçim birimi olan {- (I)n} dönüşlü çatı biçim birimi: *kapandı* (Y); {-lAr} üçüncü çoğul şahıs biçim birimi 30. ayda tespit edilmiştir: *ittiler* (Y). Verilerdeki ikinci isim yapım biçim birimi {+II} 30. ayda tespit edilmiştir.

Emir kipi ikinci çoğul şahıs biçim birimi {- (y)In} 31. ayda görülmüştür: *toplannın* (EM). 31. aya kadar tespit edilemeyen {- (I)ş} istes çatı biçim birimi, ilk kez 31. ayda görülmüş ve çatı biçim birimlerin ediniminin tamamlandığı tespit edilmiştir: *anlaştık* "anlaştık" (EM). 31. ayda tespit edilen ikinci fiilimsi, {-ınca} zarf-fiil biçim birimi: *ısınınca* (Y); üçüncüsü {- (y)A} zarf-fiil biçim birimidir: *diye* (EM). Bu ay ilk defa görülen diğer biçim birim, isimlere küçültme, sevgi ifadesi katan {+CIk} biçim birimidir: *emmeciim* "Emreciğim" (K).

32. ayda {-Ir} ettirgen çatı biçim birim kullanımı görülmüştür: *bitiümedim* "bitirmedim" (E). {- (I)rdI} geniş zaman hikâye biçim birimiyle 29. ayda başlayan birleşik kip biçim birimi kullanımının üçüncü örneği 32. ayda görülen {- (I)yordu} biçim birimidir: *söölüyoduk* "söylüyorduk" (E). {+CA} biçim birimi: *bende* "bence" (Y), {- (y)ArAk} zarf-fiil biçim birimi: *içeğe* "içerek" (OK) 32. ayda ilk kez tespit edilmiştir.

{-mİş} duyulan geçmiş zaman ek fiil biçim birimi de ilk kez 33. ayda tespit edilmiştir: *yotmuş* "yokmuş" (OK). 31. ayda {- (y)IncA}, {- (y)A}, 32. ayda {- (y)ArAk} zarf-fiil biçim birimlerinden sonra edinilen ve bu ay ilk kez tespit edilen dördüncü zarf-fiil kullanımı {-mAk için} biçim birimidir: *baamak için* "basmak için" (OK). 33. ayda tespit edilen son biçim birim {+ (I)mIz} birinci çoğul şahıs iyelik biçim birimidir: *sutumuz* "sırtımız" (AA).

34. ayda tespit edilen dördüncü birleşik kip biçim birimi {-sAydI} dilek kipi hikâyedir: *oltaydım* "olsaydım" (OK). Öncesinde 29. ayda {- (I)rdI}, 30. ayda {-mİştI}, 32. ayda {-yordu}, hikâye biçim birimleri tespit edilmiştir. {-sA} dilek-şart biçim birimi aynı ayda görülmüştür: *bıksa* (YA). Ettirgen çatı biçim birimlerinden biri olan {- (A)r} biçim birimi 34. ayda tespit edilmiştir: *çıkaamış* "çıkarmış" (YA). 34. ayda görülen {-DIğIndA} beşinci, {-DIğI zaman} altıncı zarf-fiil biçim birimidir: *torttukları zaman* "korktukları zaman", *torttuklarında* "korktuklarında" (OK). {+ (I)n} ikinci tekil şahıs iyelik biçim birimi bu ay tespit edilmiştir.

35. ayda ilk defa görülen zarf-fiil örneği {-DIğI için} biçim birimidir. Yedinci zarf-fiil biçim birimi kullanımıdır: *çaptığı için* "çarptığı için" (İ).

Biçim birimlerin en çok tespit edildiği ay 36. aydır. Daha önce tespit edilemeyen pek çok biçim birim bu ay görülmüştür. 29, 33, 34 ve 35. aylarda tespit edilen {-mAk} isim-fiil biçim biriminden sonra 36. ayda görülen {-mA} isim-fiil biçim birimi, ikinci isim-fiil biçim birimi örneğidir: *tetilmesi* "çekilmesini" (OK). Fiilimsi grubundan ilk kez bu ay örneği görülen biçim birim {- (y)An} sıfat-fiil biçim birimidir: *yıtılan* "yırılan" (OK). Edilgen anlam veren {- (I)n} biçim birimi: *alınmaz* (D); isimleri olumsuz yapan {+sIz} yapım biçim birimi: *yeyeksiz* "yeleksiz" (OK); {- (y)In} emir kipi ikinci çoğul

şahıs biçim birimi: *tetilin* “çekilin” (OK) ve {-sInIz} ikinci çoğul şahıs biçim birimi: *çapaa mısınız* “çarpar mısınız” (OE) 36. ayda tespit edilmiştir.

12. ayda bağımsız biçim birim {Ø} emir kipi ikinci tekil şahıs biçim birimiyle biçim birim edinimleri başlayan çocukların, emir kipiyle kullanılan bağımlı şahıs biçim birimlerini 20. aydan itibaren üretmeye başladıkları tespit edilmiştir. İkinci tekil şahıs olumsuz biçim birimi 20. ayda, {-sIn} emir kipi üçüncü tekil şahıs biçim birimi 26. ayda, emir kipi ikinci çoğul şahıs biçim birimi {- (y)In} 31. ayda tespit edilmiştir. Şahıs biçim birimleri öncelikle emir ve istek kipi kullanımlarında görülmüştür. Emir kipinden sonra 19. ayda {- (y)AlIm} istek kipi birinci çoğul şahıs biçim birimi tespit edilmiştir; ancak {- (y)AyIm} istek kipi birinci tekil şahıs biçim birimi kullanımı 27. aya kadar görülmemiştir. {-DI} görülen geçmiş ve {- (I)yor} şimdiki zamanla birlikte ilk defa 20. ayda {- (I)m} birinci tekil şahıs, {-Iz} ve {-k} birinci çoğul şahıs biçim birimleri tespit edilmiştir. İlk {-sIn} ve {-n} ikinci tekil şahıs biçim birimleri 29. ayda görülmüştür. {-sInIz} ikinci çoğul şahıs biçim biriminin tespit edildiği ilk ay ise 36. aydır. İyelik biçim birimi edinimleri {+(s)I} üçüncü tekil şahıs biçim birimiyle 20. ayda başlamıştır. 26. ayda {+(I)m} birinci tekil şahıs, 33. ayda {+(I)mIz} birinci çoğul şahıs, 34. ayda {+(I)n} ikinci tekil şahıs iyelik biçim birimleri tespit edilmiştir. 36 ay süresince {+(I)nIz} ikinci çoğul şahıs ve {+lArI} üçüncü çoğul şahıs iyelik biçim birimi görülmemiştir.

Ad durum biçim birimi edinimi 18. ayda {+(y)A} yönelme durumu biçim birimiyle başlamıştır. 21. ayda {+DA} bulunma durumu, 27. ayda {+(y)I} belirtme durumu, 28. ayda {+DAn} çıkma durumu biçim birimleri tespit edilmiştir. {+lAr} çoğul biçim birimi 20. ayda, {+(n)In} ilgi durumu biçim birimi 29. ayda, {+ki} aitlik biçim birimi 28. ayda görülmüştür.

Çekim biçim birimlerinin ardından yapım biçim birimleri edinimi başlamıştır. İlk yapım biçim birimleri olarak fiilden fiil yapan yapım biçim birimleri üretilmiştir. 21. ayda {-II} edilgen biçim birimiyle başlayan yapım biçim birimleri edinimi, 23. ayda {-DIr} ettirgen, 30. ayda {- (I)n} dönüşlü, 31. ayda {- (I)ş} işteş çatı biçim birimiyle devam etmiştir. 36 ay süresince tespit edilen en sık kullanım, 11 örnekle ettirgen çatı biçim birimine aittir. {-DIr} biçim birimiyle 23, 24, 34 ve 36. aylarda 4 örnek; {- (I)r} biçim birimiyle 32, 34, 36. aylarda 3 örnek; {- (A)r} biçim birimiyle 29. ve 33. aylarda 2 örnek; {-t} biçim birimiyle 29. ve 33. aylarda 2 örnek tespit edilmiştir. Fiilden fiil üreten yapım biçim birimleri dışında ilk isim yapım biçim birimleri örnekleri 28. ayda {+IIk} biçim birimiyle başlamıştır. 30. ayda {+II}, 31. ayda {+cIk}, 36. ayda {+sIz} isim yapım biçim birimleriyle üretilen örnekler tespit edilmiştir. 36 ay süresince en sık kullanılan isim yapım biçim birimi 30, 31, 32 ve 36. aylardaki örnekleriyle {+II} biçim birimidir. En az kullanılan {+sIz} biçim birimidir. 36. ayda bir örneği görülmüştür.

22. ayda *ne* soru zamiri ve 28. ayda *neeye* “nereye” ve *neede* “nerede” soru zarflarıyla başlayan soru üretimiyle aynı ayda {mI} soru biçim birimi (enklitik) isim cümlesinin soru şeklinde görülmüştür: *de mi* “değil mi” (EM). 29. ayda *niye* soru zarfıyla soru yapıldığı, 30. ayda {mI} soru biçim biriminin ilk kez fiillerle kullanıldığı tespit edilmiştir. *biliyo musun*, “biliyor musun” (E).

{-mA} olumsuzluk biçim birimi 20. ayda tespit edilmiş, yeterlik fiil biçim birimi {- (y)AmA-} olumsuz şekliyle 28. ayda, {- (y)Abil-} olumlu şekliyle 29. ayda görülmüştür.

Zaman biçim birimleri {-DI} görülen geçmiş zamanla başlamıştır. 15. ayda {-DI} görülen geçmiş zaman, 19. ayda {- (I)yor} şimdiki zaman, {- (y)AcAk} gelecek zaman, {- (y)AlIm} istek kipi,

23. ayda {-I}r geniş zaman, 28. ayda {-mIş} duyulan geçmiş zaman biçim birim örnekleri tespit edilmiştir. {-sA} dilek-şart kipi biçim birimi 36. ayda görülmüş, {-mAlI} gereklilik kipi 36 ay süresince tespit edilememiştir. 36. ayda gereklilik ifade eden bir kullanım görülmüştür: *ditmem gerekiyor* “gitmem gerekiyor”.

Birleşik kip biçim birimlerinin ilk tespit edildiği ay 29. aydır. {-I}rdI geniş zaman hikâye ile başlayan birleşik kip biçim birim edinimi, 30. ayda {-mIştI} duyulan geçmiş zaman hikâye, 32. ayda {-I}yordu şimdiki zaman hikâye, 34. ayda {-sAydI} dilek-şart kipi hikâye biçim birimiyle devam etmiştir. En sık kullanılan hikâye birleşik kip biçim birimlerinin {-I}yordu ve {-mIştI} olduğu, 30. aydan sonra kullanım sıklığının arttığı görülmüş, 36 ay süresince {-(y)AcAktI} gelecek zaman hikâye biçim birimi tespit edilememiştir.

Ek fiil biçim birimi kullanımı geniş zaman ek fiil biçim birimiyle ilk kez 27. ayda görülmüş, 30. ayda {-DI} görülen geçmiş zaman ek fiil, 33. ayda {-mIş} duyulan geçmiş zaman ek fiil biçim birimleri tespit edilmiştir. En sık kullanılan ek fiil biçim birimi, {-DI} görülen geçmiş zaman ek fiil biçim birimidir.

En çok üretildiği tespit edilen fiilimsi grubu, zarf-fiil biçim birimidir. 31. ayda {-(y)IncA}, 32. ve 36. ayda {-(y)ArAk}, 33. ayda {-mA} için, 34. ve 36. ayda {-DIğIndA}, 34. ayda {-DIğI zaman}, 35. ayda {-DIğI için}, 31, 34 ve 35. aylarda {-(y)A} zarf-fiil biçim birimleri tespit edilmiştir. En az örneği tespit edilen fiilimsi grubu sıfat-fiil biçim birimidir. 36. ayda {-(y)An} biçim birimiyle yalnızca bir örnek görülmüştür. İsim-fiil grubunda ise 29, 33, 34 ve 35. aylarda {-mA}, 36. ayda {-mA} olmak üzere toplam sekiz isim-fiil tespit edilmiştir.

Sonuç

Ege (2005: 93), Türkçe konuşan çocuklar üzerinde yapılan bazı çalışma sonuçlarına göre, Türk çocuklarının iki sözcük döneminden geçmediğini söyler. İki sözcük döneminin özelliğinin bağımlı biçim birim kullanılmaması olduğunu belirten Ege, Türkçe konuşan çocukların daha tek sözcük döneminde bile {-DI} görülen geçmiş zaman biçim birimini kullandıklarını tespit edildiğini söyler. Çocuğun tek sözcük döneminde olduğu 15. ayda isim eklerinden {+(y)I} belirtme ve {+(y)A} yönelme durumunu kullanabileceğini ve bu nedenlerden dolayı iki sözcük döneminin evrenselliğinin sorgulandığını ifade eder. Aksu-Koç ve Ketrez (2016: 21-22) de, çocukların iki sözcük döneminden önce bağımlı biçim birim kullanabildiğini belirtir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular bu görüşleri doğrular niteliktedir.

Bulgulara göre Türk çocuklarının bağımlı biçim birim edinimleri evrensel dil edinim evrelerinden farklılık göstermektedir. Tek sözcük döneminde başlayan bağımlı biçim birim ediniminin erken dil bilgisi döneminde de devam ettiği, ileri dil bilgisi döneminde arttığı, çocuklar için karmaşık ve kullanılması zor denilen biçim birimlerin bile kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın geneline bakıldığında yan yana eksiz iki sözcüğün birleştirildiği dönem olan iki sözcük dönemi çocukların verilerinde görülmemiş, iki sözcük döneminde görüldüğü belirtilen telgraf cümlesi örnekleri tek sözcük döneminde 13. aydan itibaren başlamış ve bağımlı biçim birimlerin üretimiyle telgraf cümlesi örnekleri azalmıştır. Çocukların tek sözcük döneminde 15. aydan itibaren bağımlı biçim birim kullandıkları tespit edilmiş, iki sözcük dönemi olarak belirtilen 18-24 ayları arasında bağımlı biçim birim eklemeleriyle üç sözcüklü birleşimlerin olduğu ve çocukların üretimi için karmaşık

yapıda olan edilgen yapıların bulunduğu tespit edilmiştir. Evrensel dil edinim evrelerinde *iki sözcük dönemi* olarak adlandırılan 18-24 ayları arası, çalışmada iki sözcük dönemi özellikleri görülmediği için *erken dil bilgisi* dönemi olarak adlandırılmıştır. Evrensel dil edinim evrelerinde *erken gramer gelişim evresi* olarak adlandırılan 24-36 ayları arasında ise çocukların olumsuz ve soru biçim birimlerini, çatı biçim birimlerini, şart biçim birimlerini üretebildikleri görülmüştür. Bu dönem içinde verilerde birleşik zaman biçim birimleri, zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiil biçim birimleri üretimi görülmüş, bu aylarda çocukların üretiminin zor olacağı söylenen yapıdaki tüm biçim birimler tespit edilmiştir. Bu nedenle 24-36 ayları arası çalışmada *ileri dil bilgisi dönemi* olarak değerlendirilmiştir.

Öneri ve tartışmalar

Bu ve benzeri çalışmalar, Türkçe edinen daha fazla çocuk üzerinde yapılarak çocukların yaş dönemlerine göre biçim birim üretimleri tespit edilebilir. Çocukların Türkçe ediniminden yola çıkılarak okul döneminde Türkçe öğretiminde ana dil edinimine benzer bir yol izlenebilir. Edindikleri dil bilgisi adları, özellikleri ve biçim birimlerin işlevi edinim sıralamasına göre öğretilebilir.

Türkçenin yabancılara öğretim şekli de bu çalışmaya göre yeniden değerlendirilebilir. Çocukların Türkçeyi edinme şekli göz önünde bulundurularak biçim birim sıralaması düzenlenebilir ve çocukların edindiği şekliyle bağımsız ve bağımlı biçim birimler yabancılara öğretilebilir.

Ayrıca Türkçenin edinim şekli dikkate alınarak Türklere yabancı dil öğretimi için yeni yöntemler geliştirilebilir. Türkiye Türklerinin yabancı dil öğrenme sorunu tek dilli oluşlarında ve ana dil edinim temelinde aranabilir. Bu çalışmadaki edinime benzer bir şekilde özel öğretim planı hazırlanabilir.

3.ICHUS

Kaynakça

- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksu-Koç, A. & Ketrez, F. N. (2003). "Early verbal morphology in Turkish: emergence of inflections". W. U. Dressler & M. Kilani Schoch (eds.). *Mini-paradigms and the emergence of verb morphology*. (s. 27-52). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Aksu-Koç, A. & Slobin, I. D. (1985). *The acquisition of Turkish. The crosslinguistic study of language acquisition*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Aksu-Koç, A. (1988). *The acquisition of aspect and modality: the case of past reference in Turkish*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aksu-Koç, A. ve Ketrez, F. N. (2016). "Anadili gelişimi". Ç. Aydın vd. (ed.). *Aklın çocuk hali, zihnin gelişimi araştırmaları*. (s. 13-39). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Baştürk, M. (2013). *Anadil edinimi*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Baykoç-Dönmez, N. ve Arı, M. (1992). "12-30 aylık Türk çocuklarında dilin kazanılması". *G.Ü. Gazî Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8 (3). 115-161.
- Brown, R. (1973). *A first language*. London: Harvard University Press.
- Çocuk gelişimi ve eğitimi dil gelişimi* (2013). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ege, P. (2005). "Sözdizimsel ve biçimbilgisel gelişim". S. Topbaş (ed.). *Dil ve Kavram Gelişimi*. (s. 90-105). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Gleason, J. B. (1973). "Code switching in children's language". T. E. Moore (ed.). *Cognitive development and the acquisition of language*. (s. 159-163). New York: Academic Press, INC.
- Keklik, S. (2015). *Çocukta dil edinimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lund, N. (2003). *Language and thought*. New York: Routledge.
- Machado, J. M. (2013). *Early childhood experiences in language arts: early literacy*. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.
- Mangır, M. ve Erkan, S. (1987). *0-4 yaş arasındaki çocuklarda dil gelişimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- O'Grady, W. (2005). *How children learn language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Temel, F. Z., vd. (haz.) (2014). *Erken çocuklukta dil edinimi*. Ankara: Vize Yayınları.

‘Sisterhood’ in Doris Lessing’s “The Other Woman”

Doris Lessing’in “Öteki Kadın” Adlı Öyküsünde ‘Kız kardeşlik’

F. Gül Koçsoy¹

Abstract

This study aims to analyze Doris May Lessing’s “The Other Woman” (1953) through the concept of ‘sisterhood’, which often passes in the feminist discourses. Lessing generally depicts the women who question the traditional points of view to them and the protagonist in the work, Rose is no exception. She suffers from the male generalizations of women. In the process of building her integrity as an individual and social existence, she first feels stressed by the order her mother set in the house, then her father’s soft but selfish love. When they are dead and her house is damaged by a bomb, she is completely lonely. She seeks attachment and love through a man she does not know, but the man though kind to her, proves a liar and a womanizer. She is criticized by all of the men, including her ex-fiancé due to her awareness and contrarian ideas about war, religion and man/woman relationships. When in complete disappointment, the man’s ex-wife offers her to

Özet

Bu çalışma Doris May Lessing’in “Öteki Kadın” (1953) adlı öyküsünü feminist söylemlerde sıkça geçen ‘kız kardeşlik’ kavramı aracılığıyla çözümlemeyi amaçlar. Lessing genellikle kendilerine yönelik geleneksel bakış açılarını sorgulayan kadınları anlatır ve eserin başkahramanı Rose istisna değildir. Erkeklerin kadınlar hakkında yaptıkları genellemelerden dolayı sıkıntı çeker. Bir birey ve toplumsal bir varlık olarak bütünselliğini oluşturma sürecinde önce annesinin evde kurduğu düzenden, sonra babasının mülayim ve bencil sevgisinden dolayı baskı altında hisseder. Onlar öldüğünde ve evi bir bombayla harap olduğunda, tamamıyla yalnızdır. Tanımadığı bir adam vasıtasıyla bağıllık ve sevgi arar, ama adam ona karşı nazik olmasına rağmen, yalancı ve kadın düşkünü biridir. Savaş, din ve erkek/kadın ilişkileri hakkındaki farkındalıkları ve aykırı fikirlerinden dolayı eski nişanlısı da dahil bütün erkekler tarafından eleştirilir. Tam bir ümitsizlik içindeyken, adamın

¹ F.Gül Koçsoy, Assoc.Prof.Dr, Fırat University, Department of Western Languages and Literatures, fgulkocsoy@firat.edu.tr

start a new life together, a sisterhood. She is sensitive, understanding and sensible like Rose and she accepts the offer being hopeful to actualize her liberation and existence based on a true identity. They will support and help each other without interfering with their private lives.

Keywords: Doris May Lessing, "The Other Woman", Sisterhood, Liberation, Individual Integrity.

eski karısı ona birlikte yeni bir hayata başlamayı, yani kız kardeşliği teklif eder. O da Rose gibi hassas, anlayışlı ve mantıklıdır ve Rose gerçek bir kimlik temelinde özgürlük ve varlığını gerçekleştirme konusunda ümitli olarak teklifi kabul eder. Özel hayatlarına karışmadan birbirlerini destekleyip yardım edeceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Doris May Lessing, "Öteki Kadın", Kız kardeşlik, Özgürlük, Bireysel Bütünlük.

Introduction

'Sisterhood' in Doris Lessing's "The Other Woman"

'Sisterhood' is a term that finds an essential place in feminist discourses. Apart from resisting against the oppressive practices, this idea encourages women to come together in defending their rights as human beings. Women's developing friendship, support and solidarity among themselves can be the simple definition of sisterhood. It disregards race, class, religion and political ideas; only to be a woman is enough. The 'sisters' are respectful to the other's private life, goals and identity. They allow one another to live their own personal lives freely, without questioning their pasts. "The concept of sisterhood has been an important unifying force in the contemporary women's movement. By stressing the similarities of women's secondary social and economic positions in all societies and in the family, this concept has been a binding force in the struggle against male chauvinism and patriarchy" (Dill,1994,42). On the other hand, sisterhood does not disregard the component role of men in women's lives.

Nobel Prize winner writer Doris May Lessing (1919-2013) reflects the atmosphere of the 20th century, like the effects of war, but as a humanist writer, she relates more the agony and struggle of women confronting restrictive male supremacy. Although she rejects the label of feminism, her work in general deals with the women issue. The women in her works question, try to understand and discover their capacity and potential in their familial and social spheres. Her characters search for wholeness related to their female and individual existence. Her feminism is for herself; she defines it in terms of her own point of view. She deals with struggling women to have their integrity and rights. The

characters desire to have self-reliance. In a realistic tone, she depicts them as human beings rather than as women.

Discussion

After the WWI, fragmentation in individuals, social structure, religion and traditions began to appear and the WWII brought despair and difficult life conditions. Lessing's "The Other Woman" (1953) passes under the shadow of war circumstances, in London in 1938. Like most of the women characters in Lessing's short stories, Rose is a middle-class woman of thirty working at a bakery. Pursuit of freedom for Rose is not to be free from domestic roles; she does them willingly, but she desires to be free from being judged as a generalized woman. She is against such generalizations, which supposes that all women are the same. She finds working, earning money and saving as the tools for self-expression and survival, due to the war conditions. She tries to adapt herself to the conditions based on her feelings and intellect, questioning war and religion. She is a very self-conscious, reasonable and realistic woman and knows her borders as an ordinary middle-class woman; for example she does not want to talk about politics but tells her ideas about what she lives due to wars.

She lives in a basement floor home which "is a constrictive, ... annihilating and engulfing place. The characters in such dead places lose their individual freedom and experience a constant chaos and staggering" (Şahin,2017,192-93). She has lived there since she knows herself; although she feels isolated there, she also feels secure.

Rose has been grown up in a family composed of a mother who has feminist ideas and a father who has prejudiced ideas about women but is a quiet man. Her process towards sisterhood begins with the death of her mother at a traffic accident. She meets this with cold-blood and it brings about sudden decisions. She questions the meaninglessness of life and sinks into a spiritual emptiness, not out of grief. This sudden loss ignites in her the desire to order everything as she likes rather than feeling sorry. It is obvious that she does not feel love for her mother because the mother has paid her daughter no love. Although the mother has defended women's rights, she neglects her female child, denying her of motherly attachment. There is not any bond of sisterhood between the two women, either. In the story, the reader is only informed that they quarrel with each other upon the places of objects and their relationship is tense. Now that her mother is dead, she begins to implement her subconscious wishes and decisions. " 'Now I can take that picture down. Now she's gone I can do what I like' " (Lessing,1979,100). With this, she declares her independence and protests the wishes of her mother.

She becomes determined to make changes in her relationship with her fiancé, too. She immediately finishes the engagement with George with whom she was very eager to marry at the beginning. It has lasted for three years, upon his desire for more financial security. She does not know the reason of her lack of motivation to marry George. Either she is tired of waiting for George or her mother compelled her for the relationship she breaks up with it. She tells her death to him via a letter, though they live in the same city. Her tone is cold and simple and she asks no favor for such a difficult situation. With this dull letter, she subconsciously protests the prolonged engagement. She sees that she has no love for him any more. She demands him to excuse her, for she has to look after her father.

This is only an excuse because though he suggests that he can stay with them, she declines. In fact, he is an egoist person: when he learns that Rose's mother is dead, he bewails that the timing of the death is very bad, for their wedding is next week. Moreover, he gets married after one month, which shows that his love for her is a lie.

She is out of serious feminist ideology and intellectuality and with her own views and intuitions tries to conceptualize her own female being in her environment. She refuses her father's wish to give up the work and stay home for she gets tired and they have enough money, but she remembers her mother's words and answers: " 'I like to be independent' " (107). In fact her father wishes his daughter to be comfortable, but she stubbornly defends that women must not be dependent on others. Rose is silent and seemingly submissive, but has strong feminist sensibilities. Her mother is a working woman and sometimes have discussions with her husband about the role and status of women. She is stubborn, like all women, according to the father. Rose, with this role-model behaves in the same way unconsciously.

While she is giving a new order to the house, her father watches her and generalizes women thinking how strong-willed they are. He does not insist on her leaving George, first for he knows that she will do what she has in her mind, and second for his own comfort. He can be regarded as an egoist man, because he thinks that Rose has still a long time ahead to get married. On the other hand, when she sees George with his wife and four years old daughter, Jill, she yearns not for George but a happy family life. She is anxious that she will not be able to have a family: "...time was passing, she was nearly thirty, and when she looked in the mirror she was afraid" (112).

The only aim of Rose and her father is to save money, because of the economic conditions and the nearing of war. She is sick of the men who desire war. She believes wars destroy families and make people unhappy and it is the politicians who declare wars, not ordinary people. He generalizes women and says " 'Women haven't got any logic' " (110), when they discuss about the war. They are so obsessed with woman/man issue that they cannot discuss about any subject. She feels no obvious love for her father, either.

Her father dies at an explosion and the house is damaged, but she enters it. She cannot leave her home and cleans it. She meets with a worker called Jimmy whom she does not know but helps her. He is married and has two children but he does not say this. He is a womanizer and an irresolute person and has weak will-power. She cannot accept realities as they are; her parents' deaths and the damaged home. "She felt safe. This was her home. She lifted the kettle and began making tea" (114). She offers her father's clothes for him, then cries with sobs. Without her parents and a house, and having undergone the traumas and lack of solutions she easily perhaps helplessly becomes attached to this man, though they have opposite personalities. Although it is dangerous to stay there, she lives there for some days until he persuades her to leave there to live together in an apartment.

Her relationship with Jimmy is absurd on the grounds that they know each other for a very short time, do not know each other well and the most important, Jimmy tells big lies to her but she believes him. It is also absurd that such a reasonable woman can surrender to a liar, without searching for his life

and past. They are together because Rose needs company, attachment, love, and to have a child, Jimmy needs joy and pleasure. Their relationship is not based on love, thus it will be easy to finish it.

Jimmy is afraid to confront Rose's character and personality, because he is afraid of her being thoughtful, which means that she has an intellect. He wants her to be a domestic woman and a submissive one. Rose only demands from him love and support. She sees his deficiency in character, but out of love for him, loneliness and the need of attachment she continues the relationship. When she reads the newspaper, she sees that bachelor women are thought to be problems for the church. She has her own original ideas and thinks the war destroys marriages, for men die in the wars. In addition, "...she would read the divorces; some judge would pronounce: 'This unscrupulous woman broke up a happy marriage and...' That meant herself. She was one of those bad women. She was The Other Woman...But she didn't feel like that. It didn't make sense... she simply gave up trying to understand" (134-35). As she is a single woman, she feels herself as a 'surplus' woman and thinks subconsciously that religion disregards women's choices and experiences a conflict of values. She can analyze events but Jimmy does not like this as a traditional man. In another occasion, when she goes to the authorities to say that she wants to adopt Jill, they say she is single. She likes to share her feelings with Jimmy: "... 'I'll go and I'll say: I can't help being a surplus woman. Don't blame me, blame the war, it's not my fault that they keep killing all the men off in their silly wars...' " (141). She is a pacifist and criticizes wars severely because they leave women single.

George is killed in Italy and his wife is dead in an explosion; thus she suddenly decides to adopt the child but Jimmy is jealous in that he wants to be the only object of love for her. In addition, she is George's daughter and he thinks that Rose still loves him. He shows his ego-centrism and disregards her need to become a mother.

When he says he will not be able to come in the evening, for her intuitions are strong she asks about his wife suddenly and he is confused. He says he tried to tell, but Rose's cold reaction is a generalization: "It was like a statement of rock-bottom disbelief, a basic indifference to himself and the world of men. It was as if she said: 'There's only one person I can rely on – myself' " (129). She urges him to tell his desire to divorce to his wife. When this process is prolonged, one evening, Rose waits for him, dressed. She has written a letter to Jimmy's wife, proposing to come together to talk. Rose, with her decision and behavior proves to be a courageous woman in shaping her future life. She sees that life is obstructed by Jimmy's inertia and tries to solve her problem by herself. Mrs. Pearson comes at the evening. Upon Rose's warning that he is sleeping, she says: "... 'the prisoner's sleeping before the execution' " (149). She, with her coming to Rose's house and with these words implies that she is angry with him and wants to punish him. She knew Rose, upon which she is baffled. She says to him that he lied to Rose. They had been married for ten years. She states: "In any case, he's not a man who can settle to anything... Jimmy doesn't mean any harm, he just drifts into everything" (150). He had also another affair with a girl before Rose. Lessing opens a discussion on the fragility of woman/man relationships and asks why and how these relationships are fragile. She also questions if

the partners really care about their relationships and if they exert effort to maintain them. She also criticizes them for not producing solutions for their problems.

When Mrs. Pearson saw he cannot leave her, she divorced him three years ago. Rose is surprised by learning the fact. He has to pay two pounds for the children. After divorce, he went to the house again if he had not a place to stay, or to study. Rose is in tears, being cheated. He says he hardly affords two pounds and cannot give rent for her, for this reason he could not tell her that he is bachelor. Mrs. Pearson warns her that he has no good to her. Jim is surprised that Rose knows Pearl, who is a girl he flirts with now. He is afraid of marriage; he married Mrs. Pearson reluctantly. He thinks nobody knows his relationships. Mrs. Pearson consoles Rose, saying that he thinks himself invisible.

"Rose's lips trembled again. Mrs. Pearson got up, sat by her and patted her shoulders. 'There now,' she said, as Rose collapsed. 'Now don't take on. There, there,' she soothed, while over Rose's head she gave her husband a deadly look. Jimmy was sitting on the edge of the bed, smoking, looking badly shaken. What he was thinking was: That Rose could do this to me – how could she do it to me?" (153)

Rose feels very lonely. Mrs. Pearson continues to palliate her: "She made soothing noises, and then she asked suddenly, out of the blue: 'Listen, Rose, how'd you like to come and live with me?... I'm starting a cake shop next month. I saved a bit during the war. I was looking for someone to help me with it. You could live in my place if you like'" (153-54). Rose is very happy to hear this offer and the house is basement. She tells about Jill and her intention to adopt her. Mrs. Pearson accepts. She is also a sensitive and reasonable woman: "... 'I can't see me cluttering myself up with kids if I didn't have to. You wouldn't catch me marrying and getting kids if I had my chance over again, but it takes all sorts to make a world'" (154).

Mrs. Pearson depicts a perfect sisterhood typology; they not only support each other, they preserve the rights of a woman, whom they do not know, Pearl. When he says the two pounds, Mrs. Pearson tells him that if he marries Pearl, she will let him free from the money. All this occurs spontaneously. Rose is now standing beside Mrs. Pearson, both literally and metaphorically.

Mrs. Pearson states: "When he came home I used to say to him: You do right by that poor girl. You can't expect her to go hanging about, missing her chances, just to give you an easy life and somewhere to play nicely at nights'" (155). Rose says Jimmy to marry Pearl and not make her unhappy, in a pattern of sisterhood. She chooses the reason, the woman solidarity and sisterhood rejecting the unbalanced, the unreliable Jimmy and unhappiness. She thinks he does not love her; if he had stood up and come to her, begging to stay, Rose would accept again. The problem with Jimmy is that he does not know love and the value of love. Rose's all hopes evaporate. Rose thinks and experiences an epiphany: love is to make effort, not to delay marriage, lie or only sit. Jimmy does not know an emotional togetherness, based on the affirmation that each one has some rights and duties for the welfare of the relationship.

According to bell hooks, women should "learn the true meaning and value of Sisterhood.... Solidarity strengthens resistance struggle" (2000,43-44). Mrs. Pearson is an example for this. She feels responsible for Rose and the two for Pearl without being jealous. Their aim is to be happy, financially secure and hopeful for their futures; to achieve this they know that they must encourage and help each other to resist against such men as Jimmy.

Mrs. Pearson remarks: " 'Women have to look after themselves these days, because if they don't, no one will' " (157) emphasizing women's financial and social independence. Rose goes out from the house with optimism: " 'I'll have Jill, that's something. And by the time she grows up perhaps there won't be wars and bombs and things, and people won't act silly any more' " (158).

With this unexpected decision, their unity is built on sharing, solidarity and cooperation. Rose becomes hopeful that she will be able to adopt the child, because she will provide her with a family of sufficient income. She chooses her independence from Jimmy and becoming a mother instead of a woman who is cheated. The two women's gender identities join them against an irresponsible man and they determine to behave together. They depict two respectable mother types: Mrs. Pearson looks after her own but two 'fatherless' children, because he is not interested in them and Rose adopts an orphan child. Hudson-Weems states:

"...this particular kind of sisterhood refers specially to an asexual relationship between women who confide in each other and willingly share their true feelings, their fears, their hopes, and their dreams. Enjoying, understanding, and supporting each other, women friends of this sort are invaluable to each other. With such love, trust and security, it is difficult to imagine any woman without such a genuine support system as that found in genuine sisterhood" (2009,65).

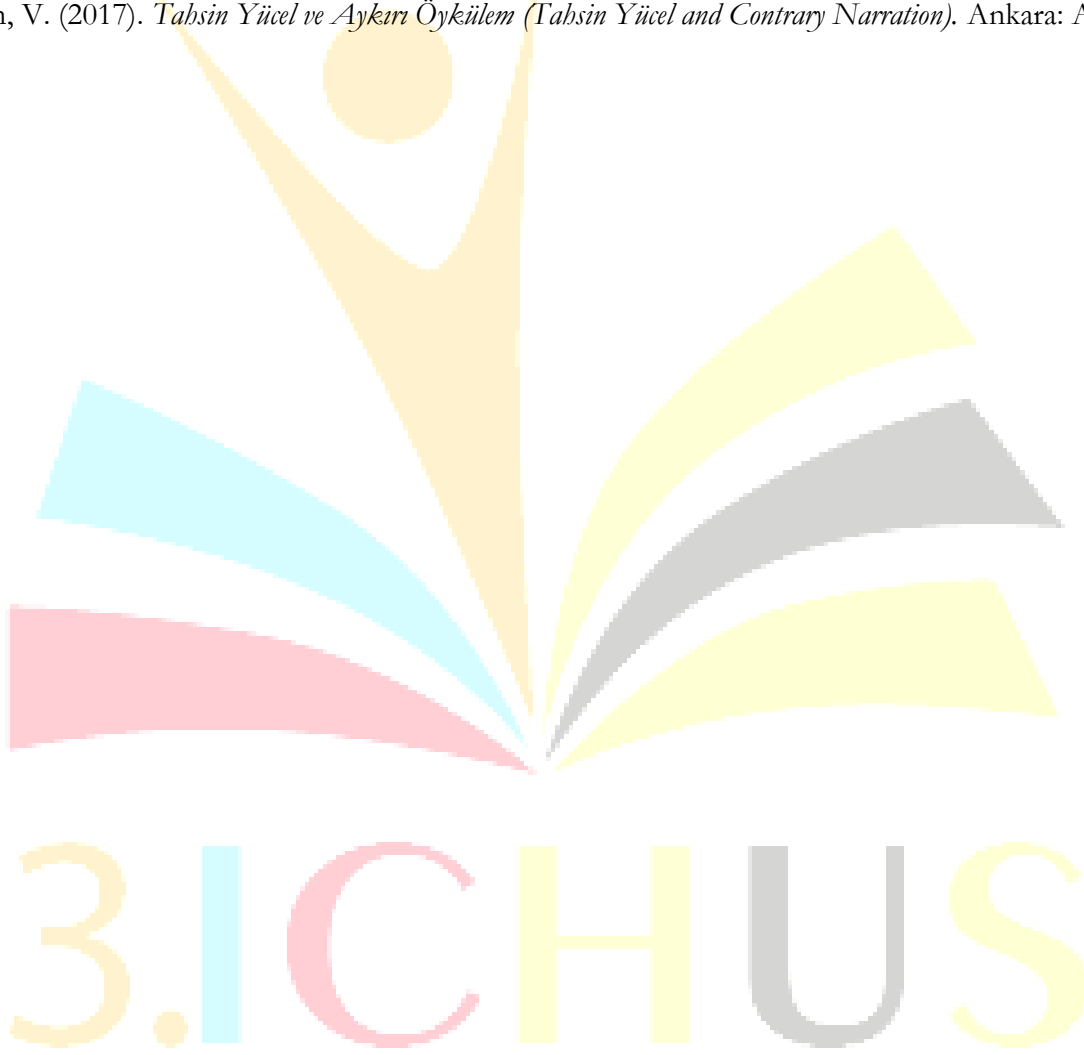
Conclusion

The cooperation on emotional, intellectual and financial grounds makes the women share the hopes, opinions and needs. It helps them to overcome their sorrows, to be successful in life and be optimistic in life. In addition, if women "do not take initiative to change conditions no one else is likely to do so" (Raymond,1965,70). Thus, they should unite their capacity, hopes and resources.

The story with its unexpected ending epitomizes how the female bonding facilitates the women to survival. The women supporting each other at the time of tribulation, is shown and the new and possible horizons are implied. The notion of sisterhood comforts and provides them with a sense of security, liberation and individual integrity. Lessing implies the message that women should advise, protect and lift the morale of one another if men abuse, neglect and disregard them. Lessing describes Rose's self-actualization through her definition of herself on familial and business grounds. She introduces the importance of the concept of sisterhood as a support to Rose's personal development. The sisterly attachment makes it possible for Rose to improve herself as an independent individual via this newly constructed identity.

References:

- Dill, B. T. (1994). "Race, Class, and Gender: Prospects for an All-Inclusive Sisterhood". *The Education Feminism Reader*. (ed. Lynda Stone). New York: Routledge. (42-56).
- hooks, b. (2000). *Feminist Theory: From Margin to Center*. London: Pluto Press.
- Hudson-Weems, C. (2009). *Africana Womanism and Race and Gender in the Presidential Candidacy of Barack Obama*. Bloomington: AuthorHouse.
- Lessing, D. (1979). *Collected Stories: Vol. I. To Room Nineteen*. St. Albans: Herts.
- Raymond, G. A. (1965). *Half of the World's People*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Şahin, V. (2017). *Tahsin Yücel ve Aykırı Öykülem (Tahsin Yücel and Contrary Narration)*. Ankara: Akçağ.

The Occurrence and Appearance of Franz Kafka's Case of Forensics Up in the Gallery

Franz Kafka'nın Galeri'de Adli Meseline Oluş ve Görünüş

Süreyya İlkılıç¹

Abstract

How much does the visible reflect reality? Could the image and reality be the same? In Turkish, the expression “not what it seems” is used, if the visible is different from the real thing. Franz Kafka's work "*Auf der Galerie*" describes the difference between visible and existing. In the work written in 1916/1917 and first published in 1919, a female rider's performance in the manege is displayed in two different ways. The work is written in a parable style, which encourages the reader to think and has an educational feature. In the first sentence of the parable, which consists of only two sentences, the female rider is described as a sick, unhappy and tormented person, while the second sentence presents a very different picture from the first. The rider woman, the manege, which is the working environment of the rider woman, and the director who gave her orders, undoubtedly have symbolic meanings in the

Özet

Görünen, gerçeği ne kadar yansıtır? Görüntü ve gerçek aynı olabilir mi? Hiç görüldüğü gibi değil ifadesi kullanılır Türkçe’de, eğer görünen, gerçek olandan farklı ise. Franz Kafka’nın Türkçe’ye Galeri’de şeklinde çevrilen “Auf der Galerie” adlı eseri, görünen ve var olan arasındaki farkı anlatmaktadır. 1916/1917 yıllarında yazılan ve ilk olarak 1919’da basılan eserde bir kadın binicinin manejdeki gösterisi iki farklı şekilde sergilenmektedir. Eser, okuyucu düşünceye sevk eden ve eğitici özellikte olan mesel tarzında yazılmıştır. Sadece uzun iki cümleden oluşan meselin ilk cümlesinde kadın binici hastalıklı, mutsuz ve eziyet çeken birisi olarak anlatılırken, ikinci cümlede birinciden çok farklı bir tablo sunulmaktadır. Binici kadın, binici kadının çalışma ortamı olan maneje, ve ona emirler veren direktör, eserde şüphesiz sembolik anlamlar taşımaktadırlar. Kafka’nın Galeri’de adlı eseri, hayattaki acı gerçeklerin nasıl süslenerek

¹ Süreyya İlkılıç, Dr. Öğretim Üyesi, Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Kültür ve İletişim Bilimleri Bölümü, ilkilic@tau.edu.tr

work. Kafka's work *Up in the Gallery* is extremely important as it shows how painful realities in life can be displayed differently than they are. In this study, the work of Czech origin Franz Kafka (1883-1924), one of the important names of World Literature and who wrote his works in German, "Auf der Galerie – Up in the Gallery" will be discussed in the context of appearance and being.

Keywords: German literature, Franz Kafka, Parable, Up in The Gallery (Auf der Galerie)

olduğundan farklı gösterilebileceğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bu çalışmada, Dünya Edebiyatı'nın önemli isimlerinden olan ve eserlerini Almanca yazan Çek asıllı Franz Kafka'nın (1883-1924) "Auf der Galerie – Galeri'de" adlı eseri görünüş ve oluş bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alman Edebiyatı, Franz Kafka, Mesel, Galeri'de (Auf der Galerie)

Giriş

Bu çalışmada ***Franz Kafka'nın Galeri'de Adlı Meselinde Görünüş ve Oluş*** üzerinde durulacaktır. Öncelikle çalışmanın kapsamı ve çalışmada uygulanan metot üzerinde kısa bilgi verilecektir. Araştırmada ilk önce Franz Kafka'nın şahsi ve edebi kimliği hakkında bilgi verildikten sonra *görünüş* ve *oluş* kavramlarının hangi anlamda kullanıldığını ele alacaktır. Her iki kavramın Auf der Galerie – Galeri'de eserinde ele alınmasından önce ise novelin yazılış süreci ile içeriği incelenecektir. Analiz kısmından sonra ise son bölümde çalışmadan çıkan sonuçlar yer almaktadır. Çalışmada uygulanan metot metin odaklı analiz metodudur. Bu metoda göre ele alınacak olan eser estetik ve stil bakımından otonom bir yapı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda eser, içeriği ve yapısına göre ele alınır. Eserin kahramanları ve olayları birbirleri ile olan bağlantıları çerçevesinde incelenmektedirler.

Franz Kafka

Çek asıllı, eserlerini Almanca kaleme alan dünyaca ünlü bir yazar olan Franz Kafka, 1883 yılında Prag'da varlıklı, Yahudi bir ailede dünyaya geldi. Doktora derecesinde tamamladığı Hukuk eğitiminin sonrasında İşçi-Kaza-Sigortası'nda memur olarak çalıştı. Hastalığı nedeniyle erken emekliye ayrıldı. Kafka kendisinin varoluş sebebinin yazma ve edebiyatla uğraşma olduğunu vurgular:

„Edebi ilgim yok, aksine ben edebiyattan oluşuyorum, ben başka hiçbir şey değilim ve başka hiçbir şey olamam“

Hayatının son anlarına kadar yazmayı sürdüren Kafka arkasında günlükleri ve mektuplarının yanı sıra çok sayıda hikâye ve üç roman bırakmıştır. Edebi kimliği yaşadığı dönemde sadece kendi küçük arkadaş

çevresinde bilinen Kafka'nın tanınması, ölmeden önce eserlerini emanet ettiği en yakın arkadaşı Max Brod tarafından yayınlanması ile olmuştur. Franz Kafka uzun yıllar devam eden gırtlak tüberkülozu nedeniyle 1924 yılında Kierling'de bir sanatoryumda hayatını kaybetti.

Kafka'nın sekiz eseri kendisi hayatta iken kitap formunda yayınlanır. Ölümünden sonra arkadaşı Max Brod diğer eserlerini yayınlar. Bunlar arasında fragman halinde üç roman, günlükleri, mektupları, düz yazılar ve içinde aforizma ve kısa hikayeler içeren mavi oktav defterleri bulunuyordu. Kafkaesk kavramı sıfat olarak 1973 yılında Duden'de yer alır ve tehditkâr, saçma, anlamsız ve korkutucu durumlarda kullanılmaktadır.

Oluş ve Görünüş

Kafka üzerine kısa bilgiden sonra sunumun başlığında yer alan Oluş ve Görünüş kavramlarının bu çalışma için hangi anlamda kullanıldığına değinmekte fayda var. Türk Dil Kurumuna göre *Oluş* kavramı olma işini, oluşma teşekkül, tekevvün anlamlarını içerir. Oluşta bir durumdan öteki bir duruma geçiş söz konusu olduğu için bu kavram, değişme ve gelişmeyi de ifade eder. *Görünüş* ise, gözün ilk bakışta veya zihnin dolaysız olarak algıladığı şey olarak tanımlanır. Buradaki zevahir, gerçeğe uymayan gerçekten farklı olan bir dış görüntüdür.

Galeri'de

Mesel niteliğindeki *Auf der Galerie* adlı kısa hikâye, Almanca'dan Türkçe'ye *Galeri'de* şeklinde ilk olarak 1974 yılında Kâmuran Şipal tarafından tercüme edildi (İlkılıç 2016: 247). Eser 1916/1917 yıllarında kaleme alınarak 1919 yılında Bir Köy Hekimi (Ein Landarzt) adlı hikâye kitabında yayınlanmıştır. Eserin arka planını Kafka'nın gördüğü bir rüya oluşturmaktadır. Franz Kafka günlüğüne 9 Kasım 1911 tarihinde rüyasında kendisinin bir Galeri'de olduğunu ve sahnede korkmuş bir kız çocuğu gördüğünü yazar (Alt 2005: 498). Galeri'de adlı hikâye sadece iki uzun cümleden ibarettir. Eserde sınırlı sayıda kahramandan söz edilmektedir. Bunlar, farklı iki perspektiften ele alınan kadın binici, direktör/şef ve seyircilerden oluşur. Arka plandan orkestranın sesi gelmektedir, ama orkestradaki kişiler hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserde anlatılan olay, bir manejde gerçekleşir. Eserin içeriğinde atın üzerindeki kadın binici, onu yöneten kişi durumundaki şef ve seyirciler, pozitif ve negatif olmak üzere iki birbirine zıt şekilde konu edilirler.

İlk cümlede “sirkte çalışan, ciğerlerinden rahatsız sıska bir kadın binici, manejde sağa sola yalpalayan bir atın sırtında doymak bilmeyen bir seyirci kalabalığı önünde, elindeki kırbacı şaklatıp duran acımasız bir patron tarafından aylar boyu durup dinlenmeksizin çemberler çizmeye zorlansa (...) belki o vakit galerideki genç bir seyirci, tüm balkonları geride bırakarak yüksek merdivenden koşup iner, manejden içeri seğirtir, gösteriye aralı hız kendini uydurmaya çalışan orkestranın fanfarları arasında, " Durun! " diyerek sesini yükseltirdi” bilgisi yer alır.

İkinci cümlede başında ama böyle olmadığı vurgulanır. Birinci cümlede aksine burada “beyaz ve kırmızı giysiler içinde güzel bir kız, üniformalı görevlilerin açtığı perdeler arasından geçerek uçar gibi maneje geldiğinden ve patron, halinde teslimiyet dolu bir ifade, kızın gözlerini arayarak hayvansı bir ezilip büzülmeyle kendisini karşıladığından, sanki maneje tehlükeli geziye çıkacak olan her şeyden çok sevdiği öz torunuymuş gibi kız kollarını kaldırarak bakla kın atın üzerine oturttuğundan (...) nihayet küçük biniciyi atın titreyen sırtından indirerek her iki yanağına birer öpücük kondurduğundan, seyircilerin hiç bir sevgi gösterisini yeterli görmediğinden ve küçük binici, patrona yaslanmış, kollarını iki yana açıp başını geriye atarak mutluluğunu bütün sirkte paylaşmak ister gibi bir tavır takındığından” bahsediliyor ve gösterinin bitim marşında “galerideki genç seyirci yüzünü korkuluğa dayayarak ağır bir düşten içerilere gömülür gibi, nedenini bilmeksizin ağlamaya başlıyor.

Gramer olarak bakıldığında her iki cümlede kompleks ve oldukça karmaşık bir yapısı olduğu görülür. Cümlelerin ikisi de birbiri içine geçmiş pek çok yan cümle ve ana cümleden oluşur. Şart cümlesi olan birinci cümlede ana cümlede gerçekleşmesi yan cümlelerde geçen şartlara bağlıdır. Yani gerçeklik, ihtimal dâhilinde olana bağlıdır ve bu gerçekliği kişi sadece düşünce, tasavvur ve hayalinde idrak edebilir. İkinci cümle ise gerçeği ifade eden bildirme kipinde yazılmıştır. Burada ise görünen ve gerçek olduğu düşünülen şey, şaşırtıcı bir illüzyondur. Görmek istenilen ve güzel olarak algılanılan durum, bir yalandır (Beicken 1974: 303; Binder 1975: 212).

Anlatılan birinci resimde hastalıklı, işçi olarak aşağılatıcı bir durumda sirkte insani olmayan şartlarda gaddar ve diktatör bir şefle aylarca çalışmış olan bir binici kadının sergilediği gösteri acıklı ve zoraki olarak anlatılır. Ancak bu durum sadece bir varsayımdır. Bu varsayımın gerçek olması halinde seyircilerden birisinin müdahale ederek durumu sonlandırması mümkün olabilirdi. Ancak seyircinin müdahale etme durumu da kesin değildir, sadece mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

İkinci resimde tamamen farklı bir tablo sergilenir. Tamamen farklı olduğu daha ikinci cümlede başında “Ama işte böyle olmadığından” ifadesi ile belirtilir. Bu tabloda maneje uçarcasına gelen beyaz kırmızı elbiseler içinde güzel bir mutlu kız sanatını icra etmektedir. Direktör, kıza bir çalışanı ve bir şef edasıyla değil sanki torunuymuş gibi davranır, seyirciler sanatçının ve sanatın değerini bilmektedirler. Her şey son derece güzel ve mutluluk verici iken seyircilerden genç birisi sanki rüyadaymış gibi sebebini bilmeksizin ağlamaya başlar.

Hiç şüphesiz meseldeki kişiler ve olaylar sembolik anlamlar içermektedirler. Meselde galeri ve maneje olarak anlatılan yer ile topluma ve dünya hayatına gönderme yapılmaktadır. Kadın binici ile direktör arasındaki ilişkinin patron işçi ilişkisi içinde olması ve patronun işçisine aşağılar şekilde davranması, bu dünya hayatı içinde mümkün olabilen bir şeydir. İdrak edilecek şekilde bu durumun sergilenmesi halinde buna karşı gelinmesi ve protesto edilmesi beklenebilecek bir sonuçtur. Ancak hayatta her şey görüldüğü gibi değildir. Genelde süslü ve gösterişli bir tablonun arkasındaki gerçek çok farklıdır. Hayatta görülmesi istenilmeyen durumlar psikolojik olarak bilinçaltında baskılanmaktadır. Bu baskılanma ile idrak edilmek istenilmeyen gerçek, yok olmaz. Bu baskılanma sadece ruhsal bakımdan bir korunma mekanizmasıdır (Freud 1998: 295-296). Bilinçaltında baskılanan, kabul edilmek ve görülmek istenilmeyen gerçekler, bilinçli olma durumunda değil, ancak rüyalarda ortaya

çıkabilmektedirler. Galeri'de adlı meselde kadın binicinin sanatını hiç emek sarf etmeden ortaya koyması mümkün değildir. Binicinin çektiği çile ve ortaya koyduğu sanatın arkasındaki emek üzerine seyirciler düşünmezler. Bu bağlamda sanatçının ıstırapı seyirciler tarafından baskılanır. Meselin sonunda gencin gördüğü rüya bilinçaltına vurgu yapar. Sanki rüya görür durumda olan gencin sebebini bilmeksizin ağlamaya başlaması, manejde sahnelenen sanatın arka planındaki gerçekleri fark etmesi olarak yorumlanabilir.

EK:

GALERİ'DE

Sirkte çalışan, ciğerlerinden rahatsız sıska bir kadın binici, manejde sağa sola yalpalayan bir atın sırtında doymak bilmeyen bir seyirci kalabalığı önünde, elindeki kırbacı şaklatıp duran acımasız bir patron tarafından aylar boyu durup dinlenmeksizin çemberler çizmeye zorlansa, havayı bir uğultuyla yanp geçerek sağa sola öpücükler yollasa, kalçaları yaylanarak inip kalksa, bu oyun orkestra müziğinin gümbürtüsü ve vantilatörlerin hiç kesilmeyen uğultusu arasında ağzı giderek daha çok açılan boz bulanık bir gelecekten içeri, doğrusu şahmerdanlardan farksız ellerin çıkardığı bazen yavaş yavaş azalıp susan, bazen yeniden yükselip kabaran alkışlar eşliğinde sürüp gitse, belki o vakit galerideki genç bir seyirci, tüm balkonları geride bırakarak yüksek merdivenden koşup iner, manejden içeri seğırtir, gösteriye aralı hız kendini uydurmaya çalışan orkestranın fanfarları arasında, " Durun! " diyerek sesini yükseltirdi.

Ama işte böyle olmadığından, beyaz ve kırmızı giysiler içinde güzel bir kız, üniformalı görevlilerin açtığı perdeler arasından geçerek uçar gibi maneje geldiğinden ve patron, halinde teslimiyet dolu bir ifade, kızın gözlerini arayarak hayvansı bir ezilip büzülmeyle kendisini karşıladığından, sanki manejdeki tehlikeli geziye çıkacak olan her şeyden çok sevdiği öz torunuymuş gibi kızı kollayarak kaldırıp bakla kın atın üzerine oturttuğundan, elindeki kırbacı sallayıp başla işaretini bir türlü veremediğinde, ancak neden sonra kendini yenerek kırbacı şaklatabildiğinden ve atın yanı sıra ağzı açık seğırtmeye koyulduğundan, kızın atlayıp sıçramalarını pek dikkatli bakışlarla izleyip başardığı hünerleri bir türlü aklı almaz göründüğünden, İngilizce seslenişlerle onu tehlikelere karşı uyardığından, ellerinde çemberler tutan seyislere pek dikkatli' davranmalarını ateş püskürerek hatırlattığından, o büyük salto mortale'den önce ellerini yalvarırcasına havaya kaldırarak orkestrayı susmaya çağırdığından, nihayet küçük biniciyi atın titreyen sırtından indirerek her iki yanağına birer öpücük kondurduğundan, seyircilerin hiç bir sevgi gösterisini yeterli görmediğinden ve küçük binici, patrona yaslanmış, kollarını iki yana açıp başını geriye atarak mutluluğunu bütün sirkle paylaşmak ister gibi bir tavır takındığından, bütün bunlar işte böyle olduğundan, galerideki genç seyirci yüzünü korkuluğa dayıyor, gösterinin bitim marşında, ağır bir düştün içerilere gömülür gibi, nedenini bilmeksizin ağlamaya başlıyor.

AUF DER GALERIE

Wenn irgendeine hinfällige, lungensüchtige Kunstreiterin in der Manege auf schwankendem Pferd vor einem unermüdlichen Publikum vom peitschenschwingenden erbarmungslosen Chef monatelang ohne Unterbrechung im Kreise rundum getrieben würde, auf dem Pferde schwirrend, Küsse werfend,

in der Taille sich wiegend, und wenn dieses Spiel unter dem nichtaussetzenden Brausen des Orchesters und der Ventilatoren in die immerfort weiter sich öffnende graue Zukunft sich fortsetzte, begleitet vom vergehenden und neu anschwellenden Beifallsklatschen der Hände, die eigentlich Dampfhammer sind - vielleicht eilte dann ein junger Galeriebesucher die lange Treppe durch alle Ränge hinab, stürzte in die Manege, rief das: Halt! durch die Fanfaren des immer sich anpassenden Orchesters.

Da es aber nicht so ist; eine schöne Dame, weiß und rot, hereinfliegt, zwischen den Vorhängen, welche die stolzen Livrierten vor ihr öffnen; der Direktor, hingebungsvoll ihre Augen suchend, in Tierhaltung ihr entgegenatmet; vorsorglich sie auf den Apfelschimmel hebt, als wäre sie seine über alles geliebte Enkelin, die sich auf gefährliche Fahrt begibt; sich nicht entschließen kann, das Peitschenzeichen zu geben; schließlich in Selbstüberwindung es knallend gibt; neben dem Pferde mit offenem Munde einherläuft; die Sprünge der Reiterin scharfen Blickes verfolgt; ihre Kunstfertigkeit kaum begreifen kann; mit englischen Ausrufen zu warnen versucht; die reifenhaltenden Reitknechte wütend zu peinlichster Achtsamkeit ermahnt; vor dem großen Salto mortale das Orchester mit aufgehobenen Händen beschwört, es möge schweigen; schließlich die Kleine vom zitternden Pferde hebt, auf beide Backen küsst und keine Huldigung des Publikums für genügend erachtet; während sie selbst, von ihm gestützt, hoch auf den Fußspitzen, vom Staub umweht, mit ausgebreiteten Armen, zurückgelehntem Köpfchen ihr Glück mit dem ganzen Zirkus teilen will - da dies so ist, legt der Galeriebesucher das Gesicht auf die Brüstung und, im Schlussmarsch wie in einem schweren Traum versinkend, weint er, ohne es zu wissen.

Kaynakça:

Kafka, F. (2012). Bütün Eserleri. Almanca'dan Türkçe'ye çeviren: Kâmuran Şipal, İstanbul: Cem. 174-175.

Alt, P. A. (2005). Franz Kafka, Der ewige Sohn, Eine Biographie. München: Beck.

Beicken, P. (1974). Franz Kafka. Eine kritische Einführung in die Forschung. Frankfurt: Athenäum Fischer Taschenbuch Verlag.

Binder, H. (1975). Kafka-Handbuch. Bd. 2. Stuttgart: Kröner.

Freud, S. (1998). Ruh Çözümlemesine Giriş Konferansları. Çevirmen: Emre-Ayşe Kapkın. İstanbul: Payel.

İlkılıç, S. (2016). Kafka in der Türkei: Rezeption von Kafkas Werken in der Türkei und ihre Einflüsse auf die moderne türkische Literatur. Würzburg: Königshausen & Neumann.

Schepers, G. (1983). Kafkas *Auf der Galerie*: Bild der Ausweglosigkeit auch der Kafka-Forschung? https://www.jstage.jst.go.jp/article/dokubun1947/71/0/71_0_118/_pdf/-char/ja

3. ICHUS

Emergence of Novelties and Intellectual Property: Wiśniewski's Missing Element

A decorative yellow graphic consisting of a central circle and two large, stylized, curved shapes that resemble a 'V' or a pair of wings, all in a light yellow color.

Burak Erkut¹

Abstract

Jakub Bożydar Wiśniewski (Wiśniewski 2020) considers intellectual property as a praxeologically incoherent term. As a consequence, he observes intellectual property laws to be both arbitrary and disruptive, through which the entrepreneurial market process is damaged. Even though intellectual property has been criticized in numerous papers, his critique offers a new front of discussion because it views these laws as even more fundamental impediments to an intervention-free economic development. Nevertheless, there is a missing element in his analysis. With this approach, the author addresses this particularly missing element in his analysis, namely the role of perceptions, and how one can associate perceptions with intellectual property to conclude that intellectual property is praxeologically incoherent. By doing so, the

Özet

¹ Burak Erkut, Faculty of economics, administrative and social sciences, Bahçeşehir Cyprus University, Lefkoşa, TRNC
burak.erkut@baucyprus.edu.tr
Fellow of Institute for Research in Economic and Fiscal Issues, Paris, France

author focuses on the emergence of novelties with the example of the establishment history of the software giant SAP. Keywords: novelties, innovation, intellectual property, intellectual property rights, product innovation

Keywords:

Introduction

In his article, “On the Impossibility of Intellectual Property”, Jakub Bożydar Wiśniewski (Wiśniewski, 2020) suggests that intellectual property (IP) can be criticized as a praxeological impossibility. He suggests that ideas constituting physical goods are preconditions of action, and this observation implies that these goods, based on the subjective knowledge of their innovators, cannot reflect the real objective value of intellectual labor constituting them. In section 2, I give an overview of Wiśniewski's ideas and how we can interpret these in the context of contingency. Section 3 provides an analysis of Wiśniewski's ideas from the perspective of cognitive evolutionary economics, and shows that the element of perceptions is the missing element in his framework. Section 4 provides a conclusion.

A Look at Wiśniewski's Ideas

IP remained on the agenda of economists for a long time; in particular, Austrian school of economic thought has dealt with it in different ways (Cwik, 2008): Scholars like Böhm-Bawerk, Mises and Rothbard questioned IP rights but no consensus was reached in the Austrian school of thought. In this sense, Wiśniewski's (2020) approach can be seen as a part of a broader tradition in questioning the role of IP and IP rights. According to Wiśniewski (2020), IP can be considered as a praxeological impossibility. His line of argumentation suggests that ideas, which are the founding stones of novelties, are actually preconditions of action, and not economic goods. Innovators transform ideas into physical goods, and these physical goods are reflecting the uniqueness of the innovators who imagine and realize them. In this sense, IP laws are arbitrary interventions, in particular, to the Schumpeterian firms focusing on value creation through resource heterogenization, going back to new combinations of existing technologies. Even though these Schumpeterian firms are important contributors to economic development, it is by no chance that through IP laws, established players are arbitrarily intervening to them (Wiśniewski, 2020). A particular aspect in the author's point of view is the role of ideation process in the emergence of novelties. The author observes this emergence process as a mixture of ideas and physically scarce objects, through which something unique occurs, which we can name as an economic good. In his perspective (just like the rest of the Austrian school of thought, in particular, the Menger-Mises branch) the ideation process is a psychological rather than a praxeological issue. In particular, the fact that ideas are seen as non-replicated, but rather adapted to environmental

conditions, indicates the contingent character of the emergence of novelties (Erkut, 2018b). Contingency of an event is defined as an event being not impossible, but also not necessary (Erkut, 2018a), and as the author also indicates, the adaptation of an idea is contingent on “one’s specific circumstances, plans, and capabilities” (Wiśniewski 2020, 35). In this sense, the author emphasizes that instead of physical capabilities of the owned resources or ideas that they embody, it is the subjective knowledge of the innovator who perceives a certain potential in these elements and turns this potential into an innovation.

Bridging the Gap

So far, the line of argumentation of the author has been summarized. Now, the question that remains to be answered is why the resource categorization occurs, and why ideas as preconditions of action cannot be subject to intellectual property. For this purpose, the point of departure is Erkut (2016). This model focuses on the link between product innovation and market shaping and (unlike other evolutionary economic models) introduces a fourth dimension to the micro-meso-macro framework, which is the nano dimension of the perception of information. This is a necessary first step, since hitherto the evolutionary economic models lacked the explanation of the emergence of new knowledge. In a four dimensional cyclical model, the author proposes that the first step of the emergence of novelties is therefore the perception of the environment (nano). In the sense of Hayek (1948), the environment itself constructs the objectively available information in a system. When the economic actor perceives his environment and recognizes a certain pattern in it, a subjective interpretation of his environment and this perceived pattern emerges, which is the subjective knowledge that is specific to that particular person and becomes his competitive advantage (micro). Subjective knowledge can be a new product such as a new good or a new service, and with his capabilities (meso), the actor transforms this subjective knowledge into an artefact (macro) that can shape the market successfully, for example, by creating a new market segment. In this model, the process does not stop with the introduction of the artefact, but goes back to the first step, with which the market evolution continues in this cycle.

What this model implies for IP and the approach of Wiśniewski (2020) is that, the resource heterogenization process is not only a consequence of the perception of information and the emergence of new subjective knowledge in an actor’s own cognitive framework, but it is also a cause of it. Because of this, the establishment of an intellectual monopoly in the sense of Wiśniewski is not only arbitrary, but also has a damaging effect for the market evolution. For this purpose, the author wishes to stick to the example of the establishment history of SAP (Erkut, 2018b, 2018a). SAP founders perceived their environment and recognized a pattern in the needs of businesses for software. Out of this, the idea of a standardized software emerged (which was nothing new, but nevertheless, gained a new dimension in their innovation). Having a standardized software that should meet the needs of different businesses for purposes such as logistics, accounting and so on, met with integrating these different functions into a single software (which did not exist to date) that should allow data processing in real time (corresponding to online in today’s terminology). The emergence of SAP’s software, therefore, resulted from the perceptions of the SAP co-founders based on available

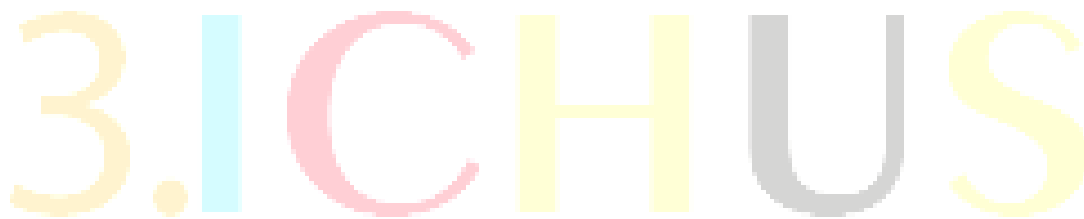
software by imagining a new alternative to them, based on them. Nevertheless, process innovation for a certain market may correspond to a product innovation in a completely new and different market (Erkut, 2016) and this was also the case for SAP – out of this, the newly emerging market was the market for standardized, integrated business software in real time. This was unique and corresponded to a product innovation in this specific context (Erkut, 2018b). The question regarding IP is where we draw the line for the perception process. In today's sense, having a standardized business software that allows data processing online, allows combining different business functions into a single software is a known-to-the-world product. However, back then, it was a product innovation introduced by five former IBM employees who were not from the R&D department of IBM – therefore, it was not the result of the R&D process which ended in recognition of the pattern in needs of different businesses regarding business software, but the result of the perception process of these co-founders. How can we objectively give a value to the intellectual labor of recognizing this pattern, turning it into new knowledge, and using own capabilities to transfer it into an artefact that successfully (and nevertheless contingently) shaped the market? This is what is meant by Wiśniewski regarding the impossibility of IP, and the missing dimension in it is the nano dimension (Erkut, 2018a) of perceptions. What we can do is to take a look at human brain and understand how it acts or reacts to certain circumstances. What we cannot do is to give an objective value to the pattern recognition done in the nano dimension, since this has not only something to do with the perception of the present environment by an economic actor, but also something to do with how he perceives it, what he perceives out of it, with what background, with which previous experiences and so on... These are highly subjective issues that can neither be assigned an objective value in terms of intellectual labor, nor delivered as ready-made recipes to be protected from the rest of the intellectual labor or replicated exactly in the same context, with the same person, at the same time.

Concluding Remarks

Jakub Bożydar Wiśniewski (Wiśniewski, 2020) explains why IP is a praxeological impossibility by noticing the heterogeneity in ideas and how these heterogeneous ideas may turn into unique, heterogeneous goods. In this sense, IP laws prevent the market evolution in an even more fundamental way than hitherto suggested. Nevertheless, what is missing in his analysis is the dimension of perceptions and the recognition of patterns as a starting point of the product innovation and market shaping activities of innovators. Because we cannot objectively assign a value to the intellectual labor of perceiving one's own environment and recognizing different patterns in it, IP laws remain to be both arbitrary and disruptive to the market evolution itself, and by extension, to economic development. Since market evolution is based on turning one's subjective knowledge into a competitive advantage and introducing this to the market, putting arbitrary protection rights to this process, in particular, to the flow from perception of information, to the emergence of new subjective knowledge, to the use of capabilities to introduce an artefact, is nothing but a fundamental way of disrupting this cycle of market evolution.

References

- Cwik, P. F. (2008). *Is There Room for Intellectual Property Rights in Austrian Economics?* Retrieved from [https://cdn.mises.org/Is There Room for Intellectual Property Rights in Austrian Economics.pdf](https://cdn.mises.org/Is%20There%20Room%20for%20Intellectual%20Property%20Rights%20in%20Austrian%20Economics.pdf)
- Erkut, B. (2016). Product Innovation and Market Shaping: Bridging the Gap with Cognitive Evolutionary Economics. *Indraprastha Journal of Management*, 4(2), 3–24.
- Erkut, B. (2018a). The Emergence of the ERP Software Market between Product Innovation and Market Shaping. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 4(3), 23. <https://doi.org/10.3390/joitmc4030023>
- Erkut, B. (2018b). What Did SAP Change? A Market Shaping Analysis. *Marketing and Branding Research*, 5(1), 51–63. <https://doi.org/10.33844/mbr.2018.60186>
- Hayek, F. A. (1948). *Individualism and Economic Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wiśniewski, J. B. (2020). On the impossibility of intellectual property. *Quarterly Journal of Austrian Economics*, 23(1), 33–45. <https://doi.org/10.35297/qjae.010051>

Çocuk Cinsel İstismarına Radikal Feminist Perspektiften Bir Bakış *A Radical Feminist Perspective on Child Sexual Abuse*

Fatmanur Alsancak¹

Abstract

Child sexual abuse has a long history and its evaluation within the framework of child abuse started in the 1970s. The cases that were rarely reported before, especially with the rise of the women movement, and adult women's disclosure of the abuse they experienced in childhood, has started to be considered as child abuse. Children who have been victims of sexual abuse, which has been a social problem since the early times of human history, are defined as “need to keep silent, have no say, powerless, in need of help” by the society, and when they are victims of abuse, they are also “declarations of which are invalid, their words are not heard”. As individuals, they have been dragged into a systematic victimization. While no official data is available on the incidence of sexual abuse of children in Turkey, along with the literature shows that the vast majority of girls with sexual abuse victims. Most of those who abused children and adolescents sexually are men, and

Özet

Çocuğa yönelik cinsel istismar tarihi uzun bir geçmişe sahiptir ve çocuk istismarı çerçevesinde değerlendirilmesi batıda 1970’lerde başlamıştır. Daha önceleri nadiren bildirilen vakalar, özellikle kadın hareketinin yükselişi ile yetişkin kadınların çocukluk döneminde yaşadıkları istismarları ifşa etmeleri ile çocuğa yönelik cinsel istismar, *çocuk istismarı* olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından bu yana süren ve toplumsal bir sorun olan cinsel istismar suçunun mağduru olarak çocuklar, toplum nezdinde “susması gereken, söz hakkı olmayan, güçsüz, yardıma muhtaç” olarak tanımlanıp istismar mağduru olduğunda da yine “beyanı geçersiz olan, sözü dinlenilmeyen” bireyler olarak sistematik bir mağduriyetin içine sürüklenmişlerdir. Türkiye’de cinsel istismar sıklığına ilişkin herhangi bir resmi veri bulunmamakla birlikte literatür cinsel istismar mağduru olan çocukların büyük çoğunluğunun kız çocukları olduğunu göstermektedir.

¹ Fatmanur Alsancak, Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, fatmanuralsancak@sakarya.edu.tr

85% to 90% of these men are men known, known and trusted by the victim.

Based on the rhetoric of anti-rape movements, the radical feminist movement has expanded the defining area of sexual abuse and introduced a new exploitation approach. Feminists questioned this idea that children who were sexually abused somehow became complicit in society. The feminist discourse of child sexuality is basically based on the problem of strength and powerlessness. Arguments about the child's weakness and the children's inability to give informed consent have structured the analysis of the problem since the 1980s.

Adopting a human rights perspective in social work requires a political stance as a stage of collectivism and in an ideological position with a strong role for the public sector. Over time, some of the work done by the state is implemented at the global or local level. In both cases, if the sexual abuse of the child in question is, a strong collectivist approach is necessary for the full realization and development of human rights, especially children's rights. The problem of sexual abuse in the social structure determined by power relations should also be viewed from a human rights perspective, and professionals who do this passionately should undoubtedly be social workers.

Keywords: Child, Sexual Abuse, Radical Feminism, Social Work

Çocuklara ve ergenlere cinsel istismarda bulunanların büyük bir kısmı erkek olup bu erkeklerin %85 ile %90'ı mağdurun tanıdığı, bildiği ve güvendiği erkeklerden oluşmaktadır.

Radikal feminist hareket, tecavüz karşıtı hareketlerinin retorikinden yola çıkarak, cinsel istismarın tanımlayıcı alanını genişletmiş ve yeni bir istismar yaklaşımı ortaya koymuştur. Feministler, cinsel istismara maruz kalan çocukların toplumun bir şekilde suç ortağı olarak hükmettiği bu fikri sorgulamıştır. Çocuk cinselliğinin feminist söylemi temelde güç ve güçsüzlük sorununa dayanır. Çocuğun güçsüzlüğü ve çocukların aydınlatılmış onam verememesi hakkındaki argümanlar 1980'lerden bu yana sorunun analizini yapılandırmıştır.

Sosyal hizmette insan hakları perspektifini benimsemek, kolektivizmin bir aşaması olarak ve kamu sektörü için güçlü bir rolü olan ideolojik bir konumda politik bir duruş gerektirir. Zamanla devlet tarafından gerçekleştirilen işlerin bazıları küresel veya yerel seviyede uygulanmaktadır. Her iki durumda da söz konusu çocuğun cinsel istismarı ise insan haklarının -özelde çocuk haklarının- tam anlamıyla gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için güçlü bir kolektivist yaklaşım gereklidir. Güç ilişkilerinin belirlediği toplumsal yapıdaki cinsel istismar sorununa da insan hakları perspektifiyle bakılmalıdır ki bunu tutkuyla yapan profesyoneller, şüphesiz sosyal çalışmacılar olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Cinsel İstismar, Radikal Feminizm, Sosyal Hizmet.

Giriş

Çocuk cinsel istismarı, "henüz cinsel açıdan gelişim göstermemiş bir çocuğun veya ergenin, bir yetişkinin cinsel isteklerini karşılamak için cebir, tehdit veya kandırma yolu ile" kullanılması olarak ifade edilebilmektedir (Aktepe, 2009). Bununla birlikte yetişkin kişinin cinsel ihtiyaçlarını giderme veya

tatmin etme düşüncesiyle çocuğa yaptığı her türlü eylem cinsel istismar olarak tanımlanabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre “çocuğun fiziksel ve zihinsel sağlığını, olumsuz etkileyen ve yetişkin birisi tarafından gerçekleştirilen, toplumun kültürel normları ile bağdaşmayan davranışlar” çocuk istismarı olarak nitelendirilmiştir (Oral, Engin ve Büyükyazıcı, 2010).

Çocuğa yönelik cinsel istismar tarihi uzun bir geçmişe sahip bir halk sağlığı sorunudur ve çocuk istismarı çerçevesinde değerlendirilmesi 1970'lerde başlamıştır. Daha önceleri nadiren bildirilen vakalar, özellikle kadın hareketinin yükselişi ile yetişkin kadınların çocukluk döneminde yaşadıkları istismarları ifşa etmeleri ile çocuğa yönelik cinsel istismar, *çocuk istismarı* olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Danya,2002).

Çocuklara yönelik cinsel istismar olgusu son birkaç yılda medyadaki görünürlüğünün ve yaşanan vakaların artmasıyla birlikte kamusal platformlarda konuşulması beklenen bir sosyal sorundur. Ancak çocukların cinsel istismara ilişkin beyanına başta aile üyeleri olmak üzere, akrabaları, yakınları ve adli mercilerdeki yetkililer (polis, jandarma, hâkim, savcı vb.) tarafından şüphe ile yaklaşılmakta ve yaşanan birçok cinsel istismar öyküsünün üstü kapatılmaktadır. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından bu yana süre gelen ve toplumsal bir sorun olan cinsel istismar suçunun mağduru olarak çocuklar, toplum nezdinde “susması gereken, söz hakkı olmayan, güçsüz, yardıma muhtaç” olarak tanımlanıp istismar mağduru olduğunda da yine “beyanı geçersiz olan, sözü dinlenilmeyen” bireyler olarak sistematik bir mağduriyetin içine sürüklenmişlerdir. Cinsel istismara uğrayan kız çocuklarının beyanının şüpheyile karşılanmasının, hatta çocuğa inanılmamasının sebebi yetişkin bir kimse ile çocukların cinsel birlikteliğinin bir tabu olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa dünyada ve ülkemizde yapılan çalışmalardan edinilen veriler oldukça ürkütücü seviyelerdedir.

Türkiye’de cinsel istismar sıklığına ilişkin herhangi bir resmi veri bulunmamaktadır. Ancak literatüre bakıldığında cinsel istismar mağduru olan çocukların büyük çoğunluğunun kız çocukları olduğu açıkça görülebilmektedir. Çocuklara ve ergenlere cinsel istismarda bulunanların büyük bir kısmı erkek olup bu erkeklerin %85 ile %90’ı mağdurun tanıdığı, bildiği ve güvendiği erkeklerden oluşmaktadır (McCourt, Peel ve O’carroll, 1998).

Çocukta cinsel istismar olgularının yelpazesinin pedofiliden başladığı, ensest, pornografi, çocuk seks turizmi, çocuk fuhuşu ve cinsel sömürüyle devam ettiği görülmektedir. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğüne göre çocuk cinsel istismar hükümlülerinin oranı 2006 yılında %42.5 iken 2016'da %58.8'e yükselmiştir (Bolat, 2018). Cinsel istismar konusunda ulusal nitelikte ilk istatistiksel bilgiyi sunan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” 2008 verilerinden elde edilebilmiştir. 12795 kadına 15 yaşından önce istenmeyen bir cinsel davranışta bulunan ya da cinsel olarak rahatsız edecek biçimde dokunan olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Araştırma bulgularına göre kadınların % 7'sinin 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kaldığı, 15 yaşından önce yaşanan cinsel istismarın % 42'sinin tanımadıkları kişiler tarafından uygulandığı, % 30'unun ise yakın erkek akrabaları tarafından cinsel istismara maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (AÇSHB, 2009: 65). Yine AÇSHB'nin 2019 tarihli “Türkiye’de Kadın” raporunda ise ikincisi 2014 yılında yapılan şiddet araştırması ile ilgili veriler paylaşılmıştır. Buna göre 2014 araştırmasında kadınların yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddeti birlikte yaşama

oranı %38'dir(AÇSHB, 2019). 2014 raporunda kadınların çocukluk döneminde cinsel istismara uğradığına ilişkin bulgular ise şu şekildedir:

“Türkiye genelinde kadınların yüzde 9'u çocukluk döneminde (15 yaşından önce) cinsel istismara

maruz kaldığını belirtmiştir. Ülke genelinde, 15 yaşından önce maruz kalınan cinsel istismarın yüzde 29'u erkek akrabalarından, yüzde 38'i kadınların tanımadıkları yabancı kişilerden kadınlara

yönelmektedir. Kadınların genellikle yaşadıkları çevrede bulunan komşu, bakkal gibi tanıdıkları ise

çocuklukta cinsel istismar faillerinin yüzde 15'lik kısmını oluşturmaktadır.” (AÇSHB ve HÜ, 2014).

Gazi Üniversitesi Çocuk Koruma Merkezi'nde çocuk cinsel istismarı konusunda yürütülen bir çalışmada istismarcıların tamamı erkektir (Paşlı, 2017). Bu çalışmada, erkek bir akraba tarafından istismarın oranı %7,4; öz baba istismarı %14,8 ve yabancı istismarı %25,9 olduğu belirtilmiştir (İşeri, 2008).

Linda Gordon, *The Politics of Child Sexual Abuse* adlı kitabında, çocuklara yönelik cinsel istismarın feminist analizinin, kız çocuklarının neden kamusal alanlarda tehlike içinde olduğunu en iyi açıklayan teori olduğundan bahsetmektedir. Feminist açıklamadan uzak yorumlar, tıpkı yetişkinlere yönelik istismarda da olduğu gibi, çocuklara yönelik cinsel istismar, çocukları ezen ve güçsüzleştiren argümanlardan beslenmektedir. Radikal feminist hareket, cinsel taciz mağduru çocukları suçlama eğilimini tersine çevirmeyi hedefleyerek çocuğun cinsel istismarını “erkek gücü” ve “çocuğun güçsüzlüğü” açısından yeniden yorumlayarak yaptılar. Bu hareket, tecavüzün radikal feminist analizlerinin bir uzantısıdır. Çocukların maruz kaldığı cinsel istismar, bir cinsel eylem olarak değil, “şiddet eylemi ve iktidar iddiası” olarak yeniden tanımlandı. Standart argüman ise şudur: Pek çok çocuk pasif veya iş birliği yapıyor gibi görünse de gerçekte çocuklar yetişkinlerle cinsel ilişkiye girmeyi kabul edemezler (Angelides, 2004).

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre tüm çocukların cinsel sömürü ve cinsel istismarın her biçiminden korunma hakkı bulunmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi 1995 tarihinde Türkiye'de uygulanmaya başlanmıştır Sözleşme gereğince çocuğa yönelik işlenen suçlarda sanığın cezalandırılması yanında çocuğun korunması da temel amaçtır (Paşlı, 2017). Türkiye'de 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu 2005 yılından beri yürürlüktedir. Bu kanun kapsamında çocukların korunmasına yönelik tedbir kararları alınmaktadır. Bu kararlardan biri korunma kararıdır. Korunma tedbir kararları genellikle aile içinde babaları tarafından cinsel istismara maruz kalan çocuklar ya da aile dışından biri tarafından istismar edilse bile ailenin şiddetine maruz kalan çocuklar için de verilmektedir (Paşlı, 2017). Özellikle aile içi cinsel istismar/ensest durumunda çocuğun istismarına yönelik tehditlerin ev ortamında devam etme olasılığı bulunmaktadır. Ailenin üzerinde bir leke olarak görüldüğü yaygın görüşü nedeniyle cinsel istismara uğrayan çocuğun bunu bildirmemesi, bildirme girişiminin aile yakınları ve çevresi tarafından engellenmesi, uğradığı cinsel istismar olayında çocuğun rızasının aranması, bir dava dosyasına dönüştüğünde de suçlunun cezasının minimum düzeyde olması için çocuk haklarının çiğnendiği görülebilmektedir.

Türkiye’de de çocuk cinsel istismar davalarında sıkça karşılaştığımız “çocuğun rızası”nın aranıyor olmasında çocuk cinsel istismarı üzerine çalışmalar yapan David Finkelhor, “Gerçek rızaların gerçekleşmesi için iki koşul geçerli olmalıdır. İlk olarak bir kişi neye razı olduğunu bilmeli, ikinci olarak bu kişi evet ya da hayır demekte özgür olmalıdır.” diyerek çocuğun bir yetişkinin cinsel aktivitesine katılma kararını sorgulamıştır (Angelides, 2004). Çocuklar bilgilendirilmiş rıza gösteremezler, çünkü ilgili bilgilerden yoksundur. Dolayısıyla hem toplum hem hukuki gerekçelerle çocuğun rızasının aranması bir çocuk hakları ihlalden başka bir şey değildir.

İnsan hakları referansıya yola çıkan sosyal hizmet mesleğinde başlıca sorun alanlarından birisi çocuk refahı adına ihmal ve istismarın önüne geçmektir. Bunun için hak temelli çalışmalar yapan sosyal çalışmacılar, toplumla çalışma müdahalelerini uygulamaktadır. Çocuk cinsel istismar olgusunun patriyarkal bir baskının sonucu olduğu görüşünden hareketle, sosyal çalışmacılar kız çocuklarının güçlendirilmesi için eril iktidara karşı bilinç yükseltme ve baskı karşıtı uygulamalar yapmalıdır. Bunun için referans noktalarından birisi radikal feminist teorinin yol açtığı hak mücadelesidir.

Radikal Feminizm Işığında Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar

1960’lı yılların başında feminist hareketler kadınların eşit hakları ve özgürlüklerine odaklanmıştı. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde Kadın Özgürlüğü Hareketi (WLM) ile kadınların ezilmesinin kökenleri incelenmiş ve patriarka kuramı gelişmiştir. İlk radikal kadın grupları 1967 yılında Amerika’da oluşmaya başlamıştır. Bilinç yükseltme olarak bilinmeye başlanan faaliyetleri ile radikal kadın örgütleri “kişisel olanın politik” olduğunu ve kadınların özgürleşmesine dair yeni bir stratejinin kadınların ortak deneyimlerini temel alacağını savunmuştur. İlk kez Kate Millett, *Sexual Politics* isimli eserinde anlamı “kabile reisi” olan Yunanca patrik (patriarch) kelimesinden türeyen patriarka kelimesini kullanarak radikal feminist hareketin öncülerinden olmuştur. Millett’in öne sürdüğü patriarka kavramı, monarşik yönetim iktidarı ile bir babanın ailesi üzerindeki iktidarının benzediğini ve her ikisinin de Tanrı ve doğa tarafından bahşedildiğini iddia etmiştir (Bryson,2019). Patriarkanın ilkeleri erkeğin kadına egemen olduğu ve daha yaşlı erkeklerin de genç olanlara egemen olduğu şeklinde iki yönlüdür ki bu durum bilinen tüm toplumlarda cinsiyetler arasındaki ilişkilerin erk temelli olduğunu ve bu nedenle politik olduğunu göstermektedir (Millett, 1985). Bu iktidar yaşamın her alanında erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğin biçimini almaktadır. Dolayısıyla cinsel egemenlik evrensel ve doğuştan gibi görünmekte ancak en temel *iktidar* kavramını sunmaktadır (Millett,1985). Bu nedenle bütün toplumlarda patriarka cinsel şiddet ve tecavüze bağlı olarak varlığını sürdürmektedir. Bazı radikal feministlere göre patriarkaya geçiş erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini temin eden her şeyden önce tecavüz etme davranışı ile ilişkilidir (Brownmiller,1977).

Ailenin patriarkanın ana kurumu olduğunu öne süren Millett, yetişkin partnerlerin duygusal, cinsel ve ev içi ihtiyaçlarının karşılandığı ve çocuklarının ilgi gördüğü karşılıklı sevgi ve saygıyı temel alan “normal” bir aileyi erkeğin cinsel iktidarının şiddetli bir biçimde ifade bulabildiği ve baskıcı toplumsal kimliklerin ve davranışların öğrenildiği bir kurum olarak nitelendirmiştir (Bryson, 2019). Yine kız ve erkek çocuklarının patriarkal iktidarla tanıştıkları ilk ortam ailedir, çocuklar rollerini ve cinsiyetlerine uygun statüyü ilk olarak ebeveynlerinden öğrenmektedir. Çocuklar için bu öğrenme sürecinde baba erkinin cinsel sömürü ve istismarı enest olarak tanımlanmaktadır.

1970'lerde çocuk koruma lobisi ve feminizm, çocuk cinsel istismarı ile ilgili toplumsal sorunların sorgulanması ve politikleştirilmesinin önünü açmıştır. 1980'lerde çocuk cinsel istismarının güçlü söylemi, ataerkil ailede yaygın ensest sorununu ortaya çıkarmak için çok çalışmış, cinsel eylemlerini görmezden gelen veya önemsizleştiren yasal istismar tanımlarına şiddetle karşı çıkmıştır. Feministler babaların, diğer erkek akrabalarının ve erkek tanıdıklarının çocuk cinsel saldırısının başlıca failleri olduğunu ortaya koyan bir dizi istatistik ürettiklerinden, “yabancı tehlike” kılıfı ataerkil bir perspektifle yeniden yorumlanmıştır. Ensest açıklamaları, erkeklerin aile içindeki rol davranışında ataerkil ve otoriter olduğunu veya dürtü kontrolünün zayıf olduğunu göstermektedir (Meiselman, 1978). Parker ve Parker (1986), daha "kadınsı" cinsiyet rolü davranışında bulunan erkeklerin kızlarına ve kız kardeşlerine cinsel saldırı yapma olasılığının daha düşük olduğunu, babaların bebek bakımı, giyinme, beslenme gibi aktivitelere dahil olduklarında ve kızlarının hayatlarının ilk üç yılında sevgi gösterdiklerinde, çocukları cinsel istismar etme olasılıklarının daha düşük olduğunu bulmuştur. Ev içi bakım verme rolüne örnek olan bu araştırma ile rollerin yeniden sorgulanması gerekliliğini de göstermiştir.

Radikal feminist hareket, tecavüz karşıtı hareketlerinin retorikinden yola çıkarak, cinsel istismarın tanımlayıcı alanını genişleterek yeni bir istismar yaklaşımını ortaya koymuştur. Feministler, cinsel istismara maruz kalan çocukların toplumun bir şekilde suç ortağı olarak hükmettiği bu fikri sorgulamıştır (Angelides, 2004). Yetişkinleri baştan çıkarma, cinsel eylemi isteme, pornografiye ya da aile içi cinsel eyleme karışan çocukların bilerek bu tür faaliyetlere rıza gösterdiğine ilişkin suçlamaları reddetmiştir. Yirminci yüzyılın toplumlarındaki ortak “kurbanı suçlama” eğiliminin önemli ölçüde tersine çevrilmesinde, masum, güçsüz, suçsuz ve tutarsız cinsel istismar “kurbanı” ve “mağdur” terimleri ile çocuklar, cinsel-kültürel terimlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Dil ve söylem analizinin bu perspektifte değerlendirilmesi, çocuğa yönelik cinsel istismarın kültürel kodlarını yansıtmaktadır.

Çocuk cinselliğinin feminist söylemi temelde güç ve güçsüzlük sorununa dayanır. Çocuğun güçsüzlüğü ve aydınlatılmış onam verememesi hakkındaki argümanlar 1980'lerden bu yana sorunun analizini yapılandırmıştır. Dönüm noktası olan Florence Rush'ın *The Best Kept Secret* eserinde çocuk cinsel istismarı “cinsel gücün erkek istismarı” olarak yeniden tanımlanmıştır. Judith Lewis Herman ve Lisa Hirschman'ın (1981) baba-kız ensestiyile ilgili çığır açan çalışmaları, aile içinde cinsel istismara uğrayan çocukların babalarının “gücü ve otoriteyi kötüye kullanmaları” karşısında tamamen çaresiz bir pozisyonda olduğunu göstermiştir. Yetişkinler ve çocuklar arasındaki güç farkı, değişmeyen biyolojik bir olgudur. “Özgür erkekler ve köleler (freemen and slaves)” benzetmesini kullanan Herman ve Hirschman (1981), çocukların temel ihtiyaçları için tamamen ebeveynlerine veya diğer yetişkinlere bağımlı olan esir bir nüfus olduğu sonucuna varmıştır. Bu da bir çocuğun kontrolsüz veya özgür bir seçim yapabilmesinin hiçbir yolu olmadığı düşüncesini meşrulaştırmaktadır.

Yapısal analizlerin ışığında sosyal çalışma (sosyal hizmet) bir meslek ve disiplin olarak çocuk hakları meselesinin kilit noktasında rol oynamaktadır. Çocuğa yönelik cinsel istismar sosyal çalışmacıların müdahale ettiği başlıca sosyal sorunlardandır.

Sosyal Hizmet Gözünden Çocuğun Cinsel İstismarı

Çocuğa yönelik ihmal ve istismarın önlenmesine ilişkin günümüzdeki uygulamalara bakıldığında çoğu süreçte özellikle profesyonel meslek elemanları ile iş birliğine sıcak bakmayan aileler söz konusu olduğunda devletin aileye müdahalesi belirgin bir biçimde görülmektedir. Sosyal çalışma bu doğrultuda işleyen en önemli mekanizmalardan birisidir. Sosyal çalışma mesleğinin (devlet adına) çocukların ihmal ve istismardan korunmasına yönelik çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Türkiye’de bu durum, devletin sosyal çalışma mesleğine yüklediği bir görev olarak kabul görmüş durumdadır.

Çocukların ihmal ve istismardan korunması konusunda kadın özgürlüğü hareketlerinin etkisinde 1950’den 1980’lerin sonuna kadar olan dönemde “çocuk refahı” kavramına vurgu yapılmıştır (Beter,2010). 1970’lerden sonra çocukların korunmasında aile bağları çocuğun yüksek yararı için sorgulanmaya başlamış, bunda kadın hareketleri ve özgürleşme hareketleri etkili olmuştur (Parton,2005). İngiltere’de çocuklara vurgu yapan ihmal istismar çalışmalarında çoğunlukla medikal model ön plandayken bu dönemin sonuna *haklar perspektifi* ile 1989 tarihli Çocuk Kanunu damgasını vurmuştur.

Sosyal hizmette insan hakları perspektifini benimsemek, kolektivizmin bir aşaması olarak ve kamu sektörü için güçlü bir rolü olan ideolojik bir konumda politik bir duruş gerektirir. Zamanla devlet tarafından gerçekleştirilen işlerin bazıları küresel veya yerel seviyede uygulanmaktadır. Her iki durumda da söz konusu çocuğun cinsel istismarı ise insan haklarının -özelde çocuk haklarının- tam anlamıyla gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için güçlü bir kolektivist yaklaşım gereklidir. Güç ilişkilerinin belirlediği toplumsal yapıdaki cinsel istismar sorununa da insan hakları perspektifiyle bakılmalıdır ki bunu tutkuyla yapan profesyoneller şüphesiz sosyal çalışmacılar olmalıdır.

Güçlendirme, sosyal çalışmanın bir müdahale yöntemi ve hedefi olarak, insan hakları temelli bir uygulamadır. İktidarın doğasını ve politik perspektifini anlamadan sosyal çalışmada güçlendirme uygulamasını yapmak boşuna bir çabadan ibarettir. Bugün Türkiye’de toplumsal cinsiyet üzerine tahakküm kuran eril iktidarın kadın, çocuk, aile ve toplum üzerindeki gücünü anlamak için -bir güç ilişkileri açıklaması olarak- patriarka kuramından yola çıkmak gereklidir.

Türkiye’de cinselliğin bir tabu olarak ele alınmasında, kadınların ve çocukların “mahrem”olan özel alan içerisinde şiddet, her türlü istismar, çalışma mahrumiyeti, bakım sorumlusu, üreme sorumlusu, ev “içi”nde ezilmeye dair ne varsa ezilen olmasının bir kadın sınıfı oluşturduğu aşikardır. Ancak kabilenin reisi olan egemen erkeklik gerçeği, yine mahrem olan aile içinde çocukların da ezildiği bir sınıf gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Çocuğun bir birey olarak değil ailenin zimmetinde olan bir mülk olarak görülmesi insan hakları sorunudur. Bu soruna yönelik her ne kadar uluslararası sözleşme, yasal mevzuat, kanun, yönetmelik vb. millet meclisinden geçmiş de olsa yapısal olanın değiştirilmesine ihtiyaç vardır.

Sosyal hizmette güçlendirme temelli uygulamalar, çocukların güçlendirilmesine yönelmelidir. Her çocuğun anne ve babaya ihtiyacı olduğu unutulmaksızın koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılmalı ancak bu çalışmalar yapılırken de çocuğun tek başına bir birey olarak bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Tıpkı radikal feminist söylemlerde yer alan bilinç yükseltme ve aktivizm çalışmaları gibi sosyal

çalışmacılar da savunuculuk ve aktivist rolünü hatırlamalı ve güç tahakkümünün karşısında çocuğun hakları öne çıkarmalıdır.

Kaynaklar

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Raporu*. Ankara.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). *Türkiye’de Kadın*. Ankara.
- Aktepe, E. (2009). Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1,2, 95-119.
- Angelides, S. (2004). Feminism, Child Sexual Abuse, and the Erasure of Child Sexuality. *A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 10,2,141-177.
- Beter, Ö. (2016). “İngiltere’de Çocukların İhmal ve İstismardan Korunmasına İlişkin Sosyal Çalışma Uygulamaları ve Adli Süreçler” Adli Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Müdahale (ed. Didem Yücel ve Burak Gönültaş). Nobel Yayınevi: Ankara.
- Brownmiller, S. (1977). *Against Our Will*. Harmondsworth: Penguin.
- Bryson, V. (2019). *Feminist Politika Teorisi* (Çev. Aylin Gülaşık). Ankara: Phoenix yay.
- Danya G.(20022002). *Child Sexual Abuse*. In: Rutter MTE, ed. Child Abuse And Adolescent Psychiatry. 4nd ed: Blackwell Publishing Company: 340-58.
- Finkelhor, D. (1979). *Sexually victimized children*. New York: The Free Press.
- Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free Press.
- Finkelhor, D., & Russell, D. E. H. (1984). *Women as perpetrators: Review of evidence*. In D. Finkelhor (Ed.), *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free Press.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü & Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2009). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet. Kadınların aile içi şiddetle mücadelesi*. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Herman, J. L. and Hirschman, L. (1981). *Father-Daughter Incest*. Cambridge, MA:Harvard University Press.
- İşeri, E. (2008). Cinsel istismar. Çocuk ve ergen psikiyatrisi temel kitabı (içinde). Ankara: Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları.
- Küçükkaraca, N. ve Albayrak H. (2016). Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar ve Hegemonik Erkeklik Algısı: Neden Sonuç İlişkisi Üzerine Bir Tartışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9,1,85-108.
- McCourt, J., Peel, J. C. & O’carroll, P. (1998). The effects of child sexual abuse on the protecting parent (s): Identifying a counselling response for secondary victims. *Counselling Psychology Quarterly*, 11,3, 283-299.
- Meiselman, K. (1978). *Incest: A psychological study of causes and effects with treatment recommendations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Millett, K. (1985). *Sexual Politics*. London: Virago.
- Oral, Ü. K., Engin, P., & Büyükyazıcı, Z. (2010). *Türkiye’de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması*. Ankara: TSI A.Ş.
- Parker, H., & Parker, S. (1986). Father-daughter sexual abuse: An emerging perspective. *American Journal of Orthopsychiatry*, 56, 531-549.
- Parton, N.(2005). “Risk, Advanced Liberalism and Child Welfare: The Need to Rediscover Uncertainty and Ambiguity”Child Welfare and Social Policy: an essential reader (ed. by Harry Hendrick), Great Briton: Policy Press.

- Paslı, F. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocukların ekolojik sistem yaklaşımı açısından incelenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2,2, 39-53.
- Solomon, J. C. (1992). Child sexual abuse by family members: A radical feminist perspective. *Sex Roles*, 27(9-10), 473-485.
- Stark, E., & Flitcraft, A. H. (1988). Women and children at risk: A feminist perspective on child abuse. *International Journal of Health Services*, 18(1), 97-118.

Okul Öncesi Eğitim Alan Çocuklarda Finansal Okuryazarlık ve Güven Bilincinin Oluşturulmasının Önemi ve Öğretmenin Rolü

The Importance of Creating Financial Literacy and Trust Awareness in Preschool Children and the Role of the Teacher

İbrahim GÖRMÜŞ¹
Ayşe Tuba ŞAHİN²

Abstract

Financial literacy can be defined as the ability of individuals to manage their valuable assets by reading today's conditions, to make personal financial decisions, and to plan, analyze and interpret future decisions. Since financial literacy is an acquired skill later, financial literacy education should be given in accordance with the age group starting from pre-school education level. Although the word trust is defined as the desire to believe that the individual will benefit from the other party in line with his / her wishes, gaining the awareness of trust correctly will save people from difficult situations and bring the risk of being deceived. Although the research emphasizes the importance of financial literacy for individuals in general terms in theory, it provides expanded information about starting financial literacy

Özet

Finansal okuryazarlık, bireylerin günümüz koşullarını okuyarak değerli varlıklarını yönetme, kişisel finansal kararlarını alabilme yetisi ile bu kararlar dolayısıyla gelecek planlama, analiz etme ve yorumlama becerisi olarak tanımlanabilir. Finansal okuryazarlık sonradan kazanılan bir beceri olması nedeniyle finansal okuryazarlık eğitiminin, okul öncesi eğitim düzeyinden başlanarak yaş grubuna uygun bir şekilde verilmesi gerekmektedir. Güven kelimesi ise bireyin isteği doğrultusunda karşı taraftan yarar göreceğine inanma arzusu olarak tanımlanmakla birlikte, güven bilincinin doğru bir şekilde kazandırılması kişileri zor durumlardan kurtarabileceği gibi aldatılma riskini de beraberinde getirecektir. Araştırma genel anlamda teorik açıdan finansal okuryazarlığın bireyler açısından önemini vurgulamakla birlikte

¹Dr. Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sigortacılık Anabilim Dalı, Sigortacılık Bölümü. ibrahim.grmus@hotmail.com. Orcid Bilgisi: 0000-0002-0866-7681

² 2Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Temel Eğitim Bölümü. aysetubasahin1835@gmail.com. Orcid Bilgisi: 0000-0002-8360-3960

education at an early age and creating trust awareness in the preschool period. In the scope of this research, the importance of financial literacy and the creation of trust awareness in pre-school children was emphasized by conducting a wide literature review and the role of the teacher in raising this awareness was observed. Within the framework of the research, data from teachers working in preschool education institutions in Konak, Karabağlar and Narlıdere districts of İzmir province were collected online by random sampling method due to the COVID-19 outbreak. The teachers' financial literacy attitudes, financial literacy and their effective role in creating trust awareness were tried to be measured against the answers given by scoring on the basis of the questionnaire. As a result of the findings obtained from the research, making inferences about the role of teachers in raising financial literacy and trust awareness, the insurance, which has a conceptual closeness with trust and financial sense, in line with the inferences made, individuals' awareness of transferring future risks (insurance), insurance awareness and demand for insurance estimates were made about.

Keywords: Preschool Education, Finance, Financial Literacy, Trust Awareness, Insurance.

Jel Codes: D83, F65, I22

erken yaşta finansal okuryazarlık eğitiminin başlaması ve güven bilincinin okul öncesi dönemde oluşturulması ile ilgili genişletilmiş bilgiler sunmaktadır. Bu araştırma kapsamında okul öncesi eğitim alan çocuklarda finansal okuryazarlık ve güven bilincinin oluşturulması ile ilgili geniş bir literatür taraması yapılarak önemi vurgulanmış ve bu bilincin kazandırılmasında öğretmenin rolü gözlemlenmiştir. Araştırma çerçevesinde İzmir ilinin Konak, Karabağlar ve Narlıdere ilçelerinde okul öncesi eğitimi veren kurumlarda görev yapan öğretmenlerden veriler amaçlı rastgele örnekleme yöntemi ile COVID-19 salgını nedeniyle online şekilde toplanmıştır. Anket bazında puanlama yapılarak verilen cevaplar karşılığında öğretmenlerin finansal okuryazarlık tutumları, finansal okuryazarlık ve güven bilincinin oluşturulmasındaki etkin rolleri ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda finansal okuryazarlık ve güven bilincinin kazandırılmasında öğretmenlerin rolü ile ilgili çıkarımlar yapılarak, güven ile finansal anlamda kavramsal yakınlığı bulunan sigortanın, yapılan çıkarımlar doğrultusunda bireylerin gelecekte başlarına gelebilecek riskleri transfer etme (sigortalama), güvence altına alma bilinci ve sigorta talep etme oranı ile ilgili tahminler yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Finans, Finansal Okuryazarlık, Güven Bilinci, Sigorta.

Jel Sınıflaması: D83, F65, I22

Giriş

Günümüzde tüketicilerin karşı karşıya olduğu finansal ortam Baby Boomer (1946-1964) olarak adlandırılan ve Bebek Patlaması Kuşağı şeklinde de bilinen bir nesilde önemli ölçüde daha tehlikeli bir hal oluşturmuştur. Söz konusu bu nesil, çalışma kariyerleri boyunca acayip mortgage biçimlerine, farklı

şekillerde genişleyebilen kredi kullanılabilirliğine, maaş günü ve borç konsolidasyonu kredileri gibi yeni borçlanma seçeneklerine tanıklık etmiştir. Bu nedenle son 30 yılda Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan iflaslarda beş kat artış gözlemlenmiştir. Bunun da etkisiyle birlikte emeklilik tasarrufları alanında Boomers kuşağına ait ebeveynlerin hak kazanmış oldukları sosyal yardım emeklilikleri; işverenlerin bilançolarını basitleştiren ancak çalışanların ne kadar tasarruf edeceklerini, nereye yatırım yapacaklarını ve nasıl toplu ödeme yapılacağı veya ödemelerin emeklilik boyunca nasıl devam edeceği hesaplamalarını yapabilecekleri tanımlanmış katkı emeklilik sistemleri ile değiştirilmiştir. Finansal okuryazarlık, temel finansal kavramları anlama ve bireylerin yaşanan olaylar ile değişen ekonomik koşulları göz önünde bulundurarak; uygun kısa vadeli karar alma ve sağlam uzun vadeli finansal planlama yoluyla kişisel finansmanı yönetme becerisine ve güvenine sahip olma derecesinin bir ölçüsüdür. Kavramsal olarak finansal okuryazarlık becerilere atıfta bulunsa da, mevcut finansal okuryazarlık nesnel bilgi önlemleri olarak ifade edilmektedir (Fernandes vd., 2014: 1861-1862).

Erken yaşlarda verilen eğitimin öneminin anlaşılmasıyla birlikte bu konuda geniş çapta araştırmalar yapılmıştır. 3-7 yaş aralığında bulunan çocukların gelişim durumlarına yönelik yapılan Okul Öncesi Eğitimin Etkili Sağlanması (The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE)) projesi Avrupa'daki ilk boylamsal araştırmadır. EPPE projesi çocukların bireysel gelişimlerine yönelik okul öncesi eğitiminin kalıcı, önemli ve ikna edici etkileri olduğunu gösteren ilk büyük ölçekli araştırma çalışması özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada okul öncesi eğitimin çocukları nasıl etkilediğine yönelik 3.000 çocuk ile ilgili çok yönlü araştırmalar yapılmıştır. Bu kapsamda anne-babalar, çocuğun içinde bulunduğu ev ortamı ve okul öncesi kurum ortamları ile ilgili kriterler de göz önünde bulundurulmuştur. Okul öncesi eğitim kurumuna giden çocuklar ile kıyaslama yapabilmek adına okul öncesi eğitim tecrübesi hiç olmayan öğrenciler de örnekleme dahil edilmiştir. EPPE projesi kapsamında ilkokula başlarken, 1. ve 2. sınıf olmak üzere okul öncesi eğitimi alan çocukların zihinsel becerileri, sosyal-duygusal gelişimleri de değerlendirilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre; okul öncesi eğitimi alan dezavantajlı çocuklar ilkokula başlarken çok daha iyi bir donanıma sahip olmakta ve akranları tarafından ötekileştirme sorununa maruz kalmamaktalar. Aynı zamanda okul öncesi eğitimin çocukların gelişimleri üzerinde ailenin etkisinden çok daha fazla olumlu etkisi olduğu saptanmıştır. Okul öncesi eğitimde içinde bulunulan ortamın, verilen eğitimin kalitesinin büyük bir öneme sahip olduğu görülmüştür (Sylva, Melhuish ve ark., 2004: 1-7).

Bu araştırmada İzmir ilinin Konak, Karabağlar ve Narlıdere ilçelerinde okul öncesi eğitimi veren kurumlarda çalışan öğretmenler üzerinde anketler uygulanarak, okul öncesi eğitim alan çocuklarda finansal okuryazarlığın ve güven bilincinin oluşturulmasında öğretmenlerin rolü gözlemlenmiştir. Araştırma çerçevesinde okul öncesi eğitimin önemi vurgulanarak finansal okuryazarlık ve güven bilincinin erken yaşlarda kazanılması ile ilgili literatür taraması yapılmış ve araştırma kapsamında edinilen bulgular doğrultusunda çıkarımlarda bulunulmuştur. Bunlara ilaveten güven kavramının finansal anlamda en yakın olduğu kavram olan sigortanın ileriki dönemlerde bilincinin oluşturulması ve talep oranının artırılması ile ilgili tahminleme yapılmıştır.

1. Teorik Çerçeve

1.1. Finansal Okuryazarlık Eğitimi

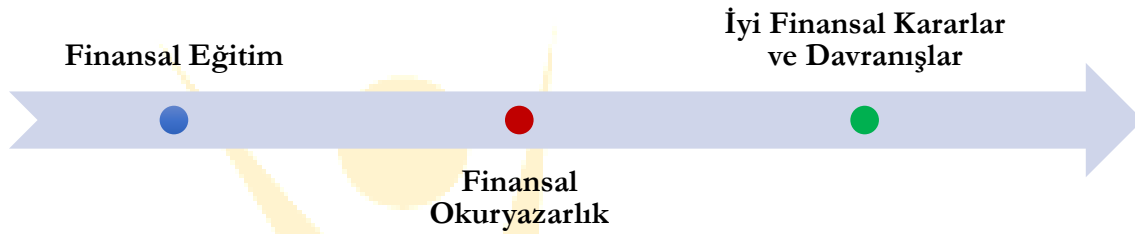
Finansal okuryazarlık; karar alan bireylerin ve ailelerin uygun bir şekilde daha iyi durumda olacağı iması ile daha etkili finansal kararlar sağlamak amacıyla alınan finansal eğitim için davranışsal bir motivasyona atıfta bulunmaktadır. Bu amaca ulaşmak için finansal okuryazarlık eğitimi programları genel olarak; tasarruf, bütçe, yatırım ve kredi yönetimi konularında geniş finansal eğitim sunan eğitim, emeklilik ve tasarruf eğitimi ve ev satın alma ve yönetimi konusunda eğitim şeklinde üç türden oluşan finansal eğitim programları ile finansal bilgiyi arttırmayı amaçlamaktadır. Literatürde finansal okuryazarlık terimi yaygın olarak finansal kavram ve prosedürleri bilmek anlamında kullanılırken, bu bilgiyi uygulama becerileri için finansal yetenek, bilgileri uygulama fırsatını belirtmek için ise finansal içerme terimi kullanılmaktadır. Uluslararası düzeyde, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) finansal okuryazarlığı finansal eğitimin bir sonucu olarak görmektedir. Finansal kavramlar ve riskler hakkında bilgi ve anlayış, bir dizi finansal alanda etkili kararlar almak için bu türdeki bilgi ve anlayışı uygulamak için gerekli beceriler, motivasyon ve güven ile bireylerin ve toplumun mali refahını iyileştirmek ve ekonomik hayata katılımı sağlamak üzere bu üç yönü OECD (2014), tek bir finansal okuryazarlık kavramında birleştirmiştir. Bu şekilde tanımlanan finansal okuryazarlık, bireylerin kişisel finanslarını anlama, yönetme ve planlama yollarını ifade eder. Finansal okuryazarlık alanının özü, finansal refahı destekleyebilmek, kişisel finansman konusunda istenilen bir yaşam standardını elde etmek ve sürdürmek için bir araçtır. Finansal eğitim, OECD (2014) tarafından belirtilen anlamda finansal okuryazarlığa yol açmayı hedefleyen bir öğretim olarak tanımlanabilir. Finansal eğitimin nihai amacı ise, insanların finansal davranışlarını değiştirmek için güçlendirmek, motive etmek ve onları iyi düşünülmüş finansal kararlar almaya teşvik etmektir. Bu nedenle finansal okuryazarlık; bilgi ve anlayış

beceriler ve davranış ile tutumlar ve güven olmak üzere üç bileşenden meydana gelmektedir (Amagir vd., 2017: 2-3).

Loiss Vitt ve arkadaşları (2000), finansal okuryazarlığı maddi refahı etkileyen kişisel finansal koşulları okuma, analiz etme, yönetme ve iletişim kurma becerisi şeklinde tanımlamaktadır. Diğer bir değişle finansal okuryazarlık; finansal seçimleri ayırt etme, rahatsızlık duymadan para ve finansal olayları tartışma, gelecek için planlama ve genel ekonomideki olaylar da dahil olmak üzere günlük finansal kararları etkileyen yaşam olaylarına yetkin bir şekilde yanıt verme becerisini içerir. Yani finansal okuryazarlık, finansal bilgi artışını ve finansal davranıştaki değişiklikleri kapsar (Johnson ve Sherraden, 2007: 121-122). Finansal okuryazarlık terimi genellikle tüketicilerin hem kısa hem de uzun vadede kendi çıkarları doğrultusunda finansal kararlar alma becerisini ifade eder. Finansal okuryazarlığın eksikliği ise muhtemelen kişisel tasarruf oranlarının düşük ve hatta negatif olmasının bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Mandell ve Klein, 2009: 15).

Finansal okuryazarlık eğitimi, bireyin bilgiyi kullanma becerilerini, güvenini ve motivasyonunu arttırmak amacıyla gerçekleştirilen finansal kavramlarla ilgili eğitimidir. Yüksek öğrenimin artan finansal okuryazarlıkla güçlü bir şekilde ilişkili olmasına rağmen, eğitim yoluyla düzenleme modeli evrensel üniversite eğitimini hedeflememektedir. Bunun yerine finansal okuryazarlık eğitimi; sınıf öğretimi, kendi kendine çalışılabilecek materyaller, bilgilendirici web siteleri, etkileşimli oyunlar ve birebir danışmanlığın eğitici bileşeni aracılığı ile yürütülmektedir. Programlar içerik, hedef kitle ve metodoloji açısından farklılık gösterse de hepsi edinilen finansal okuryazarlığın bir sonucu olarak mali açıdan refah arttırıcı davranışa ulaşmayı amaçlamaktadır. Finansal okuryazarlığın kavramsal bileşenleri arasında “para ve varlıkların yönetimi, bankacılık, yatırımlar, kredi, sigorta ve vergiler konularında bilgili ve eğitilmiş olma ve varlık yönetiminin altında yatan temel kavramları anlama (örneğin; yatırımlarda paranın zaman değeri ve sigortadaki risklerin bir araya toplanması)” yer almaktadır. Bilişsel (kavramsal) okuryazarlığı olumlu eyleme dönüştürmek iyi ayarlanmış bir güven derecesini (ne yetersiz ne de aşırı güven) gerektirir. Bireylerin kendi finansal kararlarını vermeleri etkinliği hakkındaki inançları, eldeki kararın gerçek ve algılanan zorluğu ile eşleşmelidir. Aşırı kendine güvenen tüketicilerin, ihtiyaç duyduklarında yardım istemeleri ve finansal kararlar için çok az zaman ve çaba harcamaları olası değildir. Kendine güvenmeyen tüketiciler iyi finansal kararların gerektirdiği bilgi arama, planlama ve hesaplamalara katılmaktan çekinme eğilimindedir. Sonuç olarak, insanlar ancak kaynak kısıtlamaları göz önüne alındığında, o günkü finansal refah için gerekli kararları ve eylemleri almak için bilgi, beceri,

güven ve motivasyona sahip olmaları durumunda finansal okuryazar olurlar. Bu nedenle finansal okuryazarlık eğitimin etkinliği, toplumun ve piyasanın gerektirdiği kararlara ve eylemlere göre ölçülmelidir. Buradan hareketle eğitim yoluyla mali düzenleme politikası modeli şu şekilde gösterilebilir (Willis, 2008: 203-204);

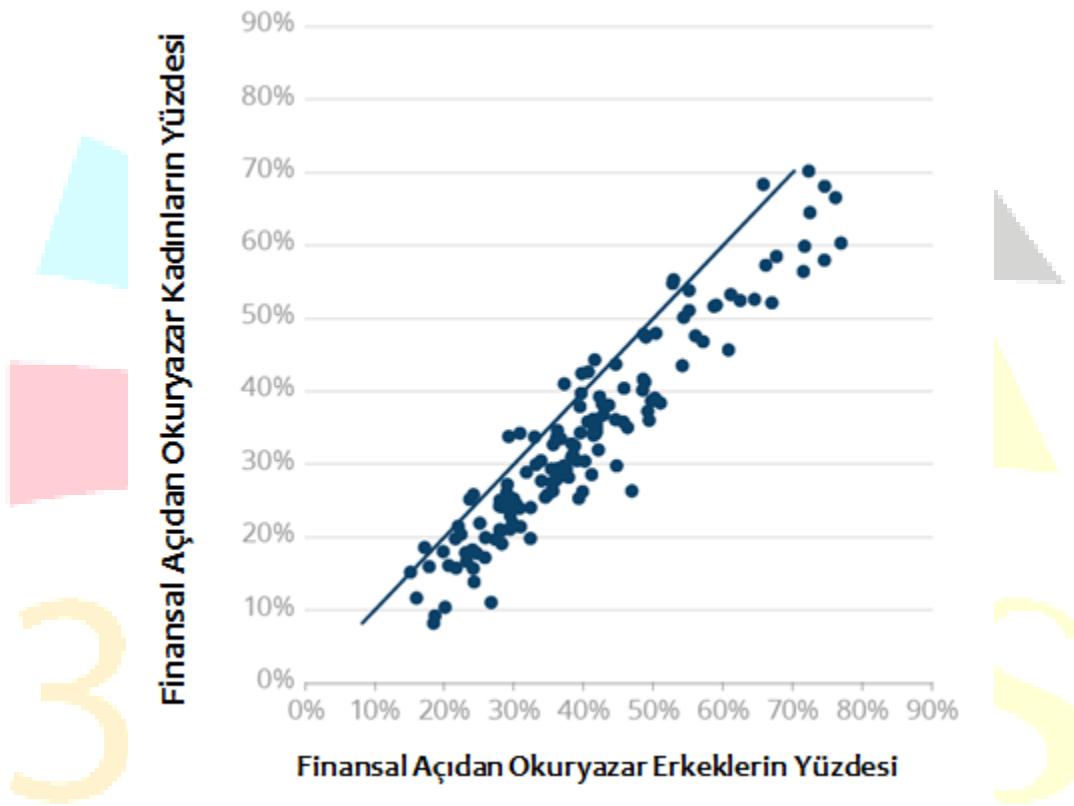

Kaynak: Willis, E. L. (2008). *Against Financial Literacy Education*. Iowa Law Review, Vol. 94, U of Penn Law School, Public Law Research Paper No. 08-10, Loyola-LA Legal Studies Paper No. 2008-13.

Şekil 1. Eğitim Yoluyla Finansal Düzenleme Modeli

Finansal okuryazarlık programlarındaki temel hususlar, genç bireylerin finans eğitimindeki genel en iyi uygulamalar olarak bilinmektedir. Bu geniş temel hususlar; genel tavsiyeler (örneğin, standartlar ve ölçütlere uygunluk) ve programa özel tavsiyeler (örneğin, ebeveyn katılımı) dahil olmak üzere 3-21 yaş arası gençlere yönelik etkili mali eğitim özelliklerini ortaya çıkarmak için benimsenmektedir. Temel hususlar ile ilgili olarak literatürde toplamda sekiz tema bulunmakta olup bunlar; (1) Standartlar ve kıyaslama ölçütlerinin oluşturulması ve uyum, (2) ebeveyn katılımı, (3) değerlendirme, (4) eğitmen bilgisi ve eğitimi, (5) erken başlamak ve devam etmek, (6) farklı geçmişleri ve ihtiyaçları ele almak, (7) gençlerin motivasyonuna ve ilgisine uyum sağlamak ve (8) temel bilgi olarak sıralanabilir (Totenhagen vd., 2014: 168-169). Standart&Poor's Derecelendirme Kuruluşu'nun yapmış olduğu Küresel Finansal Okuryazarlık Anketi (S&P Global Finlit Anketi), bugüne kadar yapılmış en kapsamlı küresel finansal okuryazarlık anketi olarak değerlendirilmekte olup, bu anketin ayrıca finansal becerilerin nerede güçlü ve nerede eksik olduklarını göstererek, dünya genelindeki bireylerin finansal refahını iyileştirmek için politika ve programlar tasarlanmasına yardımcı olabileceği de düşünülmektedir. Finansal okuryazarlık finansal karar vermede kullanılan dört temel kavramın sorulması sonucunda ölçülmüştür. Bu temel kavramlar; finansal matematik, bileşik faiz ve faiz, enflasyon ve risk çeşitlendirme olup bu dört kavramdan en az üçüne doğru yanıtlar vererek anladığı tespit edilen bireyler finansal okuryazar olarak tanımlanmaktadır (Hasler ve Lusardi, 2017:3).

Genel olarak dünya çapında finansal okuryazarlık oranı oldukça düşüktür. Veriler yetişkinlerin %33'ünün finansal olarak okuryazar olduğunu ortaya koymakla birlikte, ankette ifade edilen dört kavramdan en az üçünü anladıklarını göstermektedir. Diğer bir deyişle, birçoğu gelişmekte olan ekonomilerde yaşayan küresel yetişkin nüfusun %77'si temel finansal kavramları anlamamaktadır. Bunun yanı sıra S&P Küresel Finlit Anketi'ne göre ülkelerin büyük çoğunluğunda kadınlar arasında daha düşük finansal okuryazarlık oranları görülmektedir. Şekil 2 de kadınların finansal okuryazarlık oranları erkeklerin oranları ile karşılaştırılmıştır. Her nokta işareti farklı bir ülkeyi temsil etmekte olup, erkekler ve kadınların eşit mali bilgilere sahip olması durumunda söz konusu noktalar 45°'lik çizginin üzerinde yer almalıydı ancak Şekil 2 den de anlaşılacağı üzere dünyadaki çoğu ekonomide erkekler, temel finansal kavramları kadınlardan daha iyi anlamaktadır. (Hasler ve Lusardi, 2017:4).

Kaynak: Hasler, A., Lusardi, A. (2017). *The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective*. Global Financial Literacy Excellence Center.

Şekil 2. Dünya Geneline Kadın ve Erkeklerin Finansal Okuryazarlık Oranı

Kadınlar, erkeklerden daha uzun yaşama eğiliminde olmasına rağmen daha kısa çalışma sürelerine daha düşük kazançlara ya da emekli maaşlarına sahiptirler. Bu faktörler kadınları finansal sorunlar yaşama

ve emekliliğe yetersiz birikimle yaklaşma konusunda erkeklerden daha fazla risk altına sokmaktadır. Nüfus genelinde düşük finansal okuryazarlık düzeylerini ve okuryazarlık ile tasarruf davranışı arasındaki ilişkiyi belgeleyen gelişen bir literatür olmakla birlikte, Lusardi ve Mitchell (2008) finansal cehaletin kadınlar arasında erkeklerden daha yaygın olduğunu belgeleyen bir araştırma ortaya koymuştur. Erkeklerin ve kadınların nasıl ve neden farklı seviyelerde finansal okuryazarlığa sahip olduklarını anlamak, cinsiyet uçurumunu azaltmayı ve kadınların tasarruf ve yatırım kararlarını iyileştirmeyi amaçlayan politikalar geliştirmek için çok önemli bir husustur. İlaveten bireylere çok sayıda finansal ürünün (emeklilik planları, yatırım ürünleri vb.) sunulması finansal ürünlerin karmaşık hale gelmesini sağlamıştır. Diğer taraftan bireyler tanımlanmış katkı paylı emeklilik planlarının (örneğin; 401K planları) ortaya çıkması ve işveren tarafından sunulan tanımlanmış fayda emeklilik planlarının düşmesiyle birlikte emeklilik gelir güvencesi için daha fazla sorumluluk sahibi olmuşlardır. Genel olarak bakıldığında ise bu eğilimlerin finansal seçimler için daha yüksek düzeyde finansal bilgi gerektirebileceğini göstermektedir (Fonseca vd., 2012: 91-92).

1.2. Güven ve Sigorta Kavramı

Güven kavramı karmaşık bir yapıya sahip olup psikoloji, sosyoloji, ekonomi, tarih gibi disiplinler arası birçok tanımı bulunmaktadır (Göktürk, 2017: 79). Rotter (1967) ile Mayer vd. (1995)'nin ortak tanımına göre, bir birey veya grubun diğer bir birey ve gruba yönelik sahip olduğu yazılı veya sözlü beklentiler şeklinde ifade edilmektedir. Rousseau vd. (1998)'e göre güven olumlu ümit veya davranışların kabulüne izin verme isteğini içeren psikolojik bir tutumdur. Gambetta (1988)'ya göre güven kişinin, diğerlerinin sergilediği fiillerinden zarar yerine yarar beklentisi içerisine girmesi şeklinde tanımlanırken, Shaw (1997)'ye göre, muhtaç olunan bireylerin onlardan beklenen şekilde davranacaklarına ve pozitif anlamda umutları gerçekleştireceklerine duyulan inanç olarak tanımlanmaktadır. Kısacası güven, bir tarafın diğer ilgili tarafa güvenme arzusu olarak tanımlanabilir (Tüzün 2007: 96).

Coleman (1990)'a göre güven bir davranıştır. Fakat bu davranış güvenen kişinin istekliliğini ortaya çıkaracağı inancıyla yönlendirilir. Tanımlanmak istenirse; diğer kişinin (veya bir kuruluşun, temsilcinin) niyet ve davranışının olumlu beklentilerine dayanan savunmasızlığı riskini kabul etmek olarak ifade edilebilir. Güvenme eylemi kişinin beklentisi doğrultusunda yönlendirildiği için bir mal veya finansal ürün satıcısının bireyi yanıltarak, dolandırarak veya iyi niyetini kötüye kullanarak ondan yararlanmayacağı beklentisini içerisinde barındırır. Başka bir deyişle, güvenme eylemi satıcının

müşterisiyle ilgilenirken adil ve dürüst bir şekilde davranacağı inancıyla yönlendirilir. Bu nedenle güven, insanların sosyal riski kabul etme isteğidir. Sosyal risk ise başka bir kişi tarafından ihanete uğrama riski olup, bireylerin zarar görmesine neden olacaktır (Guiso, 2012: 2-3).

Sigortacılık tamamen risk üzerine kurulu bir yapıya sahip olması nedeniyle güven faktörü ön plandadır. Diğer bir deyişle, sigortacılık güven temelli ilişkilerin oluşturulduğu bir kurumdur. Bu nedenle sigorta sözleşmesinin kurulmasında tarafları oluşturan sigortacı ile sigorta ettiren (veya sigortalı), hukuki ilişkilerini temelde bu güven çerçevesinde sürdürmektedirler. Burada edinilen güven ile birlikte risk ile karşılaştırılması sonucu karmaşıklık ve oluşan külfetin giderilerek normale dönülmesi olayı sigorta için temel bir araçtır (Koç, 2015: 65). Bu şekilde düşünüldüğünde güvence ile yakın anlamda kullanılabilecek en ilgili finansal kavram, bir bilgi sağlayıcısı veya sistem sahibinin tüketici (bireyin) güvenini arttırması için giderek daha fazla alternatif bir araç şeklinde talep edilen sigortadır. Bu nedenle, bireyleri sigorta konusunda daha bilgili hale getirerek kötü deneyimleri sınırlamak sigortaya olan güveni arttırdığı gibi sigorta ürünlerine olan talebin artmasını da beraberinde getirecektir (Courbage ve Nicolas, 2020: 2-3). Genel anlamda sigorta finansal kayıplara karşı koruma sağlamak için tasarlanmış bir risk yönetim şekli gibi düşünülse de; kişilerin sahip oldukları ve değerleri maddi olarak ölçülebilecek her türdeki varlıklarının uğrayacağı bir rizikoya karşı oluşacak zararın taraflar arasında güven temelli kurulan sigorta sözleşmesine bağlı olarak giderilmesini kapsamaktadır.

2. Okul Öncesi Dönemde Öğrenme ve Finansal Okuryazarlığın Önemi

Bireyin eğitim sürecinde aktif bir rol alması sonucunda davranışlarında meydana gelen değişiklik öğrenme olarak ifade edilmektedir (Houwer vd., 2013: 631). Diğer bir deyişle öğrenme, bireyin çevresiyle duyu organları aracılığıyla etkileşimde bulunması sonucunda kişinin davranışlarında kalıcı bir değişikliğin oluşturulduğu bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Lachman, 1997: 477). Bir başka bakış açısına göre öğrenme, bireyin edindiği tecrübeleri nasıl algıladığı ve bunları davranışlarına nasıl yansıttığını içeren bir süreç olarak belirtilmekte ve bu süreç geçmiş zamanı ve şimdiki zamanı içermekte olup, bilinçli veya bilinçsiz olarak gerçekleşebilmektedir (Ambrose, Bridges ve ark., 2010: 3). Öğrenme kavramı incelendiğinde bireyin öğrenmeyi nasıl gerçekleştirdiğine yönelik kuramlar karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramının temsilcisi olan Bandura (1977)'ya göre birey çevresiyle doğrudan etkileşime geçerek öğrenme eylemini gerçekleştirmekte ya da birey çevresinde bulunan kişilerin davranışlarını

gözlemleyerek ve bu davranışları kendisine rol model olarak taklit aracılığıyla öğrenmektedir. Bu kurama göre öğrenme sadece duyularla elde edilen bilgiler ile gerçekleşmemekte olup, insanların birbiriyle iletişimi ve etkileşimine dayanan sosyal bir bağlamda meydana gelmektedir. Diğer bir bilişsel teori ise Bilgiyi İşleme Kuramı olup, bu düşünce; bireyin bir sorun ile karşı karşıya kaldığında kişinin bu problemi çözmeye yönelik davranış ve tutumlarının bir bilgisayar programı gibi işlediğini ifade etmektedir. Söz konusu programın düzenli ilerleyen bir süreçten geçmekte olduğu ve hafızanın da organize bir şekilde işlediği düşüncesi savunulmaktadır. Özellikle çocuklar zihinsel gelişimleri anında çevresindeki nesne ve olaylara yönelik bilgi, yetenek ve şemalar edinmektedir (Simon, 1962: 151). Bunun yanı sıra çocuğun aktif yapısını vurgulayan bir model geliştiren Piaget ise bilişsel gelişimi aşamalar halinde tanımlamış olup, gelişim sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Çocuğun yeni edindiği zihinsel şemalar özümleme ve uyumun iş birliği ile zihinde kesintisiz olarak işlenmekte ve yer edinmektedir. Aynı zamanda çocuklar çevrelerindeki her bilgiyi bilinç süzgecinden geçirmeden pasif bir şekilde öğrenen bireyler değildir. Çocukların içinde bulundukları ortamdan elde ettikleri bilgiler kendi bilişsel yapıları tarafından anlamlandırılıp yorumlanmakta ve bu sayede kendi bilişsel gelişimlerini kendileri oluşturmaktadır (Flavell, 1992:998).

Günümüzde ise Okul Öncesi Eğitimin önemi küresel çapta giderek onaylanmakta fakat çocukların çoğu yaklaşık olarak 3 yaşında okul öncesi eğitime başladığında temel öğrenmelerini gerçekleştirmiş olmaktadır. Hayatın doğumdan itibaren ilk 3 senesinde çocukların zihinleri yetişkinlere göre çok daha etkin ve aktif bir yapıdadır. Bu yaş aralığındaki çocuklarda, anne ile güvenli bağ kurma, oyun ile keşfetme ve şefkat ihtiyacı yoğun olarak görülmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması sonucunda çocuklar dil öğrenimini, güven temelli ilişkiler kurmayı, kendilerini ve çevrelerini daha kolay anlamlandırmayı başarılı bir şekilde gerçekleştireceklerdir. Bu dönemde edinilen bilişsel, duygusal ve sosyal beceriler gelecek hayatlarının temelini oluşturacaktır. Bu nedenle hayatın ilk 3 yılına verilen önemin artırılması toplumların geleceği açısından önem arz etmektedir. Özellikle Küba, Şili, Kolombiya, İsveç'in hazırladıkları ölçeklendirilmiş programlar yaşça çok küçük çocukları da kapsamaktadır (Yanez, 2013: 5). Bunu destekleyen Ball (1994) raporunda erken öğrenmenin çocuklar için çok önemli bir süreç olduğunu ve çocuklara küçük yaşlardan itibaren iyi yaşantılar sunulduğunda ileriki yıllarda hayatlarının olumsuz ilerleme riskinin çok az olduğunu belirtirken, çocukların küçük yaşlardan itibaren olumsuz yaşantılar geçirmeleri sonucunda gelecek hayatlarının gidişatını telafi etmenin çok zahmetli ve zor bir durum olduğunu ifade etmektedir.

Kişinin doğumla birlikte başlayan kendini güvende hissetme isteğinin, yetişkin bir birey olduğunda sigorta bilincinin oluşmasına zemin hazırladığı düşünüldüğünde finansal okuryazarlık kavramı dikkat çekmektedir. Huston (2010)'a göre finansal okuryazarlık, bir kişinin bireysel finans kapsamındaki bilgileri hayatına ne kadar transfer edebildiğini ve ne kadarını anlamlandırabildiğini belirlemek için kullanılan bir terim olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle finansal okuryazarlık, bireylerin finansal konularının denetimini güvenle kontrol altına alabilmeleri için olabildiğince erken yaşta kazandırılması gereken kritik öneme sahip bir temel beceridir. Bu kapsamda erken yaşlarda finansal davranış ve tutumları desteklemek ve bireyin finansal istikbalinin yükümlülüğünü almasını teşvik etmek gerekmektedir. Bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerini geliştirmek ve davranışlarında kalıcı değişikliğin oluşturulmasını sağlamak ancak bu konunun okul müfredatına entegrasyonu ile mümkün olabilir. Finansal okuryazarlık eğitiminin küçük yaşlardan itibaren verilmesi, kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirmekle birlikte olabildiğince geniş bir kesimin erişimini sağlayarak toplumun sorumluluk bilincini artırmaktadır. Özellikle sigorta kapsamında bakıldığında erken yaşlarda verilen finansal okuryazarlık eğitimi; günlük hayatta meydana gelen kazalar, hastalıklar gibi risk faktörlerinin ve emeklilik gibi uzun süreli yaşamı etkileyen unsurların üstesinden gelme yöntemleri konusunda çocuklarda belli bir temelin oluşmasını sağlamaktadır. Bunu destekleyen Avrupa sigorta sektörü, küçük yaşlardan itibaren başlayarak yetişkinlere kadar toplumdaki her bireyin ömür boyu devam edecek bir süreç olarak finansal eğitimi alması gerektiğine inanmakta ve bu bağlamda Avrupa'da pek çok uygulamada bulunmaktadır (Insurance Europe, 2017: 6-8).

Küçük çocuklar için geliştirilen finansal eğitim programları, aktivite materyallerinin yanı sıra daha çok ebeveynleri ve evlerdeki dersleri içeren farklı yaklaşımlar kullanmalıdır. Günümüzde okul öncesi eğitim gören çocukları hedefleyen birçok program ve programlar arasında çok az koordinasyon olsa da erken finansal eğitime en etkili yaklaşımlar konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Bunun bir nedeni de Ekonomik Eğitim Konseyi (Council for Economic Education) gibi şemsiye kuruluşların erken yaşlarda mali eğitime az ilgi göstermesinden kaynaklanmaktadır. Okul öncesi eğitim yaygın olarak kullanılan finansal eğitim programlarının geliştirilmesinde büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu nedenle, alınan programların ve yaklaşımların çeşitliliği şaşırtıcı değildir. Buna ilaveten çocukların bilişsel gelişiminin öğretilen dersleri nasıl şekillendirebileceğine dair bir takdirin olmaması da endişe vericidir. Genç bireylerin finansal kararlar aldıkları temel bilgi tabanı ile ilgili endişeler arttıkça, yaşamın çok erken dönemlerinde öğrenilen finansal bilgilerin daha sonraki finansal muhakeme ve davranış üzerinde nasıl

bir etkiye sahip olduğunu inceleyen bir araştırmanın kanaat getirdiği sonuçlar şu şekildedir. İlk olarak, erken eğitim programlarının sadece küçük çocukların okuma ve yazma yeteneklerini değil aynı zamanda bilişsel gelişimlerini ve becerilerini de hesaba katması önemlidir. İkinci olarak, küçük çocuklara finansal kavramları öğretmenin en etkili yöntemleri, program geliştirmenin önemli bir bileşeni olmalıdır. Üçüncüsü ise küçük çocuklara yönelik bu eğitim programları, çocukların finansal eğitiminin resmi bir dil programı ile geliştirilip geliştirilemeyeceği ve bundan da önemlisi daha sonra finansal eğitim programlarıyla karşılaşan çocukların bu programdan daha fazla bilgi edinip edinemedikleri titizlikle değerlendirilmelidir. Devletlerin ileriki sınıflarda finansal eğitim ve finans testleri zorunlu hale getirmesi ile birlikte öğrencilerin bu zorunlu derslere hangi bilgi ve becerileri getirdiğini anlamak da kolay olacaktır. Sonuç olarak ise çocukların bilişsel gelişimi, eğitim sistemi yoluyla okul öncesi eğitimi gören çocuklarda kanıt elde etmek ve bu programları değerlendirebilmek iyi tasarlanmış finansal eğitim programlarının oluşturulması ile mümkün olunacağı kanaatine varılmıştır (Holden vd., 2009: 45).

3. Araştırma Metodolojisi

3.1. Amaç ve Örneklem

Araştırmanın amacı, okul öncesi eğitim alan çocuklarda finansal okuryazarlığın ve güven bilincinin öneminin vurgulanması ve oluşturulacak olan bu bilinç safhasında okul öncesi kurumlarda yer alan öğretmenlerin rolünü gözlemlemektir. Araştırma, İzmir ilinin Konak, Karabağlar ve Narlıdere ilçelerinde yer alan ve okul öncesi eğitim veren kurumlar üzerinde yürütülmüştür. Hem Covid-19 (Korona virüs) salgınının oluşturmuş olduğu kısıtlar hem de tüm okul öncesi eğitimi veren kurum öğretmenleri ile anket yapabilmenin olanaksız olması nedeniyle amaçlı rastgele örneklem yöntemi ile online anket şeklinde veriler toplanmıştır. İzmir ilinin atfedilen ilçelerinde yer alan 188 okul öncesi kurum öğretmenine anketler, elektronik posta yoluyla ulaştırılmış ancak 129 kişiden geri dönüş alınmıştır. Araştırmanın örneklem hacmi, %95 güven düzeyinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak hesaplanmış ve 126 olarak tespit edilmiştir (Gürbüz, Şahin, 2018: 129, 130). Örneklem hacminin yeterli sayıya ulaşması sonucunda elde edilen veriler ile analizler gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Araştırma çerçevesinde, kurumlarda yer alan okul öncesi öğretmenlerinin finansal okuryazarlık hakkındaki düşünceleri ve tutumları, söz konusu öğretmenlerin finansal okuryazarlık konusunda

öğrenciler üzerindeki rolü ve güven bilincinin oluşturulmasındaki rolü olmak üzere üç türlü çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan anket ifadeleri, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nin finansal okuryazarlık kapsamında yapmış olduğu tanımdan yola çıkarak; okul öncesi eğitim alan çocukların alması gereken finansal eğitim düzeyinde hazırlanmış, güven bilincinin ölçülmesinde ise McAllister (1995) tarafından bilişsel temelli ve duygusal temelli güven şeklinde güveni baz alan iki türden çıkarımlar yapılarak okul öncesi düzeyde hazırlanmış ve okul öncesi öğretmenlerinin bilinci arttırması konusundaki teşvik ve rolünü ölçebilecek sorulardan oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında online anket öncesi ön bilgi edinme safhasında, okul öncesi kurumlarda çalışan öğretmenler ve yetkililerle görüşülerek öğrencilerin yaş gruplarına (kaç aylık oldukları göz önüne alınarak) göre aldıkları eğitim ve seviyelerinde farklılaşma oluşması sebebiyle öğrenciler yaş gruplarına göre 3-4 yaş (36-48 aylık), 4-5 yaş (49-60 aylık) ve 5-6 yaş (61-72 aylık) olmak üzere üç heterojen gruba ayrılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlere ilk olarak 5 soru ve 3 şıkka (1:Hayır, 2:Kararsızım, 3:Evet) sahip finansal okuryazarlık hakkındaki düşünce ve tutumlarını ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiş ve bu sorulara verilen cevaplar Ek'te yer alan şekilde ağırlıklandırılıp (her sorunun ağırlığı şık sayısına eşit olmak üzere en düşük 5, en yüksek 15 puan), öğretmenlerin görüş ve tutumları ölçülmüştür. Araştırmanın bir diğer kısıtı olan, okul öncesi öğrenim gören çocukların okuryazarlık eğitimi almasında öğretmenlerinin rolünün incelenmesi kapsamında 10 soru ve cevaplarda Likert ölçeğinin esas alındığı (1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum şeklinde) 5 şıktan oluşan ifadeler yer almakta olup, bu sorulara verilen cevaplar ile araştırmanın son kısıtı olan güven bilincinin oluşturulmasında öğretmenlerin rolünün incelenmesi amacıyla 10 soru ve 5 şıktan oluşan ifadeler verilen cevaplar Ek'te yer alan şekilde ağırlıklandırılıp (her sorunun ağırlığı şık sayısına eşit olmak üzere en düşük 10, en yüksek 50 puan) öğretmenlerin söz konusu rolünün saptanması sağlanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formunda okul öncesi öğretmenlerinin demografik verileri ile ilgili yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumları gibi soruların yanısıra çalıştıkları kurumun sahiplik durumu (devlet, özel veya vakıf) ile ilgili sorularda yer almıştır. Araştırma çerçevesinde elde edilen veriler doğrultusunda okul öncesi eğitimi öğretmenlerin finansal okuryazarlık hakkındaki düşünceleri, finansal okuryazarlık ve güven bilincinin oluşturulmasındaki rolleri ile diğer çeşitli faktörler arasında ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla Ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Ki-kare testi sonucunda

değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olması sonucu, bu ilişkinin derecesini ölçmek amacıyla olağanlık (bağımlılık) katsayısı (Contingency Coefficient) kullanılmıştır (Terzi, 2018).

3.3. Araştırmanın Analizi ve Bulguları

3.3.1. Demografik Göstergeler

Araştırma kapsamında, İzmir ilinin Konak, Karabağlar ve Narlıdere ilçelerinde görev yapmakta olan 129 öğretmeninden elde edilen veriler sonucunda Tablo 1. İncelendiğinde, katılımcıların %17,4'ünün erkek, %82,6'sının kadın, %49,2'sinin evli ve %50,8'inin bekar olduğu görülmektedir. Kadın katılımcıların %42,1'inin evli, %40,5'inin bekar olduğu tespit edilirken, erkek katılımcıların ise %7,1'inin evli, %10,3'ünün bekar olduğu saptanmıştır.

Tablo 1. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Cinsiyet – Medeni Durum Göstergeleri

		CİNSİYET		TOPLAM
		ERKEK	KADIN	
MEDENİ DURUM	EVLİ	9	53	62
		%7,1	%42,1	%49,2
	BEKAR	13	51	64
		%10,3	%40,5	%50,8
TOPLAM		22	104	126
		%17,4	%82,6	%100

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %54'ü 20-29 yaşları arasında iken, %40,5'i 30-44 yaşları arasında, %5,6'sı ise 45-64 yaşları arasındadır. Bununla birlikte araştırmaya katılan öğretmenlerin %58,7'si devlete ait bir okulda görev alırken geri kalan %41,3'ü ise özel veya vakıfa ait okul öncesi eğitimi veren bir kurumda görevlerini sürdürmektedir.

3.3.2. Ki-kare Testi Bulguları

Ki-kare (χ^2) testi genel olarak nitel olarak tanımlı (kesikli) değişkenlerde kullanılmakta olup, belirli değerin altında veya üzerinde nitelendirilip kesikli değişkene dönüştürülebilen sürekli değişkenler içinde kullanılabilir. Veri analizinde yaygın olarak kullanılan ve parametrik olmayan bu analiz temelde,

beklenen frekanslar ile gözlenen frekanslar arasındaki farkın istatistiksel anlamdaki sonucunu ortaya çıkarmakta olup, bilinen en iyi Ki-kare testi ise “Pearson Ki-kare Testi” olarak adlandırılır (Kılıç, 2016: 180). Ki-kare analizi temel olarak üç amaç için kullanılır. Bunlar; (1) gözlemlenen değerlerin, beklenen değerlere uygun olup olmadığını test etmek, (2) örneklemin iki farklı özelliğinin birbirileri arasındaki bağımlılığını test etmek ve (3) örneklem dağılımının bilinen bir dağılıma uygun olup olmadığını test etmek içindir (Gürbüz, Şahin, 2018: 250). Araştırma çerçevesinde ilk olarak ankete katılan öğretmenlerin finansal okuryazarlık hakkındaki düşünce ve tutumları ile ilgili Ki-kare testleri yapılmıştır.

Tablo 2. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Finansal Okuryazarlık ile ilgili Düşünce ve Tutumlarının Öğrenci Yaş Grupları ile İlişkisi

DEĞİŞKENLER		Finansal Okuryazarlık Tutumu						TOPLAM	
		Düşük		Orta		Yüksek			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Öğrenci Yaş Grupları	36-48 Ay	3	2,4	2	1,6	18	14,3	23	18,3
	49-60 Ay	2	1,6	4	3,2	33	26,2	39	31,0
	61-72 Ay	3	2,4	7	5,6	54	42,9	64	50,8
TOPLAM		8	6,3	13	10,3	105	83,3	126	100,0

$$\chi^2 = 2,163$$

$$SD = 4$$

$$P = 0,706$$

$$H_0: \text{Hipotezi Kabul}$$

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin, öğrenci yaş grupları açısından 36-48 ay ve 49-60 ay arasındaki öğrencilerin finansal okuryazarlık eğitimi alması ile ilgili tutumları daha düşük, 61-72 ay arası öğrenciler için ise daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra genel olarak öğretmenlerin, okul öncesi eğitim alan çocukların finansal okuryazarlık eğitimi alması gerektiği ile ilgili tutum ve düşünceleri gözlemlenmiş olup, yapılan Ki-kare testine göre öğretmenlerin finansal okuryazarlık tutumları, öğrencilerin yaş gruplarına bağlı değildir yani aralarında bir ilişki yoktur ($\chi^2(4) = 2,163$; $p > ,05$). Sonuç olarak H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Finansal Okuryazarlık ile ilgili Düşünce ve Tutumlarının Çalıştıkları Kurumların Sahiplik Türlerine Göre Değişimi

DEĞİŞKENLER		Finansal Okuryazarlık Tutumu						TOPLAM	
		Düşük		Orta		Yüksek			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kurum Sahiplik Türü	Devlet	6	4,8	6	5,8	62	49,2	74	58,7
	Özel/Vakıf	2	1,6	7	5,6	43	34,1	52	41,3
TOPLAM		8	6,3	13	10,3	105	83,3	126	100,0

Tablo 3'e bakıldığında elde edilen bulgular doğrultusunda, katılımcıların %58,7'sinin devlet okullarında, %41,3'ünün ise özel/vakıf okullarında görev yaptığı görülmektedir. Devlet okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin %4,8'inin düşük düzeyde finansal okuryazarlık tutumu gösterdiği, %5,8'inin orta düzeyde ve %49,2'sinin yüksek düzeyde finansal okuryazarlık tutumuna sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte özel/vakıf okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin %1,6'sı düşük düzeyde finansal okuryazarlık tutumuna sahipken, %5,6'sının orta düzeyde ve %34,1'inin ise yüksek düzeyde finansal okuryazarlık tutumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında; katılımcıların %6,3'ünün düşük düzeyde finansal okuryazarlık tutumuna sahip olduğu, %10,3'ünün orta düzeyde ve %83,3'ünün ise yüksek düzeyde finansal okuryazarlık tutumuna sahip olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle düşük ve orta düzey finansal okuryazarlık tutumuna sahip öğretmenlerin finansal okuryazarlık konusunda bilinçlendirilmesinin ve bu konu kapsamında farkındalık düzeylerinin artırılması için gerekli çalışmalar yapılmasının kritik bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın diğer bir kısıtı olan okul öncesi öğretmenlerinin finansal okuryazarlık konusunda öğrenciler üzerindeki rolünü ölçmek amacıyla ilgili Ki-kare testleri yapılmış ve Tablo 4 den de anlaşılabacağı üzere, finansal okuryazarlık bilincinin öğrencilere kazandırılmasında öğretmenlerin %10,4'nün düşük, %26,1 orta ve %63,5'inin yüksek düzeyde çaba sarf ettiği ve aktif rol aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Finansal Okuryazarlık Bilincinin Kazandırılmasında Öğrenciler Üzerindeki Rolü ve Öğrenci Yaş Grupları ile İlişkisi

DEĞİŞKENLER		Finansal Okuryazarlık Bilinci Eğitim Düzeyi						TOPLAM	
		Düşük		Orta		Yüksek			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Öğrenci Yaş Grupları	36-48 Ay	5	4,0	15	11,9	3	2,4	23	18,3
	49-60 Ay	3	2,4	8	6,3	28	22,2	39	31,0
	61-72 Ay	5	4,0	10	7,9	49	38,9	64	50,8
TOPLAM		13	10,4	33	26,1	80	63,5	126	100,0

$$\chi^2 = 31,506 \quad SD = 4 \quad P = 0,000 \quad H_0: \text{Hipotezi Red}$$

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin finansal okuryazarlık bilinci hakkında öğrenciler üzerindeki rolleri ile yaş grupları arasında bir bağıllık olduğu gözlemlenmiş, 36-48 ay yaş grubu öğrencilere finansal okuryazarlık konusunda daha az bilginin aktarıldığı, yaş grupları büyüdükçe finansal okuryazarlık hakkında daha fazla bilgi aktarımının sağlandığı tespit edilmiştir. Ki-kare testine göre öğretmenlerin finansal okuryazarlık bilincinin kazandırılmasında öğrencilerin yaş gruplarına bağlı hareket ettikleri ve finansal okuryazarlık eğitimi ile yaş grupları arasında bağıllık olduğu yani aralarında bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. ($\chi^2(4) = 31,506$; $p < ,05$). Sonuç olarak H_0 hipotezi reddedilmiştir. Ki-kare testi sonucunda değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olması sonucu, olağanlık (bağımlılık) katsayısının (Contingency Coefficient) 0,45 olarak bulunması orta düzeyde güçlü bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Finansal Okuryazarlık Bilincinin Kazandırılmasında Öğrenciler Üzerindeki Rolü ve Öğretmenlerin Yaş Grupları ile İlişkisi

DEĞİŞKENLER		Finansal Okuryazarlık Bilinci Eğitim Düzeyi						TOPLAM	
		Düşük		Orta		Yüksek			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Katılımcıların Yaş Grupları	20-29 Yaş Arası	10	7,9	14	11,1	44	34,9	68	54,0
	30-44 Yaş Arası	3	2,4	14	11,1	34	27,0	51	40,5
	45-64 Yaş Arası	-	-	5	4,0	2	1,6	7	5,5
TOPLAM		13	10,4	33	26,1	80	63,5	126	100,0

$$\chi^2 = 10,720 \quad SD = 4 \quad P = 0,030 \quad H_0: \text{Hipotezi Red}$$

Tablo 5 e bakıldığında, araştırmaya katılan 20-29 yaş arası okul öncesi öğretmenlerin finansal okuryazarlık bilincinin ve öğrencilere katkısının (%34,9) 30-44 yaş arası öğretmenlere göre, 30-44 yaş arası öğretmenlerin (%27,0) ise 45-64 yaş arası öğretmenlere (%1,6) göre finansal okuryazarlık bilinci ve eğitiminin verilmesi konusunda daha fazla etkin olduğu görülmektedir. Buradan hareketle yapılan Ki-kare testine göre öğretmenlerin finansal okuryazarlık bilincinin kazandırılmasında kendi yaş gruplarına bağlı olarak farklı şekillerde hareket ettikleri ve finansal okuryazarlık eğitimi ile öğretmen yaş grupları arasında bağıllık olduğu, diğer bir değişle aralarında bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. ($\chi^2(4)= 10,720$; $p < ,05$). Sonuç olarak H_0 hipotezi reddedilmiştir. Ki-kare testi sonucunda değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olması sonucu, olağanlık (bağımlılık) katsayısının (Contingency Coefficient) 0,28 olarak bulunması düşük düzeyde bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir.

Araştırmanın son kıstası olan okul öncesi öğretmenlerinin güven bilincinin oluşturulmasında öğrenciler üzerindeki rolünü ölçmek amacıyla ilgili Ki-kare testleri yapılmış ve Tablo 6 dan da anlaşılacağı üzere, öğrenci yaş gruplarına bakılmaksızın öğretmenlerin güven bilincinin oluşturulmasında etkin rol oynadıkları söylenebilir.

Tablo 6. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Güven Bilincinin Oluşturulmasında Öğrenciler Üzerindeki Rolü ve Öğrenci Yaş Grupları ile İlişkisi

DEĞİŞKENLER		Güven Bilinci Oluşturma Düzeyi						TOPLAM	
		Düşük		Orta		Yüksek			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Öğrenci Yaş Grupları	36-48 Ay	3	2,4	4	3,1	16	12,7	23	18,3
	49-60 Ay	2	1,6	3	2,4	34	27,0	39	31,0
	61-72 Ay	2	1,6	2	1,6	60	47,6	64	50,8
TOPLAM		7	5,6	9	7,1	110	87,3	126	100,0

$$\chi^2 = 8,993$$

$$SD = 4$$

$$P = 0,061$$

H_0 : Hipotezi Kabul

Tablo 6 incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin güven bilincinin oluşturulmasında öğrenciler üzerinde etkili roller üstlendikleri, bununla birlikte yapılan Ki-kare testine göre güven bilinci ile öğrenci yaş grupları arasında bir bağımlılığın olmadığı diğer bir değişle aralarında bir ilişkinin görülmediği saptanmış ($\chi^2(4)= 8,993$; $p > ,05$) ve sonuç olarak ise H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Güven Bilincinin Oluşturulmasının Okul Öncesi Öğretmenlerinin Cinsiyetlerine Göre Değişimi

DEĞİŞKENLER		Güven Bilinci Oluşturma Düzeyi						TOPLAM	
		Düşük		Orta		Yüksek			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cinsiyet	Erkek	2	1,6	-	-	20	15,9	22	17,5
	Kadın	5	4,0	9	7,1	90	71,4	104	82,5
TOPLAM		7	5,6	9	7,1	110	87,3	126	100,0

Tablo 7 ye göre güven bilincinin oluşturulmasında okul öncesi öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre değişimi incelendiğinde; katılımcıların %17,5'ini erkek öğretmenler oluştururken, %82,5'ini ise kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Erkek öğretmenlerin %1,6'sının güven bilinci oluşturma düzeyinin düşük olduğu görülürken, %15,9'unun ise güven bilinci oluşturma düzeyinin yüksek olduğu saptanmış olup, güven bilinci eğitiminin verilmesinde orta düzeye sahip erkek öğretmenin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte kadın öğretmenlerin ise %4,0'ünün güven bilinci oluşturma düzeyinin düşük olduğu görülürken %7,1'inin orta düzeyde olduğu belirlenmiş olup, %71,4'ünün güven bilinci eğitimi verme düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tablo 7 genel olarak incelendiğinde ise, katılımcı öğretmenlerin %5,6'sının güven bilinci eğitim düzeyinin düşük olduğu, %7,1'inin güven bilinci eğitim düzeyinin orta ve %87,3'ünün ise güven bilinci oluşturma düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle çocuklarda güven bilincinin erken yaşlarda kazandırılması gerektiği düşünüldüğünde, katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğunun güven bilinci eğitimi verme düzeyinin yüksek olmasının çocuklar üzerinde gelecek adına olumlu sonuçları olacağı ve sigortacılık bilincinin de çocuklarda gelişeceği yadsınamaz bir gerçektir. Güven bilinci oluşturma düzeyinin düşük ve orta olarak tespit edilen katılımcıların oranları incelendiğinde, bu konuda yapılacak çalışmalar adına yol gösterici bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Öğrenme, okul öncesi dönemde bebeklikten itibaren başlamakta olup, bireyin gelecek hayatının temelini oluşturan en önemli süreçlerden birisidir. Birey çevresiyle duyu organları aracılığı ile etkileşime geçerek ilk öğrenme deneyimini gerçekleştirmiş olur. Özellikle doğumdan itibaren anne ile bebek arasındaki ilişkinin tutarlı bir şekilde sürdürülmesi, bireyde güven duygusunun gelişiminin temelini oluşturmaktadır. Yaşamın ilk yıllarında çocuğun okul öncesi eğitimi sırasında ailesi dışında akranları ve

öğretmenleri ile gerçekleştirdiği iletişim ve etkileşim sayesinde güven bilincinin olumlu bir şekilde gelişimi sağlanmış olup, gelecek hayatında alacağı kararlarda sağlıklı bir tutum sergilemesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle bireyin gelecekte hayatını güvence altına alma isteği ve bu konuda sağlıklı kararlar verebilme becerisinin gelişmesi için finansal okuryazarlık konusunda erken yaşlarda farkındalık kazandırılması yapılan çalışmalarda belirtildiği gibi önem arz etmektedir. Finansal okuryazarlık, kişinin finansal kavramları basitçe anlamlandırabilmesi ve bireyin içinde bulunduğu finansal konumu sağlıklı ve uzun vadeli planlama yoluyla yönetme ve sürdürme becerisidir. Yapılan araştırmada okul öncesi eğitimi alan çocuklarda finansal okuryazarlık ve güven bilincinin oluşturulmasının önemi açıklanmış olup, finansal okuryazarlık ve güven bilincinin oluşturulmasında öğretmenin rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Ki-Kare analizinin sonuçlarına göre; katılımcı öğretmenlerin, öğrenci yaş grupları bakımından 36-48 ay ve 49-60 ay arasındaki öğrencilerin finansal okuryazarlık eğitimi alması ile ilgili tutumları daha düşük olarak belirlenirken, 61-72 ay arası öğrenciler için ise daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Ki-kare testi bulgularına göre; öğretmenlerin finansal okuryazarlık tutumları ile öğrencilerin yaş grupları arasında bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu devlet okulunda görev yapmakta (%58,7) iken, orta düzeyde finansal okuryazarlık tutumuna sahip öğretmenlerin oranlarının hem devlet (%5,8) hem de özel/vakıf (%5,6) okullarında birbirlerine çok yakın olduğu görülürken, iki kurum türünde de öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (%83) finansal okuryazarlık tutumunun yüksek olduğu belirlenmiştir.

Aynı zamanda öğrencilerin yaş grupları ile öğretmenlerin finansal okuryazarlık bilinci hakkında öğrenciler üzerindeki rolleri arasında bir bağlılık olduğu saptanmış olup, 36-48 ay yaş grubu öğrencilere finansal okuryazarlık konusunda daha az bilgi verildiği belirlenirken, çocukların yaşları büyüdükçe finansal okuryazarlık hakkında bilgilendirmede artış olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak finansal okuryazarlık eğitimi ile öğretmen yaş grupları arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ki-Kare testi sonucuna göre diğer bir elde edilen bulgu ise, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların yaş gruplarına bakılmaksızın güven bilincinin oluşturulmasında öğrenciler üzerinde etkili roller üstlendikleri görülmekte olup, güven bilinci ile öğrenci yaş grupları arasında bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğunu kadın öğretmenler (%82,5) oluştururken, kalan %17,5'ini ise erkek öğretmenler oluşturmaktadır. Güven bilinci eğitim düzeyi incelendiğinde ise

hem kadın öğretmenlerin (%71,4) hem de erkek öğretmenlerin (%15,9) büyük çoğunluğunun güven bilinci eğitim düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; okul öncesi öğretmenlerinin öğrencilerin finansal okuryazarlık eğitimi almaları ile ilgili tutumları çocukların zihinsel gelişimleri ile orantılı olarak, 61-72 ay arası öğrenciler için daha yüksek olmasıyla birlikte, öğretmenler çocukların yaşları büyüdükçe finansal okuryazarlık ile ilgili daha çok bilgi aktarmaktadır. Aynı zamanda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun finansal okuryazarlık ile ilgili tutumları olumlu olup, çocuklarda güven bilincinin oluşturulmasında önemli rol oynamaktadırlar. Elde edilen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda; düşük ve orta düzeyde finansal okuryazarlık ve güven bilinci tutumuna sahip öğretmenlere odaklanılarak bu konu hakkında farkındalık ve eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Bununla birlikte yaşları büyük ve finansal okuryazarlık hakkında bir bilgiye sahip olmayan öğretmenler bu konu hakkında bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Böylece okul öncesi eğitimi alan tüm öğrenciler hem güven bilincini hem de finansal okuryazarlık ile ilgili kavramları sağlıklı bir şekilde kazanarak yetişkin bir birey olduklarında doğru kararlar verebilme ve hayatlarını doğru bir şekilde şekillendirme becerisine sahip olacaktır. Bunun sonucunda, güven bilinci edinmiş ve doğru finansal kararlar alabilme becerisi oluşan bireylerde risk olasılığı bulunan ve sigorta prensipleri doğrultusunda sigortalanabilir olan menfaatlerini kadenci bakış açısını bir kenara bırakarak olası bir riziko dahilinde kendisini güven içerisinde hissetmek ve ileride daha büyük zararlarla karşılaşmamak yönünden sigortalama bilincinin ve sigorta talep etme oranının da yükseleceği düşünülmektedir.

3. ICHUS

Kaynakça

- Amagir, A., Groot, W., Brink, H. M., Wilschut, A. (2017). A Review of Financial-Literacy Education Programs for Children and Adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*, 00 (0), 1–25.
- Ambrose, S. A., Bridges, M. W., Lovett, M. C., Dipietro, M., Norman, M. K. (2010). *How Learning Works Seven Research-Based Principles for Smart Teaching*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Ball, C. (1994). *Start Right The Importance of Early Learning*. United Kingdom: The Royal Society for The Encouragement of Arts, Manufactures & Commerce.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York City: General Learning Press.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Courbage, C., Nicolas, C. (2019). Trust In Insurance: The Importance of Experiences. *Journal Risk and Insurance*, 1-29.
- Fernandes, D., Lynch Jr, J. G., Netemeyer, R. G. (2014). Financial Literacy, Financial Education, and Downstream Financial Behaviors. *Management Science*, 60(8), 1861-1883.
- Flavell, J. H. (1992). Cognitive Development: Past, Present, and Future. *Developmental Psychology*, 28(6), 998-1005.
- Fonseca, R., Mullen, K. J., Zamarro, G., Zissimopoulos, J. (2012). What Explains the Gender Gap in Financial Literacy? The Role of Household Decision Making. *The Journal of Consumer Affairs*, 46(1), 90-106.
- Gambetta, D. (2000). Can We Trust Trust?. Gambetta, D. (ed.), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* içinde (213-237 ss.), Department of Sociology, University of Oxford.
- Göktürk, B. (2017). Halkla İlişkilerde Güven Kavramının Önemi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 76-89.
- Guiso, L. (2012). Trust and Insurance Markets. *Economic Notes Review of Banking, Finance and Monetary Economics*, 41(1/2), 1–26.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem- Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hasler, A., Lusardi, A. (2017). *The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective*. Washington: The George Washington University School of Business.
- Holden, K., Scheinholtz, L., Dietrich, D., Novak, B. (2009). *Financial Literacy Programs Targeted on Pre-School Children: Development and Evaluation*. Madison: University of Wisconsin.
- Houwer, J. D., Holmes, D. B., Moors, A. (2013). What is Learning? On The Nature and Merits of a Functional Definition Of Learning. *Psychon Bull Review*, 20, 631-642.
- Huston, J. S. (2010). Measuring Financial Literacy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296-316.

- Insurance Europe. (2017). *Financial Education in a Digital Age Initiatives By The European Insurance Industry*. Erişim Adresi: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/Financial%20education%20in%20a%20digital%20age.pdf>
- Johnson, E., Sherraden, M. S. (2007). From Financial Literacy to Financial Capability Among Youth. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 34(3), 119-145.
- Kılıç, S. (2016). Ki-Kare Testi. *Journal of Mood Disorders*, 6(3), 180-182.
- Koç, F. (2015). Sigortacılık Sektöründe Kurumsal İtibar ve Tüketici Güven. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26), 63-84.
- Lachman, S. J. (1997) Learning is a Process: Toward an Improved Definition of Learning. *The Journal of Psychology*, 131(5), 477-480.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S. (2008). Planning and Financial Literacy: How Do Women Fare?. *American Economic Review P&P*, 98(2), 413-417.
- Mandell, L., Klein, L. S. (2009). The Impact of Financial Literacy Education on Subsequent Financial Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1), 15-24.
- Mayer, R., Davis, J., & Schoorman, F. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- McAllister, D. (1995). Affect And Cognition Based Trust As Foundations For Interpersonal Cooperation In Organization. *Academy Of Management Journal*, 38(1), 24-59.
- Rotter, J. B. (1967). A New Scale For The Measurement Of Interpersonal Trust. *Journal of Personality*, 35(4), 651-665.
- Rousseau, D., Sitkin, S., Burt, R.S., & Camerer, C. (1998). Not So Different After All: A Cross-Discipline View Of Trust. *Academy of Management Review*, 23, 393-404.
- Shaw, R. B. (1997). *Trust in Balance: Building Successful Organizations on Results, Integrity and Concern*. San Francisco: Jossey-Boss Publishers.
- Simon, H. A. (1962). An Information Processing Theory of Intellectual Development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 27(2), 150-161.
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Blatchford, I. S., Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Findings From Pre-School to End of Key Stage 1*. Nottingham, United Kingdom: Department for Education and Skills.
- Terzi, Y., (2018). *Temel İstatistik 2*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü. Erişim Adresi: <http://ist.fef.omu.edu.tr/tr/hakimizda/ders-notlari/TEMEL%20%C4%B0ST%20II-2018.pdf>
- Totenhagen, C. J., Casper, D. M., Faber, K. M., Bosch, L. A., Wiggs, C. B., & Borden, L. M. (2014). Youth Financial Literacy: A Review of Key Considerations and Promising Delivery Methods. *Journal of Family and Economic Issues*, 36(2).

Tüzün, İ. K. (2007). Güven, Örgütsel Güven ve Örgütsel Güven Modelleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 93-118.

Vitt, L. A., Anderson, C., Kent, J., Lyter, D. M., Siegenthaler, J. K., & Ward, J. (2000). *Personal Finance And the Rush to Competence: Financial Literacy Education in the U.S.* Nellysford: Institute for Socio-Financial Studies.

Willis, L. E. (2008). *Against Financial Literacy Education*. Los Angeles: Loyola University Law School.

Yanez, L. (2013). Learning From Birth. *Early Childhood Matters*, 120, 5-7.

EK

Sayın Okul Öncesi Öğretmenleri ve Bu Alanda Kendini Yetiştirmiş Bireyler; Bu araştırma Okul Öncesi Eğitim Alan Çocuklar üzerinde yapılacak olup, siz değerli kişilerin anketimize vereceği yanıtlar dolayısıyla sonuçlandırılacaktır. İyi Çalışmalar Dileriz.

Kendiniz ile İlgili Sorular

Lütfen bu bölümde yer alan soruları doğru şekilde cevaplayınız.

Cinsiyetiniz

- Kadın
- Erkek

Medeni Durumunuz

- Evli
- Bekar

Çalıştığınız Kurumun Sahiplik Türü

- Devlet
- Özel / Vakıf

Yaşınız

- 20-29
- 30-44
- 45-64
- 65 ve üstü

Eğitim Verdiğiniz Öğrencilerin Yaş Grubu

- 3 - 4 yaş (36-48 aylık)
- 4 - 5 yaş (49-60 aylık)
- 5 - 6 yaş (61-72 aylık)

Finansal Okuryazarlık Hakkındaki Düşünceleriniz

Aşağıda yer alan soruları lütfen samimi bir şekilde cevaplayınız.

Finansal okuryazarlığın Okul Öncesi Dönemde öğretilmesini doğru buluyorum.

- 1: Hayır
- 2: Kararsızım
- 3: Evet

Güven bilincinin Okul Öncesi Dönemde kazandırılmasını doğru buluyorum.

- 1: Hayır
- 2: Kararsızım
- 3: Evet

Banka kavramının Okul Öncesi Dönemde öğretilmesini doğru buluyorum.

- 1: Hayır
- 2: Kararsızım
- 3: Evet

Sigorta kavramının Okul Öncesi Dönemde öğretilmesini doğru buluyorum.

- 1: Hayır
- 2: Kararsızım
- 3: Evet

Paranın değerinin Okul Öncesi Dönemde öğretilmesini doğru buluyorum.

- 1: Hayır
- 2: Kararsızım
- 3: Evet

5 – 8 PUAN : Finansal Okuryazarlık Bilinci Düşük Düzeyde

9 – 11 PUAN : Finansal Okuryazarlık Bilinci Orta Düzeyde

12 – 15 PUAN : Finansal Okuryazarlık Bilinci Yüksek Düzeyde

Finansal Okuryazarlık Bilincinin Kazandırılmasında Öğretmenin Rolü

Öğrencilerime sık sık finansal konulardan bahsedirim.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Öğrencilerime paranın değerli bir varlık olduğunu anlatırım.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Finansal kavramları etkinliklerle desteklerim.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Öğrencilerime bankaların değerli varlıklarımızı koruyan güvenli bir kurum olduğunu anlatırım.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Öğrencilerime sigorta kavramından bahsedirim.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Öğrencilerimin para birimlerini ve sembollerini tanımalarına yardımcı olurum.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım

- 4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

İleriki yaşlarda yatırım yapmaları konusunda öğrencilerimi bilgilendiririm.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
2: Katılmıyorum
3: Kararsızım
4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

Öğrencilerimi risk taşıyan tüm menfaatlerini (can, mal vb.) sigortalatması gerektiği konusunda bilgilendiririm.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
2: Katılmıyorum
3: Kararsızım
4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

Öğrencilerime banka kartlarının ne işe yaradığı konusunda bilgiler veririm.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
2: Katılmıyorum
3: Kararsızım
4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

Altın, gümüş ve diğer değerli madenlerin de finansal bir varlık olduğu konusunda öğrencilerimi bilgilendiririm.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
2: Katılmıyorum
3: Kararsızım
4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

10-24 PUAN : Düşük Düzeyde Finansal Okuryazarlık Bilinci
25-34 PUAN : Orta Düzeyde Finansal Okuryazarlık Bilinci
35-50 PUAN : Yüksek Düzeyde Finansal Okuryazarlık Bilinci

Güven Bilincinin Kazandırılmasında Öğretmenin Rolü

Güven bilincinin kazanılması için etkinlikler uygulayım.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
2: Katılmıyorum
3: Kararsızım
4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven bilincinin kazanılması için hikayelerle örnekler veririm.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
2: Katılmıyorum
3: Kararsızım
4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven bilincinin kazanılması için arkadaşları ile diyalog kurmasına ve birbirlerine olağan durumlarda güvenmelerine teşvik ederim.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
2: Katılmıyorum
3: Kararsızım
4: Katılıyorum
5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven bilincinin kazanılması için olumsuz bir ortamın oluşması sonrası onlara problemlerini çözmekte yardımcı olurum.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven bilincinin kazanılması için velilerin veya öğrenci ebeveynlerinin bilgilendirilmesini sağlarım.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven bilincinin kazanılması için öğrencilerin okul görevlileri ile diyaloglarını arttırırım.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven bilincinin doğru kazanılması için yabancı kişilerle iletişimlerinde dikkatli olmaları konusunda onları uyarırım.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven duygusunu kazandırmak için ailelerine güvenmeleri konusunda onları ikna ederim.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven duygusunun anlaşılabilmesi için oyunlarla desteklerim.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

Güven duygusunun yanlış anlaşılabilmesi için tedbir almaları gerektiğini dile getirir ve onlara tedbir almayı öğretirim.

- 1: Kesinlikle Katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle Katılıyorum

10-24 PUAN : Düşük Düzeyde Güven Bilinci

25-34 PUAN : Orta Düzeyde Güven Bilinci

35-50 PUAN : Yüksek Düzeyde Güven Bilinci

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Eğitiminde Matthew Lipman Metodu *The Matthew Lipman Method in Philosophy Education for Children (P4C)*

Sinem ÜNAL¹

Abstract

American philosopher Matthew Lipman offers a method that shows that philosophy can be done with children. Lipman, who is known as the founder of Philosophy for Children education, uses this method in teaching philosophy to children. In this study, a review will be made within the framework of Lipman's method, thoughts and studies. In the light of the information they obtained from a pilot study by Lipman et al., They found that children were more successful by philosophizing. The effects and importance of philosophy in this study were emphasized and thus Philosophy for Children education started to be developed. In the study, it will be examined over three main headings that Lipman emphasizes. These are, respectively, 'Inquiry Community', 'Multidimensional Thinking Approach' and 'Strengthening the Power of Judgment'.

In education, it is aimed to keep the philosophical thinking that starts to become atrophied after a certain age in children. In the

Özet

Amerikalı filozof Matthew Lipman, çocuklarla felsefe yapılabileceğini gösteren bir metot sunmaktadır. Çocuklar için Felsefe eğitiminin kurucusu olarak anılan Lipman, bu metodu çocuklara felsefe eğitiminde kullanmaktadır. Bu çalışmada Lipman'ın metodu, düşünceleri ve çalışmaları çerçevesinde bir inceleme yapılacaktır. Lipman ve arkadaşlarının yapmış olduğu bir pilot çalışma ile elde ettikleri bilgiler ışığında çocukların felsefe yaparak daha başarılı olduklarını görmüşlerdir. Felsefenin bu çalışmadaki etkileri ve önemi vurgulanmış bu sayede Çocuklar için Felsefe eğitimi geliştirilmeye başlanmıştır.

Çalışmada Lipman'ın üzerinde durduğu üç ana başlık üzerinden incelenecektir. Bunlar sırasıyla 'sorgulama topluluğu', 'çok boyutlu düşünme yaklaşımı' ve 'yargı gücünü güçlendirme' şeklindedir. Eğitimde çocuklarda belirli bir yaş sonrasında körelmeye başlayan felsefi düşüncünün canlı tutulması hedeflenmektedir. Eğitimde, sınıf içi sorgulama topluluğu

¹ Sinem Ünal, Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Felsefe, susesaa@hotmail.com”

training, the classroom inquiry community is presented. Stories are the most effective and first-line learning material used in the inquiring community. Stories have a unity that arouses curiosity in children and creates an environment of questioning, apart from textbooks. Questioning through stories will facilitate research through a dialogic process. The most important feature of the community is that it is implemented in a democratic discussion environment. In the classroom, the child's self-esteem, learning to think and effort in reasoning should be encouraged.

The education provided in schools does not contribute to the development and success of the child as desired. Students are given information in all areas, but thinking is not learned with this information. They are not given the knowledge to think about thinking. The aim of this education is to develop an education system in which students can be more successful. To create individuals who can make logical reasoning, think multidimensionally (critical, creative, caring), use moral and aesthetic judgments and learn to analyze arguments. This can only be achieved through philosophy. The importance of philosophy will be emphasized with the presented method.

Keywords: Philosophy for Children, Community of Inquiry, Multidimensional Thinking, Power of Judgment, Reasoning

sunulmaktadır. Sorgulayan toplulukta kullanılan en etkili ve ilk basamak öğrenme materyali olan hikâyelerdir. Hikâyeler çocuklarda ders kitapları dışında merak uyandıracak, sorgulama ortamı yaratacak birliğe sahiptirler. Hikâyeler üzerinden sorgulama yapmak diyalojik bir süreç ile araştırmayı kolaylaştıracaktır. Topluluğun en önemli özelliği onun demokratik bir tartışma ortamında uygulanmasıdır. Sınıf içerisinde çocuğun özsaygısı, düşünmeyi öğrenebilmesi ve akıl yürütmedeki gayreti teşvik edilmelidir.

Okullarda verilen eğitimler, çocuğun istenilen şekilde gelişimine ve başarısına katkı sağlamamaktadır. Öğrencilere her türlü alanda bilgi verilmektedir, fakat bu bilgiler ile düşünme öğrenilmemektedir. Onlara düşünmeyi düşünme bilgisi sunulmuyor. Bu eğitimin amacı, öğrencilerin daha başarılı olabileceği bir eğitim sistemi geliştirmektir. Mantıksal akıl yürütmeler yapabilen, çok boyutlu düşünebilen (eleştirel, yaratıcı, özenli), ahlaki ve estetik yargıları kullanabilecek ve argümanları analiz etmeyi öğrenecek bireyler oluşturmaktır. Bunu sağlamak ancak felsefe ile olacaktır. Sunulan metod ile felsefenin önemi üzerine durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar için Felsefe, Sorgulama Topluluğu, Çok Boyutlu Düşünme, Yargı Gücü, Akıl Yürütme

Giriş

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) 1970'li yılların başlarında Amerikalı filozof Matthew Lipman'ın geliştirdiği bir eğitim modelidir. Bu model Lipman'ın *Thinking in Education* (2003) kitabında da sıkça

belirttiği gibi John Dewey'in eğitim modelinden örnek alınan bir metot olarak karşımıza çıkmaktadır. Matthew Lipman ve arkadaşları Amerika'nın eğitim sisteminde gördüğü yanlışları düzeltmek amacıyla bir pilot çalışma yaparak bu iş için yola çıkarlar. Çalışmayı yaptıkları okulda, öğrencilerden aldıkları geri dönüşler çerçevesinde çocukların da felsefe yapabileceğini düşünürler. 1974'te Montclair Devlet Üniversitesi'nde Çocuklar için Felsefenin İlerlemesi Enstitüsü² (IAPC) nü kurarak bu girişimi başlatmış olurlar. Amaçları, öğrencilerin daha başarılı olabileceği bir eğitim sistemi geliştirmektir. Mantıksal akıl yürütmeler yapabilen, çok boyutlu düşünebilen (eleştirel, yaratıcı, özenli), ahlaki ve estetik yargıları kullanabilecek bireyler oluşturmaktır. P4C(Philosophy for Children)'deki 4C; critical thinking (eleştirel düşünme), creative thinking (yaratıcı düşünme), caring thinking (özenli düşünme) ve collaborative thinking (iş birlikçi düşünme) kavramlarını nitilemektedir.³ Bu kavramlar hedeflenen topluluklarda çok boyutlu düşünme biçimleri olarak karşımıza çıkar.

Lipman'ın öncülüğünü yaptığı bu eğitim modeli, felsefe yapmanın sadece üniversite öğrencilerine ait bir etkinlik olmadığını, ilkökul ve ortaokul öğrencileriyle de yapılabileceğini, üstelik son zamanlarda gelişme gösteren bu eğitim modeli okulöncesi çocuklar ile de felsefe yapılabileceğini göstermektedir. Çocuklarla felsefe yapmak, onlara felsefe öğretmek değil, çocukta belirli şekilde var olan merak duygusu ile düşünmeyi öğretmektir. Bu türden bir felsefe yapmak, platonun diyaloglarındaki sokratik sorgulama yöntemiyle eş bir işleyişe sahiptir. Lipman *Thinking in Education* (2003) kitabında da sıkça sokratik sorgulamadan faydalandığını belirtmiştir.

Günümüz eğitim sisteminde derslerde sorular sormak ve o soruları tartışmak yerine soruların kim tarafından sorulduğuna odaklanılıyor. Bu durumda sistem, kişinin düşüncelerini körelten ve kişileri ezberle dayalı bir öğrenmeye itekler hale getirmektedir. Keza felsefe yapmak filozofları öğretmek değildir. “Çocukların felsefi düşünmesine yardımcı olmak, felsefi düşünceye erişimi kolaylaştırmak anlamına gelir.” (Lipman, 1998, s. 1)

Lipman'ın metodunda önem verdiği çok boyutlu düşünme biçimleri vardır. Bunlar; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve özenli düşünmedir. Bu düşünme biçimlerinin felsefe ile geliştirilebileceğini söyler. Bu eğitimde çocuğu destekleyecek olan konulardan birisi mantıktır. Üniversite düzeyinde bir mantık değil. Matematik odaklı olan sembolik mantıktan ziyade sözel anlamda, düşünmeyi, sorgulamayı destekleyecek olan “formel mantık” tır. Bu sayede öğrencilerin doğru bir şekilde akıl yürütebilecekleri düşünülmüştür.

1. Sorgulama Topluluğu

Çocuklarla felsefe yapılabileceğini öğreten ve Çocuklar için Felsefenin gelişmesinde büyük bir rol oynayan Matthew Lipman metodunda sorgulama topluluğundan bahseder. Bu topluluk metodun ana parçasıdır. Çocukların okuduğunu, dinlediğini, yazdığını eleştirel şekilde birbirleriyle paylaştığı demokratik bir ortamdır.

Platon'un diyaloglarında Sokrates'in önderlik ettiği gibi ders kitaplarının da Fikir çatışmasına ve zihin çatışmasına yankılanması, çocukların zihinlerinin eğitim konusuyla karşılaşmasını dramatik bir

² Institute for the Advancement of Philosophy for Children: <https://www.montclair.edu/iapc/> internet sayfasından alınmıştır.

³ <https://www.sapere.org.uk/about-us.aspx> internet sayfasından alınmıştır.

şekilde tasvir etmesi ve götördüğü argümanı takip etmesi gerekir. (Lipman, 2003, s. 85) Lipman'ın eğitimde argümanı takip etmekten kastı terimsel olarak sorgulamayı yönlendirmektir. Kafa karıştırıcı, dikkat çekici ve merak uyandırıcı her durum soruşturmaya yol açacaktır. Fakat kesin cevaplı her durum, tam tersini düzenleyecektir. Öncelikle, sorgulayan toplulukları, mantık tarafından disipline edilen diyalogla karakterize edilir. Onlarda olup biteni takip etmek için akıl yürütmek gerekir. (Lipman, 2003, s. 92) Lipman, Sınıf içi araştıran topluluklarının 5. Sınıftan itibaren verilmesi gerektiğini söyler. Bunun içinde keşif yoluyla öğrenme modeli oluşturulmasını sunar. Bu da hikâye anlatımcılığı ile olabilir. Felsefeye ulaşabileceğimiz en iyi yol hikayelerden geçmektedir. Hikayeler ders kitapları gibi değildir. Sürekli yeni bilgiler eklemeler ve okudukça bir sonraki sayfayı merak edersin. “Romanlar organik bir birliğe sahipken, ders kitapları her zaman daha fazla bilgi ekler. Her eleman, karakteristik bir sorgulama anı yaratmak için aynı anda çalışır. Romanlardaki kurgusal çocuklar sürekli araştırıyorlar. İhtiyaç duydukları anlamları keşfetmeye çalışırlar. Bu anlamda metin, araştırmayı kolaylaştıran bir araç olarak önemlidir.” (Lipman, 1998) Yaşı ne olursa olsun her çocuk öğrenmek ister. Keşif modellerinin yapımı basit bir mesele değildir. Ama bu yapılabilir. Gerekli olan tek şey, entelektüel tartışmalar için sıçrama tahtası görevi gören bu tartışmaların, bu çocukların yaşadıkları dünyanın yanı sıra o dünyadaki kendi kimlikleri hakkında daha fazla farkındalık ve anlayış geliştirmeye hizmet etmesidir. (Lipman, 1976, s. 26-27)

Lipman kitabında, Sınıf içi sorgulama topluluğu için psikolojik ve pedagojik olarak beş aşama ile bir inceleme yapmıştır: Öncelikle sorgulama topluluğuna uygun olarak seçilmiş bir öykü veya roman sırayla yüksek sesle okunmalıdır. Başlangıç olarak bu durum, iş bölümü açısından önemlidir. İkinci olarak, metin ile ilgili olarak sorular sunulmalıdır, burada sınıfın metne ilk tepkisi ölçülür. Katılımcıların isimlerinin tanınması, öğrencilerin ilgi alanlarına göre bir harita belirlemek ve tartışmanın nerede başlaması gerektiğini belirlemek için öğretmen ile öğrencinin iş birliği yapması gerekir. Üçüncü olarak, diyalogik olarak ilerleyecek olan sorgulamanın grup içinde önceliği, anlam arayışı ve bilişsel becerilerin teşvik edilmesi ve bilişsel araçları (Nedenler, kriterler, kavramlar, algoritmalar, kurallar, ilkeler) kullanmayı öğretmek gerekir. Bu şekilde işbirlikçi bir akıl yürütme ile birbirlerinin fikirlerini geliştirmek için karşı örnekler veya alternatif hipotezler sunulması önemlidir. Dördüncü olarak, alternatif kavramlar üreterek, öğrencilere farklı yollar açmak gerekir. Soruşturmayı, hakikat, topluluk, kişilik, güzellik, adalet ve iyilik gibi kapsayıcı düzenleyici fikirleri incelemeye zorlanılır. Son olarak ise, daha fazla yanıt istenilir; öykü, şiir, resim, çizim ve diğer bilişsel ifade biçimlerinin anlatılması veya yazılması şeklinde olabilir. (Lipman, 2003, s. 101-103)

Bir soruşturan topluluğunda, öğrenciler ve öğretmenler, eldeki konular veya problemler hakkında birlikte müzakere eden ortak araştırmacılarıdır. Böyle bir diyalog, bir akıl yürütme biçimidir. Akıl yürütmenin yardımcı olduğu şey (a) bilgiyi mantıksal çıkarım yoluyla genişletmek; (b) bilgiyi gerekçeler ve argümanlar yoluyla savunmak ve (c) kritik analiz yoluyla bilgiyi koordine etmektir. (Lipman, 2003, s. 111) Soruşturan topluluğunun devamı sonucunda çocuğun gelişim gösterdiği bazı bilişsel yönler ortaya çıkmaktadır. Lipman bunu çok boyutlu düşünme yaklaşımı başlığı altında toplamıştır.

2. Çok Boyutlu Düşünme Yaklaşımı

Lipman, düşüncenin geliştirilebilmesi için geliştirmesi gereken üç önemli düşünme boyutu olduğunu söyler. (Lipman, 2003, s. 197-271) Bunlar, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve özenli düşünmedir. Düşünme biçimleri tamamen eşitlikçi, demokratik olmalıdır. Üç farklı düşünme boyutunun birbirleriyle uyum ve etkileşim içerisinde, bağlantılı olduğu bilgisi verilmelidir. Sorgulamaya dayalı bir toplumda düşünmenin iyileştirilmesi için verilen eğitim bu sayede olur. Böyle bir toplumda en önemli iki düzenleyici fikir dikkate alınmalıdır: Demokrasi ve mantıklılık. Bunlar eğitim sürecinin temel bileşenleridir. (Lipman, 2003, s. 204)

a. Eleştirel Düşünme Eğitimi

Eleştirel düşünme, düşünmek üzerine düşünmedir. Eleştirel düşünce, (1) yargıyı kolaylaştırır, çünkü (2) kriterlere dayanır, (3) kendi kendini düzeltir ve (4) bağlama duyarlıdır. (Lipman, 2003, s. 211) Her biri arasında mantıksal bağlantı vardır.

Üzerinde düşünebileceğimiz birçok şey arasında kendi düşüncemiz var. Kendi düşüncemizi düşünebiliriz, ancak bunu hâlâ eleştirel olmayan bir şekilde yapabiliriz. Ve bu nedenle, "üst biliş" in düşünme hakkında düşünme olduğu varsayılırsa, eleştirel düşünmeyle eşdeğer olması gerekmez. Lipman'ın Pierce'den alıntıladığı gibi, araştırmacının en karakteristik özelliği, kendi zayıflıklarını keşfetmeyi ve kendi prosedürlerinde kusurlu olanı düzeltmeyi amaçlamasıdır. O halde araştırma kendi kendini düzeltir. (Lipman, 2003, s. 218- 219)

Eleştirel düşünme, becerikli düşünmedir ve beceriler, ilgili kriterleri karşılayan yetkin performanslardır. Bu beceriler olmadan, yazılı bir metinden ya da bir konuşmadan anlam çıkaramayabiliriz. Bir sohbete katılamazdık ya da yazdıklarımıza anlam katamazdık. Kriterleri hem bağlama duyarlı hem de kendini düzeltici bir şekilde kullanmaları öğretilmeyen öğrencilere eleştirel düşünmenin öğretilmediği unutulmamalıdır. Yetkin eleştirel düşünürlerin ayırt edici özelliklerinden olan sorgulama, dil ve düşünce için gerekli olan okuma, dinleme, konuşma, yazma ve akıl yürütme becerilerinin geliştirilmesi gerekir. Bu sayede müfredatta eksik olan mantıksal ve epistemolojik kriterleri yalnızca felsefe ile sağlanabileceğini görebiliriz. (Lipman, 2003, s. 227-228)

b. Yaratıcı Düşünme Eğitimi

Yaratıcı düşünme takdir ve eleştiriyi kışkırtır ve üretir. Bu nedenle, olası öğrenme durumlarında düşünmeyi geliştirmek için oldukça değerlidir. Yaratıcı düşünme, söylemeye değer olanı nasıl söyleyeceğini, yapmayı hak eden şeyi nasıl yapacağını, yapmayı hak eden şeyi nasıl yapacağını düşünme, sorunsallığı besler. (Lipman, 2003, s. 248)

Düşünme biçimleri birbirleriyle ilişkiseldir. Eğitim bağlamında, özenli düşünme ve yaratıcı düşünme arasında sürekli bir ilişki görebiliriz. Bu ilişki özellikle öğreticidir. Örneğin, Mevsimlerin değişimini pek umursamayan bir öğrenci, yaprakları tek bir donuk renkmış gibi boyayacaktır. Daha özenli ve dolayısıyla daha anlayışlı olan başka bir öğrenci yaprakları altın, yeşil, kahverengi, kırmızı gibi farklı renklerde görecektir. Dolayısıyla bu özel durumda özenli düşünüş, daha kesin bir algı ve daha renkli tasvirler üretir. (Lipman, 2003, s. 253-254)

Bir soruşturan topluluğunda, eleştirel, özenli ve yaratıcı bir düşünüşü çağıran zorunlu bir amaç gerçekleşir. Bu öğrenmeyi isteyen öğrencilerde bilgeliğin kazanılmasını vurgular. Bu durum bir sanat

eseri haline gelebilir. Katılımın fazla olduğu bir tartışma ile derine inebilir. Sokrates ve Kant, diğer insanların kendileri adına düşünmelerine izin vererek kendi yaratıcılıklarına ihanet edenleri ciddi şekilde eleştiriyor. Kendimiz için düşünmeliyiz ve diğer insanların kendileri için düşünmelerine yardımcı olmalıyız. (Lipman, 2003, s. 256-257) Bize bir zanaat öğretildiğinde ve bir şekilde bu zanaatı aşmayı öğrendiğimiz zaman, kendimiz için düşünmeye cesaret buluyoruz. Bir zanaat öğrenmek, başkalarının nasıl düşündüğünü ve alay edilmemesi gereken bilgi ve uzmanlığa sahip olduğunu öğrenmektir. Bununla birlikte, bir sanat elde etmek, başkalarıyla diyaloga girmek, düşüncelerini inşa etmek, reddetmek, değiştirmek, kendi yapma, söyleme veya bu tarzımızı keşfettiğimizde kendi yaratıcılığımızı da keşfettiğimiz anlamına gelir. (Lipman, 2003, s. 259)

c. Özenli Düşünme Eğitimi

Öncelikle eğitimin ismini alan ‘özenli’ kavramının altında yatan bazı değer ilkeleri çerçevesinde kavramı anlatmak, anlamaya yardım olacaktır. Özenli düşünme; değer bilen (saygı duyan, korumacı, değerlendiren, ödüllendiren); aktif olan (katılımcı, teşkil eden, yöneten); normatif düşünen, hisli olan (hoşlanan, seven, koruyan, cesaretlendirici); empati yapabilen (düşünceli, merhametli, hisli, dikkatli, meraklı, istekli) şeklindedir. (Lipman, 2003, s. 271)

Eleştirel ve yaratıcı düşünceye, ‘özenli düşünme’ zorunlu olarak eklenmelidir. Eğitimde düşünmenin iyileştirilmesi için iki ana neden etkilidir: (1) Özenli düşünme, bilişsel bir girişim olarak yeterliliğe sahiptir. Genellikle, çıkarım yapma ve tanımlama gibi belirgin şekilde fark edilebilir eylemlerden ziyade, tarama, filtreleme, ölçme, tartma gibi zorlukla fark edilebilen zihinsel eylemlerden oluşur. (2) Umursamadan, düşünmek bir değerler bileşeninden yoksundur. Düşünme, değer verme veya değerlendirme içermiyorsa, ilgisizce ve umursamazca yaklaşmakla yükümlüdür ve bu, araştırmanın kendisi hakkında bile eksik olacağı anlamına gelir. (Lipman, 2003, s. 270)

Seçimlerimiz ve vermemiz gereken kararlar olduğunda duygularımızı hissetmekten kaçınıyoruz. Bu seçimler ve kararlar yargılamanın önde gelen kenarlarıdır. Gerçekten de yargılamaya götüren düşüncede ve aşağıya inen düşüncede duygunun rolü çok önemlidir. (Lipman, 2003, s. 271) Bu yüzden Lipman özenli düşünmeyi her zaman eleştirel ve yaratıcı düşünmeden farklı olamayacağını, birbirlerini tamamlamaları gerektiğini söyler.

3. Yargı Gücünü Güçlendirme

Eleştirel düşünmenin sonuçları yargıları oluşturur. Yargı nedir? Yargı; düşüncenin, konuşmanın, eylemin veya yaratmanın belirlenmesidir. Eleştirel düşünme uygulamalı düşünmedir. Bu nedenle, bu sadece bir süreç değildir. (Lipman, 2003, s. 211) Öğrencilerin muhakeme, akıl yürütme ve karar verme yetilerinin güçlendirilmesi gerekir. Yargıyı güçlendirme konusunda aşırılığa kaçıp körelmelerine izin verilmemelidir. Soruşturan toplulukta, yargılar ve yargı güçlendirmek önemlidir.

“Sorgulama topluluğu içinde “sorgulama” kelimesinin altını çizdiğimizde, bu tür toplulukların araştırmacı rolünü vurguluyoruz. Bu, onları bilimsel araştırmanın deneysel yönüyle doğrudan ilgili veya tamamlayıcı kavramlar, kanıtlar, yargı yetkileri, nedenler, tanımlar ve diğer konularla ilgili olarak kasıtlı olmaya yönlendiren roldür. Bir sorgulama topluluğunda yapılan diyalog, yerleşim

yerleri, tespitler, kararlar veya sonuç gibi pratik sonuçları hedef alır. Bunların hepsi yargılardır.” (Lipman, 2003, s. 111)

Felsefe, diğer birçok şeyin yanı sıra, bir kavram özü içerir. Bu kavramlar tüm beşerî bilimlerde somutlaştırılmış veya resmedilmiştir, ancak felsefede analiz edilir, tartışılır, yorumlanır ve açıklığa kavuşturulur. Bu kavramların çoğu, hakikat, anlam ve topluluk gibi son derece önemli ve son derece genel insani değerleri temsil eder. Aslında, zanaat sanatın kavramsallaştırılabilir, öğretilebilir yönü olduğu gibi, felsefenin de genel olarak insan değerlerinin kavramsallaştırılabilir, öğretilebilir yönü olduğu iddia edilebilir. Felsefe olmadan, bu kavramların temsil ettiği davranışların açıkça ifade edilmemiş ve sessiz kalma eğilimi vardır. (Lipman, 2003, s. 277) Adalet nedir, güzel nedir, iyi nedir? gibi genel kavramları sadece felsefi bir tartışmada, doğru şekilde ele alınan diyalojik bir araştırma süreci algılamayı sağlayabilir. Felsefe, değerlerin eleştiriye tabi tutulabileceği bir forum sunar. Öğrenciler bağlam farklılıklarını tartışabilmeli ve fark edebilmelidir. Onları bu yargının dayanması gereken değerleri dikkatlice incelemeye teşvik etmeden çocukların yargılarını nasıl güçlendirebileceğimizi görmek zordur. (Lipman, 2003, s. 278) Yalnızca fikir farklılıklarını teşvik etmek, açık tartışma ve münazara, düşüncenin gelişmesi için rahat bir yürüyen merdiven sağlamayacaktır. Bu, yalnızca öğrencilere sorgulama araçlarına, akıl yürütme yöntem ve ilkelerine, kavram analizi uygulamasına, eleştirel okuma ve yazma deneyimine, yaratıcı tanımlama ve anlatım fırsatlarına ve ayrıca argüman ve açıklamaların formülasyonuna erişim verilirse gerçekleşecektir. Fikirlerin entelektüel bağlamların akıcı ve açık bir şekilde paylaşılabilirdiği bir topluluk ortamı olmalıdır. (Lipman, 2003, s. 291) “Felsefe, ilkokul ve ortaokul müfredatının gerekli bir parçası haline getirilmeye hazırdır. Mevcut müfredat uygun şekilde inceltildiğinde, felsefenin artık günümüzde çoğu zaman dil sanatları, okuma veya sosyal bilgiler dersi olarak yapılması gerektiği gibi maskelenmesi gerekmeyecek.” (Lipman, 2003, s. 291)

Sonuç

Çocuklar için felsefe eğitiminde Matthew Lipman metodunu üç başlık altında incelendi. Bu sıralama Lipman’ın Thinking in Education kitabından takip edilerek yapılmıştır. Çocuklarla felsefe yapabilmek, çocuklarda var olan merak ve soru sorma kabiliyetlerini felsefe ile güçlendirerek ortaya çıkabilir. Çocuklar sürekli merak ederler ama her merak ettikleri soru felsefi alt yapıyı değildir. Bu eğitimin amacı çocuklardaki felsefi alt yapıyı gün ışığına çıkartmaktır. Bunun için ne yapılması gerektiği şu şekilde sıralanabilir:

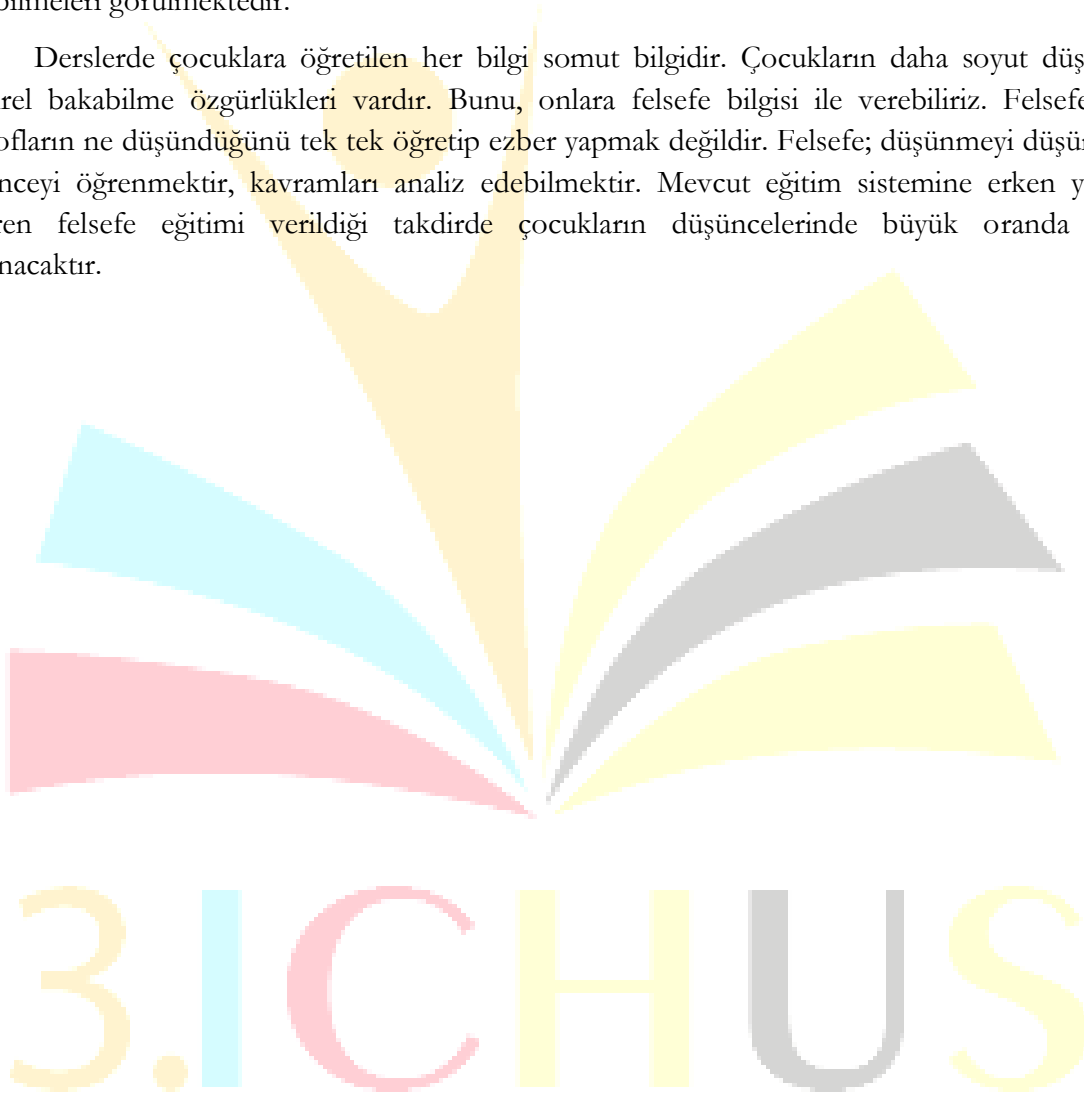
1.Sınıflarda soruşturan topluluk oluşturmak gerekir. Bu soruşturan topluluk çocukların demokratik katılım sağlayabileceği, diyalojik bir ortam oluşturur. İkinci kısımda göreceğimiz düşünmenin boyutlarını işlevsel hale getirebilmek için önemlidir. Topluluk için Lipman, psikolojik ve pedagojik olarak beş aşamalı bir inceleme sunmuştur. Aşamalar sonucunda nasıl bir ortam oluşturulabileceği, gidişat ve verilmesi gerekenler sunulmuştur.

2.Soruşturan topluluğu boyunca işlevsel hale gelmesi öngörülen çok boyutlu düşünme biçimleri vardır. Bunlar; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve özenli düşünme olarak üçe

ayrılmaktadır. Bu üç düşünme biçimi birbirleriyle uyum içerisinde, birbirinden ayırmaksızın beraber düşünülmelidir.

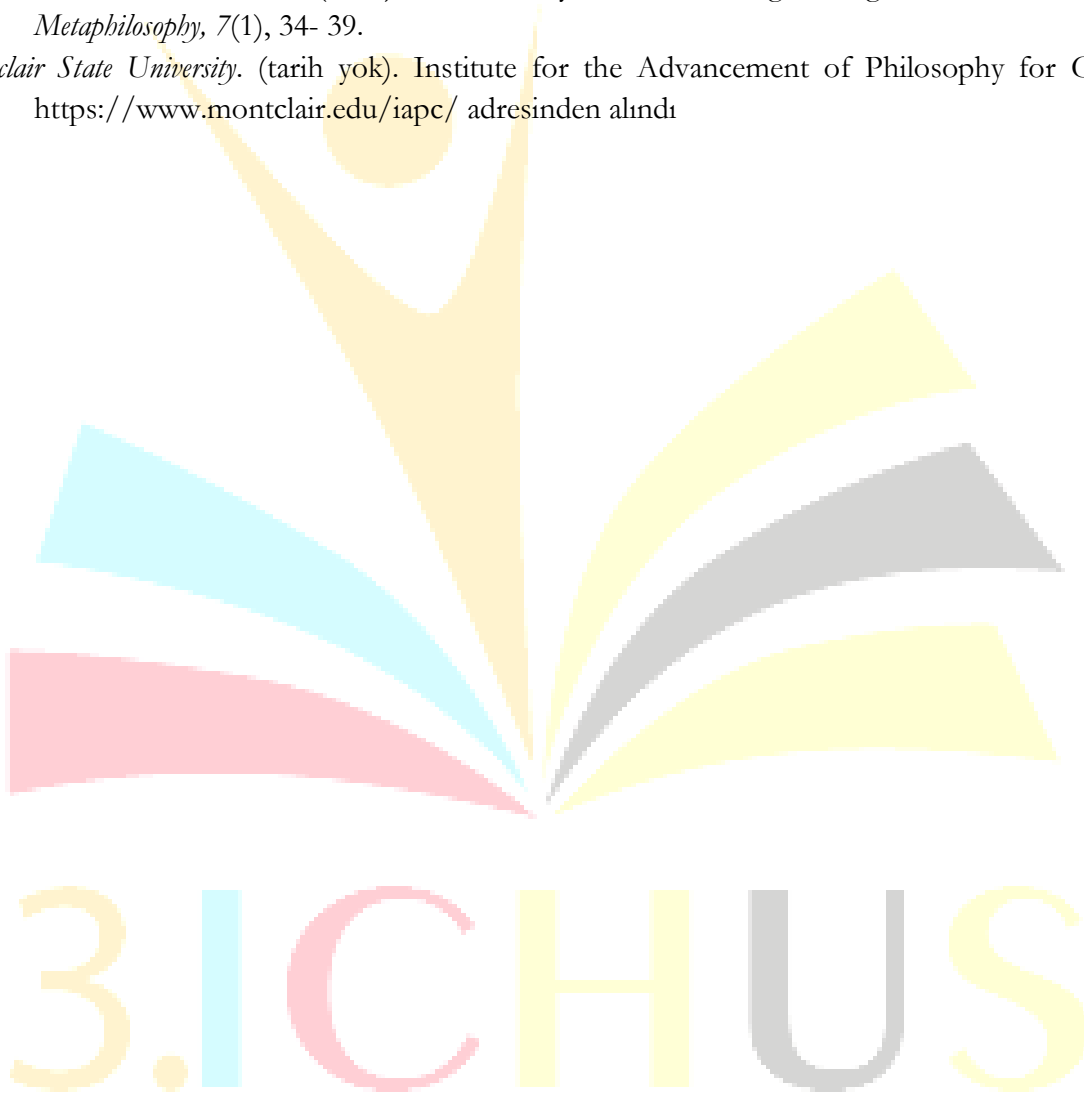
3. İlk iki kısımda gördüğümüz her şey ve onların getirdiği sonuçlar bize, yargıları vermektedir. Lipman Eğitimcilerin öğrencilerde yargı ve muhakeme gücünün güçlendirilmesi kabul edildiğinde dikkat etmeleri gereken üç pedagojik hareket sunmuştur. Önem verilen üç hareket sonunda eğitimcinin de başarısıyla beraber çocuklarda belirli şekilde akıl yürütme, muhakeme becerisi, mantıksal analiz yapabilmeleri görülmektedir.

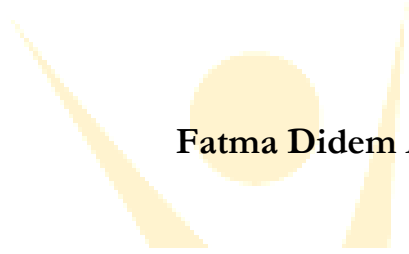
Derslerde çocuklara öğretilen her bilgi somut bilgidir. Çocukların daha soyut düşünülme, eleştirel bakabilme özgürlükleri vardır. Bunu, onlara felsefe bilgisi ile verebiliriz. Felsefe bilgisi, filozofların ne düşündüğünü tek tek öğretip ezber yapmak değildir. Felsefe; düşünmeyi düşündürmek, düşünceyi öğrenmektir, kavramları analiz edebilmektir. Mevcut eğitim sistemine erken yaşlardan itibaren felsefe eğitimi verildiği takdirde çocukların düşüncelerinde büyük oranda gelişme sağlanacaktır.

Kaynakça

- Lipman, M. (1976). Philosophy For Children. *Metaphilosophy*, 7(1), 17- 33.
- Lipman, M. (1998). An Interview with Matthew Lipman. (E. Bosch, Röportaj Yapan, & M. Gomez, Çevirmen) *Analytic Teaching and Philosophical Praxis (ATPP)*. 08 04, 2020 tarihinde <https://journal.viterbo.edu/index.php/at/article/view/666/450> adresinden alındı
- Lipman, M. (2003). *Thinking in Education*. New York: Cambridge University Press.
- Lipman, M., & Bierman, M. L. (1976). A Pilot Study In The Teaching Of Logic Research Conclusions. *Metaphilosophy*, 7(1), 34- 39.
- Montclair State University. (tarih yok). Institute for the Advancement of Philosophy for Children: <https://www.montclair.edu/iapc/> adresinden alındı

Sartre'in Kendi-İçin-Varlık(Pour Soi) Kavramı Üzerine İnceleme*Examination on Sartre's Concept of The For-Itself (Pour Soi)***Fatma Didem Altunay Erduvan¹****Abstract**

The concepts, which are the cornerstone of Sartre's philosophy, also revealed the historical spirit and literary basis of the period. Social and political changes have also altered the immutable mental certainty and semantic roots of human existence. Social transformation caused Sartre to be a thinker of not only theoretical but also practical life, and he became the most followed philosopher of his period. He gives a deep place on the phenomenon in the introduction of *Being and Nothingness*. It places the descriptive or descriptive method of phenomenology on its ontological analysis. In his own words, he wants to develop a "phenomenological ontology".

Sartre's phenomenology is the state of consciousness that reveals its existence depending on its objects. It is acceptable that every consciousness is a consciousness of something. However, interpretations such as positivist, staying in the transcendental ego,

Özet

Sartre'in felsefesinin mihenk taşı olan kavramlar döneminin tarihsel ruhunu ve edebi zeminini de ortaya koymuştur. Sosyal ve siyasal değişimler, insan varlığının değişmez akılsal kesinliğini ve anlamsal köklerini de değişime uğratmıştır. Toplumsal dönüşüm Sartre'ın teorik değil pratik yaşamın da düşünürü olmasına sebep olmuş ve ona dahil olarak döneminin en çok takip edilen filozofu olmuştur. *Varlık ve Hiçlik* yapıtının giriş kısmında fenomen üzerinde derinlemesine yer verir. Fenomenolojinin tasvir veya betimleyici metodunu kendi ontolojik incelemesi üzerine yerleştirir. Kendi ifadesiyle "fenomenolojik bir ontoloji" geliştirmek ister. Sartre için varlığın salt görünüşler olarak bir açıklamasını sunmak yerine fenomenolojik olarak açıklaması önemlidir. Bu belirlenim fenomenolojinin metoduyla gerçekleşir. Sartre'ın fenomenolojisi, kendi varlığını nesnelere bağlı olacak şekilde ortaya koyan bilincin durumudur. Her bilincin bir şeyin bilinci olması kabul edilebilir. Fakat pozitivist,

¹ F.Didem Altunay Erduvan, Doktora öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Felsefe Bölümü, didem_altunay@hotmail.com

being a phenomenon nominalist should not be allowed. Therefore, it tries to describe and describe the existence as far as it is known by consciousness. Sartre pointed to consciousness as the most important area to be studied, saying that all the facts that can be learned for us only emerge through the experience and knowledge of consciousness göstermiştir (Gürsoy, Egzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler, 1988, s. 5-11). *Being and Nothingness* reveals the relationship between being and consciousness.

According to Sartre, although the concept of existence seems to be divided into two regions as being in itself and being for itself, it should be explained that these two regions can be placed under the same heading. This requires a special study of these two types of entities. We will be able to fully grasp the meaning of one or the other only if we can show their main relationship with the notion of being in general and the relationships that unite them (Sartre, 2009, p.41). For this reason, we will proceed by considering the distinctions between being in itself and being for itself, which is the previous moment in our analysis.

Keywords: The for-Itself, Sartre, Nothingness, Freedom, Temporality, Consciousness

transcendental ego içinde kalma, fenomen nominalisti olma gibi yorumlara da izin vermemek gerekir. Bu yüzden varlığı bilinç tarafından bilindiği kadarıyla ele alıp o şekilde tasvir etmek, betimlemek çabasıdır. Sartre, bizim için bilgi edinilmesi mümkün olan bütün gerçeklerin ancak bilincin tecrübesi ve bilgisi vasıtasıyla ortaya çıktığını söyleyerek, bilinci incelenmesi gereken en önemli alan olarak göstermiştir (Gürsoy, Egzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler, 1988, s. 5-11). *Varlık ve Hiçlik* varlık ile bilinç arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.

Sartre'a göre varlık kavramı kendinde varlık ve kendi için varlık olarak iki bölgeye bölünmüş olma özelliğine sahip gibi görünse de, bu iki bölgenin aynı başlık altına yerleştirilebileceğini açıklamak gerekir. Bu da, bu iki varlık tipinin özel olarak incelenmesini gerektirir. Birinin ya da ötekinin anlamını, ancak, genel olarak varlık nosyonu ile olan asıl münasebetlerini ve onları birleştiren ilişkileri gösterebildiğimiz takdirde tam olarak kavrayabileceğiz (Sartre, 2009, s. 41). Bu nedenle incelememizde bir önceki uğrak olan kendinde varlık ile kendisi için varlık arasındaki ayrımlar gözetilerek ilerleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Kendi-için-Varlık, Sartre, Hiçlik, Özgürlük, Zamansallık, Bilinç

Giriş

Kendi-için-varlık, insan gerçekliğini yani onun var olma durumunu ifade eder. İnsan zamansal olan, geçmiş-işimdi ve geleceği olan, bilince sahip olan, özgürlüğünün kurucu unsurlarını kendinde taşıyan, hayır diyebilen, eksik olan, arzulayan, dinamik olandır. İnsan varlığı kendi için varlık olarak, ne ise o olmayandır. Herhangi bir var olan değildir. Örneğin şurada duran masa değildir. Masa masa olan

olarak ne ise odur, tamdır, kendiyle doludur, fazladandır, kendi kendiyle özdeştir ve var olmasının nedeni herhangi bir yaratıcı unsura bağlı olmayandır. İnsan gerçekliği ise ne ise o olmayan, kendiyle özdeş olmayan, dinamik olan varlık olarak kendisi-için olandır.

Kendi-için, dünya, mekânsallık, devamlılık, madde, kısacası genel olarak kendinde varlık olan değildir, ama onun bunları-olmamak tarzı olarak daha olacak olandır (Sartre, 2009, s. 261). Kendinde varlık yaratılmamıştır. Tanrı tarafından ya da başka bir şey tarafından yaratılmamış olarak ve onların da dışında kendiliğinden ortaya çıkmıştır. O kendi kendine kendi öz temeline ait olur. Yani kendi kendiyle özdeş şekilde yaratmayı da gereksiz kılar. Ne kendisiyle ne de başka şeyle ilişkiye girmez ve kendinde varlık başkasını bilmez. O kendiyle doludur ve donuktur. Oluşa ve zamana tabi olmaz ve hareketsizdir. Fazladan ve olumsal olan varlıktır. Dünya fonunu bilince veren de odur. Sartre “kendisi için var olma” tarzını, “insanlık gerçeği” olarak da adlandırır. Kendisi için varlık tarzındaki varoluş olduğu gibi olmayan ve olmadığı gibi olan bir varoluştur (Fleischer, 2004, s. 242). Sartre için dünya ile insan gerçekliği arasındaki bağ, kendinde varlık ile kendisi-için-varlık arasında kurduğu bağ ile aynıdır.

“Kendinde-varlık” *tam, mükemmel, oluştan yoksun, cansız* bir dünyaya işaret eder. “Kendi-için varlık” ise buna karşıt olarak *mükemmel olmayan, tamamlanmamış ve oluş halindedir*. “Ne ise o olmayan, ne değilse o olan” varlık, kendi-için varlıktır (Sartre, 2009, s. 140). Mümkün olma kendi-içine ait bir yapıdır. Yani mümkün olma varlığın öteki bölgesine aittir. Kendinde-varlık ise asla mümkün de, imkânsız da olamaz, o vardır. “Kendinde varlık” yani kendisi olarak var olma şeklindeki varoluş, kendi içinde salt Pozitivist bir kimliktir. Olduğu gibidir ve başka biçimlerden arıdır.

“Kendisi için varlık” yani kendi için var olma tarzındaki varoluş, daha en baştan beri, kendisiyle hiçbir şekilde özdeş olamayacak olan, yani daima refere edişi ve başka türlü oluşu da kapsayan bir varoluş şeklinde tanımlanır. Varlık kendinde-varlıksa, bu demektir ki varlık kendi(nin) bilinci gibi kendine gönderme yapmaz: varlık bu kendidir (Sartre, 2009, s. 43). Yani olduğu gibidir. Onda bir bilinç söz konusu değildir.

Kendinde-varlık olumsal olsa da, bozulmaya uğrayarak kendi-için haline gelir ve kendisini yeniden ele alır. Kendinde-varlık kendi-için halinde kaybolmak için vardır. Varlık vardır, olmaktan başkaca olamaz. Ama varlığın kendine has imkânı -biçleme edimiyle açılan imkân-, kendini biçleyen kurban edici edimle bilinç olarak kendinin temeli olmaktır; kendi-için, kendini bilinç olarak temellendirmek üzere kendinde olarak kaybolup giden kendindedir. Böylece bilinç, bilinç-olmasını kendi kendisinden sağlar ve kendi kendisinin biçlenmesi olduğu ölçüde ancak kendine gönderme yapabilir, ama bilinç halinde biçleşen şey, bilincin temeli

olduğu söylenemeyecek olan olumsal kendindedir. Kendinde, hiçbir şeyi temellendiremez; kendi kendisini temellendirse bile (Sartre, 2009, s. 143)

Kendi-için varlık yani bilinç, dünyanın varlığının anlamını ortaya koyabilir. Onu “kendinde varlık” tan ayımlaştıran en önemli şey onun kendi kendisiyle özdeş *olmaması* ve bir *bilince sahip* olmasıdır. Bilinç olmadan dünya yalnızca öylece vardır. Yani o kendinde-varlıktır. Kendinde varlık dünyaya anlamı veremez. Dünyaya bilinç anlamını verir. Bu ise insan gerçekliğini önceller. Kendinde varlık alanı bilincin yöneldiği alandır. Yani “fenomenal alan” kendinde varlık alanıdır. Bilinç kendinde varlık alanını kendine konu edinir ve onun üzerine konuşur. Böylece dünyaya bilinç dolayımıyla anlam verilir. Buraya kadar kendi için varlık ve kendinde varlık arasındaki ayrımlardan kısaca söz ettik. Sartre kendi için varlığa yapıtında önemli bir yer verir. Bu nedenle incelemesinin alt başlıklarını hangi kavramlar üzerinden betimleyerek oluşturduğunu takip etmek gerekir.

Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te kendi-için-varlığı ikinci kısımda inceler ve kendi-için üzerine incelemesini üç bölüme ayırır. İlk bölüm kendi içinin dolaysız yapıları olarak kendinde mevcut olma, kendi-içinin olgusalılığı, kendi-için ve değer varlığı, kendi-için mümkün olanların varlığı, ben ve kendilik devresi olarak alt başlıklarını alır. İkinci bölümde kendi-için'nin zamansallığı olarak üç zamansal boyutun fenomenolojisi, zamansallığın ontolojisi, kökensel zamansallık ve psişik zamansallık: düşünüm alt başlıklarından oluşur. Üçüncü bölüm ise kendi içinin aşkınsallığı olarak kendi-için ve kendinde arasındaki ilişki türü olarak bilgi, olumsuzlama olarak belirlemeye dair, nitelik ve nicelik, gizil güçlülük, kullanılabilirlik, dünyanın zamanı ve bilgi alt başlıklarından oluşur.

Bilinç Üzerine

İnsan, bilince karşıt olarak vücuduyla yani bedeniyle varolandır. Vücudun ontolojik anlamı Sartre için kontenjanlılık (mümkün oluşumun) zorunluluğunun aldığı mümkün (contengent) formdur. Kendi bedeninin mevcutiyetini derinden ve rahatsız edici olacak ölçüde derinden- hissederken, öte yandan da kendini kendi bedeni olmayan olarak tasarlar ve bedenini, birtakım olaylar başına gelebilecek bir nesne gibi temaşa eder (Sartre, 2009, s. 111). Benim bedenimin -dünyaya ait bir şey- üzerinde sabitleşmiştir. Bedenim vardır diyebileceğim nesnel olgudur. Ama bu aynı zamanda da dünyaya ait bir olgudur (Sartre, 2009, s. 118). Her varlık gibi insanda kontenjandır. O halde o haklı olarak, zaruri olarak dünyaya, kontenjan varlıkların yerine aittir. Fakat nasıl dünyada olurum? Diğer cisimler (corps) arasında bir cisim (corps) olarak mı? Böylece "dünyaya geldim veya dünya var veya vücudum var, demek tek ve

aynı şeydir." Fakat insan vücudu da diğer tüm şeyler gibi saçma ve "gereksiz" (de trop) dır. Doğrulanmaz ham existence'ını farketmek yine bir bulantıdır ve sürekli olarak insan orijinal kontenjanlığının duygusu ile samimidir (Hante) (Reneaux, 1994, s. 66-67). İnsan bilincinin varlığı kontejanlığı, saçma bulur ve kendine yabancılaşarak kendini inşa eder.

Sartre “düşünümsel bilinç” ve “dolaysız bilinç” olmak üzere iki farklı bilinç türü olduğunu belirtir. Düşünümsel bilinç (conscience réflexive) üzerine düşünülmüş bilinci (conscience réfléchie) kendi nesnesi olarak ortaya koyar. Düşünüm edimi içinde üzerine düşünülmüş bilinç üzerine yargılarda bulunurum. Ondan utanırım, onu isterim, onu reddederim, vb. Algılamamın dolaysız bilinci ise, ne yargıda bulunmama, ne istememe, ne de utanç duymama imkân verir. Dolaysız bilincim algımı *bilmez*, onu *ortaya koymaz*; şu andaki bilincimde yönelim adına ne varsa dışarıya doğru, dünyaya doğru yöneltilmektedir. Algının kendiliğinden bilinci algısal bilinç değildir. Ama o algısal bilincin kurucusudur (Sartre, 2009, s. 28). Bilinç sadece epistemolojik değil ontolojik olarak da açıklanması ve incelenmesi gerekir. Eylemin, praksis alanının da zemini yine bilinçtir.

Sartre’a göre “varlık fenomeni”ni (phénomène d’être), bilince kendini dolaysız bir biçimde gösterir. Bilinç var olanları açılar. Bir şeye yönelik olarak bilinç iş görür. Bilincin dinamiği “kendinde varlık” ve “kendisi için varlık” arasındaki kartezyen yapıyı da ortaya koyar.

Bilinç, var olanların açınlanmış-açınlanışıdır (révélation révélée) ve var olanlar bilincin karşısına kendi varlıklarının temeli üzerinde çıkarlar. Bununla birlikte, bir var olanın varlığının özelliği, kendini, bilince, bizât kendisinin, açmamasıdır; bir var olanı varlığından soyamak mümkün değildir, varlık var olanın her zaman mevcut olan temelidir, varlık var olanın her yerinde ve hiçbir yerindedir, hiçbir varlık yoktur ki bir varlık tarzı olmasın ve kendisini hem açığa çıkaran, hem de örten varlık tarzının içinden kavranmasın (Sartre, 2009a, s. 39).

Sartre’a göre bilinç dinamizi şöyle işler: Bilinç bilinci olduğu şey aracılığıyla kendi gözünde farklılaştırır. Bu farklılaşma hali onu kendinin bilinci kılar. Bu şeyden kendi için olana gidiştir. Bir şeyin bilinci olmayan bir bilinç hiçbir şeyin bilinci olamaz (Sartre, 2009, s. 250). Bilinç böylece var olanın ötesine geçer. Fenomen ötesi olma hali bilinci ontik-ontolojik olarak görmemizi sağlar. Bilincin aşkınlığının temel özelliklerinden biri, ontik olanı ontolojik olana doğru aşmaktır. Var olanın varlığının anlamı, kendini bilince açık eden olarak varlık fenomenidir (Sartre, 2009, s. 39-40). Bu aşkınlığın ifadesi olarak kendisi olmayana gönderimde bulunur. “Aşkınlık bilincin kurucu yapısıdır; yani bilinç, kendisi olmayan bir varlıkta

taşınarak doğar”(Sartre, 2009, s. 38). Aşkın olma durumu bilinci bir şeye yöneltirken kendi konumlandırıcı duruşunda tüketir. Sartre bunu şöyle ifade eder:

Her bilinç, bir nesneye ulaşmak için kendine aşkınlaştığı ölçüde konumlandırıcıdır ve bu konum içinde kendini tüketir; şu anki bilincimde yönelim adına ne varsa, dışarıya doğru, masaya doğru yöneltmiştir; yargılayıcı ya da pratik, bütün etkinliklerim, şu andaki tüm duygulanımlarım (affectivité) masayı hedeflemekte ve onda emilmektedir. Her bilinç (conscience) bilgi (connaissance) değildir (örneğin, duygulanıma dair bilinçler consciences affectives vardır), ama her bilen bilinç ancak nesnenin bilgisi olabilir (Sartre, 2009 s. 27).

...bir şeyin bilinci olmak, bilinç *olmayan* somut ve dolu bir mevcudiyetin (présence) karşısında olmak anlamına gelir. Bir namevcudiyetin (absence) bilincinde olmak mümkündür. Fakat bu namevcudiyet zorunlu olarak bir mevcudiyet temelinde görünür bize. Oysa daha bilinç gerçek bir özneliktir ve izlenim de öznel bir doluluk halidir. Ama bu öznelilik, aşkın bir nesneyi, ona izlenimsel doluluk kazandırmak suretiyle ortaya koymak için kendinden çıkamaz (Sartre, 2009, s. 37). Sartre bu nedenle “şeyleri bilinçten atarak”, “bilinçle dünya arasındaki asıl ilişkiyi yeniden kurup”, bilincin, “dünyayı konumlandıran bilinç” olduğunu göstererek bilincin nesnesine aşkınlaştırdığı ölçüde dünyaya anlamını veren bilinç olacağını belirtir(Sartre, 2013, s.18).

Doğası gereği, daima bir şeyin bilinci olmasıyla bilinç, kendine gönderme yapar. Kendini başka bir yerde, başka bir şey olmayan olarak oluşturur. Bu fark, kendinin farkında olan bilinçlilik ve bir seyirci tarafından yaratılmayan-fark (hokka ve kalem arasındaki fark gibi), zaten bilinci kişisel bir şey olarak yaratır. Bu kişisellik ilk olarak kendi için mevcut olan varlık formunda var olan varlıktır. Ne var ki bu bilinç, yalnızca farklılığa dair bir bilinç değil, aynı zamanda da bu farklılığın doğasına dair bir bilinçtir. Fark olumsuzlamayı ve hayır demeyi de beraberinde getirir. Bilinç dünyaya bir Hayır olarak gelir ve sonsuz bir Hayır olarak kendinin farkındadır (H.J.Blackham, 2005, s. 114-116)

Sartre düşüncesinde “*Bilincin hiçbir tözsel yanı yoktur, o salt bir ‘görünüştür’; ancak kendine görüldüğü ölçüde varolur. Ama tam da salt görünüş olduğu, tam bir boşluk olduğu için (çünkü bütün dünya onun dışında kalmaktadır), görünüşün ve varoluşun ondaki bu özdeşliği nedeniyle, mutlak olarak düşünülebilmektedir*” (Sartre, 2009, s. 32) Dünyaya anlam katan bilinç, aşkın olanı ortaya koyar. Fenomenal olanın fenomen ötesine geçmesi bilincin fenomenin kendisine yönelip onun üzerine ve ötesine geçmesiyle gerçekleşir. Bilinç böylece kendinde varlık alanından çıkarak kendisi için varlık olarak varlığın bilincidir. “*Bilinç, varoluşuyla özü*

ortaya koyan bir varlıktır ve bunun tersine, özü varoluşu kapsayan bir varlığın yani görünüşü varlığı talep eden bir varlığın bilincidir” (Sartre, 2009, s. 39). Böylece Varlık bilinçle aynı anda ortaya çıkararak hem bilincin bağrında hem dışında ortaya çıkar ve mutlak içkinlikteki mutlak aşkınlık olur. Ne varlığın bilinç üzerinde ne de bilincin varlık üzerinde önceliği vardır: ikisi bir çift oluşturur. Bu varlık, kendi-içinsiz varolamaz kendi-için de aynı şekilde onsuz var olamaz. Bilinç bu varlığa nispetle onu olmak kipindedir, çünkü bu varlık bizatihi bilinçtir, ama bilincin olamadığı bir varlık olarak bizatihi bilinçtir. (Sartre, 2009, s. 154).

Sartre’a göre özgül bir özgürlük bilinci vardır ve bu bilinç iç daralmasıdır. Edimim, ben özgür olduğum için sâiklerin belirleyiciliğinden kurtulmuş olmaz. Bunun aksine etkisiz oldukları ölçüde o sâiklerin yapısı benim özgürlüğümün koşuludur (Sartre, 2009, s. 85). Özgürlüğüm hiç’in merkezinde bilicimde bizatihi kendisi için varlığa içkin olandır. Hiç bu anlamda içkinlik içindeki aşkınlık olarak ortaya çıkar.

Bilinç dünya içine fırlatılmış olmanın da bilincidir. Kendinde varlık karşında kendi için varlık yani dünya içinde olarak maddesel boyutunu, bedeni ve gömülü olduğu sınırlar karşısında yani kendilik boyutu karşısında insan bilinci ve gerçekliği bir bulantıyla karşı karşıya kalır. Yabancılaşma hiçliğin çok katmanlı olumsuzlamasıyla yüzleşmektir. Hiçlik ile olan bağı iç daralmasının, bulantının gerçekleşmesidir. Kendinde varlığa karşı kendinde olma arzusu eksikliğini tamamlama istemi bilincin özgür eylemleri ve seçimlerini ortaya koyar. Dünyanın içine bırakılmış olma durumu insanı suyun üzerinde yüzen bir tahta parçası gibi düşman bir evrenin içinde terk edilmiş olarak edilgin olacağı anlamına gelmez (Sartre, 2009, s. 690). Edilgin olan kendinde varlıktır. Etkin olan kendisi için onun aksine eyler. İnsan herhangi bir tahta parçası değildir.

Hiçlik Üzerine

Sartre göre “Varlık hiçlikten önce gelir ve hiçliği kurar” (Sartre, 2009, s. 64). Yani kendi-için kendinde olmamak üzere kendi kendisini durmadan belirler. Ayrıca bilinç hiçlikten öncedir ve “kendini” varlıktan devşirir (Sartre, 2009, s. 31). Böylece kendi-için kendi kendisini ancak kendineden kalkarak ve kendineye karşı temellendirebilir. Nitekim hiçleme, varlığın hiçlenmesi olduğundan, kendi-içinin varlığı ile kendindenin varlığı arasındaki kökensel bağlantıyı temsil eder (Sartre, 2009, s. 147). O halde varlığın kurucu unsur olarak hiçten, insan gerçekliğinden önce geldiğini görürüz. İnsan-gerçekliği, kendi varlığı içinde ve kendi varlığı için varlığın bağrındaki hiçliğin biricik temeli olarak varlıktır. (Sartre, 2009, s. 140). İnsan gerçekliği bir yandan varlık tarafından kuşatılır bu gerçeklik kendini varlığın içinde

bulur. Dünya içine yerleşmiş olan insanın durumu gibidir. Fakat o varlığın ötesine geçmekle onu dünya halinde düzenlemiş bütünlük olarak görünür kılar. Dünyanın, yani gerçekliğin bütünü ötesinden görünmesi, “insan-gerçekliği’nin de hiçliğin içinde yüzeye çıkmasıdır. (Sartre, 2009, s. 66). Hiçlik, ancak dünyanın hiçliği olarak kendini özellikle hiçlerse hiçlik olabilir. O halde ancak hiçlemesi içinde kendini özellikle dünyanın reddi olarak oluşturacak şekilde bu dünyaya doğru yönelirse hiçlik olabilir. Hiçlik, varlığı bağrında taşır (Sartre, 2009, s. 67).

Hiçlik aşkınlık olarak varlık-olmayandır. Fakat aynı zamanda varlığı bağrında taşıyarak bir olumsuzlama ortaya koyar. Hiçlik kendini ancak varlık fonu üzerinde hiçleyebilir: Eğer hiçlik verilebiliyorsa, bu, ne varlıktan önce ne de sonradır, ne de hiçlik genel bir tarzda varlığın dışında verilir, varlığın bizatihi bağrında, yüreğinde, bir kurtçuk gibi ortaya çıkar. Hiçliği yokluk olarak ya da salt boşluk olarak kavramamak gerekir. Hiçlik var değildir; hiçlik “oldurur”; hiçlik kendini hiçlemez, hiçlik “hiçleştirilir”. (Sartre, 2009, s. 71-72) . Kendinde-varlığın yalnızca tek bir varlık boyutu vardır, ama hiçliğin, varlığın bağrında olmuş oldurulan şey olarak ortaya çıkışı Kendinin ontolojik çokluğunu, karmaşasını ortaya koyar. *Aşkınlığın ve dünya-içinde-varlığın, başkası-için-varlığın, hiçlemenin birçok boyutunu ya da varlığın kendi ile olan birçok kökensel münasebetini temsil ettiğini görürüz. Hiçlik böylece hemen-hemen-çokluğu [quasi-multiplicite) varlığın bağrına buyur eder. Bu hemen-hemen-çokluk bütün dünya-içi çoklukların temelidir, çünkü bir çokluk, bağrında çokluğun açığa çıkacağı bir ilk birliği varsayar* (Sartre, 2009, s. 208).

Varlığın hiçlik tarzında açığa çıkışı olarak hiçleyici olanın mesafe alışı olduğu görülür. Hiçlik, var değildir, kendini hiçler. Hiçlik aşkınlık tarafından taşınır ve koşullandırılır (Sartre, 2009, s. 66). Hiçlik, bir varlığı bulmanın, ortaya çıkarmanın mümkün olduğu gibi bulunmaz, açılıp ortaya çıkarılmaz. Hiçlik her zaman için bir ötedir. (Sartre, 2009, s. 139)

Bilinç kendi kendini içkinlik olarak üretmek suretiyledir ki onu bilinç için aşkınlık olarak vareden hiçi hiçler. Ama her türlü aşkın olumsuzlamanın koşulu olan bu hiçliğin, oldukça önemli olan başka iki hiçlemeden hareketle aydınlatılabileceği görülüyor: 1) bilinç her türlü içerikten boşaltılmış olduğunda kendi sâiki değildir. Bu, bizî, düşünüm-öncesi cogitonun hiçleyici yapısına gönderir; 2) Bilinç, geçmişi ve geleceği karşısında, olmama kipindeki bir fmo- de du netre pas] kendi [soi] karşısında gibidir, Bu da bizî, zamansallığım hiçleyici yapısına gönderir. (Sartre, 2009, s. 86)

Bilinç hiçlik sayesinde kendi kendine içkin olarak kendini ürettiğinde aşkınlık olarak hiçi hiçler. Böylece o aslında ne değilse o olmayan varlık kipini ortaya koyar. İçkinlik içindeki aşkınlık bilinç ile hiç arasındaki kurucu ilişkiden doğar. Bu ise özgürlüğü ortaya koyar. İnsan gerçekliği bu hiçleyici edim üzerinde oluşur. Ve kendini özgürlüğe zorunlu varlık olarak görür.

Özgürlük hiç'in kuruculuğunda gerçekleşir. Ve eğer özgürlüğü kuran bu hiç'in ne olduğu sorulacak olursa, cevabımız şöyle olacaktır: hiç, olmadığı için betimlenemez, ama kendi kendisiyle münasebetleri içinde insan varlığı tarafından olmuş oldurulduğu ölçüde en azından anlamı ifşa edilebilir (Sartre, 2009, s. 85). Kendi –için hiçlikle olan bu bağı onu hem bütünlük olmayan hem de eksiklik olmayan konumuna da işaret eder.

Eksiklik Bütünlük Üzerine

Ontolojik betimleme dolaysız olarak şunu göstermiştir. Bu varlık, varlık kusuru olarak kendinin temelidir, yani olmadığı bir varlık tarafından kendi varlığında belirlenmeye bırakır kendini. İnsan-gerçekliğinin görüsüne verilen varlık, her zaman için eksikliği-olan ya da varolandır. Bu şunu ifade eder: İnsan-gerçekliğinin içini nedir? Kendinin temeli olarak kendi-için, olumsuzlamanın belirişi olmasıdır. Belli bir varlığı ya da bir varlık tarzını kendiliğinden olumsuzlayarak kendini temellendirir. Olumsuzladığı ya da hiçlediği şey, bildiğimiz gibi, kendinde-varlıktır. Ama herhangi bir kendinde-varlık değil: insan-gerçekliği her şeyden önce kendi kendisinin hiçliğidir. Kendi-için olarak kendiliğinden olumsuzladığı ya da hiçlediği şey, kendiden başkası olamaz (Sartre, 2009, s. 148-151).

Kendi-için'nin hiçlik olmak zorundalığı ve varlık'ın hiçlik aracılığıyla var olması nedeniyle varlık kökensel olarak ancak bütünlük olarak (var) olabilir. Eksik-olan kendi-için ya da mümkün olan, dünyanın belli bir haline mevcudiyet olarak kendi-için olduğu ölçüde, kendi içini/ eksik olanı/ mümkün olanı bu kendine mevcudiyetinden ayıran bir anlamda hiçtir. Fakat bir başka anlamda dünyada varolanın bütünüdür (Sartre, 2009, s. 167). Bu bütünlük dünyaya karşılık gelir. Şu halde, bilgi dünyadır. Dünya ve onun dışında hiç... Yalnız, bu “hiç” [“nen”] kökensel olarak, insan-gerçekliğinin içinden doğduğu şey değildir. Bu hiç, dünyanın açığa çıktığı radikal olumsuzlama olarak, insan-gerçekliğinin bizatihi kendisidir (Sartre, 2009, s. 260). *Kendi-için, kendi bütünlüğünü bozulmuş-bütünlük kipinde daha olacak olan olarak, bizatihi belirişiyle varlığın bütünlük olarak açığa çıkmasıdır. Bütünlenme her türlü erişimden kurtularak kendi-içini varlığı içinde belirleyen olarak kendi-içinin dışında görünür. Ama varlığın bütünlük olarak açığa çıkarılması varlığa erişmek değildir, tıpkı masanın üstünde duran iki fincanı sayma olgusunun da fincanlardan her birine varoluşu ya da doğası içinde erişmediği gibi.* (Sartre, 2009, s. 260). Bütünlük eksik olanı da ortaya koyar. Kendi için bu anlamda ne tam eksiklik ne tam bütünlük olabilir. O neyse o değil, ne değilse o olandır. *Eksik olan ile eksik olunanın gerçekleşmez bütünlük olarak ideal kaynaşması, kendi-içine musallattır ve onu kendi varlığı içinde bile varlık hiçliği gibi oluşturur. Bunun kendi-için-kendinde ya da değer olduğunu söylüyorduk. Ama bu*

değer, üzerine düşünülmemiş düzleminde, kendi-için tarafından konuşlandırıcı yönden kavranmış değildir, yalnızca varlık koşuludur (Sartre, 2009, s. 275)

Sartre susuzluk örneğini verir. Susuzluk bir eksikliktir. Aynı zamanda susuzluk susuzluğun bilincidir. Susuzlukta ki su içme arzusu olarak doyum peşinde olmaktır. Susuzluk bir eksiklik olarak kendisi için mümkün olanken aynı zamanda da kendi mümkün olanı değildir. Şuan ki susuzluğumu giderdiğimde, artık giderilmiş olan susuzluk olarak kendinin bilinci de değildir. O *İçilen-bardagın konuşlandırıcı bilincidir [conscience thetique] ve kendi(nin) konumsal olmayan bilincidir [conscience non-positionnelle de soi]. Dolayısıyla kendini bilinci olduğu bardağa doğru aşar ve bu konuşlandırıcı-olmayan mümkün bilincin bağlaşığı olarak, içilmiş- olan-bardak kendi imkânı olarak dolu bardağa musallat olur ve onu içilecek bardak olarak oluşturur. Böylece dünya, doğası gereği, hiçliğin kendinde bağlaşığı olarak dünya benimkidir, yani “daha olacak olmak” formunda olduğum şey olarak kendimi Ötesinde bulduğum zorunlu engelin kendinde bağlaşığı olarak benimkidir. Dünya olmadan ne kendilik ne de kişi vardır; kendilik olmadan, kişi olmadan dünya da yoktur* (Sartre, 2009, s. 143-170). Böylece eksiklik ve bütünlük ilişkisini de kendi için varlığın yapısı içine incelemiş olduk.

Özgürlük Üzerine²

İç Daralması-Bırakılmışlık

Sartre felsefesinin en önemli kavramı olan özgürlük bilincin varlığını ön koşul olarak ortaya koyar. Olumsuzlama bizi özgürlüğe, özgürlük kendini aldatmaya ve kendini aldatma da imkânının koşulu olarak bilincin varlığına gönderir. Bu ise kendinde mevcut olma olarak dolaysız bir yapı olarak kendi-için olandır. Kendi-için, kendi hiçliğinin temeli olarak kendi varlığının da temeli olamadığı sürece, kendi, kendi-için bu ve ikisi arasındaki münasebet hiçbir koşula bağlı olmayan bir özgürlüğün sınırları içinde kalır. Bu özgürlüğün sınırları, değeri, aynı anda benim kendimi de var eden özgürlükten başkaca hiçbir şeyin var edemeyeceği anlamındadır. Aynı zamanda somut olgusal sınırları içinde kalır. Şu halde değer-için-varlıkta [l'etre-pour-la-valeur] tam bir olumsallık vardır. Değer, kökensel ortaya çıkışında asla kendi-için tarafından ortaya konulmuş [po- see] değildir: kendi-içinle ayrılmazlık içindedir — o kertede ki, onun değerinin musallat olmadığı hiçbir bilinç yoktur ve geniş anlamıyla insan-gerçekliği kendi- içini ve değeri kapsar (Sartre, 2009, s. 158).

Dünyaya öylece bırakılmış varlık olarak insanın Tanrısız yaşamında sorumluluğun ve özgürlüğün içine düşmüştür. İnsan özgür olmamayı seçemez. Özgürlük bilincin varlığıysa, bilinç de, özgürlük

² Özgürlük kavramı Varlık ve Hiçlik'te Dördüncü kısımda özel olarak incelenmiştir. Sartre'ın üzerinde durduğu özel bir kavramdır. Biz incelememiz de kendisi-için varlık kısmında çerçevesini çizdiği kadar yüzeysel olarak üzerinde durduk.

bilinci olmak zorundadır (Sartre, 2009, s. 79). Özgürlük hiçliğin görünmesini koşullandığı ölçüde insanın varlığıdır. İnsan özgürlük varlığı olarak aslında özgürlüğün insan gerçekliğinin varlığı olarak görmemizi mümkün kılar.

Özgürlük iç daralmasıyla tezahür eder. İç daralması içinde kendini keşfettiren bu özgürlük, gerekçeler ile edim arasına usulca sokulan o hiç'in varoluşuyla nitelendirilebilir. Hiçleyici özgürlüğümü kendi kendisini içdaralması aracılığıyla kavrar (Sartre, 2009, s. 145). *İnsan özgürlüğün bilincine iç daralması içinde varır. İç daralması varlık bilinci olarak özgürlüğün varlık kipidir. Özgürlük, kendi hiçliğini ifraz ederek kendi geçmişini oyundışı bırakan insan varlığıdır.* (Sartre, 2009, s. 79)

İç daralmasının veya sıkıntısının bilinci yani farkındalığı kendim ile sıkıntım arasında bir mesafe koymayı gerektirir. Bu mesafe alış ise onun nesnesi olarak kalmaya karşılık gelir. Sıkıntılıyım diyen ben ile salt sıkıntı olan "ben" arasındaki bu mesafe iç sıkıntısının sonucudur. Bilinç dışında ki varlık ne ise o olan olarak vardır. Bilinç ise kendi dışındakinden içkin olarak kendine gidişte ne ise o olmayan, ne olmayan ise o olan bir varlıktır. Böylece kendinde varlık ile kendi-için varlık arasında mesafe açılır. Bilinç hiçbir şekilde ikisi arasında çakışma veya kesişme unsuru olamaz. İki varlık alanı ayrıdır. Hiçlik bu zemini oluşturur ve bilinci hiçliği hiçlemesiyle özgürlüğü zorunlu kılar. İç daralmasıyla açıkça ortaya çıkan özgürlük, özgür varlığı belirten Beni (Moi) yeniden yapmanın sürekli yenilenen mecburiyetiyle belirginleşir. Kendi karşısında özgürlüğün açık tezahürü olarak içdaralması da, insanın kendi özünden her zaman bir hiçlikle ayrılmış olduğu anlamına gelir (Sartre, 2009, s. 86). İç daralması, özgürlüğün, kendi kendisi tarafından düşünömsel kavranışdır. Bu bağlamda özgürlük dolayımıdır, çünkü her ne kadar kendi kendisinin doğrudan bilinciye de dünyanın çağrılarının olumsuzlanmasından doğar, özünün ontoloji-öncesi kavranışına ve kendisi için mümkün olanların yargı-öncesi anlamına sahip bilinç olarak kendi kendimi yakalamak üzere, kendimi bağlamış olduğum dünyadan bağlarımı koparır koparmaz özgürlük ortaya çıkar (Sartre, 2009, s. 92). Bu içdaralmasıyla yüzleşmek ve özgürlüğümün sorumluluğunu almak zorundayımdır. Öte yandan bu iç daralmasından kaçmak mümkündür.

İç daralmasından kaçmak gelecekte başka yere kendini çevirmek, geçmişin tehditini ortadan kaldırmaya çalışmaktır ve benim özümü taşıyan ve bu özün ötesine geçen aşkınlıktan kaçıştır. Özgürlükten kaygılanmak, iç daralmasından kaçmak aslında mümkün de değildir.

Benin karşısında duran bir özgürlük olsaydı beni kaygılandırarak olan bu özgürlüğü, özümün, yani Benimin bağrına yeniden yerleştirmeye çabalandım. Burada Beni, içimde barınan ve özgürlüğüme metafizik bir etki gücü olarak sahip olan küçük bir Tanrı gibi düşünmek söz konusudur. Bu durumda varlığım artık varlık

olarak özgür olmaz da, bilincimin bağrında Benim özgür olur. Bu da büyük ölçüde güven verici bir kurmacadır [fiction], çünkü böylece özgürlük opak bir varlığın bağrına itilmiş olur: özümün saydamlık [translucidite] olmaması, içkinlikte aşkın olması ölçüsünde, özgürlük de özümün özelliklerinden biri haline gelecektir. Kısacası, özgürlüğümü kendi Benim içinde başkasının özgürlüğü gibi kavramak söz konusudur burada (Sartre, 2009, s. 95)

İç daralması, korku değildir. Çünkü korku dünyanın varlıklarından duyulan korkudur. İç daralması ise ben karşısında duyulan iç daralmasıdır. Hem gelecek hem geçmiş karşısındaki iç daralmasıdır (Sartre, 2009, s. 83). İşte bu iç daralması özgürlüğün keşfettiren ve onun hiçbir bağrında ortaya çıkmasıdır.

İnsan özgürlüğü, insanın özünü önceler. Yani onu olanaklı kılar. İnsan daha şimdiden yapılmamış olarak, kendi kendisini yapar. Kendini yaratır fakat bu önceden belirlenmiş bir yol değildir (Copleston, 2010, s. 22).

Zamansallık Üzerine

Sartre'a göre, kendinde varlığın hiçlenmesi olarak onun içinde beliren kendi-için hiçlenişin üç boyutunda da yer alır. Her boyut, kendini kendine doğru yansıtan bir hiçliğin ötesinde olacağı şey olmanın bir tarzıdır ve varlıksal bir düşüşün farklı bir biçimi olarak, kendi-içinin daha olacak olduğu varlık yoksunlaşmasıdır (Sartre, 2009, s. 209). Kendi-için, bizi ilk ekstazlara sınırlar. Bunun için hem hiçleyişin kökensel anlamını belirtenlerle, hem de en küçük hiçleyişi temsil edenlerle sınırlayarak şunları yapabilir ve yapmak zorundadır: İlk olarak 1) ne ise o olmamak; 2) ne değilse o olmak; 3) sürekli bir geri göndermenin birliği içinde, ne değilse o olmak ve ne ise o olmamak. Ekstazın anlamı kendine olan mesafe olduğundan, gerçekten de üç ekstaz boyutu söz konusudur (Sartre, 2009, s. 208-209). Bütün bu boyutların içinde aynı anda var olmak zorundadır. Bu boyutlar zamansallığı da ortaya koyar. Kendi için ilk hiçleme boyutundan kendinin önündedir, sonra arkasında ve en sonunda bir eksiklik olarak kendini kavrar. Kendi için geçmiş, şimdi ve gelecek arasında kendini dağıtır ve kendinde olmaz hiçlediği kadar zamansallığını ve bilincini ortaya koyar. Zamanın boyutlarında ontolojik bir öncelik sıralaması yoktur. Üçünün önceliği aynı anda aynı oranda olmak bakımından hiçliğinde zeminini sunar. Zamansal bütünlük şimdide çakılı olan değildir. Geçmişten geleceğe doğru mümkün olanlar bütünü olarak zamansal bütünlüğü görebiliriz. Olumsuzlama ya da hiçleme geleceğe doğru atılır aynı zamanda geçmişte olanında olumsuzlanmasını kendi içinde barındırır. Olumsuzlamadan geleceğe doğru olan yön kendinde olumsuzlama haline gelmek için kendi-içinin olumsuzlamasında eksik olan şey olmaktadır

Kendinde-varlık, kendi kendisinde gelecekteki gibi beliren bir varlıkta açığa çıkar. Bu demektir ki kendi-içinin varlık karşısında kendim oldurduğu olumsuzlama ekstatik bir gelecek boyutu taşır: ben, ne ise o olmayarak (benim kendi imkânlarımla ekstatik ilişki) buradakinin açığa çıkarıcı gerçekleşmesi olarak kendinde-varlığı daha olmayacağım. Bu da benim, bütünlüğü bozulmuş bir bütünlüğün tamamlanmamışlığı içinde buradaki ne mevcut olmam demektir. (Sartre, 2009, s. 272-273).

Kendi-için varlığın kendinde varlığa yönelik olumsuzlaması varoluşsal olarak gelecek boyutu taşır. Gelecek hiçleyici hamle ile kendi içini kurar. Kendi içinde açığa çıkan kendinde varlık olmayan olarak bütünlüğün bozulmuş ya da tamamlanmamış biçimi olacaktır. Geçmiş bir bellek gibi şimdi ile bir köprüdür. Geçmiş, geçmişte kalmış olan olarak olduğum kendindedir. Geçmiş, aslında, beni geriden doğru [par-derrriere] olduğum şey olmaya mecbur eden o ontolojik yapıdan ibarettir (Sartre, 2009, s. 185). Fakat asıl olan dünyaya mevcut olmak olarak şimdide kalmak ya da geçmişin belleksel boyutunda kalmak değildir. Gelecek kendi-içinin kendisinin sorumlu olduğu bir atılımdır.

Gelecek, olgusalığım (Geçmiş), kendi-içinin (Şimdiki zaman) ve kendi-için için mümkün olanın (Gelecek) aniden ve sonsuzca sıkıştırılmasının kendi-içinin kendinde varoluşu olarak en sonunda Kendini açığa çıkaracağı ideal noktadır. Ve kendi-içinin olduğu geleceğe yönelik projesi, atılımı kendindeye doğru bir projedir, atılımdır. Bu bağlamda Kendi-için kendi geleceğini olmakla yükümlüdür, çünkü o ancak kendi önü sıra ve varlığın ötesinde olduğu şeyin temeli olabilir: “hep gelecekteki bir oyuk” olma zorunluluğu kendi-içinin bizzatibi doğasıdır (Sartre, 2009, s. 197).

Özetle Bilincin zamanı, kendine kıyasla kendi kendisinin tamamlanmamışlığı olan bütünlük olarak zamansallaşan insan-gerçekliğidir. Bir bütünlüğün içine bütünlük-bozucu maya olarak sızan hiçliktir (Sartre, 2009, s. 223).

Aşkınlık

Bilgi sorunu aşkınlık kavramıyla da ortaya çıkar. Görü olmadan yani fenomen olmadan bilgi mümkün değildir. Bir şeye yönelik olan bilinç aynı zamanda –e mevcut olarak mevcudiyetini ortaya koyar. Bunun ontolojik düzlemde ifadesi bilincin kendi için içinde yansıma aynı zamanda yansıtan olmasıdır. Yani “yansı yansıtan” olan bilinçtir. Bu mevcudiyetin özsel yapısındaki olmamak durumudur. Mevcudiyet, kendisi olunmayan şeye mevcudiyet olarak, radikal bir olumsuzlamayı kapsar. Ben olmayan şey bana mevcut olan şeydir. Bilginin temeli olarak, kökensel mevcudiyet münasebeti olumsuzdur. Dolayısıyla bilgi bir varlık kipi olarak ortaya çıkar. Bilmek, ne iki varlık arasında daha sonra kurulan bir münasebet, ne bu iki varlıktan birinin bir faaliyeti, ne de bir nitelik, özellik ya da yeterliliktir. Bu, ...e mevcudiyet olarak tanımlanan kendi-içinin varlığının ta kendisidir; yani, kendisine mevcut olduğu varlık karşısında kendini o

olmayan olarak olduracak olandır. Bu demektir ki kendi-için, kendini ancak belli bir varlık-olmayan gibi yansıtan bir yansı kipinde olabilir. “Yansı-yansıtan” çiftinin hiçlik içinde çökmemesi için yansıtılanı nitelemek zorunda olan “bir şey”, salt olumsuzlamadır. Yansıtılan, belli bir varlığın yanında o varlık-olmayan olarak kendim dışı diye nitelendirir; “bir şeyin bilinci olmak” diye adlandırılan şey tam da budur (Sartre, 2009, s. 251). Aşkınlık fenomen ötesine geçen bilincin edimi ve bilgi inşa edici yapısıdır. Sartre Başkası-için-varlık kısmında başkasını aşmak, bedenini aşmış aşkınlığı, bakışı aşmak gibi bazı kavramlardan da söz etmektedir. Aşma kendinde varlıktan kendi içine doğru iken, aşkınlık bilincin fenomende fenomen ötesine geçişidir.

Değerlendirme

Hiçlik çokluğu, mesafeyi, aşkınlığın imkanını, bilincin ediminin zeminini oluşturur. Bilinç hiçlik sayesinde kendindeyi olumsuzlama tabii tutar ve insan gerçekliğini ortaya koyar. Bu dünyanın anlamını veren hamledir. Bilinç hiçlik zemininde dünyaya anlamını verir. Kendisiyle özdeş olan, otonom, donuk ve kendile dolu olan varlık olarak dünya maddesel görünen kendiliğini ancak kendinin zıttı olan bir kuvvetle anlamlandırabilir. Bilinç hiçlikten öncedir ve “kendini” varlıkta temellendirir. Fakat salt kendinde varlık olarak kalmaz. Kendisi için varlık alanında bilinç aşkınsal edimini gerçekleştirir. Hiçlik bir kurtçuk gibi varlığın yüreğindedir. Bilinç onun farkına vardığında artık ne ise o olmayan olarak insan gerçekliğini oluşturur. Bilincin olumsuzladığı ya da hiçlediği şey, kendinde-varlıktır. Fakat herhangi bir kendinde-varlık değil: insan-gerçekliği her şeyden önce kendi kendisinin hiçliğidir. Bu durum ondaki eksikliği ve bütünselliği meydana getirir. Bu bütünsellik ne ise o olmayan, ne değilse o olan varlık oluşudur. Bilinç hiçi hiçlediğinde, daha büyük bir atılımla kendini oluşturur. Bu tamamlanmış olan, donuk, kendile dolu bir hareket nihayeti değildir. Süreç ve sürekli dinamik bir yapıya karşılık gelir. İnsan olmak arzusunu içinde taşır. Hiçleyerek kendisini oluşturan insan kendi dünyasında eksiklik duyar. Bu eksiklik aslında insanın içindeki varlık ve hiçlik gerilimini de gün yüzüne çıkartır. Hiçlik var değildir; hiçlik “oldurulur”; hiçlik kendini hiçlemez, hiçlik “hiçleştirilir”. Şu halde geriye, özelliği hiçliği hiçleştirmek olan, onu kendi varlığıyla ayakta tutan, onu durmadan kendi varlığıyla yayan bir varlığın – kendinde olmayan bir varlığın –, hiçliğin şeylere gelmesine aracılık eden bir varlığın varolmak zorunda olması kalır. Hiçliğin dünyaya gelmesine aracılık eden varlık kendi öz hiçliği olmak zorundadır. Ve bununla anlaşılması gereken şey de, hiçleyen ve böylece bu kez kendisi varlık içinde bir temel gerektiren bir edim değil, ama varlığın kazanılmış olan ontolojik bir özelliğidir (Sartre, 2009, s. 72). Hiçlik oluşturunca olumsuzlama olarak kendi hiçlemesini de bilinç sayesinde gerçekleştirir. Böylece genel hatlarıyla hiçliği betimlemiş olduk.

Kendi için zamansal ve mekânsal bir varlıktır. Kendisi bir zaman ya da bir mekan olmayarak sürekli bir edim ve oluş halinde özgürlüğünün de sorumluluğunu üstelenen varlıktır. Kendi içinin gelecek kipi zamansallığının atılımsal boyutunu gösterir. Gelecek henüz gerçekleşmemiş olarak insan varlığının seçim yapmasına da karşılık gelir. Seçim yapmak hep henüz olmamak henüz gerçekleşmemiş olmak olarak eksikliği de karşılık gelir. İnsan varlığı tam değildir; o geleceğe, henüz gerçekleştirilmemiş bir geleceğe doğru açıktır. Bu geleceğin boşluğu, failin seçimleri tarafından doldurulmalıdır (MacIntyre, 2001, s. 38). Seçimi kendisinin üstelendiği şeydir.

İnsan kendi gerçekliğini bir iç daralması olarak keşfeder. Böylece hiçleyici hamlesiyle özgürlüğünü de ortaya koyar. İnsan henüz belirlenmemiş bir tasarıdır. Onun eylemleri acte gratuit(özgür ve başı boş şekilde) olandır. Eylemleri ve seçimleriyle insan kendi özünü oluşturan varlıktır. O aşkınlığında içkinlik, eksikliğinde bütünsel, özgürlüğünde zorunluluk olan bir var olandır. Bilinç ve hiçlik varlıktan sonra gelir, varoluştan önce gelir. İnsan gerçekliği yani kendi için varlık kendini kuran kendini oluşturan dinamik bir varlıktır. Bu haliyle o bir nelik yani ne ise o olanın özdeşliğini kendinde taşımaz.

İnsan ham fenomenal yanıyla bedeniyile bilinen ve görünür olandır. Aynı zamanda bilinç onun insan gerçekliğini ortaya koyduğu yanıdır. Ham maddi yan kendinde varlık olarak mutlak olanı ve saçma olanı da ortaya çıkarır. Dünya bilinçten önce ona anlamını vermeden önce doğmuş olma, ölmüş olmaya ya da fırlatılmış olmanın saçmalığıyla dolu kendinde varlık alanıdır. Tanrı bu kendiliğin yaratıcısı değildir. Fakat insan kendi olumsuzlamasında kendini yaratan unsuru kendinde taşır. O kendini oluşturur ve dünyaya anlamını verir. Bilinç kendinde varlıktan yoksun olduğu ölçüde hiçlik, hiçlikle münasebet kurduğu ölçüde eksiklik fakat kendinde tamamlanma arzusu içermesi bakımından bütünsel, etkin ve hiçliği hiçlemesiyle özgür, yaratıcı, eylemlerinin seçimlerini üstlendiği sürece sorumlu olandır. İnsan bütün bunların hepsini taşır.

3. ICHUS

KAYNAKÇA

- Copleston. (2010). *Sartre*. İstanbul: İdea Yayınları.
- Fleischer, M. (2004). *20.Yüzyıl Filozofları*. İzmir: İlya Yayınevi.
- Foulquie, P. (1998). *Varoluşunun Varoluşu*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Gürsoy, K. (1988). *Egzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Gürsoy, K. (2014). *Varoluş ve Felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- H.J.Blackham. (2005). *Altı Varoluşçu Düşünür*. Ankara: Dost Kitabevi.
- MacIntyre, A. (2001). *Varoluşçuluk*. İstanbul: Paradigma
- Mengüşoğlu, T. (tarih yok). *Fenomenoloji Felsefesi*. 47-80.
- N.Magill, F. (1992). *Egzistansiyalist Felsefenin Beş klasiği*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Reneaux, R. (1994). *Egzistansiyalizm Üzerine Dersler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Sartre. (2009). *Varlık ve Hiçlik*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. İstanbul: PARADİGMA.

3.ICHUS

Spinoza Felsefesi'nde İnsan ve Doğa İlişkisi*The Relationship Between Human and Nature in Spinoza's Philosophy***Tuğçe Eser¹****Abstract**

The relationship between human and nature is one of the important problems in the history of philosophy. This relationship is basically based on different understanding of human and nature concepts. Human beings are considered by some as a part of nature and for others in terms of their differences from nature. To understand the importance of the debate on this problem, it will be sufficient to look at our age, which is only a small part of human history. The pandemic process we live in can be evaluated within this framework. When evaluated in this context, we see the results of establishing our relationship with nature incorrectly. Spinoza's philosophy offers us a different life proposition in this regard. It rejects a hierarchy that accepts the superiority of human. The essence of all beings in nature is conatus, which is accepted as the most basic principle and supreme virtue. Human, like other natural beings, is a part of the natural whole. Therefore, he can establish a good lifestyle as long as he understands himself as a part of this whole. Understanding nature reveals

Özet

İnsan ve doğa ilişkisi felsefe tarihinin önemli problemlerinden biridir. Bu ilişkiyi değerlendirmenin temelinde doğa ve insana ilişkin bir takım kabuller mevcut olduğu için bunlar üzerine farklı okumalar mevcuttur. İnsan kimilerince doğanın bir parçası olarak vurgulanırken kimileri tarafından doğadan farklılıkları bakımından ele alınmaktadır. İçinde yaşadığımız pandemi süreci doğaya ve insan-doğa ilişkisine bakışımızın sonuçlarının yaşantımızı ne derece belirlediğinin farkına varmak açısından önemlidir. Tam da bu noktada felsefenin yaşam ile bağına açıkça görmek olanaklı olur. Onun salt teorik bir uğraş olmadığını pratik, gündelik insan yaşamı üzerinde ne derece önemli olduğunu gözler önüne serer. Çok yönlü ele alınabilecek bu konuyu Spinoza felsefesinden yola çıkıp ele almamızın nedeni ise, Spinoza'nın batı felsefesinin genel eğiliminden farklı olarak bu ilişkiyi ele alışının insanmerkezci (*anthropocentrism*) değil, doğamerkezci (*ecocentrism*) olmasıdır. Doğamerkezci anlayış insanın doğayla ilişkisini

¹ Tuğçe Eser, Doktora Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe, tugceser1233@gmail.com

an intellectual love for nature (Amor Dei Intellectualis) inside us. The focus of this study will be to think about the Spinozist perspective. And thus to explain that people can establish a good life only by thinking about their relationship with nature.

Keywords: Amor Dei Intellektualis, Conatus, Human, Nature, Spinoza.

yalnızca kendi faydasını gözeterek şekilde belirlemesine bir eleştiri getirir. Spinoza felsefesinde insanın kendini doğadan bağımsız düşünmesi, doğayı kendi çıkarları için sömürgeleştireceği bir çalışma alanı olarak kabul etmesi olanaklı değildir. Spinozacı doğa anlayışı hiyerarşik bir düzeni içermediği için insanın diğer doğa varlıkları karşısındaki üstünlük iddiasını da reddeder. Tüm doğa varlıkları bir bütün olan doğanın birer parçasıdır ve temelde hepsi var kalma çabası (*conatus*) ekseninde eylerler. İnsanın iyi bir yaşam sürmesi için doğa ile ilişkisini egemenlik üzerine değil entelektüel sevgi (*Amor Dei Intellectualis*) üzerine kurması gerekir. Bu çalışmanın konusu Spinoza'nın bu düşüncesini ele almak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amor Dei Intellektualis, Conatus, Doğa, İnsan, Spinoza.

Giriş

İnsan ve doğa ilişkisi felsefenin hem teorik hem de pratik alandaki önemli sorunlarından biridir. Batı felsefesinde, özellikle F. Bacon sonrası bilimsel perspektif ile birlikte insan ve doğa arasındaki ilişkinin değerinin göz ardı edildiği söylenebilir. Bacon'a göre doğa insan için yalnızca kendi avantajlı konumunu yaratabileceği bir keşif alanıdır ve insana bilgi ve dolayısıyla da güç sağlayacak bir aracı ifade etmektedir. Böylece doğayı bilmek, tanımak ile doğaya egemen olmak eşdeğer tutulmuş olur. Modern felsefenin, Descartes'ın dualist ayrımı ile güçlenen mekanik doğa anlayışı da yine insan ve doğa ilişkisini bir özne ve nesne ilişkisine indirgemiş olur. Batı felsefesindeki "aşkınlık" ve hiyerarşi vurgusu bu dinamiği beslemeyi sürdürür. Öte yandan doğayı, hiyerarşik bir düzen olarak değil; insanın "insan-olmayan"larla (*non-human*) bağlarının vurgulandığı bir bütün olarak ele alan anlayışlara daha çok doğu düşüncesinde (Taoizm, budizm) rastlamaktayız. Batı felsefesinde insan merkezci (*human-centric*) doğa anlayışının eleştirisi ve doğa merkezci (*eko-centric*) anlayış, her ne kadar 20. yüzyılda ortaya çıkan derin ekoloji, radical ekoloji, toplumsal ekoloji ve ekofeminizm gibi kuramlar ile güçlenmiş olsa da, doğa merkezci anlayışın kökenlerini daha eskiye dayandırmak mümkündür. Nitekim Spinoza kendisinden sonraki doğa çalışmalarında ve çağdaş doğa anlayışlarında bu minvarde çok etkili olmuştur. Spinoza'nın doğa anlayışındaki özgünlüğü anlayabilmek için Descartesçi yaklaşımı kısaca ele almak gerekmektedir.

Descartes sağlam bir felsefe kurmak için bir temel olarak düşündüğü kesin bilgiye ulaşma etkinliğini şüphe ile başlatır. Bu yöntemsel şüphe en nihayetinde kendisinden şüphe edilemeyecek bir bilincin yani *Cogitonun* kesinliğinin ortaya konmasıyla son bulur. Descartes felsefesinde *Cogito* geri kalan her şeyi inşa etmek için bir dayanaktır. Bu nedenle de dünya bu *Cogitonun* etrafında döner. «İnsan zihni»

ve «insan bedeni» bir aradalığı problem teşkil edecek iki ayrı töz olarak kabul edilir. Birbirlerinden tamamen ayrı bu iki tözden biri olan zihin ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü insan ancak rasyonelitesi sayesinde özgür iradeye sahip olabilir. Zihnin ya da ruhun bu türden bir güzelleme felsefe tarihinde çok daha eskiye dayandırılabilir; özellikle Platon'un etkisi oldukça büyüktür. Bu anlamda ruh her zaman bedenden daha çok önem atfedilen ve vurgulanan bir kavram olmuştur.

Descartes felsefesinde, *Cogito*dan farklı olarak beden ve dış dünya bilinçten yoksun mekanik biçimde işleyen bir düzene sahiptir. Nitekim düşünmek bedene değil, yalnızca ruha aittir. İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan yegane şeyin düşünmek olduğu kabul edildiğinde ise insanı insan yapan şeyin yer kaplamak yani bedene sahip olmak olmadığı da kabul edilmiş olur.² Peki bu bizim için nasıl bir dünya düzenini ifade eder? Bizi ilgilendiren kısma odaklanacak olursak, öncelikle değer yargısı cogito ekseninde kurulduğu için, onun dışında kalan varlık alanının değersizleştirilmesi kaçınılmaz oluyor. Beden ve ona ait duygular insanın iyi bir yaşam sürmesi için engel olarak düşünülüyor. Ayrıca tüm doğal varlıklar üzerinden düşündüğümüzde mekanik bir doğanın parçası olan ve ruha sahip olmayan her şey önem hiyerarşisinde altta yer almak durumunda kalacaktır. Örneğin Descartes'e göre hayvanlar da birer makinedir. Dolayısıyla onlar salt düşünme yetisi bakımından değil aynı zamanda hissetme yetisi bakımından da eksiktirler. Bu da onları insanların kullanımına tabi kılar ve tahmin edilebileceği gibi bu sınırı olmayan bir kullanımı ifade eder.³ Bu nedenle de bu bakış açısı ekolojistler, hayvan hakları savunucuları tarafından eleştirilmektedir.

Spinoza Descartes rasyonalizminden etkilenmiş olsa da dualizm, töz, özgür irade, tanrı anlayışı gibi konularda tamamıyla ayrılır. Tüm bu ayrımları burada yapmak ve bu konuları ele almak mümkün değildir elbette. Biz burada Spinoza'nın doğa ve insan ilişkisini nasıl ele aldığını açık kılmaya çalışacağız.

Spinoza en önemli eseri olarak kabul edilen *Ethica*'yı doğa ekseninde inşa eder. Doğakavramının yanı sıra töz ve tanrı kavramlarını da sıkça kullanır. *Ethica* töz kavramı ile başlar ve sonrasında tözün tanımı gereği tek olması gerektiği bu nedenle de sonsuz, ebedi olanın birden fazla olamayacağı konusunu açık kılar. Töz, varolan mevcut olan her şeyi içerir. bu nedenle de Spinoza ona Tanrı ya da Doğa anlamına gelen *deus sive natura* der. Spinoza'nın tanrı kavramını doğa ile aynı anlamda kullanması onun bir panteist olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Spinoza'nın *deus sive natura* ifadesini kullanmasının nedeni hakkında farklı yorumlar dile getirilebilir ancak Diego Tatián'ın şu ifadesi dikkate değerdir: «*Ethica*, yalnızca «tabiat» kelimesi kullanılarak tekrar yazılabilir.» (Tatián, 2019: 57). Yine şunu gözden kaçırmamak gerekiyor: Yahudi-hristiyan geleneği tanrıyı doğaya aşkın bir varlık olarak ele almakla kalmıyor aynı zamanda doğayı her türlü kutsallıktan bağımsız olarak ele alıyordu. Oysa Spinoza için en başta kutsal olan ve olmayan ayrımı yoktur. Çünkü Yahudi-hristiyan geleneğe dünyeviliği dolayısıyla da düşmüşlüğü ifade eden doğa Spinoza felsefesinde çok farklı bir konuma yerleşir.

Spinoza fiziksel olanı düşünsel olandan hem gerçeklik bakımından hem de değer bakımından daha eksik olarak görmez. Fikirler ve şeyler aynı düzen ve bağlantıya sahiptirler. Doğaya aşkın, yüce bir neden ya da amaç (*telos*) yoktur. Doğa olduğu gibi olandır ve bir amaca hizmet ettiğini düşünmemiz

² Bkz. Descartes, Altıncı Meditasyon.

³ Bu konuyla ilgili bkz. D. Tatián (2009), *Spinoza Dünya Sengisi*, “Balıkların Sonsuzluğu”, çev.H. Turşucu-S. A. Hancı, Dost: Ankara, s. 31-40.

için bir neden bulunmaz. Doğadaki her şey birbiriyle organik bir bağ ile bağlıdır. İnsanlar şeyler arasında çeşitli ayırmalar yapar ancak gerçekte tek bir doğa, dolayısıyla da tek bir doğa düzeni mevcuttur.

Spinoza'ya göre insanlar doğayı ve onun düzenini kendileri üzerinden yorumlamaya eğilimlidirler. bu nedenle de onda teleolojik bir yan ararlar. Nitekim bu anlamı yaratan, atfeden insanın kendisidir. İnsanın asıl yapması gereken bilmediği olaylar üzerine varsayımlarda bulunmak değil olayların nedenlerini ve kendi doğalarını anlamaya çalışmak olmalıdır. İnsanın doğada kendisi için faydalı olan şeylerden yola çıkarak doğanın aşkın bir güç tarafından kendileri için yapılmış olduğunu düşünmesi de nedenleri bilmemesinden ötürüdür. Nedenlere yönelmek yerine sonuçlardan çeşitli çıkarımlar yapmaya çalıştığımızda doğa düzenine uygun olmayan şeyler hayal ederiz(Spinoza, 2019b: 118-133) Spinoza'ya göre dünyayı insanın kullanımı için yapılmış bir şey olarak düşünmemiz için bir nedenimiz yoktur. Spinoza *Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme*'de şöyle diyor:

İnsanlar doğa hakkında ne kadar az bilgiye sahipse, o kadar kolay onca şey uydururlar; mesela ağaçların konuştuğunu, insanların bir anda taşlara, pınarlara dönüştüğünü, aynalarda hayaletlerin görüldüğünü, bir şeyin yoktan var edildiğini ve bunun gibi nice başka şeyi. (Spinoza, 2019a: 75).

Bu nedenle aklımızı ıslah etmemiz gereklidir. Aklı ıslah etmek, «onu hayalgücünün ürünü olan olan fikirlerden veya inançlardan» arındırmaktır (Spinoza, 2019a: 135).

Spinoza'da insan doğanın merkezinde ya da ondan kopuk bir varlık olarak ele alınmaz. Doğanın merkezine insanı yerleştirmek insan ve diğer varlıklar arasında bir tahakküm ilişkisine neden olur. Spinoza insanı ideal bir varlık haline dönüştüren bir anlayıştan ziyade onu doğadaki diğer canlılar gibi dış faktörlerden etkilenen bir varlık olarak ele alır. Kartezyen insan anlayışında olduğu gibi insanı rasyonel bir varlık olmanın sınırları içine hapsedmez ve bu rasyonalite üzerinden ona bir değer atfetmez. İnsan da tıpkı diğer doğa varlıkları gibi doğa tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla Spinoza'ya göre insanda idealleştirildiği şekilde özgür irade diye bir şeyin varlığından söz edemeyiz. İnsanın özgürlüğü ancak ve ancak kendisini belirleyen çeşitli etkilerin farkına varmak ve nedenleri anlamaktır. Dolayısıyla burada özgürlüğün oldukça farklı bir yorumunu görmekteyiz. İnsan «kendi eylemlerinin özgür nedeni olamaz» (Spinoza, 2011: 285). Bu olanağa sahip olan, tanımı gereği, tözdür. Spinoza tözü «kendinde olan ve kendisi aracılığıyla kavranabilen şe» olarak tanımlar (Spinoza, 2011: 33). Özgür ise «salt kendi doğasının zorunluluğu sonucunda varolan ve eylemini sadece kendisi belirleyene» denir (Spinoza: 2011: 35). İnsan açısından özgür olmak ise belirlenimlerin dışına çıkabilmek değil bizi belirleyen etkilerin neler olduğunun farkına varabilmek ve buna göre eyleyebilmektir. Biz dünyaya geldiğimiz andan itibaren sonsuz etkilenimler vasıtasıyla eyleyiriz. Dolayısıyla her bir bağlantısını göremeyeceğimiz kadar büyük ve karmaşık bir ilişkiler ağının içerisinde buluruz kendimizi. Spinoza Ethica'sında bu ilişkiyi şöyle ele alır:

Zihinde mutlak ya da özgür irade diye bir şey yoktur, sadece zihnin bir nedene bağlı olarak şu ya da bu seçimi yapması belirlenmiştir; aynı şekilde bu neden de başka bir nedene bağlı olarak belirlenmiştir, bu başka neden de yine başka bir nedene bağlı olarak belirlenmiştir ve bu böyle sonsuzca sürer gider (Spinoza, 2011: 285).

Bununla birlikte Spinozacı doğa hiç de muğlak, ulaşılamaz bilgilerle donatılmış değildir. Bu nedenle de insanın anlama yetisini aşan bir düşüncüyü barındırmaz. Bu da aynı zamanda varlıklar arasında bir hiyerarşi kurulmadığını ifade eder. Tüm doğa varlıkları en mükemmele doğru yükselen teleolojik bir hiyerarşi sisteminin parçası olarak değil, aksine kendi varlıklarını sürdürmek için doğalarından başka bir ereğe yönelme ihtiyacından bağımsız bir zorunlulukla eyleyler. Bu temel yasa

Ethica'nın 3. bölümünde karşımıza çıkan conatus kavramıdır ve Spinoza felsefesinin en önemli kavramlarından biri olduğu söylenebilir. «Var kalma çabası» olarak türkçeleştirilen bu kavram doğadaki organik ya da inorganik bütün varlıkların tabi olduğu bir temel yasadır. Doğadaki tüm varlıklar doğal olarak kendi varoluşlarını olumlarlar. Bu onların özünü oluşturur, yani sonradan edinilen bir dürtü ya da çaba değildir. Dolayısıyla bu ortaklık her bir bireyin diğer bireylerle etkileşimini etkileyen en temel yasadır. Spinoza'nın bireyini her daim diğer bireyle ilişkisi ve etkileşimi üzerinden ele almak gerekir çünkü birey çevresinden bağımsız değildir.

İnsanın doğayı kendi perspektifine uydurmaya çalışması onu nedenlerini bilmediği bir takım varsayımları kabul etmeye iter. Söz gelişi biz doğaya bakışımızda doğadaki şeyleri kusur, tamlık, eksiklik gibi kriterlerle karşılaştırırız. Oysa Spinoza «doğada, onun kusuru olarak gösterebileceğiniz hiçbir şey yoktur, çünkü doğa hep aynıdır, gücü ve etkileme imkanı her yerde bir ve aynıdır» diyor (Spinoza, 2011: 3015). Bu nedenle insan eğer «doğanın kökeninden ve kaynağından hareket» ederse hataya mahal vermemiş olur (Spinoza, 2019a: 95). Buradan hareketle Spinoza felsefenin önemli problemlerinden olan kötülük problemine farklı bir perspektif getirecektir. Tanrı ya da doğanın kötülük hakkında hiçbir bilgisi ve yargısı söz konusu olamaz. Daha önce de doğanın bu türden bir bilinç taşıdığını düşünmemiz için bir nedenimiz olmadığını belirtmiştik. Bununla birlikte bilinebilecek bir kötülük konseptinin de bu düşünce minvalinde yer bulamadığını görmek mümkündür. Doğada saf kötülük diye düşünebileceğimiz bir şey yoktur. İyi ve kötü kavramları görecelidir;

Çünkü farklı açılardan bir şeye aynı anda hem iyi hem de kötü denebilir ya da aynı şekilde hem tam hem de noksan. Oysa sırf kendi doğası içinde düşünüldüğünde hiçbir şeye ne tam ne de noksan denebilir; özellikle de vuku bulan her şeyin ebedi bir düzene ve Doğanın değişmez yasalarına göre vuku bulduğunu anlamışsak (Spinoza, 2019a: 25).

Hiçbir varlık kötü ya da iyi olarak adlandırılmaz. Bizim iyi ya da kötü olarak adlandırdığımız şeyler aslında varlıkların çeşitli karşılaşmalarında ortaya çıkan yaşama gücünü arttıran ya da azaltan durumlardır. Eğer bir etkileşim, karşılaşma bir varlığın var kalma çabasını (*conatus*) arttırıyorsa iyi; azaltıyorsa kötüdür. Bu nedenle aynı nesne veya durum bir varlık için iyi ise bir başkası için kötü olabilir.

Buradan hareketle insanın kendisi için iyi, faydalı olanı anlaması ve var olma çabasını arttıracak türde karşılaşmalarla planladığı bir yaşam kurması gerekmektedir. Platon, Descartes felsefesinden beslenen filozoflar çoğunlukla dikkatlerini bedene ya da duygulara yönelttiklerinde genellikle onun akılla nasıl kontrol altına alınacağı üzerine düşünürler (Balanuye, 2019: 139). Çünkü genellikle bedeni ve onun kaynağı olduğu duyguların insanı doğru, iyi eylemden alıkoyan bir engel gibi anlamlandırılır. Spinoza için doğada bu türden bir ayırım yapmak anlamsızdır çünkü, «insanlar zorunlu olarak duygulara tabidirler» (Spinoza, 2018: 33). Her şey tek ve bütün bir doğanın parçası olduğuna göre varsaydığımız ayırım hakikaten uzak olduğu için «insanın doğanın bir parçası olmaması ve onun ortak düzenine uymaması imkansızdır». «Doğada kötü olduğuna karar verdiğimiz ya da varolma ve akıl temelli bir yaşam sürme çabamıza ket vuracağını düşündüğümüz her şeyden kendimizi daha güvende hissedeceğimiz bir yol tutup uzaklaşmalıyız» (Spinoza, 2011: 691).

Sonuç olarak, Spinoza Ethica'nın son bölümünde hakikate uygun olan yaşam yani etik yaşam hakkında bir öneri sunar. Burada dile getirilen en önemli kavramlardan biri ise entelektüel ya da zihinsel tanrı/doğa sevgisi olarak çevirebileceğimiz *amor dei intelektualist*ir. Spinoza şöyle dile getiriyor: «ezeli ve ebedi olan şeye duyulan sevgi, ruhu sevinçle besler; hem de her tür hüzünden arınmış sevinçle. İşte biz

böyle bir sevince özlem duymalıyız, var gücümüzle böyle bir sevincin peşine düşmeliyiz» (Spinoza, 2019: 42). Tahmin edilebileceği gibi bu beklentisi ya da karşılığı olan bir sevgi değildir. Dolayısıyla da insanın olanaksız beklentilerin üzerine inşa ettiği çileci bir yaşam fikri üretmez. Bu nedenle de Spinoza felsefesinde ölüm vurgulanan bir kavram olmamıştır. «Özgür insanın en az düşündüğü şey ölümdür; onun felsefesi ölüm üzerine değil, yaşam üzerine bir tefekkürdür» der Spinoza (Spinoza, 2011: 671). Bu tefekkür yani düşünme etkinliği doğadan bağımsız değildir. Çünkü düşünmek varolanı düşündürmektir. Nitekim biz ancak bu şekilde var kalma çabamızı (*conatus*) arttırırız. Yaşama gücümüzü arttırmak için doğa içindeki yerimizi bilmemiz, kendimizi tanımamız ve diğer varlıklarla ilişkimizi, karşılaşmalarımızı planlamamız önemlidir. Yaşama sevincimizi eksiltecek olandan uzak durmalı ve onu artıracak olana yönelmeliyiz.

Spinoza kendi öğretisinin insan yaşamı için ne çeşit bir öneme sahip olacağını Ethica'nın II. bölümünde (2011: 307-311) maddeler halinde açıklar. Kısaca ele alınacak olursa; bu öğreti bize ruh dinginliğine, sevinçli bir yaşama ulaşmayı öğretiyor. Çileci bir yaşamın iyi, erdemli bir yaşam demek olmadığını ve Tanrı tarafından ödüllendirilmeyi bekleyerek yapılan eylemin erdemden uzak olduğunu görmemizi sağlıyor. Kontrolümüz dahilinde olmayan yani bizden değil de dışardan gelen etkilerden kaynaklanan olaylar karşısındaki tavrımızı yönetmemizde faydalı olacaktır. Son olarak Spinoza bu öğretinin bir başkasıyla ilişkilerimizde zararlı duygu ve eylemleri (örneğin, nefret, kıskançlık, küçümseme gibi) engellemek ve bir toplumdaki yurttaşların kendilerine faydalı olanı yapmalarına olanak sağlayacak şekilde yönetilmeleri konusunda yol gösterici olacağını dile getirir. Bu felsefe yaşamı öven doğal bir etik olduğu için, yaşamı ve yaşamın barındırdığı tüm varolanları da göz ardı etmeyen bir yaşam felsefesi olarak yorumlanabilir. Bu yorum üzerinden de güncel problemlerimizin nedenlerini ele almanın ve doğayla kurduğumuz ilişkinin yaşantımızda ne denli önemli olduğunun bir değerlendirilmesini yapmanın dikkate değer bir çaba olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Descartes, R. (2007) *Meditasyonlar*, Çev. İ. Birkan, Bilgesu: Ankara.

Balanuye, Ç. (2019) *Spinoza Bir Hakikat İfadesi*, Say: İstanbul.

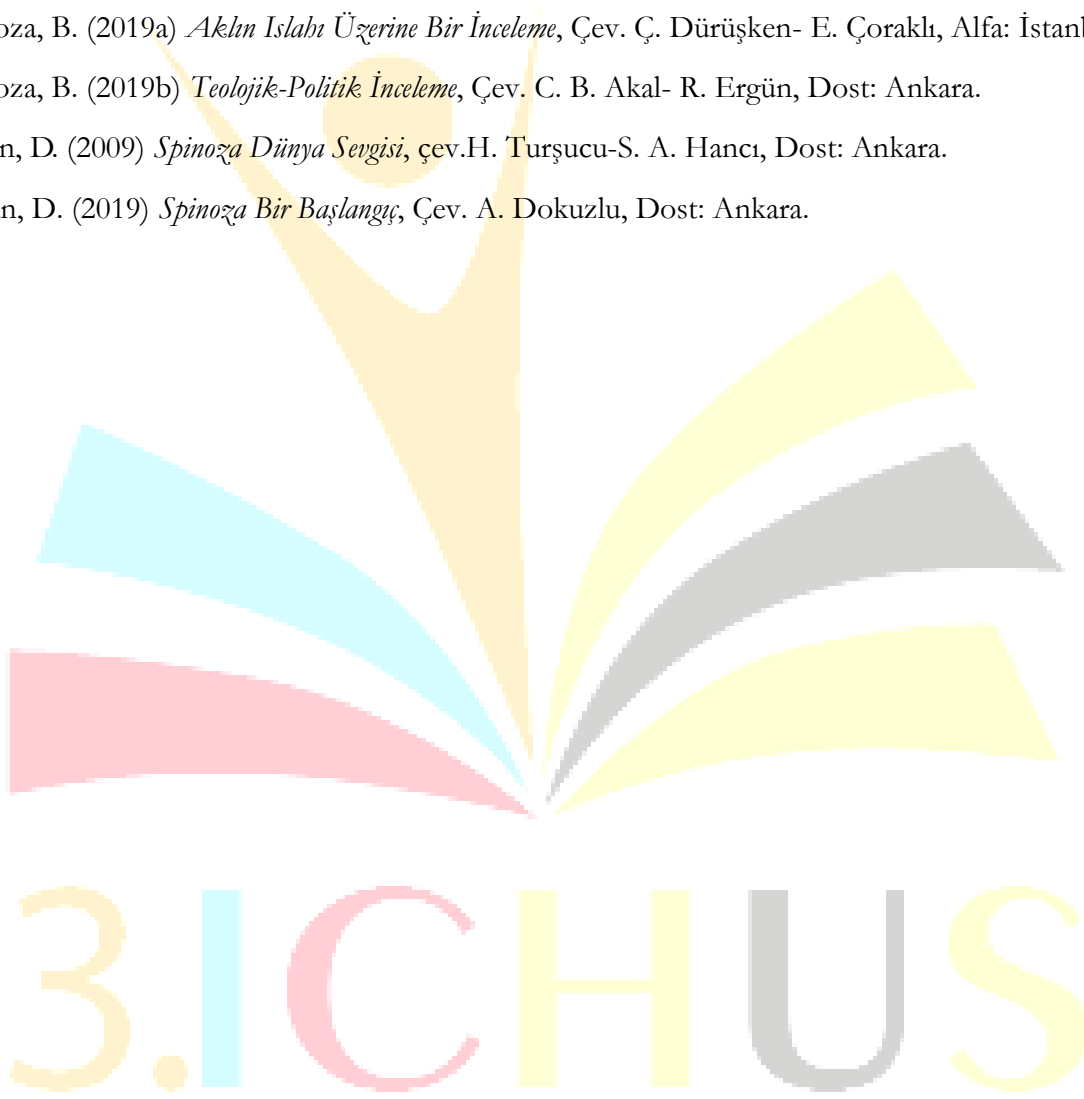
Spinoza, B. (2011) *Ethica Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*, Çev. Ç. Dürüşken, Kabalcı: İstanbul.

Spinoza, B. (2019a) *Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ç. Dürüşken- E. Çoraklı, Alfa: İstanbul.

Spinoza, B. (2019b) *Teolojik-Politik İnceleme*, Çev. C. B. Akal- R. Ergün, Dost: Ankara.

Tatián, D. (2009) *Spinoza Dünya Sevgisi*, çev.H. Turşucu-S. A. Hancı, Dost: Ankara.

Tatián, D. (2019) *Spinoza Bir Başlangıç*, Çev. A. Dokuzlu, Dost: Ankara.

Kovid-19 Pandemisinin Diş Hekimlerinin Korunma Davranışlarına Etkisi*The Effect of Covid-19 Pandemic on Preventive Behaviors of Dentists***Kevser TUNCER KARA¹****Osman Ataş²****Abstract**

Dentists are among the most risky occupational groups in terms of Covid-19 transmission. In our study, we aimed to determine the effect of the Covid-19 pandemic on the prevention behaviors of dentists.

Research assistants working at Fırat University Faculty of Dentistry were included in the study. 14-item protective behavior form was created for before and after the pandemic. A 4-point Likert scale was used in the form of protective behaviors.

86.1% (31 people) of dentistry research assistants were reached. The mean age was 30.26 ± 4.37 . 64.5% of them were male, 51.6% were single, and 80.6% had no children. The average working year was 5.74 ± 3.59 . Pre-pandemic protection behavior score was 36.90 ± 6.82 , and there was no significant difference in terms of gender ($p = 0.261$), marital status ($p = 0.403$), presence of children ($p = 0.782$). Post-pandemic

Özet

Diş hekimleri Kovid-19 bulaşı açısından en riskli meslek gruplarından. Çalışmamızda Kovid-19 pandemisinin diş hekimlerinin korunma davranışlarına etkisini tespit etmek amaçlanmıştır.

Çalışmaya Fırat Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde çalışan araştırma görevlileri dahil edilmiştir. Pandemi öncesi ve sonrası için 14 maddelik koruyucu davranış formu oluşturulmuştur. Koruyucu davranışlar formunda 4'lü Likert ölçeği kullanılmıştır.

Diş hekimliği araştırma görevlilerinin %86,1'ine (31 kişi) ulaşıldı. Yaş ortalama $30,26 \pm 4,37$ idi. %64,5'i erkek, %51,6'sı bekar, %80,6'sı ise çocuk sahibi değildi. Çalışma yılı ortalama $5,74 \pm 3,59$ idi. Pandemi öncesi korunma davranış puanı $36,90 \pm 6,82$ idi ve cinsiyet ($p=0,261$), medeni durum ($p=0,403$), çocuk varlığı ($p=0,782$) açısından anlamlı fark yoktu. Pandemi sonrası korunma davranış puanı $48,84 \pm 4,83$ idi ve

¹Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD, Elazığ, Türkiye, nurkev23@hotmail.com

² Fırat Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Çocuk Diş Hekimliği, Elazığ, Türkiye, osman_atas88@hotmail.com

protection behavior score was 48.84 ± 4.83 , and there was no significant difference in terms of gender ($p = 0.893$) and marital status ($p = 0.399$), but those without children had higher post-pandemic protection scores ($p = 0.002$). There was a negative correlation between age and post pandemic protection score ($p = 0.028$). Post-pandemic protection score was significantly higher than pre-pandemic protection score ($p < 0.001$).

It has been observed that the prevention behaviors of dentists, who are a risky group in terms of Covid-19 transmission, have increased.

Keywords: Covid-19, Dentist, Prevention behavior.

cinsiyet ($p=0,893$), medeni durum ($p=0,399$) açısından anlamlı fark yoktu ancak çocuğu olmayanların pandemi sonrası korunma puanı daha yüksekti ($p=0,002$). Yaş ile pandemi sonrası korunma puanı negatif korelasyon gösteriyordu ($p=0,028$). Pandemi sonrası korunma puanı, pandemi öncesi korunma puanından anlamlı yüksekti ($p<0,001$).

Kovid-19 bulaşı açısından riskli grup olan diş hekimlerinin korunma davranışlarının arttığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kovid-19, Diş hekimi, Korunma davranışı.

Giriş

Kovid-19 enfeksiyonun küresel anlamda yayılması ile 11 Mart'ta küresel salgın (pandemi) olarak tanımlanmıştır ("Sağlık Bakanlığı", t.y.). Kovid-19 sonuçları nedeniyle insanlarda davranış değişikliklerine sebep olmuştur (Ahorsu v.d., 2020). Diş hekimliği Kovid-19 bulaşı açısından riskli mesleklerin başlıcalarındandır (Spagnuolo, De Vito, Rengo, Tatullo, 2020). Hasta ile maskesi olmadan yakın temas kurarak çalışmak bu riski oluşturan temel sebeptir. Diş hekimlerinin uyguladığı işlemler nedeniyle vücut sıvılarıyla temasa ve solunum yolu enfeksiyonlarına açık olduklarından CDC diş hekimleri için standart enfeksiyon kontrolü uygulamaları belirlemiştir (CDC, 2003). Hastayla yakın teması nedeniyle diş hekimleri pandemi sürecinde daha dikkatli olmalı ve N 95 maske, siper veya gözlük, eldiven, bone, koruyucu kıyafet kullanmalıdır (Soysal v.d., 2020). Ayrıca KKD'ler doğru sırada giyip çıkarılmalı, hasta sonrası el yıkanmalı, hastanın temassız ateş ölçümü yapılmalı, Covid-19 temas veya bulgularını sorgulamalı, acil olmayan işlemleri ertelemeli ve ortam temizliğine dikkat etmelidir (Soysal v.d., 2020; Topçuoğlu, 2020; Peng, 2020).

Bu çalışmada Kovid-19 pandemisinin Fırat Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde çalışan diş hekimliği araştırma görevlilerinin korunma davranışlarına etkisini tespit etmek amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmaya Fırat Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde çalışan araştırma görevlileri dahil edilmiştir. Gönüllülük esası ile 36 araştırma görevlisinin %86,1'ine (31 kişi) ulaşılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafında yüzyüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Anket sosyo-demografik bilgiler, pandemi öncesi ve pandemi başladıktan sora koruyucu davranışlar formu olmak üzere üç bölümden oluşmuştur (Ahorsu v.d., 2020; Soysal v.d., 2020; Topçuoğlu, 2020; Peng, 2020; Bakioğlu, Korkmaz, Ercan, 2020). Pandemi öncesi ve sonrası için 14 maddelik koruyucu davranış formu oluşturulmuştur. Madde 1 cerrahi maske, madde 2 N 95 Maske, madde 3 siper veya gözlük, madde 4 eldiven, madde 5 bone, madde 6 koruyucu kıyafet-tulum, madde 7 kişisel koruyucu donanımları doğru sırada giyip çıkarma, madde 8 hasta sonrası el yıkama, madde 9 mesai arkadaşlarıyla sosyal mesafe, madde 10 antiseptik kullanımı, madde 11 hastanın temas veya bulgusunu sorgulama, madde 12 hastanın temassız ateş ölçümü, madde 13 acil olmayan işlemleri erteleme, madde 14 çevre ve ortam temizliğine dikkat etme (havalandırma) şeklindeydi. Koruyucu davranışlar formunda 4'lü Likert ölçeği; 1=Hiçbir zaman, 2=Ara-sıra, 3=Sıklıkla, 4=Her zaman şeklinde kullanılacaktır. Pandemi öncesi ve pandemi başladıktan sonrası için koruyucu davranış puanı 14-56 puan arasındır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler istatistik paket programıyla değerlendirilmiştir. İstatistiksel değerlendirmelerde değişkenlerin özelliklerine göre yüzde, ortalama verilmiş, t testi, Man Whitney U, Wilcoxon, Kolmogrov Smirnov ve Spearman korelasyon testleri kullanılmıştır. Ortalamalar standart sapma ile birlikte verilmiş (ort±SS), p<0.05 istatistiksel anlamlılık olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

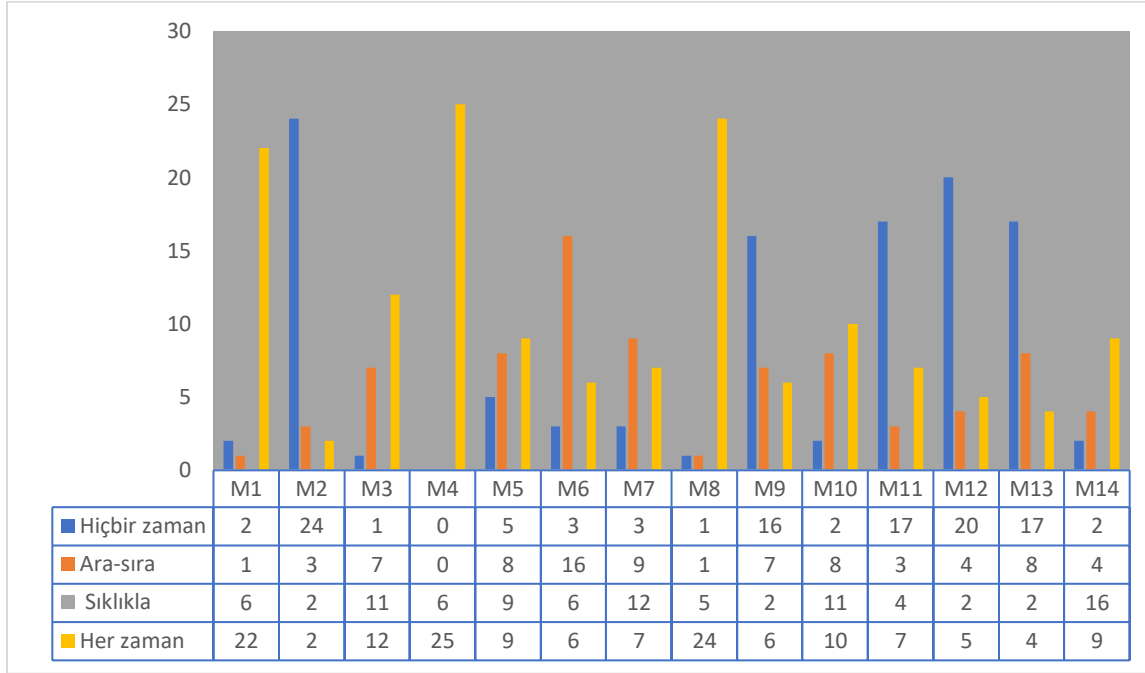
Fırat Üniversitesi Diş Hekimliği araştırma görevlilerinin yaş ortalaması 30,26±4,37 (min:25 maks:46) idi. Katılımcıların %64,5'i (20 kişi) erkek, %51,6'sı (16 kişi) bekar (Tablo 1). Çalışma süreleri ortalama 5,74±3,59 (min:1 maks:16) yıldır.

Tablo 1. Niteliksel Sosyo-Demografik Özellikler

		%	n (kişi)
Cinsiyet	Kadın	35,5	11
	Erkek	64,5	20
Medeni Durum*	Bekar	51,6	16
	Evli	48,4	15
Çocuk	Var	19,4	6
	Yok	80,6	25
Kronik Hastalık	Var	6,3	2
	Yok	93,7	29

*Boşanmış, eşi vefat etmiş veya ayrı yaşayan yoktu.

Kovid-19 pandemisi öncesi korunma puanı (PÖKP) ortalama 36,90±6,82 (min:27, maks:52) idi. Pandemiden önce N95 maske, mesai arkadaşlarıyla sosyal mesafe, temas sorgulama, ateş ölçümü, acil olmayan müdahaleleri erteleme maddelerinde hiçbir zaman diyenler çoğunlukta (Şekil 1).

Şekil 1. Pandemi Öncesi Koruyucu Davranışlar Maddelerini Uygulayanların Uygulama Sıklığına Göre Dağılımı (n=kişi)

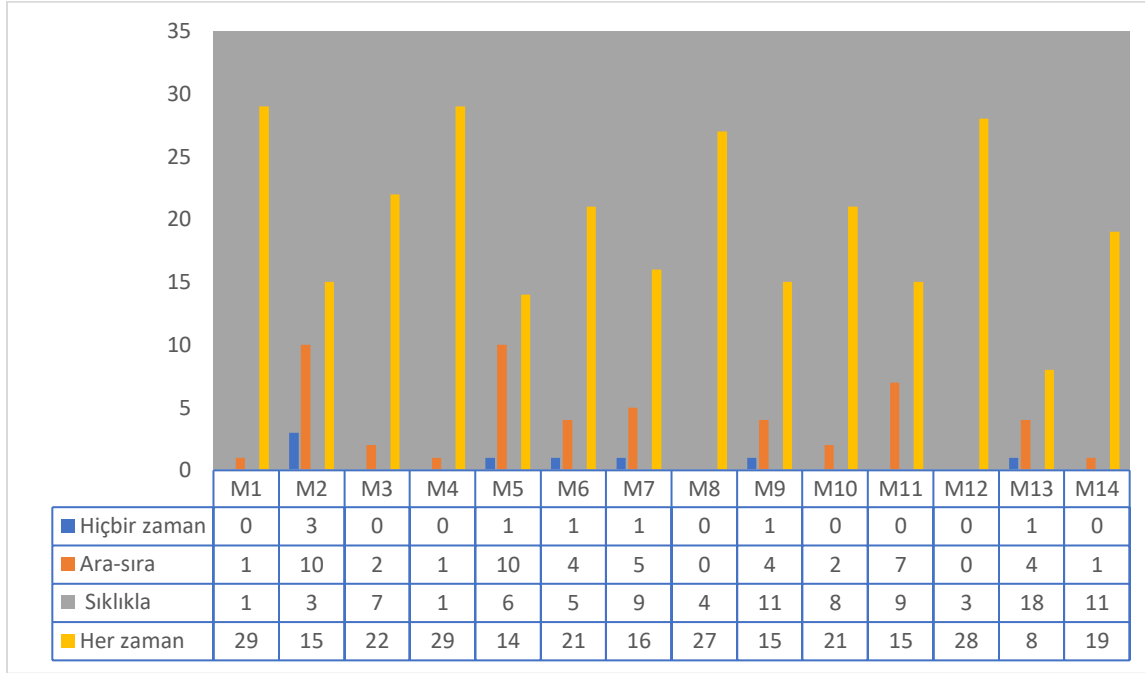
PÖKP normal dağılım göstermiyordu ($p=0,002$, Kolmogrov Smirnov Testi). PÖKP’de cinsiyet ($p=0,261$), medeni durum ($p=0,403$) ve çocuk sahibi olup olmama durumu ($p=0,782$) açısından fark yoktu (Tablo 2, Man Whitney U Testi).

Tablo 2. Pandemi Öncesi Koruyucu Davranış Puanlarının Bazı Sosyo-demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

		MR*	Z	p
Cinsiyet	Kadın	13,45	-1,164	0,245
	Erkek	17,40		
Medeni Durum	Evli	14,60	-0,836	0,403
	Bekar	17,31		
Çocuk	Var	16,92	-0,277	0,782
	Yok	15,78		

*Mean Rank (Sıra Ortalaması)

Pandemi sonrası korunma puanı (PSKP) ortalama $48,84 \pm 4,83$ (min:38, maks:56) idi. Tüm maddeleri sıklıkla ve her zaman uygulayanlar çoğunlukta idi (Tablo 4).

Şekil 2. Pandemi Sonrası Koruyucu Davranışlar Maddelerini Uygulayanların Uygulama Sıklığına Göre Dağılımı (n=kişi)

PSKP normal dağılım gösteriyordu ($p=0,122$, Kolmogorov Smirnov Testi). PSKP’de cinsiyet ($p=0,893$) ve medeni durum ($p=0,399$) açısından fark yoktu, çocuğu olmayanların PSKP’si yüksekti ($p=0,002$), (Tablo 3, t Testi).

Tablo 3. Pandemi Sonrası Koruyucu Davranış Puanlarının Bazı Sosyo-demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

		Mean	SD	p
Cinsiyet	Kadın	49,00	6,017	0,893
	Erkek	48,75	4,22	
Medeni Durum	Evli	48,07	5,02	0,399
	Bekar	49,56	4,70	
Çocuk	Var	45,50	1,64	0,002*
	Yok	49,64	5,02	

PÖKP ve PSKP karşılaştırıldığında pandemi ile korunma puanı artış göstermişti ($p<0,001$, Wilcoxon Testi). Pandemi öncesi ve sonrası korunma davranışı maddelerinin uygulanma sıklıkları karşılaştırıldığında eldiven, bone, hasta sonrası el yıkama dışındaki maddelerinin pandemi sonrası uygulama sıklığının arttığı görülmüştür (Tablo 4, Wilcoxon Testi).

Tablo 4. Pandemi Öncesi ve Sonrası Korunma Davranışı Maddelerinin Karşılaştırılması

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7
p	0,008	0,000	0,005	0,257	0,137	0,000	0,001
Z	-2,636	-4,298	-2,818	-1,134	-1,488	-3,814	-3,252
	M8	M9	M10	M11	M12	M13	M14
p	0,096	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,007
Z	-1,667	-3,880	-3,279	-3,987	-4,616	-4,098	-2,685

PÖKP, PSKP, yaş ve çalışma yılının korelasyonuna bakılmıştır. Yaş ile pandemi sonrası korunma puanı negatif korelasyon gösteriyordu ($p=0,028$, Spearman Korelasyon Testi), (Tablo 5).

Tablo 5. PÖKP, PSKP, Yaş ve Çalışma Yılının Korelasyonu

		Yaş	Çalışma Yılı	PÖKP	PSKP
Yaş	r	1	0,897	0,194	-0,395
	p		0,000	0,295	0,028
Çalışma Yılı	r	0,897	1	0,292	-0,349
	p	0,000		0,110	0,054
PÖKP	r	0,194	0,292	1	0,214
	p	0,295	0,110		0,249
PSKP	r	-0,395	-0,349	0,214	1
	p	0,028	0,054	0,249	

Sonuçlar ve Tartışma

Fırat Üniversitesi Diş Hekimliği araştırma görevlilerinin yaş ortalaması 30 idi. Katılımcıların %64,5'i erkek, %51,6'sı bekarı. Kovid-19 pandemisi öncesi korunma puanı PÖKP ortalama 37 idi. Pandemiden önce bazı korunma davranışları gündemde değildi. PÖKP'de cinsiyet, medeni durum ve çocuk sahibi olup olmama durumu açısından fark yoktu. PSKP ortalama 49'du. Pandemiden sonra tüm maddeleri sıklıkla ve her zaman uygulayanlar çoğunlukta idi. PSKP'de cinsiyet ve medeni durum açısından fark yoktu, çocuğu olmayanların PSKP'si yüksekti. PÖKP ve PSKP karşılaştırıldığında pandemi ile korunma puanı artış göstermişti. Pandemi öncesi ve sonrası korunma davranış maddelerinin uygulanma sıklıkları karşılaştırıldığında eldiven, bone, hasta sonrası el yıkama dışındaki maddelerinin pandemi sonrası uygulama sıklığının arttığı görülmüştür.

Diş hekimleri pandemi öncesinde de diğer bulaşıcı hastalıklar açısından risk altındaydı ve uygulanması gereken koruyucu davranışlar mevcuttu (Bennadi, Reddy, Thummala, 2015). Pandeminin başlaması ile toplum geneli artan koruyucu davranışlar risk altında olan diş hekimlerine de yansımıştır (CDC, 2003). Pandemi öncesi cerrahi maske kullanımı yaygın iken, hastalarla yakın temas ve hastaların işlem nedeniyle maske kullanamaması nedeniyle diş hekimlerinde N95 maske kullanımı yaygınlaşmıştır. Ayrıca daha önce pandemi sonrası iş arkadaşlarıyla sosyal mesafe, hastanın ateşini ölçme, semptom sorgulama, acil olmayan işlemleri erteleme gibi önlemler gündeme gelmiş,

eldiven, bone, hasta sonrası el yıkama gibi pandemi öncesinde de alınan basit önlemler dışında tüm koruyucu davranışların uygulanma sıklığı artmıştır.

Kaynaklar

1. Ahorsu, DK., Lin, C-Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, MD., Pakpour, AH. (2020). The fear of Covid-19 scale: development and initial validation. *International Journal Of Mental Health And Addiction*, 1-9.
2. Bakioğlu, F., Korkmaz, O., Ercan, H. (2020). Fear of covid-19 and positivity: mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *International Journal of Mental Health and Addiction* (28),1-14.
3. Bennadi, D., Reddy, V., Thummala, Nr. (2015). Preventive and curative measures adopted by dentists to combat occupational hazards-a cross sectional study. *International Journal Pharmacy and Pharmaceutical Sciences* 7 (10), 416-418.
4. CDC. Guidelines for Infection Control in Dental Health-Care Settings- 2003 MMWR Morb Mortal Wkly Rep. 2003. Contract No.: RR-17.
5. Peng, X., Xu, X., Li, Y., Cheng, L., Zhou, X., Ren, B. (2020). Transmission routes of 2019-nCoV and controls in dental practice. *International journal of oral science* (12)1,9.
6. Sağlık Bakanlığı. (t.y.). COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı 2020. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/covid-19-rehberi/COVID-19_REHBERI_GENEL_BILGILER_EPIDEMIOLOJI_VE_TANI.pdf.
7. Spagnuolo, G., De Vito, D., Rengo, S., Tatullo, M. (2020). Covid-19 outbreak: an overview on dentistry. *International journal of environmental research and public health* (17), 2094.
8. Soysal, F., İşler, SÇ., Peker, İ., Akca, G., Özmeriç, N., Ünsal, B. (2020). Covid-19 pandemisinin diş hekimliği uygulamalarına etkisi. *Klinik Derg* (33), 5-14.
9. Topçuoğlu, N. Covid-19 pandemi döneminde diş hekimliği uygulamaları. (2020). *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi* 3, 78-87.

Kadına Yönelik Şiddette Medyanın Rolü *The Role of the Media in Violence Against Women*

Kübra Nur UÇAR¹
Esra ÇAYLAK ALTUN²

Abstract

Nowadays violence is one of the main problems of societies. Violence against women is an important social problem that women hinders basic rights and freedoms such as health, nutrition, education and participation in social and economic life. The causes of violence against women are seen as economic factors, patriarchal society, jealousy, isolation, restriction of freedom, anger and threat. Women are not only exposed to physical violence. Women also encounter problems such as economic violence, verbal and psychological violence, and sexual violence.

The impact of the internet, which is becoming more and more widespread and delivering information to all parts of the world at the same time and rapidly, should not be overlooked. Women are the most exposed to violence through various mediators such as the media and

Özet

Günümüzde şiddet, toplumların temel sorunlarından biridir. Kadına yönelik şiddet, kadınların sağlık, beslenme, eğitim, gelişme, toplumsal ve ekonomik yaşama katılım gibi temel insan haklarını ve özgürlüklerini ihlal eden önemli bir toplumsal sorundur. Ekonomik faktörler, toplumun erkeğe verdiği güç, kıskançlık, izolasyon, özgürlüklerin kısıtlanması, öfke, tehdit, gözdağı kadına yönelik şiddet nedenleri olarak görülmektedir. Bunun yanında kadının maruz kaldığı tek şiddet biçimi fiziksel şiddet değildir. Ekonomik şiddet, sözel ve psikolojik şiddet, cinsel şiddet gibi sorunlarla da karşılaşabilmektedir.

Kullanımı giderek artan ve yaygınlaşan, enformasyonu dünyanın her yerine aynı anda ve hızlı bir şekilde ulaştıran internetin, şiddet konusunda toplum üzerindeki etkilerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Medya ve sosyal

¹ Kübra Nur UÇAR, Öğrenci, Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Esasları ABD, knurucar60@gmail.com

² Esra ÇAYLAK ALTUN, Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Hemşirelikte Yönetim ABD, esracaylak86@gmail.com,

social networks. As a result of the violence that is constantly faced and faced, the audience can get used to this situation after a while, become insensitive to violent behavior.

In this study, the place and importance of mass media, media and social networks in violence against women have been thoroughly evaluated. As a result, it can be said that media and social networks play a negative role in violence against women and increase the violence in the society.

Keywords: Women, Media, Violence, Violence News, Social Media

ağlar gibi çeşitli araçlarla en fazla şiddete maruz kalan grup, kadınlardır. Sürekli karşılaşılan ve yüzleşilen şiddet sonucunda izleyici bir süre sonra bu duruma alışabilmekte ve şiddet davranışlarına karşı duyarsızlaşabilmektedir

Bu çalışmada şiddeti tüm hatlarıyla ele alan kitle iletişim araçları yani medya ve sosyal ağların kadına yönelik şiddetteki yeri ve önemi değerlendirilmiştir. Sonuç olarak medya ve sosyal ağların kadına yönelik şiddette rol aldığı ve toplumu olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Medya, Şiddet, Şiddet Haberleri, Sosyal Medya

Giriş

Günümüzde toplumların temel sorunlarından biri olan şiddet, fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması olarak tanımlanmaktadır (“World report on violence and health,” 2015). Önemli bir sağlık sorunu olduğu bilinen aile içi şiddet, son yıllarda ulusal ve uluslar arası literatürde artış göstermekle beraber özellikle yakın partner şiddeti ve cinsel şiddet - büyük bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Violence against women. n.d.). Özellikle kadınların yaşama, sağlık, beslenme, eğitim, gelişme, toplumsal ve ekonomik yaşama katılım gibi temel insan haklarını ihlal etmektedir (Altıntaş, 2017). Medya, sosyal ağlar gibi çeşitli araçlarla en fazla şiddete maruz kalan ve büyük popülasyonu oluşturan grup, kadınlardır (Sallan Gül, 2014). Kadına yönelik şiddet, sosyal bir vaka, hukuken bir suç ve ahlaken bir sorun olup, toplumsal yaşamın her alanında ve hemen her aşamasında görülebilmektedir (Ural & Kaya, 2018). Dünyadaki yaklaşık 3 kadından 1’i (% 35) partneri tarafından fiziksel ve/veya cinsel şiddette maruz kalmaktadır (Western & Varley, 2019). Bu durum dünya genelinde cinsiyetçi yaklaşımın bir sonucu olarak değerlendirilmekte ve hemen her coğrafyada farklı frekans aralıklarında gerçekleşmektedir (Ural & Kaya, 2018)

Bir volkanik dağın patlaması nasıl belli iç ve dış etkenlerin tesiriyle meydana geliyor ise insanda potansiyel olarak var olan şiddetin ortaya çıkması da içten gelen biyolojik ve psikolojik etkenler ile dışarıdan gelen sosyal, kültürel ve ekonomik etkenler sonucu ortaya çıkmaktadır (Eren, 2005). Kadınların eğitime, ücretli iş gücüne ve karar mekanizmalarına katılımı konusunda yaşadığı eşitsizlik, ekonomik ve toplumsal kaynaklara ulaşmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınları şiddete karşı savunmasız hale getiren toplumsal koşullar, kadını güçsüz erkeği ise güçlü ve iktidar sahibi olarak konumlandırmaktadır. (Acar, 2013). Fiziksel kötüye kullanıma her çeşit sosyokültürel ve sosyoekonomik çevrede rastlansa da sıklıkla sosyoekonomik durumu ve eğitim seviyesi düşük ailelerde daha sık ayrıca ev içi şiddet, sosyal izolasyon, ebeveynde ruhsal bozukluk ve madde bağımlılığı gibi

sorunları olan ailelerde daha yüksektir (Gülec et al. 2012). Bunun yanında yetersiz ebeveyn ilişkisi ve aile şefkati, ailede var olan şiddet davranışlarının çocuğa yansıdığı görülebilmektedir. Bunun gibi şiddete eğilimli gruplar içinde yer almak, erkeğin öfkesini kontrol edememesi, kitle iletişim araçlarından ve popüler kültürden etkilenmek, silahlara kolay yollardan ulaşabilme imkanının bulunması (Lewis 2005), alkol ve uyuşturucu kullanma, sosyopati erkeğin güçlü, kadının ondan daha güçsüz olduğuna dair geleneksel düşünce yapısı şiddet uygulamada risk faktörleri arasında gösterilmektedir (Özben, 2012; Erdal, 2012)

Toplumsal ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamları üzerinde etkisi olan medya, kişilerin boş zamanlarını doldurmak için kullandıkları aynı zamanda bir araçtır. Bunlardan en çok kullanılanlar ise televizyon ve internettir. Televizyon yayıncılığının ilk dönemlerinde televizyonun bilgilendirme, haber verme ve eğitim işlevi tecimsel kanalların ortaya çıkması ile birlikte büyük bir dönüşüme uğramıştır (Sünbül Olgundeniz & Özgökbil Bilis, 2019). İnternet aracılığıyla insanlar birbirlerini görmeden eyleme geçme kararı alabilmektedirler. İnternet tek tuşla aynı anda binlerce kişiye ulaşabilme imkanı açısından sivil toplum aktivistleri için kamusalılığın destekleyicisi olmuştur. Bu kamusalılığın bir yansıması da kadın aktivistlerin kadın hareketi için verdikleri mücadelede karşılığını bulmaktadır. 1997 yılından beri çıkmakta olan Kazete isimli kadın gazetesi, 2000'li yıllarda çıkmaya başlayan Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar ve Amargi dergileri, kadın hareketi açısından alternatif medya işlevi üstlenmektedirler. Bağımsız İletişim Ağı (Bianet), web sitesinde “Kadının Penceresi” bölümündeki kadın odaklı habercilik, “Uçan Süpürge’nin Yerel Kadın Muhabirler Ağı” da alternatif kadın medyasının en güzel örneklerindendir (Doğan, 2007). Yani medya ortamları sayesinde kadınlar, azınlıklar, çevreciler gibi egemen medyada seslerini duyuramayan kitleler geniş kitlelere seslerini duyurabilme imkanı edinmiştir (Özkan, 2018). Kadına yönelik şiddet konusunda medyanın bir farkındalık oluşturduğu, devletin bu konuda hizmet veren kurum ve kuruluşlarını harekete geçirmede etkin bir güç olduğu kabul edilmektedir. (Tekeli, 2016).

Yakın çevresi dışında oluşan değişimlerden medya sayesinde haberdar olan insan kitle iletişimin doğası gereği devamlı olarak tek taraflı bir mesaj bombardımanına tutulmaktadır. Böylece modern toplumdaki bireylerin fikirlerinin oluşmasında, onların davranış kalıplarının değişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Medya bireyleri toplumdan ve dünyadan haberdar eden yalnız başına yaşamasını engelleyen kuramsal bir yapıdır (Gökulu & Hosta, 2013). Ancak böylesine şiddete çözüm yolları aranırken, medyanın diğer bir yüzünü de görmemek mümkün değildir. Medya ve sosyal ağlar gibi çeşitli araçlarla sürekli göz önüne serilen şiddet, çözümden çok artışa sebep olmaktadır. Haberlerin şiddet eksenindeki anlamların üretilmesi bakımından önemi, diğer anlatı türlerine göre daha can alıcıdır (Dursun 2010). Kitle iletişim araçları, toplumdaki şiddetin başlıca kaynağı olarak nitelendirilemezse de yaşanan olayları meşrulaştıran, onların etkilerini artıran ve mağdurlar üzerinde ikinci bir mağduriyet yaratan bir işlevdedir (Gökulu & Hosta, 2013; Tekeli, 2016)

Kitle iletişim araçlarının toplumda şiddetin artışında merkezi bir etkisi olduğu görüşü, yirminci yüzyılın başından itibaren sürekli tartışılmaktadır (Sünbül Olgundeniz & Özgökbil Bilis, 2019). Medya doğası gereği günümüz kapitalist toplumlarında kar amacı güderek hareket eden bir kurumsal yapıdadır. Medyanın bu yapısı kimi zaman onu sorumlu yayıncılık anlayışı çizgisinden uzaklaştırmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, medyanın şiddet haberlerini, daha fazla izlenme amacıyla yoğun ve şiddet dozu yüksek biçimde vermesi, izleyiciler/okuyucular üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir

(Gökulu & Hosta, 2013). Medyadaki şiddetin kısa ve uzun dönem maruziyetlerinde değişik etkiler ortaya çıkmaktadır. Kısa dönem maruziyet kişilerde, fiziksel ve sözel saldırgan davranışlarda artış, saldırgan düşünce ve duygularda artış ve anksiyete gözlenmektedir (Güleç et al., 2012). Kadına yönelik şiddette, özellikle de cinsel şiddette; televizyon showlarının ve filmlerin önemli etkisi vardır. Kadın medyada cinsel bir obje gibi temsil edilmektedir. Bu şekilde resmedilmesi, erkeğin her istediğinde kadının onunla cinsel birliktelik yaşama zorunluluğu varmış gibi bir algı ortaya koymaktadır. Kadının yegane görevinin cinsellikle ilişkilendirilmesi, bu konuda kadına söz hakkı bırakmamaktadır. Bu noktada da ne yazık ki cinsel şiddetin yüksek oranlarda seyrettiğine şahit olunmaktadır (Köseoğlu, 2018). Zira medyada şiddete maruz kalanın; her önüne gelenle beraber olan birisi olarak sunulduğu, suçun şiddete maruz kalana aitmiş gibi gösterildiği, yine tecavüzcünün psikolojik ve biyolojik olarak cinsel dürtülerine karşı koyamadığına dair adeta mazeret gibi yanlış görüşler ileri sürüldüğü olmaktadır (Kara, 2011). Tecavüzün haberleştirilmesinde söylemin gücü ön plana çıkmakta; kullanılan dil tecavüzün meşrulaştırılmasına, toplumsal cinsiyetçi söylemin yeniden üretilmesine ve medya aracılığıyla yargılanmak istemeyen kurbanın sessiz kalmayı tercih etmesi gibi toplumsal sonuçlara yol açabilmektedir (Deniz & Koralp Özel, 2015). Diğer taraftan, gerçek hayatı konu alan diziler izleyiciye olay örgüsünün içinde hissettirdiğinden dolayı karakterlerin olaylar karşısında karar verme sürecinde başvurdukları davranış biçimleri, sorun çözme yolları, tavır ve tutumları rol modeli oluşturmakta ve özdeşleşmeye imkan tanımaktadır. Bu noktada özellikle şiddetin bir çözüm yolu olarak sunulması ve meşrulaştırılması şiddeti gerçek anlamından uzaklaştırmaktadır (Sünbül Olgundeniz & Özgökbel Bilis, 2019). Ev içinde eşini ve çocuklarını mutlu etmeye çalışan fedakar anne rolü hemen hemen bütün televizyon dizilerinde yer almaktadır. Ya da itaat etmek zorunda olan zayıf-bağımlı kadın temsilinin de sıklıkla ekranlarda yer aldığı görülmektedir. Üstelik kadının itaat etmediği durumlarda şiddete maruz kaldığı ve bunu hak ettiği yönündeki mesajlar doğrudan izleyiciye verilmektedir (Köseoğlu, 2018). Sürekli karşılaşılan ve yüzleşilen şiddet sonucunda izleyici bir süre sonra bu duruma alışabilmekte ve şiddet davranışlarına karşı duyarsızlaşabilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, her kişi izlediği veya tükettiği medya ürününden aynı derecede etkilenmemektedir (Sünbül Olgundeniz & Özgökbel Bilis, 2019). Bazıları için dünyayı olduğundan daha vahşi bir yer olarak algılamasına ve kaygı duymasına neden olmaktadır. Televizyonlarda şiddetin büyük bölümü kahramanlarca işlenmektedir ve bu da şiddeti haklı göstermektedir (Güleç et al., 2012). Toplumun olaylara bakış açısını yönlendiren medya bireylerin düşünce yapısını etkilerken, doğru ve yanlış da toplumsal normlar çerçevesinde şekillendirmektedir. Toplumsal şiddetin bir parçası olarak medya eliyle yaşatılan mağduriyet, mağduru geniş kitlelere lanse ederek, hayatının, eylemlerinin sorgulanmasına ve büyük ölçüde suçlanmasına olanak vermektedir (Tekeli, 2016). Yazılı basın üzerine yapılan çalışmalarda ise, gazeteler şiddet haberlerine verdikleri önem ve sayfalarında şiddete ayırdıkları yer nedeniyle, genel olarak suç işlemeyi özendirmekle ve övmekle suçlanmaktadır. Yazılı basının suç olgusu üzerindeki olumsuz etkileri şunlardır: Suç tekniğini öğretmek; suçu olağan, çekici, hatta heyecanlı, yararlı bir faaliyet olarak göstermek; suçluya saygın bir kişilik vermek; suçluyu cana yakın, sempatik bir kişi olarak sunmak; adaletten kurtulmanın kolay olduğunu telkin etmek; adalet mekanizmasını ve polisi gülünç şekillerde göstermek; suçun âdeta reklamını yapmak ve gelir sağlayıcı bir unsur haline getirmek (Gökulu & Hosta, 2013). Medyanın suça ilişkin haberleri toplumsal bağlamından kopararak bireysel sorunlara indirgemesi, toplum üzerinde normalleştirici ve duyarsızlaştırıcı bir etki yaratmakla birlikte söz konusu suçların kökenine inilememekte ve doğru çözüm yöntemleri üzerinde çalışılamamaktadır (Yardım & Doğruel, 2019).

Genelde medyanın, özelde ise yazılı basın kadına yönelik şiddete çanak tutan ve onu meşrulaştıran rolünün önüne geçilebilmesi için sorumlu bir gazetecilik anlayışıyla hareket edilmesi ve bu haberlerde kullanılan dile dikkat etmesi gerekmektedir. Yazılı basın, yapmış olduğu haberi toplumun her kesiminden bireylerin okuyacağını bilincinde olarak şiddeti onaylayan bir üsluptan kaçınmalıdır (Gökulu & Hosta, 2013). Bütün bu tespitler çerçevesinde günümüzde medya şiddeti üzerine gerçekleştirilen etki araştırmalarında hâkim olan görüş, medyada yer alan şiddet içeriklerinin tüketiminin bireyi barışçıl bir yapıya yönlentmediği yönündedir (Sünbül Olgundeniz & Özgökbel Bilis, 2019). Toplumsal bilincin kadın lehine dönüştürülmesi noktasında, eğitim süreçlerine olduğu kadar medyaya da önemli görevler biçilmektedir (Dursun 2010). İletişim alanında baş konumda bulunan liberal yaklaşım basını, bilgilendirme ve farklı görüşleri temsil etme gibi özelliklerinden dolayı yasama, yürütme ve yargıdan sonraki dördüncü güç olarak, halk adına denetleyici konumundadır (Tekeli, 2016). Bazı suçlarda ceza verilmemesi sonrasında medyada yankı bulan paylaşımlar sonrasında tekrar tutuklama ya da yargılama yapılması bunun en güzel örneklerindendir.

Şiddet vakaların her geçen yıl artması ise tüm kurumları şiddete karşı yeni çözüm arayışları üretmeye yönlentmektedir (Ural & Kaya, 2018). Kadına yönelik şiddet kaçınılmaz değildir. Dünya sağlık örgütünün (2019) “Saygı: kadına yönelik şiddetin önlenmesi” raporunda politikaların oluşturulması hedeflenmiştir (Western & Varley, 2019). Sağlıklı aile kültürü oluşturularak, sağlıklı bireyler yetiştirilmesi huzurlu bir toplum oluşturacaktır. Kamu spotlarıyla ve sosyal ağlarla güçlü paylaşımların yapılması, iyi tasarlanmış ve etkili politikalar sayesinde sadece ülke bazında değil tüm dünyada kadına yönelik şiddetin azalacağı düşünülmektedir. Bunun yanında şiddet sebeplerinin ortadan kaldırılmasında rol alacak olan; ataerkil düşünce yapısından sıyrılarak toplumsal cinsiyet eşitliğin sağlanması, kadın istihdamının artırılması, kadınların ekonomik bağımsızlığının sağlanabilmesi, gelir seviyelerinin artırılması, kadınların sağlık hizmetlerine, mülke, eğitime ulaşımının artırılması, kadınlarında politikada yer alması ve temsil edilmesinin de yine kadına yönelik şiddeti azaltabileceği düşünülmektedir. Yazılı basında yüksek tiraj sağlayabilmek için şiddet mağdurlarının ikincil mağduriyet yaşamalarına sebep olabilecek, mahremiyeti ihlal edici görsellere geniş yer verilmemesi, olaylar abartılarak yansıtılmaması, kadına yönelik şiddeti teşvik edici üslupla değil tam tersi bir amaçla medyanın rol alması gerekmektedir. Dizi, programlarda ya da sosyal ağlarda daha güçlü kontrol politikaların oluşturulmalı ve toplumu olumsuz yönlendirici içerikler denetlenmelidir. Yazılı basında şiddet başlıkları ya da içeriği uygun olmayan resimler değil, verilen caydırıcı cezalar büyük başlıklar ile verilmelidir. Böylece kadına yönelik şiddetin azalacağı ve böylece toplumun temel taşı olan kadınlara yönelik şiddetin azalacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar H. (2013). Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları, Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Altıntaş, M. (2017). İnternet medyası ve şiddet: internette sunulan şiddet haberlerinin toplum üzerindeki etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 221–234.
- Çiler Dursun, “Kadına yönelik şiddet karşısında haber etiği,” *Fe Dergi* 2, sayı 1 (2010): 19-32.
- Deniz, Ş., & Korap Özel, E. (2015). Ethical issues in the reporting of rape: “It is not enough 5 W and 1 H, conscience is also needed.” *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(24220), 721–759. <https://doi.org/10.21547/jss.256750>.
- Doğan S. (2007). Uçan Süpürge “Yerel Kadın Muhabirler Ağı”nın Öyküsü ya da “Hayat Haberdır. Kadın Odaklı Habercilik.Yay.Haz.: S. Alankuş, İstanbul: IPS İletişim VakfıYayınları.
- Erdal, C. (2012). Medyanın Efendisi Şiddet. Doruk Yayınları.
- Eren, A. (2005). Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet.
- Gökulu, G., & Hosta, N. (2013). Basında Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Analizi: Hürriyet, Sabah Ve Posta Gazeteleri Örneği (2005-2008) *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 6(2), 1829–1850.
- Güleç, H., Topaloglu, M., Ünsal, D., & Altintas, M. (2012). Violence as a Vicious Cycle. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 4(1), 112. <https://doi.org/10.5455/cap.20120408>
- Kara, T. (2011). Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Tüik Uzmanlık Tezi.
- Köseoğlu, M. (2018). Kadına Yönelik Şiddet Sorununun Sosyalleşme Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Bilimler Araştırmaları Dergisi Kadın Çalışmaları Özel Sayısı 2018 Cilt, 19.42*. <https://orcid.org/0000-0001-6655-6851>
- Lewis DO. Adult antisocial behavior, criminality and violence. In Kaplan & Sadock’s Comprehensive Textbook of Psychiatry, 8th Edition (Eds BJ Sadock, VA Sadock):2258-2272. Philadelphia, Lippincott Williams & Wilkins, 2005.
- Özben, M. (2012). Sahip(lik) Algısı ve Kadına (Çocuğa) Şiddet. Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu. 1.Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Özkan, S. (2018). Kadına yönelik şiddet ve sosyal medya aktivizmi: kadın cinayetlerini durduracağız platformu örneğinde içerik analizi. *Yeni Düşünceler*. 9: 57-69.
- Sallan Gül, S. (2014). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Yoksulluk Arasındaki İlişkiyi Sorgulamak. Yoksulluk ve Kadın (A. Topçuoğlu vd (Ed.)). Ayrıntı Yayınları.

Sünbül Olgundeniz, S., & Özgökbel Bilis, P. (2019). Türkiye’de ulusal kanallarda yayımlanan dizi fragmanlarında şiddetin sunumu. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (AKİL) Aralık (32), s. 606-620.

Tekeli, E. S. (2016). Kadın cinayetlerinin haberleştirilmesi bağlamında medya etiğini yeniden tartışmak: Habertürk gazetesi örneği. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), Cilt 1, Sayı 1, 129-142.

Ural, H., & Kaya, A. (2018). Kadın cinayetlerinde sembolik iktidarın Krizi. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi 21(2). 356–382.

Violence against women. (n.d.). Retrieved September 23, 2020, from <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

Western, D., & Varley, C. (2019). Preventing violence against women. The Routledge Handbook of Community Development Research, 99–114. <https://doi.org/10.4324/9781315612829-7>.

World report on violence and health. (2015). World Health Organization (WHO).

Yardım, G., & Doğruel, H. (2019). Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerini İncelenmesi: Pippa Bacc Cinayeti Örneği. Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 137–148. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.516124>.

Türkiye’de 1970-1980 Yılları Arasında Siyasal Şiddetin Kaynakları*Sources of Political Violence in Turkey Between 1970-1980***Berker Bank¹****Abstract**

Political violence that emerged between 1970-1980 took place around five main sources. First, as a result of the reflection of the global economic crisis on Turkey, maintaining import substitution-based model became impossible, and the decrease in public investments and privatization became an obligation for the ruling classes. Secondly, an organized struggle emerged among classes who were facing the risk of losing all their acquired social rights as a result of economic reforms pushed by international financial institutions. Then, leftist/socialist classes participated in this struggle and they started to question the capitalist system. Third, due to the rise of fascist violence in order to prevent the rising left socialist movement, instability became widespread in the society, and this created a security problem throughout the country. Fourth, since long-term coalitions could not be formed between political parties in the parliament in a period when the cleavage

Özet

1970-1980 yılları arasında ortaya çıkan siyasal şiddet beş temel kaynağa bağlı olarak gelişmiştir. Birincisi, küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizin Türkiye özelindeki yansımasının bir sonucu olarak ithal ikameci modelin sürdürülmesinin olanaksız hale gelmesi, kamu yatırımlarının azaltılması ve özelleştirmelerin hayata geçirilmesinin hâkim sınıflar açısından bir zorunluluk haline gelmesi. İkincisi, uluslararası finans kuruluşlarının baskısıyla hayata geçirilmeye çalışılan ekonomik reformlara koşut olarak elde edilmiş tüm sosyal haklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan çalışan kesimlerin yükselen bu örgütlü mücadelesine sol sosyalist kesimlerin de dâhil olması kapitalist sistemi sorgular hale getirmesi. Üçüncüsü, yükselen sol sosyalist hareketi önlemek için faşist şiddetin yükselmesine bağlı olarak toplumdaki istikrarsızlığın yaygınlaşması ve ülke genelinde bir güvenlik sorununu ortaya çıkarması. Dördüncüsü, sol ve sağ ideolojiler arasındaki

¹ Berker Bank, Dr. Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, berkerberker@hotmail.com

between left and right ideologies manifested itself in every aspect of life, stable governments could not be maintained. Fifth, the hegemony crisis, caused by a lack of social consent, was deemed a threat by ruling classes in terms of maintaining their political class dominance.

Keywords: Crisis, Hegemony, Political Violence,

ayrışmanın yaşamın her alanında kendisini gösterdiği bir dönemde parlamentoda yer alan siyasi partiler arasında uzun süreli koalisyonlar kurulamadığından istikrarlı hükümetlerin oluşamaması. Beşincisi, toplumsal rızanın sağlanamaması sonucu ortaya çıkan hegemonya krizinin egemen sınıfların siyasal sınıf egemenliklerini sürdürmesi açısından bir tehdit haline alması.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Hegemonya, Siyasal Şiddet

Giriş

1970’lerin başından sonraki yıllar emtia, kur, gayrimenkul ve hisse senetleri fiyatlarında eşî görölmedik bir oynaklığın yaşandığı bir dönem oldu (Kindleberger ve Aliber, 2017:1-2). Gelişmiş ölkelerdeki ekonomi yönetimleri, 1968-9 döneminde çalışma hayatında artan gerilimlere ve enflasyonist baskıların ortaya çıkmasına hem para, hem de maliye politikalarını sıkılaştırarak ortak ve az-çok eşzamanlı tepki gösterdiler. Böylelikle iktisat çevreleri durgunluk içinde enflasyonla tanıştı ve Keynesçi ince ayar politikalarının ne kadar etkili olduğu üzerindeki tartışmalar giderek yoğunlaştı (Türel, 2017:279). 1973 Petrol Şoku ile somut bir görünüm kazanan bu kriz, sermayenin aşırı birikimin ortaya çıkardığı sonuçtu. Dünya ekonomisinde 1960’lı yılların sonundan itibaren belirtileri ortaya çıkan sistematik bunalım Keynesçi üretim düzlemindeki bileşeni olan Fordizm’in eskisi gibi sürdürölmesinin olanaksız olduğu anlaşıldı (2017:294-5). Dolayısıyla, 1970’li yıllarda başlayan dünya krizi Türkiye gibi azgelişmiş ölkelerde uygulanan ithal ikameci birikim modeli ve bu modelle uyumlu politikaların geçerliğini yitirmeye başlayacaktır.

Bu çalışmaya konu olan temel sorunsal Türkiye’de 1970 ve 1980 yılları arasında gelişmeye başlayan siyasal şiddetin kaynaklarını ekonomik, siyasal ve toplumsal düzeylerde ortaya çıkan sonuçları üzerinden incelemektir. Hedeflenen bu çerçevede öncelikle 1970’lerde yaşanan küresel ölçekte ortaya çıkan krizin Türkiye ekonomisi üzerinde yaratmış olduğu etkiler üzerinde durulmaktadır. Daha sonra bu krizlerin siyasal krize eklenilerek, toplumun çok farklı kesimlerini içine alacak şekilde şiddeti nasıl yeniden ürettiği üzerinde durulmaktadır.

Ekonomik Durum

1970’li yılların başında küresel kapitalizm aşmak zorunda olduğu yapısal bir krizle karşılaşılıyor. 1973 Petrol Şoku ile somut bir görünüm kazanan bu kriz, sermayenin aşırı birikimin ortaya çıkardığı sonuçtu. Bu kriz, II. Dünya Savaşı sonrasının birikim ve düzenleme tarzlarının toptan değışmesini gerektiren genel ve yapısal bir kriz olarak tanımlanabilir (Ozan, 2015:660). Bu kriz Fordizmin krizi,

Keynesçiliğin krizi, ithal ikameci birikim stratejisinin krizi olarak adlandırılmıştır. Bu farklı nitelendirmeler, hem ülkelerin kendi iç sınıf yapıları, hem de ülkelerin uluslararası iş bölümü içindeki konumları ve rolleri gereği sahip oldukları birikim stratejileri ile ilgilidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hegemonik güç konumunda olan ABD için hem pazar hem de ucuz iş gücü kaynağı olan bu ülkelere mal ve sanayi ihracatı için uygun koşullar, bu ithal ikameci birikim stratejisi ile sağlanmıştı (Ozan, 2015).

1970’li yılların dünya krizi Türkiye gibi azgelişmiş ülkeler özelinde, ithal ikameci birikim modelinin ortaya çıkardığı krizi ve bu modelle uyumlu politikaların geçerliğini yitirishi biçiminde yaşanmıştı. Türkiye 1950’lerin sonlarından itibaren, tarım ve ticaret sermayesi birikimine dayalı bir modelden, ağırlıkla iç pazara yönelik sanayi sermayesi birikimine dayanan bir modele geçme sürecine girmişti. Teknolojinin, yatırım mallarının ve girdilerin ithal edildiği, dayanıklı tüketim mallarının ülke içinde üretildiği tipik ithal ikameciliğe geçiş gerçekleşmişti. Ancak, bu model 1970’lerin sonlarında kendi yapısal sınırlarına ulaşacaktı. İthal ikameci modelin, iç pazarın sınırlılığı ve döviz darlığından kaynaklanan iki önemli çıkmazı vardı. İç pazara dönük üretim ve korumacılık, ihracat faaliyetlerini sınırladığından sermaye tükettiği döviz elde edemez ve dış borç kaçınılmaz olur (Ozan, 2015: 661). 1970’lerin ortalarına kadar aşırı ithalat bağımlılığına ve ihracattaki görece durgunluğa rağmen Türkiye ekonomisi, dünya konjonktürünün de elverişliliği ile sağlanan dış kaynaklar sayesinde, düzgün ve yüksek bir büyüme temposuna sahip oldu. Böylece, dünyada 1970’lerin başında kendini gösteren kriz, Türkiye’de 1970’lerin sonuna dek ertelenebildi (Ozan, 2015: 662).

1973 seçim ortamında krizin Türkiye ekonomisine yansımaları engelleme çabaları, kısa dönemli borçlanmaya gidilmesi ve yurt dışındaki işçilerin dövizleri ile sağlanan döviz gelirlerindeki artış aslında krizi erteleyen unsurlardı. 1977’de Türkiye aldığı kısa vadeli borçları ödeyemez duruma geldi. 1978’de IMF güdümündeki istikrar politikası uygulanmak zorunda kalındı. Aslında bu dönemde uluslararası finansman kurumları da değişen koşullara paralel olarak dönüşüm geçiriyorlardı. IMF eskiye oranla daha uzun vadeli kredi verme yoluna gidip, talep yönetimi yerine arz yönetimi üzerinde durmaya başlarken, Dünya Bankası da ‘yapısal uyum’ kredileri vermeye başladı. İki kurum da serbestliği arttırıcı yöndeki ekonomi politikalarını birlikte tavsiye eder konuma gelmiş oldu. 1970’lerin sonunda aralarında artık eşgüdümü sağlamış, birlikte hareket eder duruma gelmişlerdi (Ozan, 2015: 663).

Özetle, dünya kapitalizminin krizi ve dünya konjonktüründeki değişimler, bunların sonucu olarak dış borç bulunmasındaki zorluklar, Türkiye’de ithal ikameci modeli 1970’lerin ikinci yarısında sınırlarına dayandırmıştı. Krizle birlikte, ekonomik büyümenin durması, yani ithal ikameci modelin sonuna gelmesi, bu birikim stratejisiyle uyumlu sınıf ittifaklarının çözülmesine ve sınıf ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gereksinimine yol açacaktı.

Siyasi Gelişmeler

Ekonomik sorun tarihi plan her zaman siyasal bir sorundur. 12 Mart, kendini açık biçimlerde ortaya koyan bir siyasal bunalımı, bir yönetim krizini çözmek için geldi (Yurtsever, 2008:103). 12 Mart 1971 Muhtırasının en önemli nedenlerinden bir tanesi CHP ile AP’nin arasında çözüme kavuşturulamayan anlaşmazlıkların neden olduğu siyasi istikrarsızlıktı. Ayrıca, kendilerini ideolojik olarak sağ ve solda konumlandıran öğrenciler arasında gelişen siyasi ve ideolojik mücadelenin

çatışmalara yol açması bu istikrarsızlığı derinleştiren diğer bir faktördü. İdeolojik alanda kendisini gösteren bu çatışma ortamı sivil toplumla sınırlı kalmayıp devlet aygıtının güvenlik kolları içerisine de sızmıştı. 9 Martçılar şeklinde ifade edilen Ordu içerisindeki bir grup subayın, 12 Martta muhtıra verecek olan subaylardan ideolojik olarak farklı düşünceleri bunun tipik bir göstergesiydi (Özdemir, 1995).

Dönemin öğrenci liderlerinden Mahir Çayan ve arkadaşları tarafından rehin alınan İsrail Başkonsolosluğu’nun özgürlüğüne kavuşmasını, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının serbest bırakılması ön koşuluna bağlanması geri dönüşü mümkün olmayan bir dizi siyasi gelişmelere neden oldu (Şener, 2015). 12 Mart 1971’de Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eğiceoğlu tarafından toplumda istikrar kalmadığı gerekçesiyle hükümete muhtıra verildi. Başlangıça Demirel ve İnönü ordunun muhtıra vermesine karşı çıkmışsa da, kısa süre içinde uzlaşmacı bir tutum içine girdiler (Zürcher, 2016:375). Ordunun isteği CHP ile AP’nin destek verdiği bir teknokratlar kabinesinin oluşmasıydı (Özdemir, 1995). Bu kabinenin oluşturacağı hükümete bağımsız bir başbakan liderlik edecekti. Böylece, CHP’den istifa ettirilen Nihat Erim başkanlığında 1. Erim Hükümeti kuruldu. Bu hükümet Türkiye’nin içinde bulunduğu sorunları aşma yönünde reformlar yapmak yerine ilk iş olarak sıkıyönetim ilan edip dönemin gençlik liderlerinden D. Gezmiş ve arkadaşlarının idamını onaylamak oldu. 12 Mart döneminde kabul edilen 1402 sayılı yeni Sıkıyönetim Kanunu ise, sıkıyönetimin ilanı halinde tüm kolluk kuvvetlerinin sıkıyönetim komutanlıklarına bağlanmasını, sıkıyönetim komutanlarının karar ve emirlerinin asker ve yerel kolluk kuvvetlerinde birlikte icra edilmesini, sıkıyönetim komutanlarının genel yetkilerinin ise çok daha ayrıntılı olarak 14 başlık altında düzenlenmesini öngörmüştü (Üskül, 2014:5). Böylece, sıkıyönetim komutanlıklarının siyasi iktidardan özerkleşmesi sağlanmıştır. Bu hükümet sadece 8 ay görevde kalabildi. Toprak ve vergi reformu, mali reform gibi konularda kendi içinde anlaşmazlığa düşen 1. Erim Hükümeti 1971 yılı sonunda daha fazla devam edemeyip çöktü. 3 Aralık 1971’de 11 teknokrat ve bürokrat istifa etti. Cumhurbaşkanı yine kendisine hükümeti kurma görevini verdi. Yerine 4 ay sürecek olan 2. Erim hükümeti kuruldu (Aydın ve Taşkın, 2017:228).

Hükümete verilen muhtıradan sonra 1961 Anayasası’nın getirdiği görece demokratik haklar aşamalı bir şekilde ortadan kaldırıldı. Onun yerine pek çok alanda antidemokratik düzenlemeler getirildi (Ahmad, 2015:293). TRT’nin özerkliği kaldırıldı, memura sendikal haklar yasaklandı, gözaltı süresi önce 7 gün daha sonra 15 gün olarak uzatıldı. Muhtıra büyük ölçüde sol ideolojiye dönük olarak gerçekleştirildiğinden, kendisini solda konumlandıran ne kadar yazar, aydın, sanatçı, akademisyen varsa çoğu gözaltına alındı. Dev-Genç, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), DİSK (Devrimci İşçi Konfederasyonu), Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), Ülkü Ocakları ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği kapatıldı. Siyasi partilerden TİP (Türkiye İşçi Partisi) ve MNP’nin (Milli Nizam Partisi) faaliyetlerine son verildi (Ozan, 2015: 690).

II. Erim hükümetinden sonra Ferit Melen hükümeti kuruldu. 22 Mayıs 1972-10 Nisan 1973 arasında yaklaşık olarak 11 ay süren Ferit Melen hükümetinin kurulmasıyla birlikte gerçekleştirilen en önemli icraatlardan biri görev süresi dolan Cevdet Sunay yerine 1973’te Fahri Korutürk’ün Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi idi. Yeni Cumhurbaşkanı’nın seçilmesinin demokrasi açısından anlamı

askerin kışlaya dönmesi demekti. Şöyle ki, M. Tağmaç’ın yerine Genelkurmay Başkanı olarak seçilen Faruk Gürler bir sene sonra yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koyacaktı. Bazı üst düzey askerlerin desteğini aldığı için de bu hedefinde başarılı olacağından emindi. Ne var ki, ordu içerisinde üst düzey komutanlar arasında yaşanan gerilimlerin farkında olan siyaset ordunun istediğini elde etmediği takdirde blok olarak bir tavır alamayacağından emindiler. Netice olarak, yapılan Cumhurbaşkanı seçimlerinde ordu istediğini alamamış, Meclisin adayı olan F. Korutürk’ü seçmişti. Böylece, meclis ordu tarafından kendilerine dikta edilerek seçtirmek istedikleri adayı seçmeyerek muhtara vesayetini geriletmiş Korutürk’ü Cumhurbaşkanı yaparak asker ve sivil arasında yaşanan gerilimi çözüme kavuşturmuştu (Akin, 2019:394).

Ferit Melen, F. Gürler’i Cumhurbaşkanı seçtirmek için çok çalışmışsa da, başarılı olamadı. Netice olarak istifasını vermek zorunda kaldı. İş çevrelerinin de desteğini alan N. Talu’ya hükümet kurma görevi verilecektir (Akin, 2019:395). 15 Nisan 1973-26 Ocak 1974 tarihleri arasında Naim Talu AP ve CGP’nin desteğini alarak genel seçimler yapılana kadar Başbakanlık görevini üstlendi. Ecevit’in yeni CHP’si ara rejime destek veren bir parti durumuna düşmek istemediğinden N. Talu hükümetine bakan vermeyerek bu sürecin dışında kalmayı başardı. 14 Ekim 1973’te gerçekleşecek olan genel seçimlere AP, CHP, MHP, MNP’nin yerine kurulan MSP ve AP’den ayrılanların kurduğu ve başında Ferruh Bozbeşli’nin bulunduğu Demokratik Parti katıldı. CHP, genel seçimlerden birinci parti olarak çıksa da hükümeti tek başına kurabilecek çoğunluğa sahip değildi. Dolayısıyla, birinci parti olarak hükümet kurmakla görevlendirilen CHP mevcut partilerden biriyle koalisyon yapmak zorunda kaldı. Önce Ecevit sonra Demirel’e verilen hükümeti kurma görevi istenilen neticeye ulaşamadı. Siyasal krizin devam ettiği koşullarda yapılan yerel seçimlerinde (9 Aralık) 33 Belediye başkanlığını kazanarak birinciparti olarak çıktı. Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini Talu’ya (15 Aralık) vermişse de başarılı olamadı (Yaşlı, 2020:250). Yürüttüğü uzun uğraşlardan sonra 25 Ocak 1974 günü Bülent Ecevit öncülüğünde CHP ile MSP arasında gerçekleşen koalisyonla hükümet kuruldu.

Af yasasında yapılacak olan değişikliklere ilişkin CHP ile aralarında karara varmalarına rağmen MSP’li bazı vekilleri uzlaşmaz tutum sergilemeleri neticesinde koalisyon uzun ömürlü olamadı. 5 Mayıs 1974’te af yasası parlamentoda kabul edilirken 20 MSP milletvekili 141. ve 142. maddenin kapsama dâhil edilmesine red oyu verdiler ve af yasası eksikli çıktı. 141. ve 142. maddelerin af dışı kalması ve bu maddeler çerçevesinde suçlu bulunanların affedilmemesi, çeşitli dernek ve odalar tarafından protesto edildi. CHP bu maddelerin genel affa dâhil edilmemesinin Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvurdu ve Temmuz 1974’te mahkeme kararı ile bu hükümler de af kapsamına alındı (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c. 7, 2208-2209).

CHP ve MSP arasında yaşanan siyasi gerilimin diğer bir nedeni 1974’te Kıbrıs’a yapılan askeri müdahale sonrasında ortaya çıkan fiili duruma ilişkin görüş farklılığı idi. Yunanistan’da gerçekleşmiş olan askeri darbenin Kıbrıs’taki faşist EOKA örgütünü desteklemeleri sonucu Türklere karşı sistematik saldırılarını artırmış, varlıklarını tehlikeye sokmuştu. Zürih ve Londra Antlaşmaları, 11 Şubat 1959 tarihinde Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan devletleri ile Kıbrıs’taki Rum ve Türk toplumları arasında imzalanan, bağımsız bir devlet olarak Kıbrıs halklarının durumunu belirleyen ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nı onaylıyordu. Bu Antlaşmalar Türkiye’nin garantör bir ülke olarak Kıbrıs’a

yapılan askeri müdahalesinin hukuki dayanağını oluşturuyordu. Bu gelişmeler karşısında MSP’nin siyasi tutumu, uluslararası ilişkiler açısından hiçbir hukuki dayanağı olmadan popülist bir tavırla adanın tamamının alınması noktasında CHP’ye baskı yaparak Ecevit liderliğindeki hükümetin başarısını radikal milliyetçi söylemlerle gölgelemekte. A. Türkeş, yaşanan siyasi krizi sağ partileri bir arada tutabilmek için değerlendirdi. CHP’yi sol’un himayesini yaptığı yönünde bir dizi suçlamalar getirerek Antikomünist bir söylem (Bora, 2018:312) içerisine girdi.

CHP ve MSP koalisyonunun uzun süre varlığını sürdürememiş olmasının diğer bir nedeni ise, öncülüğünü AP ve MHP’nin yaptığı diğer sağ partilerle birlikte MSP’yi sol bir parti ile kurduğu koalisyonundan ötürü suçlamalarıydı. Sol ve sağ düşünceler arasındaki ideolojik ayrışmanın yaşamın her alanında kendisini gösterdiği bir dönemde komünizm suçlaması sağ partiler tarafından her düzeydeki örgütlü sol muhalefete yönelik geliştirdikleri güçlü bir politik söylem oluşturuyordu. Muhafazakâr düşüncenin şekillendirdiği baskın ideolojik koşullar altında MSP, CHP ile kurduğu ittifaktan ötürü solculara destek vermekle suçlanmakta; diğer sağ partilerle aynı toplumsal tabandan beslenen MSP de kendisine yöneltilen bu suçlamalardan kurtulmak için geliştirdiği dini ve milliyetçi söylemlerini en radikal noktaya taşımaktaydı. Bu da, CHP ile MSP arasındaki koalisyonun sürdürülmesini olumsuz yönde etkiliyordu. Kısa süre sonra bu ittifakın sürdürülmesi iki siyasi parti için de olanaksız hale gelecektir.

Milliyetçi Cephe’nin Kurulması

Ecevit’in başbakanlık görevinden ayrılmasıyla Sadi Irmak 17 Kasım 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından başbakanlığa atandı. Ancak, hükümeti kurmak için güvenoyu alamadı. Yeni bir hükümet kuramadığı için de altı (6) ay gibi bir süre görevde kaldı. Hükümeti kurma görevi ikinci parti durumunda bulunan AP’ye verilmesi gerekirken Sadi Irmak’a verilmiş olması Cumhurbaşkanı’nın siyasi tercihini yansıtan bir durumdu. Sağ partilerin aralarında ortaya çıkan bazı anlaşmazlıkları çözmeleri ve hükümet kurmaları için zamana ihtiyaçları vardı; bu fırsat onlara Cumhurbaşkanı tarafından dolaylı bir şekilde tanınmıştı. Benzerine az rastlanan bir siyasi kriz durumuydu. Mevcut koşullar altında muhafazakâr, milliyetçi ve dinci kesimler tarafından sağ partilerin milliyetçi cephe altında birleşmesi gerektiği yönündeki görüşlerini dile getirmeye başladılar. Bu görüşlerin arkasında *Aydınlar Ocağı* vardı. Muhafazakar ve milliyetçi görüşlere sahip 14 Profesör *Ortadoğu* gazetesinde ilan vererek görüşlerini açıkladılar. A. Türkeş’in daveti üzerine sağ kanatta yer alan muhalefet liderlerinin Ortadoğu gazetesinin Ankara bürosunda toplandılar Milliyetçi Cephe’nin oluşmasında anlaştılar (Yanardağ, 2002:71-2).

12 Mart 1975 tarihinde Demirel başkanlığında AP, MSP, CGP ve MHP ile birlikte oluşturdukları koalisyon neticesinde 1. Milliyetçi Cephe hükümetini kurdular. Sağın devlet aygıtı içinde kadrolaşması uç noktaya ulaştı (Yaşlı, 2019: 279-83). A. Türkeş, 1974/75’ten itibaren düzeni korumaya ve restore etmeye yönelik bir arayış içerisine girdi. Ancak, 70’li yılların sonlarında ülke genelinde politik şiddeti tırmandırması hakim sınıfları tedirgin etmeye başlayacaktır (Bora, 2017:691). MHP’nin denetimi altında bulundurduğu gençlik kadroların uyguladığı toplumsal şiddetle kendisini efsaneleştirmeye çalışırken; etkin bir güç olduğunu kabul ettirerek egemen blok nezdinde önem kazanma, aynı zamanda

MSP’den uzaklaşan orta sınıfı kendi hanesine yazdırarak kitle tabanını genişletip bir sıçrama yapma arzusu içindeydi (Bora ve Can, 2000:85-6). 1. M.C’yi oluşturan koalisyon partileri arasındaki anlaşmazlıklar kısa süre içinde çatışmalara yol açtı 1976-1977 yılları arasında MSP ve MHP arasında bir dizi gerginlik baş gösterdi. MSP yanlısı Akıncı Gençlik Örgütü ile MHP’li ülkücüler arasında çatışmalar ortaya çıktı. 22 Subat 1979’da Akıncı Gençlik liderlerinden M. Yüksel’in Ülkücüler tarafından öldürülmesi yaşanan şiddetin ulaştığı boyutları gösteriyordu (Feyizoğlu, 2015:322). 1977 yılına girilirken MC içindeki görüş ayrılıkları aralarındaki çatışmaları daha da derinleştirdi. MHP’ye tepkiler yaygınlaştı. Örneğin, 1977 Ocak sonunda Türkçe; İçişleri, Adalet, Milli Eğitim, Çalışma, Gençlik ve Spor Bakanlıklarından oluşan "İç Güvenlik Kurulu"na başkanlık etme görevinden alındı. 1977’de, MHP ve AP sıkıyönetim ilan edilmesini talep ediyor, MSP de buna karşı çıkıyordu (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s.2227).

1977’de yapılan genel seçimler sonucunda CHP birinci parti olarak çıkmış olsa da AP ile arasında yaşanan siyasi gerilim sonucu diğer sağ partilerle birlikte CHP’ye karşı ortak tavır aldılar. Ecevit’in oluşturduğu azınlık hükümeti programını Meclis’te okurken AP, MSP ve MHP’nin destek vermemiş vekillerin dışarı çıkması sonucu CHP hükümet kurmak için gerekli desteği sağlayamadı. II. M.C. Hükümeti, 1977 Haziran genel seçimleri sonrası, CHP azınlık hükümeti girişiminin başarısızlıkla sonuçlanıp güvenoyu alamaması üzerine S. Demirel başkanlığında kuruldu. Fakat, daha sonra gensoru ile düşürülecektir. Cumhuriyet tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olarak tarihe geçti.

1978’de AP’den istifa eden 11’ler ile CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) ve DP’nin (Demokrat Parti) de desteğini alan CHP, 3. Ecevit hükümetini kurdu. Bu dönem dış politikada önemli gelişmeler yaşandı. Ecevit’in, ABD tarafından yöneltilen sıkı bir milliyetçilikle suçlanması, SSCB’ye yapılan seyahat sonrasında “Dünyanın dengelerini değiştiririz” şeklinde yapılan açıklamalar ABD ile yaşanan gerginliğin boyutlarını göstermesi açısından önemliydi. Aynı dönemde çok sayıda insanın ölümüyle sonuçlanacak olan Türkiye genelinde bir dizi katliamlar gerçekleştirildi. Sol ve sağ arasındaki ideolojik kutuplaşmanın önüne geçip, etnik ve mezhepsel farklılıkları esas alan ilk katliamların Sivas, Maraş ve Çorum’da meydana geldi (Özdemir, 1995). Yaşananlar bunlarla sınırlı değildi. 16 Mart katliamı, Bedrettin Cömer suikastı, Bahçelievler katliamı, Doğan Öz, Bedri Karafakioğlu ve Necdet Bulut cinayetleri, döneme damgasını vuran önemli siyasi olaylar arasındaydı (Yaşlı, 2019:300-12).

1979’da 5 milletvekilliği boş olduğundan yapılan ara seçimlerde AP başarıyla çıktı. Bunun üzerine CHP hükümeti istifasını sundu ve III. Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu. Hükümet kurulduktan kısa bir süre sonra, Cumhurbaşkanı F. Korutürk 27 Aralık 1979’ da ülkenin içinde bulunduğu kötü koşullara dikkat çekerek generallerden bir uyarı mektubu aldı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren tarafından Türk Silahlı Kuvvetleri adına Milli Güvenlik Kurulu Başkanı sıfatıyla Cumhurbaşkanı Korutürk’e verilen mektup, Cumhurbaşkanlığı tarafından 2 Ocak 1980 günü açıklandı (Ozan, 2015: 699).

MSP ve MHP’nin dışarıdan desteği ile kurulan bu hükümetin en önemli icraatı 24 Ocak Kararları’nı almış olmasıydı. Bu kararlar, ihracatın teşvik edilmesini, iç talebin sınırlandırılmasını, yabancı sermayenin teşvik edilmesini, faizlerin serbest bırakılmasını, yeni vergi düzenlemelerini, bazı

madenlerin özel sektöre devrini, sıkı bir para ve maliye politikasının izlenmesini öngörüyordu (Ozan, 2015:700). Bu dönemde IMP ve Dünya Bankası tarafından hazırlanan ekonomik reformların bu hükümet tarafından 24 Ocak’ta kabul edilmiş olmasıydı. Ege’de ‘Tariş ayaklanması bu dönemde gerçekleşmişti. Eylül 1980’de MSP, İsrail Meclisinde Kudüs’ün başkent olarak ilanını protesto için Konya’da "Kudüs Mitingi" düzenledi. MSP’li Mehmet Keçeciler başkanlığındaki Konya Belediyesi olan ama parti lideri Necmettin Erbakan’ın da katıldığı ve konuştuğu miting kamuoyunda epey yankı uyandırdı. Mitingde "Dinsiz Devlet, Yıkılacak Elbet", "Ya Şeriat Ya Ölüm", "Şeriat İslam dır, Anayasa Kuran" gibi sloganlar atıldı. Bu miting 12 Eylül Darbesi’ni meşrulaştıran en önemli olaylar arasındaydı.

Üç Dünya Teorisi Tartışması

60’lı yılların ikinci yarısında yasal zeminde mücadele veren TİP, 70’li yıllarda da Behice Boran başkanlığında siyasi mücadelesini sürdürdü. TİP geleneğinden gelen ve Türkiye’ye özgü sol düşünceleriyle öne çıkan M.A. Aybar SDP (Sosyalist Devrim Partisi) adı altında; TKP geleneğinden gelen ve 60’lı yıllarda ise çeşitli dergilerde yazan Mihri Belli, TEP (Türkiye Emek Partisi) adı altında siyasi mücadelelerine devam ettirdiler. Vatan Partisi ve TSİP, H. Kıvılcımlı’nın düşüncelerinin etkisinde kalan ve yasal zeminde mücadele veren diğer sol partiler arasında yerini aldı.

12 Mart öncesi kurulan illegal örgütlerden yalnızca Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), lider kadrolarını muhafaza etmeyi başardı. TİİKP, 1974’te gerçekleşen aftan sonra geçmişin deneyimine ve ideolojik birliğe sahip bir kadro birikimiyle siyasi mücadelede yerini aldı (Ersan, 2014:169). 1977’de TİİKP’in ilk ve son kongresi olan 1. Kongre’si toplandı ve parti varlığını sona erdirdi. Kongre’den birkaç ay sonra, 30 Ocak 1978’de yasal olarak kurulan Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) ile örgüt fiilen yasal bir nitelik kazandı (Ersan, 2014:170). Teorik organ *Aydınlık* dergisi, Kasım 1974’te yayına başladığında önüne temel görev olarak proletarya partisinin inşasını koyuyordu. Partinin üzerinde inşa edileceği ilkeler şöyle sıralanmıştı: “...Halkın tek kurtuluş yolu devrimdir. Parlamentoculuğu, barışçıl geçiş teorilerini ve reformculuğu reddediyoruz. Devrim halk yığınlarının gücüne dayanır. Halk yığınlarından kopuk seçkin aydınların maceracılığı devrimi yenilgiye götürür ve revizyonizmi güçlendirir. Proletarya önderliğinde işçi-köylü ittifakına dayanan milli demokratik devrim, emperyalizmi, yarı-feodal yapıyı ve faşizmi tasfiye edebilir ve kesintisiz olarak sosyalizme geçebilir” (Ersan, 2014).

TİİKP’liler 1975 Ekim’inde “geçmişteki dünya tahlillerini “hatalı” ve “yetersiz” bulduklarını dile getirdiler. “Revizyonizm”, “doğrudan doğruya devrimi ezmekten yana olan karşı devrimci bir akım”, “sosyal emperyalizmin ideolojisiydi. Bu düşünceye göre, “Sovyet tekelci burjuvazisi, bugün dünya hegemonyası için rekabet eden iki süper devletten birinin başındaydı. “Üstelik ABD emperyalizminin gerilemesi sebebiyle dünyayı yeniden paylaşma isteği, esas olarak Sovyetler Birliği’nden geliyordu, bu yüzden de Rus sosyal emperyalistleri, daha saldırgan, daha tehlikeliydi (Ersan, 2014:173). Yeni bir dünya savaşını göze almış iki süper devletin Türkiye üzerindeki “hegemonya savaşı şiddetlenmişti. Temel görev ülkenin işgaline yol açacak “savaşa karşı hazırlık” yapmak ve “milli bağımsızlığı” savunmaktır. Yurt savunması bütün öteki görevlerin önüne geçmiş, “iki süper devlet ile Türkiye halkı arasındaki çelişki baş çelişki, haline” gelmişti (Ersan, 2014:174). 1975’ten

itibaren “üç dünya teorisi” üzerinden geliştirilerek tartışmaya açılan mücadelenin ilkeleri de artık netleşmişti. İlegal kongreye sunulan MK (Merkez Komite) raporunda “Türkiye devriminin merkezi görevi, milli bağımsızlık ve savaşa hazırlık mücadelesidir”, “devrimimizin temel düşmanları iki süper devlet, yani Sovyetler Birliği ve ABD’dir. Sovyet sosyal emperyalistleri, baş düşmanlarımız içinde daha tehlikeli olanıdır” deniyordu (Ersan, 2014:180).

“Üç dünya teorisi” ve Aydınlıkçıların bu teoriyi yorumlayış tarzı, Maoçu gruplar arasında 1978 yılı sonlarına kadar devam eden başlıca tartışma konusu oldu. Çin Komünist Partisi’ne ait bu görüşe göre, Lenin tarafından formüle edilen, o güne kadar dünya komünistlerinin temel ilkesi sayılan “dünyanın ezen ve ezilen ülkeleri tezi yerini “üç dünya teorisi”ne bırakmıştı. “Birinci Dünya”, kıyasıya bir paylaşım rekabetine tutuşan iki süper devlet, ABD ve Sovyetler Birliği’nden, “İkinci Dünya”, iki süper devletin hegemonyasından rahatsızlık duyan Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi gelişmiş kapitalist ülkelerden, “Üçüncü Dünya” ise bağımlı, geri kalmış ülkelerden oluşuyordu. Çin’in resmi dış politikasının temeli de olan bu teori, tarihsel planda iki süper devletin rekabetinin yeni bir dünya savaşına yol açacağını, “yeni gelişen” “sosyal emperyalist” Sovyetler Birliği’nin “gerileyen” ABD emperyalizminden çok daha büyük bir tehdit oluşturduğunu ileri sürüyordu. İkinci Dünya ülkeleri, emperyalizmi asıl yıkacak güç olan Üçüncü Dünya’nın müttefik güçleriydi. ÇKP yanlısı komünist partiler Çin’in bu dış politika belirlemelerine paralel, ulusal politikalar geliştirdi. Bu, “sınıf mücadelesi” esaslı üzerinden yükselen komünist hareketin alışlagelmiş ilkelerini altüst ediyordu. Gelişmiş kapitalist ülkelerde komünist partilerini, üçüncü dünya savaşı tehlikesi nedeniyle, “sınıf mücadelesini” geri plana iterek ulusal burjuvazileriyle ittifak yapmaya, geri kalmış ülkelerde ise Sovyetler’in desteğindeki gerilla mücadelelerine karşı diktatörlük rejimlerini desteklemeye itiyordu (Ersan, 2014).

TKEP çevresinin 1976’da çıkardığı Emeğin Birliği adlı aylık siyasi gazetesinin 1. sayısından başlayarak bazı değerlendirmelerde bulundular. Bu değerlendirmeler daha sonraki süreçte bölünmelere neden olacak tartışmaların temelini oluşturacaktır. Yapılan bu değerlendirmelerin en önemlisi Sovyetler Birliğinin sosyal emperyalist olduğu tezini sosyal şövenlerin savunduğu bir tez olarak reddedilmesiydi. TKEP’liler, Türkiye’de hâkim üretim biçiminin kapitalist olduğunu, 1950’lerden beri iktidarda hüküm süren işbirlikçi burjuvazinin 12 Mart’ın devleti faşistleştirdiğini, 1970’li yıllar boyunca da örtülü faşizm egemen olduğunu savunuyordu. CHP’nin tekelci burjuvazinin bir kanadını temsil ettiğini ve desteklenemeyeceğini belirtiyorlardı. Türkiye’nin içinde bulunduğu şartları dikkate alarak darbe olasılığını TKEP hesaba kattı. 12 Eylül’den üç gün sonra toplanan merkez komitesi cuntayı “askeri faşist diktatörlük” olarak niteledi ve “aktif savunma” çizgisini benimsedi. Aktif savunma taktiği silahlı eylemleri de içeriyordu (Ersan, 2014: 163).

Tam bu siyasi tartışmalar içinde Arnavutluk Emek Partisi’nin Mao eleştirisi ve ÇKP ile ipleri koparması, “Üç Dünya Teorisi”nin çelişkileriyle boğuşan Halkın Kurtuluşu hareketinin düşüncelerine dayanak oluşturdu. Hemen bu teoriyi “karşı devrimci” ilan edip Aydınlık ile her türlü yakınlığı kestiler. Halkın Yolu yöneticileri bu yolu izleyemedi (Ersan, 2014:179). Karara direniş gösteren küçük bir muhalefet grubu AEP çizgisini benimseyerek, *Devrimci Halkın Yolu* (DHY) adlı yeni bir dergiyle varlığını sürdürmeye çalıştı. DHY’liler, 1980 öncesi kayda değer bir gelişme gösteremeyerek küçük dar bir çevreden ibaret kaldılar. 1984’te Türkiye Komünist İşçi Hareketi (TKİH) adını aldılar. 1984 yılının

Eylül ayındaki operasyonla yöneticileri tutuklandı. Yıllar sonra ilişkilerini yeniden toparlamayı başardılar.

Halkın Kurtuluşu, 1978’e kadar iniş çıkışlarla dolu sancılı bir sürece rağmen, yeni siyasi görüşlerini netleştirdiler ve Türkiye Devrimci Komünist Partisini (TDKP) kurdular (Ersan, 2014:193). THKO’lular önce Çin’in devrim lideri Mao’nun, sonra Arnavutluk lideri Enver Hoca’nın görüşlerini benimsedi. Üç Dünya Teorisi’ni kabul edişle ilgili *Parti Bayrağı*’nda şöyle deniyordu. Bu teoriyi kabul edişimizde, kuşkusuz, en başta gelen etken, Marksist-Leninist kavrayışımızda hâlâ büyük eksikliklerin olması, genç ve tecrübesiz komünistler olarak ideolojik ve siyasi bakımdan henüz yeterince çelikleşmemiş oluşumuzdu. Bu teorinin ülkemiz pratiğine nasıl uygulanabileceğine ilişkin pek çok endişe söz konusuydu. Böylece, Arnavutluk Emek Partisinin 7. Kongresi’nde ÇKP’ye ve üç dünya teorisine yönelttiği eleştiriler, THKO’luları hem üç dünya teorisinden hem de bu vesileyle üzerlerine gelen Aydınlık grubundan kurtardı. AEP’in yanında yer alınarak, Mao’nun ve onun üç dünya teorisinin “oportünist bir teori” olduğu ilan edildi (Ersan, 2014:197).

Aydınlıkçılar, Afganistan işgali, Sovyet yayılcılığının daha önemli bir tehdit olduğu yönündeki görüşlerin kanıtı sayıldı. Artık Sovyetler Birliği “baş düşman” idi. Sovyet emperyalizminin Afganistan’dan sonra Türkiye’yi de hedef tahtasına koyması an meselesiydi. Genel Başkan Doğu Perinçek ABD’nin müttefik haline gelişini TİKP’in 1. Kongresi’nde toplanan partililere bu yeni durumu şöyle anlattı: “ABD’nin durumu koruma isteği ve çabası ile dünya halklarının barışı korumak, Rusya’nın yayılmasını önlemek yönündeki menfaatleri bir noktada birleşmiştir. Meseleye (...) güçler dengesi açısından bakmak gerekir. NATO’dan çıkılmasını savunmak da artık yanlıştı (Ersan, 2014:181). TİKP programına göre, savaşa karşı hazırlanmak en önemli görevdi, bu da halkın silahlandırılmasını ve halk ordusunun kurulmasını gerektiriyordu. İlegal TİİKP 1. Kongresi’nde yurt savunması ile ilgili kararda şöyle deniyordu: Milli bağımsızlığımızın, kararlı yurt savunmasının ve emekçi halkın kurtuluşunun gerçek güvencesi, halkın genel silahlandırılmasına dayanan Halk Ordusudur. Bu nedenle partimiz, yurt savunması için halkın bağımsız güçlerinin yaratılmasına en büyük önemi verir (Ersan, 2014:183). Mao’nun silahlı mücadele ve halk savaşı teorisine ilişkin görüşlerini 12 Mart ertesinde terk etmiş, TİKP ile yasadışı örgütlenmeye son vermiş Aydınlıkçılar, yasal bir zeminde siyasetlerini sürdürme arzusundaydı (Ersan, 2014:183). Aydınlıkçılar, 1980’li yılların ikinci yansında; solun tüm kesimlerinin birleşebileceği legal-birleşik sosyalist parti kurulmasını savundu. Tartışma süreci, başlangıçtaki sol çeşitliliğini giderek kaybetti ve kurulması için uğraş verilen Sosyalist Parti’nin kurucuları sadece TİKP’liler oldu. Sosyalist Parti, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. İşçi Partisi kurulana kadar geçmiş sosyalist hareketle herhangi bir bağ kurmuyordu. İşçi Partisi ise tıpkı TİKP gibi, Şefik Hüsnü’nün liderliğindeki Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası’na dayanan bir geleneğin temsilcisi olduğunu söylüyordu (Ersan, 2014:188-9). PKK’nın legalleşmesine izin verilmesini, hatta partisinin bu işi yüklenebileceğini ifade ediyordu. Perinçek’in bu Kürt çıkışı, sosyalist hareketin geleneksel ilkelerine de uyuyordu ve Aydınlıkçıların sosyalist soldaki olumsuz imajlarını değiştirmeye de yarıyordu (Ersan, 2014:189).

Faşizm Koşullarında Mücadele

Kurtuluş hareketi, temel kriterlerini ortaya koyan “Yol Ayrımı” başlıklı yazıyı hazırlayarak dağıtımına sundular. Asıl başlangıcı ise Haziran 1976’da aylık periyotla sürecek *Kurtuluş Sosyalist Dergi*’yi yayınlamakla yaptılar (Ersan, 2014:325). Yazıda, dikkat çekilen noktalardan biri “faşizm” ve “demokrasi” konusunda sosyalist hareketteki yanlış kavrayışlardı. Türkiye’de tekeli burjuvazi ve toprak ağalarının en büyükleri için geçerli olduğu oligarşik bir dikta” söz konusuydu. Bu dikta, ne faşist bir diktatörlüğe ne de klasik burjuva demokrasisine benziyordu. Bu diktatoryal yönetimde ordu ve polis güçlerinin uyguladığı şiddetin dozu gelişmiş kapitalist ülkelere göre çarpık bir kapitalizmin egemen olmasının yarattığı çelişkiler nedeniyle daha yüksekti (Ersan, 2014:325). Yanlışları, silaha sarılmaları değil, kitlelerden kopuk bir silahlı mücadele yürütmüş olmalarıydı. İçinden geldikleri THKP-C’yi “kitle bağlarını geliştirmek suretiyle, sıcak mücadeleyi adım adım bunun üzerine inşa etmek yerine, kitlelerden kopuk bir silahlı mücadeleyi” seçtiği için eleştiriyorlardı. Öncü savaşı anlayışı “sınıf savaşını salt silahlı mücadeleye”, silahlı mücadeleyi de “bir avuç proleter devrimcisinin oligarşi ile savaşa” indirgemişti. Ne var ki, “silahlı mücadele” için “uzun bir hazırlık dönemi” gerekliydi (Ersan, 2014:326). Kurtuluşçulara göre, geçmişte sosyalist hareketin asıl zaafı “işçi sınıfıyla bütünleşmemiş bir aydın hareketi olmasıydı. İşçi sınıfının, özellikle de sanayi proletaryasının öncü unsurlarını birleştirecek bir işçi sınıfı partisi yaratılmalıydı (Ersan, 2014:326). Kurtuluşçular, 1970’lerin sosyalist solu içinde Kürt sorununa ilişkin görüşleriyle diğer sol gruplardan ayrı bir yerde konumlandı. Şöyle diyorlardı: Türkiye’nin doğu ve güneydoğusunda geri bir ekonomik yapı mevcuttur. Bu topraklarda Türk ulusundan ayrı bir ulus yaşamaktadır. Bu ulus, Kürt ulusudur ve yaşadığı bölgenin adı Kürdistan’dır. Türk ulusundan farklı olarak bu ulus millî ve demokratik haklardan hiçbir şekilde yararlanamamakta, varlığı bile kabul edilmemektedir. Kürdistan, bir sömürge statüsüyle Türkiye bütününe bağlıdır (Ersan, 2014:337).

Sosyalist solda genel eğilim, Kürt sorununun çözümünün iki halkın ortak örgütlenme ve mücadelesiyle başarılacak bir devrimle olacağıydı. Aynı örgüt ve mücadeleyi savunan Kürt sosyalistleri, sosyalist öğretilerden sapan “küçük burjuva milliyetçi” gruplar olarak görülüyordu. Kurtuluşçular, Türkiye’deki sosyalist hareketten ayrı, Doğu’da örgütlenen Kürt sosyalist grupların ulus temelinde örgütlenme meşruiyetlerini, yaşadıkları coğrafyayı “sömürge statüsü” olarak nitelemekte buluyorlardı. Böylelikle sömürgeci ülkeden apayrı tarihsel koşullarda ayrı örgüt ve mücadelenin gerekliliği ortaya çıkmış oluyordu. Zira dünya komünist hareketinin gelenekselleşmiş sınıfsal ilkeleri ulus zemininde örgütlenmeyi reddediyordu. Kurtuluşçular, ortak örgüt ve mücadeleyi savunsalar da, sömürge statüsü ile Kürt sosyalist hareketinin Türk sosyalist hareketinden ayrı gelişebileceğini kabul etmiş olmakla Kürt sosyalistlerinin çabalarını meşru görerek sosyalist hareketin genelinden ayrılmış oluyordu. Türk halkı için “sınıfsal mücadele”, Kürt halkı için “anti-sömürgeci mücadele” ağırlık taşıyordu. Her halükârda “iki halkın ortak mücadele örgütleri” kurulmalıydı. Asıl sorun Kurtuluşçulara göre, ulusal baskı, asimilasyon politikalarına karşı çıkılması, Türk şovenizmine karşı mücadele edilmesi idi. Sosyalist hareket geçmişten bu yana Kemalizm’in etkisinde, şoven bir politika izlemiş, Kürtler nezdinde “güvenini kaybetmişti. Türk şovenizmine karşı mücadeleyi Türk sosyalistleri üstlenmeliydi (Ersan, 2014:338).

Kurtuluşçular, 1978’de örgüt içinde “kürdistan komitesi” adıyla ayrı bir seksiyon kurulmasını kararlaştırdı. Özerk program ve mücadele biçimlerini oluşturabilecek özgürlüğe sahipti bu seksiyon gerektiğinde “ayrı bir örgüt olarak faaliyet gösterebilecek” kadar kendi ayakları üzerinde durabilmesi öngörülüyordu. Fakat bu özerk örgüt perspektifine uygun bir pratik ortaya çıkmadı. Komitenin yayın organı gibi tasarlanan Kürtçe *Şoreş* (Devrim) dergisi tek bir sayı yayınlanabildi (Ersan, 2014:339). Kurtuluş’a göre, Türkiye emperyalizme bağımlı yarı-sömürge bir ülkedi. Hâkim üretim biçimi kapitalizmdi ancak bu kapitalizm çarpıktı ve kapitalizm öncesi üretim ilişkileri de varlığını koruyordu. Uluslararası tekelci burjuvası olan yerli tekelci burjuvazi toprak sahipleriyle ittifak halinde ordu ve polis şiddetinin ağır bastığı, ne faşizme ne de gelişmiş kapitalist ülkelerdeki burjuva demokrasisine benzeyen, oligarşik diktatörlük ile ülkeyi yönetiyordu. “Faşizm” birçok siyasi grubun iddia ettiği gibi iktidarda değildi (Ersan, 2014:341). TKP, TİP ve TSİP bir burjuva demokrasisinin olduğunu varsayıyor, faşizm tehlikesine karşı mücadeleyi mevcut burjuva demokrasisinin savunulmasına indirgiyordu. Devrimci Yol ise “sürekli faşizm” var diyerek “faşist tırmanışa karşı seyirci” kalacak bir yanlış yol açıyordu.

Kurtuluşçular, Devrimci Yol’la polemiklerinde faşizmin sürekli bir devlet biçimi halinde var olamayacağı ya da yalnızca devlet terörüyle açıklanamayacağını yazıyorlardı. Faşist hareketi devletin sivil uzantısı kabul eden Devrimci Yol için antifaşist mücadele, devrim hareketinin gelişme ekseniydi. Kurtuluş’a göre ise faşist hareket “tekelci burjuvazinin en şoven, en ırkçı kesimlerinin” desteğini alarak oligarşinin seçeneği olmaya çalışıyordu. Bu nedenle de antifaşist mücadele devrimin yeterli bilinç düzeyini temsil etmiyordu. Kurtuluş’a göre antifaşist mücadele işçi sınıfının dışında cereyan ediyordu. Antifaşist mücadelede yer alma zorunluluğu ise işçi sınıfından kopmayı getiriyordu. Bu konjonktür içerisinde Kurtuluş Hareketi bir yanda faşizm olgusunun yarattığı ciddi tehlikeyi göz önünde tutarak proleter sosyalist hareketin üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışırken önüne koyduğu proletarya partisinin yaratılmasını temel aldı. Her türlü görevi proletarya partisinin yararlanması eksenine tabi kılmaya çalıştı. Ancak oluşmuş olan siyasal eksenle (antifaşist mücadele) proletaryanın sürdürmekte olduğu mücadele çakışmıyordu; Proletaryanın mücadelesi esas olarak ekonomik düzeyde sürerken, faşizme karşı mücadele en aktif biçimler içerisinde ve ancak proletaryanın güncel mücadelesine kıyasından değerek sürmekteydi. Kurtuluş örgütü en ileri unsurların sınıf içerisinde istihdam etmenin zorunluluğunu vurgularken, imkânlarının ve unsurlarının büyük bir kısmını sınıfın dışında cereyan etmekte olan antifaşist mücadele içerisinde tutmak zorunda kalıyordu. Antifaşist mücadele fiilen hareketin stratejisinde, kısa erimli olarak yer vermediği “şiddet” unsurunu da günlük mücadelesinin içine yerleştiriyordu. Kurtuluş’a göre, “faşizm kötüdür” diye “propaganda” yapmakla yetinilemezdi, “aktif mücadele” yürütülmeliydi (Ersan, 2014).

1974 sonlarında faşist gruplarla üniversitelerde kavgalar yoğunlaştığında, Kurtuluş kurucuları, öğrencilerin militan örgütlenmelerinin başını çekti. Faşist saldırılara karşı güvenlik önlemleri alacak, karşı saldırılar gerçekleştirecek militan gruplar oluşturuldu. Bu militan grupların, 1970 yılı sonlarında üniversitelerde ortaya çıkan faşist saldırılara karşı kurulmuş gruplardan esinlenmişti (Ersan, 2014:343). Devrimci Yolcular, sosyalist grupların yeniden kurulduğu 1974-77’de diğerlerinden farklı olarak gençlik örgütüyle yola çıktı (Ersan, 2014:269). Devrimci yolcular “günün somut koşullarının” ortaya koyduğu faşizme karşı mücadele görevi öne çıktı. Bu “görev” üzerinden, faşist hareketin niteliği, faşizme karşı

mücadele ve bu mücadelenin “partileşme” ve “devrim” sorunuyla bağlantısı üzerine görüşlerini geliştirdiler. “Halka savaş ilan eden faşizme karşı direnişin “meşru müdafaa”, “aktif savunma” anlayışı içinde “direniş komiteleri” etrafında örgütlenmesi gerektiğini savundular. Yüklenilen antifaşist mücadele görevi, toplumsal yaşamın her kesitinde faşist hareketle kavganın başat sorun hale gelmesiyle örtüşüyordu. Diğer pek çok örgüt, bu kavgayı, kendi teorik penceresinden bir yere koyarken, Devrimci Yolcular çalışmalarının eksenine yerleştirdi (Ersan, 2014:270).

Faşizme karşı mücadele, Devrimci Yol’un 12 Eylül öncesi siyasal görüşlerini ve örgütlenme önerilerini geliştirdiği ana eksen oluşturuyordu. Bu eksen Devrimci Yol Bildirgesi’nde şöyle açıklanıyordu: “Bugün baş çelişmenin politik alandaki görünümü (faşizmin halka saldırısından ötürü) faşizmle halk arasında bir savaş biçimindedir. Bu anlamda antifaşist mücadele tayin edici önemde bir mücadele olarak kavranmak zorundadır. Politik arenada antifaşist mücadelenin gereklerini yerine getirmek ve diğer mücadele alanlarında çalışmayı antifaşist mücadeleye bağımlı kılmak gerekmektedir. Ülkemizde faşizme karşı mücadele, devrim meselesi olduğu için devrimci hareketin örgütlenmesi ve birliğin sağlanması sorununa sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sorunun çözümü de işçi sınıfının bağımsız siyasi eylemini oluşturmaktan, işçi sınıfının öz örgütünü, partiyi inşa etmekten geçer. Faşizme karşı mücadelenin zafere ulaştırılabilmesi işçi sınıfının öz örgütünün yönetimiyle mümkündür” (Ersan, 2014:287).

Devrimci Yol’a göre, faşizme karşı mücadelede iki farklı siyaset vardı. “Bunlardan birincisi faşizme karşı mücadelede mevcut demokratik ortamın savunulması çizgisi olarak ifade edilebilirdi. İkinci çizgi ise “mevcut nispi demokratik ortamın savunulması çizgisinin temel alınmasını reddedilmesi olarak tarif ediliyordu (Ersan, 2014:288). Faşizme karşı mücadelede temel önerme “direniş komiteleriydi. Devrimci Yol’a göre, direniş komiteleri bizzat pratiğin ortaya çıkardığı bir şeydi. Egemen sınıfların, 1975’ten beri pervasızca yürüttükleri faşist terör kampanyasına karşı “halk kendini savunmaya yönelik komiteler kurmaya” başlamıştı. İşte direniş komiteleri, halkın bu kendiliğinden örgütlenmelerini kalıcı bir devrimci örgütlenmeye dönüştürmeyi amaçlayacaktı (Ersan, 2014:288-9). En geniş anti-faşist kesimleri bağrında toplayacak” bu örgütler, “faşizme karşı barışçı-kitlesele-silahlı vb. her türlü eylem biçimini hayata geçirmeye elverişli bir yapıya sahip olacaktı. Direniş komitelerinde, silahlı direniş birlikleri adıyla bir de silahlı örgütlenme bulunacaktı. Bu silahlı birlik, “profesyonel”, “merkezi örgütlenmiş bir gerilla birliği” değil, yerel savunma gücüydü. Yerel düzeyde kurulacak bu direniş komitelerine stratejik rol biçilmiş ve pek çok işlev yüklenmişti. Parti kadroları bu komitelerden çıkacak, bu komiteler aynı zamanda hem faşizme karşı geniş bir cephenin, hem de “halk İktidarı’nın birer nüvesi olacaktı (Ersan, 2014:289).

12 Eylül öncesinin temel örgüt biçimi olan direniş komitelerinin “sivil faşist güçlerin saldırılarına karşı doğan tepkilerin bir örgütlenme alanı” olması itibarıyla ve artık, “bu çatışmaların gerilemesi” nedeniyle kitleliliklerini önemli ölçüde kaybedeceği ve daralacakları öngörülüyor, bunların yerini beşer onar kişilik gruplar halinde örgütlenilecek cuntaya karşı direniş birliklerinin alacağı söyleniyordu (Ersan, 2014: 312). Cuntaya karşı mücadelenin merkezi şehirlerdi. “Buralarda yoğunlaşmış işçi ve emekçi kitleler cuntaya karşı harekete geçirilmeden kırsal alandaki mücadele” geliştirilemezdi ve başarıya ulaştırılamazdı (Ersan, 2014: 312). Taner Akçam’ın öncülük ettiği

toparlanma çalışmaları, Devrimci Yol’un yeniden merkezi bir yapıya kavuşturulması, cuntaya karşı sol bir cephenin burulması ve silahlı mücadeleye dayanan bir direniş hareketinin örgütlenmesini içeriyordu (Ersan, 2014: 315). Cephenin kurulmasından 6-7 ay gibi kısa bir süre sonra, fiilen gerilla savaşı vaze edildi (Ersan, 2014: 317). 1985 Mayıs’ında Taner Akçam, bir örgütsel varlık olarak devam edilemeyeceğini, her şeyin köklü bir muhasebeden geçirilmesi gerektiğini söyleyerek, “doğal liderliğini de noktalamıştı (2014: 317). Siyasi tutuklular için bir çeşit af anlamına gelen Şartlı Tahliye Üye Yasası’yla Devrimci Yol’un lider kadroları da serbest kaldı. İlk kez çeşitli siyasi eğilimleri bir araya getiren çok sesli bir partinin kuruluşu gerçekleştirildi. Bu parti Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) adıyla 21 Ocak 1996’da Ankara’da 20 bine yakın kişinin katıldığı şenlikle kuruldu (2014: 320).

Sonuç

1970-1980 yılları arasında ortaya çıkan siyasal şiddet beş temel kaynağa bağlı olarak gelişmiştir. Birincisi, küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizin Türkiye özelindeki yansımalarının bir sonucu olarak ithal ikameci modelin sürdürülmesinin olanaksız hale gelmesi, kamu yatırımlarının azaltılması ve özelleştirmelerin hayata geçirilmesinin hâkim sınıflar açısından bir zorunluluk haline gelmesi. İkincisi, uluslararası finans kuruluşlarının baskısıyla hayata geçirilmeye çalışılan ekonomik reformlara koşut olarak elde edilmiş tüm sosyal haklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan çalışan kesimlerin yükselen bu örgütlü mücadelesine sol sosyalist kesimlerin de dâhil olması kapitalist sistemi sorgular hale getirmesi. Üçüncüsü, yükselen sol sosyalist hareketi önlemek için faşist şiddetin yükselmesine bağlı olarak toplumdaki istikrarsızlığın yaygınlaşması ve ülke genelinde bir güvenlik sorununu ortaya çıkarması. Dördüncüsü, sol ve sağ ideolojiler arasındaki ayrışmanın yaşamın her alanında kendisini gösterdiği bir dönemde parlamentoda yer alan siyasi partiler arasında uzun süreli koalisyonlar kurulamadığından istikrarlı hükümetlerin oluşamaması. Beşincisi, toplumsal rızanın sağlanamaması sonucu ortaya çıkan hegemonya krizinin egemen sınıfların siyasal sınıf egemenliklerini sürdürmesi açısından bir tehdit haline alması.

3. ICHUS

Kaynakça

- Akın, R. (2019), Türk Siyasal Tarihi 1908-2000, (İstanbul: Onikilevha Yayınları).
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın (2017), 1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Ahmad, Feroz (2014), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları).
- Aydınoglu, Ergun (2011), *Türkiye Solu 1960-1980*, (İstanbul: Versus Yayınları).
- Bora, Tanıl ve Kemal Can (2000), *Devlet Ocak Dergisi, 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*, (Ankara: İletişim Yayınları).
- Bora, Tanıl (2018), *Ceryanlar, Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, (Ankara: İletişim Yayınları).
- Bora, Tanıl (2017), Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Milliyetçilik, C.4, (Ankara: İletişim Yayınları)
- Çulhaoğlu, Metin (2015), *Marksizm ve Türkiye Solu*, (Ankara: Yazılama Yayınları).
- Ersan, Vehbi (2016), *1970’lerde Türkiye Solu*, (Ankara: İletişim Yayınları).
- Feyizoğlu, T. (2015), *Akıncılar ve AK Gençlikten AKP’ye*, (İstanbul: Tekin Yayınevi).
- Kindleberger, C.P. ve Robert Z. Aliber (2017), *Finansal Krizlerin Tarihi: Çılgınlık, Panik ve Çöküş*, (İstanbul: İş bankası Kültür Yayınları).
- Özdemir, H. (1995), Siyasal Tarih 1960-1980, Çağdaş Türkiye Tarihi 4 (ed.) Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınları).
- Ozan, E. D. (2015), “İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı 1971-1980”, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat (ed.) G. Atılgan, C. Saraçoğlu, A. Uslu, (İstanbul: Yordam Yayınları).
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c. 7, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Şener, Mustafa (2015), Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset YÖN, MDD ve TİP (Ankara: Yordam Yayınları).
- Tanör, B. (1995), Siyasal Tarih 1980-1998, Çağdaş Türkiye Tarihi 5 (ed.) Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınları).
- Türel, Oktar (2017), *Küresel Tarihçe 1945-79*, (İstanbul: Yordam Yayınları).
- Ünsal, Artun (2002), *Türkiye İşçi Partisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).
- Üskül, M. Zafer (2014) *Bildirileriyle 12 Mart 1971 Dönemi Sıkıyönetim*, (İstanbul: Tarık Vakfı Yurt Yayınları).

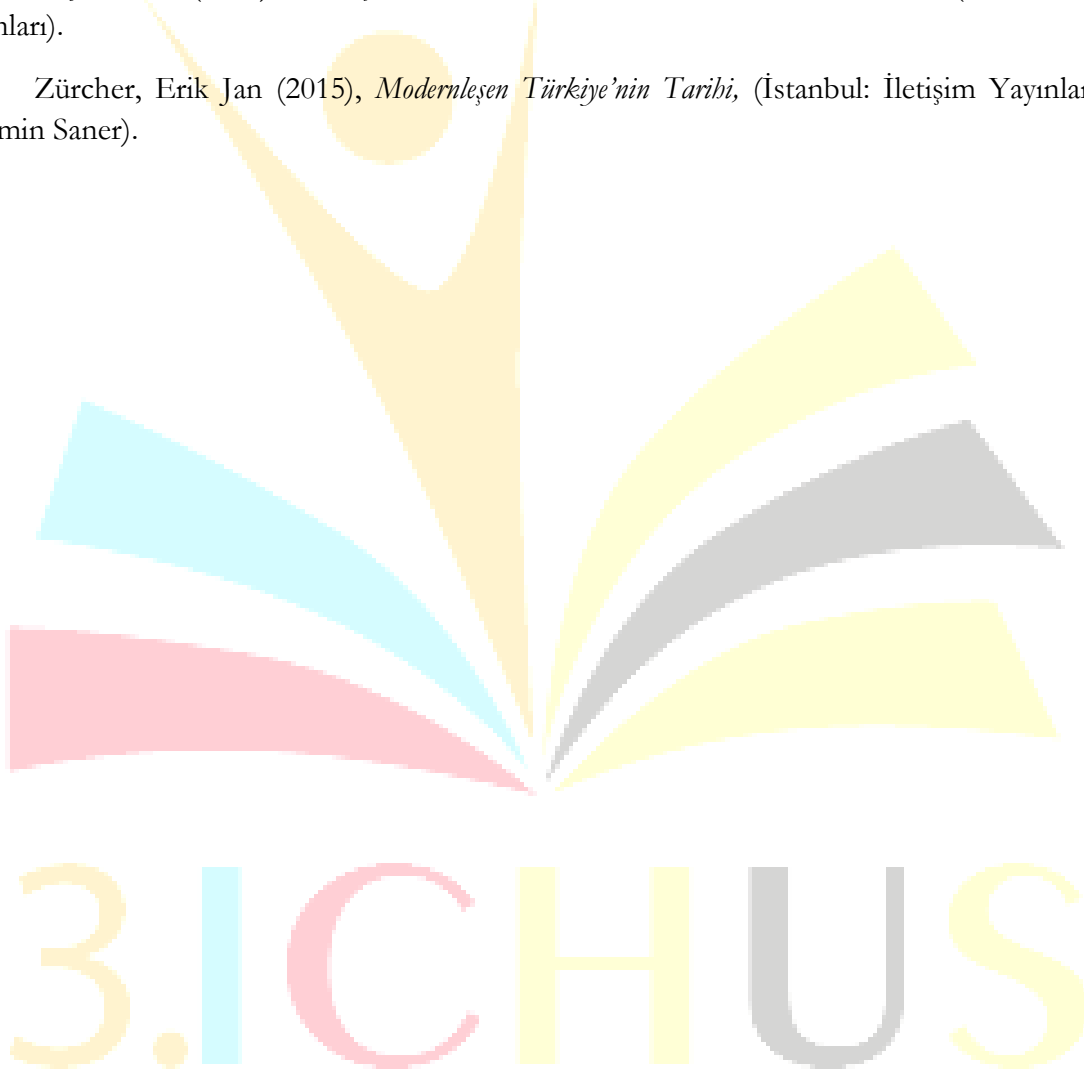
Yanardağ, M. (2002), *MHP Değişti mi? Ülkücü Hareketin Analitik Tarihi*, (İstanbul: Gendaş Yayınları).

Yurtsever, Haluk (2008), *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980* (Ankara: Yordam Yayınları).

Yaşlı, Fatih (2019), *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş, Türkiye ve Sopguk Savaş*, (İstanbul: Yordam Yayınları).

Yaşlı, Fatih (2020), *“Halkeci Ecevit” Ecevit, Otanın Solu, CHP 1960-1980*, (İstanbul: Yordam Yayınları).

Zürcher, Erik Jan (2015), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Yasemin Saner).

Türk Anayasa Tarihinde Devrimler ve Karşı Devrimlerin Etkisi

The Impact of Revolution and Counter-Revolution in Turkish Constitution History

Ali Fuat GÖKÇE¹

Fatma YILDIZ²

Abstract

The world constitutional history appears as the history of revolutions and counter-revolutions. The Constitution of 1776, prepared after the struggle for independence of the United States, and the 1791 Constitution prepared after the French revolution, are revolutionary constitutions.

It is a fact that there are constitutions prepared as a result of revolution and counter-revolutions in the history of Turkish constitution. The effect of revolutions are seen in all of constitutions in Turkey, including the first Constitution 1876 Kanun-i Esasi. It is stated that these revolutions are a liberation reaction to authoritarianism in the eyes of public after pressure to sustain and liberation struggle. In addition to this, there are also counter-revolutions against revolutions.

The aim of this study is to examine the relationship and interaction of revolutions and counter-revolutions in terms of freedom in Turkish Constitutional history.

The hypothesis of this study is that freedoms have been restricted by counter-revolutions against libertarian constitutions created as a

Özet

Dünya anayasa tarihi, devrimler ve karşıdevrimler tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık mücadelesi sonrası hazırlanan 1776 Anayasası, Fransa devrimi sonrası hazırlanan 1791 Anayasası birer devrim niteliğinde anayasalardır.

Türk anayasa tarihinde devrim ve karşı devrimler sonucu hazırlanan anayasaların olduğu bir gerçektir. İlk Anayasa olan 1876 Kanun-i Esasi dahil olmak üzere, Türkiye'de yapılan anayasaların hepsinde devrimlerin izi görülmektedir. Bu devrimlerin, devletin bekasını sağlamak için yapılan baskı sonucu halk nazarında hürriyetçi akımlarının ortaya çıkışı, kurtuluş mücadelesi sonucu ya da mevcut iktidarların otoriter yönetimlerine karşı birer tepki olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra devrimlere karşı yapılan karşı devrimler de söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı, Türk Anayasa tarihinde devrimler ve karşı devrimlerin ilişkisini ve etkileşimini özgürlük bağlamında incelemektir.

¹Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, afgscem@gmail.com

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, fatmayldizz@outlook.com

result of revolutions in Turkish constitutional history

In accordance with this purpose, historical and descriptive research method and document analysis will be applied. In the study, firstly Constitutional Law will be examined theoretically then The developments of Turkish Constitutional Law will be examined in around revolution and counter-revolution and in the sense of the concept of freedom. And the results will be explained.

Keywords: Revolution, Counter-Revolution, Turkish Constitutional Law, Freedom

Çalışmanın hipotezi, Türk anayasa tarihinde devrimler sonucu oluşturulan özgürlükçü anayasalara yapılan karşı devrimlerle özgürlükler kısıtlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemi ile belgeye dayalı analiz türü uygulanacak ve sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmada, öncelikle anayasa hukukunu teorik olarak inceledikten sonra Türk Anayasa Hukukundaki gelişmeleri devrim ve karşı devrim ekseninde ve özgürlük kavramı bağlamında incelenerek, elde edilen veriler açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devrim, Karşı devrim, Türk Anayasa Hukuku, Özgürlük

Giriş

Anayasalar, iktidarın gücünün sınırlandırılması düşüncesinin toplumda yer etmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Gücü elinde bulunduranın mutlak iktidarı, bireyleri ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda kendisine bağlamıştır. İktidarın sürdürülebilmesini ise doğa üstü bir güce dayandırılmış ve gücün tanrıdan geldiğini belirtilmiştir. İlk çağlardan itibaren gücü elinde bulundurana mutlak itaat, Thomas Hobbes'un "Leviathan" isimli eserinde kuramsallaştırılmış ve iktidarın devredilemez, bölünemez ve mutlak olduğu belirtilerek mutlak monarşiler bağlamında modern devletlerin zemini hazırlanmıştır.

Toplumların ekonomik ve sosyal yapılarındaki değişimler siyasal alana da yansımış, güçlenen burjuva sınıfının mevcut yönetimlerde yer almak ya da etkileme isteği ile daha fazla özgürlük isteği yönetimlerin yapısını değiştirmeye başlamıştır. Öncelikle kralların yanında bir danışma kurulu şeklinde oluşan bugünün parlamentoları mevcut iktidarlara denetleme mekanizması olarak yer alırken, ilerleyen dönemlerde bu kurulların yetkilerinin belirgin hale getirilme isteğiyle, kısmi ya da tam uzlaşmayla, zımni ya da sarıh kabul ile anayasa adı verilen yazılı metinler ortaya çıkmıştır.

Anayasaların oluşturulması her zaman tarafların gönüllü katılımı ile gerçekleşmemiştir. Bazı durumlarda uzun süreli şiddet içeren çatışmalar sonucu ya da silahlı gücü elinde bulunduranın karşı tarafa baskı yapması veya iktidarı zorla ele geçirmesi sonucunda yapılmıştır. Bazı durumlarda da mevcut iktidar ile toplumun diğer dinamikleri arasında yapılan istişare sonucu anayasalar yapılmıştır.

Siyaset bilimi ve anayasa hukuku literatüründe asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidar kavramlarında açıklanan anayasa yapım süreci kendi içerisinde de ülkelere göre değişmekle beraber, devrimler ve karşıdevrimler tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimlerin amacı devleti örgütleyerek yeni bir toplum düzeni oluşturmaktır. Oluşan düzenin hukuki ve siyasal metnine anayasa denir. Anayasalar yasama, yürütme ve yargı organlarını kullanarak demokrasinin temellerini oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık mücadelesi sonrası hazırlanan 1776 Anayasası, Fransa

devrimi sonrası hazırlanan 1791 Anayasası birer devrim niteliğinde anayasalardır. Fransız Anayasa tarihinde çeşitli dönemlerde karşı devrimler sonucu farklı anayasaların hazırlandığı görülmektedir.

Türk anayasa tarihinde devrim ve karşı devrimler sonucu hazırlanan anayasaların olduğu bir gerçektir. Türkiye’de 1876, 1909, 1921, 1924, 1961 anayasalarında devrimlerin etkisi görülmektedir. Padişah Abdülhamit’in 1876 Kanun-i Esasiyi uygulamaması, Meclisi tatil etmesi bir karşı devrim olarak özgürlüklerin kısıtlanması ve 30 yıla yakın istibdat döneminin başlangıcıdır. 1908 Hürriyet Devrimi’nin ana konusu özgürlüklerin yeniden elde edilmesidir. Anayasaların getirdiği özgürlükçü düzene uyum sağlamakta zorlanan Türkiye’de anayasal hakları sınırlama eğilimine gidilmiştir. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerinde Milli Güvenlik Kurumu’nun siyasal ağırlığı arttırılmıştır. 1982 Anayasası’ndaki düzenlemeler otoriterlik bağlamında yapılmıştır. Özgürlüğün kazanılması ve korunması isteği anayasaların temel konusunu oluşturmuştur. Dolayısıyla hem dünya tarihinde hem de Türkiye tarihinde anayasaların yapılma amacı özgürlüklerin garanti altına alınması isteğidir.

Bu noktadan hareketle, çalışmanın amacı, Türk Anayasa tarihinde devrimler ve karşı devrimlerin ilişkisini ve etkileşimini özgürlük bağlamında incelemektir.

Çalışmanın hipotezi, Türk anayasa tarihinde devrimler sonucu oluşturulan özgürlükçü anayasalara yapılan karşı devrimlerle özgürlükler kısıtlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemi ile belgeye dayalı analiz türü uygulanacak ve sonuca ulaşmaya çalışılacaktır. Çalışmada, öncelikle anayasa hukukunu teorik olarak inceledikten sonra, Türk Anayasa Hukukundaki gelişmeleri devrim ve karşı devrim ekseninde ve özgürlük kavramı bağlamında incelenerek, elde edilen veriler açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye’nin anayasal dönemlerine geçiş süreçlerinden, anayasayı oluşturan unsurların getirdiği düzenlemelerin hak ve özgürlük ilişkileri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Türkiye’de ortaya çıkan devrimlerin tarihsel süreçleri, kişiler bazında ele alınmış amaç, yöntem ve sonuç ilişkisi açıklanmıştır.

1. TÜRK ANAYASA TARİHİ

Anayasaların oluşturulmasında iki aşama söz konusudur. Birincisi anayasaya giden yolda yapılan mücadelelerdir. Bu mücadelelere “Anayasal Hareketler” adını vermek mümkündür. İkincisi ise anayasaların yapılması ve metnin ortaya çıkmasıdır. Buna ise “Anayasa” adı verilebilir. Anayasa kavramı literatürümüze ilk önce “Esas Teşkilat Hukuku” olarak girmiştir. Aslında “Kurucu Hukuk” anlamı vermektedir. Ancak şu anda “Anayasa” olarak kullanılmaktadır.

Türk Anayasa tarihi de anayasal hareketler ve anayasalar olmak üzere iki aşamada değerlendirilebilir. Birinci aşama olan anayasal hareketlerde “Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı” yer almaktadır. İkinci aşama olan anayasalar ise “1876 Kanun-i Esasi, 1921 Anayasası, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarıdır. Bu her olgunun birbirleriyle ilişkisi ve bağlantısı bulunmaktadır. Bu ilişki ve bağlantıları ise devrim karşı devrim ikileminde özgürlük bağlamında değerlendirilmek mümkündür.

1.1. Sened-i İttifak

Sened-i İttifak, Osmanlı İmparatorluğu’nun durumundan kaynaklanan şartların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sened-i İttifak’a genel olarak iki türlü yaklaşım söz konusudur. Birinci yaklaşım “ilk amme hukuku kaidesi ve hukuk devletine doğru gidiş”, diğer yaklaşım ise “bir utanç belgesi” olduğu şeklindedir (Arslan, 2013: s. 79). Bu değerlendirmelerden birincisi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Sened-i İttifak niteliği ve içeriği gereği ilk kez kamu hukuku alanında yönetilen ile yönetenler arasındaki istişareye dayalı bir anlaşmadır.

Sened-i İttifak içeriği bakımından üç farklı yönden incelenebilir. Birincisi iktidarın kazanımları bakımından olup burada padişah ve devletin otoritesi herkes tarafından kabul edilmiştir. İkincisi ise

çevre olarak adlandırılan ayanların kazanımlarıdır. Sadrazamın keyfi uygulamalarının engellenmesi, ayanlara haksızlık yapılmasının önüne geçilmesi ve ayanların yönetsel haklarının tanınması bakımından önemli bir kazanımdır. Üçüncüsü ise halk bakımından önemlidir. Burada “fukara ve reayaya” zulmedilmemesi, haklarının korunması, vergilendirmede ölçülü davranılması, suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi gibi koruyucu hakları içermektedir.

Sened-i İttifak yukarıda belirtilen özellikleri ve içeriği bakımından iktidarın sınırlandırılmasına yönelik bir anlaşmadır. Bu anlaşma ile Türk tarihinde ilk kez iktidarın sınırlandırılmaktadır. Hukuki biçimi “misak” niteliğindedir. Bu haliyle 1215 yılında imzalanan İngiliz Magna Carta’ya benzemektedir. Magna Carta ile başlayan iktidarın sınırlandırma girişimi Türk tarihinde 1808 yılında başlamıştır. Sened-i İttifak bir anayasa değildir. Anayasal harekettir. Anayasa olabilmesi için hem temel hak ve hürriyetlerin hem de devletin temel organlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak burada sadece devletin temel organlarından biri olan yürütmenin taşra organlarıyla olan ilişkisi düzenlenmiş ve bazı kısıtlı haklar verilmiştir. Bu sebeple anayasa olarak nitelendirilemez ancak özgürlüklerin tanınması anlamında uzun sürecek yolun ilk başlangıcı olarak kabul edilebilir.

1.2. Tanzimat Fermanı (1838-1908)

Düzenlemeler anlamına gelen “Tanzimat” aynı zamanda bir devrin adıdır ve bu devir evveliyatı olmakla birlikte Batı’dan esinlenerek pek çok siyasi ve sosyal reformun gerçekleştirildiği bir zaman dilimidir. Reformların maksadı; modern bir devlet meydana getirerek Devlet-i Aliyye’nin güçlü bir şekilde ayakta kalmasını sağlamaktır (Koçaslan, 2018: s. 1291).

Tanzimat Fermanı, 2. Mahmut ve onun bürokrasisi tarafından başlatılan yeniliklerin devamıdır. Mahmut’un ölümü nedeniyle ilanı ve yürütülmesi oğlu Abdülmecit’e kalmıştır. Bu yüzden Tanzimat devri, özel olarak 1839-1876 arası dönemi, genel olarak ise 2. Mahmut saltanatından 1. Meşrutiyetin ilan tarihi 1876’ya kadar olan süreyi ifade etmek için kullanılmaktadır (Sancaktar, 2009: s. 32). Tanzimat ıslahatçılığı, daha önceki feodal ıslahatçılıktan farklıdır. Temel fark, Tanzimatı Batı kapitalizmi dayatmıştır. Osmanlı Devleti’nin sömürgeleştirme sürecinin başlangıcıdır. Feodal reformculuk, merkezi devletin ayakta kalma ihtiyacına cevap verirken, Tanzimat reformculuğu, dış ticaret çağındaki kapitalist devletlerin Osmanlı ülkesini sömürgeleştirme ihtiyacını karşılamıştır (Perinçek, 2016: s. 51-52).

Tanzimat, bir yönüyle 2. Mahmut reformlarının bir devamı olarak görülür. İngilizlerle sözleşmeyi Mahmut yapmış ve Tanzimat Fermanı’nı da Mahmut hazırlamıştır. Ancak Mısır Ordusuna İstanbul kapısını açan son savaş yenilgisini öğrenmeden ölmüş ve Gülhane Fermanı’nı Abdülmecit ilan etmiştir (Perinçek, 2016: s. 53). Gülhane Hattı-ı Hümayunu ile 1856 Islahat Fermanı’nın asıl mihenk noktaları, Müslim ve gayrimüslim tebaa arasında eşitliği sağlamaya yönelik maddelerdir (Ortaylı, 2011: s. 335).

Tanzimat Fermanı padişahın İslam tabası ile diğer milletlerden (cemaatlerden) insanlara, can, ırz, namus ve mülkiyet güvencesi vaat ediyordu. Gülhane Hattı Hümayun’un açıklanması için çıkarılan ek fermana, “Vezirden çobana kadar herkesin eşit olduğu” ilan ediliyordu. Tüccara sağlanan güvence, bir yönüyle devletin dinlere karşı eşitliğini de getiriyordu. Keyfi cezalandırmaya son veriliyor, bir anlamda “kanunsuz ceza olmaz” güvencesi sağlanıyordu. Duruşmalar açık yapılacaktı. Vergi ve askerlikte adalet sağlanacaktı. Kanun koyma yetkisi padişahındı, ancak padişah hukuki düzenlemeleri meşveret yoluyla kurullardan ve meclislerden yararlanarak yapacaktı. 1839 Fermanından sonra, 1845 Hattı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı, 1861 Hattı Hümayunu benzer formüllerle özellikle Hristiyan tebaaya eşitlik vaat ediyordu. Tanzimat, Osmanlı tebaasına özgürlük ve eşitlik getirmekten çok, Avrupa’nın büyük devletlerine ve yabancı tüccara özgürlük getirmiştir. Öte yandan padişahın kendi iradesiyle de olsa yetkilerini sınırlandırması düşüncesini de içermektedir (Perinçek, 2016: s. 58).

Tanzimat döneminde iki grubun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Tanzimat'ı uygulayan iktidar sınıfı ile toplumda filizlenen ve önderliğini Yeni Osmanlılar'da bulan hürriyetçi ve bağımsızlık hareketidir. Can güvenliğinin ötesinde mülkiyet ve miras haklarının garantiye alınması, parlamento sayılabilecek olan Şurayı Devlet'in kurulması, harbiye ve mülkiye gibi eğitim kurumlarının kurulması, bu dönemde modernleşme adımlarının atılmasını ve beraberinde hürriyet fikirlerinin gelişmesini sağlamıştır.

Tanzimat Fermanı, Sened-i İttifak gibi bir anayasa olmayıp, anayasal belge niteliğindedir. Ancak Sened-i İttifak'tan farkı iki taraflı bir anlaşma olmayıp, yani Misak olmayıp, tek taraflı olarak bir irade açıklamasıdır. Bir fermanıdır. Ferman ile iktidar sahibi tek taraflı olarak kendi kendini sınırlandırmakta, halka bazı haklar tanıyacağını beyan etmektedir. Yaptırımı ise iktidar sahibi tarafından yapılan yemindir. Yeminin yerine getirilmemesi durumunda ne yapılacağı hususunda ise bir açıklık bulunmamaktadır. Bütün bu açıklamalarda Tanzimat Fermanında halka bazı haklar tanınması bakımından önemlidir. Eksiklikler bulunmasına rağmen derli toplu bir liste halinde belirtilmesi önemli bir durumdur.

Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde olan Islahat Fermanı daha kapsamlı olup, Müslümanlar ile gayri Müslimler arasında her yönden eşitliği sağlamaya yönelik büyük devletlerin yoğun baskı ve çabaları sonucu ilan edilen temel haklar konusunda önemli gelişmeler olduğu bir anayasal belgedir. Ferman niteliğinde olup, içeriği daha çok temel haklar konusuna yoğunlaşmıştır. Hürriyet ve özgürlükler alanında atılan önemli adımlar bulunmaktadır. Ancak her ikisi de emperyalist devletlerin baskısı sonucu yapılan ve Osmanlı Devleti'ni kapitalist sisteme entegre etme girişimidir.

1.3. Kanuni Esasi

1876 hareketi, Osmanlı ülkesini sömürgeleşme sürecine ve bu süreci yürüten feodal mutlakıyetçiliğe karşı bir isyandır ve başarıya ulaşmıştır. 1876 meşrutiyetin ilanı bir devrimdir. Öğrenci isyanları ve Genç Osmanlı aydınlarının Hürriyet hareketiyle başarılmıştır. 578 yıldır devam eden bir feodal mutlakıyeti anayasayla düzenlemiştir (Perinçek, 2016: s. 72). Rumeli ve Anadolu eyaletlerinde yöneticilere ve ağalara karşı köylü isyanları oldu. Rumeli'deki köylü ayaklanmaları, millî hareketlere dönüştü. Tarihimizde "Kuleli Vakası" olarak geçen olay, Tanzimat paşalarının feodal-komprador iktidarına karşı ilk örgütlü mücadeledir. 1859'da 40 kişi gözaltına alındı ve Kuleli Kışlası'na hapsedildi. Müebbet hapis dahil ağır cezalara çaptırılarak Magosa zindanlarına atıldılar (Perinçek, 2016: s. 74). 1865'te gizli olarak Yeni Osmanlılar Cemiyeti kuruldu. Yeni Osmanlılar, Tanzimatçıların feodal mutlakıyetine ve Avrupa boyunduruğuna karşı mücadele ettiler; her şeyden önce bağımsız bir ekonomik gelişmeden yanaydılar ve Meşrutiyetin ilan edilmesini istiyorlardı. 11 Mayıs 1876 günü öğrenciler İstanbul'da ayaklanarak Babıali'yi bastılar. Rus taraftarı Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın azledilmesini sağladılar. Mutlakıyetin yıkılmasını ve Meşrutiyetin kurulmasını istediler. Bu hareket tarihe "Talebe-i Ulum" isyanı olarak geçti. Süleyman Paşa'nın komutası altındaki Harbiye zabıt ve talebeleri de hareketi desteklediler. Topçu birlikleri ve donanma da hürriyet hareketine katıldı. 29-30 Mayıs 1876 günlerinde Abdülaziz tahttan indirildi. Yerine 5. Murat geçirildi. Mithat Paşa, II. Abdülhamit ile anlaşarak, onu 19 Ağustos 1876 günü tahta oturttu. Anlaşma gereği 23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasi ilan edildi (Perinçek, 2016: s. 77-78).

1876 Kanun-ı Esasisi, Sultan II. Abdulhamit tarafından, hukukçuların Şûra Meclisinin zaruri olduğunu belirtmeleri üzerine özel bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Kanun-i Esasi, 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş, devlet anayasalı monarşiye dönüşmüştür. 1876 Kanunu Esasisi, Avrupa modelinde, Osmanlı hukukuna uygun ama eksik olarak hazırlanmıştır; çünkü kaynağında halk yoktur; yasama ve yürütme yetkileri padişahıdır; hükümet, meclise karşı sorumsuzdur; güven oyu sistemi yoktur (Fendoğlu, 2012, s. 5). Devletin iki meclisi olacaktır. Bu Meclislerden 'Meclis-i Mebusan'ın üyelerini

halk, Meclis-i Ayan'ın üyelerini de padişah seçecektir. Fakat tüm ağırlık ve yetki padişahındır. Anayasa, meclisi açma, kapama, tatile sokma yetkisini, meclislerden çıkarılacak yasaları onaylayarak yürürlüğe koyma hakkını, hükümeti göreve getirme, görevden alma yetkisini padişaha tanımıştır (Yamaç, 2014: s. 58).

Kanuni Esasi, bir anayasadır. Devletin temel organlarının kuruluşu, işleyişi ve birbirleriyle olan ilişkisini düzenleyen, aynı zamanda temel hak ve hürriyetleri sıralayan ve açıklayan bir metindir. Bu özelliği ile bir anayasadır. Osmanlı Devleti'nde iktidarın sınırlandırılması çabalarının ve hürriyet mücadelesinin ürünüdür. Padişahın yetkilerini en azından kayda geçirmiştir ve seçime dayanan yasama organı kurmuştur. Ayrıca Osmanlı tebaası olan bireylerin hak ve hürriyetlerine ilişkin hükümler içermektedir (Perinçek, 2016: s. 79).

1.4. 1908 Anayasası

1878'de II. Abdülhamit'in kendisine anayasada tanıdığı yetkiyi kullanarak Meclis çalışmalarını durdurması ile başlayıp 1908'de biten bu dönem, tarihçiler tarafından "İstibdat Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. II. Abdülhamit'in yeni oluşturulmaya başlanan merkezi bürokrasinin tüm olanaklarını kullanarak ülkeyi sıkı bir mutlakiyetçi zihniyetle yönettiği yaklaşık otuz yıllık bu dönemde, Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda liberalleşmesinin önü kesilmeye çalışılmıştır (Kansu, 2008). Hürriyet mücadelesinin sonucunda yapılan 1908 Devrimi, 1876 Meşrutiyetinin devamıdır. 1908 Devrimi yalnızca kurulu düzeni temelden değiştirmeyi isteyen halkın önemli bir çoğunluğunun değil, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandasından etkilenmiş olan askerlerin de katıldığı bir halk hareketidir. Genç subaylar, bu halk hareketinin bir parçasıdır. 1908 yılında Rumeli'de dağa çıkan Enver Bey, Sabri Bey ve Niyazi Beyler, aynı zamanda Osmanlı ordusunun komuta kademesine de isyan etmişlerdi (Perinçek, 2016: s. 84).

Abdülhamit'in hürriyetleri birer birer yok edip 1877'den sonra Kanun-i Esasi'yi de yürürlükten kaldırması üzerine önce imparatorluk sınırları içinde, sonraları dış memleketlerde gizli cemiyetler kurulmuş; zamanla bunlar Jön Türkler adıyla tanınmıştır (Durdu, 2003, s. 298). 1908 Hürriyet Devrimi, İttihat ve Terakki önderliğinde gerçekleşmiştir. İngiliz işbirlikçisi liberaller, devrime katkıda bulunmadıkları gibi devrimden sonra gericilikle ve Abdülhamit'le işbirliği yaparak karşıdevrimci bir akıma dönüştüler (Perinçek, 2016: s. 84-88). 1908 Devrimi, Türk siyasi hayatına bir daha geri dönüşü olmamak üzere meclis ve anayasa kurumlarını katmış, halkın kendisini siyasetin temel argümanı haline getirmiştir. Osmanlı halkı belki de tarihinde ilk defa tüm farklılıklarını bir tarafa bırakarak ortak bir amaç uğrunda beraberce mücadele vermiş böylelikle başka bir örneğine rastlanmayacak biçimde bir "ulus" özelliği göstermiştir. Halk kendi gücü ve çabasıyla kendi haklarını monarşiden koparıırken, devrime asıl yönünü veren bir grup Jön Türk'ün vatan sevgisi ve duyarlılığı sayesinde emperyalizmin tuzağına düşülmeden devrimin ulusal bir hareket olarak kalması sağlanmıştır. 1908 Devrimi'nin kurduğu siyasi düzen ve yarattığı duygu ve düşünce dünyası kendisinden sonra gelecek olan Cumhuriyet'in devrimci kadrolarını yetiştirmiştir (Fazlıoğlu, 2018).

1.5. 1921 Anayasası

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türk kamu hukukunun temelinde yatan devrimci dönüşümün simgesidir. Bu Kanun, sağladığı devrimci dönüşümle, TBMM rejiminin çıkardığı en önemli yasalardan birini oluşturmaktadır (Akın, 2013: s. 599).

1921 her yönüyle bir devrim anayasasıdır. Kuvvetler birliği, devrimin zorunluluğudur. Yürütme gücü ve yasama yetkisi, BMM'de toplanmıştır. Kuvvetler birliğinin merkezinde meclis vardır (Perinçek, 2016, s. 118). Olağanüstü şartlar sonucunda ortaya çıkan olağanüstü yetkilere sahip bu olağanüstü meclis, bu niteliklerin bir gereği olarak, şartlar ne gerektiriyorsa o şekilde davranmıştır. 1921

Anayasası'nın kabulünden sonra iki anayasalı bir dönem ortaya çıkmıştır. Asıl anayasa Teşkilatı Esasiye Kanunudur. Ama bunun değiştirmedığı hükümler bakımından da Kanun-u Esasi yürürlükteydi (Özcan, 2013: s. 28). Yeni anayasa, dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunu hukuki yönden öngörüyor ve bunu değerlendiriyordu. Yeni anayasa, aynı zamanda egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu ve TBMM'nin de milletin tek temsilcisi olduğunu ortaya koyuyordu. Kayıtsız şartsız millete ait olan egemenlik, zafer sonrası bir dönemde Sultan-Halifeye bırakılamazdı. İşte bu nedenle Saltanatın kaldırılmasına karar verildi. Saltanatın kaldırılmasından sonra başlayan ve 24 Temmuz 1923 'de tamamlanan Lozan Barış Konferansı ile Türk inkılabının bir evresi kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı. Milli mücadele devrinin şartlarından dolayı 23 Nisan 1920'den beri uygulanan "Meclis Hükümeti" sistemi artık işleyemediğinden ve hükümet bunalımlarını da çözmeye elverişli olmadığından yeni bir devlet şekline ihtiyaç duyuldu. Yeni devlete en uygun idare olarak cumhuriyetin ilanına karar verildi (Okur, 2010: s. 303).

1.6. 1924 Anayasası

1924 Anayasası, 1921 Anayasası'na egemen olan “güçler birliği” ilkesini ve “meclis hükümeti” sistemini yeniden benimseyen ve devam ettiren bir anayasadır. Çünkü, meclis hükümeti sistemi her şeyden önce ulusal bağımsızlık savaşı boyunca uygulanmış ve başarı kazanmış bir sistemdir. Güçler birliği ilkesi uyarınca, özellikle yasama ve yürütme güçlerini bünyesinde toplayan meclis hükümeti sistemi, Yeni Türk Devletini ve Cumhuriyeti kuran bir sistemdir (Demir, 2016: s. 62).

Kesin bir meclis üstünlüğüne dayanan 1924 Anayasası, görünüşte bu özelliğini korumuşsa da aslında güçlü liderlerin yönettiği siyasal partilerin egemenliği altında uygulanmıştır. 1924 Anayasasına devrimci niteliği kazandıran üç önemli gelişme bulunmaktadır. Bunlar; halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının ülke dışına çıkarılması, Tevhidi Tedrisat Kanununun çıkarılması ve Şeriye ve Evkaf ve Erkanı Harbiyeyi Umumiye Vekaletlerinin Kaldırılmasına Dair Kanundur.

1924 Anayasasında temel hak ve hürriyetler “Türklerin Hukuku Ammesi” yani Kamu Hakları başlığında düzenlenmiş ve hürriyetleri doğal hak olarak gören ve hürriyetlerin sınırını başkalarının hürriyetlerinin sınırı olarak gören bir anlayışa sahipti. Her türlü zümre ve sınıfa, aileye ve ferde ayrıcalıkları kaldırılıyordu. Çalışma alanında düzenlemelere gitmiş, sosyal ve ekonomik haklar tanınmıştır.

1.7. 1961 Anayasası

27 Mayıs, cumhuriyetin ilanından sonraki ilk askeri müdahale olma özelliğini taşımaktadır. Bilindiği üzere, 27 Mayıs askeri müdahalesini meydana getiren nedenler ve koşullar, aynı zamanda 1961 Anayasasını da ortaya çıkarmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiş müdahalenin sabahında iktidar el değiştirmiştir (Dunbay, 2016: s. 157).

Yeni anayasa çalışmaları askeri müdahalenin ardından yapılmaya başlanmıştır. 9 Temmuz 1961'de, hazırlanan Anayasa halkoyuna sunulmuştur. Anayasanın yapımı için 4,5 aylık bir süre çalışmış olan Kurucu Mecliste, Demokrat Parti dışındaki tüm toplumsal kesimlerin temsili sağlanmıştır. “Egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğunu” belirten 1961 Anayasası, millet egemenliğinin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından değil. “Anayasanın koyduğu esaslara” uygun olarak “yetkili organlar eliyle kullanılacağını” hükme bağlamaktadır.

Anayasaların oluşturulmasına rağmen özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve İtalya örneğinde, anayasaya sahip olan bu ülkelerde yürütme ve yasamayı ele geçiren iktidarların denetimsiz kalarak ülkeyi ve dünyayı felakete sürüklemesi, savaş sonrasında ülkeleri, anayasanın dışında iktidarlara sınırlandıracak ya da denetleyecek yeni bir mekanizma arayışına yöneltmiştir. Bu mekanizma ise Anayasa Mahkemeleri şeklinde tezahür etmiş ve Almanya ve İtalya'da Anayasa mahkemeleri kurulmuştur.

Dünyadaki bu gelişmeler 1960 devriminin gerekçelerinden biri olan, iktidarın gücünün sınırlandırılmayışı ve aşırı güç kullanımının engellenebilmesi için 1965 yılında Türkiye’de Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Böylelikle devlet idaresinde yargı denetimi güçlendirilmiştir

1961 Anayasası özgürlükler açısından devlete hakların ve hürriyetlerin gerçekleşmesi için görev vermesidir. Anayasanın 10. Maddesinde “devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar” hükmü yer almaktadır.

Yine anayasada yer verilen Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler başlığı dönemin diğer anayasalarının ilerisinde olan bir düzenleme olarak göze çarpmaktadır. Siyasi partilere tanına haklar ve parti kapatmalarına karşı getirilen düzenleme ile parti kapatma nedenlerinin Anayasada belirlenmesi bir güvence olarak dünya ölçeğinde bir yenilik olarak belirtilebilir.

1.8. 1982 Anayasası

1980 darbesi Türk demokrasi tarihinde özgürlüklerin kısıtlandığı, siyaset alanının daraltıldığı, ABD gizli servisleri tarafından 1977’de başlatılan istikrarsızlaştırma operasyonunun hazırladığı ortamda yapılan bir darbedir. 1980 darbesi aslında neo-liberalizm politikalarına Türkiye’nin eklenmesi girişimidir. Bu politikalara dönülebilmesi amacıyla hazırlanan istikrarsız ortamda ABD’de yetişen ve adeta onların kontrolünde olan askerler tarafından yapılan bir darbedir. 24 Ocak 1980 kararların uygulanabilmesi amacıyla siyasal mekanizmanın uygun hale getirilme operasyonudur.

1982 Anayasasının hazırlanması sırasında gözetilen en önemli husus, yürütmenin yasama karşısında güçlendirilmesi kaygıları olmuştur. Bu anlamda, nasıl ki 1961 Anayasası meclis çoğunluğunu ulusal irade ile bütünleştirerek azınlıkta kalanların ezilmesine bir tepki olarak doğmuşsa; 1982 Anayasası da meclisin ve hükümetin güçsüzleştirilerek devlet otoritesinin sarsılmasına karşı bir tepki olarak doğmuştur. Bu nedenle, 1982 Anayasasının hazırlanması sırasında her şeyden önce devlet otoritesinin sağlanması için yürütme organının güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Demir, 2016: s. 66). Bu yüzden 1982 Anayasası’nın hukuk devletine bakışı, özgürlükler karşısında otoriteyi güçlendiren bir eğilimi bünyesinde barındırmak biçiminde olmuştur. Yasama ve yargı karşısında yürütme organı, özellikle devlet başkanı eliyle güçlendirilmiştir. Bu güçlendirme yasama organının giderek yürütme ile bütünleşmesi ve yargının işlevsizleştirilmeye çalışılmasıyla pekiştirilmiştir (Yücel, 2012: s. 88).

1982 Anayasası’nda yürütme karşısındaki muhalefeti azaltmak için mecliste toplantı ve karar yeter sayıları düşürülmüş, siyasî partilerin mecliste grup kurmaları için gerekli milletvekili sayısı 10’dan 20’ye çıkarılmıştır. 1982 Anayasası’nın halkoylaması ile kabul edilen ilk metni güçlü yürütmeyi öngörürken, meclisin çoğunluk desteğine sahip hükümetten ziyade, yetkili ve etkili cumhurbaşkanı profili ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yürütmenin güçlü olmasından anlaşılan, parlamento çoğunluğunun desteğine sahip hükümet değil, yüksek yetkilere sahip cumhurbaşkanı ve bürokrasi olmuştur. Dolayısıyla ülke hakkındaki temel kararlar, hükümetler tarafından değil, cumhurbaşkanı ile askeri bürokrasinin etkin olduğu Milli Güvenlik Kurulu’nun görüşleri doğrultusunda alınmıştır. 1982 Anayasası günümüze kadar pek çok değişiklik geçirmiş, bu değişiklikler genelde liberal ve demokratik eğilimli olmuştur (Çekiç, 2016: s. 458-462). Ayrıntılı bir özgürlükler sistemi getirmesi 1961 Anayasasının en önemli özelliği iken, 1982 Anayasasının oldukça kapalı bir şekilde özgürlüklerin tanımlamasını yapması, tepkisel anlayışın göstergesi olup adeta özgürlükler üzerinde bir karşı devrim niteliğindedir. Her iki anayasanın 2. maddelerinde devletin nitelikleri arasında, insan hakları kavramına yer verilmiştir. Nitekim burada önemli bir retorik farkı mevcuttur. 1961 Anayasasında “insan haklarına dayalı” denilirken, 1982 Anayasasında “insan haklarına saygılı” denilmiştir. Bir tarafta insan haklarına dayalı denilerek, hak ve özgürlüklerin temel alındığının ifade edilmesi ve Anayasada öncelikli olarak yer

verilmesi; diğer yanda insan haklarına saygılı denilerek, hak ve özgürlükler resmi ideoloji çerçevesince yeniden düzenlenmiştir (Okuy, 2018: s. 107).

2. TÜRK SİYASİ TARİHİNDE DEVRİMLER

2.1. 1908 Devrimi

1908 devrimi, Türkiye özgünlüğünde ve zamanın koşullarında gerçekleşen bir halk devrimidir. Anadolu ve Rumeli’de halk hareketleriyle başlamıştır ve yine o halkın parçası olan binbaşı, yüzbaşı rütbesindeki genç subayların dağa çıkmalarıyla devam etmiş ve zafere ulaşmıştır (Perinçek, 2016, s. 83-84). Lenin gibi zamanın devrimcileri Jön Türk Devriminin hürriyetçi ve halkçı karakterlerini ve dünya ölçeğindeki önemini vurgulamışlardır. İttihat ve Terakki, Genç Osmanlıların devamı olarak ortaya çıkmış ve hızla milliyetçi-halkçı-devrimci bir yönde gelişmiştir. 1908 devrimi, İttihat Terakki önderliğinde gerçekleşti. İngiliz işbirlikçisi liberaller, devrime katkıda bulunmadıkları gibi devrimden sonra gericilikle ve Abdülhamit’le işbirliği yaparak karşıdevrimci bir akıma dönüştüler (Perinçek, 2016: s. 84-88).

1908 Genç Türk Devrimi, dünyanın Avrupa merkezli devrimlerden Asya merkezli devrimlere geçiş döneminde gerçekleşti. Dünya, kapitalizm döneminden emperyalizm dönemine geçerken, devrimin merkezi de Avrupa ve Kuzey Amerika’dan Asya, Afrika ve Latin Amerika’ya kayıyordu. Büyük değişikliğin ilk işaretleri 20. Yüzyılın başında Rusya, Türkiye, İran ve Çin’de görüldü. Süreç, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonlarında daha güçlü sarsıntılarla ve devrimci atılımlarla devam etti (Perinçek, 2016: s. 107).

2.2. 1921 Devrimi

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türk kamu hukukunun temelinde yatan devrimci dönüşümün simgesidir. Bu kanun, sağladığı devrimci dönüşümle, TBMM rejiminin çıkardığı en önemli yasalardan birini oluşturmaktadır (Akın, 2012: s. 599).

Amasya’da 14-21 Haziran 1919 tarihinde gizli olarak toplanan Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki komutanlar, Erzurum-Sivas Kongreleri sürecini başlatmıştır. Bu kongreler, 1918-1920 yılları arasında, işgal koşullarında, yerel eşrafın önderliğinde halk yönetim organları haline gelmiştir. Bu özellikleriyle 23 Nisan 1920 Devriminin habercileri ve 1921 Anayasasının eylemli başlangıcı sayılırlar (Perinçek, 2016: s. 112).

1921 Anayasası dönemine ilişkin en temel ve devrimci anayasa değişikliği ikinci Meclis tarafından 29 Ekim 1923 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ile Cumhuriyet ilan edilerek 1921 Anayasası’nın 1. maddesine: “Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir” cümlesi eklenmiştir. Yine bu anayasa değişikliği ile TBMM üyeleri arasından Meclisçe seçilecek olan Cumhurbaşkanlığı makamı yaratılmış, saf meclis hükümeti sisteminden uzaklaşarak hükümetin kurulmasında parlamenter hükümet sistemine yaklaşan bir kuruluş usulü kabul edilmiştir (Narin, 2018: s. 87).

2.3. 1961 Devrimi

27 Mayıs askeri müdahalesi Türkiye’nin çok partili hayata geçişiyle başlayan demokrasi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra demokrasi tarihi askeri müdahalelerle kesintiye uğramıştır (Yiğit, 2019: s. 9-10). 1960 darbesi, devletin en üst kademlerinde bulunan isimlerin de idam istemini beraberinde getirmiştir. Bu isimler arasında en önde gelenler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu’ydu. DP milletvekillerinin tümü tutuklanmış, anayasayı ihlal etmekle, Atatürk ilkelerine aykırı tutum ve davranış içinde olmalarıyla, ülkeyi kardeş

kavgası içine sürüklemekle ve otoriter tek parti yönetimini kurmakla suçlanmışlardır. Bütün bu yargılamaların hepsi Yassıada'da adli ve askeri yargıçlardan oluşan 'Yüksek Adalet Divanı'nda, tarihi duruşmaların başladığı 14 Ekim 1960 ile, sona erdiği 15 Eylül 1961 yıllarını arasını kapsayan bir süreçte alınmıştır. Yine bu tarihte, milli birliği bozanlara yönelik asker ya da sivil 3 yargıç ve 1 savcıdan oluşacak İnkılap Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerin görevi, 1961 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimlerle beraber son bulmuştu (Köse, 2010: s. 16-17). 27 Mayıs 1960 darbesi bir halk hareketidir. Bu halk hareketinde 1876 Talebeci Ulum İsyanından beri mücadele alanında olan öğrenciler çok önemli bir güçtü. Türkiye'nin demokratik devrimi, 1850'lerden, Genç Osmanlılardan beri aynı zamanda bir aydın hareketidir. "Sivil-Asker aydın zümre" kavramlaştırması, bu açıdan bir devrim gerçeğidir (Perinçek, 2016: s. 143-144).

3. TÜRK SİYASİ TARİHİNDE KARŞI DEVRİMLER

3.1. 1971 Muhtırası

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzalarını taşıyan "Muhtıra" Cumhurbaşkanına, senato ve Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Bu bildiriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kısa tarihinde ikinci askeri müdahale gerçekleşmiş, ancak 27 Mayıs'tan farklı olarak ordu, yönetimi doğrudan ele almadan yeni bir hükümetin oluşturulmasını istemiştir. Muhtıra metninde Silahlı Kuvvetler, yaşanan olumsuz gelişmelerden hükümeti ve Meclisleri sorumlu tutmuştur (Keskin, 2011: s. 234). 12 Mart 1971 Muhtırası'na giden süreç olarak tanımladığımız bu dönemde, özellikle 1965 sonrasında yaşanmaya başlanan olaylar zinciri örneklemeleriyle, 1968 öğrenci olayları olarak adlandırılan süreç, 1969 yılının Kanlı Pazar'ı ve siyaset sahnesinde önemli tartışmalara yol açan eski DP'lilerin affı gibi olayların etkisi olduğu düşünülmektedir. Süleyman Demirel'in Başbakanlık yıllarında işçi grevlerine askerler müdahale etmeye başlamış ve üniversite gençliği arasında sağ-sol olayları yaşanmaya başlanmıştır (Akal, 2013: s. 110).

1971 Muhtırası sonrasında yapılan anayasa değişikliğiyle sendikal haklarda önemli bir gerileme yaşanmıştır. Anayasanın 46. maddesinde yapılan değişiklikle, sendika kurma ve sendikalaşma hakkı daha önce olduğu gibi çalışanlara değil sadece işçilere tanınmıştır. Kamu iktisadi teşebbüslerindeki işçilerden başlayarak sağcı partiler işçi çıkarları için değil, sol sendikaları durdurma amacı güden sendikalaşmayı desteklemiş, bu politik tavır da işçi sınıfının çıkarlarında işverenler lehinde yıpranmaya neden olmuştur. Bu alandaki değişikliklerde, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına genel bir sınırlama getirilmiş ve yasal sınırlama sebepleri çoğaltılmıştır. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, Cumhuriyetin ve genel sağlığın korunması amacı ve her bir temel hakkın ilgili maddesinde düzenlenirken, sınırlamanın alanı, getirilen özel sebepler ile genişletilmiştir (Keskin, 2011: s. 276-277).

Devlet memurlarına sendika kurma hakkı ortana kaldırılmıştır. Yargı denetimine sınırlamalar getirilmiş, devlet güvenlik mahkemeleri kurulmuş, tabii yargı yolu yerine kanuni yargı yolu getirilmiş, küçük siyasi partilerin anayasa mahkemesine başvurma imkanı kaldırılmıştır. Yürütme güçlendirilmiş, bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi yanınmış, üniversite özerkliği zayıflatılmış, TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır. Askeri otorite güçlendirilmiş, askeri yargı sivil yargı aleyhine genişlemiştir. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur. Sivillerin askeri nitelikte olmayan suçlardan dolayı yargılanmalarının önü açılmıştır.

3.2. 1980 Darbesi ve 1982 Anayasası

12 Eylül askeri darbesiyle parlamento ve hükümet feshedilmiş, parlamento üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ve tüm siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmıştır (Akal, 2013: s. 113). 12 Eylül yönetimi Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve dört kuvvet komutanından oluşan bir Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kurulmuştur. Beş kişilik MGK, devletin yasama, yürütme ve fiilen yargı yetkilerini elinde toplamış ve Genelkurmay başkanı aynı zamanda Devlet Başkanı olmuştur (Perinçek, 2016: s. 163).

12 Eylül 1980 darbesini diğer darbelerden ayıran en önemli özelliği daha sistematik olması ve daha uzun sürmesidir. 12 Eylül rejimi köklü değişiklikler yapan bir müdahale olmuştur. 12 Eylül rejimi ile terör suçlamasıyla 650 bin kişi gözaltına alınmış 230 bin kişi yargılanmış 21 bin 764 kişi hüküm giymiş, 7 bin kişi için idam istenirken 502 kişi idam edilmiştir. Yine bu dönemde 1 milyon 683 bin kişi fişlenmiş, 14 bin kişi vatandaşlıktan çıkarılmış, 937 film yasaklanmış, 139 ton dergi ve gazete yok edilmiştir (Akal, 2013: s. 116).

1982 Anayasası'nda hukuk devletini zedeleyen düzenlemeler yapılmıştır. Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şûra kararları idari yargı denetimi dışında bırakılmıştır. 1971 yılında yapılan değişiklikle tabii olduğu mahkeme yeniliği sürdürülmüştür. Sendikal haklara kısıtlamalar getirilmiş, memurlara sendika kurma hakkı tanınmamış, işçi sendikalarının üst kuruluşlarında çalışmak için en az 10 yıl işçi olarak çalışma şartı getirilmiştir. Bu sınırlamalar 2001 yılında kaldırılmış olmasına rağmen anayasanın ilk halinde yer almıştır. 1982 Anayasası yeni bir Siyasi Partiler Kanunu çıkarmıştır. Yeni Siyasi Partiler Kanunu aşırı müdahaleci ve yasakçı olup vesayetçi bir yapıya sahiptir. Yasa halkın katılmadığı bir demokrasinin son yasal belgesi görünümünü almıştır.

4. DEVRİMLER VE KARŞI DEVRİMLERİN ETKİLEŞİMİ

Devrimler yeni bir devlet örgütleyerek yeni bir toplum kurmak için yapılır. Her devrim kendisinin kuracağı yeni siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkileri gerçekleştirme amacına göre örgütlenir ve toplumu da buna göre örgütleyerek, düzenler. Tabi her devrim bir karşı devrime de maruz kalabilir. Karşı devrimler de önceki durumu değiştirerek kendi ideolojisini, siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını kurmayı hedefler. Türk anayasa tarihinde devrimler ve karşı devrimler bulunmaktadır. Türkiye'de anayasa hareketleri feodal mutlakiyete karşıdır. Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ekonomik anlamda emperyalist ve kapitalist Batı ile entegrasyonu sağlamayı amaçlasa da, birer anayasal hareket olarak feodal mutlakiyete son verme adımlarının başlangıcı olmuştur. Bu anayasal hareketler, sonrasında gelecek olan anayasaların başlangıcı olması ve tabanın kendisini yetiştirerek artık isteme seviyesine gelmesiyle birlikte özgürlük talepleri nedeniyle de devrimcidir. Türk Anayasaların amacı devletin bekasını sağlayacak tedbirleri alarak, iktidarı sınırlandırmak ve özgürlükleri getirmektir.

Osmanlı Devleti dönemi anayasalarının etkileşimde, 1876'da Kanuni Esasiyi, tabandan gelen bir hareket olan hürriyetçi Yeni Osmanlı hareketi getirdiği görülmesine rağmen bir karşı devrimle, Padişah II. Abdülhamit tarafından kaldırılmıştır. Ancak, tabanın özgürlükçü düşüncesinin tezahürü, 1908'de hürriyet devrimiyle Kanuni Esasiyi yeniden yürürlüğe sokmuştur. İstanbul'un fiilen işgalinin ardından, padişah Vahdettin meclisi mebusan toplantılarının ertelenmesine karar vererek meclisi kaldırma emrini yayınlayarak bir karşı devrim yapmıştır. Anayasa, İngiliz işgali ve padişah tarafından fiilen yürürlükten kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin ilk anayasasını devrim meclisi kabul etmiştir. 23 Nisan 1920'de BMM Anadolu ihtilali ile açılmasıyla Cumhuriyetin anayasası fiilen yürürlüğe girmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde meclise sunulan anayasa taslağı yoğun görüşmelerden sonra 1921'de kabul edilmesiyle Cumhuriyetin ilk anayasası olan Teşkilatı Esasiye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı zafere

ulaştıran Türkiye Büyük Millet Meclisi, devrimi sürdürmek için 20 Nisan 1924 Anayasası'nı kabul etmiştir. 1924 Anayasası, esas hükümlerden sonra devletin örgütlenmesine geçmiştir. Halkın özgürlüğünü sağlamak ve güvence altında tutmak için, kamunun örgütlenmesi öncelik taşımıştır. Devrimci Cumhuriyet, bireyin özgürlüğü ve refahı için, önce kendisini yani milli devleti örgütlemiştir. 1924 Anayasası döneminde Cumhuriyet tarihinin birçok devrimi yapılmıştır. Bu dönemde toprağın kamulaştırılmasına ilişkin hükümle devrimi tamamlamak için gerekli anayasal düzenlemeler yapılmıştır. 1945'lere gelindiğinde 1924 Anayasası'nın devrimci karakteri fiilen bozulmuştur. Toprak kanunu uygulanmamıştır.

27 Mayıs 1960 Devrimi, özgürlükçü 1960 Anayasasıyla Kemalist Devrimi sürdürme iradesini canlandırmış, emekçi sınıfların siyasal hayata katılmasının yolunu açan anayasal ve siyasal koşulları ve özgürlük ortamını getirmiştir. 12 Eylül 1980 darbesiyle 27 Mayıs Anayasası tamamen kaldırılmış ve gerici 1982 Anayasası yapılmıştır. 1982 Anayasası devletin esas örgütlenmesinde getirdiği değişikliklerle yürütmeyi güçlendirmiştir.

SONUÇ

Türkiye'nin anayasa tarihini devrimler oluşturmaktadır. Tarihsel sürece baktığımızda birden çok düzenlenen anayasa değişiklikleriyle karşılaşmaktayız. Tanzimat döneminde yapılan reformlar önemli değişiklikleri getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin benimsediği güvenlik ve adalet kavramlarına müdahaleci eğilimler birden fazla yenilikleri oluşturmuştur. Değişimleri sindiremeyen grupların ortaya çıkması devlet yönetiminin değişiminde etkili olmuştur.

Dünya'da anayasal gelişmeler, Türk anayasacılık anlayışını da etkilemiştir. Devlet yönetimine etki eden bu anlayış, kimi zaman bir çatışma ortamına zemin hazırlamıştır. Geline nokta ise devrimler ve karşı devrimleri oluşturmuştur.

Türk anayasa tarihinin başlangıcı olan Sened-i İttifak, devletin dağılmasını önlemek için imzalanmıştır. Bu anayasal belgeyi Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı desteklemektedir. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu yeni bir devlet kurma isteği ile yürütülmesi bağımsızlık hareketinin önemini yansıtmaktadır. 1921 anayasası millet egemenliğine dayanmaktadır. Osmanlı'daki monarşik egemenliğe karşı oluşmuştur. Uygulanan anayasa devrimlerin temelini oluşturmaktadır. Çoğunlukçu demokrasi anlayışı Demokrat Partinin iktidara geçmesini sağlamıştır. 1960 askeri darbesiyle de son bulmuştur. Bu doğrultuda yasama, yürütme, yargı organlarında radikal değişiklikler yapılmasının yanı sıra temel hak ve özgürlüklerin ön planda olduğu anayasa oluşturulmuştur. 1971 muhtırası sonrasında yapılan anayasal düzenlemelerin, 1980 darbesi ile Milli Güvenlik Konseyi baskın otoritesini ortaya çıkarmıştır. Demokrasi ve özgürlüğün tepkisel niteliğini taşıyan devrimler anayasal süreçlerin başlangıcı olmuştur. Türkiye'de demokrasi anlayışının gelişmesi, sınırlanmış ve kısıtlanmış hakların özgürlük hareketi sonucunda elde edilebileceği olgusu dönemin en belirgin özelliğini yansıtmaktadır. Bu hareketlerin temel amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin sömürgeci ve emperyalist düşüncelerden ayıklayarak Türk ulusuna ve insanlığa demokrasi gücünün yol göstericisi olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2019). 1982 Anayasasındaki Değişikliklerin Türkiye'nin Demokratikleşmesi Açısından Analizi. Dumlupınar Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya.
- Akal, M. (2013). 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi Ve 28 Şubat Sürecinde Bir Politikacı Olarak Süleyman Demirel'in Farklı Konum ve Tepkileri. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Akın, R. (2012). "1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri* . İstanbul.
- Arslan, Z. (2013). "Sened-i İttifak'ın Ortaya Çıkışı Ve İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , s.s 77-91.
- Birsel, M. T. (2010). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Anayasal Yapısı Ve Yeni Anayasa İçin Öneriler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , cilt 12, 1185.
- Çekiç, M. (2016). "1982 Anayasası'nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. S.7, s.s.441-478.
- Danış, Ö. F. (2019). 27 Mayıs 1960 Darbesinin Seçkin Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Demir, F. (2016) "Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları Ve Hükümet Sistemleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi. Anayasa Hukuku Dergisi*. s.9. İzmir.
- Dunbay, S. (2016). "1961 Anayasası Perspektifinden Parlamenter Bağışıklıklar". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* . Bordeaux Üniversitesi.s.124. s.s.153-182. Ankara.
- Durdu, M. B. (2003). "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması Ve Etkileri". Ankara: *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*,s.14.
- Erdem, G. (2010). Islahat Fermanı'na Yeniden Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss.327-348.
- Fazlıoğlu, M. A. (2018). 1908 Devrimi: Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik Ve Adalet. <https://vesaire.org/1908-devrimi-ozgurluk-esitlik-kardeslik-ve-adalet>.
- Fendoğlu, H.T. (2002), *1876 Anayasası Veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908)*. Yeni Türkiye Yayınları. ss. 739-750. Ankara.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa Ekin Kitabevi Yayınları.
- Kansu, A. (Temmuz 2008). "Devrime Giden Yol ve 1908 Devrimi". *Toplumsal Tarih Dergisi* . İstanbul.
- Karadeniz, Z. (1993). "1908 Devriminin Sosyal İçeriği". İstanbul: *Aylık Sosyalist Teori ve Politika Dergisi*.s.405.
- Kerimoğlu, H. T. (2020). "İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler Ve Toplum". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , Dokuz Eylül Üniversitesi. s.s.147-160. İzmir.
- Keskin, Y. Z. (2011). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı İle Siyaset Hayatına Etkileri. Atatürk Üniversitesi.Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Koçsalan, S. (2018). *19.Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Yozgat: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, cilt 2.

- Köse, S. (Haziran). *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*. Afyonkarahisar.
- Küçük, A. (2016), “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler”. *Liberal Düşünce Dergisi* Arşiv Sayı 82, s. 5-24. Kırıkkale Üniversitesi.
- Mumcu, A. (1986), “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Başkent Üniversitesi. Cilt 2, Sayı 5, s. 383-400.
- Narin, S. (2018). “1921 Anayasası’nın Genel Özellikleri Bağlamında Yer Yönünden Yerinden Yönetimler ve Siyasal Özerkliğin Reddi”. *İzmir Barosu Dergisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Okur, M. (2010). “Milli Egemenlik ve Teşkilat-I Esasiye Kanunu”. *Akademik* . s.1cilt 3.
- Okyay, C. (2018). Türkiye’de Anayasacılık Anlayışı Olarak Tepkisellik (1960 – 1982 Dönemi). Hitit Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Çorum.
- Ortaylı, İ. (Mayıs 2017). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları. 45.baskı. s.s.335. İstanbul.
- Özcan, Ü. İ. (2013). İlk Anayasamız Teşkilat-I Esasiye’nin Hazırlanması Süreci. *Atatürk Özel Sayısı*. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2013-1/5.pdf>
- Pamir, A. (2004). “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Senedi İttifak’ın Yeri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* .
- Perinçek, D. (2016). *Türkiye’nin Anayasa Birikimi*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Polatoğlu, M. G. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri(1934-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sancaktar, F. M. (2009). *2. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yamaç, M. (2014). “İlk Anayasa (1876 Kanun-İ Esasisi)”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:5 , 54-68.
- Yiğit, S. E. (2019). 27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin ve 1961 Seçimlerinin Basına Yansıması. Yozgat Bozok Üniversitesi. *Yüksek Lisans Tezi* . Yozgat.
- Yücel, B. (2012). 5982 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu’nun 1982 Anayasası’nın “Hukuk Devleti” Anlayışına Etkisi. *TBB Dergisi* . Anadolu Üniversitesi.

3. ICHUS

Otoriter Ülkelerde Devlet Terörü: Çin Halk Cumhuriyeti Üzerine Bir Değerlendirme

State Terrorism In Authoritarian Countries: An Evaluation On The Chinese Republic

Ali Fuat GÖKÇE¹
Muhammed AKSU²

Abstract

It is possible to define ideologies as a coherent written or verbal thought system that is accepted by intellectuals or those who depict themselves as intellectuals or with the support of these individuals. Authoritarianism is defined as a powerful regime that gives limited political freedom to the people of a state. Authoritarianism is defined as a powerful regime that gives limited political freedom to the people of a state. Authoritarian regimes have the tendency of controlling key factors such as the economy, education and media that have a significant impact on society with dominant parties in general. The cornerstone of this ideology; it is the motivation to control or eliminate key factors. Political power holders limit the autonomy of associations, chambers and unions. In these authoritarian ideologies, there are no legal norms to curb the political regime, it is difficult to apply in practice even if it exists in theory.

Özet

İdeolojileri, aydın kişilerce ya da kendilerini aydın olarak tasvir edenler tarafından veya bu kişilerin destekleriyle kabul görülen kendi içinde tutarlı yazılı veya sözlü bir düşünce sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Otoriterizm bir devletin halkına sınırlı siyasal hürriyet tanıyan kudretli bir rejim olarak tanımlanmaktadır. Otoriter rejimler, genel olarak baskın partilerle toplumu önemli ölçüde etkileyen ekonomi, eğitim ve medya gibi kilit faktörleri kontrol etme güdüsü içerisindedirler. Bu ideolojinin mihenk taşı; kilit faktörleri kontrol etme veya ortadan kaldırma güdüsüdür. Siyasal iktidar sahipleri, derneklerin, odaların, birliklerin özerkliğini sınırlandırmaktadır. Bu otoriter ideolojilerde siyasal rejimi frenleyecek hukuki normlar mevcut değildir, teoride mevcut olsa bile pratikte uygulanması oldukça güçtür.

¹ Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, afgscem@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, aksumhammed@outlook.com

State terrorism is that the leader, who holds political power, uses widespread violence to limit the citizens' rights and liberties, in particular, to limit the freedom of the citizens of the leader's deputies or a particular group, arbitrarily. There is no balance and supervision mechanism against this violence used or it is not actually applied.

The Economist examined the democracy status of 167 countries in 2019 based on criteria such as political participation, political culture, election process, pluralism, personal rights and liberties and the functioning of state institutions. The People's Republic of China ranked 153rd among 167 countries in this ranking and classified as an authoritarian country.

The aim of this study is to examine the state terror of the People's Republic of China which is an authoritarian country. In this direction, firstly a literature review will be made and after explaining important concepts, the data of The Economist and the practices of the People's Republic of China will be examined and a result will be tried to be reached. The method of the study is descriptive research methods, historical research methods and document-based data analysis.

Keywords: People's Republic of China, State Terror, Authoritarianism

Devlet terörü, siyasal iktidarı elinde bulunduran liderin, liderin yardımcılarının yahut belirli bir zümrenin keyfi olarak vatandaşlarının özgürlüklerini sınırlandırmak amacıyla kişi hak ve hürriyetleri başta olmak üzere birçok konuda vatandaşlarını sınırlandırmak amacıyla yaygın bir şiddet kullanmasıdır. Kullanılan bu şiddette karşı herhangi bir denge ve denetleme mekanizması bulunmamakta yahut bulunuyorsa da fiilen uygulanmamaktadır.

The Economist Dergisi 2019 yılında dünya genelinde siyasal katılım, siyasal kültür, seçim süreci, çoğulculuk, kişi hak ve hürriyetleri ve devlet kurumlarının işleyişi gibi kriterleri baz alarak 167 ülkenin demokrasi durumunu incelemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti bu sıralamada 167 ülke arasında 153. sırada yer almış ve otoriter ülke olarak sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı otoriter bir ülke olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin devlet terörünü irdelemektir. Bu doğrultuda öncelikle literatür taraması yapılacak olup önemli kavramlar açıklandıktan sonra The Economist Dergisinin verileri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin uygulamaları irdelenerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın yöntemi ise betimsel araştırma yöntemleri, tarihsel araştırma yöntemleri ve belgeye dayalı veri analizidir.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Devlet terörü, Otoriterizm

Giriş

Otoriter rejimler yapısı gereği tam demokratik olmayan ve aynı zamanda tam olarak totaliter bir yapıya sahip olmayan rejimler olarak kendine ait özellikleri bulunmaktadır. Bu rejimlerde serbest seçimler, muhalefet partileri, genel ve eşit oy ilkesi gibi temel siyasi hakların olması, muhalefet partilerin serbestçe kurulması ve iktidar yarışında olması, bireylerin siyasi faaliyetlere girmesinin serbest olması, ifade hürriyeti, basın hürriyeti ve din hürriyeti gibi temel hak ve hürriyetlerin anayasalarda belirtilmesine rağmen uygulamada bu hak ve hürriyetlerin tam olarak uygulanmadığı, siyasi iktidar tarafından yasaklar getirilmemesine rağmen bazı zımni kısıtlamalar getirildiği görülmektedir.

Siyasi iktidar tarafından getirilen bu zımni kısıtlamalar bazı durumlarda devlet terörü olarak nitelendirilecek seviyeye ulaşabilmektedir. Devlet terörü bir siyasal şiddet biçimi olarak devletin sahip olduğu kamu gücünü aşırı seviyede kullanmasıdır. Devletin kamu düzenini sağlayabilmek amacıyla sahip olduğu mekanizmalarla muhalefete karşı şiddet uygulamasıdır. Bu tür uygulamalar daha çok katı ideolojiye sahip ülkelerde ve bireysel iktidara sahip krallık ya da cumhuriyet adı altında kurulan ama tek kişi yönetimindeki ülkelerde görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası İkinci Dünya Savaşı'na yakın dönemlerde Avrupa'da özellikle Almanya, İtalya İspanya ve Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan komünist ve faşist hükümetler, İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu ve Güney Amerika'da askeri darbeler sonucu ortaya çıkan hükümetler (Suriye, Libya, Irak, Meksika, Bolivya gibi) örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmanın amacı bu ülkeler içinde yer alan ve halen otoriter bir yapıya sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki devlet terörünü incelemektir. Bu ülkenin seçilmesinin amacı ekonomisinin gelişmesine, yüksek nüfusuna rağmen günümüzde halen otoriter bir yapıya sahip olmasıdır. Bu doğrultuda Çin Halk Cumhuriyeti'nin anayasası incelenerek, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve din özgürlüğü bağlamında uygulamalar incelenmiş ve çalışmanın hacmini büyütmek amacıyla beşer örnek verilmiştir. Ayrıca muhalefet partilerinin durumu, iktidar yarışı ve seçimlerde aldıkları oy oranları doğrultusunda sonuca gidilmeye çalışılmıştır.

1. İdeoloji

İdeoloji kavramı Antonie Destutt Tracy tarafından Fransız İhtilali döneminde türetilmiştir ve ilk defa 1796'da kullanılmıştır. Tracy ideolojiyi "*fikirler bilimi*" olarak tanımlamaktadır. Fakat ideoloji kavramı Karl Marx'ın yazılarında kullandığı anlam ile birlikte siyasette anahtar kavram olarak yerini almıştır (Heywood, 2015, s. 23,24). İdeoloji kavramına olumsuz bir anlam kazandıran Napolyon'dur. Dikta yönetimine yöneldiği sırada Napolyon'a karşı çıkan dönemin filozoflarına/bilge insanlarına küçümser bir eda ile "*ideologlar*" yakıştırması yapmasıyla birlikte ideoloji kavramı ilk ortaya çıktığı anlamını yitirmiştir. İdeoloji bu süreçten sonra "*yanılsama*", "*bilinçsiz çarpıtma*", "*yanlış algılama*" gibi birçok anlam kazanmıştır (Bora, 2017, s. 85).

Heywood Siyasal İdeolojiler başlıklı eserinde ideoloji kavramıyla ilişkilendirilen birçok kavramın olduğunu belirtmiştir ve en çok göze çarpan kavramların şunlar olduğunu ifade etmiştir (Heywood, 2015, s. 23):

“ ‘Siyasi bir inanç sistemi’, ‘eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi’, ‘yönetici sınıfın fikirleri’, ‘belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşü’, ‘sınıfsal veya sosyal çıkarları dışı vuran siyasi fikirler’, ‘sömürülenler veya baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler’, ‘bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler’, ‘bir siyasi sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmi olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi’, ‘hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasi öğreti’, ‘soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasi idealler kümesi’ ”

J. Linz ise Totaliter ve Otoriter rejimler başlıklı kitabında ideolojiyi "*aydınlar veya sözde-aydınlar tarafından yabut onların yardımıyla, çoğu zaman yazılı biçimde olmak üzere, fikirî bakımdan az çok işlenmiş ve örgütlendirilmiş düşünce sistemleri*" şeklinde tanımlamıştır (Linz, 2017, s. 165).

İdeoloji kavramı üzerinde literatürde siyaset bilimcilerin üzerinde uzlaşmış oldukları tek ve net bir tanımlama mevcut değildir. Zira Heywood'un, Tanıl Bora'nın ve J. Linz'in yukarıda belirttiği gibi ideoloji kavramının spesifik bir tanımlamasının olmadığı birden fazla anlam atfedilebildiği görülmektedir.

2. Demokrasi

Demokrasi kavramının kökenlerini eski Yunan'a kadar götürmek mümkündür. Yunan Polis Devletlerinde uygulanmış olan uygulamalar ile birlikte demokrasinin varlığından söz edilebilir. Literatürde demokrasi kavramının en çok kabul gören tanımlardan birisi Amerikan Birleşik Devletleri eski başkanlarından Abraham Lincoln 'un *"balkın, balk tarafından balk için yönetimi"* tanımlamasıdır.

L. Lipson Demokrasinin Felsefesi başlıklı çalışmasında demokrasiyi tanımlarken eşitlik ve hürriyet kavramlarını kullanmıştır. Lipson'a göre demokrasi *"vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklidir"* (Lipson, 1993, s. 16). Peter L. Berger ise Günümüz Dünyasında Demokrasi başlıklı eserinde demokrasiyi şu şekilde *"demokrasi iktidarda bulunanların seçimle işbaşından uzaklaştırılmasını ve iktidarın belli bazı şeyleri yapmamasını teminat altına alamaya çalışır"* açıklamıştır (Berger, 1993, s. 31).

P. C. Schmitter ve T. L. Karl 'ın kaleme aldığı Demokrasi Nedir, Ne Değildir başlıklı eserlerinde demokrasiyi yönetilenler ile yöneten erk arasındaki temel ilişkiyi düzenleyen nadide bir sistem olarak tasvir etmektedirler. Schmitter ve Karl'a göre demokrasi *"yönetenlerin, yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve işbirliği yoluyla dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimidir"* (Schmitter ve Karl, 1995, s. 68).

Bazı bilim insanları demokrasiyi sihirli bir kavram olarak tasvir etmektedir. Demokrasi; mevcut olan yahut sonradan ortaya çıkabilecek sorunların neredeyse tamamına bir çözüm yolu sunabilecek bir potansiyelde olduğuna inanılmaktadır.

Demokrasi kavramı da başta ideoloji kavramı olmak üzere birçok kavram gibi literatürde üzerinde uzlaşmış net bir tanımı bulunmamaktadır. Demokrasi kavramının tanımlanması ile ilgili yüzlerce kaynak mevcuttur. Fakat bu çalışmanın boyutunu büyütmemek için demokrasi ile ilgili fazla ayrıntıya girilmemiştir.

3. Otoriterizm

Otoriterlik yahut otoriterizm kavramları "otorite" kavramından farklı anlamlar taşımaktadır. Otorite kavramı, meşruluğa dayanmaktadır. Tabandan gelen destek ile otorite gücünü oluşturmaktadır. Sartori'nin de ifade ettiği gibi otorite kavramına "izm ekinin eklenmesiyle birlikte kavram çok farklı anlam kazanmaktadır. Otorite kavramı temelinde iyi bir anlam ifade ederken, otoriterizm yahut otoriterlik kötüyü, aşırılığı ve baskıcılığı ifade etmektedir (Çamurcuoğlu, 2018, s. 23)

Otoriterizm siyasi iktidarı kullanım şekli ile ilgili bir kavramdır. Literatürde bu kavramın demokrasi karşıtlığı üzerinden tanımlanması yaygındır. Otoriter rejimlerde sınırlı fakat çerçevesini siyasi iktidarı elinde bulunduranların çizdiği bir çoğulculuk mevcuttur. İktidar erki, *"vatandaşlara karşı hukuken ve/veya fiilen hesap verme durumunda değildir."* Bu durum ise demokratik rejimlerin tam karşıtı olan bir hususu doğurmaktadır (Linz, 2017, s. 164). Hesap sorul(a)mayan yönetim şekli siyasal sistemin halka açık fakat bazı kısıtlamalarının mevcut olduğunu göstermektedir. Bu hususu ise *"siyasal mobilizasyonun düşük düzeyde ve sınırlı oluşu"* şeklinde ifade etmek mümkündür. (Linz, 2017, s. 170). Belirtmek gerekir ki vatandaşlarına/halkına karşı hesap verme sorumluluğundan uzak olan otoriter rejimler iktidarlarının geleceğini ve sürdürülebilirliğini idame etmek adına vatandaşlarının siyasal hayata fazla aktif olmasını istemezler (Erdem ve Erdem, 2013, s. 215,216).

4. Terör ve Terörizm

Türk Dil Kurumu terörü “*yıldırı*” (TDK, 2020) şeklinde tanımlamaktadır. Terör kavramı Latince kökenli olup “*korkudan titreme*” yahut “*titremeye sebep olma*” anlamına gelmektedir. Petit Robert (Fransızca) sözlüğü ise terörü “*bir toplumda bir grubun halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku*” şeklinde tasvir etmiştir. Terör kavramının bugünkü anlamıyla ilk .olarak Fransa’da Fransız İhtilalinden sonra kullanıldığı bilinmektedir (Gökçe, 2016, s. 123). W.T. Mallison ve S. V. Mallison ise terörü “*sosyal ve siyasal amaçları elde etmek için aşırı ölçülere varan şiddet kullanma veya şiddet tehdidi*” şeklinde tanımlamıştır. Thomas P. Thornton ise terörü “*normal sayılmayacak metotlarla siyasal davranışları etkilemeyi amaçlayan sembolik hareketler*” şeklinde tanımlamıştır. Tanımda yer alan “*normal sayılmayacak metotlar*” ifadesinde neyi kastettiği muğlaktır. Thomton, terörün temel amacının siyasal davranışları değiştirmek olduğunu belirtmiştir (Yayla, 1990, s. 336,337).

Terörizm siyaset yapmanın en radikal şekli olarak açıklanabilir. Şiddet içeren, sonuca ulaşılması için her yolun mubah kabul edildiği ve aktif olarak silahların da kullanıldığı mücadele şeklidir. Terörizm bir düşünce sistemi yahut bir ideoloji olarak kabul edilmemektedir. Terörizm, kendine özgü, taktikleri, stratejileri ve yöntemleri olan çatışmayı ve savaşı önceleyen bir siyaset şeklidir. Belirli bir ideolojiyi benimseyenlerin başvurduğu bir mücadele şekli değildir. Ancak hem sol hem sağ hem de diğer radikal gruplarca özümseyip uygulanabilir (Gökçe, 2018, s. 253).

Terörizm; “*zayıf olanın seçtiği bir tür siyasal şiddet biçimi*” şeklinde belirtilebilir. Zayıf olan terörist kendini gizleme eğilimindedir. Hiç umulmayan bir anda hiç umulmayan bir yerde “*vurup kaçmaya*” çalışır. Zira devlet erkinin askeri teçhizat ve personel bakımından kendisinden üstündür. Terör eylemlerinde şiddet bir amaç değil araç olarak kullanılmaktadır. “*Terörizm hesaph bir şiddettir.*” Terör eylemlerin temel amacı olabildiğince insan öldürmekten ziyade kitlelerin yapmış oldukları eylemlerden azami bir şekilde etkilenmelerini arzularlar. Terör eylemleri karşısında kitlelerin dehşete düşmesi durumunda terör eylemleri arzuladıklarına ulaşmış olurlar. Dünya tarihinde ilk terörist grupların Sicari’lere (M.S. 66-73 yılları arasında) kadar uzandığı bilinmektedir (Kışlalı, 2018, s. 46,47).

5. Devlet Terörü

Devlet terörü “*devlet tarafından yönetilenlere, belirgin gruplara, daha ziyade devlet otoritesine karşı direnen veya rejimi sarmaya-yıkma yönelen yahut öyle davrandıkları farz edilen kişi ve gruplara yöneltilen terördür.*” Terör faaliyeti, bizzat devletin herhangi bir kuruluşu tarafından ya da devletin herhangi bir görevlisi tarafından yahut devletin dışında bulunan fakat doğrudan veya dolaylı yoldan devletin hegemonyası altında bulunan kişi(ler)/grup(lar) tarafından yapıldığı takdirde devlet terörü olarak ifade edilir. Günümüz dünyasında çağdaş devletlerin en tipik ve belirgin özelliklerinden birisi, kamu gücü kullanma yetkisinin tekelinde olmasıdır. Fakat siyasal rejimler arasında kamu gücünü kullanmanın yolu ve şekli bakımından önemli farklılıklar mevcuttur. Demokratik rejimlerde ihtilafların çözümü hususunda kamu gücünün kullanılması yoktur. Bundan ötürü demokratik rejimlerde ihtilafların çözümünde zor kullanılmaz. (Kişi hak ve hürriyetlerine saygılı demokratik rejimlerde bile devlet bazen cebri güç kullanmak zorunda kalmaktadır.) (Yayla, 1990, s. 360,361).

Daha çok totaliter rejimlerde devlet terörü örneklerine rastlanmaktadır. Devlet terörünün uygulanabilmesi için korku ve sindirme politikaları uygulanmaktadır. Bu doğrultuda toplumun tamamının baskı altına alınabilmesi için devletin tüm kurumları (özellikle kurulan gizli polis servisleri ile) çalışmaktadır. Tipik bu rejimlerde devlet vatandaş ile yıllarca irtibat içerisinde olmasa bile korku ve

sindirme iklimi devlet terörünün bir sonucudur (Primoratz, 2002, s. 9). Devlet terörünün tipik göstergelerinden bazıları; kendi ülkelerinin hudutları içerisinde yahut dışında işkence etmek, adam kaçırmak, katliam yapmak, öldürmek ve her türlü maddi ve manevi zarar vermektir. Bu göstergelerin dışında devlet tarafından özellikle ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi bazı temel hak ve özgürlüklerin uygulamasında yargılama, mahkûm etme ya da yargılama sonucu mahkûm olmasa bile uzun tutukluluk süreleri vasıtasıyla korku iklimi yaratarak halk üzerinde sindirme politikaları izlenebilir. (Hüseyin, 1990, s. 46) Otoriter rejimlerde birden fazla siyasi parti yani muhalefet partileri de bulunmaktadır. Ancak muhalefet partilerinin iktidar olma umudu ve ümidi yoktur. Otoriter rejimlerde muhalefet partilerinin kurulmasına muhalefeti kontrol altında tutabilmek amacıyla izin verilebilir ya da iktidarın güdümünde muhalefet partileri kurdurulabilir. Seçimler belirlenen tarihlerde yapılır ve halk kendisine anayasada tanınan seçme hakkını kullanır. Seçim sonuçları hegemonik parti lehine sonuçlanır. Bu uygulamalar sonucunda otoriter rejimlerde de devlet terörüne rastlamak mümkündür.

6. The Economist'e Göre Çin Halk Cumhuriyeti

The Economist tarafından ilk defa 2006'da tüm ülkelerin demokrasi indeksleri yayınlanmaya başlanmıştır. The Economist indeksleri ülkelerin, temel hak ve özgürlüklerini, siyasal iktidarın fonksiyonunu, seçim yöntemleri ve siyasal kültürünü baz alarak ayrı kategorilerde toplamda 60 soru ile değerlendirmektedir. Değer aralığı 0-10 arasındadır. Tam demokrasi olarak kategorize edilebilmesi için 8 puandan yüksek bir değer aralığına, hibrit rejim olanlar 6 ile 8 puana eşit bir değer aralığına, otoriter rejimler ise 0 ile 4 puana eşit değer aralığında olan ülkelerin değerlerini ifade etmektedir (The Economist, 2018, s. 49).

Tablo 1 The Economist'e göre Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2006-2019 yılları arasındaki verileri ve rejim durumu

Yıl	Puan	Durum
2006	2.97	Otoriter Rejim
2008	3.04	Otoriter Rejim
2010	3.14	Otoriter Rejim
2011	3.14	Otoriter Rejim
2012	3.00	Otoriter Rejim
2013	3.00	Otoriter Rejim
2014	3.00	Otoriter Rejim
2015	3.14	Otoriter Rejim
2016	3.14	Otoriter Rejim
2017	3.10	Otoriter Rejim
2018	3.32	Otoriter Rejim
2019	2.26	Otoriter Rejim

Kaynak: <https://www.economist.com/graphic-detail/2020/01/22/global-democracy-has-another-bad-year>

The Economist'in dünya demokrasi indekslerini ilk defa yayınlamış olduğu 2006 yılından buyana Çin Halk Cumhuriyeti'nin demokrasi durumu Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü üzere Çin günümüze kadar yapılan 12 değerlendirmede de değer aralığı 2 ile 3.5 arasında olmuş ve otoriter rejim olarak tasnif edilmiştir.

7. Çin Halk Cumhuriyeti

7.1. Çin'in Kısa Bir Tarihi

Çin'in uygarlık tarihi M.Ö. 1200'lü yıllara kadar dayanmaktadır. M.Ö. 3 yüzyıl ve sonrasındaki yüzyıllar boyunca birçok imparatorluk hanedanları kurmuşlardır (CIA, 2020). Çin, dünya tarihinin en eski uygarlıklarından birisidir. Bazı araştırmalara göre 4 bin yıllık kayıtlı bir tarihi mevcuttur. Yüzyıllarca devam eden hanedanlık dönemi 20. yüzyılın başlarında yaşanmış olan halk ayaklanmaları ve akabinde ordunun gerçekleştirmiş olduğu milliyetçi devrim ile sona ermiştir. Devrim sonrasında ise Çin Cumhuriyeti (1912) kurulmuştur. II. Dünya Savaşının sona ermesinden sonra komünistlerle milliyetçiler arasında çatışmalar yaşanmış ve bu çatışmalar iç savaşa evrilmiştir. Bu iç savaş 1949'da Mao Zedong liderliğindeki komünistlerin yönetimi ele geçirmesiyle son bulmuştur. Yönetimi eline alan Mao ve arkadaşları sosyalist bir ülke kurma yolunda uzun soluklu ve çok boyutlu bir reform sürecine girmişlerdir. Mücadelelerin akabinde ülkenin ismi günümüzde resmi adı olan Çin Halk Cumhuriyetine dönüşmüştür. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde her ne kadar özgürlükçü bir ortam oluşmuş olsa da zamanla kapalı ve baskıcı bir rejim yönetime hâkim olmuştur (Aljazeera, 2014).

Çin Halk Cumhuriyeti 1 Ekim 1949'da kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). İdari yönetim olarak Çin, 28 eyalete ayrılmıştır ve ayrıca 6 ayrı özerk bölgesi (Sincan, Tibet, Ninsia, Guanşi Zuang, İç Moğolistan ve Uygur) vardır. (Aljazeera, 2014). Çin çok partili sistem ve hegemonik parti sistemine sahiptir. İktidarı elinde bulunduran parti Çin Komünist Partidir. ÇKP 1921'de kurulmuştur. Partinin Genel Sekreterlik görevini yürüten kişi aynı zamanda Devlet Başkanı olarak kabul edilmektedir. Çin'de günümüzde yürürlükte olan anayasası 1982'de onaylanmıştır. Devlet Başkanlığı, Devlet Konseyi, Merkezi Askeri Komisyon, Ulusal Halk Kongresi (UHK), Çin Halkının Siyasi Danışma Konferansı (ÇHSDK), Yüksek Mahkeme ve Başsavcılık" 1982 anayasasına göre devletin merkezi organları olarak belirtilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

7.2. Yasama, Yürütme ve Yargı

Ulusal Halk Kongresi 1982 anayasasında *"devlet iktidarının en yüksek organı"* şeklinde tanımlanmıştır. Ulusal Halk Kongresi 2018 yılı itibarıyla 2987 üyeye sahip olup yılda bir kez toplanmaktadır (<https://www.cecc.gov/>, 2020). Bu meclis geniş tabanlı bir temsiliyete dayanmaktadır. Doğrudan merkeze bağlı şehirlerden, özerk bölgelerden, silahlı kuvvetlerinden ve eyaletlerde seçilmiş olan temsilcilerden/üyelerden oluşmaktadır. Bu üyeler 5 yıllık süre zarfı için seçilmektedir. Kayıtlı kamu örgütleri, siyasi partiler ve Ulusal Halk Kongresinin en az 11 üyesi bir aday önerebilmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Belirtmek gerekir ki bu kongreye pratikte yalnızca Çin Komünist Partisi onayından geçen adaylar, Çin Komünist Partisi üyeleri ve Çin Komünist Partisinin müttefiki olan 8 partinin göstermiş olduğu adaylar seçilmektedir (CIA, 2020).

Yürütme erkinin ve devlet iradesinin en üst organı Devlet Konseyi'dir Hükümetin tüm işlerini Devlet Konseyi takip etmektedir. Devlet Konseyinde 25 Bakan, 4 Başbakan Yardımcısı, 5 Konsey üyesi ile birlikte bunlara liderlik yapan bir Başbakan bulunmaktadır. Başbakan, Devlet başkanı tarafından göreve atanır ve görevden alınabilir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Yüksek Halk Mahkemesi yargıçları ve diğer yargıçlar Ulusal Halk Kongresi tarafından atanmaktadır (CIA, 2020). Çin'de mahkemelerin yetkisi ve gücü sınırlıdır. Ulusal Halk Kongresi ve Daimi Komitesi anayasayı uygulama ve hukuku yorumlama konusunda nihai yetkili merci olarak kabul

edilmektedir. Çin mahkemelerin yasal ve idari düzenlemeleri yorumlama yetkileri yoktur. Çin mahkemeleri savcılık ve halk kongreleri tarafından geniş bir denetime tabidirler. Mahkeme üyeleri, tipik olarak, iktidar partisi hiyerarşisindeki kamu güvenliği ve diğer kolluk kuvvetlerinin gerisindedir. Bu durum ise yasamanın Komünist Parti polkaları üzerindeki etkisinin sınırlamasını amaçlamaktadır (<https://www.cecc.gov/>, 2020).

7.3. İfade Özgürlüğüne Karşı Uygulamalar

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1982 anayasasının 35. Maddesine göre “*Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları ifade, basın, toplantı, örgütlenme, tören ve gösteri özgürlüğünden yararlanır.*” (Chinese Constitution, 1982). Çin anayasası her ne kadar “*vatandaşlarına basın ve ifade özgürlüğü*” tanıyor olsa da medya düzenlemelerinin şeffaflıktan uzak oluşu, yöneticilerin ülkeyi tehlikeye attıkları gerekçesi ve devlet sırlarının ifşa edildiği iddiası arkasına sığınarak her türlü habere müdahale etme imkânlarına vakıflardır. Ayrıca Çin’de devlet sırlarının tanımının muğlak kalması ve yönetici erkin iktisadi ve siyasi çıkarlarına karşı zararlı olan yahut olabileceğini düşündüğü her türlü haberi sansürlemeyi, ifadeyi susturmayı kolaylaştırmaktadır (Xu ve Albert, 2017). İfade özgürlüğünün kısıtlandığına dair birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

- İlham Tohti, 2006’da bir internet sitesi kurmuş ve Uygur ve Çin ilişkilerindeki sosyal meseleleri inceleyen makaleler yazmış fakat 2008 yılında yazılarından dolayı Çin hükümeti siteyi kapatmıştır. 2009 yılında ise bir radyoya vermiş olduğu röportajda Uygur Özerk Valisini ve “*Bölgesel Etnik Özerklik Yasası*”nı eleştirip, yorumlamıştır. Bu röportaj sonrasında, bölücülük faaliyeti yaptığı suçlamasıyla gözaltına alınmıştır. Sonrasında serbest bırakılmıştır. Ancak Tohti 2014 yılında Pekin Milletler Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yaptığı sırada ise evinde gözaltına alınmış ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Tohti’ye karşı yapılan suçlamalar ise “ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit etmek, görevini kötüye kullanmak, yalan haber yayınlamak, bölücülük, Komünist Partiyi eleştirmektir (Aktan, 2019); (Ertürk, 2014).
- 2008 yılında evleri kamulaştırılan 70’li yaşlarında olan Wang Xiuying ve Wu Dianyuan yetersiz tazminat aldıklarından şikâyetçi oldukları için Pekin’de düzenlenen Yaz Olimpiyatları sırasında gösteri yapmak istedikleri sırada gözaltına alınmışlar ve akabinde yargısız bir şekilde “*emek yoluyla yeniden eğitime*” mahkûm edilmişlerdir (Jacobs, 2008).
- Ocak 2003 yılında ismi açıklanmayan iki kişi izinsiz aşk şiiri yayınladıkları gerekçesiyle birisine 9 yıl diğerine ise 8 yıl hapis cezası verilmiştir (<https://www.cecc.gov/>, 2020).
- Çin Halk Cumhuriyeti’nin siyasi entrikaları ile ilgili kitap yazan İsveç vatandaşı ve yazar Gui Mihai, 2015’te Çinli yetkililer tarafından Tayland’da kaçırıldıktan sonra iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 2017’de hapisten çıkan Mihai, 2018 yılında ortadan kaybolmuştur (Human Rights Watch, 2019).
- Hunan Polisi Temmuz 2018’de Chen Jieren’i (bağımsız blok yazarı) eyalet parti yetkililerinin yolsuzluk yaptıklarını iddia ettiği bir makale yazdıktan sonra kısa süre içerisinde gözaltına alınıp tutuklanmıştır. Devlet medyası: Jieren’i “*çevrimiçi alanı kirleten*”, “*internet zararlısı*” bir şahsiyet

³ Çin Halk Cumhuriyetinde “küçük suçlar işlediği kabul edilen fakat yasal olarak suçlu sayılmayanlara idari olarak uygulanan tutuklama ve ceza” anlamına gelmektedir.

olarak karalamış ve defalarca bu karalamalara medyada yer vermiştir (Human Rights Watch, 2019).

7.4. Basın Özgürlüğüne Karşı Uygulamalar

İfade özgürlüğü başlığına değinildiği gibi Çin Halk Cumhuriyeti Anayasasının 35. Maddesi olan “*Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları ifade, basın, toplantı, örgütlenme, tören ve gösteri özgürlüğünden yararlanır.*” (Chinese Constitution, 1982). Basın özgürlüğünün teorik olarak teminatı mahiyetindedir.

Çin Halk Cumhuriyeti medyasını denetleyip sansürlemek için birçok kişiyi istihdam etmektedir. Yaklaşık iki milyon kişinin online ortamda anahtar kelimeler kullanarak gönderileri inceleyip “*karar vericiler*” için raporlar hazırlandığı bilinmektedir. Çin Hükümeti medyayı ve sosyal medyayı sansürlemek için birçok yol denemektedir. Örneğin Halk arasında “*Güvenlik Duvarı*” olarak da bilinen “*Altın Kalkan Projesi*” online gözetleme ve sansürün merkezidir. Anahtar kelime filtreleme, bant genişliği azaltma, bazı web sayfalarını/duvarlarına erişimi engelleme yahut sınırlama sansürün yöntemleri arasında yer almaktadır. Sınır Tanımayan Gazetecilere göre sansür ve gözetleme için Çin süper teknoloji paketleri kullanmaktadır. Ayrıca hükümet, gazetecilerin işine son verme tehdidi, hakaret davaları, rütbe düşürme, tutuklama, televizyonda zorla itiraflar ve para cezaları dâhil birçok yöntem kullanarak gazetecilerin kendilerini sansürlemeye zorlamaktadırlar (Xu ve Albert, 2017). Basın özgürlüğünün kısıtlanmasına dair örnekler aşağıdadır.

- Pekin polisi Mayıs 2018’de İnsan hakları ile ilgili bir mahkemenin duruşması hakkında haber yapan bir kameramana fiziksel olarak saldırıp kısa süre içerisinde gözaltına almıştır (Human Rights Watch, 2019).
- Ağustos 2018’de Prof. Dr. Sun Wenguang ABD’li yayıncı “*Voice of America*” ile evinde canlı yayında röportaj yaparken Shandong polisi tarafından evine baskın yapıp gözaltına alınmıştır (Human Rights Watch, 2019).
- Çin Halk Cumhuriyetinde sosyal medya platformlarından olan ve milyonlarca kullanıcısı olan “*facebook* ve “*instagram*” gibi birçok platformun erişimini engellemiştir (Xu ve Albert, 2017).
- The Economist’ göre (1 Aralık 2019 itibarıyla) en çok gazetecinin tutuklu olduğu ilk on ülke sıralamasında Çin Halk Cumhuriyeti tutuklu bulunan 48 gazeteci ile birinci sırada yer almıştır (Gazete Duvar, 2020).
- Google 2010’da sansür endişelerini gerekçe göstererek Çin’deki hizmetlerini askıya almıştır. Fakat Ağustos 2018’de basında çıkan haberlere göre; Google Çin pazarı için sansürlü arama motoru geliştirmekte olduğu ifade edildi. Ayrıca bu sansürlü arama motorunun Çin’in online filtreleme sistemiyle entegreli çalışacağı ifade edilmiştir (Human Rights Watch, 2019).

7.5. Dini İnanç Özgürlüğüne Karşı Uygulamalar

Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1982 anayasasının 36.Maddesi dini inancın özgürce seçilmesinin ve yaşanmasının dayanağı olarak gösterilmektedir. Bu maddeye göz atmakta faya vardır: 36. Madde “*Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları dini inanç özgürlüğünden yararlanır. Hiçbir Devlet organı, kamu kuruluşu veya birey,*

vatandaşları herhangi bir dine inanmaya veya inanmamaya zorlayamaz; ne de herhangi bir dine inanan veya inanmayan vatandaşlara karşı ayrımcılık yapamazlar.” (Chinese Constitution,1982).

Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1982 anayasasında her ne kadar “*vatandaşlar dini inanç özgürlüğüne*” sahiptir denilse bile bu durumun yalnızca teoride kaldığı görülmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün 2018 değerlendirmesine göre Çin hükümeti resmi olarak onaylanan binalarda ve yine resmi olarak tanınan beş dinin dini uygulamaları yerine getirmesine izin vermektedir. Dini kurumlara personel alımı, mali işler, ruhban okulları uygulamaları ve yayınlar üzerindeki otokontrol hükümetin tekelindedir. Hükümet kontrolü dışında kalanlara/kalabilen dini gruplar ise “kötü tarikatlar” olarak yaftalanmakta ve bu grupların üyeleri polis tacizine, keyfi gözaltılar ile hapis cezalarına ve işkencelere maruz kalmaktadır (Human Rights Watch, 2019). Dini inanç özgürlüğüne dair örnekler aşağıdadır.

- Çin’de yaklaşık olarak 23 milyon Müslüman yaşamaktadır. Çin 2019 yılında almış olduğu bir karar ile “*İslamiyet ile ilgili Arapça yazıları*” ve “*helal ibaresini*” kaldırmak için karar almıştır (Independent Türkçe, 2019).
- Çin Hükümeti, Ramazan ayında Doğu Türkistan’da oruç tutmayı yasaklamıştır. Ayrıca kız çocukların 110 cm’den uzun etek giymelerini, gençlerin camilere girmelerini ve kamu personelinin evlerinde seccade ve Kuran-ı Kerim bulundurmalarını, namaz sırasında Fatihâ süresinin sonunda “*Amin*” denilmesini ve son olarak ise açık alanlarda namaz kılınmasını yasaklamıştır (Millî Gazete, 2015).
- Çin Mahkemesi (Yunnan Eyalet Mahkemesi) 2018’in Mart ayında Myanmar’da yoksul ve azınlık gruplara eğitim veren projelerde yer alan Hristiyan Papaz John Sanqiang Caou’yu “*Myanmar- Çin sınırını yasadışı bir şekilde geçmeye örgütlediği*” iddiasıyla yedi yıl hapse mahkûm etmiştir (Human Rights Watch, 2019).
- Çin hükümeti yetkilileri, Henan eyaletinde kilise binalarını ve/veya kilise binalarının üstlerinde bulunan hacları yıkmıştır. İnananların ev kiliselerinde toplanmaması için gerekli önlemleri alan Çin hükümeti, başta İncil olmak üzere dini materyallere el koymuştur (Human Rights Watch, 2019).
- Şubat 2018’de yeniden düzenlenen “*Diyanet İşleri Yönetmeliğine*” göre Yurtdışındaki dini toplantılar, eğitim ve öğretimler için Çin hükümetinden izin alma zorunluluğu getirilmiştir ve bu toplantılara katılıma izin verilmenin zorlaştırıldığı ve genel olarak yasaklandığı görülmektedir (Human Rights Watch, 2019).

7.6. Siyasi Partiler

Çin Halk Cumhuriyeti’nin 34. Maddesi olan “*Çin Halk Cumhuriyeti’nin 18 yaşına ulaşan tüm vatandaşları, etnik statü, ırk, cinsiyet, meslek, aile geçmişi, dini inanç, eğitim, mülkiyet durumu veya uzunluğa bakılmaksızın seçme ve seçilme hakkına sahiptir.*” (Chinese Constitution,1982). Çin’de seçme ve seçilme hakkını teoride garanti altına alınmıştır.

Tablo 2: Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi Partileri

Parti İsmi	Kuruluş T.	Üye Sayısı	Parti Yoğunluğu
Çin Komünist Partisi	1921	60 milyon	Ülkenin dört bir yanında her alanda çalışan kişilerden oluşmaktadır.
Çin Zhi Gong Dang Partisi	1925	18 bin	Üyelerin bir kısmı uzmanlar ve akademisyenler geri kalan çoğunluğunu ise denizaşırı bağlantıları olan bireyler oluşturmaktadır.
Çin Köylü ve İşçi Demokratik Partisi	1930	74 bin	Üyelerinin çoğunluğu bilim, teknoloji, halk sağlığı ile ilgili alanda çalışan kişilerden oluşmaktadır.
Çin Demokratik Birliği	1941	144 bin	Üyeleri üst düzey entelektüellerden oluşmaktadır.
Jiusan Topluluğu	1944	78 bin	Üyelerinin çoğunluğu teknoloji, bilim, halk sağlığı, eğitim ve kültür alanında çalışan orta ve yüksek düzeyde aydınlardır.
Çin Demokratik Ulusal İnşaat Derneği	1945	78 bin	Üyeleri akademik alanda uzman (genellikle ekonomi alanında) kişilerden oluşmaktadır.
Çin Demokrasiyi Destekleme Derneği	1945	74 bin	Üyeleri eğitim, kültür, yayıncılık ve bilim alanına çalışan aydın kişilerden oluşmaktadır
Tayvan Demokratik Özyönetim Birliği	1947	1.800	Üyelerinin neredeyse tamamı Tayvan'da doğmuş yahut kökenleri Tayvan'a dayanan kişilerden oluşmaktadır.
Çin Kuomintang Devrim Komitesi	1948	60 bin	Üyeleri genel olarak Kuomintang eski üyelerinden ve Kuomintang ile bağlantılı olanlardan oluşmaktadır.

Kaynak: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ljzg_665465/zgjk_665467/3579_665483/t17851.shtml

Çin Halk Cumhuriyeti'nde iktidar partisi olan Çin Komünist Partisi'nin yanı sıra komünist olmayan sekiz siyasi parti mevcuttur. Tablo 2'de Çin Halk Cumhuriyeti'nde hali hazırda faal durumda olan siyasi partilerin kuruluş tarihleri, üye sayıları ve parti üyelerinin nitelikleri belirtilmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde en yeni kurulmuş parti 1948 yılında kurulan Çin Kuomintang Devrim Komitesidir. Aradan geçen 72 yıllık bir zaman diliminde yeni bir parti kurma girişiminin olup olmadığı hususunda bilgi edinmek mümkün olamamıştır. Zira otoriter ülkelerde siyasi partilerin kurulması devlet ile bütünleşmiş olan iktidar partisinin izni dâhilinde olmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi otoriter ülkelerde kurulan ve/veya hali hazırda mevcut olan partiler ya iktidar partisi tarafından muhalefeti kontrol etmek için ya da uluslararası camianın tepkilerini minimize etmek için göstermelik olarak kurulmuştur.

Tablo 3: 2018 Ulusal Halk Kongresi Seçim Sonuçları

Sıra N.	Parti İsmi	Milletvekili Sayısı
1	Çin Komünist Partisi	2119
2	Jiusan Topluluğu	64
3	Çin Demokratik Birliği	58
4	Çin Demokratik Ulusal İnşaat Derneği	57
5	Çin Demokrasiyi Destekleme Derneği	55
6	Çin Köylü ve İşçi Demokratik Partisi	54
7	Çin Kuomintang Devrim Komitesi	43
8	Çin Zhi Gong Dang Partisi	38
9	Tayvan Demokratik Özyönetim Birliği	13
10	Bağımsızlar	479
Toplam:		2980

Kaynak: <http://www.npc.gov.cn/englishnpc/index.shtml>; <https://npcobserver.com/2018/03/10/exclusive-demographics-of-the-13th-npc/>

Tablo 3’de Çin’in Meclisinin (Ulusal Halk Kongresinin) 2018 genel seçim sonuçları verilmiştir. Toplamda 2980 temsilci seçilmiştir. Partilerin mecliste temsil oranları şu şekildedir. Çin Komünist Partisi %71,1, Bağımsızlar %16,1, Jusian Topluluğu %2,15, Çin Demokratik Birliği %1,95, Çin Demokratik Ulusal İnşaat Derneği %1,91, Çin Demokrasiyi Destekleme Derneği %1,84, Çin Köylü ve İşçi Demokratik Partisi %1,81, Çin Kuomintang Devrim Komitesi %1,44, Çin Zhi Gong Dang Partisi %1,27, Tayvan Demokratik Özyönetim Birliği %0,43’tür.

Tablo 4: 2013 Ulusal Halk Meclisi seçim sonuçları

Parti	Milletvekili Sayısı
Çin Komünist Partisi	2157
Birleşik Cephe ve Bağımsızlar	830
Toplam	2987

Kaynak: <http://www.npc.gov.cn/englishnpc/index.shtml>

Birleşik Cephe olarak adlandırılan grup iktidar tarafından yasal olarak faaliyetlerine izin verilen 8 siyasi partidir. Bu 8 partinin detayına Tablo 2’de yer verilmiştir. Tablo 3’de 2018 genel seçimlerinde Birleşik Cephe üyeleri olan siyasi partilerin ayrı ayrı mecliste temsilci kazandığına yer verilmiştir. Fakat 2013 seçimlerinde iktidar partisi haricinde hangi partinin ve bağımsız adayların kaç temsilci kazandığı verilerine ulaşılamamış yalnızca toplam veriye ulaşılmıştır. Çin Komünist Partisi Mecliste %72 ile Birleşik Cephe ve Bağımsızlar ise %28 ile temsil edilmektedir. Detaylı araştırma yapılmasına rağmen Çin Halk Cumhuriyeti’nin 2013 ve 2018 genel seçimlerinde hangi partilerin ve bağımsızların yüzde (%) kaç oy aldığı ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır.

Tablo 5: 1983-2008 yılları arası Ulusal Halk Meclisi seçim sonuçlarına göre milletvekili dağılımı

Yıl	Komünist Parti	Birleşik Cephe ve Bağımsızlar	Toplam
1983	1861	1117	2978
1988	1986	993	2979
1993	2037	942	2979
1998	2130	849	2979
2003	2178	807	2985
2008	2099	888	2987

Kaynak: <http://www.npc.gov.cn/englishnpc/index.shtml>

Tablo5 ‘de Çin Komünist Partisinin 1983’te yapılan genel seçimlerde 2978 sandalyenin 1861’ine (%62,5), 1988’de yapılan genel seçimlerde 2979 sandalyenin 1986’sına (%66,66), 1993’de yapılan genel seçimlerde 2979 sandalyenin 2037’sine (%68,38), 1998’de yapılan genel seçimlerde 2979 sandalyenin 2130’una (%71,50), 2003’de yapılan genel seçimlerde 2985 sandalyenin 2178’ine (%74), 2008’de yapılan genel seçimlerde 2987 sandalyenin 2099’una (%70,2) sahip olduğu görülmektedir.

8. Sonuç

Devlet terörü daha çok totaliter rejimlerde görülmektedir. Ancak katı ideolojilere sahip olan bazı otoriter rejimlerde de devlet terörünü görmek mümkündür. Çin Halk Cumhuriyeti bu örneklerden biridir. Çin Halk Cumhuriyeti her ne kadar Economist dergisi tarafından yapılan demokrasi ölçümlerinde otoriter bir rejim olarak belirtilmişse de sahip olduğu komünist ideolojinin toptancı yaklaşımı, halk üzerindeki denetimi arzusu uygulamalarına yansımaktadır. Komünist ülkelerdeki tek parti uygulaması burada farklı bir şekil almış, birden fazla parti olmasına rağmen Komünist Partinin hakimiyeti hegemonik bir parti sistemine dönüştürmüştür. Seçim sonuçlarına bakıldığında hegemonik partinin seçimleri büyük farklarla kazandığı, muhalefet partileri olmasına rağmen bu partilerin iktidar olma umudunun olmadığı görülmektedir. Bu bir otoriterlik göstergesidir. Bununla birlikte

anayasasında temel hak ve özgürlüklerin belirtilip, halka tanınmasına rağmen uygulamada bunların gerçekleşmediği verilen örneklerden görülmektedir. Bu örnekleri artırmak oldukça mümkündür. Çalışmanın hacmini büyütmek adına daha fazlasına yer verilmemiştir. Bu uygulamaları adeta bir devlet terörü olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü devlet teröründe sadece silahlı güçlerle fiziki bir şiddet uygulaması yer almamaktadır. Halkın üzerinde yaygın bir korku iklimi oluşturarak halkı sindirme uygulamaları da devlet terörü olarak nitelendirilebilir. Bu sebeple çalışmanın hipotezi verilerle doğrulanmıştır.

Kaynakça

- <https://www.cecc.gov/>. (2020, 10 28). 10 28, 2020 tarihinde <https://www.cecc.gov/chinas-state-organizational-structure> adresinden alındı
- Aktan, S. (2019, 12 18). *Çin'de ömür boyu hapis cezası çeken ve Sakharov ödüllü olan Uygur aktivisti İlham Tohti kimdir?* 10 28, 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com:https://tr.euronews.com/2019/12/18/cin-omur-boyu-hapis-cezasi-ceken-ve-saharov-odulu-olan-uygur-aktivist-ilham-tohti-kimdir> adresinden alındı
- Aljazeera. (2014, 04 22). <http://www.aljazeera.com.tr>. 10 28, 2020 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr: http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-cin-halk-cumhuriyeti> adresinden alındı
- Berger, P. (1993). Günümüz Dünyasında Demokrasi. A. Yayla içinde, *Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar* (C. Aykan, Çev., s. 31-37). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bora, T. (2017). İdeoloji. Y. Taşkın içinde, *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (s. 81-104). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chinese Constitution,1982. (2014, 03 14). *Constitution of the People's Republic of China*. 10 29, 2020 tarihinde http://www.npc.gov.cn: http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372964.htm adresinden alındı
- CIA. (2020, 10 21). <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>. 10 28, 2020 tarihinde <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/: https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ch.html> adresinden alındı
- Çamurcuoğlu, G. (2018). *Ortadoğu'da Otoriter Siyasal Rejimler*. Ankara: Astana Yayınları.
- Erdem, D., & Erdem, Ç. (2013). Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumlarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 7(14), 213-241.
- Ertürk, A. (2014, 02 16). *Çin'de İfade Özgürlüğü: İlham Tohti Örneği*. 10 28, 2020 tarihinde https://insamer.com: https://insamer.com/tr/cinde-ifade-ozgurlugu-ilham-tohti-ornegi_5.html adresinden alındı
- Gazete Duvar. (2020, 01 04). *The Economist: Tutuklu gazeteci sayısında Türkiye İkinci*. 10 28, 2020 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.t: https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/01/04/the-economist-tutuklu-gazeteci-sayisinda-turkiye-ikinci> adresinden alındı
- Gökçe, A.F. (2018). Dijital Çağın Küreselleşen Terörü: Postmodern Terörizm. *15. Kamu Yönetimi Formu (KAYFOR15)* (s. 253-267). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gökçe, A.F. (2016). Adalet Kavramı Kapsamında Geçmişle Hesaplaşma ve Uzlaşma: Türkiye. *Bilge Strateji*, 8(15), 113-142.
- Heywood, A. (2015). *Siyasi İdeolojiler Bir Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Human Rights Watch. (2019). *China Events of 2018*. 10 28, 2020 tarihinde www.hrw.org: https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/china-and-tibet#eea21f adresinden alındı

- Hüseyin, A. (1990). *Orta Doğu'da Devlet ve Terör*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Independent Türkçe. (2019, 08 02). *Çin, Arapça Yazımları ve İslami Sembolleri Yasakladı*. 10 29, 2020 tarihinde <https://www.indytrk.com:https://www.indytrk.com/node/57731/d%C3%BCnya/%C3%A7in-arap%C3%A7a-yaz%C4%B1lar%C4%B1-ve-islami-seboller-i-yasaklad%C4%B1> adresinden alındı
- Jacobs, A. (2008, 08 20). *Too Old and Frail to Re-educate? Not in China*. 10 28, 2020 tarihinde <https://www.nytimes.com:https://www.nytimes.com/2008/08/21/sports/olympics/21protest.html> adresinden alındı
- Kışlalı, A. (2018). *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Linz, J. J. (2017). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. (E. Özbudun..Cev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Lipson, L. (1993). Demokrasinin Felsefesi. A. Yayla içinde, *Sosyal ve Siyasal Teoriler Seçme Yazılar* (M. Erdoğan, Çev., s. 16-30). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Milli Gazete. (2015, 07 02). *İslam Düşmanı Çin 'Amin' Demeyi Bile Yasakladı*. 10 29, 2020 tarihinde <https://www.milligazete.com.tr/haber/957832/islam-dusmani-cin-amin-demeyi-bile-yasakladi> adresinden alındı
- Primoratz, İ. (2002). *State Terrorism and Counterterrorism*. Australia/Melbourne: Centre for Applied Philosophy and Public Ethics (CAPPE).
- Schmitter, P., & Karl, T. (1995). Demokrasi Nedir, Ne Değildir. L. P. Diamond içinde, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020, 10 28). <http://www.mfa.gov.tr>. 10 28, 2020 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr:http://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı
- TDK. (2020, 10 27). <https://sozluk.gov.tr/>. 10 27, 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/:https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- The Economist. (2018). *Democracy Index 2018: Mee Too?* London: The Economist Intelligence Unit.
- Xu, B., & Albert, E. (2017, 02 17). *Media Censorship in China*. 10 28, 2020 tarihinde <https://www.cfr.org:https://www.cfr.org/backgrounders/media-censorship-china> adresinden alındı
- Yayla, A. (1990). Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 45(1), 335-385.

Yeni Bir Söylemin İnşası: Muhafazakâr Demokrat AK Parti ve Demokratikleşme

Construction of a New Discourse: Conservative Democrats AK Party and Democratization

Yaşar YEŞİLYURT¹

Abstract

The main purpose of this study is to analyze the relationship between the conservative democratic discourse and democratization policies of the AK Party, which has come to power since 2002 and has preserved its power for approximately 18 years. When we put aside the ironic or dichotomous terminology of the conservative democratic concepts, it should be taken into account that the democratization efforts of the AK Party and its principles should be read as the construction of a new discourse. This study attempted to clarify this point of the conservative discourse of democracy and nominal leads to a change in how the actions set forth with Turkey and said the issue of how much overlap. In this study, literature review method, which is one of the qualitative research methods, was used. The main purpose of this study is to analyze the relationship between the conservative democratic discourse and democratization policies of the AK Party, which has come to power since 2002 and has preserved

Özet

Bu çalışmanın temel amacı 2002 yılından itibaren iktidara gelen ve yaklaşık olarak 18 yıldır iktidarını koruyan AK Partinin muhafazakâr demokrat söylemi ve demokratikleşme politikaları arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi esas almaktadır. Muhafazakâr demokrat kavramlarının ironik ya da bir nevi dikotomik adlandırmasını bir kenara bırakacak olduğumuzda AK Partinin demokratikleşme çabalarını ve ortaya koyduğu ilkeleri yeni bir söylemin inşası olarak okumak gerektiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu çalışmada muhafazakâr demokrasi söyleminin gelinen nokta itibari ile Türkiye’de nasıl bir değişime yol açtığını ve söylemle ortaya konan eylemlerin ne kadar örtüştüğü konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür tarama yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakarlık, Demokratikleşme, AK Parti

¹ Yaşar Yeşilyurt, Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, y.yesilyurt71@hotmail.com

its power for approximately 18 years. When we put aside the ironic or dichotomous terminology of the conservative democratic concepts, it should be taken into account that the democratization efforts of the AK Party and its principles should be read as the construction of a new discourse. This study attempted to clarify this point of the conservative discourse of democracy and nominal leads to a change in how the actions set forth with Turkey and said the issue of how much overlap. In this study, literature review method, which is one of the qualitative research methods, was used.

Keywords: Conservatism, Democratization, AK Party

Giriş

Muhafazakârlık tüm dünyada de farklı anlamlar yüklenerek kullanılan bir kavramdır. Çoğunlukla bir tutum olarak kullanılan muhafazakârlık, asıl anlamını ve derinliğini bir siyasal ideoloji olarak kavramsallaştırıldığında kazanır. Muhafazakârlık fikir ve doktrinler ilk defa 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali ve sonrasında ortaya çıkan büyük siyasal ve sosyoekonomik dönüşüme duyulan tepkiler muhafazakâr düşüncenin özünü oluşturur. Dünya genelinde muhafazakârlık kavramı; o ülkenin manevi dinamiklerini oluşturan zenginliklerden yararlanılması anlamında kullanılırken ülkemizde ise bu kavram çoğu zaman tutuculuk ve gericiilik olarak tanımlanmıştır.

İlk kez 1818'de Fransa'da çıkarılan yerel bir gazeteye *Muhafazakâr* adı verilmiş, daha sonra 1832'de İngiltere'de 'Muhafazakâr Parti' adıyla bir parti kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda siyasal bir ideoloji hüviyeti kazanan muhafazakârlık; geleneksel kurumlara (aile, eğitim, din vb.) saygı duyulması gerektiğini benimseyen ve bu kurumlarda yapılacak değişikliklerin ya da reformların deformasyonlara yol açabileceği kaygısını vurgulayan bir ideolojidir (Aktan, 2007: 1). Muhafazakârlığın bir ideoloji olarak ortaya çıkışı 18. Yüzyılda gelişmeye başlayan toplumsal olayların sonucunda gerçekleşmiştir.

Bazıları muhafazakârlığı bir ideoloji değil de, her siyasal rejimde görülebilir nitelikte genel bir ‘tutum ve tavır alış’ olarak tarif etmektedir (Ergil, 2015: 19. Beneton “Muhafazakârlık” adlı kitabında muhafazakârlığı şöyle tanımlamaktadır: “Modern zamanlarda doğan ve ona karşı ortaya çıkan bir fikri (ve siyasal) harekettir. Muhafazakâr doktrin Avrupa uluslarının geleneksel siyasal ve toplumsal düzenini savunmak için oluşmuştur, anti- modernidir. Bu nedenledir ki saf muhafazakârlık bir gelenekçiliktir. Muhafazakârlığın değerlerine sadık kalmakla birlikte, tarihin zorlamasıyla modernleşme öncesi gelenekten ve onun temsil ettiği tarihsel modelden ayrılan akrabalara sahip olduğu ölçüde, yeni muhafazakârlıktan söz edilecektir.” (Beneton, 1991: 10-11). Tanıl Bora’ya göre de “Muhafazakârlık kapitalist modernleşme süreci karşısında, bu sürecin çözdüğü siyasal, toplumsal ve kültürel yapıların ve o yapılara yüklenen anlam ve değerlerin sürekliliği adına gösterilen tepkiye dayanır. Bu tepki yeni olanın mutlak reddi anlamına gelmez; eski ve yerleşik olanın, geleneksel ve kutsalın sürekliliğini modern koşullarda sağlamaya çalışmaktır.” (Bora, 1999: 54)

Ömer Çaha’ya (2001: 102-103) göre, Kıta Avrupa’sında ‘Frankofon’, biri de ‘Germenofon’ olmak üzere iki tür muhafazakârlık gelişmiştir. Fransız muhafazakârlığı, Fransız Devrimi’nin etkisiyle daha radikal, katı, uzlaşmaz ve reaksiyoner özellikler taşımasıyla diğerinden ayrılmaktadır. Özellikle Fransız Devrimi’nin, gelenekleri, monarşiyi, Kiliseyi karşısına almasına tepki gösteren Fransız Muhafazakârlığı; Kilise eksenli cemaat yapılanmasını savunan, devrim ve ilerleme düşüncesini şiddetle reddeden bir yaklaşım geliştirmiştir. Almanya’nın tarihsel ve toplumsal gelişimi ise, farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir.

Birçok ideoloji gibi, muhafazakârlık da değişik yorumlara açık, dönemlere göre değişebilen, içerisinde bulunduğu toplumun kültürel yapısına göre çeşitlilik arz eden esnek bir yapıyı bünyesinde taşır. Muhafazakâr ideolojinin en belirgin özelliği, bir ulus devlet üzerinde, net bir kimlik çerçevesinde özel bir geleneğe yapılan vurgu olarak belirtilmiştir. Muhafazakâr düşünce açısından gelenek, toplumsal istikrarın sürekliliğini sağlamanın bir aracı olarak önemlidir. Muhafazakâr düşünceye göre, değişmeye kapalı olan cemiyetlerin ise hayatta kalma şansları son derece zayıftır. Bu nedenle muhafazakâr düşünce sosyal değerlere sadık kalarak bir gelişme ve yenilenme düşüncesidir de diyebiliriz.

20. yüzyıl ideolojiler çağı olarak anılır. Liberalizm, faşizm, komünizm ve sosyalizm ana ideolojik akımlar olarak görülür. Muhafazakârlığı liberalizm ve sosyalizmle birlikte önemli ideolojilerden biri olarak görenler de vardır. Muhafazakârlığın nasıl bir ideoloji olduğu, ideoloji olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı, temel felsefesinin ve parametrelerinin neler olduğu tartışılan konulardandır. Ancak muhafazakârlık bir ideoloji olmanın ötesinde eklektik bir yapıyı ifade eden bir tutumu yansıtır.

Dünyada muhafazakârlık bu şekilde algılanırken ülkemizde ise hala muhafazakârlık ve tutuculuk kavramları iç içe geçmiştir. Yeniliğin karşısında olma ve eskiye duyulan özlem muhafazakârlık için yaygın bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk modernleşmesinin muhafazakârlığa karşı olumsuz bakış biçiminin, muhafazakârlığın Türk aydınınca, genellikle, dinsel gelenekçiliğe indirgenmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Dünyada muhafazakâr düşünceler giderek yaygınlaşıyor. Muhafazakâr düşünceyi benimseyen insanlarda gericiğin peşinde olan insanlar değil tam tersi ilericiyi destekleyen ve yaygınlaştıran insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de de benzer bir algılama biçimi yavaş yavaş eski anlayışın yerine geçmeye başladı. Yani muhafazakâr olmak gerici olmak eskinin peşinde olmak değil geleneği modern yaşama biçiminin karşısına koymadan düşünmeyi ve uygulamaları ifade eden bir anlayışı yansıtmaya başladı. Bu konuda en önemli gelişme şüphesiz ki AK Partinin iktidara gelmesi ve muhafazakâr demokrat söylemleri ve uygulamaları olmuştur.

AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi Söylemi

1980’den sonra Türkiye parti sisteminin en önemli özelliklerinden ve oluşumlarından biri Turgut Özal ve Anavatan partisi olurken 1990’ların en ilginç oluşumlarından birisi siyasal İslam’ın refah partisi önderliğinde yükselişi olurken 2000’li yıllardan sonraki en önemli siyasal oluşum ise hiç şüphesiz ki bu gelenekten gelenlerin AK Parti adı altında ılımlı muhafazakâr bir partiye dönüşmesidir. Türkiye siyasi tarihine “post-modern darbe” sıfatıyla geçen, MGK’nın “irticaya” karşı alınacak bir dizi etkili önlemi “Refah-Yol” hükümetinin önüne koyduğu 28 Şubat 1997 müdahalesi önemli bir kırılma anını gösterir. Bu müdahalenin ardından Refah Partisinden ayrılan Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki bir grubun kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi’ni iktidara taşıyan 3 Kasım 2002 seçimleri, 1990’lı yılların sonuna işaret eden yeni bir tarihsel evrenin başlangıcı niteliğini taşır (Özkazanç, 2012: 95). 14 Ağustos 2001’de kurulan AK Parti, 3 Kasım 2002 parlâmento seçimlerinde oyların yüzde 34,3’ü ile TBMM üyeliklerinin yaklaşık üçte ikisini (363 sandalye) kazanmıştır. AK Parti, 2004 yerel seçimlerinde oylarını yüzde 41,2’ye çıkarmıştır AK Parti, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde de, oyların yüzde 46,6’sını, milletvekillerinin de yüzde 62’sini, 29 Mart 2009 Türkiye Yerel Seçimlerinde % 38, 12 Haziran 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde % 49,90, 30 Mart 2014 Türkiye Yerel Seçimlerinde ise %43,39’unu kazanarak büyük bir başarı elde etmiştir.

AK Parti iktidarının yanı sıra, bu sürece damgasını vuran bir diğer paralel gelişme ise, 1999’da Türkiye’ye aday ülke statüsü tanınmasının ardından, 2005 yılında AB’ye katılım müzakerelerinin başlatılmış olması nedeniyle AB uyum sürecinin hızlandırılmış olmasıdır. Yeni bir kuruluş döneminin

başlangıcı ya da bir geçiş evresi olarak görülmesi gereken bu evrenin temel belirleyeni, bir yandan AB'ye aday ülke olmanın dayattığı reform sürecini yürütürken, bir yandan neo- liberal ve İslami-muhafazakâr bir gündemi izlemeye girişen AK Parti iktidarı ile hükümete karşı yasadışı bir faaliyet içine giren ordu bağlantılı bir takım siyasi güçler arasındaki iktidar mücadelesi olmuştur (Özkazanç, 2012: 95).

Uzgel'e göre AK Parti, radikal çizgideki bir İslamcı hareketin iktidara yükselişi ve iktidar sürecinde ılımlı bir konuma yönelmesinin başarılı bir örneğini oluşturmaktadır (Uzgel, 2009: 24). Bu gelişmenin perde arkasında 28 Şubat süreciyle birlikte RP'den şüphe duyan muhafazakâr Anadolu sermayesinin RP'nin risklerini taşımayan, küreselleşmenin fırsatlarını yakalayabilecek, bu esnada devletle daha az sorunlu ve Batı'yı açıkça karşısına almayan yeni bir siyasal hareket arayışı etkili olmuştur (Uzgel, 2009: 18). AK Parti bu arayışın sonucunda ortaya çıkmış ve Turgut Özal'dan sonra kesintiye uğrayan siyasi ve ekonomik değişimin daha istikrarlı politikalarla devam ettiricisi olmuştur. Turgut Özal dönemi ekonomik anlamda neo-liberal Politikaların uygulandığı demokratik anlamda ise, askeri darbenin etkilerinin kırılmaya başlandığı dönemdir. AK Parti dönemi liberal düşüncenin sadece ekonomik anlamda değil politik anlamda da etkili olmaya başladığı dönemdir. Başka bir deyişle; liberal düşünce siyasi arena da Demokrat Parti döneminde doğmuş, Turgut Özal döneminde ekonomik bağlamda gelişimini tamamlamış, AK Parti döneminde ise liberal ekonomik gelişmelerinin yanına liberal politik gelişmeler rengini vermiştir. AK Partinin seçim başarısı Türk siyasetinde yıllardır hâkim olan sağ, sol ve merkez partilerin ekonomi politikalarının toplumu iyice fakirleştirmesinin, toplumun alt ve üst ekonomik grupları arasındaki uçurumun giderek büyümesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik reformların hızlandığı bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin özel sektörün geliştirilmesi ve ülke içindeki yabancı sermaye oranının artırılmasıyla özetlenebilecek hedefini yirmi yıllık liberalleşme sürecinden farklı boyutlara ulaştıran politikaları ve toplumsal alanlarda yaptığı yenilikler ile yani ekonomideki liberalleşmeyi siyasi alana da taşıyan, radikalizmden uzak sosyal düzenlemeleri ile Türk siyasi yaşamına yeni boyut getirmiştir. Türkiye ekonomi geleneğindeki ithal ikameci ve korumacı politikalar yerine ihracat desteğiyle kalkınma modelini uygulayan Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri özelleştirme politikaları ve özel sektörün gelişimini desteklemiştir. Kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan AK Parti kadrosu Türkiye siyasetinin küreselleşmeyle birlikte ulus devletin geleneksel yapısının gereksiz hâle gelen unsurlarına farklı açılımlar

getirmiş, ekonomi siyaset ve sosyal alanlarda kapsamlı politikalarla Türk siyaset ve toplum yaşamına katkı sağlamıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye siyasi hayatının zorlu bir evresinde tek başına iktidara gelmiş ve iktidara geldiği günden beri ülkenin en güçlü ve en geniş toplumsal tabana sahip partisi olma özelliğini sürdürmüştür. AK Parti, topluma “adalet” ve “kalkınma” kavramlarında tecessüm eden bir söylemle gitmiş ve bir yandan ekonomik ıslahat yapacağı, diğer yandan ise temel hak ve özgürlükler sorununu gidereceği sözü vermiştir. AK Parti’nin iktidara gelişi, mevcut siyasal aktörlerin yetersizliği ve onlara duyulan toplumsal tepkiden beslenmiş ise de, söz konusu söylem ve vaatleri toplumda ciddi bir karşılık bulmuştur (Akdoğan, 2004: 23). Bu karşılık AK Partinin girdiği bütün seçimlerde oyunu artırarak çıkması olmuştur. AK Partinin seçim zaferinin tam olarak anlaşılabilmesi için Türk siyaseti açısından bir dönüm noktası olan 3 Kasım seçimlerinin tarihsel boyunun da iyice anlaşılması gerekmektedir. 1999 ve 1995 seçimleriyle kıyaslandığında 3 Kasım seçimlerinde iki açıdan farklılık göstermektedir. Bunlardan ilki bu seçimin ideoloji temelli olan eski seçimlerin aksine ekonomi temelli olmasıdır. Siyasi İslam ve Kürt milliyetçiliği gibi devleti doğrudan tehdit eden sorunlar nedeniyle 1995 ve 1999 seçimlerinde seçmen, devlet ve siyaset arasındaki dar alanda karar vermek zorunda kalmış, bu seçimlerin sonuçları üzerinde ideolojilerin doğrudan bir etkisi görülmüştür. Dolayısıyla geçmiş seçim gündemlerini halkın ihtiyaçlarının değil, ulusal güvenliğinin belirlediği söylenebilir. DSP ve MHP bu şekilde iktidar olmuştur. Kasım seçimlerini diğer seçimlerden farklı kılan ikinci özelliği ise; seçmen tercihinin etkilemiş olan “aktörlerin” nitelikleridir. 1995 ve 1999 seçimlerinde, seçimlerde etkili olan aktörler ulusal çerçeve ve Türk siyasetindeki partilerle sınırlıyken 3 Kasım 2003 seçimlerinde siyasi aktörler özellikle AB ve IMF aracılığı ile uluslararası nitelikler kazandığı ve sivil toplum örgütlerinin de sürece dâhil oldukları görülmektedir. Özellikle IMF, DB ve AB, partilerin sadece programlarını hazırlarken faydalandıkları referans noktaları olmakla kalmamış, aynı zamanda etkin ve işlevsel bir hükümete duyulan ihtiyaç konusunda Türkiye’de bir kamuoyunun oluşmasında da etkili olmuştur. Seçim sonuçları da bu örgütlerin başarısını doğrulamaktadır. Dolayısıyla, seçimlerin ekonomi temelinde ulusal ve küresel olmak üzere iki farklı boyutu olduğu söylenebilir (Tosun, 2003: 54-56). AK Partinin yürüttüğü ekonomi temelli liberal politikalar çok ciddi olarak toplum üzerinde etkisini göstermiş buda toplumda kendisine bir karşılık bulmuştur. Elbette ki bu dönüşümde eskinin ortaya çıkardığı siyasal meşruiyet krizinin de etkisi büyük ölçüde toplum üzerinde hissedilmesinde olukça önemlidir.

1990'lar Türkiye siyasetinde çok boyutlu bir krizin baş gösterdiği ve yozlaşma ve toplumsal çözülmenin derinleştiği bir dönemdi. 3 Kasım seçimleri öncesinde, bu rejim krizinden çıkmak için ne yapılması gerektiği konusunda belirli bir program kendini tarihsel ve konjonktürel olarak dayatmaya başlamıştı. Bu program, AB rotalı bir neoliberal küreselleşme programıydı ve temel olarak iki şeyi gerektiriyordu: neoliberal yeniden yapılanmanın derinleşmesi-rasyonelleşmesi ve liberal-demokrasinin güçlendirilmesi. AK Parti, Türkiye'nin tarihsel olarak izlemeye zorlandığı bu programı hem en hevesli biçimde sahiplenen hem de bunu gerçekleştirme potansiyeli en yüksek olan parti olduğu için ve öyle olduğu oranda döneme damgasını vurmayı başardı. AK Parti, Türkiye'nin derinleşen ve eski tarzda devam ettiği sürece içinden çıkılmaz hâle gelen siyasi rejim sorunlarına karşı giderek kendini tek çözüm olarak koyan liberal küreselleşme programının en güçlü sahiplenicisi olarak öne çıkmıştır (Özkazanç, 2012: 96). Bu bakımdan AK Parti kendinden önceki partilerden farklı bir yapıda değerlendirilmelidir. AK Parti ilke olarak ulus devleti kabul etmiştir. Ancak uyguladığı politikalarla ulus devletin niteliğini değiştirmede önemli adımlar atmıştır. Burada “muhafazakâr demokrat” tanımı önem arz etmektedir. Modernliğin üç ideolojisi liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık yerel olana diğerlerine oranla daha fazla değer verdiği için seçilmiştir. Liberal demokrasi ise iktidarı sınırlandırmaya çalışır, toplumun değişimini destekler. Muhafazakâr demokrat toplum içeride, dışarıda bölgeyi ve Vestfalya ile ortaya çıkan sistemi zorlayan bir anlayışa sahiptir. İslami vurguların arttığı, bölge siyasetine aktif olarak dâhil olunan, ulus devleti hem sahiplenen hem de onun boyutlarını aşındıran bir anlayıştır. AK Parti 1980'lerde başlayan hegomonik siyasi krizin 2001 yılından itibaren aşılması olarak nitelendirilebilecek bir politik tavır ve uygulama ile keskin bir zihniyet dönüşümünü ifade etmektedir (Aslan, 2014: 22). Bu dönüşüm Türkiye'de ulus devletin de değişimini beraberinde getirmiştir. AK Partinin kutsal devlet mitine karşı geliştirdiği söylemler ve uygulamalar devletin özgürlüklerle birlikte daha güçlü olabileceğini insanlara inandırarak ulus devletin sert kabuğunu kırarak giderek dönüştürmeye başlamıştır. Halkın istekleriyle örtüşen politikaların izlenmesi gerektiğini vurgulayan AK Partili yetkililer, katılımcı ve çoğulcu demokrasinin inşa edilmesi taraftarıdır. Bu bağlamda, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi evrensel değerlere büyük öncelik veren AK Parti, sonuçta “Cumhuriyetin ilkeleriyle evrensel değerleri bağdaştıran yeni bir Cumhuriyet kurma taraftarı”dır (Heper, 2011: 377-380). AK Parti, kendi düşünce geleneğinden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemimizi evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek amacındadır. AK Parti geçmişin statükoculuk üzerine bina edilen muhafazakârlığı yerine, modern açık bir muhafazakârlık üzerinde durmaktadır. Kimilerinin “Yeni İslamcılık” dediği siyasal İslam geleneğinden kopuş çabası olarak

adlandırabileceğimiz süreçte AK Partinin din-siyaset ilişkisini temel hak ve hürriyetlerin korunması bağlamında, dini ifade ve örgütlenme hürriyetinin önemsenmesi olarak tanımladıkları görülmektedir (Yıldız, Bahar 2004, 7). AK Partinin siyasal kimlik manifestosu olarak yayınlanan *Muhafazakâr Demokrasi* kitabında kimlik siyaseti yerine “kimlikli siyaset” vurgusunun öne çıkarılması bu bakımdan önemlidir.

Kendi söylemiyle AK Parti, DP ve ANAP geleneğinin devamı olan “muhafazakâr-demokrat” bir parti olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Öte yandan AK Parti, siyaset bilimi literatüründe “radikal merkez” olarak tanımlanan, kendini “sağın ve solun ötesinde” gören ve tüm toplumsal çatışma ve kamplaşmaların üzerinde mutlak bir “konsensüsü” temsil etmeye soyunan bir hegemonik oluşum olarak da görülebilir. Bu itibarla AK Parti, hem iktidar olup, hem de muhalif görünen bir parti olarak Türkiye için yeni bir yönetim zihniyetini ve farklı bir siyasi rejimin temellerini oluşturmaktadır (Özkazanç, 2012: 97). AK Partinin muhafazakâr demokrasi yaklaşımı kapitalizmin 70’lerden itibaren içine girmiş olduğu birikim krizine bir çözüm olarak ortaya konan refah devletinin tasfiyesi, özelleştirme, esnek istihdam gibi neo-liberal ekonomi politikalarını savunmaktadır. AK Partinin muhafazakâr demokrasi söylemine göre Türkiye’de, sivil toplum geliştirilerek, kimlik siyasetinden uzak durularak, laiklik ilkesine uygun şekilde din vicdan özgürlüğünü sağlayarak ama dini bir siyaset aracı olarak kullanmayarak insan haklarına saygılı bir yönetimle liberal demokrasi işlerlik kazanabilecektir. Piyasa, gelenek, din, aile ve gönüllü kuruluşlar gibi unsurların siyaset dışı tutulması gerektiği sıkça vurgulanmaktadır. Muhafazakâr Demokrasi kimlikler üzerinden değil, kimliklerin barış ve uzlaşma içinde varlık bulması üzerinden kurulmaktadır.

AK Partiye göre de radikal söylem ve üslup Türkiye siyasetine fayda sağlamamıştır. Türk siyasetinin çatışma, kamplaşma yerine uzlaş, bütünleşme ve hoşgörü üzerine kurulması gerekir ve ılımlılık toplumun genel talebidir. Radikalizmin var olan kurulu yapıyı tamamen reddetmesi ve mevcudu silerek yeni düzen kurmaya çalışması bugün için doğru bir yöntem olarak görülmemektedir. Bugün için gerekli olan geleneksel yapının bazı değerlerini koruyarak değişimi sağlamaktır. Tayip Erdoğan AK Partinin geleneksel İslamcı söylemin dışına çıkmasının gerekçesini şöyle sıralamaktadır: “AK Parti’den önce siyasal hayata hâkim olan partilerin iki karakteristiği vardır. Birinci kısım partiler, siyaseti sadece belli bir ideoloji temelinde yaparak siyasi parti olmaktan çok siyasi cemaat olarak davranıyorlardı. Bu partiler, kamu siyaseti temelinde bir yapılanma yerine katı ideoloji temelinde yapılanarak siyaseti radikalleştirmektedirler. AK Parti, siyaseti radikalleştiren “siyasi cemaat” anlayışına

da, siyaseti fakirleştiren “siyasi şirket” anlayışına da kesinlikle karsıdır. AK Parti, muhafazakârlık temellinde bir kitle partisidir. Siyasetin fikir ekseninde yapılanmasını temel almakta, buradan kalkarak kitlelere dönük merkezi siyaseti üretmektedir. Böylece AK Parti, toplumsal merkezden aldığı güçle siyasi merkezi yeniden inşa etmiş ve merkez sağın tartışılmaz tek gücü haline gelmiştir. Türk siyasi yaşamından silinip giden partilere baktığımız zaman, bu partilerin siyasi kimliklerini geliştiremedikleri için önce söylem krizine, sonra temsil krizine girdiklerini görürüz. AK Parti’nin bugün iktidarda olmasına rağmen böyle bir çaba içine girmiş olması, önemsenmesi gereken bir açılamdır (Erdoğan, 2004: 13). Bu açılımın en önemli vurgusu toplumsal merkezi, siyasal merkeze taşıyacağını söylemesidir (Akdoğan, 2004: 25). Muhafazakâr Demokrasi kavramı çerçevesinde partinin temel amaçları da açıklanmaktadır. Bu amaçlar, siyasal alanı daraltan din-siyaset, gelenek modernlik, din-devlet, devlet-toplum-birey çatışmasının yerine geleneği dışlamayan bir modernlik, yereli kabul eden bir evrensellik, köktenci olmayan bir değişim anlayışını ön plana çıkararak siyaseti normallestirmek, söylem ve temsil krizi ortaya çıkarmamak için kendini konumlandırarak siyaseti gerçekçi bir zemine oturtmak, daha önceki sağ partilerin içinde bir unsur olarak varlığını sürdüren muhafazakârlığı ayrı bir parti olarak üretmek ve farklı siyasal çizgilerden gelenleri belli bir değer ve siyaset tarzı üretmek üzere kuşatıcı bir siyaset tarzı meydana getirmektir (Akdoğan, 2004: 27). Dolayısıyla siyasal alanda, önemli çelişkilere rağmen demokrat bir görüntü veren ancak toplumsal alanda “muhafazakârlık” vurgusunu öne çıkaran AK Partinin kimlik özellikleri, kendi içinde dinamik çelişkileri besleyecek önemli unsurlara sahiptir.

AK Parti’nin kimliğindeki muhafazakâr niteliği, sosyokültürel birikiminin bir sonucu iken; demokrat niteliği ise tarihsel gelişiminin edindirdiği tecrübe doğrultusunda egemen atmosferin siyasi ve sosyal alanlarında manevra kabiliyetini arttıracak partiye özgü cazibedir. AK Parti muhafazakâr yüzünde ekseriyetle tedrici değişimin refah geleceğe, total ideolojilerin kurguladığı radikal değişimlerin ise yoksul geçmişe yol alacağını; demokrasi yüzünde ise çatışma kültürünün siyasetçisizliği yerine uzlaşma kültürünün siyaset olanaklarını yansıtmıştır (Akdoğan, 2010: 59-95). Bu bağlamda AK Parti muhafazakâr tutumunu siyasette istikrarı tesis etmek amacıyla belirlerken; demokrat tutumunu ise temsilde adaleti tesis etmek amacıyla belirlediği söylenebilmektedir. Dönemin başbakanı Erdoğan tarafından parti kimliği ilan edilen muhafazakâr demokrasi için “muhafazakârlık, katı ve donmuş bir ideolojiden çok demokrat bir perspektifi temsil etmektedir. Demokrasi, milli iradenin kabulüne mazhar olarak, siyasal iktidarın meşruluğunu milletin genel kabulünden almasıdır. Siyaset, bir uzlaşma alanıdır. Etkili bir devlet, vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil; vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği devlettir” (AK Parti, 59. Hükümet Programı). Bu noktada görüleceği üzere AK Parti

siyasal perspektifini, sağ siyaset geleneğinde olduğu gibi Kemalist siyasete karşıtlık yerine uyumluluk ile ortaya koymuştur (Kahraman, 2010: 232). Ak Parti bir yandan seçmen tabanının duyduğu ihtiyaçları karşılarken; diğer yandan kendisinden tedirginlik duyan laik seçmen kitlesinin tedirginliğini uyumlulukla karşılayabilmiştir (Akdoğan, 2010: 64). AK Partinin muhafazakârlığının bir ideoloji olarak muhafazakârlıkla ilişkisi aslında pek de güçlü değildir. Muhafazakârlık vurgusu esas itibarıyla, en azından söylem düzeyinde, ailenin önemsenmesi ve din hürriyetinin sınırlarının demokratik belirlenişine yapılan vurguyla sınırlıdır. AK Partinin muhafazakârlık söylemi son tahlilde siyasi meşruiyet kaygısı tarafından belirlenmiştir. Bu yüzden muhafazakârlığa ilişkin olarak yapılan tesbitler, güncelden hareketle oluşturulan bir tutuma isim koyma çabasını aşma ihtiyacı içindedir. Siyasal İslam geleneğinden kopan bir hareketin siyasi meşruiyet arayışı olarak AK Partinin muhafazakârlık söyleminin üç adresi bulunmaktadır. Birinci adres, elbette “yerli” hassasiyetlere yapılan vurguyla seçmen kitlesidir. İkinci adres, muhafazakârlık gibi meşruiyet problemi bulunmayan “batılı” bir ideoloji dolayısıyla “dış kamuoyuna” verilen “sıcak” mesajdır. En önemli adres ise, hiç şüphesiz Kemalist merkeze dönük olarak verilmek istenen, “siyasal İslamcılıkla ilişkimiz yok” mesajıdır. Ancak bu mesajın iki yüzü bulunmaktadır. Birincisi laikliğe dönük iltizam beratı, ikincisi ise laisizmi redde dayalı dönüştürücü bir tutum (Yıldız, Bahar 2004, 7).

Muhafazakârlık söylemi, yukarıda belirtilen pratik nedenlerden ötürü, yeni kurulan partinin bünyesinde birleştirmeyi hedeflediği kesimlerin ortak noktalarını vurgulayan bir şemsiye işlevi görür. Ancak tarihe ve geleneklere yapılan vurgu, değişimin tümüyle reddi anlamına gelmez; muhafazakârlık, geçmişle araçsal bir ilişki kurar (Çiğdem, 1997: 33). AK Partinin muhafazakârlığı bu anlamda dikotomik bir biçimde hem eskiyi hem de yeniyi önceleyen bir özelliktedir. Muhafazakâr demokrasi, söylemsel bazda, demokrasiyi; siyasetin yapılacağı, bir mekanizma ve değerler bütünü olarak görmekte ve sahiplenmektedir. Bu bağlamda, temel insan hak ve özgürlükleri, hukuk devleti, çok partili siyaset, siyasal katılım, seçim sistemi, siyasal meşruiyet, siyasetin vesayetten arındırılması, çoğulculuk vb. değerler savunulmaktadır. İçeriğinde yer alan güçlü demokrasi vurguları, gerçek anlamda demokratik açılım ve değişim beklentisi içerisinde olanların da, özgürlük ortamını siyasal İslam için bir araç gibi görenlerin de, muhafazakâr demokrasi kavramına olumlu boyutlar vehmetmesine neden olmuştur (Uluçakar, 2018: 367).

Başbakan Erdoğan, 15 Ocak 2004 tarihinde “Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu”nda yaptığı konuşmada, AK Parti’nin, “muhafazakâr demokrat” temelinde siyaset yapan

bir kitle partisi olduğunu açıklamıştır. Erdoğan, AK Parti'nin “muhafazakâr demokrat” söylemiyle Türk siyasal hayatında yeni bir siyaset tarzını getirdiklerini, partisinin, İslami kimliğine paralel olarak, çağdaş demokratik ve laik değerleri de gözeteceğini, farklı fikir ve görüşlere saygılı davranacağını vurgulamıştır. Gelenekle modernliği sentezleyen Ak Parti, “muhafazakar demokrat” söylemiyle birlikte, laik devlete vurgu yapmış, laikliği “devletin tüm dinler karşısında nötr kalmasını ve eşit mesafeyi korumasını sağlayan, bir tür hakemlik müessesesi” olarak tanımlamıştır.² Böylece AK Parti muhafazakâr demokratiği, “toplumsal merkezi kavrayan” bir çizgi olarak tanımlayarak; devlet ve toplum ilişkisini parti-birey ilişkisine dönüştürebilmiştir (Hale ve Özbudun, 2010: 64-65).

Muhafazakâr demokrat kimlik geliştirme sürecinde hem demokrat bir zihne sahip olma, hem demokratik sistemin özüne uygun olarak hareket etme, hem de demokrat bir yapılanma ve işleyişe sahip olma gibi özellikler ön plana çıkmıştır. Bu dönüşüm Türk siyasetinin kalite kazanması ve bir kısım gerginliklerden uzaklaşarak normalleşmesi açısından önemlidir. Muhafazakâr demokrasi bağlamında İslami-muhafazakâr ve Kemalist kesimler arasında laiklik ve İslami gerilim hattında AK Parti, Türk siyasasını iki aşamalı denge politikasıyla yönlendirmiştir. Ülke siyasetinin geleceğini tasarlayan ılımlı söylemlerini mazlumluğundan, iktidar aygıtına dönüştürerek; ilk aşamada, İslami yaşayışı rahatlatacak taleplerini bir din ve dinsel sorun olarak değil, temel haklar sorunu olarak yorumlamıştır. İkinci aşamada ise muhafazakâr demokrasi kimliğinde taşıdığı geleneksel öğelerin ideolojik bir yaklaşımla ele alınmasının aksine sosyal bir varlık ve geleneğin parçası olarak ele alınmasının yolunu açmıştır (Hale ve Özbudun, 2010: 67-68). Böylelikle dinsel motiflerin kuşattığı Müslüman fertlerin, rejim içerisinde baskılandığı özel alandan kamusal alana çıkmasını sağlayabilmiştir. AK Parti hükümeti, kendisini orduya ve laik kesime karşı tanımlama çabasından kurtularak muhafazakâr demokrasi kimliğine göre siyaseti ve toplumu tanımlayabilme imkânını elde etmiştir. Çünkü AK Parti'nin iktidar pratiği yalnızca iç dinamiklerle ele alınabilecek sınırlılıkta değildir. Aslında AK Parti'nin edindiği muhafazakâr demokrasi kimliği, küresel ve yerel arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirerek; kendisine, geleceğiyle ilgili daha belirgin rol tanımlamasına da imkân yaratmıştır (Doğanay, 2014: 87). 61. Hükümet programında Erdoğan şöyle demektedir: “Alışageldik kalıplardan çıkarak, değişim ve reform irademizi anlık duygulara feda etmeden, 21. Yüzyıl dünyası şartlarında, yeni Türkiye'yi inşa etmek ortak sorumluluğumuzdur” (61. Hükümet Programı, Resmi Gazete, 27997).

² <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/01/10/396636.asp>. Erişim: 20.12.2019.

14.08.2001 tarihini taşıyan parti programında ise farklılıkların zenginlik unsuru olarak algılanacağı, resmi dil Türkçe olmak kosuluyla farklı dillerde yayın gibi kültürel faaliyetlerin yapılabileceği, Atatürk ilke ve inkılaplarının çağdas uygarlık seviyesinin üstüne çıkmanın aracı ve toplumsal barışın bir unsuru olduğu, dinin insanlığın en önemli kurumlarından biri, laikliğin ise demokrasinin vazgeçilmez şartı ve din ile vicdan özgürlüğünün teminatı olduğu belirtilmektedir.

2004 yılında düzenlenen Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi sempozyumunda AK Parti'nin muhafazakâr düşünceye bakışı şöyle tanımlanmıştır; *“Adalet ve Kalkınma Partisi kendi siyasal düşüncesini Muhafazakâr Demokrasi olarak belirlemiştir. Bu bağlamda AK Parti ülkenin var olan geleneklerinden hareketle birlikte kendisinin de oluşturacağı değerler sistemini dünya üzerinde bilinen ve kabul görmüş olan muhafazakâr siyaset çizgiyle buluşturarak yeniden üretme amacındadır.”* (UMDS, 2004: 5). Görüldüğü gibi AK Parti kendisini tamamen muhafazakâr siyasal düşünceye sahip bir parti olarak kabul etmekte ve bu şekilde tanımlamaktadır.

AK Parti'nin benimsediği “muhafazakâr demokrat” kimliğin özelliklerini Akdoğan şöyle sıralamaktadır: Birincisi muhafazakâr demokratlık, devrimci değişim anlayışına karşı doğal bir süreç şeklinde işleyen tedrici ve aşamalı bir değişime dayanır. Toplumsal dönüşüm en temel ve kalıcı değişimdir Muhafazakâr demokratlığın ikinci özelliği ise, savunduğu siyaset alanının uzlaşmacı bir kültüre dayanmasıdır. Toplumun bütün kesimlerini kucaklayıcı ve bütün kesimlerin kendilerini temsil edebileceği bir siyasal alanı savunan muhafazakâr demokratlık bunu başarmanın yolunu uzlaşmacı bir siyaset alanı olduğunu belirtir. Muhafazakâr demokratlığın diğer temel özellikleri özetlenecek olursa; sınırlandırılmış bir iktidarı savunan muhafazakâr demokratlık, halk egemenliğine dayalı hukuki bir meşruiyete önem atfetmektedir. Klasik muhafazakârlık da olduğu gibi radikalizmi ve toplum mühendisliğini kesin olarak reddetmektedir. Uzlaşmacı, bütünleştirici ve hoşgörülü bir siyaseti savunmaktadır (Akdoğan, 2004: 15-17).

Yine parti programında partinin tüm kurum ve kurallarıyla işleyen bir piyasa ekonomisinden yana olduğu, devletin rolünün düzenleyicilik ve denetleyicilik ile sınırlı olduğu, küresellesmenin yapısal bir dönüşümü gerektirdiği ve uluslararası bilgi birikimi ve tecrübenin aktarımında önemli rolü olan yabancı sermayenin ekonomik gelişime katkıda bulunacağı; kamu yönetiminde ise demokratikleşme, yerellesme ve sivillesmenin hedeflendiği, bunun için yerel yönetimlere olabildiğince fazla yetki, görev ve fonksiyon aktarılması ve devletin sosyal refah sorumluluğunu üstlenmek zorunda olduğu söylenmektedir.

Programın sonuç bölümünde partinin insanı yaşat ki, devlet yaşasın ilkesini prensip edindiği, bu doğrultuda bütün politikaların merkezinde bireyin olduğu, bu kapsamda Cumhuriyetin demokratik yönünün güçlendirileceği ifade edilmektedir (AK Parti programı, 2001). İslami-muhafazakâr kesimlerin egemen siyasi atmosfer içerisinde bulundukları durum ekonomi alanında da görülmüştür. Ancak neo-liberal ekonomi politikalarının Türkiye'nin eksenini küreselleşmeye kaydırmasıyla İslami-muhafazakâr kesimlerin sermayelerinin ihracat odaklı gelişimine fırsat yaratmıştır. Devlet merkezci birikim anlayışından gelmeyen bu sınıf devletin ekonomi politikalarını, sübvansiyonlar, kredilere ve devlet ihalelerine erişim ve vergi indirimleri bakımından son derece ayrımcı bulmuştur (Yılmaz, 2014: 104). AK Parti bu ayrımcılığı ortadan kaldırarak ekonomik olarak devletin imkânlarını tüm kesimlere yayarak hem Anadolu sermayesinin önü açmış hem de merkezde yer alan sermaye sınıfının beklentilerine cevap verebilmiştir. AK Parti'nin 2002 Kasım seçimleri sonrasında iktidara gelmesiyle birlikte, bir yandan ekonomik istikrar beklentisini artırmış, diğer yandan siyasetin toplum nezdinde kaybettiği itibarın iadesine vesile olacağına dair umutları beslemiştir. Dolayısıyla AK Parti iktidarı, toplumun geniş bir kesiminde söz konusu bu beklenti ve umutla ilişkili olarak modern Türk siyaseti açısından bir açılım ve bir zenginleşme olarak değerlendirilmiş ve medya, sermaye ve bürokrasi çevrelerinin büyük bir bölümü tarafından da kabullenilmiştir. AK Parti, ilk döneminde özellikle “ekonomik iyileşme” yönünde adımlar atmış, ancak AB üyeliği sürecindeki iniş çıkışlara paralel olarak “temel haklar ve özgürlükler” bağlamında erteleyici bir politika izlemeyi tercih etmiştir. AK Parti, ikinci döneminden itibaren yeni anayasa, Kürt sorunu, Alevilik meselesi, din ve vicdan hürriyeti, azınlıklar hakları gibi alanlarda bazı adımlar atmışsa da, bu adımları kısmen sistematik bir siyaset felsefesine dayandıramadığı, kısmen de bürokratik oligarşinin engellemeleri dolayısıyla yeterince ilerletememiştir.

Bu dönemdeki serbestlik devletin var oluş nedenini yurttaşlara hizmet olarak tanımlanması iktisadi liberalizmin (serbest piyasa ve teşebbüs hürriyeti) siyasi ve kültürel liberalizmle (fikir, inanç ve vicdan özgürlüğü) bütünleştiğinin dile getirilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilerek toplumsal inisiyatif oluşmasının hedeflenmesi (adem-i merkeziyetçilik), devleti küçültme hedefi gibi liberal unsurlarla toplumun din ağırlıklı geleneksel davranış tarzlarına saygılı olunacağının işaretiyle pekiştirilmek istenen gelenekçilik öğeleri birleştirilmiştir (Köker, 1999: 71-89).

AK Parti 2002'den bu yana seçimlerde başarılı olmasının en önemli özelliklerinden biri sürdürdüğü istikrarlı ekonomik program ise bir diğeri de modernleşme ve demokratikleşmedir. Türkiye tarihi boyunca kronik olarak devam eden birçok sorun büyük ölçüde düzeltilemese bile bu sorunlarda yeni

adımlar atma cesaretini gösterebilmiştir. AK Parti; ekonomide olduğu gibi dinî söylemlerinde de toplumun geniş kesimlerine hitap etme şansı yakalamıştır. AK Parti “muhafazakâr demokrat” söyleminde, dini toplumsal bir değer görmekle birlikte, din üzerinden siyaset yapmayı, devleti ideolojik bir dönüşüme uğratmayı ve dini sembollerle örgütlenmeyi doğru bulmadığını vurgulamıştır. Din üzerinden siyaset yapmanın ve din adına dışlayıcı bir tavır takınmanın, toplumsal barışa, siyasi çoğulculuğa ve dine zarar verdiğine dikkat çekmiştir.

AK Partinin seçimlerindeki başarısı, yukarıda değinilen dinamiklerin yanı sıra, önemli oranda ve asıl olarak geleneksel devletçi zihniyete, siyasetteki bürokratik vesayete ve toplumsal gerilim üreten politikalara duyulan tepkiden beslenmiştir. AK Parti, bu tepkinin siyasal temsiliyi üstlenebilecek yegâne politik oluşum olarak görülmüştür. Bu durumun bugün için de varlığını koruduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç

Türkiye’de siyaseten muhafazakârlık aslında bir denge işlevi görmüştür. Yani hem bir uçta solun hem de diğer uçta milliyetçiliğin aşırılıklarına karşı devleti korumaya çalışan geçmişi ve geleneği modern kavramlarla işleyen bir denge tutumunu içinde barındırmaktadır. AK Parti de iktidara geldiğinden bu yana bu dengeyi sürdürmeye çalışmış hem tarihi geçmişine sahip çıkmış hem de içeride aileye, bireye, demokrasiye, özgürlüğe önem veren laikliği ve dinsel söylemi bir arada kullanarak iktidarını 18 yıldır sürdürmektedir. Kuruluşunda ve parti programlarında muhafazakâr demokrat bir parti olduğunu sürekli vurgulayan AK Parti hem iç hem de dışarda yaşadığı ulusal ve uluslararası sorunlar nedeniyle konjonktüre ayak uydurmuş muhafazakâr yapısını korumakla birlikte daha milliyetçi bir çizgiye yaslanmıştır. AK Partinin muhafazakâr demokrat bir parti yerine sağ bir parti kimliğine bürünmesi henüz seçmen açısından bir tehlike olarak görülme bile ki -en son seçimlerde de AK Parti % 50’nin üzerinde bir oy alarak iktidarını devam ettirmiştir- ileride diğer sağ partilerin yaşadığı sorunlarla yüz yüze gelmesi muhtemeldir.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aktan, C. C. (2007). Muhafazakârlık ve Liberal Düşünce, *Köprü Dergisi*, 97: 51-57.
- Aslan, A. (2014). Türkiye'nin Devlet İdaresinde Süreklilik ve Değişim, 1990-2012, Sayı: 84, s.23-24. http://www.bisav.org.tr/userfiles/yayinlar/bulten_84_e_dergi.pdf, Erişim: 20.05.2015.
- Beneton, P. (1991). *Muhafazakârlık*. (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (1999). *Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001). *Dört Akım Siyaset*, İstanbul: Zaman Kitap Yayıncılık.
- Çiğdem, A. (1997). Muhafazakârlık Üzerine, *Toplum ve Bilim*, 74, Güz: s. 32-51.
- Doğanay, T. C. (2014). *Devlet ve Toplum İlişkisinde Siyasal İktidar Dengeleri: Yeni Merkez Yeni Çevre*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Erdoğan, R. T. (2004). Muhafazakâr Demokrasi Sempozyumu Açış Konuşması, *Uluslar Arası Demokrasi ve Muhafazakârlık Sempozyumu*, İstanbul: Camev Yayınları.
- Ergil, D. (198). Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 41 (1): 29-292.
- Hale, W, Özbudun, E. (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm, AKP Olayı*, 1. Baskı, Eylül, İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı: Tarihsel, Kuramsal ve Karşılaştırmalı Açidan*, Doğan Kitap: İstanbul.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi, Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Köker, L. (1999). Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine: Kemalizm ve Sonrası, *Toplum ve Bilim*, Sayı 71, s.71-89.
- Özkazanç, A. (2012). Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel Sosyolojik Bir Değerlendirme, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Derleyen: Faruk Alpkaya, Bülent Duru, 2. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınları.

Tosun, T. (2003). 3 Kasım'ın Ardından Merkez Sol, İhtiyaç: İdeolojik Berraklaşma, *Görüş Dergisi*, Sayı: 54, s.54-61.

Uluçakar M. (2018). Muhafazakâr Demokrasi Söylemi Üzerine Bir İnceleme, *Alternatif Politika*, 10(3): 349-373.

Umds (2004). Önsöz: Geçmişin Birikimi ile Geleceğe Köprü Atıyoruz” *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*, ss.5-7. Ankara: AK Parti Yayıncılık.

Uzgel, İ. (2009). AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Derleyenler: İlhan Uzgel, Bülent Duru, Ankara: Phonenix Yayınları.

Yıldız, A. (2004). Ak Partinin “Yeni Muhafazakâr Demokratlığı”: Türkiye Siyasetinde Adlandırma Problemi, *Liberal Düşünce*, Bahar, s.5-12.

Yılmaz, B. (2014). Siyasal İslam’dan AKP İktidarına İslamcı Burjuvazi ve Demokrasi: Eleştirel Bir Değerlendirme, *İktidarın Şiddeti AKP’li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, Hazırlayanlar: S. Coşar, G. Yücesan Özdemir, s.91-113.İstanbul: Metis Yayınları.

AK Parti, 59. Hükümet Programı, <https://www.akparti.org.tr/upload/.../59uncu-hukumet-programi.pdf>, Erişim: 20.11.2019.

AK Parti programı, 2001, <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi>, Erişim: 20.11.2019.

Resmi Gazete, 27997, 61. Hükümet Programı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm>, Erişim: 20.11.2019.
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/01/10/396636.asp>.

3. ICHUS

Paulo Freire'nin Eleştirel Pedagojisi Üzerine Bir Değerlendirme
An Assessment of Paulo Freire's Critical Pedagogy

Cem Özkurt¹

Abstract

This communique aims to evaluate and discuss the concept of critical pedagogy developed by Paulo Freire with the conceptual framework of social processes, libertarian education and transformative individual/society in the context of the reciprocity/direct relationship between education and social power relations. In Freire's approach, education is the art of interfering with the world as a sociological formation. Educational processes are the mainstay of both expanding human possibilities and the practical construction of a free society. Freire's concept of critical pedagogy refers to a continuous dialogue that man has established with himself, society and his age, and this dialogue directly affects broad social segments with its character embedded in social power relations. The aspect of this effect is linked to the character of educational processes in contemporary societies that reproduce existing social hierarchies and class status quo. According to Freire, formal

Özet

Bu tebliğ, Paulo Freire'nin toplumsal süreçler, özgürlükçü eğitim ve dönüştürücü birey/toplum kavramsal çerçevesiyle geliştirdiği eleştirel pedagoji nosyonunu, eğitimle toplumsal güç ilişkilerinin karşılıklılığı/doğrudan ilişkisi bağlamında değerlendirmeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır. Freire'nin yaklaşımında eğitim, bir sosyolojik oluşum olarak dünyaya müdahale etme sanatıdır. Eğitimsel süreçler, hem insan olanaklarını genişletmenin, hem de özgür bir toplumun pratik inşasının temel dayanağıdır. Freire'nin eleştirel pedagoji nosyonu insanın kendisiyle, toplumla ve çağıyla kurduğu sürekli bir diyaloga gönderme yapmaktadır ve bu diyalog, toplumsal güç ilişkilerine gömülü karakteriyle geniş toplumsal kesimleri doğrudan etkiler. Bu etkinin yönü, çağdaş toplumlarda eğitimsel süreçlerin, mevcut toplumsal hiyerarşileri ve sınıfsal statükoları yeniden üreten karakteriyle bağlantılıdır.

¹ Cem Özkurt, Dr Öğrt Üyesi, Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ozkurtcem70@hotmail.com

educational constructs in liberal societies erode and interrupt the dialogue of the individual, society and the bond of meaning, which can be shaped by contextual education. In this way, education, the sine qua non condition of a person's search for competence, loses the opportunity to be built with the concept of a critical pedagogy. Freire's perception of the human condition is directly related to his adventure of rebuilding and discovering his cat. Transformative, critical, real and utopian/constructive actors have the opportunity to catch up with the structuring of education with a freedom-oriented pedagogy. Society is not an imaginary crowd formed in space; it is a living collectivity in spiritual exchange with individuals, and educational structures determine the nature, essence and content of this spiritual exchange. Based on Paulo Freire's conceptual framework, this work aims to contribute to the field by looking through a sociological window and making sense of the cross-cutting and coordinated character of education and social power relations.

Keywords: : Paulo Freire, Critical Pedagogy, Libertarian Education, Formal Education

Freire'ye göre, liberal toplumlarda formel eğitim yapılaşmaları, içeriksel eğitimle biçimlenebilecek birey, toplum ve anlam bağı diyalogunu aşındırmakta ve kesintiye uğratmaktadır. Böylece, insanın yetkinleşme arayışının olmazsa olmaz koşulu eğitim, eleştirel bir pedagoji nosyonu ile inşa edilme olanağını kaybetmektedir. Freire'nin insanlık durumu algısı, kendini yeniden inşa ve keşfetme serüveniyle doğrudan ilişkilidir. Dönüştürücü, eleştirel, sahici ve ütopyacı/ inşacı aktörler, eğitimin özgürlük yönlü bir pedagojiyle yapılaşmasıyla yetişme olanağı bulurlar. Toplum boşlukta biçimlenen hayali bir kalabalık değil; bireylerle ruhsal alış veriş içerisinde canlı bir kolektivitedir ve eğitimsel yapılaşmalar, bu ruhsal alış verişin niteliğini, özünü ve içeriğini belirler. Bu çalışma, Paulo Freire'nin kavramsal çerçevesinden hareketle, eğitimle toplumsal güç ilişkilerinin birbirlerini çapraz kesen ve eşgüdümlü karakterine sosyolojik bir pencereden bakma ve anlamlandırma girişimiyle alana katkı amacını gütmektedir

Anahtar Kelimeler: Paulo Freire, Eleştirel Pedagoji, Özgürlükçü Eğitim, Formel Eğitim

Giriş

Freire'ye göre eğitim dünya durumuyla ilişkimizde bilme, anlamlandırma, hatırlama ve sorgulama gibi insana özgü yetilerin geliştirildiği toplumsal ve etkileşimsel bir deneyimdir. Freire, eğitimsel deneyimi doğru düşünebilme yetisinin olgunlaştırıldığı diyalektik bir süreç olarak görür. Doğru düşünme, eleştirel anlamda merakımız üzerinde inşa ettiğimiz bilme ve anlamlandırma döngüsünün ritimleriyle biçimlenen bilişsel bir farkındalıktır. Eleştirel merak, metodolojik anlamda daha incelikli hale geldiğinde, “doğal meraktan” epistemolojik meraka evrilir. Metodolojik estetikten yoksun sağduyu

bilgisi ise, belli türden bilgileri gerektiren deneyimsiz bir merakla ilişkilidir. Eğitimsel süreçlerde öğretmenler açısından doğru düşünebilmek, sağduyu bilgisini aşma sürecinde bu sağduyu bilgisine saygı duymaktır. Öğretmenin öğrencinin yaratıcı kapasitesine saygı duyması ve bu kapasiteyi harekete geçirmesi gerekir. Öğrencilerin doğal, deneyimsiz bilincinin kendiliğinden aşılamayacağını bilen öğretmenler, öğrencinin eleştirel bilincini önemsemelidir (Freire, 2019a: 75).

Freire'ye göre, çağdaş toplumlarda eğitimsel süreçlerde bir kriz durumu belirginleşmiştir. Bu krizin siklet noktası, kurumsallıkların metodolojik bilgi birikimiyle, sokağın sağduyu bilgisi arasındaki tercüme sanatının solması ve giderek belirginleşen diyalog eksikliğidir. Freire, bu eksikliğin, nedensel bağlamını eğitimsel süreçlerdeki etik yönelim yoksunluğuyla ilişkilendirir. Etik yönelim yoksunluğunun tetikleyicisi, piyasa ruhunu yücelten, toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten ve bir sıralama aygıtından başka bir işleve sahip olmayan sınav prosedürleriyle (2019a: 41) devasa bir sistematikte işleyen eğitimsel mekanizmalardır. Bu sistem, binlerce insanın feda edilmesini gerektiren teknolojik ilerleme uğruna, kâr güdüsüyle ve piyasa ruhunu yüceltmek adına evrensel insan etiği ihlallerine yol açmaktadır (2019a:169). Freire, bu durumu aşmak bakımından, insanın meşru çıkarlarını savunmak için radikal bir duruş benimsemek gerektiği inancındadır (2019a: 168). Etik yönelimin meşru aktörleri öğretmenler olmalıdır ve eğitimci kendisine içkin olan siyasal dünyaya ilişkin ve bu dünyaya yönelik tutumların ne olması gerektiği konusunda sorular sormalıdır. Eğitimciler kendilerine, kim için ve kim adına çalıştıklarını meşru bir soru olarak yöneltmelidir (Freire, 2018: 195) Yani eğitimin var olma nedenlerine ve özüne yönelik soruları gündeme getirmelidir (Freire, 2019b: 13).

Freire, eğitimsel süreçlerdeki çağcıl sorunları ve kısıtlılık alanlarını kuramsal açıdan derinleştirmek amacıyla “boğma” nosyonunu gündeme getirir. Boğmayla kastettiği, zihnin bürokratikleşmesinden ortaya çıkan rafine bir yabancılaşma durumudur ve zihin burada kendi öz bilincinden el çekerek, beden bilincini kaybeder ve değiştirilemez olduğu kabul edilen durumlar karşısında teslim olur (2019a: 152,153). Yani abluka altına alınmış bir dünyada, birey olarak kendini gerçekleştirme ve özel bir içerik yaratma eğilimi, bu teslimiyetle askıya alınır. Freire'nin çıkış yolu, eğitimsel mevcudiyetle özgürlük nosyonunu aynı kavramsal çerçevede tahayyül etmektir. Buna göre, özgürlük fethedilen bir şeydir, armağan olarak alınamaz. Özgürlüğün izini, sürekli ve sorumlulukla sürmek gerekir. Özgürlük insanın dışında bir ideal değildir; mit haline gelen bir fikir de değildir. İnsanın yetkinleşme arayışının olmazsa olmaz koşuludur (2018: 30).

Oluşumsal Bir Süreç Olarak Eğitim

Freire'ye göre eğitimsel süreçlerdeki farkındalıklar ilişkiyel mahiyette gelişir ve adım adım ilerler. Bu durumun açık bir örneği, Joe L. Kincheloe'nin deneyiminde gözlemlenebilir. Kincheloe, 1970'lerin başlarında, Güneybatı Virginia kırsalındaki dağlarda bulunan Emory and Henry College'de lisans öğrencisidir. Bir sonraki dönem verilen derslerin kataloğuna bakarken, “ Yirminci Yüzyılda Kilise ” dersini görür ve seçer. Dersin çalışmaları çerçevesinde, bir araştırma ödevi hazırlar ve çok güvendiği ödevini profesöre teslim eder. Ertesi hafta profesör, ödevlerin birkaçı elinde sınıfa girer ve

Kincheloe'nin sırasına yaklaşarak dersten sonra onunla konuşmak istediğini söyler. Kincheloe, dersin sonunda profesörün odasına gider. Profesör şunları söyler: “ Sana söyleyeceğim tek bir şey var. Bu ödevde intihal yaptığını sen de ben de biliyoruz. Senin gibi birinin bu tür bir ödev yazamayacağını biliyorum. Bunu nerden aldığını bulur bulmaz, dekanlığı durumdan haberdar edeceğim ve disiplin işlemlerini başlatacağım. Söyleyeceklerim bu kadar.” Kincheloe, bu olay karşısında çok üzüldüğünü ve beklediği en son şeyin böyle bir durum olduğunu vurguluyor. En çok da profesörün “ senin gibi biri ” ifadesine içerlediğini söylüyor. Kincheloe, bu hislerle birlikte kütüphaneye gittiğini ve araştırma ödeviyle ilgili bütün çalışmaları disiplinli bir şekilde gözden geçirdiğini beyan eder. Bu çalışmalar sırasında Paulo Freire üzerine bir makale bulur ve okumaya başlar. Freire'nin etkisine girer ve bir süre sonra da onun “ Ezilenlerin Pedagojisi ” çalışmasını okur ve Freire'nin kitabında atıfta bulunduğu: Herbert Marcuse, Eric Fromm, Karl Marx, Georg Lukács, Simone de Beavoir, Frantz Fanon, Jean-Paul- Sartre, Edmund Husserl, Reinhold Neibuhr, Pierre Furter gibi yazarları okur ve bir süre sonra ciddi bir kuramsal birikim yaparak, hem profesörün hem de diğer hocaların olumsuz algılarını kırar ve lisansüstü eğitime başlamayı tasarlar. Nihayet, kuramsal birikimi ve akademik farkındalıkları onu 1973 baharında, Tennessee Üniversitesi'nde toplumsal ve kültürel tarih üzerine bir lisansüstü programa girmeye yeterli donanımı sağlamıştır (2019b: 36,39).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, eğitim kurumsal yapılaşmalar içinde cereyan eden ve gelişim dinamiklerini kendi içinde taşıyan canlı bir örüntüdür. Aktörler, kurumsallıklarla karşılaşmalarda, olumlu/pozitif bir gelişme gösterebileceği gibi, olumsuz/negatif bir çizgide aşağı yönlü bir düşüşte gösterebilir. Freire'nin genel kuramsal yaklaşımı, birey performanslarını eğitimsel/kurumsal yapılaşmaların içeriğinin belirlediği yönündedir. Kurumsallıklar, ne kadar demokratik, kendini gerçekleştirici, dönüştürücü ve sahici özniteliklere sahip olursa, bireylerin olumlu/pozitif yönlü değişimleri bir olasılık olarak artar.

Neo-liberal Dönüşümler, Piyasalaşma ve Eğitim

Marx ve Engels, bireylerin bilinç durumlarının sınıf durumlarıyla dolaylımsız bağlantısını “üretimin maddi koşullarıyla” (Marx ve Engels, 2013: 39) ilişkilendirerek, insan kapasitelerinin ve bilişsel yetilerinin yapılaşmış makro düzenliliklerin dışında, hem aktörel düzeyde hem de toplumsal bakımdan bir gelişme/ilerleme olanağını hesaba katmamışlardır. Bu olanağı, tereddütsüz bir biçimde eğitimsel süreçlerin içsel dinamiklerinde gördüğümüzü söyleyebiliriz. Apple ve Beane'nin vurguladığı gibi, “demokrasi insanlara kendi amaçlarını diğerlerinin zararına gerçekleştirmeleri için verilen bir yetki belgesi, bir kişisel çıkarlar teorisi” (Apple ve Beane, 2011: 40) değilse, bunun toplumsal ve kamusal olarak öğrenileceği nesnel zemin formel eğitim süreçleridir. Ancak, çağdaş toplumların verili durumları göz önüne alındığında, bu nesnel zemin olanağının pratik kısıtlılıklarının çok geniş boyutlarda olduğu söylenebilir.

Apple ve Beane, bu kısıtlılıkları inşa eden eğitimsel süreçlerdeki temel dayanakları: merkezileşmiş denetimde, içeriklerin standartlaştırılmasında, indirmeci sınavlarda, otoriter ve kısır öğretim yöntemlerinde görmektedir ve okullarda işe yarayan nedir? (2011: 36) gibi bir sorunsalı gündeme getirmektedir. Bu sorunsalı açılmak, çağdaş toplumların en çatışkılı eşitsizlik alanlarıyla yüzleşmeyi

gerektirir. Eşitsizlik alanlarının bir yeniden üretim mekânı olarak ileri kapitalist toplumlar, toplumsal güç ve insanal olanaklara erişim bakımından bölünmüş toplumlardır (Giddens, 2016). Bu bölünmüşlük doğrudan bağlantılı biçimde, eğitimsel süreçler, mevcut hiyerarşilerin ve sınıfsallıkların yeniden üretildiği bir araç konumundadır. Eğitim, piyasa ruhunun görünmez el aracılığıyla aktif biçimde işletildiği ve para ilişkilerinin formel/resmi yapılara sızdırıldığı bir güç ilişkileri alanıdır. Bu güç ilişkileri alanının somut yansımaları piyasa süreçleriyle ilişkilidir. Metalaşma rejimi ise demokrasinin kolektif bir değer olduğunu değil, bireysel bir yönelim olduğuna vurgu yapar. Eğitimsel süreçlerdeki piyasalaşma pratikleri de bu vurguyla tutarlı bir biçimde, eğitimin kamusal alana ilişkin bir mesele değil, özel alan yönelik bir yapılaşma olduğunu iddia eder. Oysa, toplumsal duyarlılıklara yönelik ilk yatkinlıklar, formel eğitim süreçlerinde öğrenilir. Bunun açık bir örneğini, Apple ve Beane verir: Bir öğretmen ile öğrenciler gazete haberlerini kullanarak tartışma yapmaktadır. Tartışmanın odak noktası doğal afetlerdir. Öğrenciler, Güney Amerika'da son zamanlarda meydana gelen büyük çamur heyelanlarından ve yağmurlardan, evleri dağların yamaçlarından sürüklenen çok sayıda insanın öldüğünden ve yaralandığından söz etmişlerdir. Ancak daha ayrıntılı bakıldığında, bu coğrafyada benzer doğa olaylarının sıkça yaşandığı ve bu olaylarda belirli sayıda insanın yaşamını kaybettiği görülmüştür. Son afette ise dağın yamacı bütünüyle kopmuş ve binlerce insan ölmüştü. Vadilerde yaşayan insanlardan ise hayatını kaybeden olmamıştı. İşin esası şu şekildeydi: Yoksul insanlar dağ yamaçlarında yaşamaya zorlanmışlardı. Arazi mülkiyetindeki adaletsiz uygulamalar kitleleri yamaçlarda yaşamaya mahkûm etmiş ve böylece binlerce ölmüştü (2011: 45).

Freire, toplumcu bir ütopyanın başat belirleyenin adalet ilkesi olduğuna vurgu yapar. Eleştirel pedagoji, hem aktörlere özgürlüğün bir olanak olarak imkanlarını sunmaktadır hem de toplumsal çelişkilerin keşfedilmesine aracılık etmektedir. Freire bu yönlü bir keşfini, bir arkadaşıyla Brezilya dışına yaptığı seyahatin ayrıntılarını naklederek dile getirir:

Gettoyu şehrin daha az ihmal edilen bir bölümüne bağlayan dar bir üstgeçidin ortasında durduk. Aşağıya kirli, cansız, sudan çok çamura benzeyen nehrin kıvrım yaptığı, yabani otların pis kokular yaydığı yere baktık. “ Bu yabani otlar yine iyi” dedi Danilson, “ asıl çöplerin atıldığı yer çok kötü. Burada yaşayan insanlar yiyecek giyecek bir şeyler bulmak için çöpleri karıştırıyorlar. İki yıl kadar önce bir kadın, bu korkunç çöplükte ameliyatla alınan bir memenin parçalarını bulmuş ve ailesinin pazar günkü akşam yemeği için pişirmişti. (2019a: 116).

Sonuç

Eğitim, sadece belirli bilgi biçimlerini öğrendiğimiz, diplomalar/sertifikalar aldığımız, teknik/mesleki uzmanlıklar edindiğimiz ve tüm bunları resmi/hukuksal dizgeler aracılığıyla onaylattığımız bir yapı değildir; Eğitim, aynı zamanda en temel insansal yatkinlıkların geliştirildiği bir ön hafızadır. Bu hafıza, insansal bir iyi motivasyonu ve toplumcu bir eğilimle inşa edilmedikçe uygarlaşma sürecimizin sosyo-oluşumu kırılmalara ve aşırılıklara teslim olma riskini taşıyacaktır. İnsana ilişkin duyarlılıkların her geçen gün düşüşe geçtiği günümüz dünyasında, farklı türden bir kendilik algısı ve bireycilik bir rekabet ethosuyla birlikte sunulmaktadır. Geç modernliğin en geriletici özneliliği, Habermas'ın da vurgu yaptığı gibi para, güç ve prestijin yaşantı dünyasını (gündelik edim alanı) kolonileştirmesi ve iletişimsel alanı toplumcu köklerinden uzaklaştırmasıdır (Layder, 2014). Bu koşullarda, İnsana ilişkin hassasiyetleri,

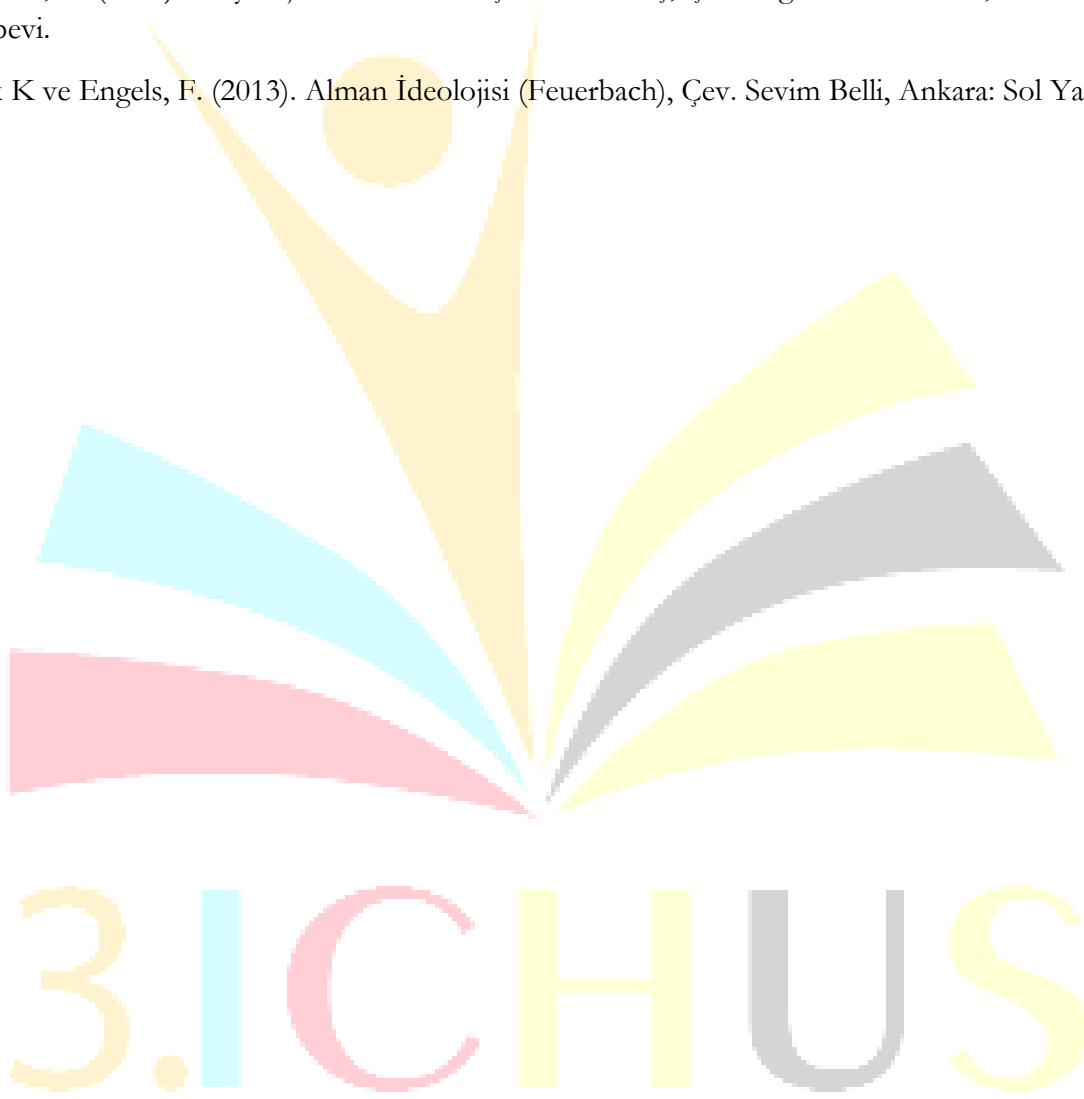
kamusal bir utkuyla dillendirmek bir “ norm dışılık” olarak addedilmektedir. Oysa, tüm uygarlaşma sürecimiz göstermiştir ki, büyük toplumsal dönüşümlerin evrensel, toplumcu ve kamusal bir insan ideali vardır ve bu ideal sahici bir biçimde savunulduğu için başarıya ulaşılmıştır.

Kaynaklar

Apple, W. M ve Beane, J. A. (2011). Demokratik Okullar, Çev. Mediha Sarı, Ankara: Dipnot Yayınları.

- Freire, P. (2019a). Özgürlüğün Pedagojisi, Çev. Gülden Kurt Gevinç, İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2019b). Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler, Çev. Çağdaş Sümer, İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2018). Ezilenlerin Pedagojisi, Çev. Erol Özbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Layder, D. (2014). Sosyal Teoriye Giriş, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları
- Giddens, A. (2016). Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş, Çev. Ülgen Yıldız Battal, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Marx K ve Engels, F. (2013). Alman İdeolojisi (Feuerbach), Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

Çocuk Cinsel İstismarına Radikal Feminist Perspektiften Bir Bakış

A Radical Feminist Perspective on Child Sexual Abuse

Fatmanur Alsancak¹

Abstract

Child sexual abuse has a long history and its evaluation within the framework of child abuse started in the 1970s. The cases that were rarely reported before, especially with the rise of the women movement, and adult women's disclosure of the abuse they experienced in childhood, has started to be considered as child abuse. Children who have been victims of sexual abuse, which has been a social problem since the early times of human history, are defined as “need to keep silent, have no say, powerless, in need of help” by the society, and when they are victims of abuse, they are also “declarations of which are invalid, their words are not heard”. As individuals, they have been dragged into a systematic victimization. While no official data is available on the incidence of sexual abuse of children in Turkey, along with the literature shows that the vast majority of girls with sexual abuse victims. Most of those who abused children and adolescents sexually are men, and

Özet

Çocuğa yönelik cinsel istismar tarihi uzun bir geçmişe sahiptir ve çocuk istismarı çerçevesinde değerlendirilmesi batıda 1970’lerde başlamıştır. Daha önceleri nadiren bildirilen vakalar, özellikle kadın hareketinin yükselişi ile yetişkin kadınların çocukluk döneminde yaşadıkları istismarları ifşa etmeleri ile çocuğa yönelik cinsel istismar, *çocuk istismarı* olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından bu yana süre gelen ve toplumsal bir sorun olan cinsel istismar suçunun mağduru olarak çocuklar, toplum nezdinde “susması gereken, söz hakkı olmayan, güçsüz, yardıma muhtaç” olarak tanımlanıp istismar mağduru olduğunda da yine “beyanı geçersiz olan, sözü dinlenilmeyen” bireyler olarak sistematik bir mağduriyetin içine sürüklenmişlerdir. Türkiye’de cinsel istismar sıklığına ilişkin herhangi bir resmi veri bulunmamakla birlikte literatür cinsel istismar mağduru olan çocukların büyük çoğunluğunun kız çocukları olduğunu göstermektedir.

¹ Fatmanur Alsancak, Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, fatmanuralsancak@sakarya.edu.tr

85% to 90% of these men are men known, known and trusted by the victim.

Based on the rhetoric of anti-rape movements, the radical feminist movement has expanded the defining area of sexual abuse and introduced a new exploitation approach. Feminists questioned this idea that children who were sexually abused somehow became complicit in society. The feminist discourse of child sexuality is basically based on the problem of strength and powerlessness. Arguments about the child's weakness and the children's inability to give informed consent have structured the analysis of the problem since the 1980s.

Adopting a human rights perspective in social work requires a political stance as a stage of collectivism and in an ideological position with a strong role for the public sector. Over time, some of the work done by the state is implemented at the global or local level. In both cases, if the sexual abuse of the child in question is, a strong collectivist approach is necessary for the full realization and development of human rights, especially children's rights. The problem of sexual abuse in the social structure determined by power relations should also be viewed from a human rights perspective, and professionals who do this passionately should undoubtedly be social workers.

Keywords: Child, Sexual Abuse, Radical Feminism, Social Work

Çocuklara ve ergenlere cinsel istismarda bulunanların büyük bir kısmı erkek olup bu erkeklerin %85 ile %90'ı mağdurun tanıdığı, bildiği ve güvendiği erkeklerden oluşmaktadır.

Radikal feminist hareket, tecavüz karşıtı hareketlerinin retorikinden yola çıkarak, cinsel istismarın tanımlayıcı alanını genişletmiş ve yeni bir istismar yaklaşımı ortaya koymuştur. Feministler, cinsel istismara maruz kalan çocukların toplumun bir şekilde suç ortağı olarak hükmettiği bu fikri sorgulamıştır. Çocuk cinselliğinin feminist söylemi temelde güç ve güçsüzlük sorununa dayanır. Çocuğun güçsüzlüğü ve çocukların aydınlatılmış onam verememesi hakkındaki argümanlar 1980'lerden bu yana sorunun analizini yapılandırmıştır.

Sosyal hizmette insan hakları perspektifini benimsemek, kolektivizmin bir aşaması olarak ve kamu sektörü için güçlü bir rolü olan ideolojik bir konumda politik bir duruş gerektirir. Zamanla devlet tarafından gerçekleştirilen işlerin bazıları küresel veya yerel seviyede uygulanmaktadır. Her iki durumda da söz konusu çocuğun cinsel istismarı ise insan haklarının -özelde çocuk haklarının- tam anlamıyla gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için güçlü bir kolektivist yaklaşım gereklidir. Güç ilişkilerinin belirlediği toplumsal yapıdaki cinsel istismar sorununa da insan hakları perspektifiyle bakılmalıdır ki bunu tutkuyla yapan profesyoneller, şüphesiz sosyal çalışmacılar olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Cinsel İstismar, Radikal Feminizm, Sosyal Hizmet.

Giriş

Çocuk cinsel istismarı, "henüz cinsel açıdan gelişim göstermemiş bir çocuğun veya ergenin, bir yetişkinin cinsel isteklerini karşılamak için cebir, tehdit veya kandırma yolu ile" kullanılması olarak ifade edilebilmektedir (Aktepe, 2009). Bununla birlikte yetişkin kişinin cinsel ihtiyaçlarını giderme veya tatmin etme düşüncesiyle çocuğa yaptığı her türlü eylem cinsel istismar olarak tanımlanabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre "çocuğun fiziksel ve zihinsel sağlığını, olumsuz etkileyen ve yetişkin birisi tarafından gerçekleştirilen, toplumun kültürel normları ile bağdaşmayan davranışlar" çocuk istismarı olarak nitelendirilmiştir (Oral, Engin ve Büyükyazıcı, 2010).

Çocuğa yönelik cinsel istismar tarihi uzun bir geçmişe sahip bir halk sağlığı sorunudur ve çocuk istismarı çerçevesinde değerlendirilmesi 1970'lerde başlamıştır. Daha önceleri nadiren bildirilen vakalar, özellikle kadın hareketinin yükselişi ile yetişkin kadınların çocukluk döneminde yaşadıkları istismarları ifşa etmeleri ile çocuğa yönelik cinsel istismar, *çocuk istismarı* olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Danya,2002).

Çocuklara yönelik cinsel istismar olgusu son birkaç yılda medyadaki görünürlüğünün ve yaşanan vakaların artmasıyla birlikte kamusal platformlarda konuşulması beklenen bir sosyal sorundur. Ancak çocukların cinsel istismara ilişkin beyanına başta aile üyeleri olmak üzere, akrabaları, yakınları ve adli mercilerdeki yetkililer (polis, jandarma, hâkim, savcı vb.) tarafından şüphe ile yaklaşılmakta ve yaşanan birçok cinsel istismar öyküsünün üstü kapatılmaktadır. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından bu yana süre gelen ve toplumsal bir sorun olan cinsel istismar suçunun mağduru olarak çocuklar, toplum nezdinde "susması gereken, söz hakkı olmayan, güçsüz, yardıma muhtaç" olarak tanımlanıp istismar mağduru olduğunda da yine "beyanı geçersiz olan, sözü dinlenilmeyen" bireyler olarak sistematik bir mağduriyetin içine sürüklenmişlerdir. Cinsel istismara uğrayan kız çocuklarının beyanının şüpheyle karşılanmasının, hatta çocuğa inanılmamasının sebebi yetişkin bir kimse ile çocukların cinsel birlikteliğinin bir tabu olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa dünyada ve ülkemizde yapılan çalışmalardan edinilen veriler oldukça ürkütücü seviyelerdedir.

Türkiye'de cinsel istismar sıklığına ilişkin herhangi bir resmi veri bulunmamaktadır. Ancak literatüre bakıldığında cinsel istismar mağduru olan çocukların büyük çoğunluğunun kız çocukları olduğu açıkça görülebilmektedir. Çocuklara ve ergenlere cinsel istismarda bulunanların büyük bir kısmı erkek olup bu erkeklerin %85 ile %90'ı mağdurun tanıdığı, bildiği ve güvendiği erkeklerden oluşmaktadır (McCourt, Peel ve O'carroll, 1998).

Çocukta cinsel istismar olgularının yelpazesinin pedofiliden başladığı, ensest, pornografi, çocuk seks turizmi, çocuk fuhuşu ve cinsel sömürüyle devam ettiği görülmektedir. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğüne göre çocuk cinsel istismar hükümlülerinin oranı 2006 yılında %42.5 iken 2016'da %58.8'e yükselmiştir (Bolat, 2018). Cinsel istismar konusunda ulusal nitelikte ilk istatistiksel bilgiyi sunan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması" 2008 verilerinden elde edilebilmiştir. 12795 kadına 15 yaşından önce istenmeyen bir cinsel davranışta bulunan ya da cinsel olarak rahatsız edecek biçimde dokunan olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Araştırma bulgularına göre kadınların % 7'sinin 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kaldığı, 15 yaşından önce yaşanan cinsel istismarın % 42'sinin tanımadıkları kişiler tarafından uygulandığı, % 30'unun ise yakın erkek akrabaları tarafından cinsel istismara maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır

(AÇSHB, 2009: 65). Yine AÇSHB'nin 2019 tarihli "Türkiye'de Kadın" raporunda ise ikincisi 2014 yılında yapılan şiddet araştırması ile ilgili veriler paylaşılmıştır. Buna göre 2014 araştırmasında kadınların yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddeti birlikte yaşama oranı %38'dir(AÇSHB, 2019). 2014 raporunda kadınların çocukluk döneminde cinsel istismara uğradığına ilişkin bulgular ise şu şekildedir:

"Türkiye genelinde kadınların yüzde 9'u çocukluk döneminde (15 yaşından önce) cinsel istismara maruz kaldığını belirtmiştir. Ülke genelinde, 15 yaşından önce maruz kalınan cinsel istismarın yüzde 29'u erkek akrabalarından, yüzde 38'i kadınların tanımadıkları yabancı kişilerden kadınlara yönelmektedir. Kadınların genellikle yaşadıkları çevrede bulunan komşu, bakkal gibi tanıdıkları ise çocuklukta cinsel istismar faillerinin yüzde 15'lik kısmını oluşturmaktadır." (AÇSHB ve HÜ, 2014).

Gazi Üniversitesi Çocuk Koruma Merkezi'nde çocuk cinsel istismarı konusunda yürütülen bir çalışmada istismarcıların tamamı erkektir (Paslı, 2017). Bu çalışmada, erkek bir akraba tarafından istismarın oranı %7,4; öz baba istismarı %14,8 ve yabancı istismarı %25,9 olduğu belirtilmiştir (İşeri, 2008).

Linda Gordon, *The Politics of Child Sexual Abuse* adlı kitabında, çocuklara yönelik cinsel istismarın feminist analizinin, kız çocuklarının neden kamusal alanlarda tehlike içinde olduğunu en iyi açıklayan teori olduğundan bahsetmektedir. Feminist açıklamadan uzak yorumlar, tıpkı yetişkinlere yönelik istismarda da olduğu gibi, çocuklara yönelik cinsel istismar, çocukları ezen ve güçsüzleştiren argümanlardan beslenmektedir. Radikal feminist hareket, cinsel taciz mağduru çocukları suçlama eğilimini tersine çevirmeyi hedefleyerek çocuğun cinsel istismarını "erkek gücü" ve "çocuğun güçsüzlüğü" açısından yeniden yorumlayarak yaptılar. Bu hareket, tecavüzün radikal feminist analizlerinin bir uzantısıdır. Çocukların maruz kaldığı cinsel istismar, bir cinsel eylem olarak değil, "şiddet eylemi ve iktidar iddiası" olarak yeniden tanımlandı. Standart argüman ise şudur: Pek çok çocuk pasif veya iş birliği yapıyor gibi görünse de gerçekte çocuklar yetişkinlerle cinsel ilişkiye girmeyi kabul edemezler (Angelides, 2004).

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre tüm çocukların cinsel sömürü ve cinsel istismarın her biçiminden korunma hakkı bulunmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi 1995 tarihinde Türkiye'de uygulanmaya başlanmıştır Sözleşme gereğince çocuğa yönelik işlenen suçlarda sanığın cezalandırılması yanında çocuğun korunması da temel amaçtır (Paslı, 2017). Türkiye'de 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu 2005 yılından beri yürürlükte. Bu kanun kapsamında çocukların korunmasına yönelik tedbir kararları alınmaktadır. Bu kararlardan biri korunma kararıdır. Korunma tedbir kararları genellikle aile içinde babaları tarafından cinsel istismara maruz kalan çocuklar ya da aile dışından biri tarafından istismar edilse bile ailenin şiddetine maruz kalan çocuklar için de verilmektedir (Paslı, 2017). Özellikle aile içi cinsel istismar/ensest durumunda çocuğun istismarına yönelik tehditlerin ev ortamında devam etme olasılığı bulunmaktadır. Ailenin üzerinde bir leke olarak görüldüğü yaygın görüşü nedeniyle cinsel istismara uğrayan çocuğun bunu bildirmemesi, bildirme girişiminin aile yakınları ve çevresi tarafından engellenmesi, uğradığı cinsel istismar olayında çocuğun rızasının aranması, bir dava dosyasına dönüştüğünde de suçlunun cezasının minimum düzeyde olması için çocuk haklarının çiğnendiği görülebilmektedir.

Türkiye’de de çocuk cinsel istismar davalarında sıkça karşılaştığımız “çocuğun rızası”nın aranıyor olmasında çocuk cinsel istismarı üzerine çalışmalar yapan David Finkelhor, “Gerçek rızaların gerçekleşmesi için iki koşul geçerli olmalıdır. İlk olarak bir kişi neye razı olduğunu bilmeli, ikinci olarak bu kişi evet ya da hayır demekte özgür olmalıdır.” diyerek çocuğun bir yetişkinin cinsel aktivitesine katılma kararını sorgulamıştır (Angelides, 2004). Çocuklar bilgilendirilmiş rıza gösteremezler, çünkü ilgili bilgilerden yoksundur. Dolayısıyla hem toplum hem hukuki gerekçelerle çocuğun rızasının aranması bir çocuk hakları ihlalden başka bir şey değildir.

İnsan hakları referansıya yola çıkan sosyal hizmet mesleğinde başlıca sorun alanlarından birisi çocuk refahı adına ihmal ve istismarın önüne geçmektir. Bunun için hak temelli çalışmalar yapan sosyal çalışmacılar, toplumla çalışma müdahalelerini uygulamaktadır. Çocuk cinsel istismar olgusunun patriyarkal bir baskının sonucu olduğu görüşünden hareketle, sosyal çalışmacılar kız çocuklarının güçlendirilmesi için eril iktidara karşı bilinç yükseltme ve baskı karşıtı uygulamalar yapmalıdır. Bunun için referans noktalarından birisi radikal feminist teorinin yol açtığı hak mücadelesidir.

Radikal Feminizm Işığında Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar

1960’lı yılların başında feminist hareketler kadınların eşit hakları ve özgürlüklerine odaklanmıştı. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde Kadın Özgürlüğü Hareketi (WLM) ile kadınların ezilmesinin kökenleri incelenmiş ve patriarka kuramı gelişmiştir. İlk radikal kadın grupları 1967 yılında Amerika’da oluşmaya başlamıştır. Bilinç yükseltme olarak bilinmeye başlanan faaliyetleri ile radikal kadın örgütleri “kişisel olanın politik” olduğunu ve kadınların özgürleşmesine dair yeni bir stratejinin kadınların ortak deneyimlerini temel alacağını savunmuştur. İlk kez Kate Millett, *Sexual Politics* isimli eserinde anlamı “kabile reisi” olan Yunanca patrik (patriarch) kelimesinden türeyen patriarka kelimesini kullanarak radikal feminist hareketin öncülerinden olmuştur. Millett’in öne sürdüğü patriarka kavramı, monarşik yönetim iktidarı ile bir babanın ailesi üzerindeki iktidarının benzediğini ve her ikisinin de Tanrı ve doğa tarafından bahşedildiğini iddia etmiştir (Bryson,2019). Patriarkanın ilkeleri erkeğin kadına egemen olduğu ve daha yaşlı erkeklerin de genç olanlara egemen olduğu şeklinde iki yönlüdür ki bu durum bilinen tüm toplumlarda cinsiyetler arasındaki ilişkilerin erk temelli olduğunu ve bu nedenle politik olduğunu göstermektedir (Millett, 1985). Bu iktidar yaşamın her alanında erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğin biçimini almaktadır. Dolayısıyla cinsel egemenlik evrensel ve doğuştan gibi görünmekte ancak en temel *iktidar* kavramını sunmaktadır (Millett,1985). Bu nedenle bütün toplumlarda patriarka cinsel şiddet ve tecavüze bağlı olarak varlığını sürdürmektedir. Bazı radikal feministlere göre patriarkaya geçiş erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini temin eden her şeyden önce tecavüz etme davranışı ile ilişkilidir (Brownmiller,1977).

Ailenin patriarkanın ana kurumu olduğunu öne süren Millett, yetişkin partnerlerin duygusal, cinsel ve ev içi ihtiyaçlarının karşılandığı ve çocuklarının ilgi gördüğü karşılıklı sevgi ve saygıyı temel alan “normal” bir aileyi erkeğin cinsel iktidarının şiddetli bir biçimde ifade bulabildiği ve baskıcı toplumsal kimliklerin ve davranışların öğrenildiği bir kurum olarak nitelendirmiştir (Bryson, 2019). Yine kız ve erkek çocuklarının patriarkal iktidarla tanıştıkları ilk ortam ailedir, çocuklar rollerini ve cinsiyetlerine uygun statüyü ilk olarak ebeveynlerinden öğrenmektedir. Çocuklar için bu öğrenme sürecinde baba erkinin cinsel sömürü ve istismarı enest olarak tanımlanmaktadır.

1970'lerde çocuk koruma lobisi ve feminizm, çocuk cinsel istismarı ile ilgili toplumsal sorunların sorgulanması ve politikleştirilmesinin önünü açmıştır. 1980'lerde çocuk cinsel istismarının güçlü söylemi, ataerkil ailede yaygın ensest sorununu ortaya çıkarmak için çok çalışmış, cinsel eylemlerini görmezden gelen veya önemsizleştiren yasal istismar tanımlarına şiddetle karşı çıkmıştır. Feministler babaların, diğer erkek akrabalarının ve erkek tanıdıklarının çocuk cinsel saldırısının başlıca failleri olduğunu ortaya koyan bir dizi istatistik ürettiklerinden, “yabancı tehlike” kılıfı ataerkil bir perspektifle yeniden yorumlanmıştır. Ensest açıklamaları, erkeklerin aile içindeki rol davranışında ataerkil ve otoriter olduğunu veya dürtü kontrolünün zayıf olduğunu göstermektedir (Meiselman, 1978). Parker ve Parker (1986), daha "kadınsı" cinsiyet rolü davranışında bulunan erkeklerin kızlarına ve kız kardeşlerine cinsel saldırı yapma olasılığının daha düşük olduğunu, babaların bebek bakımı, giyinme, beslenme gibi aktivitelere dahil olduklarında ve kızlarının hayatlarının ilk üç yılında sevgi gösterdiklerinde, çocukları cinsel istismar etme olasılıklarının daha düşük olduğunu bulmuştur. Ev içi bakım verme rolüne örnek olan bu araştırma ile rollerin yeniden sorgulanması gerekliliğini de göstermiştir.

Radikal feminist hareket, tecavüz karşıtı hareketlerinin retorikinden yola çıkarak, cinsel istismarın tanımlayıcı alanını genişleterek yeni bir istismar yaklaşımını ortaya koymuştur. Feministler, cinsel istismara maruz kalan çocukların toplumun bir şekilde suç ortağı olarak hükmettiği bu fikri sorgulamıştır (Angelides, 2004). Yetişkinleri baştan çıkarma, cinsel eylemi isteme, pornografiye ya da aile içi cinsel eyleme karışan çocukların bilerek bu tür faaliyetlere rıza gösterdiğine ilişkin suçlamaları reddetmiştir. Yirminci yüzyılın toplumlarındaki ortak “kurbanı suçlama” eğiliminin önemli ölçüde tersine çevrilmesinde, masum, güçsüz, suçsuz ve tutarsız cinsel istismar “kurbanı” ve “mağdur” terimleri ile çocuklar, cinsel-kültürel terimlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Dil ve söylem analizinin bu perspektifte değerlendirilmesi, çocuğa yönelik cinsel istismarın kültürel kodlarını yansıtmaktadır.

Çocuk cinselliğinin feminist söylemi temelde güç ve güçsüzlük sorununa dayanır. Çocuğun güçsüzlüğü ve aydınlatılmış onam verememesi hakkındaki argümanlar 1980'lerden bu yana sorunun analizini yapılandırmıştır. Dönüm noktası olan Florence Rush'ın *The Best Kept Secret* eserinde çocuk cinsel istismarı “cinsel gücün erkek istismarı” olarak yeniden tanımlanmıştır. Judith Lewis Herman ve Lisa Hirschman'ın (1981) baba-kız ensestiyle ilgili çığır açan çalışmaları, aile içinde cinsel istismara uğrayan çocukların babalarının “gücü ve otoriteyi kötüye kullanmaları” karşısında tamamen çaresiz bir pozisyonda olduğunu göstermiştir. Yetişkinler ve çocuklar arasındaki güç farkı, değişmeyen biyolojik bir olgudur. “Özgür erkekler ve köleler (freemen and slaves)” benzetmesini kullanan Herman ve Hirschman (1981), çocukların temel ihtiyaçları için tamamen ebeveynlerine veya diğer yetişkinlere bağımlı olan esir bir nüfus olduğu sonucuna varmıştır. Bu da bir çocuğun kontrolsüz veya özgür bir seçim yapabilmesinin hiçbir yolu olmadığı düşüncesini meşrulaştırmaktadır.

Yapısal analizlerin ışığında sosyal çalışma (sosyal hizmet) bir meslek ve disiplin olarak çocuk hakları meselesinin kilit noktasında rol oynamaktadır. Çocuğa yönelik cinsel istismar sosyal çalışmacıların müdahale ettiği başlıca sosyal sorunlardandır.

Sosyal Hizmet Gözünden Çocuğun Cinsel İstismarı

Çocuğa yönelik ihmal ve istismarın önlenmesine ilişkin günümüzdeki uygulamalara bakıldığında çoğu süreçte özellikle profesyonel meslek elemanları ile iş birliğine sıcak bakmayan aileler söz konusu olduğunda devletin aileye müdahalesi belirgin bir biçimde görülmektedir. Sosyal çalışma bu doğrultuda işleyen en önemli mekanizmalardan birisidir. Sosyal çalışma mesleğinin (devlet adına) çocukların ihmal ve istismardan korunmasına yönelik çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Türkiye’de bu durum, devletin sosyal çalışma mesleğine yüklediği bir görev olarak kabul görmüş durumdadır.

Çocukların ihmal ve istismardan korunması konusunda kadın özgürlüğü hareketlerinin etkisinde 1950’den 1980’lerin sonuna kadar olan dönemde “çocuk refahı” kavramına vurgu yapılmıştır (Beter,2010). 1970’lerden sonra çocukların korunmasında aile bağları çocuğun yüksek yararı için sorgulanmaya başlamış, bunda kadın hareketleri ve özgürleşme hareketleri etkili olmuştur (Parton,2005). İngiltere’de çocuklara vurgu yapan ihmal istismar çalışmalarında çoğunlukla medikal model ön plandayken bu dönemin sonuna *haklar perspektifi* ile 1989 tarihli Çocuk Kanunu damgasını vurmuştur.

Sosyal hizmette insan hakları perspektifini benimsemek, kolektivizmin bir aşaması olarak ve kamu sektörü için güçlü bir rolü olan ideolojik bir konumda politik bir duruş gerektirir. Zamanla devlet tarafından gerçekleştirilen işlerin bazıları küresel veya yerel seviyede uygulanmaktadır. Her iki durumda da söz konusu çocuğun cinsel istismarı ise insan haklarının -özelde çocuk haklarının- tam anlamıyla gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için güçlü bir kolektivist yaklaşım gereklidir. Güç ilişkilerinin belirlediği toplumsal yapıdaki cinsel istismar sorununa da insan hakları perspektifiyle bakılmalıdır ki bunu tutkuyla yapan profesyoneller şüphesiz sosyal çalışmacılar olmalıdır.

Güçlendirme, sosyal çalışmanın bir müdahale yöntemi ve hedefi olarak, insan hakları temelli bir uygulamadır. İktidarın doğasını ve politik perspektifini anlamadan sosyal çalışmada güçlendirme uygulamasını yapmak boşuna bir çabadan ibarettir. Bugün Türkiye’de toplumsal cinsiyet üzerine tahakküm kuran eril iktidarın kadın, çocuk, aile ve toplum üzerindeki gücünü anlamak için -bir güç ilişkileri açıklaması olarak- patriarka kuramından yola çıkmak gereklidir.

Türkiye’de cinselliğin bir tabu olarak ele alınmasında, kadınların ve çocukların “mahrem”olan özel alan içerisinde şiddet, her türlü istismar, çalışma mahrumiyeti, bakım sorumlusu, üreme sorumlusu, ev “içi”nde ezilmeye dair ne varsa ezilen olmasının bir kadın sınıfı oluşturduğu aşikardır. Ancak kabilenin reisi olan egemen erkeklik gerçeği, yine mahrem olan aile içinde çocukların da ezildiği bir sınıf gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Çocuğun bir birey olarak değil ailenin zimmetinde olan bir mülk olarak görülmesi insan hakları sorunudur. Bu soruna yönelik her ne kadar uluslararası sözleşme, yasal mevzuat, kanun, yönetmelik vb. millet meclisinden geçmiş de olsa yapısal olanın değiştirilmesine ihtiyaç vardır.

Sosyal hizmette güçlendirme temelli uygulamalar, çocukların güçlendirilmesine yönelmelidir. Her çocuğun anne ve babaya ihtiyacı olduğu unutulmaksızın koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılmalı ancak bu çalışmalar yapılırken de çocuğun tek başına bir birey olarak bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Tıpkı radikal feminist söylemlerde yer alan bilinç yükseltme ve aktivizm çalışmaları gibi sosyal

çalışmacılar da savunuculuk ve aktivist rolünü hatırlamalı ve güç tahakkümünün karşısında çocuğun hakları öne çıkarmalıdır.

Kaynaklar

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Raporu*. Ankara.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). *Türkiye'de Kadın*. Ankara.
- Aktepe, E. (2009). Çocukluk Çağı Cinsel İstismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1,2, 95-119.
- Angelides, S. (2004). Feminism, Child Sexual Abuse, and the Erasure of Child Sexuality. *A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 10,2,141-177.
- Beter, Ö. (2016). "İngiltere'de Çocukların İhmal ve İstismardan Korunmasına İlişkin Sosyal Çalışma Uygulamaları ve Adli Süreçler" Adli Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Müdahale (ed. Didem Yücel ve Burak Gönültaş). Nobel Yayınevi: Ankara.
- Brownmiller, S. (1977). *Against Our Will*. Harmondsworth: Penguin.
- Bryson, V. (2019). *Feminist Politika Teorisi* (Çev. Aylin Gülaşık). Ankara: Phoenix yay.
- Danya G.(20022002). *Child Sexual Abuse*. In: Rutter MTE, ed. Child Abuse And Adolescent Psychiatry. 4nd ed: Blackwell Publishing Company: 340-58.
- Finkelhor, D. (1979). *Sexually victimized children*. New York: The Free Press.
- Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free Press.
- Finkelhor, D., & Russell, D. E. H. (1984). *Women as perpetrators: Review of evidence*. In D. Finkelhor (Ed.), *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free Press.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü & Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2009). *Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet. Kadınların aile içi şiddetle mücadelesi*. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Herman, J. L. and Hirschman, L. (1981). *Father-Daughter Incest*. Cambridge, MA:Harvard University Press.
- İşeri, E. (2008). Cinsel istismar. Çocuk ve ergen psikiyatrisi temel kitabı (içinde). Ankara: Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları.
- Küçükkaraca, N. ve Albayrak H. (2016). Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar ve Hegemonik Erkeklik Algısı: Neden Sonuç İlişkisi Üzerine Bir Tartışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9,1,85-108.
- McCourt, J., Peel, J. C. & O'carroll, P. (1998). The effects of child sexual abuse on the protecting parent (s): Identifying a counselling response for secondary victims. *Counselling Psychology Quarterly*, 11,3, 283-299.
- Meiselman, K. (1978). *Incest: A psychological study of causes and effects with treatment recommendations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Millett, K. (1985). *Sexual Politics*. London: Virago.
- Oral, Ü. K., Engin, P., & Büyükyazıcı, Z. (2010). *Türkiye'de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması*. Ankara: TSI A.Ş.
- Parker, H., & Parker, S. (1986). Father-daughter sexual abuse: An emerging perspective. *American Journal of Orthopsychiatry*, 56, 531-549.
- Parton, N.(2005). "Risk, Advanced Liberalism and Child Welfare: The Need to Rediscover Uncertainty and Ambiguity"Child Welfare and Social Policy: an essential reader (ed. by Harry Hendrick), Great Briton: Policy Press.

- Paslı, F. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocukların ekolojik sistem yaklaşımı açısından incelenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2,2, 39-53.
- Solomon, J. C. (1992). Child sexual abuse by family members: A radical feminist perspective. *Sex Roles*, 27(9-10), 473-485.
- Stark, E., & Flitcraft, A. H. (1988). Women and children at risk: A feminist perspective on child abuse. *International Journal of Health Services*, 18(1), 97-118.

Bilgi Toplumuyla Eğitimde Değişen Roller*Changing Roles in Education with the Information Society***Ayça BAKINER¹****Abstract**

Existing since the beginning of humanity, information has become even more important with the rapid changes in information and communication technologies. Information is the thing that marks our age, and the name of the age we are in is the age of information. With this age, the perspective based on the only correct and absolute logic left its place to different perspectives and different learning/teaching styles. The changes and developments experienced in the information age necessitate the existence of individuals, who can think, question, research, and choose consistent information. In this context, the definition of education and educated person has changed. The information society requires individuality and continuity in education. The subject of this paper is the role of education in information society, new qualifications that learners should have, and the current situation of Turkey on this matter. The new roles of schools, students, teachers, and libraries with the transition to the information society are discussed by analyzing the views put forward before. In the study, the

Özet

İnsanlığın başlangıcından bu yana var olan bilgi kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişimlerle daha da önemli hale gelmiştir. Çağımıza damgasını vuran bilgi, içinde bulunduğumuz çağın adı da bilgi çağıdır. Bu çağ ile beraber tek doğru ve mutlak mantığa dayalı bakış açısı yerini farklı bakış açıları ve öğrenme/öğretme biçimlerine bırakmıştır. Yaşanan değişim ve gelişmeler bilgi çağında düşünen, sorgulayan, araştıran ve bu bilgi patlaması içerisinde tutarlı bilgiyi seçebilen bireylerin varlığını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda eğitim ve eğitilmiş kişinin tanımı da değişmiştir. Tüm alanlarda niteliksel değişimi zorunlu kılan bilgi toplumu, eğitimde bireysellik ve sürekliliği gerektirmektedir. Bilgi çağında eğitimin yeri, öğrenenlerin sahip olması gereken yeni özellikler ve Türkiye'nin bu konudaki mevcut durumu bu çalışmanın esas konusudur. Çalışmada bilgi toplumuna geçişle beraber okulların, öğrencilerin, öğretmenlerin ve kütüphanelerin yeni rolleri daha önce ortaya atılan görüşlerin analizi yapılarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda bilgi toplumunun

¹Ayça Bakiner, Dr, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ayca.bakiner@bilecik.edu.tr

positive and negative aspects of the information society and their reflection on education are discussed, and the study presents some suggestions to deal with what this age brings.

olumlu ve olumsuz yönleri ve bunların eğitime yansiyış biçimleri tartışılmıştır. Araştırmada bu çağın getirdikleriyle başa çıkabilmek adına öneriler sunulmaktadır.

Keywords: Information Society, Education, Changing Roles

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Eğitim, Değişen Roller

Giriş

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte kapitalist ve sosyalist sistemler arasında bir rekabet başlamış ve bu rekabetin en önemli sonucu teknolojiideki büyük gelişmeler olmuştur. Özellikle bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki bu gelişmeler çeşitli düşünürlerce, insanlık tarihinde yeni bir toplumsal gelişmenin habercisi olarak algılanmıştır. Bilgi toplumu, 1950 ve 1960'lı yıllarda A.B.D, Japonya ve Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojilerinin giderek artan bir şekilde kullanımıyla ortaya çıkmış bir aşamadır. Gelişmiş ülkelerde şekillenen bu aşamanın en önemli özelliği bilginin ve bilgi teknolojilerinin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin yanı sıra iletişim, sağlık ve özellikle de eğitim gibi çok önemli alanları da şekillendirmiş olmasıdır. Bu çalışmada bilgi toplumu eğitime etkileri bağlamında ele alınacaktır.

Bilgi Toplumu ve Eğitim

Bilgi toplumu kavramını ortaya atan Robert Lane'e göre bilgi toplumu üyeleri başka toplumlardaki insanlardan daha çok; insana, doğaya ve topluma ait inanışların temellerini araştırır. İnsanları yücelten depolanmış bilgi değil, onu düzenleyen, yenileştiren ve kullanılabilir bir hale getiren düşünce tarzı egemendir (Ertuğrul, 2006: 5).

Sosyoekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, enformasyon devrimi veya bilgi toplumundaki gelişmeler ise üçüncü dalga olarak nitelendirilmektedir. Üçüncü dalga ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda yeni bir yaşam biçimi getirmektedir. Bu yeni gelişmeler yeni davranış biçimlerinin gelişmesine yol açmakta ve toplumu standartlaşma ve merkezileşmenin ötesine taşımaktadır. Bu yeni uygarlık, farklı bir dünya görünümünü de beraberinde getirmekte; zamanı, mekânı, mantık ve nedenselliği ele almada kendi özgül biçimlerini geliştirmekte ve geleceğin politikasının ilkelerinin de kendine göre oluşmasına yol açmaktadır (Aktan ve Tunç, 1998: 5). Şüphesiz bu değişimin eğitime birçok etkisi olmuştur.

Eğitimi sorunlar ve çözümler bağlamında toplumsal hayatın başlangıcına kadar götürmek mümkündür. Ancak eğitim, 19. yüzyıldan itibaren bir bilim haline gelebilmiştir. Bilim olarak eğitim,

belli amaçlara göre bireylerin davranışlarının planlı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesinin kural ve ilkelerini bulmaya ve bunu sağlamak için de teknikler geliştirmeye çalışmaktadır (Konuk, 2003: 265).

Eski çağlarda eğitim aile içinde verilmiş, meslekler babadan oğula geçmiş veya çıraklık yöntemleriyle öğretilmiş ve bu süreçte dini kuruluşların etkisi büyük olmuştur. Endüstri çağı başladığı zaman, insanların daha değişik becerilere sahip olması gerekmiştir. Bu çağın gerektirdiği insan gücünü yaratabilmek için toplu eğitim sistemi geliştirilmiştir. Bütün gün bina içlerinde çalışmak, duman, gürültü, makine, kalabalık yerler, kolektif disiplin ve işbaşı saatlerini belirten fabrika düdüğüne yaşamaya yeni boyutlar getirmiştir. Bunun sonucunda da endüstri çağının yapısına uygun bir eğitim sistemi getirilmiştir. Bu yeni sistemin yapısı endüstriyel bürokratik düzene uyumlu biçimde eğitimde hiyerarşik düzeni yaratmıştır. Bilgi, endüstri toplumu yapısında var olması gereken biçimlere göre düzenlenmiştir. Çocuklar kendilerine gösterilen yerlerde oturmuş, sert adımlarla yürümeyi öğrenmiş, ders saatleri zillerle başlayıp bitmiştir. Kısacası, okulda yaşam, endüstri toplumunun bir aynası olarak gelişmiştir. Bugün uygulanan bireycilikten uzak, sert ve katı gruplandırma sistemleri, notlarla değerlendirme, öğretmenin otoriter rolü endüstri çağının gereksinimlerine uygun bir modeldir (Alakuş, 1991: 22).

Hızlı değişim ve dönüşüm, artan iletişim, yoğunlaşan etkileşim, gelişen teknoloji ve ilerleyen bilimsel bilginin yönlendirici olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Bilgisayar, beyin gücü, nitelikli insan sermayesi ve küresel ölçekli hız ekonomisinin temsil ettiği bu dönem bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. Ortaya çıkan bu değişimden eğitim sistemi ve anlayışı da doğal olarak etkilenmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşamı doğrudan etkileyen bir süreç olan eğitim, günümüzde kendini yenilemek durumundadır. Geline nokta da yeni bir eğitim anlayışı, sistemi, hedefi ve uygulaması bulunmaktadır. Formel eğitimin önemi gün geçtikçe artmaktadır (Şentürk, 2008: 500).

Değişen Roller

Sanayi toplumundaki ucuz ve nitelsiz iş gücü bilgi toplumunda yerini bilginin üretilmesine yönelik eğitilmiş işgücüne bırakmıştır. Özellikle internet erişimli bilgisayarlarla insanlar bilgi toplumunda kendilerine yetmeyi daha çok başarmaktadırlar. Bunun olumsuz etkileri bir tarafa, günümüzün en önemli kaynağı olan bilginin sınırlarının genişlemesiyle formel eğitime duyulan ihtiyaç azalmış görünmektedir. Bilgi toplumunda okulların ve öğretmenlerin önemi gerçekten azalmış mıdır yoksa süreçte sadece rolleri mi değişmelidir?

Bilgi toplumunun öğretmen ve öğrenci rollerinde önemli değişiklikleri gerekli kıldığı görülmektedir. Açıkalın'a göre (1995); öğretmen eğitim teknolojisindeki çağdaş yaklaşımları ve bunları eğitim ortamında nasıl kullanacağını bilmelidir. Meslekte başarı; uzmanlık, sürekli kendini yenileme, değişen teknolojiye uyum sağlama ve amaçlarını başarma yeteneğine bağlı olacaktır. Bilgi toplumunda geleneksel öğrenci ve öğretmen kavramları, bilgi toplumunun iletişim nesnesi konumuna düşmekte, öğretme becerisi salt öğretmenlere özgü bir uzmanlık olmaktan çıkmaktadır. Öğretmenler girişken, karar alma ve sorun çözme yeteneğine sahip, değerleri yorumlayabilen, liderlik özelliği olan; iletişim, araştırma ve yaratıcılık becerileri gelişmiş kişiler olmak zorundadırlar.

Eğitim ve öğretim anlayışında, öğrencinin veya bireyin kendi kendine araştırma yapabilmesi, sorun çözebilmesi ve kendi kendine öğrenerek sonuç çıkarabilmesi esas unsur olmaktadır. Bu durumda okullar, ağırlıklı olarak bilgi kazandırma olan klasik işlevlerinin yerine; araştırma yapabilme, etkili öğrenme ve verimli çalışabilme gibi tekniklerin kazandırılmasını sağlamalıdır. Öğretmenin ders anlattığı ve öğrencinin dinlediği klasik eğitim sisteminde, öğrenci açısından bilginin zihinde kalma süresi oldukça kısadır. Bu süreyi uzatmak ve öğrenci potansiyelinin performansa dönüşebilmesi için, aktif katılımlı ve araştırmaya dayalı bir eğitim modeli uygulanmalıdır (Erdoğan, 2001: 70).

Günümüzde bir toplumun ilerlemesi, kalkınması ve hatta dünyada diğer toplumlar arasında varlığını devam ettirebilmesi için aydın toplum olma zorunluluğu bulunmaktadır (Drucker, 1964: 10). Toplum için bunu sağlayabilen en önemli unsur eğitimidir. Bilgi çağına uyum sağlayabilmek için en önemli alt yapılardan birisi olan eğitim artık okullarla sınırlı kalmayacaktır. Eğitim örgütlerinin bilgi toplumundaki yeri değişmektedir. Bilgi çağının eğitimi yaratıcı ve yenilikçi insanları yetiştirmeyi temel amaç edinmektedir. Bilgi çağında bilgiler aktarılmakla öğretilmeyecek kadar çoğalmakta ve bu nedenle eğitim-öğretimde bilgi aktarmaktan daha çok bilgiye nasıl ulaşılacağı üzerinde durulmaktadır (Meydan, 2004: 25).

Bilgi Toplumunda Kütüphanelerin Rolü

En eski ve klasik bilgi toplama merkezleri olarak kütüphaneler, hiçbir ücret talep etmeden, birey ayrımı yapmaksızın bilgi ihtiyacımızı karşılarlar. Yaşanan değişimlere toplumun ayak uydurabilmesi bilgiye erişmekle mümkündür. Toplumca daha ileriye gitmemiz kütüphanelerde verilen ya da verilmesi gereken enformasyon ve iletişim hizmetlerinin iyileştirilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bilgiye dayalı düzenin insanı olmaya çalıştığımız şu günlerde kütüphanelere her zaman olduğundan fazla ihtiyacımız vardır. Bilgi toplumu olabilmenin temel koşulu bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanmaktır. Bilişim teknolojilerindeki hızlı değişime ayak uydurmak kütüphanelerin hizmet ve politikalarında değişime gidilmesini gerektirmektedir. Toplumda bilgilenmek isteyen her insanın bu teknolojileri kullanma hakkını eşitlemek ve demokratik bir toplum olabilmek için özellikle halk kütüphaneleri çok önemlidir. Çok uzun yıllardır bilimi etkileyen kuruluşlar olarak kütüphanelerden yararlanmak her insanın hakkıdır.

Bilginin büyük bir hızla artması ve yaygınlaşması bilgiyi toplayan kütüphanelerin de giderek biçim ve içerik değiştirmesine, amaçlarının değişik yönlerde gelişmesine neden olmuştur. Fakat kuruluş amaçları ne olursa olsun her kütüphane veya bilgi toplayan merkezin ortak işlevleri, bilgi ürünlerini toplamak, korumak ve gerekli kimselere bunları sunmaktır (Alakuş, 1991: 56). Cehaleti önlemek ve okuryazarlığı geliştirmek, çeşitli bilimsel araştırma faaliyetlerine yardımcı olmak ve kitap okumaya teşvik etmek gibi amaç ve görevleri olan kütüphanelerin bireylerin yaşam boyu öğrenmelerinde ve kişisel gelişimlerinde önemi büyüktür. Bilgi toplumunda bireysellikle beraber bağımsız öğrenme becerileri önem kazanmaktadır. Bu anlamda kütüphaneciler de bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanmayı bilen ve kullanıcılara bu anlamda da yardımcı olabilecek donanımlı çalışanlar olmalıdır.

Bilgi toplumu, öncelikle geleneksel kütüphaneleri ve diğer bilgi merkezlerini kitap ve diğer belgeleri saklayıp hizmete sunan kurumlar olmaktan çıkararak farklı bir konuma taşımıştır. Doğal olarak tek bir gerçek kütüphaneye bağlı kalmanın dışında birden fazla ağı bir araya getirdiği hizmetler ve kaynakların bileşimi olan sanal, dijital ve elektronik kütüphanelerdeki bilgi kaynaklarının nerede ve hangi formatta olduğuna bakılmadan, söz konusu kaynakların tanımlanması, yerinin belirlenmesi ve kullanılmasını sağlanmalıdır. Bu anlamda kütüphanelerde çalışan kütüphanecilerin rolü de bu değişimden önemli ölçüde etkilenmiştir (Karakaş, 1996: 339).

Özellikle sanayi ve bilgi toplumu dönemlerinde üretim biçimine bağlı olarak meydana gelen ekonomik, politik, teknolojik ve kültürel dönüşüm, bilim dallarının genişlemesine, uzmanlaşmanın ve yayın sayısının artmasına; dolayısıyla da bilgi üretiminin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bilgi artışı, bilginin depolandığı ve halkın tüm kesimlerinin kullanımına sunulduğu çeşitli türdeki kütüphanelerin de hem sayısal hem de derinlikleri (materyal türü) açısından çoğalarak, gelişmesine ön ayak olmuştur. Bilgi toplumunun içinde bulunduğu ve bilgi çağı olarak adlandırılan dönemde, bilgi toplumunu oluşturan bireylerin bilgi gereksinimlerini karşılayan bir başka deyişle bilgilenmesini sağlayan kurumlar olan kütüphanelerin rolü gözden kaçırılmamalıdır. Kütüphaneler bu görevlerinin yanı sıra; üretilen bilginin paylaşılmasına da aracılık eden ve halkla sürekli etkileşim halinde bulunan sosyal kurumlardır. Çünkü bilgi toplumunda bilgi herkes için gereklidir Bu da bilgi profesyonelleri olarak nitelendirilen kütüphaneciler, arşivciler, enformasyon uzmanları vb. meslek gruplarının özlük hakları ve toplum içindeki yönlendirici konumlarını ön plana çıkarmaktadır. Oluşan yeni iş kolları özellikle eğitim, bilgi araştırma hizmetleri, boş zaman değerlendirme, eğlence ve dinlenmeye yönelik hizmet veren sektörler olacak ve bilgi kaynaklarına verilen değer artacaktır (Rukancı ve Anameriç, 2004: 3).

Bilgi Toplumuyla Geçişle Beraber Eğitimde Akıllara Takılanlar

- Bilgi toplumunda öğrenmenin sınırlarının okulun dışına taşmış olmasıyla okula duyulan gereksinim azalmış mıdır? Bu durum okulun bilgi üretmedeki önemini azaltır mı?
- Bilgi toplumunda bilginin yoğun ve karmaşık olması onu alıp kullanacak bireylere bir sınırlılık yaratır mı? Yaratırsa bu süreçte okulların görevleri neler olabilir?
- Türkiye'deki okulların mevcut kültürü yukarıda söz edilen yeniliklere ne kadar hazırdır? Öğrencilerdeki ilgi ve yetenek farklılıklarına cevap verebilmekte midir?
- Türkiye'deki mevcut sınav sistemi ve öğrencileri değerlendirmek adına verilen ödevler (özellikle performans ödevleri) bilgi toplumunun gerekliliklerini karşılayabilmekte midir?
- Öğretmenler bilgiye nasıl erişebileceğini bilen ve gerektiğinde bilgilerini kullanabilen hatta bilgi üretebilen bireyler yetiştirme konusunda yeterli midir?
- Üniversitelerin eğitim fakülteleri yetiştirdikleri öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamakta mıdır?
- Okullarda kütüphanelerin etkin kullanımıyla ilgili dersler verilmekte midir?

Sonuç

Bilgi toplumuyla beraber meydana gelen yapısal ve niteliksel değişimler eğitim alanında da okul, öğretmen ve öğrenci tanımlarında değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bilgi toplumuyla beraber okulların yapısı, öğretmen ve öğrenci rolü sorgulanmaya ve yeniden tanımlandırılmaya başlansa da değişen sadece rollerdir. Formel eğitimde bir öğretmenin önemi azalmayacaktır. Süreçle beraber değişmesi gereken öğretmenin sahip olması gereken özellikler ve rolüdür. Bilgi toplumunun alt yapısının temel koşullarını oluşturan gelişmelerden yararlanmaya çalışan Türkiye’de eğitim sistemindeki bireyselliğe yönelim okulların ve öğretmenlerin bu süreçteki rollerini değiştirmiştir. Artık doğrunun mutlak olduğu bir sınıf ortamından bahsedilemez. Günümüz toplumunda eğitim kurumları önceden bilgi vermek olarak gördükleri işlevlerini gözden geçirmek zorundadırlar çünkü bilgi zihinlerde tutulamayacak kadar artmıştır. Önemli olan tutarlı bilgiyi ezberlemek değil, onu seçebilmek ve ona nasıl ulaşılacağını bilmektir. Bilgi toplumunda endüstri toplumunda olduğu gibi bireysellik ve süreklilikten uzak eğitim modelleri çağın gerekliliklerini karşılayamamaktadır. Yaratıcı olma, sürekli öğrenme, kendini geliştirme, araştırma yapma, tutarlı bilgiye ulaşma ve okuryazarlık gibi beceriler bireylere kazandırılmadığı sürece Türkiye’de bir bilgi toplumunun varlığından bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca, herkesin bilgi gereksinimi ve bilgiye erişim hakkı bulunduğu bilgi toplumunda kütüphanelerin önemi de artmıştır. Kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesinde ilgili kuruluşlar işbirliğine yönelik girişimlerde bulunmalıdır. Gelişime ayak uydurmak için yeniden yapılanma sürecine gidilmelidir. Özellikle Türkiye gibi kütüphane açısından çok da zengin sayılamayacak ülkelerin kütüphaneleri her anlamda iyileştirilmeye çalışılmalı ve sayıları arttırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, A. , (1995), 2020 Yılında Benim Okulum, *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 1(1), 7-21.
- Aktan, C. & Tunç, M. (1998), *Bilgi Toplumu ve Türkiye*, Alındığı tarih: 01.05.2020, Alındığı yer: file:///C:/Users/W7/Downloads/aktan-tunc-bilgi-toplumu.pdf.
- Alakuş, M. (1991), *Bilgi Toplumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Drucker, F, P. (1964), *The Educational Revolution*, Basic Books: Newyork-London.
- Erdoğan, İ. (2001), *Eğitimde Değişim Dönemi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ertuğrul, Y. (2006), *Bilgi Toplumu Üretici ve Tüketici İlişkilerindeki Etkileşimi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Karakaş, S. (1996), Enformasyon Devrimi Sürecinde Kütüphanecinin Rolü, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 10(4), 339-349.
- Konuk, O. (2003), *Toplum ve Eğitim*, Ankara: Martı Yayın Evi.
- Meydan, A. (2004), *Sosyal Bilgiler Dersi Coğrafya Ünitelerinin İşlenişin Öğrenme Stratejilerinin Öğrencilerin Başarı ve Tutumlarına Etkisi*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Rukancı, F., & Anameriç, H. (2004), *Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Rolü*, Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Şentürk, Ü. (2008), Enformasyon Toplumunda Eğitimin Yeri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 487-506.
- Toffler, A. & Toffler, H. (1995), *Yeni Bir Uygarlık Yaratmak Üçüncü Dalga'nın Politikası*, (Çev. D. Özçelik). İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları.

3. ICHUS

**Yerel Halkın Kültürel Turizm Hareketliliği ve Faaliyetlerine Yönelik Algıları:
İznik İlçe Merkezi (Bursa) Örneği***Residents' Perceptions of Towards Cultural Tourism Mobility and Activities: The Case of
Iznik District Center, Bursa*Sevim Erdem¹Ayşe Okuyucu²**Abstract**

Iznik district center is an important cultural tourism destination with its own historical and cultural attractions. In this study, it is aimed to determine the perceptions and satisfaction level of residents towards cultural tourism mobility and activities in the Iznik district center. The datas were obtained by unstructured interview and observation technique. Within the scope of the study, a questionnaire was applied to 105 people and unstructured interviews were conducted with 6 people. The data were collected through field studies carried out in July and September 2019. The distribution maps were drawn in ArcGIS 10.1 software in order to evaluate the cultural tourism attractions in the area. According to the results of the research; visitors of Iznik destination comprise people who come from nearby provinces, especially

Özet

İznik ilçe merkezi sahip olduğu tarihi ve kültürel çekicilikler ile önemli bir kültürel turizm destinasyonudur. Bu çalışmada, yerel halkın İznik ilçe merkezindeki kültürel turizm hareketliliği ve faaliyetlerine yönelik algıları ile memnuniyet düzeyini belirlemek amaçlanmıştır. Veriler; anket, yapılandırılmamış görüşme ve gözlem tekniği ile elde edilmiştir. Çalışma kapsamında 105 kişiye anket uygulanmıştır ve 6 kişi ile yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler 2019 yılı Temmuz ve Eylül aylarında gerçekleştirilen arazi çalışmaları ile toplanmıştır. Alandaki kültürel turizm çekiciliklerinin değerlendirilebilmesi için ArcGIS 10.1 yazılımında dağılış haritaları hazırlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; İznik'e gelen ziyaretçiler başta İstanbul olmak üzere yakın illerden gelmektedir. Alanda en çok haziran ve temmuz aylarında ve hafta sonları

¹ Sevim Erdem, Coğrafya ABD Yüksek lisans öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, ssevimerdem@gmail.com

² Ayşe Okuyucu, Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, ayse.okuyucu@bilecik.edu.tr

Istanbul. The density of the area increases mostly in June and July and on weekends. According to the residents; the most preferred activities in the destination are visiting historical buildings, praying in historical mosques and learning about tile making. Residents are of the opinion that tourism activities are disrupted due to the slowness of the restoration activities and in parallel with most of the buildings are closed to visitors. According to obtained findings in order to increase the cultural tourism volume in Iznik it is necessary to increase the promotional activities and tiles and ceramics related various activities. In addition, it would be appropriate to complete the restoration activities in a shorter time and to highlight the religious buildings in the area in tourism.

Keywords: Cultural tourism, Residents' perceptions, Cultural tourism mobility, Iznik, Bursa.

yoğunluk artmaktadır. Yerel halka göre; tarihi binaları ziyaret etmek, tarihi camilerde namaz kılmak ve çinicilik hakkında bilgi edinmek destinasyonda en çok tercih edilen aktiviteler arasındadır. Yerel halk alandaki restorasyon faaliyetlerinin yavaşlığından ve buna bağlı olarak çoğu yapının ziyarete kapalı olması nedeniyle turizm faaliyetlerinin aksadığı görüşündedir. Elde edilen bulgulara göre; İznik'te kültürel turizm hacminin artırılması için, tanıtım faaliyetlerinin artırılması, çini ve seramikle ilgili çeşitli etkinliklerin artırılması gerekmektedir. Ayrıca restorasyon faaliyetlerinin daha kısa sürede tamamlanması ve alandaki dini yapıların turizmde ön plana çıkarılması yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel turizm, Yerel halkın algıları, Kültürel turizm hareketliliği, İznik, Bursa.

1. Giriş

Turizm temel olarak kıyı, dağ, spor, sağlık, alışveriş ve miras gibi birçok biçimi kapsamaktadır (Rodzi vd., 2013: 412). Günümüzde ulusal ve uluslararası turizm hareketliliğinde geleneksel turizm diğer bir ifade ile deniz-kum ve güneşe dayanan turizm türleri hakimiyetini sürdürmektedir (Emekli, 2003). Ancak turizm türleri her geçen gün çeşitlenmekte ve güçlenmektedir. Alternatif turizm biçimleri içerisinde kültürel turizm en yaygın formlardan biridir. Kültürel turizm sadece anıtsal yapıların, müzelerin, tarihi yerlerin ve arkeolojik alanların ziyaret edilmesi şeklinde anlaşılmaktadır (Aktaran: Meydan Uygur ve Baykan, 2007). Ancak kültürel turizmde eğlenmek, deneyim kazanmak ve yeni bilgiler öğrenmek gibi yaklaşımlar da bulunmaktadır (McKercher ve Cros: 2002). Tarihi ve kültürel açıdan potansiyele sahip ve erişilebilirliğin uygun olduğu alanlar kültürel turizm ile önemli bir ticari potansiyele dönüşmektedir. Ancak bu potansiyelin sürdürülebilir gelişiminin sağlanması pek çok bakımdan önem taşımaktadır. Turizmin getirdiği olumlu ve olumsuz etkilerden etkilenen en önemli grup yerel halktır. Yerel halk aynı zamanda alanı en iyi bilen, alana yönelik en fazla tecrübeye sahip gruptur. Yerel halk, turizmin gelişmesinde aynı zamanda yasal ve manevi bir paydaş olarak görülmektedir. Çünkü yerel halkın menfaatleri, turizmi, turizm de yerel halkı etkilemektedir (Muganda vd, 2013: 55). Bu nedenle turizmle ilgili alınan politik karara yerel halkın dahil edilmesi ve yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarının belirlenmesi sürdürülebilir turizm gelişiminde önemli bir faktördür (Alhasanat ve Hyasat, 2011: 145). Genel planlama politikalarında ev sahibi toplumun turizme yönelik

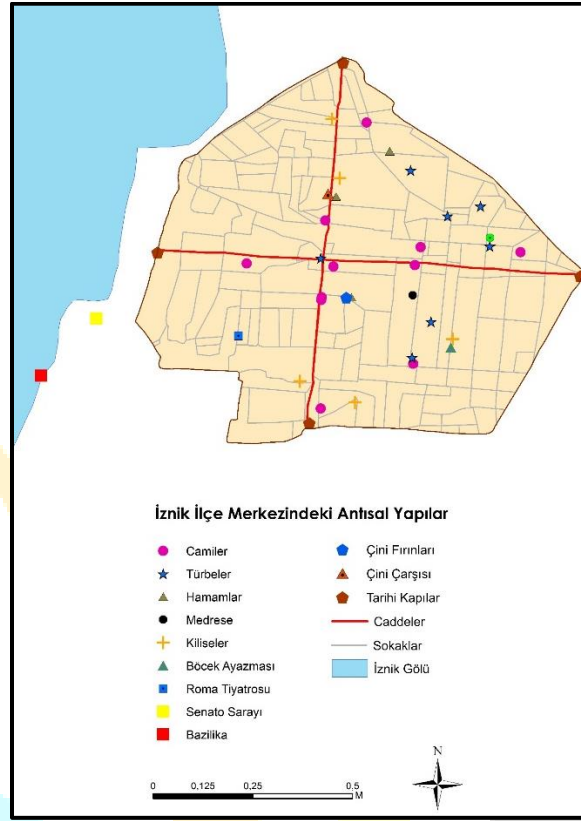
algıları ve karar verme süreçlerine katılımının önemi pek çok çalışmada doğrulanmıştır (Brunt ve Courtney, 1999: 494; Ap, 1992: 668).

Bursa ve İstanbul gibi büyük şehirlere yakın bir alanda bulunan İznik şehri sahip olduğu tarihi kültürel çekicilikle birlikte kültürel turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü önemli bir alandır. Sahip olduğu zengin potansiyele rağmen alandaki kültürel turizm faaliyetleri planlı bir şekilde yürütülmemekte ve İznik şehri kültürel turizm bağlamında sahip olduğu potansiyelin çok azını kullanabilmektedir. Yukarıda bahsedilen hususlardan hareketle bu çalışmada yerel halkın İznik ilçe merkezinde, kültürel turizm faaliyetlerine ve hareketliliğine yönelik algılarının ve mevcut turizm faaliyetlerinden memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yerel halkın İznik'teki kültürel turizm faaliyetlerine yönelik algı ve memnuniyet düzeylerinden yola çıkılarak alanda turizme yönelik eksikliklerin tespit edilmesi çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Böylece gerek kültürel gerek inanç turizmi bağlamında İznik'te turizmin geliştirilmesi konusunda farkındalığın arttırılması ve turizmin geliştirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

2. Çalışma Alanı

Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde yer alan İznik şehri, Bursa ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Araştırma amaçları ve kapsamı nedeniyle İznik ilçesinin tamamı çalışmaya dahil edilmemiştir. Beyler ve Mahmut Çelebi mahallerinin tamamını, Selçuk, Mustafa Kemal Paşa, Eşrefzade, Yeni ve Yeşil Cami mahallelerin sur içinde kalan kısımları araştırma sahasının sınırlarını oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle araştırma sahası sınırları, İznik'in simgelerinden olan surları ve surların içinde kalan mahalleleri kapsamaktadır. Sur içinde kalan mahallelerde çok sayıda anıtsal yapı bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. İznik ilçe merkezindeki anıtsal yapıların dağılışı

Kuruluşu ile ilgili çeşitli efsaneleri olan İznik şehri yapısı itibarıyla Hellenistik çağın tüm özelliklerine sahiptir. İznik, Hippodamos (ızgara) planına sahip bir şehirdir. Şehir tamamen surlar içinde olup, şehre giriş dört ayrı yönden gelen yollarla ve şehrin sahip olduğu dört kapı ile yapılmaktadır (Şekil 2). Araştırma sahanın sınırlarını oluşturan surlar, düzensiz bir çokgen olup 4970 metre uzunluğunda, yüksekliği ise 10-13 metredir. Surların yapımı Hellenistik dönemine kadar uzanmaktadır (Delemen, 2003: 190). Surlardan şehre giriş İstanbul, Lefke, Yenişehir ve Göl kapı olmak üzere 4 ana kapıdan yapılmaktadır (Şekil 3). Topkapı, Yerkapı, Hotaz, Göl, Deniz ve Sinato ise tali kapıları oluşturmaktadır (Çalışkan, 2019: 124).

Şekil 2. İznik Kalesi ve Surları

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/znik-surlari> (Erişim: 13.11.2020).

Şekil 3. Lefke Kapı

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/znik-surlari> (Erişim: 13.11.2020).

Bithynia, Selçuklu, Bizans ve Osmanlı devletlerine diğer bir ifade ile tarihin farklı dönemlerinde birçok medeniyetine başkentlik yapmış olan İznik şehrinde bugün çok sayıda kilise, cami, türbe, medrese, hamam vb. gibi kültürel miras unsuru bulunmaktadır. Hristiyanlığın I. Ekümenik Konsili'nin ve VII. Ekümenik Konsili'nin İznik'te yapılmış olması, İznik'in Hristiyanlık bakımından da önemli bir merkez olmasını sağlamıştır. 1962 yılında gerçekleştirilen II. Vatikan Konsili'nde İznik'in kutsal bir şehir

olduğu kabul edilmiştir (Usta, 2005: 69-70). Kentin bir diğer önemli kültürel değeri olan çinicilik, XVI. yüzyılının sonlarına gelindiğinde asıl ününü kavuşmuştur (Akbulak, 2006: 233).

Günümüzde de çini ve seramik üretimi, İznik'te ciddi bir gelir kaynağıdır (Akbulak, 2006: 355). İznik şehri, kültürel çekicilikler bakımından oldukça zengindir. Bununla birlikte İznik gölü, İznik'e, doğal çekicilik ve manzara özellikleri sunmaktadır. İznik gölü, Marmara Bölgesi'nin en büyük, Türkiye'nin ise beşinci büyük gölüdür (Akbulak, 2006).

Tarihi ve kültürel çekicilikler bakımından oldukça zengin olan İznik şehrinde 54 adet anıtsal yapı bulunmaktadır (Tablo 1). Anıtsal yapılar dışında şehirde, 91 adet sivil mimarlık örneği bulunmaktadır. Bunların ikisi hem konut hem işyeri, biri tekel binası ve kalan 87'si konut şeklindedir. Bunun yanı sıra İznik'te 65 adet tescilli doğal anıt bulunmaktadır. Bunların 57 adedi çınar, 4'ü akasya, 3'ü selvi ve biri çamdır.

Tablo 1. İznik şehrindeki anıtsal yapılar

SN	Adı	Türü	SN	Adı	Türü
1	Cebeci Camii	Cami	28	Yapı Kalıntısı (Süreyya Sokakta)	Kalıntı
2	Asmalı Camii	Cami	29	Bizans Altyapı Kalıntısı (Ayazma)	Kalıntı
3	Mahmut Çelebi Camisi	Cami	30	Eski Yapı Kalıntısı	Kalıntı
4	Yeşil Camii	Cami	31	Bizans Altyapı Kalıntısı	Kalıntı
5	Hacı Özbek Mescidi (Çukur Camii)	Cami	32	Roma Çağı Kapısı Kalıntısı	Kalıntı
6	Orhan Camii (Yenişehir Kapı Güneydoğusu)	Cami	33	Su Kemerli Kalıntısı (Mezarlık Kuzey Sınırı)	Kalıntı
7	Ayasophia Kilisesi (Orhan Camii-Müze)	Cami ve Müze	34	Eski Su Yolu Kalıntısı (Surdışı, İst.Kapı Doğusu)	Kalıntı
8	Şeyh Kubbettin Camii-Türbesi-Naziresi	Cami ve Türbe	35	Hagies Tryphanos Kilisesi Kalıntısı	Kilise
9	Eşrefzade Camii-Minaresi-Naziresi-Türbesi	Cami ve Türbe	36	Bizans Kilise Kalıntısı	Kilise
10	Akçeşme (24 Parsel Kuzey Batısı, Yol Kenarında)	Çeşme	37	Keinesis Kilisesi Kalıntısı	Kilise
11	Eski Çeşme (Konak Meydanı Sokakta)	Çeşme	38	Süleyman Paşa Medresesi	Medrese
12	Eski Çeşme (Lefke Kapı Şehir Tarafı Güneybatı Köşesi)	Çeşme	39	Şehir Mezarlığı	Mezarlık
13	Mahmut Çelebi Çeşmesi	Çeşme	40	Nilüfer Hatun İmareti (İznik Müzesi)	Müze
14	Çini Fırınları (Kazı Alanı)	Kazı alanı	41	Namazgah(Arap Cami Harabesi) (Musalla)	Namazgah

15	Çini Fırını Kalıntısı (Kılıçaslan Caddesi)	Kalıntı	42	Su Kemerleri(Lefke Kapı Doğusu)	Su kemeri
16	İsmail Bey Hamamı (Selçuk Bey Hamamı)	Hamam	43	Roma Tiyatrosu Kalıntısı	Tiyatro
17	Büyük Hamam (Eski Hamam-I. Murat Hamamı)	Hamam	44	Yakup Çelebi Türbesi	Türbe
18	Hacı Hamza Hamamı (II. Murat Hamamı)	Hamam	45	Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi	Türbe
19	Eski Hamam Kalıntısı (Yeşil Cami Mah.)	Hamam	46	Çandarlı Halil Paşa Türbesi	Türbe
20	Hamam Kalıntısı	Hamam	47	Çandarlı Hayrettin ve Ali Paşa Türbeleri (Mezarlık İçi)	Türbe
21	Alaeddin-I Mısıri Türbesi-Selvisi	Hamam	48	Afyon Sultan (Aniveyn Sultan) Türbesi	Türbe
22	Küçük Hamam (Güçlü Sokakta)	Hamam	49	Huysuzlar Türbesi	Türbe
23	Orhan Hamamı Kalıntısı (Yenişehir Kapi Güneydoğusu)	Hamam	50	Sari Saltuk Türbesi	Türbe
24	Rüstem Paşa Hanı	Han	51	Kırgızlar Türbesi	Türbe
25	İznik Kalesi ve Surları	Kale ve Sur	52	Musa Baba Türbesi	Türbe
26	Yapı Kalıntıları (Bağkur Evleri Arkası)	Kalıntı	53	Abdolvahap Dede Türbesi	Türbe
27	Eski Duvar Kalıntısı	Kalıntı	54	Yakup Çelebi Zaviyesi	Zaviye

Kaynak: Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

İznik şehri 1988 yılında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca "Tarihi kentsel sit alanı" ilan edilmiştir (Altun, 1998: 356). Bursa-Adapazarı yolu üzerinde bulunan İznik, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerden kolay ulaşılabilirdi için, hafta sonları ve periyodik izinlerde kullanılan bir turizm yöresi haline gelmiştir (Ünal, 1997: 199).

3. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada karma yöntem araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmada nicel öncelik kullanılmıştır. Çalışmada nicel ve nitel aşamalar eş zamanlı olarak uygulanmıştır (Creswell ve Plano Clark, 2014: 73). Çalışma evrenini İznik ilçe merkezinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. İznik'te, toplam 46 mahalle bulunmaktadır. Ancak çalışmada İznik'in kültürel turizm bağlamından en önemli alanı olan surları kapsayan diğer bir ifade ile surlar içinde kalan mahalleleri araştırmaya dahil edilmiştir. Bu bağlamda araştırma kapsamına; Beyler ve Mahmut Çelebi mahallerinin tamamını, Selçuk, Mustafa Kemal Paşa, Eşrefzade, Yeni ve Yeşil Cami mahallelerinin sur içinde kalan kısımları dahil edilmiştir. Araştırma kapsamına alınan mahallelerde toplam nüfus 24.967'dir. Araştırma evreni 24.967'dir.

Örneklem büyüklüğü Baş (2008)'in evren ve örneklem tablosuna göre belirlenmiştir. Buna göre evreninin 25.000 olması durumunda $p=0.5$ ve $q=0.5$ ve 0,05 anlamlılık düzeyinde, $\pm\%10$ örneklem hatası ile (n) 96 kişilik örneklem büyüklüğü yeterlidir (Baş, 2008: 41). Araştırma kapsamında toplam 118 anket uygulanmış olup; hata payı, eksik kodlama gibi nedenlerle 13 anket çıkarılmış ve toplamda 105 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

Çalışmanın anketleri Temmuz ve Eylül 2019 tarihleri arasında İznik'te, kolayda örnekleme tekniği ve yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 130). Toplanan verilerin analiz edilmesinde, IBM SPSS Statistics 21 istatistik analiz programı kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans, yüzde dağılımları, ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında toplam altı kişi ile yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılandırılmamış görüşme türünde sorular önceden belirlenmediği için görüşme katılımcının verdiği cevaba göre şekillenmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 182). Bilgi zengini durum ve kişiler araştırmanın daha derinlemesine olması bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle anketlerin uygulanması esnasında İznik'te kültürel turizme ilişkin, zengin bilgi kaynağına sahip olduğu düşünülen kişilere amaçlı örneklem tekniğini kullanarak yapılandırılmamış görüşmeler uygulanmıştır. Bu sayede sahadaki ampirik genellemelerden ziyade problemi derinlemesine anlama imkanı oluşmuştur (Patton, 2014: 230). Görüşmeler 20-40 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler not alma tekniği ile kaydedilmiştir. Nitel verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında İznik şehrinde yer alan anıtsal yapılara sivil mimarlık örnekleri ve doğal anıtlara ilişkin istatistiksel verilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu veriler Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan elde edilmiştir. Elde edilen istatistiksel bilgiler derlenmiş, tablo ve şekiller halinde sunulmuştur. Bunun yanı sıra ArcGIS 10.1 programları aracılığı ile anıtsal yapıların dağılışı haritası haritalanmıştır.

4. Bulgular

Bu kısımda anketlerden ve görüşmelerden elde edilen bulgular dört alt başlıkta değerlendirilmiştir.

4.1. Katılımcıların Profilleri

İznik'te yerel halka yapılan anket sonuçları değerlendirildiğinde katılımcıların %60'ı kadın, %40'ı ise erkektir. Katılımcıların %52.4'ü 18-30 yaş aralığındadır. Katılımcıların %69.5'i evlidir. Katılımcıların %48.6'sı lisans ve %17.1'i lise mezunudur. Katılımcıların %29.5'i turizm esnafı ve %21.9'u özel sektörde çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %41'i 2500 TL ve altı, %32.4'ü 2501-4000 TL ve %26.7'si 4001 TL ve üzeri gelire sahiptir. Araştırmaya katılan yerel halkın %66.7'si İznik doğumlu iken %33.3'ü İznik dışında doğmuştur. Katılımcıların %53.3'ü 25 yıldan fazla süredir İznik'te ikamet etmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Ankete katılan yerel halkın sosyo- demografik özellikleri

Demografik Özellikler	N	%
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	63	60
Erkek	42	40
<i>Yaş</i>		
18-30	55	52.4
31-50	44	41.9
51+	6	5.7
<i>Medeni durum</i>		
<i>Evlü</i>	73	69.5
<i>Bekar</i>	32	30.5
<i>Eğitim</i>		
İlkokul (8 yıldan az)	11	10.5
İlköğretim (8 yıl)	7	6.7
Lise	18	17.1
Ön Lisans	12	11.4
Lisans	51	48.6
Lisansüstü	6	5.7
<i>Meslek</i>		
İşveren/ kendi hesabına çalışan	12	11.4
Kamuda çalışan	9	8.6
Özelde çalışan	23	21.9
Turizm esnafı	31	29.5
Çiftçi	18	17.1
Diğer	4	3.8
<i>Aylık gelir</i>		
2500 TL ve alt	43	41.0
2501- 4000 TL	34	32.4
4001 TL ve üzeri	28	26.7
<i>Memleket</i>		
İznik	70	66.7
Diğer	35	33.3
<i>İkamet süresi</i>		
10 yıl ve altı	17	16.2
10-25 yıl	32	30.5
25 yıl ve üzeri	56	53.3

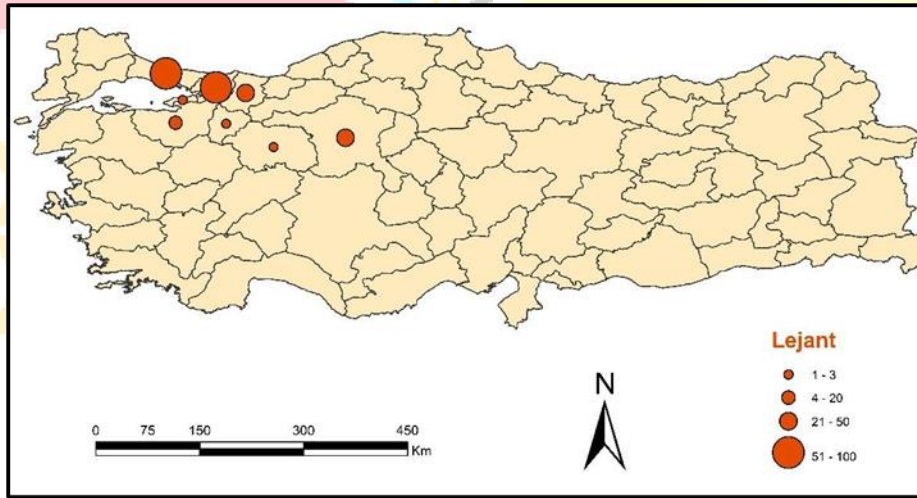
Araştırma sahasında yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tablo 3'te bu kişilerin demografik özellikleri yer almaktadır. Görüşme yapılan kişilerden 4'ünün ekonomik gelirleri turizmle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, bu bireylerin görüşleri araştırma için önem arz etmektedir.

Tablo 3. Görüşme yapılan bireylerin demografik özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek
K1	Kadın	40	Çini ustası
K2	Erkek	27	İşveren
K3	Kadın	44	Turizm esnafı
K4	Erkek	29	Turizm çalışanı
K5	Kadın	27	Arkeolog
K6	Erkek	55	Çini ustası

4.2. İznik'teki Turizm Hareketliliğine Yönelik Algılar

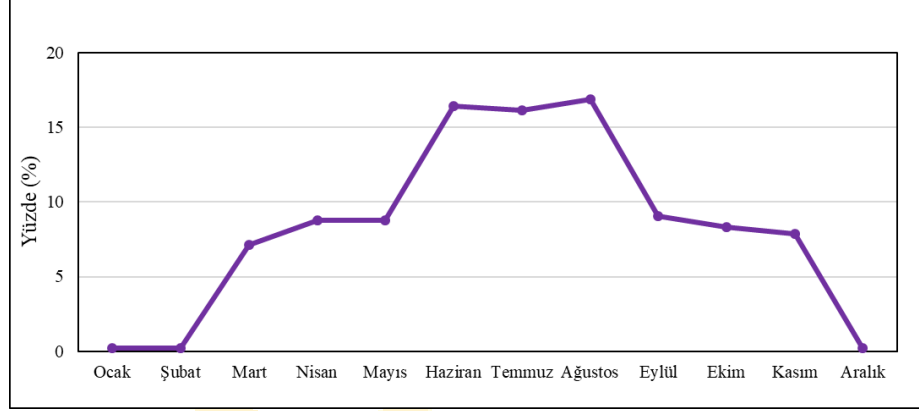
Turistik mekânlar farklı yerlerden gelen ziyaretçiler tarafından deneyimlenmektedir (Thurnell-Read, 2012: 803). Ulaşım teknolojileri ve altyapı olanaklarının gelişmesi ile gününbirlik seyahatlerin yapıldığı 80-100 kilometrelik günlük seyahat zonundaki turizm hareketliliği giderek artmaktadır (Kauppila, 2010: 166). Bu nedenle büyük şehirlere günlük seyahat zonunda yer alan doğal alanlar kadar kültürel bakımdan çekiciliklerin zengin olduğu alanlara olan talep de artmaktadır. Nitekim İznik'te çekicilikler kadar turizmde erişilebilirlik ilçedeki turizm faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. İznik; İstanbul (140 km), Bursa (86 km), İzmit (66 km) ve Sakarya (90 km) şehirlerine yakın ve günlük seyahat zonunda yer almaktadır. Bu şehirler Türkiye'de kentleşme düzeyinin ve buna bağlı olarak insanların yoğun iş temposunda olduğu yerlerdir. Bu vb. nedenlerle İznik'e olan başlıca ziyaretler de bu şehirlerden gelenler tarafından yapılmaktadır. Yerel halka ziyaretçilerin en fazla hangi illerden geldiği sorulduğunda en büyük paya sahip olan il, %40.19 ile İstanbul olmuştur. Sırasıyla, %24.40 ile Kocaeli, %15.79 ile Sakarya ve %10.53 ile Ankara illerinden gelenler çoğunluktadır. İznik'e konum olarak daha yakın olan Bursa, Bilecik ve Yalova illerinden ise diğer illere kıyasla daha az ziyaretçi gelmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. İznik'e gelen ziyaretçilerin illere göre dağılışı

İznik hem tarihi ve kültürel özellikleri hem de İznik gölünün sunduğu manzara ve spor olanakları ile oldukça ilgi çekici bir yerdir. Kültür turizmi her mevsim yapılabilecek bir turizm türü olmasına

rağmen, iklim koşulları İznik'in ziyaret edildiği dönemler üzerinde etkili olmaktadır. Katılımcılara göre, İznik'e gelen ziyaretçiler en çok ağustos (%16.9) haziran (%16.4) ve temmuz (%16.2) aylarında gelmektedir (Şekil 5). Buna göre, alana olan ziyaretler özellikle yaz aylarında daha fazladır.

Şekil 5. Ziyaretçilerin aylara göre dağılışı

Şehir yaşamı ve çalışma hayatı insanların günlük stresini arttırmaktadır. Bireylerin kısa mesafede ve gün içinde gerçekleştirdikleri günlük rekreasyonel faaliyetler kadar, hafta sonu, resmi tatiller vb. gibi zaman dilimlerinde gerçekleştirdikleri tatil rekreasyonu da giderek önem kazanmaktadır (Kaya, 2007: 15-17). Bu nedenle şehirlerin yakın çevresindeki hafta sonu ziyaret edilebilecek doğal ve kültürel çekiciliklerin bulunduğu alanlar giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda yerel halka yöneltilen bir diğer turizm hareketliliği sorusu da “Sizce İznik’e ziyaretçiler haftanın hangi zamanında gelmektedir?” sorusu olmuştur. Katılımcıların %86,7’si İznik’in hafta sonları, % 13.3’ü ise hem hafta içini hem hafta sonunu tercih ettiğini belirtmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. İznik’e gelen ziyaretçilerin tercih ettikleri günler

Ziyaret Günleri	N	%
Hafta sonu	91	86.7
Her ikisi de	14	13.3
Hafta içi	0	0

Herhangi bir alanda turizmin gelişmesi, çekicilikler kadar büyük ölçüde konaklama kapasitesine de bağlıdır (Özgüç, 2007: 102). Konaklama olanakları turizme katılarak seyahate çıkan bireylere güvenli barınma, dinlenme, yeme-içme, eğlenme vb. gibi olanaklar sunmaktadır (Kozak vd., 2012: 57). Çalışma sahasında 7 adet otel bulunmaktadır. Otellerin hepsi belediye belgelidir. Tesislerde toplam 175 oda ve 359 yatak kapasitesine sahiptir (Tablo 5).

Tablo 5. Turizm İşletmeleri ve konaklama kapasiteleri

Konaklama Tesisin Adı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Grand Nicea Otel	46	89
Limnades Otel	35	62
Aydın Otel	32	64
Çamlık Otel	24	55
Berlin Otel	17	48

Kaynarca Otel	12	25
Seyir Otel	9	21

Kaynak: (Bu bilgiler, işletme sahipleri ile yapılan telefon görüşmeleri sonucunda elde edilmiştir). Yapılan görüşmelerde konaklama işletmesi sahipleri, mevcut otel, oda ve yatak kapasitesinin halihazırdaki talebe yeterli geldiğini ancak turizm potansiyelinin artırılması için İznik'in tarihi dokusunu bozmadan konaklama tesislerinin artırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılara, turizm hareketliliği bağlamında, İznik'e gelen ziyaretçilerin konaklama gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların %56'sı ziyaretçilerin konaklama yapmadıklarını, %26'sı gelen ziyaretçilerin konakladıkları belirtirken ve 18'i ise bu konuda fikir belirtmemiştir (Tablo 6). Ziyaretçilerin konakladıklarını belirten 27 katılımcıdan 18'i ziyaretçilerin 1 gün, 7'si 2 gün ve 2'si ise 3 gün konakladıklarını belirtmiştir. Gelen ziyaretçilerin %50'den fazlasının konaklamaması, İznik'in gününbirlik bir alan olarak kullanıldığını ve alandaki turizm potansiyelinin yeterince değerlendirilemediğini göstermektedir.

Tablo 6. Yerel halka göre İznik'e gelen ziyaretçilerin konaklama durumu

Cevaplar	N	%
Gelen ziyaretçiler konaklama yapmamaktadır	59	56
Gelen ziyaretçiler konaklama gerçekleştirmektedir	27	26
Bir fikrim yok	19	18
Toplam	105	100

4.3. İznik'e Yönelik Seyahatlerdeki Motivasyon Kaynakları ve Alandaki Başlıca Turizm Faaliyetleri

Birçok araştırma Destinasyon seçimi ve seyahat kararını etkileyen konular üzerinde durmaktadır. Turizm motivasyonu ile ilgili konular turizmin coğrafyasını anlamada hem açık hem de temel bir konudur. Turizmde; günlük rutin çevre, çalışma ortamı fiziksel ve sosyal çevreden uzaklaşmak vb. gibi çeşitli motivasyon kaynakları bulunmaktadır (Williams, 1998: 7). Ancak birçok araştırma artık genel turizmden ziyade spesifik turizm türlerindeki motivasyon kaynakları ile ilgilenmektedir. Bu nedenle katılımcılara alana gelen ziyaretçilerin temel motivasyon kaynaklarının neler olduğu sorulmuştur. Katılımcılar İznik'in ziyaret edilmesindeki temel motivasyon kaynakları olarak tarihi yapılara ziyaret (%39.2) dinlenme ve eğlence (%20.3) ve inanç (%2.6) kaynaklı motivasyonların daha fazla olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 7).

Tablo 7. İznik'e gelen ziyaretçilerin motivasyon kaynakları

İfadeler	N	%
Tarihi yapıları ziyaret	89	39.2
Dinlenme ve eğlence	86	37.9
İnanç	46	20.3
Diğer	6	2.6
İş seyahati	0	0

Eğitim

0

0

Shone ve Parry (2004) etkinlikleri “insanların günlük yaşamlarındaki normal aktiviteler dışında kalan ve rutin olmayan olaylar” olarak tanımlamaktadır (Sunar vd. 2020: 6). Turizm etkinlik temelli ve insanların günlük rutin yaşamlarından uzaklaşmak için gerçekleştirdikleri bir faaliyettir. Bu bağlamda çalışma kapsamında alana gelen ziyaretçilerin tercih ettikleri başlıca aktivitelerinin neler olduğu sorgulanmıştır. Ankete katılan yerel halk bu konuda en çok tarihi yapıları ziyaret etmek (%26.2), İznik gölünü görmek (%22), dini ibadetlerini gerçekleştirmek (%16.9) ve çinicilik hakkında bilgi edinmek (%14.9) cevaplarını vermişlerdir (Tablo 8)

Tablo 8. İznik’e gelen ziyaretçilerin yaptıkları aktiviteler

İfadeler	N	%
Tarihi yapıları ziyaret etmek	93	26.2
İznik gölünü görmek	78	22
Dini ibadetlerini gerçekleştirmek	60	16.9
Çinicilik hakkında bilgi edinme	53	14.9
Tarihi İznik surlarını görmek	44	12.4
Sportif aktiviteler yapmak	21	5.9
Diğer	6	1.7

Ziyaretçiler gittikleri yerlerde çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedir. Ancak bunun yanı sıra gidilen yerlerde turizm endüstrisinin ürettiği çeşitli mal ve hizmetleri talep etmektedirler. Seyahat amaçlı gidilen yerlerde turistler genel olarak; konaklama, eğlence, gezi, yeme-içme, hediyelik eşya ulaşım ve alışveriş gibi gereksinimleri için harcama yapmaktadırlar (Bahar ve Kozak, 2012: 161). Ziyaretçilerin turistik amaçlarla yaptıkları harcamalar, bölgedeki insanlar için gelir kaynağı yaratmaktadır ve turizmin yarattığı ekonomik etkilerin pozitif olması yerel halkın turizm faaliyetlerine bakış açısını olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle alandaki turizm faaliyetlerine ilişkin olarak gelen ziyaretçilerin en çok harcama yaptıkları alanlar sorulmuştur. Katılımcılar, alana gelen ziyaretçilerin en çok hediyelik eşya için harcama yaptıklarını belirtmişlerdir (%45.7) (Tablo 9). XVI.-XVII. yüzyılları arasında halkın en önemli geçim kaynaklarından birisi olan çinicilik hala devam ettirilmekte olup İznik ile bütünleşmiş bir sanattır (Akbulak, 2006: 355). Alana gelen ziyaretçiler için hediyelik eşya ve kendi evleri için çini ve seramik ürünleri satın almak başlıca alışveriş etkinliğidir. Çinicilik ürünleri İznik’in destinasyon imajı üzerinde en önemli unsurlardan biridir.

Tablo 9. İznik’e gelen ziyaretçilerin harcama alanları

Harcama Türü	N	%
Hediyelik eşya	48	45.7
Günlük harcama	39	37.1
Konaklama	18	17.1

4.4. İznik'teki Turizm Faaliyetlerinden Memnuniyet ve Algılanan Başlıca Sorunlar

Turizmdeki başlıca anlayış yerel halkın yaşam kalitesinin artırılması ve ziyaretçilere kaliteli bir seyahat deneyimi yaşatılmasıdır (Uysal vd. 2012: 433). Yerel halkın turizmden memnuniyeti; turizmin gelişmesi ile yerel halkın ekonomik, sosyal, psikolojik vb. alanlarda refahının sağlanması ve turizmin destinasyonun doğal ve kültürel özelliklerin korunmasına ve yenilenmesine katkıda bulunması gibi faktörlerle ilgilidir. Turizm literatüründe turistlerin memnuniyeti konusuna önem verilmesine karşın, ev sahibi toplumun turizme katılım konusundaki motivasyonuna çok az önem verilmiştir (Ap, 1992: 672). Bundan hareketle araştırmanın bir diğer amacı da yerel halkın İznik'teki kültürel turizm faaliyetlerinden duyduğu memnuniyetin belirlenmesidir. Katılımcıların %52,4'ü turizm faaliyetlerinden memnun olduğunu, %36.2'si çok memnun olduğunu belirtmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Katılımcıların turizm faaliyetlerin memnuniyet düzeyleri

Cevaplar	N	%
Çok memnunum	38	36.2
Memnunum	55	52.4
Orta derecede memnunum	11	10.5
Memnun değilim	0	0
Hiç memnun değilim	1	1.0
Toplam	105	100

Yerel halk alandaki turizm faaliyetleri İznik için bir gelir kaynağı olduğu için genel olarak turizm faaliyetlerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Alanda bilgi bakımından zengin olduğu düşünülen kişilerle yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Alandaki kültürel turizm faaliyetleri bağlamında yerel halk memnun olsa da alanda turizme ilişkin başlıca sorular konusundaki görüşlerini aşağıdaki ifadelerle dile getirmişlerdir.

Kendi mesleğimde reklamcılık üzerine olduğundan İznik'in yeteri kadar ulusal ve uluslararası tanıtılmadığını düşünmüyorum çünkü turizme değer verilmiyor (K2).

Halk çiftçi, İznik'in turizm potansiyelinin farkında değil. Halkımızın bilinçlenmeye ihtiyacı vardır (K3)

Aynı görüşte olan bir başka katılımcı ise; Halkın geçim kaynağı tarım, bu yüzden de var olan turizm değerlerini önemsemiyorlar belki İznik'teki turizm gelişse onlarda bundan faydalanabilirler (K4).

Eşimin işi dolayısıyla 2 yıldır burada yaşamaktayım. Onun anlatışına göre Ayasofya Cami'si müzeyken bahçesinde Hristiyanlar gelip ayin yapmaktalarmış ancak şu an cami olarak ibadete açıldığı için böyle bir faaliyet söz konusu değil. Devlet politikaların tamamen yanlış olduğunu düşünmekteyim, turizmi güçlendirmek için herhangi bir yatırım yapılmamaktadır (K5).

Tam tersi görüşte olan başka bir katılımcı ise; Ayasofya Cami'si ibadete açıldıktan sonra tur kapsamından çıktığını düşünmüyorum. Hatta İsviçre'den bir beyefendiye ürünlerimi satmıştım ve daha sonra kendisi İznik'i görmeye geldiğinde Ayasofya Cami'sinin ne kadar farklı olduğunu söylemişti. Çünkü Dünyanın hiçbir yerinde hem kilise hem de cami olan başka bir yapıyı görmediğini ve bizlerin dini konularda ne kadar boş görülüyor olduğunuz bir kanıttır demişti. (K6).

Saha çalışması esnasında yerel halkın sık sık dile getirdiği bir diğer husus da Nilüfer Hatun İmaretî'nin (İznik Müzesi) 8 yıldır tadilatlar nedeniyle ziyarete kapalı olması olmuştur. Müzede birçok kültüre ait eser tadilatlar nedeniyle ziyaret edilmemektedir. Alanda süren diğer çalışmalar ise Süleyman Paşa Medresesi ve Mahmut Çelebi Cami'sindedir. Yerel halk, bu yapıların turizme ne zaman açılacağını belirten herhangi bir bilgi olmadığını belirtmiştir. Yerel halk, alandaki yapılarda tadilatların uzun sürmesi nedeniyle, gelen ziyaretçilerin alandaki memnuniyet düzeyini olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

İznik şehri tarih boyunca farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış olduğundan, şehir günümüzde çok sayıda tarihi ve kültürel çekiciliğe sahiptir. Bununla birlikte Komiesis Kilisesi ve VII. Ekümenik Konsili'nin yapıldığı Ayasofya Cami Hristiyanlar için önem arz etmektedir. Şehrin en önemli bir diğer çekiciliği ise çinicilik ve seramikle ilgili sanatlarıdır. İznik büyük şehirlere olan yakınlığı nedeniyle kültürel turizm faaliyetlerinin giderek büyüdüğü bir alandır. Ancak alandaki turizm faaliyetleri plansız bir gelişme göstermektedir. Bu bağlamda alanın asıl kullanıcıları olan yerel halkın İznik ilçe merkezinde, kültürel turizm faaliyetlerine ve hareketliliğine yönelik algılarının ve mevcut turizm faaliyetlerinden memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında 2019 yılı Temmuz ve Eylül aylarında 105 kişiye (yerel halka) anket uygulanmış ve 6 kişi ile yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nicel verilerin analiz edilmesinde frekans, yüzde dağılımları, ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. Nitel veriler ise betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir.

Anketler sonucunda elde edilen bulgulara göre İznik'e yönelik turizm hareketliliği en çok İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Ankara illerinden gerçekleşmektedir. Kültürel turizm yılın her ayında yapılabilen bir turizm faaliyeti olmasına rağmen, İznik'teki kültürel turizm faaliyetleri sezonsallık göstermektedir. Alana gelen ziyaretçiler en çok ağustos, haziran ve temmuz aylarında gelmektedir. Alan en çok hafta sonu ziyaretçi çekmektedir (%86.7). Alana gelen ziyaretçiler ağırlıklı olarak konaklamadan dönmektedir. Yerel halktan elde edilen bulgulara göre gelen ziyaretçiler tarihi yapıları ziyaret etmek, dinlenmek ve eğlence amaçlı alanı ziyaret etmektedir. İznik'e gelen ziyaretçilerin en çok gerçekleştirdikleri aktiviteler ise tarihi yapıları ziyaret etmek (%26,2), dini ibadet (%16.9) ve çinicilik hakkında bilgi edinmektir (%14.9). Çinicilik ile özdeşleşmiş olan İznik'te gelen ziyaretçiler en çok hediyelik eşya için harcama yapmaktadır (45.7). Alana gelen ziyaretçilerin diğer başlıca harcama alanları ise günlük harcamalar ve düşük düzeyde konaklama içindir.

Yerel halkın İznik'teki turizm faaliyetlerinden memnuniyet düzeyleri oldukça yüksektir. Katılımcıların %52,4'ü memnun olduklarını, %36,2'si çok memnun olduklarını belirtmişlerdir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgulara göre, katılımcılar İznik'in tanınırlığının düşük olması, çiftçi nüfusun fazla olması nedeniyle yerel halkın İznik'in turizm potansiyelinin farkında olmaması, alandaki yoğun tarım faaliyetlerinin turizme olan ilgili kısıtlaması ve alandaki tarihi yapılardaki tadilatların çok uzun sürmesi gibi nedenlerle İznik'in gerçek kültürel turizm potansiyelini kullanamadığı belirtmişlerdir. İznik'e yönelik çeşitli çalışmalardan elde edilen bulgular, bu durumu doğrulamaktadır (Demirsoy, 2019; Usta, 2005).

İznik, farklı kültürlerle ait anıtsal yapılar bakımından zengin olması, İznik çinisinin coğrafi işaretli bir ürün olması, büyük şehirlere yakın olması bakımından çok ciddi bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda İznik'e yönelik tanıtıcı faaliyetlerin artırılması, İznik'teki konaklama olanaklarının çeşitlendirilmesi ve artırılması, yerel halkın turizm gelişim sürecine dahil edilmesi ve turizm konusunda eğitilmesi ile alandaki turizm hacmi artırılabilir. Alandaki turizm hacminin artırılması için alana gelen ziyaretçilerin memnun ayrılmaları sağlanmalıdır. Alanda çok sayıda tarihi eser, anıtsal yapı ve sivil mimarlık örneği bulunmaktadır. Ancak alanda yönlendirici tabelalar ve yapıları tanıtıcı tabela vb. unsurlar yetersizdir. Restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları yetersizdir ve çok uzun zaman almaktadır. Alanın potansiyelinin farkına varılmalı bu bağlamda yerel yönetimler ve çeşitli kurumlar harekete geçirilmelidir.

İznik'in en sembol yapılarından biri de surlardır. Surlarda alkol vb. tüketimi, burada kırık halde bulunan cam parçaları ve atıklar gelen ziyaretçilerin surları rahatça gezmesini engellemektedir. Bu bağlamda surlarda güvenlik ve temizlikle ilgili sorunları çözülmesi önem taşımaktadır. İznik; kültürel çekicilikler kadar, İznik gölünün varlığı ile manzara ve doğal yaşam çekiciliklerine sahiptir. Ayrıca I. ve VII. Ekümenik Konsil'in İznik'te yapılmış olması (buna bağlı olarak inanç turizmi potansiyeli), zeytincilik faaliyetleri ile alandaki turizmi çeşitlendirebilecek alternatif çekiciliklere sahiptir. Tüm ürün ve çekiciliklerin bir araya getirilerek bir turizm planlaması gerçekleştirilmesi alandaki turizm faaliyetleri açısından ve yerel halkın refahı bakımından olumlu kazanımlara yol açacaktır.

İznik'teki turizm faaliyetlerine yönelik bir diğer öneri ise alandaki gözlemlerden elde edilen bulgulara göre ortaya çıkmıştır. İznik'teki tarihi eserleri denetim eksikliğinden dolayı tahribi çok fazladır. Ayrıca alanda kentleşmeye bağlı olarak modern ve kaçak yapılaşma kentin peyzajını olumsuz etkilemektedir (Kap Yücel ve Salt, 2018: 40). Turizm peyzaj değeri yüksek alanlarda yürütülen bir faaliyettir. Bu nedenle alanın kültürel peyzajının korunması önem taşımaktadır.

3. ICHUS

Kaynaklar

- Akbulak, Cengiz, (2006). *İznik Depresyonu'nun Beşerî ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Alhasanat, S. A. and Hyasat, A.S. (2011). 1 Sociocultural Impacts of Tourism on the Local Community in Petra, Jordan. *Jordan Journal of Social Sciences*, 4(1):144-158.
- Altun, N. N. (1998). Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*. (6): 345-366.
- Ap, J. (1992). Residents Perceptions on Tourism Impacts . *Annals of tourism Research*, 19(4): 665-690.
- Bahar, O., Kozak, M. (2012). *Turizm Ekonomisi* (4. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baş, T. (2008). *Anket Nasıl, Hazırlanır, Uygulanır, Değerlendirilir?* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Brunt, P. & Courtney, P. (1999). Host Perceptions Of Sociocultural Impacts. *Annals of Tourism Research*, 26(3): 493-515.
- Çalışkan, G. (2019). *Doğu Roma Döneminde İznik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2014). *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*. (Çeviren: Demir, S. B.; Dede, Y.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Delemen, A. H. İ., (2003). Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar. *Tarih Boyunca İznik* (pp.189-197), İznik: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Emekli, G. (2003). Bergama ve Selçuk'un İzmir'in kültürel turizmindeki yeri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 39-50.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kap Yücel, S. D.; Salt, E. (2018). Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği. *Planlama* 2018;28(1):40–55.
- Kauppila, P. (2010). Resorts, Second Home Owners and Distance: A Case study in Northern Finland. *Fennia* 188(2), 163-178.
- Kaya, F. (2007). *Bartın Kent Halkının Rekreasyonel Eğilim ve Taleplerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kozak, N. ve Akoğlu Kozak, M. (2012). *Genel Turizm Bilgisi* (elektronik sürüm). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- McKercher, B., & Cros, H. 2002. *Cultural Tourism The Partnership Between Tourism And Cultural Heritage Management*. Binghamton: The Haworth Hospitality Press.
- Meydan Uygur, S., & Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerine Etkisi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 32-49.
- Muganda, M., Sirima, A. and Erza, M.P. (2013). The Role of Local Communities in Tourism Development: Grassroots Perspectives from Tanzania. *J Hum Ecol*, 41(1): 53-66 (2013)
- Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası: Özellikler, Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Patton, A.Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütün, S.B. Demir, Çev.). Anka: Pegem Akademi.

- Rodzi, N. I., Zaki, S. A., & Subli, S. (2013). Between Tourism And Intangible Cultural Heritage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 85, 411-420.
- Sunar, H., Akmeşe, K. A., Demirtaş, N. (2020). Etkinlik Turizmi, Editör A. Ateş, K. A. Akmeşe içinde *Turizmde Güncel Konular* (s:3-28), Ankara: İksad Yayınevi.
- Thurnell-Read, T. (2012). Tourism Place and Space: British Stag Tourism in Poland. *Annals of Tourism Research*, 39(2): 801-819.
- Ünal, Ç. (1997). İznik İlçesinin Turizm Potansiyeli. *Türk Coğrafya Dergisi*, 32: 197-219.
- Usta, K. M., (2005), *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Uysal, M., Woo, E. ve Singal, M. (2012). The Tourist Area Life Cycle (TALC) and Its Effect on the Quality-Of-Life (QOL) of Destination Community. Eds. M. Uysal, R. Perdue ve M. Sirgy, In, *Handbook of Tourism and Quality-of-Life Research* (ss. 423-444). Netherlands, Dordrecht: Springer
- Williams, S. (1998). *Tourism geography*. London and New York: Routledge.

Türkiye'nin Tarımsal Miras Hukuku Tarihi*History of Turkey's Agricultural Heritage Law***Yücel Keşli¹****Abstract**

The inheritance law of our country's agricultural lands has constantly changed since the Ottoman Empire. These changes have continued to affect the history of the Republic until today. When our Republic was first established, a legal system was created by taking the Swiss Civil Code as an example. Agricultural inheritance law, which is a part of this legal system, could not be regulated or wanted to be regulated in a way to coincide with the realities of our country. This situation has been an important beginning of our country's agricultural problems. The Turkish Legal Civilization No. 743, which entered into force in 1926, and the Turkish Civil Law No. 4721, which entered into force in 2001, have been evaluated in terms of agricultural inheritance law. In addition, the Law No. 4753 on Farmers Landing, Law No. 1757 on Soil and Agriculture Reform, Law No. 3083 on Agricultural Reform Regarding Land Arrangement in Irrigation Areas, and Agricultural Heritage Law No. 5403 Soil Conservation and Land Use Law have been revised. This agricultural heritage law, together with the cultural structure, had important consequences on agriculture and the agricultural

Özet

Ülkemizin tarım arazilerinin miras hukuku Osmanlıdan günümüze sürekli değişiklik göstermiştir. Bu değişiklikler Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar etkileri devam etmiştir. Cumhuriyetimiz ilk kurulduğunda İsviçre Medeni Kanun'u önemli ölçüde örnek alınarak bir hukuk sistemi oluşturulmuştur. Bu hukuk sisteminin bir parçası olan tarımsal miras hukuku ülkemiz gerçekleri ile örtüşecek şekilde düzenlenememiş veya düzenlenmek istenmemiştir. Bu durum ülkemizin tarımsal problemlerinin önemli bir başlangıcı olmuştur. 1926 yılında yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanuni Medenisi ve 2001 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu tarımsal miras hukuku açısından değerlendirilmiştir. Bununla birlikte 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu ve 5403 Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu içinde geçen tarımsal miras hukuku gözden geçirilmiştir. Bu tarımsal miras hukuku, kültürel yapı ile birlikte tarım ve tarımsal yapı üzerinde önemli sonuçları olmuştur. Bu çalışmada ülkemizin dünden bugüne tarımsal

¹ Yücel Keşli, Dr., Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, yucelkesli@hotmail.com

structure. In this study, the agricultural inheritance law of our country has been examined from past to present and the results of this have been presented. After that, information was given about what needs to be done.

Keywords: Agriculture, Heritage, Law, Land Registry, Reform

miras hukuku incelenmiş ve bunun sonuçları ortaya konulmuştur. Bundan sonra yapılması gerekenler hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Miras, Hukuk, Tapu, Reform

Giriş

Ülkemizin toprak rejimine ve toprakla ilgili politikalarına bakacak olursak, öncelikle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan tarımsal mirasa göz atmamız gerekecektir. Osmanlı'dan bize kalan mirasta tam olarak yerleşmemiş, adaletsiz bir toprak düzeni ve yabancılara ait araziler ile karşılaşmaktadır. Cumhuriyet dönemi toprak politikalarını birçok yönden etkileyen Osmanlı toprak düzeni de Osmanlıya Selçuklu döneminden miras kalmıştır. Selçuklular ve Osmanlılarda mülkiyet anlayışı "Gökte ve yerde mevcut olan her şey Allah'ındır. İnsanlar var olan şeylerden sadece istifade edebilirler" cümlesinde olduğu gibi algılanmış ve bu bakış açısı ile özel mülkiyetin gelişmesi mümkün olmamıştır.

Osmanlı hukuku şer'i ve örfi hukuk kurallarından oluştuğu için mülkiyeti ve toprak üzerindeki tasarruf şeklini düzenleyen hukuksal kuralların bir kısmı örfi bir kısmı da şer'i hukuk kurallarından oluşmuştur. Padişahın koyduğu şer'i hukuka aykırı olan örfi hukuku oluşturmuştur ve Toprak Hukukunu oluşturan kuralların çoğu örfi hukuk içinde yer almıştır.

Üretim güçleri kısıtlı olduğundan, nüfusun tüketim ihtiyaçlarının karşılanması savaşları gerektirmiştir. Topraklar askeri görevlilere bağlanmış, toplum yapısı merkezi otoriteye bağlı bir ordu şeklinde örgütlenmiştir. Bireyin, toprağın mülkiyetine değil sadece tasarruf hakkına sahip olduğu bir miri toprak (tımâr) düzeni oluşmuştur. Osmanlılarda arazi üç bölümdür. Bunlar 1) sahipleri Müslüman olan az miktardaki mülk (öşri) topraklar, 2) ilk İslam fetihlerinde haraca bağlanmış olan haraç topraklar, 3) mülkiyeti devlete ait olan, Osmanlı yurdunun hemen hemen tümünü kaplayan miri topraklardır. Miri topraklar değerlerine göre has (değeri 100 bin akçenin üstünde), zeamet (değeri 20-100 bin akçe arasında) tımâr (değeri 3-20 bin akçe arasında) olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Osmanlı toplumunda toprak mülkiyetinin bireyselleşmesi 16. yüzyılda ilk defa Veziri Azam Rüstem Paşa tarafından iltizam düzeninin uygulanmasıyla başlar. İltizam, devletin bazı kimselere peşin para karşılığında vergilerin yıllıkını veya birkaç yıllıkını toplama yetkisini devretmesidir. Devlet mali sıkıntı yüzünden, tımâr sahiplerinde olan bu yetkiyi mültezimlere satmıştır. İltizam sisteminde mültezimlerin araziden hızla gelir sağlamasına, toprak spekülasyonu, miri toprakların özel mülkiyete dönüşünün

hızlanmasına yol açmıştır. Yatırım alanı bulma sıkıntısı çeken tüccar iltizam düzeni içinde kolayca kırsal alana yönelmiş batı uluslarının hammadde ihtiyacını karşılamak için tüccarın kıra yönelmesi teşvik edilmiştir. Bu yüzden biryandan ülkenin sanayileşmesi gecikmiş, diğer yandan miri arazinin özel mülk haline dönüşümü, küçük çiftçinin topraktan kopması ve büyük çiftliklerin oluşması hızlanmıştır.

Osmanlı'da miri toprak düzeninin bozulmasıyla devletin çöküşü arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğunu söyleyen birçok çalışma bulunmaktadır. 16. yüzyılda büyük ekonomik krize giren Osmanlı Devleti'nde, köylünün vergi ve güçlü kişilerin baskısına dayanamaması sonucu "Çiftbozan" adı verilen bir süreç yaşanmış; köylünün boşaltmak zorunda kaldığı araziler üzerinde yukarıda da açıklandığı şekliyle iltizam adı altında güçlü kimselerin fiilen mülkiyeti oluşmuştur.

Bu süreç sonunda 17. yüzyılda "Celali İsyanları" başlamış ve toprak düzeninde tam bir karışıklık yaşanmıştır.

1839 Tanzimat Fermanında herkesin malından ve mülkünden emin olması gereği üzerinde durulmuş, mal ve mülk güvenliği sağlandığı takdirde herkesin işi ve gücü ile uğraşıp devlete ve millete yararlı olacağından söz edilmiştir. Bu fermanla can ve mal güvenliği ile vergi alınması hususlarında gereken kanunların çıkarılmasının lüzumlu olduğuna da değinilmiştir. Tanzimat Fermanı can ile birlikte maldan söz ederek mülkiyet ilkesini tekrar etmiştir. İnsan için can güvenliği kadar, mal güvenliğinin gerektiği de benimsenmiştir.

Çiftbozan'dan Celali İsyanları'na kadar geçen sürede Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra hukuk alanında başlayan kanunlaştırma çalışmaları sonucunda toprak ile ilgili de kanunlar da çıkarılmış ve bu bağlamda 1858 yılında (Kanunnâme-i Arazi) "Arazi Kanunu" çıkarılmıştır. Söz konusu kanun, Tanzimat'tan sonraki diğer kanunların aksine, iktibas olmayıp tamamen yerlidir. Arazi Kanununun kaynağını daha önce şeyhülislam, özellikle Ebussuûd Efendi tarafından verilen fetvalar oluşturmaktadır. Kanunnamede, Osmanlı toprak sistemi, daha önce olduğu gibi, mülk, mirî, vakıf, metruk ve mevat arazi olmak üzere beş kısma ayrılmış ve mülk arazilerle ilgili hükümler fıkıh kitaplarında geniş bir şekilde işlendiği için söz konusu kanunda incelenmemiştir. Yani kanunda şer'i hukuk ve örfi hukuk ayrımı gözetilmeye devam edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yabancıların taşınmaz sahibi olmaları değişik fermanlarla yapılmış olan padişah ilanları dışında yasak ve yabancı tüzel kişilerin mülk edinmeleri yasak iken, 1856 yılında Islahat Fermanı ile yabancılara taşınmaz edinme hakkı verilmiştir. 7 Sefer 1284 (16 Haziran 1868) tarihli "Tebaayı Ecnebiyenin Emlake Mutasarrıf Olmaları Hakkındaki Kanun" ile de yabancıların mülk edinebilmeleri olanaklı hale gelmiştir.

26 Recep 1291 (1875) tarihli nizamname ile mülk arazi üzerindeki tasarrufların tapu memuru önünde yapılması kabul edilmiştir. Böylece mülk arazilerin tasarrufunda ilk defa tapu sicili yolu ile tasarrufa başlanmıştır. Genel kabule göre, Tanzimat'ın ilanı ile tımar sistemi kaldırılmış ve miri arazinin miras yoluyla intikali ve tasarrufu Arazi Kanunu ile düzenlenmiş, miri arazinin mülk haline geçişi kolaylaşmıştır. Çıkarılan kanunlarla da arazi, miri olmakla birlikte fiilen mutasarrıfın mülkü haline gelmiştir.

Bu süreçte 1857-1892 yılları arasındaki 35 yıl içinde İzmir dolaylarında yalnızca İngilizler 2,8 milyon dönüm toprak almış, 1895'te İzmir'in %85'inin tapusu yabancıların eline geçmiştir. Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların eline geçen topraklar da eklendiğinde yaklaşık 6 milyon dönüm toprağın mülkiyeti yabancıların olduğu görülmektedir.

Yukarıda kabaca özetlenen Selçukludan Osmanlıya tarımsal arazilerin sahipliği konusu Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yeni anayasa ve yeni kanunlar ile sürekli düzenlemelere tabi tutulmuştur. Ama bu geçiş çok uzun yıllar alacak süreci beraberinde getirmiştir.

Tarım arazilerimizin Cumhuriyet tarihi boyunca miras hukuku açısından nasıl değerlendirildiği öncelikle kronolojik bir yapı ile aşağıda verilmiştir. Bu tarihsel süreç içerisinde tarımsal miras hukukunun nasıl işlediği ve en sonunda nasıl bir şekle dönüştüğü değerlendirilecektir.

Cumhuriyet tarihi boyunca var olan tarımsal miras hukukunun sahada ne denli uygulandığı veya uygulanmadığı ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Osmanlıdan günümüze tarımsal işletmelerin ve/veya tarım arazilerinin nasıl kullandığına dair çalışmalardan yararlanılmıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca çıkarılan yasalar ve bu yasaların uygulanması hakkındaki çalışmalar ele alınmıştır.

Çalışmada materyal olarak birincil ve ikincil verilerden faydalanılmıştır. Son 20 yıldır çalıştığım Tarım Reformu Genel Müdürlüğü raporlarından ve verilerinden yararlanılmıştır. İşletme göstergeleri ile ilgili verilere Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) ve Kalkınma Bakanlığı kaynaklarından ulaşılmıştır. Hukuki durumu inceleyebilmek için ilgili yasalar ve bilimsel araştırmalardan yararlanılmıştır. Türk Medeni Kanunu'nun tarımsal miras ile ilgili hükümleri ve bu hükümlerle ilgili çalışmalar incelenmiştir.

3. Bulgular

3.1 Türk Medeni Kanunu'nun tarihsel gelişimi

743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi

Türk Kanunu Medenisi, Türkiye'de 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanunu örnek alınarak TBMM'de kabul edilen ve 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe konulan 743 sayılı kanundur. 1 Ocak 2002 kabul tarihli Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kalkmıştır.

Medeni hukuk, şahıslar arasındaki ilişkileri düzenleyen, şahısların doğumdan (tüzel kişilerde kuruluşundan) ölümüne (tüzel kişilerde sona ermesine) ilişkilerini düzenleyen özel hukuk dalıdır. Kişiler hukuku, aile hukuku, eşya hukuku, miras hukuku medeni hukuk kapsamında yer alır ve medeni

kanunla düzenlenirler. [Borçlar hukuku](#) ve [ticaret hukuku](#) da aslında medeni hukukun uzantısıdır. Medeni hukuk salt bir hukuk dalı olmaktan öte hukukun özüdür.

Türkiye'de Medeni Kanun, İsviçre Medeni Kanunundan iktibas edilmiştir. Kazuistik metoda sahip Prusya Kanunu ile devrimci bir felsefeye sahip katı Fransız Kanunu arasında kalarak ortalama bir yol izlemiştir. Kanuna öncelik tanımakla birlikte hakime takdir hakkı da tanımaktadır.

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu,

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu 8 Aralık 2001 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Tarımsal işletmelerin miras hukuku 658-668. Maddelerinde açıklanmıştır. Bu maddeler aşağıdadır.

MADDE 658.- Mirasçılar özgülenme değeri üzerinde uyuşamazlarsa, bu değer sulh hâkimi tarafından belirlenir.

V. Tarımsal işletmeler

1. Paylaştırma dışında bırakma

a. Koşulları

MADDE 659.- Terekede bulunan, ekonomik bütünlüğe ve yeterli tarımsal varlığa sahip bir tarımsal işletme, işletmeye ehil mirasçılardan birinin istemde bulunması hâlinde bu mirasçıya gelir değeri üzerinden bölünmeksizin özgülenir.

Bir işletme, değerinde azalma olmaksızın birden çok yeterli tarımsal varlığa sahip işletmeye bölünebilecek nitelikte ise, sulh hâkimi bunları, istemde bulunan ve işletmeye ehil olan birden çok mirasçıya ayrı ayrı özgüleyebilir.

İşletmenin yeterli tarımsal varlığa sahip olup olmadığı, tarım bölgeleriyle tarım türlerinin özellikleri göz önünde tutularak ilgili bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

b. Taşınırın özgülenmesi

MADDE 660.- Mirasçı, işletme için gerekli olan araç, gereç ve hayvanların işletme için taşıdığı değer üzerinden kendisine özgülenmesini isteyebilir.

c. Özgülenmenin hangi mirasçıya yapılacağı

MADDE 661.- Mirasçılardan birinin özgüleme istemine itiraz etmesi veya isteklilerin birden çok olması hâlinde, sulh hâkimi, kişisel yetenek ve durumları göz önünde tutmak suretiyle işletmenin hangi mirasçıya özgüleneceğine karar verir.

İşletmeyi kendisi işletmek isteyen ve bunun için ehil olduğu anlaşılan mirasçıya özgülemeye öncelik tanınır.

İşletmeye ehil olmanın belirlenmesinde, özgülenme isteyen mirasçının eşinin yetenekleri de göz önünde tutulur.

d. Ölüme bağlı tasarruf ile düzenleme

MADDE 662.- İşletmenin kendisine özgülenmesini isteyen ve buna ehil olduğu anlaşılan mirasçının bu konudaki istem hakkı, ölüme bağlı tasarrufla ortadan kaldırılamaz.

Mirasçılıktan çıkarma ve mirastan feragat hâlleri saklıdır.

Birden çok mirasçıda özgülenme koşullarının bulunması hâlinde, kendisine özgülenme yapılacak mirasçı ölüme bağlı tasarrufla belirlenebilir.

e. Ergin olmayan mirasçılar

MADDE 663.- Mirasçılar arasında ergin olmayan ayırt etme gücüne sahip altsoy varsa; paylaşma, bunlar ergin oluncaya kadar ertelenebilir veya mirasçılar arasında özgülemeye karar verilebilecek tarihe kadar aile malları ortaklığı kurulur.

2. Aile malları ortaklığı

a. İstem hakkı

MADDE 664.- Kendisine işletme özgülenen mirasçının, diğer mirasçıların payları karşılığında ödemesi gereken miktar ile daha önce işletme üzerinde kurulmuş bulunan rehinlerle güvence altına alınmış olan borçların toplamı, işletmenin gelir değerinin dörtte üçünü aşarsa, kendisine özgüleme yapılan mirasçının istemi üzerine özgülenen işletmenin paylaşılması uygun bir süre ertelenebilir.

Bu takdirde mirasçılar arasında kazanç paylı aile malları ortaklığı kurulmuş olur.

b. Ortaklığın sona erdirilmesi

MADDE 665.- Kendisine işletme özgülenen mirasçı, aşırı borçlanma zorunda kalmaksızın diğer mirasçıların paylarının karşılığını ödeyecek duruma gelirse; mirasçılardan her biri, ortaklıktan çıktığını bildirerek payının karşılığının kendisine ödenmesini isteyebilir.

Aksi kararlaştırılmış olmadıkça, kendisine özgülenme yapılan mirasçı ortaklığın sona erdirilmesini her zaman isteyebilir.

3. Diğer mirasçıların paylarının mirasçı irat senediyle karşılanması

MADDE 666.- Kendisine işletme özgülenen mirasçı paylaşmanın ertelenmesini isterse, diğer mirasçılardan her biri, kazanç paylı ortaklığa girme yerine, payının tarımsal işletmeye ait taşınmazlarla güvence altına alınan bir alacak hakkına dönüştürülmesini isteyebilir.

Bu alacaklar karşılığı olarak mirasçılara beş yıldan önce paraya çevrilemeyen ve en fazla irat senetleri için geçerli oran üzerinden faizlendirilerek bir mirasçı irat senedi verilir.

İrat senetlerindeki yükün üst sınırına ve Devletin sorumluluğuna ilişkin kurallar mirasçı irat senetlerinde uygulanmaz.

4. Yan sınaî işletme

MADDE 667.- Tarımsal işletmeye sıkı şekilde bağlı bir yan sınaî işletme bulunur ve bunlar birlikte yeterli ekonomik varlığa sahip olurlarsa, ikisi bir bütün olarak istekli olan ve ehil görülen mirasçıya özgülenir.

Bu durumda tarımsal işletme gelir değeriyle, sınaî işletme sürüm değeriyle özgülenir.

Mirasçılardan birinin itiraz etmesi veya birden çok mirasçının özgülenme istemesi hâlinde, sulh hâkimi her iki işletmenin ekonomik varlıklarını sürdürme olanaklarını ve mirasçıların kişisel durumlarını göz önünde bulundurarak yan işletmenin birlikte veya ayrı olarak özgülenmesine ya da satışına karar verir.

5. İşletmenin satılması

MADDE 668.- Mirasçılardan hiçbirisi tarımsal işletmenin bir bütün olarak kendisine özgülenmesini istemez veya özgülenme istemi reddedilirse, mirasçılardan her biri işletmenin bir bütün olarak satılmasını isteyebilir.

3.2 Tarımsal Kanunların Tarihi Gelişimi

885 sayılı İskan Kanunu

31 Mayıs 1926 tarihinde yürürlüğe girmiş ve göçebe vatandaşların ve sağlık nedeniyle göç etmek zorunda kalan vatandaşların iskanını temel alan bir yasadır.

2510 Sayılı İskan Kanunu

14 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe giren bu yasa ile herhangi bir sebeple iskana tabi tutulan vatandaşların devletin elinde bulunan araziler ile kamulaştırma yoluyla elde edilecek arazilere iskanını sağlayan kanundur. Bir önceki İskan Kanunun yenilenmiş ve genişletilmiş hali demek yanlış olmaz.

4753 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

1945 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun temel amaçları aşağıda orijinal metinlerde verilmiştir.

MADDE 1

Bu kanunun güttüğü başlıca maksatlar şunlardır:

- Arazisi olmıyan veya yetmiyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak;
- Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek;
- Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak

MADDE 2

Arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla nebat, hayvan veya hayvan mahsulleri istihsalinde bulunmaya veya bu mahsullerin yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesine «çiftçilik» ve bu işlen devamlı olarak yapanlara «çiftçi» denir.

MADDE 3

Çiftçiler tarım kuruluşunun bulunduğu yerlerde tüzükte gösterilecek usul ve şekle göre tutulacak kütüklere kendilerini yazdırmak ve çiftçilikten vazgeçtiklerinde kayıtlarını sildirmek zorundadırlar.

Bu gereği yerine getirmiyenler bu kanunla çiftçilere tanınan haklardan faydalanamazlar.

MADDE 4

Bu kanunda yazılı araziden maksat, ormandan başka olan kültür arazisidir. Kültür arazisi, çiftçilikte kullanılabilen arazidir.

Kültür arazisi: Tarla, bağ, bahçe, ağaçlık, çayır ve mera çeşitlerine ayrılır.

Tarla arazisi: Tabiatı ve kuvveti yönünden üzerinde hububat, bakliyeler, yem ve sanayi nebatları yetiştirilebilen arazidir.

Bağ arazisi: Üzerine üzüm çubuğu dikilip çubuk veya üzüm yetiştirilebilen arazidir.

Bahçe arazisi: Üzerinde bir veya türlü çeşitten meyva, sebze, çiçek, fidan ve benzeri faydalı nebatlar yetiştirilebilen arazidir.

Ağaçlık arazi: Tarla, bağ, bahçe, çayır halinde kullanılmaya iktisaden elverişli olmayan ve üzerinde ağaç bulunan veya yetiştirilebilen arazidir.

Kavaklık ve okaliptusluk arazi: Kavak ve okaliptüs yetiştirilebilen arazidir.

Çayır arazisi: Tarla, bağ ve bahçe halinde kullanılması iktisadi olmayan ve üzerinde biçilebilecek ot yetişen veya yetiştirilebilen arazidir.

Mera arazisi: Tarla, bağ, bahçe halinde kullanılmayan ve üzerinde hayvan otlatılabilen arazidir.

MADDE 5

Bu kanunun uygulanmasında yüz ölçüsü olarak dönüm kullanılır.

Donum bin metre karelik yerdir.

MADDE 6

Arazı mülkleri yüz ölçüsü bakımından, küçük, orta ve büyük arazi olmak üzere üç boya ayrılır.

Küçük arazi mülkü, 500 dönüme kadar olan arazidir.

Orta arazi mülkü, 501 den 5000 dönüme kadar olan arazidir.

Büyük arazi mülkü, 5000 dönümü geçen arazidir.

Arazi mülklerinin boylara ayrılışında nerede olursa olsun bir kişiye ait bütün arazının tutarı hesaplanır. Şuyulu olarak tasarruf edilen arazi mülklerinde her kişiye ait hisse ayrı ayrı hesap edilir.

MADDE 7

Bu kanunda araza işlenmesinden maksat türlü kültür arazisinin boş bırakılmayıp tabu ve mahallî şartlara göre ekim, dikim ve bakımla iktisadî bir şekilde değerlendirilmesidir.

Makbul bir özür olmaksızın üstüste üç yıl sürüm, ekim, dikim ve bakını görmeyen arazi işlenmiyor sayılır.

Arazinin işlenip işlenmediğini Tarım Bakanlığı belli eder. Bu karara karşı arazi sahibinin itiraz ve başvurma hakkı saklıdır.

1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu

1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun temel amacı aşağıda verilmiştir.

Tanım

MADDE 1

Bu kanun açısından toprak ve tarım reformu, toprak mülkiyet dağılımının, tasarruf ve işletme şeklinin ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesidir.

Amaç

MADDE 2

Bu kanunun amacı:

- a) Toprağın verimli bir şekilde işletilmesini, tarımsal üretimin sürekli olarak artırılmasını, değerlendirilmesini, pazarlanmasını ve ulusal kalkınmayı hızlandıracak tarımsal yapının kurulmasını,
- b) Topraksız veya az topraklı çiftçi ailelerinin yeter gelirli tarımsal aile işletmeleri haline getirilmeleri için topraklandırılmalarını, donatılmalarını, desteklenmelerini ve örgütlenmelerini,
- c) Toprak ve Tarım Reformu hedeflerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak amacı ile Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri kurulmasını,
- d) Tarımda kiracılık ve ortaklığın belli bir düzene sokulmasını,
- e) Ekonomik bir üretime imkân vermeyecek şekilde parçalanmış arazinin birleştirilmesi ve gerektiğinde genişletilmesi suretiyle toplulaştırılmasını ve tarımsal mülklerin çiftçi ailelerinin geçimini sağlamaya ve aile işgücünü değerlendirmeye yetmeyecek derecede parçalanmasını ve küçülmesini önlemeyi,
- f) Örnek köyler kurmayı, mevcut köylere eklemeler yapmayı,

g) Tarımda toprak ve su kaynaklarının teknik ve ekonomik gereklere göre kullanılması, korunması, ıslahı, geliştirilmesi ve verimliliğinin sürdürülmesini sağlamaktır.

3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu

3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu 1984 yılında yürürlüğe girmiş ve temel amacı aşağıda verilmiştir.

Bu Kanun ile miras hukuku açısından kısıtlamalar getiren maddeler ilk kez hayata geçirilmiştir. Belirlenen arazi normunun altında tarım parsellerinin miras yoluyla daha küçük parçalara bölünmesi engellenmeye başlanmıştır. Bu kısıtlamayı getiren ve halen yürürlükte olan 11, 12 ve 13. Maddeler aşağıda verilmiştir.

Amaç

Madde 1 – Bu Kanunun amacı sulama alanları ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen alanlarda;⁽¹⁾

- a) Toprağın verimli şekilde işletilmesini, işletilmesinin korunmasını, birim alandan azami ekonomik verimin alınmasını, tarım üretiminin sürekli olarak artırılmasını, değerlendirilmesini ve buralarda istihdam imkanlarının artırılmasını,
- b) Yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilerin zirai aile işletmeleri kurabilmeleri için Devletin mülkiyetinde bulunan topraklarla topraklandırılmalarını, desteklenmelerini, eğitilmelerini,
- c) Ekonomik üretime imkan vermiyecek şekilde parçalanmış tarım topraklarının gerektiğinde ve imkanlar ölçüsünde genişletilmesi suretiyle de toplulaştırılmasını, tarım arazisinin ailenin geçimini sağlamaya ve aile iş gücünü değerlendirmeye yeterli olmayacak derecede parçalanmasını ve küçülmesini önlemeyi,
- d) Yeni yerleşme yerleri kurmayı, mevcut yerleşme yerlerine eklemeler yapmayı,
- e) Zorunluluk halinde tarım arazisinin diğer amaçlara tahsisini düzenlemeyi,
- f) Dağıtılmayan tarım arazisinin değerlendirilme şeklini belirlemeyi,
- g) Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer bölgelerde gayrimenkullerin Milli Güvenlik nedeniyle mülkiyet ve tasarruf şekillerinde ve yerleşim yerlerinde düzenlemeler yapmayı, sağlamaktır.

Dağıtılan topraklar üzerinde tasarruf tabdidi

Madde 11 – Bu Kanuna göre dağıtılan topraklar bölünemez. Miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez. Ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu arazi kamu yararı dışında hiçbir ayni hakla kayıtlanamaz, haczedilemez, satış vadine konu edilemez ve kiraya verilemez. Ancak sahibine bırakılan topraklar, o bölge için tespit edilen dağıtım normundan daha

küçük parçalara hükmen veya rızaen bölünmemek suretiyle devir ve temlik edilebilir. Bu husus tapu siciline şerh edilir.

Çiftçilikten herhangi bir sebeple vazgeçmek isteyenlerin iktisap ettiği tarım toprakları ve varsa üzerindeki gayrimenkuller, uygulayıcı kuruluşa iade edilebilir. Bu hallerde, çiftçi tarafından yapılmış zaruri ve faydalı tesis ve diğer gayrimenkullerin rayiç bedeli, ilgili kuruluşça sahibine ödenir. Bu durumda, borç tasfiyesi ve diğer ödeme işlemleri yönetmelikle düzenlenir.

Dağıtılan ve sahibine bırakılan topraklarda mirasçılardan tasarrufu

Madde 12 – Mirasçılardan, mirasın açılmasından itibaren altı ay içinde kendi aralarında aile ortaklığı şeklinde işletmedikleri veya rızaen kendi aralarında devir ve temlik işlemlerini yapmadıkları hallerde, dağıtılan toprak ve mevcutsa işletmeyle ilgili gayrimenkullerin bedeli, bu Kanun hükümlerine göre ödenmek kaydıyla uygulayıcı kuruluş tarafından geri alınır. Uygulayıcı kuruluş, geri alınan işletmeyi, öncelikle mirasçılara veya topraksız veya az topraklı çiftçilerden birine tahsis edebilir.

Uygulama bölgelerinde kendilerine tarım toprağı bırakılanların ölümü halinde bırakılan tarım toprağı o bölge için tespit edilen dağıtım normundan az olmamak üzere ve işletmeye ait yapı ve tesisler ile araç ve gereçler, genel hükümlere göre mirasçılar arasında taksim ve ifraz edilerek miras ortaklığına son verilebilir.

Taksim ve ifraz sonucu yeni işletmelerdeki toprak büyüklüğünün bölgedeki toprak normu altına düşmesi halinde, bu maddenin birinci ve ikinci fıkra hükümleri uygulanır.

Temliki tasarrufların durdurulması

Madde 13 – (Değişik birinci fıkra: 13/2/2001-4626/2 md.) Uygulama alanlarında Cumhurbaşkanı kararının Resmi Gazete'de yayımı tarihinden itibaren, kamulaştırma, toplulaştırma, arazi değiştirilmesi ve dağıtım işlemlerinin tamamlanması veya tapuya tescili sonuçlandırılınca kadar, gerçek kişilerle özel hukuk tüzelkişilerine ait arazinin mülkiyet ve zilyetliği devir ve temlik edilemez. Bu araziler ipotek edilemez ve satış vaadine konu olamaz. Ancak, bu kısıtlama süresi beş yılı aşamaz. Sulama şebekesi tamamlanıp sulamaya geçinceye kadar da aynı işlemler yapılmaz. Bu kısıtlamada ise süre, beş yılı aşamaz. Ancak, sulama alanlarında toplulaştırma çalışmaları kısıtlama süresi içerisinde sonuçlandırılmadığı takdirde, Tarım Reformu Genel Müdürlüğünün teklifi ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığının onayı ile toplulaştırma çalışmalarının sonuçlandırılması amacıyla kısıtlama süresi en fazla beş yıla kadar daha uzatılabilir.

Kısıtlama süresi içerisinde arazisini ve varsa üzerindeki tesisleri satmak isteyen gerçek ve özel hukuk tüzelkişilerin müracaatları halinde, uygulayıcı kuruluş bu kişilere ait tarım toprağını ve varsa üzerindeki tesisleri, altmış gün içinde bu Kanun hükümlerine göre kamulaştırır veya yönetmelikle tespit edilecek esaslar dahilinde bunların başkalarına satışına izin verir.

(Değişik üçüncü fıkra: 23/2/2011-6171/3 md.) Yukarıda belirtilen süre içinde, bu gibi arazi Tarım Kredi Kooperatifleri ve bankalara ipotek edilebilir.

(Değişik dördüncü fıkra: 23/2/2011-6171/3 md.) Bu kısıtlama süresi içerisinde ipoteğin paraya çevrilmesi gerektiğinde ipoteğin paraya çevrilmesi yoluyla yapılan takipte düzenlenecek kıymet takdir raporu uygulayıcı kuruluşa tebliğ edilir. Uygulayıcı kuruluşun bu rapora itiraz ve dava hakkı vardır. Kesinleşen kıymet takdir raporuna göre tespit edilmiş bedeli, bu Kanun hükümlerine göre uygulayıcı kuruluş tarafından uygun görülmesi halinde ipoteğin paraya çevrilmesi yoluyla takip dosyasına ödenerek arazinin Hazine mülkiyetine geçirilmesi sağlanır. Ancak uygulayıcı kuruluş tarafından ihtiyaç duyulmaması halinde, arazinin satışına izin verilebilir. Buna ilişkin esaslar yönetmelikle düzenlenir.

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu

19/07/2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren en önemli yasalardan biri olmuştur. Bu yasanın amacı “Toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, plânlı arazi kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemektir.” şeklinde belirlenmiştir.

5578 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Bu kanun ile 31/01/2007 tarihinde 5403 sayılı kanunda değişiklikler yapılmış olup kanunun getirdiği gelişmeler tarımsal miras hukuku yönünden incelendiğinde;

“Tarım arazileri; doğal özellikleri ve ülke tarımındaki önemine göre, nitelikleri Bakanlık tarafından belirlenen mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ve marjinal tarım arazileri olarak sınıflandırılır. Ayrıca Bakanlık tarım arazilerinin korunması, geliştirilmesi ve kullanımı ile ilgili farklı sınıflandırmalar yapabilir.

Tarımsal faaliyetin ekonomik olarak yapılabilirdiği en küçük alana sahip ve daha fazla küçülmemesi gereken yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğü, bölge ve yörelerin toplumsal, ekonomik, ekolojik ve teknik özellikleri gözetilerek Bakanlık tarafından belirlenir. Belirlenen küçüklüğe erişmiş tarımsal araziler miras hukuku bakımından bölünemez eşya niteliğini kazanmış olur. Tarımsal arazinin bu niteliği tapu kütüğüne şerh edilir.

Belirlenen parsel büyüklüğü; mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 hektar, dikili tarım arazilerinde 0,5 hektar, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 hektar ve marjinal tarım arazilerinde 2 hektardan küçük olamaz. Tarım arazileri bu büyüklüklerin altında ifraz edilemez, bölünemez veya küçük parsellere ayrılamaz. Ancak çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak istekleri olan bitkilerin yetiştiği yerler ile seraların bulunduğu alanlarda, yörenin arazi özellikleri daha küçük parsellerin oluşmasını gerekli kıldığı takdirde, Bakanlığın uygun görüşü ile daha küçük parseller oluşturulabilir.” hükümleri getirilmiştir.

Yukarıda belirtilen hüküm miras hukuku bakımından ilk kez ülkemizin tüm tarım arazilerini kapsayacak şekilde çıkarılmış bir madde olmuştur.

6537 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

5403 Sayılı Kanun'da ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda yapılan değişiklikler içeren 6537 sayılı yasa 15/05/2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikler ile özellikle tarımsal işletmelerin miras hukukunda önemli işleyiş farkı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bir başka ifade ile 4721 sayılı Türk Medeni Kanunundaki tarımsal işletmelerin devrine dair maddeler iptal edilerek 5403 sayılı kanununa eklenmiştir. Bu ekleme önemli yeni yaklaşımlar getirmiştir.

5403 sayılı Kanunun miras hukuku açısından maddeleri

Tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi

Madde 8- (Değişik: 31/1/2007-5578/2 md.) Tarım arazileri; doğal özellikleri ve ülke tarımındaki önemine göre, nitelikleri Bakanlık tarafından belirlenen mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ve marjinal tarım arazileri olarak sınıflandırılır. Ayrıca Bakanlık tarım arazilerinin korunması, geliştirilmesi ve kullanımı ile ilgili farklı sınıflandırmalar yapabilir.

(Değişik fıkra: 30/4/2014-6537/4 md.) Asgari tarımsal arazi büyüklüğü, bölge ve yörelerin toplumsal, ekonomik, ekolojik ve teknik özellikleri gözetilerek Bakanlık tarafından belirlenir. Belirlenen asgari büyüklüğe erişmiş tarımsal araziler, bölünemez eşya niteliği kazanmış olur.

(Değişik fıkra: 30/4/2014-6537/4 md.) Asgari tarımsal arazi büyüklüğü; mutlak tarım arazileri, marjinal tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 hektar, dikili tarım arazilerinde 0,5 hektar, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 hektardan küçük belirlenemez. Bakanlık asgari tarımsal arazi büyüklüklerini günün koşullarına göre artırabilir. Tarım arazileri Bakanlıkça belirlenen büyüklüklerin altında ifraz edilemez, hisselendirilemez, Hazine taşınmazlarının satış işlemleri hariç olmak üzere pay ve paydaş adedi artırılmaz. Ancak, tarım dışı kullanım izni verilen alanlar veya çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak ihtiyaçları olan bitkilerin yetiştiği alanlarda arazi özellikleri nedeniyle belirlenen asgari tarımsal arazi büyüklüğünden daha küçük parsellerin oluşması gerekli olduğu takdirde, Bakanlığın uygun görüşü ile daha küçük parseller oluşturulabilir.

(Ek cümle: 19/4/2018-7139/40 md.) Yatırım programında yer alan kamu yatırımı projeleri muhtevasında yapılan zorunlu ifraz işlemlerinde Bakanlık onayı aranmaz. (Mülga fıkra: 30/4/2014-6537/4 md.)

Yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğü

Madde 8/A - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) İl ve ilçelerin yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri bölge farklılıkları göz önünde bulundurularak bu Kanuna ekli (1) sayılı listede belirlenmiştir. Tarımsal araziler bu Kanuna ekli (1) sayılı listede belirlenen yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin altında ifraz edilemez, bölünemez. Tarımsal arazilerin bu niteliği şerh konulmak üzere Bakanlık tarafından ilgili tapu müdürlüğüne bildirilir. Yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin hesaplanmasında, aynı kişiye ait ve Bakanlıkça aralarında ekonomik bütünlük bulunduğu tespit edilen tarım arazileri birlikte değerlendirilir. Yeter gelirli tarımsal arazilerin ekonomik bütünlüğe sahip olmayan kısımları Bakanlığın izni ile satılabilir. Bilimsel gelişmeler ve günün koşullarına göre bu Kanuna ekli (1) sayılı listede Cumhurbaşkanlığı kararı ile değişiklik yapılabilir.

Mirasa konu tarımsal araziler ile yeter gelirli tarımsal arazilerin devri

Madde 8/B - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Mirasa konu tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerde mülkiyetin devri esastır. Mirasçılar arasında anlaşma sağlanması hâlinde, mülkiyeti devir işlemleri mirasın açılmasından itibaren bir yıl içinde tamamlanır. Devir işlemlerinin bir yıl içinde tamamlanmaması ve 8/C maddesinin ikinci fıkrasına göre dava açılmaması hâlinde, bu Kanunun 8/Ç maddesi hükümleri uygulanır.

Devrin yapılacağı mirasçı

Madde 8/C - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Mirasçılar, terekede bulunan tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazinin mülkiyeti hakkında;

a) Bir mirasçıya veya yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerini karşılaması durumunda birden fazla mirasçıya devrini,

b) 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 373 üncü ve devamı maddelerine göre kuracakları aile malları ortaklığına veya kazanç paylı aile malları ortaklığına devrini,

c) Mirasçılarının tamamının miras payı oranında hissedarı oldukları 13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kuracakları limited şirkete devrini,

ç) Mülkiyetin üçüncü kişilere devrini, kararlaştırabilirler. Mirasçılar arasında anlaşma sağlanamadığı takdirde, mirasçılardan her biri yetkili sulh hukuk mahkemesi nezdinde dava açabilir.

Bu durumda sulh hukuk hâkimi tarımsal arazi veya yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin;

a) Kişisel yetenek ve durumları göz önünde tutulmak suretiyle tespit edilen ehil mirasçıya tarımsal gelir değeri üzerinden devrine, birden çok ehil mirasçının bulunması hâlinde, öncelikle asgari geçimini bu yeter gelirli tarımsal arazilerden sağlayan mirasçıya, bunun bulunmaması hâlinde bu mirasçılar arasından en yüksek bedeli teklif eden mirasçıya devrine, ehil mirasçı olmaması hâlinde, mirasçılar arasından en yüksek bedeli teklif eden mirasçıya devrine karar verir.

b) Birden fazla ehil mirasçı olması ve bu mirasçılarının miras dışı tarımsal arazilere sahip olması durumunda, bu mirasçılarının mevcut arazilerini yeter gelirli büyüklüğe ulaştırmak veya bu arazilerin ekonomik olarak işletilmesine katkı sağlamak amacıyla hâkim, tarım arazilerinin yeter gelir büyüklüğünü aramaksızın bu mirasçılara devrine karar verebilir.

c) Mirasa konu yeter gelirli tarımsal arazinin kendisine devrini talep eden mirasçı bulunmadığı takdirde, hâkim satışına karar verir. Bu suretle yapılacak satış sonucu elde edilen gelir, mirasçılara payları oranında paylaşılır. Yeter gelirli tarımsal araziler birden çok yeter geliri sağlayan tarımsal arazi büyüklüğüne bölünebiliyorsa, sulh hukuk hâkimi bunlardan her birinin mülkiyetinin, yukarıda belirtilen hükümler çerçevesinde mirasçılara ayrı ayrı devrine karar verebilir. Ehil mirasçıya ait nitelikler, Bakanlık tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin mirasçılardan birine devredilmesinden itibaren yirmi yıl içinde bu arazilerden tamamının veya bir kısmının tarım dışı kullanım nedeniyle değerinde artış meydana gelmesi durumunda; devir tarihindeki arazinin parasal değeri tarım dışı kullanım izni verilen tarihe göre

yeniden hesaplanır. Bulunan değer ile arazinin yeni değeri arasındaki fark, diğer mirasçılara payları oranında arazinin mülkiyetini devralan mirasçı tarafından ödenir.

İhbar yükümlülüğü ve mahkeme tarafından devir yapılması

Madde 8/Ç - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin 8/B maddesinde belirtilen sürede devredilmediğinin kamu kurum veya kuruluşları ile finans kurumları tarafından öğrenilmesi hâlinde, durum, bu kurum veya kuruluşlar tarafından derhâl Bakanlığa bildirilir. Bakanlık bu Kanun hükümlerinin uygulanması için mirasçılara üç ay süre verir. Verilen süre sonunda devir olmaması hâlinde, Bakanlık resen veya bildirim üzerine bu yerlerin istemde bulunan ehil mirasçıya, ehil mirasçı olmaması durumunda en fazla teklifi veren istekli mirasçıya devri, aksi hâlde üçüncü kişilere satılması için ilgili sulh hukuk mahkemesi nezdinde dava açabilir. Sulh hukuk mahkemeleri nezdinde mirasçılar veya Bakanlıkça bu Kanun kapsamında açılacak davalar her türlü resim ve harçtan muafır.

Diğer mirasçıların paylarının ödenmesi

Madde 8/D - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Sulh hukuk hâkimi, mülkiyetin devrini uygun bulduğu mirasçıya, diğer mirasçıların miras paylarının bedelini mahkeme veznesine depo etmek üzere altı aya kadar süre verir. Mirasçı tarafından talep edilmesi hâlinde altı ay ek süre verilebilir. Belirlenen süreler içinde bedelin depo edilmemesi ve devir hususunda istekli başka mirasçı bulunmaması durumunda sulh hukuk hâkimi, tarımsal arazinin veya yeter gelirli tarımsal arazinin açık artırma ile satılmasına karar verir. Kendisine yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyeti devredilen mirasçılardan, diğer mirasçıların paylarının karşılığını öz kaynakları ile ödeyemeyecek durumda olanların bu ödemeleri gerçekleştirmek için bankalardan kullanacakları kredilere Bakanlığın ilgili yıl bütçesine bu amaçla konulacak ödenekten karşılanmak üzere faiz desteği verilebilir. Verilecek kredi miktarı diğer mirasçıların payları karşılığı tutarın toplamından fazla olamaz. Bu fıkra uyarınca verilecek kredilere ve yapılacak faiz desteğine ilişkin usul ve esaslar Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir.

Taşınırıların devri

Madde 8/E - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyeti kendisine devredilen kişi, bu araziler için zorunlu olan araç, gereç ve hayvanların mülkiyetinin gerçek değerleri üzerinden kendisine devredilmesini isteyebilir. 8/C maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi hükmü gereğince mirasçılar arasında limited şirket kurulması hâlinde yeter gelirli tarımsal araziler için gerekli olan taşınırlar da şirket mal varlığına dâhil edilir.

Ölüme bağlı tasarruf ile düzenleme

Madde 8/F - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin kendisine devredilmesini isteyen ve buna ehil tek mirasçı olduğu anlaşılan mirasçının bu konudaki istem hakkı, ölüme bağlı tasarrufla ortadan kaldırılamaz. Mirastan çıkarma, mirastan yoksunluk ve mirastan feragat hâlleri saklıdır. Birden çok mirasçıda devir koşullarının bulunması hâlinde, kendisine devir yapılacak mirasçı ölüme bağlı tasarrufla belirlenebilir. Belirlenen bu mirasçıya itiraz edilmesi durumunda, ehil mirasçı sulh hukuk hâkimi tarafından belirlenir.

Yeter gelirli tarımsal arazi yönetiminin tedbiren verilmesi

Madde 8/G - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Ayırt etme gücüne sahip olmayan küçük mirasçı bulunması hâlinde hâkim, yeter gelirli tarımsal arazilerin yönetimini dava sonuçlanana kadar ehil gördüğü mirasçılardan birine veya üçüncü bir kişiye tedbiren verebilir. Bu takdirde, elde edilen tarımsal gelir, işletme masrafları düşüldükten sonra mirasçılar arasında payları oranında dağıtılır.

Denkleştirme

Madde 8/Ğ - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Kendisine yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyeti devredilen mirasçının, devir sebebiyle diğer mirasçılara payları karşılığı ödemesi gereken bedel ile miras bırakanın borcu dolayısıyla daha önce yeter gelirli tarımsal arazi üzerinde kurulmuş bulunan rehin konusu alacaklar birbiriyle denkleştirilir. Bakiye bir tutar kalırsa diğer mirasçılara payları oranında ödenir.

Yan sınai işletme

Madde 8/H - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Yeter gelirli tarımsal arazilere sıkı şekilde bağlı bir yan sınai işletme mevcut ise yan sınai işletme ile yeter gelirli tarımsal arazilerin mülkiyeti bir bütün olarak istemde bulunan ve ehil görülen mirasçıya gerçek değeri üzerinden devredilir. Mirasçılardan birinin itiraz etmesi veya birden çok mirasçının kendilerine devir istemesi hâlinde sulh hukuk hâkimi yeter gelirli tarımsal arazi ve yan sınai işletmenin ekonomik gelir ve bütünlüğünü sürdürme imkânını ve mirasçıların kişisel durumlarını göz önünde bulundurarak yan sınai işletmenin birlikte veya ayrı olarak devrine ya da satışına karar verir. 8/C maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi gereğince mirasçılar arasında limited şirket kurulması hâlinde yeter gelirli tarımsal arazilere sıkı şekilde bağlı olan yan sınai işletme de şirketin mal varlığına dâhil edilir.

İstisnalar ve muafiyetler

Madde 8/I - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) 8/C maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi gereğince kurulacak limited şirketlerin tescil işlemi tamamlanıncaya kadar yapılacak işlemler harçlardan, bu işlemlerle ilgili düzenlenecek kâğıtlar damga vergisinden müstesnadır. Türk Ticaret Kanununda yer alan limited şirket kurulmasına ilişkin sermaye ve diğer şartlar, 8/C maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi gereğince kurulacak limited şirketler için aranmaz.

Yeter gelirli tarımsal arazilerin mülkiyetinin devri konusunda anlaşmaları durumunda mirasçılar, bu taşınmazların devri ile ilgili yapılacak işlemlere ilişkin harçlardan ve bu işlemlerle ilgili düzenlenecek kâğıtlara ilişkin damga vergisinden muaftır.

Önalım hakkı

Madde 8/İ - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) 8/C maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uyarınca aile malları ortaklığı veya kazanç paylı aile malları ortaklığı kurulduğu takdirde, ortaklardan birinin payını üçüncü bir kişiye satması hâlinde, diğer ortaklar önalım hakkına sahiptir. Tarımsal arazilerin satılması hâlinde sınırdaş tarımsal arazi malikleri de önalım hakkına sahiptir. Tarımsal arazi, sınırdaş maliklerden birine satıldığı takdirde, diğer sınırdaş malikler önalım haklarını kullanamaz. Önalım hakkına sahip birden fazla sınırdaş tarımsal arazi malikinin bulunması hâlinde hâkim, tarımsal bütünlük arz eden sınırdaş arazi malikine önalıma konu tarımsal arazinin mülkiyetinin devrine karar verir. Önalım hakkının kullanılmasında Türk Medenî Kanunu hükümleri uygulanır.

Sona erme ve tasfiye

Madde 8/J - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) 8/C maddesinin birinci fıkrasına göre kurulan aile malları ortaklığının, kazanç paylı aile malları ortaklığının veya limited şirketin; herhangi bir nedenle sona ermesi ve tasfiye olması hâlinde, bu ortaklıklara veya limited şirketlere ait tarımsal araziler, yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin altında kalacak şekilde bölünemez.

Tarımsal arazi edindirme iş ve işlemleri

Madde 8/K - (Ek: 30/4/2014-6537/5 md.) Bakanlık, yeter gelirli tarımsal arazileri ekonomik, ekolojik ve sosyal açıdan azami oranda verimli kılmak ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünü artırmak için gerekli tedbirleri alır. Ayrıca; tarım arazilerinin değerinin tespiti, kredi temini, ortakçılık, yarıcılık, kiracılık işlerinin düzenlenmesi, kira bedellerinin tespiti ve üretime yönlendirilmesi, arz talep listelerinin oluşturulması, alıcı, satıcı ve kiracıların anlaşmaları konusunda doğrudan aracılık yapılması, bu alanda ilgili kamu idareleri ile yürütülecek politikalar konusunda iş birliği yapılması ve kredi işlemlerine teknik destek sağlanması gibi iş ve işlemleri yapar veya yaptırır. Bu Kanunun uygulanması ile ilgili olarak, ihtiyaç duyulması hâlinde, yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünün altındaki tarımsal arazileri yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğüne çıkarmak veya mülkiyetten kaynaklanan ihtilafları gidermek amacıyla kamulaştırma, alım ile satım işlemleri Bakanlığın talebi üzerine Maliye Bakanlığınca ilgili mevzuatına göre yerine getirilir. Kamulaştırma ve alım işlemleri gerektiğinde Hazineye ait taşınmazların trampası suretiyle de yapılabilir.

5488 Sayılı Tarım Kanunu

2006 yılında yürürlüğe giren 5488 sayılı Tarım Kanununda amaç “Bu Kanunun amacı; tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır.” şeklinde konulmuştur.

Bu kanunun tanımlar başlığı altındaki 3. maddesinin i bendinde tarımsal işletme ilk kez tarif edilmiştir. Bu kanuna göre tarımsal işletme “Üretim faktörlerini kullanarak; bitkisel ve/veya hayvansal ve/veya su ürünlerinin üretimi için tarımsal faaliyet yapan veya söz konusu tarımsal faaliyete ilave olarak işleme, depolama, muhafaza ve pazarlamaya yönelik faaliyetlerde bulunan işletmeyi,” şeklinde tarif edilmiştir.

3.3 Tapu Kadastro ile ilgili Kanunların Tarihsel Gelişimi

5602 sayılı Tapulama Yasası

Tapulama Yasası 22 Mart 1950 yılında Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve amacı ilk maddelerinde aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

Madde 1 — İl ve ilçelerin belediye sınırları dışında kalan bütün tapusuz gayrimenkul mallar bu kanun hükümlerine göre tapulanarak ve tapulu olanların da kayıtları yine bu kanun hükümlerine göre yenilenerek kadastro planları vücuda getirilir.

Madde 2 — Arazi kadastrosu işleri için her ilin merkez ilçesi ile diğer ilçeleri birer bölge, her bucak merkezi ile her köy birer birlik sayılır. İl ve ilçe merkezlerinin belediye sınırları dışında kalan yerlerinin bağlı bulundukları mahaller birer birlik sayılır. Bir mahalleye bağlı olmayan yerleri bu kanunun tatbikatına münhasır olmak üzere münasebetine göre mevcut mahallelerden bir veya birkaçına bağlamaya arazi kadastrosu müdürü yetkilidir.

Madde 3 — Arazi kadastrosu işleri her bölgede bir müdür tarafından idare olunur ve müdüre lüzumu kadar teknisyen ve yardımcısı, kâtip, daktilo, jaloncu ve hademe verilir .

766 sayılı Tapulama Kanunu

Tapulama Kanunu 28/06/1966 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve amacı ilk maddesinde aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Umumi hükümler Kanunun konusu ve uygulama alanı

Madde 1 — Tapulamaya başlandığı tarihte il ve ilçelerin merkez belediye sınırları dışında kalan gayrimenkullerden tapusuz olanlarını bu kanun hükümlerine göre tapulamak ve tapulu olanların da kayıtlarını bu kanun hükümlerine göre yenilemek suretiyle kadastro plânları tanzim ve tapu sicilleri tesis olunur. Bu kanunun tanzim ettiği idari ve kazai faaliyetler kanunun şümülü içinde bulunan bütün gayrimenkuller hakkında kadastro plânlarının tanzimini, hak sahiplerinin doğru olarak taymini ve tescile tabi gayrimenkullerin sicil harici bırakılmamasını istihdaf eder.

3402 sayılı Kadastro Kanunu

Bu Kanun 21/06/1987 yılında Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve amacı ilk maddesinde aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

Amaç: Madde 1 – (Değişik: 22/2/2005 – 5304/1 md.) Bu Kanunun amacı, ülke koordinat sistemine göre memleketin kadastral veya topoğrafik kadastral haritasına dayalı olarak taşınmaz malların sınırlarını arazi ve harita üzerinde belirterek hukukî durumlarını tespit etmek suretiyle 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun öngördüğü tapu sicilini kurmak, mekânsal bilgi sisteminin alt yapısını oluşturmaktır.

Yukarıda kanun maddeleri verilen ülkemizdeki kadastro tarihinin kısa bir özeti aşağıda verilmiştir. Çünkü tarımsal miras hukukundan bahsedebilmek için kadastronun bu tarihi gelişimi hakkında fikir sahibi olmak gerekmektedir.

Ülkemizin bugünkü anlamda kadastro çalışmaları 15.3.1950 gün ve 5602 sayılı Tapulama Yasası ile başlamıştır. Bu yasanın gerekçesinde, kırsal alan kadastrasına farklı bakılması gerektiğini savunan ifadeler bulunmaktadır:

Şehirlerde uygulanan kadastronun Türkiye'nin kırsal alanına da uygulanırsa yüzyıllar gerekeceğini, bunun yerine “kadastrsuz bir tapulama” yapılması fikri ileri sürüldüğü ve bununla ilgili iki yasal teşebbüsün 1940 ve 1941 yıllarında kadük olduğu yazılmaktadır. “Basit bir tahrir yerine planlı ve kadastral bir tahrir imkanının tahakkuk ettirilmesi halinde zamanın kısılacacağı” belirtilmiştir.

Daha sonra kadastro çalışmalarının hukuki ve fenni aşamaları irdelenmekte ve sonunda yasanın kabul edilmesi ile önce bir senet verilmesini sağlayacak bir tapulama ve bundan sonra da fenni işler yapılarak planlar ve yüz ölçümler bulunacaktır.

5602 sayılı yasanın gerekçesinde, “kırsal alan için, Medeni Kanun'un hedeflediği hukuki kadastro bu kez iki aşamalı gerçekleştirilecektir. Önce hukuki tespit ve sınır tahdidi, daha sonra da ölçme işleri. Bundan sonra siciller ve kadastro planı ile hukuki kadastro kurulmuş olacaktır.” İfadesi yer almaktadır. Ne var ki daha sonra gelişmeler ve uygulamalar farklı olmuştur. Yasanın yürürlüğe girmesi ile kadastro çalışmalarına hızlı bir şekilde başlanmıştır. Önceleri ilkel ölçme yöntemleri ile çalışılmış, daha sonra kutupsal alım yöntemi tüm ölçme ekiplerince uygulanan yöntem olmuştur. Kutupsal alım yöntemi; nirengiye dayanmayan, bağımsız, kapalı poligonlar oluşturularak ve yatay uzunluk ve açılar ile poligonları 1/2000 ve 1/5000 ölçeğinde çizerek, kaçınılmaz ölçme hatalarını da grafik olarak ve çizim sırasında dengeleyerek uygulanmıştır.

Daha sonra yapılan takeometrik ölçmelerle belirlenen parsel sınırları ve yüzölçümü değerlerinin yeteri güveni sağlayamaması doğaldır. Bu uygulamalar 1959 yılında, yerel nirengi ağlarının oluşturulması hesaplı poligon uygulamaları ile daha güvenilir bir duruma getirilmiş ve uygulamalar bu biçimde sürmüştür.

Arazi kadastrosu çalışmaları, 1955 yılında Arazi Kadastrosu ve Fotogrametri Dairesi'nin kurulması ve Türkiye'de yetişen mühendislerin katılımı ile, kadastro çalışmalarına başlanıldığı günlerden itibaren sözü edilen ve önerilen fotogrametri yönteminin uygulanmaya başlaması ile yeni bir güç kazanmıştır. İlk fotogrametrik çalışmalar 1957 ve 1958 yıllarında büyütülmüş hava fotoğrafları üzerine parsel sınırlarının çizilmesi ile oluşturulan identifikasyon fotoğrafları ile gerçekleştirilmiş, ancak bunlar kadastro planlarına dönüştürülemediği için bu yöntemden vazgeçilmiş, standart stereo değerlendirme yöntemi uygulanmıştır. Önce 1/5000 ölçekli fotogrametrik haritalar üretilmiş, daha sonra da arazi çalışmaları ile bu haritalar kadastro haritası biçimine dönüştürülmüştür.

1963 yılından başlayarak kadastro çalışmaları planlı bir anlayış içinde ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda bir sektör olarak kabul edilmiş, beş yıllık ve yıllık kalkınma planları ve programları çerçevesinde Standart Topoğrafik Kadastral Haritalar üretimi sürdürülmüştür.

1987 yılında kentsel ve kırsal alanlardaki kadastro uygulamaları arasındaki farklar kaldırılmıştır. Yaşayan vd. 1990'lı yıllarda ve günümüzde çağdaş teknolojik olanaklarla kadastro çalışmaları sürdürülmekte, daha nitelikli kadastro haritaları üretilmektedir. Türkiye kadastrosu bugünlerde, bir iki sorunlu yer dışında tamamlanmış olacaktır. Çağdaş teknolojiler terimi ile, küresel konumlama sistemleri, elektronik takeometreler ve sayısal fotogrametri anlatılmak istenmiştir. Mekansal bilgi sistemlerinin sağladığı olanaklar ise, kadastro haritalarının yerini kadastro bilgi sistemlerin alması sonucunu doğurmuştur. TAKBİS bu alanda önemli bir atılım, önemli bir başlangıçtır.

Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi Yönetmeliği (TÜKAS)

5488 Tarım Kanununu 6. ve 7. Maddesine istinaden 18 Şubat 2014 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik ile tarımsal işletmelerin tüm varlıklarının kayıt altına alınması kararlaştırılmıştır. Burada amaç ülkemizin tarımsal üretim miktarının kayıt altına alınması ve sağlıklı istatistiğinin tutulması temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu çalışmalar Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde devam ettirilmektedir.

4. Tartışma

4.1 Tarımsal Miras Hukukunun 1926-1984 yılları

Osmanlıdan Cumhuriyet dönemine tarımsal miras hukukumuz önemli değişiklikler göstermiştir. Osmanlı zamanında başlayan bireysel mülkiyet sahipliği Cumhuriyet döneminde devam etmiştir. Cumhuriyetin 1950 ile 1980 yıllarında yılların da çiftçilerin topraklandırılması konusunda çalışmalar devam etmiştir. Bu yıllarda özellikle 4753 ve 1757 sayılı yasalarla feodal yapının kırsal alanda yıkılarak vatandaşlık bağı sağlam bir şekilde ülkesine bağlı yurttaş oluşturmak istenmiştir. Bu nedenle devletin arazileri çiftçilere dağıtılarak hem geçimlerini sağlamak ve hem de tarım arazilerinin verimli şekilde kullanılması hedeflenmiştir.

Bu dönem içinde öncelik topraksız ve az topraklı çiftçilerin topraklandırılması üzerinde ağırlıkla durulmuştur. Devlet eliyle topraklandırılan çiftçilere verilen arazilerin miras ve satış yoluyla daha küçük parçalara ayrılmasını engelleyen tedbirler konulmuştur. Ancak bu tedbirlerin konulduğu tarım arazisi miktarı toplam arazi miktarının ancak %1 oranında idi. Bununla birlikte bu %1’lik arazilerin bile miras ve satış yoluyla bölünmesinin ne kadarının takip edilebildiği net değildir.

Bu dönemde tarım arazileri ve tarımsal işletmeler miras ve satış yoluyla Türk Medeni Kanunu kapsamında diğer menkul ve gayrimenkul değerler gibi hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan devredilmiştir.

4.2 Tarımsal Miras Hukukunun 1984-2000 Yılları

1984 yılında Milli Güvenlik Kurulu’nun da tavsiyesi ile 3083 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasa da çiftçilerin kendi geçimini sağlayabilecek toprak büyüklüğü “arazi normu” şeklinde belirlenmiş ve buna göre topraksız çiftçilerin devletin arazileri ile topraklandırılması temel amaçlar arasında yerini almıştır. Bununla birlikte arazi toplulaştırma çalışmaları kanuni bir zemine oturtulmuştur. 1984 yılından sonra özellikle hazine arazilerinin topraksız köylüye dağıtılması konusunda yoğun çaba harcanmıştır. Ancak her ne kadar hazine arazileri devletin malı olsa da sahada durumun bu şekilde olmadığı ve bu arazileri birçok kişi tarafından sahiplenildiği sorunu eskiden olduğu gibi yine en büyük sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Özel mülkiyetin miras ve satış yoluyla parçalanması işlemleri de 3083 sayılı yasa kapsamında olmayan %80 lik ülke topraklarında TMK kapsamında diğer para ve mallar gibi mirasçılar arasında bölüşülmeye devam edilmiştir. 3083 sayılı yasa kapsamındaki uygulama bölgelerinde yaklaşık ülkemiz tarım arazilerinin %20’lik kısmında ise en azından miras ve satış yoluyla belirlenen arazi normunun altında bölünmesi ve parçalanması engellenmiştir.

4.3 Tarımsal Miras Hukukunun 2000-2014 Yılları

2000 yılından sonra Avrupa Birliği'ne giriş çalışmaları hızlanmıştır. Bu süreçte Avrupa Birliği'nin de etkisi ile tarımsal desteklemelerin bir düzene sokulması amacıyla doğrudan gelir desteği mekanizması kurulmuştur. Bu sayede tarımsal arazilere tapu sahibi olanlar destekleme kapsamına alınmış ve destekler tapu üzerinden yani kişilerin sahip olduğu tapulu arazileri üzerinde desteklemelere başlanmıştır. Bu sayede tarımsal alanlardaki kadastro problemleri ön plana çıkmış ve kadastro çalışmalarının hızlanmasına neden olmuştur.

Yine Avrupa Birliği'nin de etkisi ile toplulaştırma çalışmaları hızlanmış ve ülkenin gündemine oturmuştur. Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık seviyelerinde toplantılar ve proje tanıtımları ile arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri çok yoğun bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Bu sayede ülkemizin tarım arazilerinin ve tarımsal işletmelerinin ne kadar parçalı ve dağınık olduğu yapılan özel çalışmalarla net olarak ortaya konulmuştur. Birçok araştırmada miras ve satış yoluyla tarımsal işletmelerimizin dağınık ve parçalı olduğu belirtilse de gelişen uydu teknolojisi ile tarım arazilerinin bu durumunun net olarak ortaya konması tarımsal miras hukukumuzun sorgulanmasına ve yeni tedbirler alınması noktasına getirmiştir.

Bu amaçla ilk olarak ülke çapında tüm tarım arazilerini kapsayacak şekilde ilk düzenleme 5403 sayılı yasada değişiklik yapan 5578 sayılı kanun ile asgari tarımsal arazi büyüklükleri belirlenmiş ve bu belirlenen rakamların altına düşecek her türlü iş ve işlemler yasaklanmıştır. Bu hükmü içeren madde 5403 sayılı yasaya aşağıdaki şekliyle 2007 tarihinde işlenmiştir.

“Tarımsal faaliyetin ekonomik olarak yapılabilirdiği en küçük alana sahip ve daha fazla küçülmemesi gereken yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğü, bölge ve yörelerin toplumsal, ekonomik, ekolojik ve teknik özellikleri gözönüne alınarak Bakanlık tarafından belirlenir. Belirlenen küçüklüğe erişmiş tarımsal araziler miras hukuku bakımından bölünemez eşya niteliğini kazanmış olur. Tarımsal arazinin bu niteliği tapu kütüğüne şerh edilir.

Belirlenen parsel büyüklüğü; mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 hektar, dikili tarım arazilerinde 0,5 hektar, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 hektar ve marjinal tarım arazilerinde 2 hektardan küçük olamaz. Tarım arazileri bu büyüklüklerin altında ifraz edilemez, bölünemez veya küçük parsellere ayrılamaz. Ancak çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak istekleri olan bitkilerin yetiştiği yerler ile seraların bulunduğu alanlarda, yörenin arazi özellikleri daha küçük parsellerin oluşmasını gerekli kıldığı takdirde, Bakanlığın uygun görüşü ile daha küçük parseller oluşturulabilir.”

Ancak yasal mevzuat olmasına rağmen bu asgari tarımsal arazi büyüklüğünün altına düşecek iş ve işlemler düzenli olarak takip edilememiştir. Zaten bu takibi yapacak bir kanuni düzenlemede yapılmamıştır. Görev tanımı ve şekli yapılmamıştır.

4.4 Tarımsal Miras Hukukunun 2014-2020 Yılları

2005-2010 yılları arasında arazi toplulaştırma çalışmalarına hız verilmiş ve bu esnada ülkemizin tarım arazilerinin çok parçalı ve çok hisseli yapısı ülke gündemine oturmuştur. Yapılan çalışmalarda ülkemizdeki her iki kişiden birinin üzerinde tarım arazisi olduğu ve 32 milyon adet tarım parselinin oluşmuş olduğu tespit edilmiştir. Bu tarım parsellerinin ülkemiz nüfusu olan 80 milyon kişiden 40

milyon kişi üzerinde tarım arazisi olduğu anlaşılmıştır. Bu duruma daha fazla katlanılamayacağı anlaşıldığından çok önemli yasal düzenlemeler yapılması gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Çünkü artan nüfusun gıda ihtiyacının, bu denli parçalanmış ve satış ve miras yoluyla her geçen gün daha fazla parçalanan tarım arazileri ile karşılanamayacağı anlaşılmıştır. Kişilerin üzerinde miras yoluyla intikal eden santimetre kare düzeyinde bile hisselerin olduğu görülmüştür.

Bu nedenle çok geniş bir çalışma başlatılmış ve Türk Medeni Kanunundaki bazı maddelerin de 5403 sayılı yasaya aktarılmasını sağlayan 6537 sayılı Kanun, TBMM'de tüm muhalefet partilerinin de desteğini alarak kabul edilmiştir. Belki de Cumhuriyet tarihinde bu denli kabul gören başka bir yasanın olmadığı düşünülebilir. TBMM'de 550 milletvekilinin yaklaşık 466'sı bu yasaya evet demiştir.

6537 sayılı yasal düzenleme öncesi yapılan görüşmelerde Adalet Bakanlığı bürokratlarının “Siz kim oluyorsunuz da Türk Medeni Kanunu'nda düzenleme yapmaya kalkıyorsunuz” şeklinde Tarım Bakanlığı bürokratlarına serzenişlerde bulunulmuş olduğu gerçeği bu kanunun önemini ortaya koyan bir anekdot olarak hatıralarda kalacaktır.

5403 sayılı yasada değişiklik yapan 6537 sayılı yasa ile ülkemizin her ilçesinin yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri kanun ekine konulmuştur. Bu belirlenen büyüklükteki tarım arazilerin miras ya da satış yoluyla daha küçük parçalara ayrılması kesin olarak yasaklanmıştır. 15 Mayıs 2014 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren yasa ile ortaya konulan bu kural Türk Medeni Kanununda var olan özgüleme kavramını daha net ortaya koymuştur. Bununla birlikte bu iş ve işlemlerin yürütülmesinde Tarım ve Orman Bakanlığı net olarak görevlendirilmiş ve gerekli altyapı oluşturulmuştur.

Bu yasadaki Tapu Müdürlüklerindeki tarım arazileri ile ilgili miras, satış ve benzeri her türlü devir ve temlik işlemlerinin uygunluk kontrolleri için Tarım ve Orman Bakanlığı birimlerine soru konusu edilmekte ve bu yasaya aykırı işlemlere izin verilmemektedir. Bu uygunluk kontrol işlemleri 1984 yılında yasalaşan 3083 sayılı kanun kapsamındaki Tarım Reformu Uygulama Alanlarında o yıllardan beri yapılmakta idi. Ancak Tarım Reformu Uygulama Alanı olmayan yerlerde uygulanmıyordu.

Yasanın yürürlüğe girmesinden sonra tüm tarım arazileri bu düzenleme kapsamında işlem görmektedir. Bu yasal mevzuata uygun olmayan hiçbir işlem yapılamamaktadır.

Ancak bu yasa ile tarımsal işletmeler sadece sahip olduğu tarımsal arazilerin miktarı üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır. Oysa Türk Medeni Kanunundaki özgüleme ile ilgili maddelerinin 5403 sayılı kanuna eklenmesinde “yan sınaî” işletme adı altında bir başlık bulunmaktadır. Bu başlık altındaki amaç tarımsal işletmelerin arazi varlığı ve bu arazilerin üzerinde bulunan tüm tarımsal değerlerin birlikte değerlendirileceği düşünülmelidir. Ancak uygulamada henüz böyle bir çalışma yapılamamaktadır.

5403 sayılı yasada 2014 tarihinde yapılan değişiklik ile ekonomik bütünlük kavramı getirilmiştir. Bu kanuna bağlı çıkarılan yönetmelikte aynı ilçe sınırları içinde olmak kaydıyla 10 km çapındaki belirli büyüklükteki tarım arazileri tek bir işletme olarak kabul edilmekte ve bu araziler farklı parsellerden oluşsa bile birbirinden ayıramaz bütünlük oluşturur denilmektedir. Bu ekonomik bütünlük oluşturan parsellerin satış ve miras yoluyla ayrı ayrı devrine izin verilmemektedir.

Kanunun çıktığı 2014 tarihinden sonra bu ekonomik bütünlük kavramı vatandaşın başlangıçta şaşkınlıkla karşıladığı bir durum olmuştur. Bununla ilgili şikayetler çok üst seviyelere ulaşmıştır. Ama zamanla toplumda bu anlaşılmış ve ilk dönemdeki şikayetler azalmıştır. Özellikle tarım arazilerinin satış işlemlerinde toplumun önemli bir kesimi bunu kabul etmiş gibi görünmektedir.

Ancak miras yoluyla intikallerde ekonomik bütünlük kavramı halen istenilen düzeyde kabul görmüş değildir. Bundan dolayı 2014 yılından 2020 yılına kadar üzerinde tarım arazisi olan yaklaşık 1 milyon murisin intikal işlemleri kanunun öngördüğü şekilde yapılmamıştır.

Tarımsal arazilerin intikali konusunda Osmanlıdan günümüze vatandaşın alışık olduğu sistemin dışında bir mekanizma geliştirilmiştir. Bu yeni duruma toplumun ve sosyal yapımızın ne kadar uyabileceği merak konusudur. Çünkü tarım arazilerinin bir anda bu kadar net bir şekilde miras hukukunun değiştirilebileceği akla gelmemiş ve tarım arazileri üzerindeki yapılar bu şekilde kurulmamıştır.

Kanunda belirtilen yeter gelirli işletmeye sahip bir çiftçinin ölümü sonrasında bu arazilerin kime devredileceği konusu mirasçılarının daha önce hiç düşünmediği bir durumla karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştur.

Ülkemizde tarımsal işletmelerin tüm varlıklarının bir kayıt sistemi altına alınması çalışmaları Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi (TİKAS) sistemi ile yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu kayıt sisteminde tarım arazisi, alet ekipman, hayvan varlığı, yan sinai işletme olarak tanımlayabileceğimiz ahır, samanlık, depolama tesisleri, sulama tesisleri, kuyular, kurutma tesisleri gibi tarımsal üretimin parçası olan yapıların miras hukuku açısından değerlendirilebilecek yapı kurulmalıdır.

Tarımsal işletmelerin miras hukuku açısından intikallerinde işletmenin tüm değerlerinin belirli bir kayıt sisteminde kayıt altına alınması ve bunun takibinin yine Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından takip edilebilmesi gerekmektedir. Bu aşamada bunun yapılması kolay görülmemektedir. Bunun bir standardının oluşturulması ve kayıt sisteminin güvenilir şekilde kayıt altına alınması ve takibinin yapılabilmesi gereklidir.

5. Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk ve kurucu iradenin büyük bir hayali olan toprak reformu günümüze kadar ağır aksak ilerlemiştir. Topraksız ve az topraklı çiftçilerin kendi yaşamlarını rahatça devam ettirebilecek tarım arazileri ile topraklandırılması çalışmaları çok azalsa da halen (3083 sayılı Kanun ile) devam etmektedir. Ancak daha önceden devletçe verilen arazilerin miras ve satış yoluyla parçalanması Türk Medeni Kanun kuralları çerçevesinde devredilmiş ve özel yasalarla parçalanması engellenememiştir.

Tarımsal miras hukukundan bahsederken ülkemizin kadastral durumuna da bakmak gereklidir. Ülkemiz kadastro 2020 yılı için bile %98 civarında tamamlanmıştır. Kadastro çalışmaları 1963 yılından itibaren kırsal alanı da içine alacak şekilde sistemli bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır.

Kadastro olmayan bir alanın hukuku alışlagelmiş davranışlarla sağlanmıştır. Kadastro yapılan ve resmiyet kazanan tarım arazileri ve tarımsal işletmelerin miras hukuku günümüzdeki anlamı ile

ülkemizde 1980 yıllarından sonra işletilmeye başlandığını söylemek çok büyük bir hata olmaz. Ancak çok sınırlı da olsa 1961 yılında birden fazla tarım arazisine sahip çiftçilerin arazilerini bir araya toplamak için arazi toplulaştırma çalışmaları da ülkemizde ilk kez başlatılmıştır.

1926 yılından 2014 yılına kadar geçen sürede Medeni kanunlarımızda var olan tarımsal işletmelerin parçalanmadan diğer mirasçılara özgülenmesi neredeyse hiç yapılamamıştır. Bununla ilgili daha detaylı çalışma yapılması gerekmektedir. Çünkü bu maddelerin takibini yapacak bir alt yapıda zaten oluşturulamamıştır.

5403 sayılı yasada 2014 tarihinde yapılan değişiklik ile tarım arazilerinin her ne sebeple olursa olsun belirlenen büyüklüğün altına düşecek işlemler yasaklanmıştır. Bununla birlikte yukarıda özetle anlatılan ekonomik bütünlük kavramının özellikle miras açısından ne kadar uygulanabileceğini zaman gösterecektir.

Türkiye'nin tarımsal miras hukuku, tarımsal yapının tam olarak yerine oturmadığından dolayı ağır aksak ilerlemektedir. Diğer menkul ve gayrimenkul miras hukuku ile aynı şekilde yıllarca uygulanagelmıştır. Bunun tam olarak uygulanabilmesi için öncelikle tarımsal değerlerin tarım arazileri ile birlikte net bir şekilde kayıtlı hale getirilmesi ve bunun yasal bir zemine oturtulması gerekmektedir. Bu kısa sürede yapılabilecek bir husus gibi görünmüyor.

Avrupa'nın ve Dünyanın gelişmiş toplumlarında olduğu gibi tarımsal işletmeler şeklinde tarımsal alt yapının oluşturulmasından sonra tarımsal miras hukukunun tam olarak uygulanabileceği düşünülmektedir. Bu uygulama tek başına tarım sektörünün baş edebileceği bir durum değil aslında. Mevcut tarımsal miras hukukunun tam olarak uygulanması halinde tarım sektöründen çıkan kişilerin hayatlarını devam ettirebilecek alanlara aktarılabilmesi gerekmektedir.

Tüm olumsuz yönlerine rağmen en son yapılan tarımsal miras hukuku düzenlemesi ülkemiz tarımının eskiye göre daha iyi noktalara götüreceği, toplumun bu kurallara zamanla alışarak hayatlarına ona göre yön vereceği düşünülmektedir. En son tarımsal miras hukuku ile ilgili düzenlemelerin yapılması en azından daha kötüye gidişi engelleyeceği aşıkardır.

3. ICHUS

Kaynaklar

- ACAR Yalçın, Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963), Uludağ Üniversitesi Basımevi 1991, Bursa
- AKALIN Güneri, Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 384, Ankara 1975
- AKSOY Suat, Toprak Reformunun Hukuki Esasları, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1964
- Aksöz, İ., 1973. "Toprak Reformu ve Türkiye'de Toprak Reformuna İhtiyaç", Ankara.
- Anonim, 2005. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu.
- Anonim, 2019. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu.
- Anonim, 2000. Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Anonim, 1999. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı "Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa Orta ve Uzun Dönem Stratejileri", Ankara.
- Barkan. Ömer L., 1946. "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Reformun Ana Meseleleri", İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul.
- Demirel, Z., Gülsever, F.Z., 2007. "Land Reform And Practices In Turkey, Effective And Sustainable Land Management, Unece Wpla Workshop", Munich, Germany.
- Dağdeviren, N., 2000. "Türkiye'de Toprak Reformu (1923-1950)" Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Eren, Fikret., 2009 Toprak Hukuku (Bu kitabın ilk 2 basımı Prof. EREN tarafından yazılıp yayınlanmış, daha sonra Prof. Başpınar, işleyici ve ikinci yazar olarak bu kitaba katılmış ve bundan sonra kitap, 3 baskı daha yapmıştır.) Ankara 2009.
- Eren, Fikret. 1982 "Toprak ve Tarım Reformu" Atatürk ve Hukuk, sayfa 162, Ankara.
- HATİPOĞLU Şevket Raşit, Türkiye'de Ziraî Buhran, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları No:39. Ankara 1936
- İLKİN Akın, Türkiye'de Ziraî Gelişme Şartlarının Tahlili, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul 1964.
- Karakaş, G., 2005. "Atatürk Dönemi Toprak Reformu Girişimleri" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Keşli, Y., (2010) Miras Kredisi, Ziraat Mühendisliği Dergisi, Temmuz-Aralık 2010 Sayı: 355, Sayfa 44-47 (<http://dergi.tzymb.org.tr/>)

Keşli, Y., (2011) Çevre Amaçlı Arazi Topplulaştırması, II.Toprak ve Su Kaynakları Kongresi Cilt II sayfa 709-714, 22-25 Kasım 2011 Kızılcahamam Ankara

Keşli, Y., (2010) 3083 Sayılı Kanun Kapsamında Çiftçileri Topraklandırma Çalışmaları, Ziraat Mühendisliği Dergisi, Ocak-Haziran 2010 Sayı: 354, Sayfa 28-34, (<http://dergi.tzymb.org.tr/>)

Keşli, Y., (2011) Çiftçiyi Topraklandırma Çalışmaları, Uluslararası Katılımlı I. Ali Numan Kırac Tarım Kongresi ve Fuarı 27-30 Nisan, 2011, Sayfa 93, Eskişehir.

Keşli, Y., (2011) Arazi Bankacılığının Ülkemizde Uygulanması, Ziraat Mühendisliği Dergisi, Ocak-Haziran 2011 Sayı:356, Sayfa 10-17 (<http://dergi.tzymb.org.tr/>)

KÖYLÜ Kazım, Türkiye'de Büyük Arazi Mülkleri ve Bunların İşletme Şekilleri, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Yayın No:154, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1947

Korkut, S., 1984. "Toprak Reformu ve Türkiye", Ankara.

MİLLÎ Eğitim Bakanlığı, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Maarif Matbaası, İstanbul 1945

ÖNAL Nevzat Evrim, Türkiye'ni İktisadi ve Siyasi Tarihinde Toprak Reformu Tartışmalarının Rolü, Toprak Mülkiyeti Sempozyum Bildirileri, Memleket Yayınları, Ankara, 2010

Özen, H., 1978. "Türkiye'de Kadastronun Toprak ve Tarım Reformuna Etkileri", Toprak Reformu Kongresi, Ankara.

SİLİER Oya, Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938), Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981

Sayın C Ve Ark (2017) Türkiye'de Toprak Parçalanması Ve Miras Hukuku, Mediterranean Agricultural Sciences (2017) 30(3): 213-218 Doi:10.29136/Mediterranean.

Suiçmez B., Güler N., 2005. "Türkiye'de Toprak Reformu Sorunsalı ve TMMOB", Toprak Reformu Kongresi 11 – 13 Kasım 2005, Şanlıurfa.

Toklu N., (2010), Türkiye'de Toprak Reformu Politikalarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Harita Mühendisliği

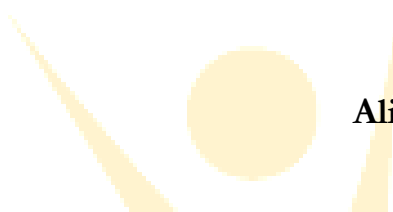
TÜRKDOĞAN Orhan, Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Dede Korkut Yayınları, Sebül Matbaacılık, İstanbul 1977

http://www.tarimziraat.com/tarim_sozlugu/tarimsal_isletme/tarimsal_isletme_nedir/2013

<https://www.resmigazete.gov.tr/>

<http://tay.tarbil.gov.tr>

<http://www.tuik.gov.tr/>

Bizans İmparatorluğu'nda Bir Kültür Merkezi: Mistra*A Cultural Center in the Byzantine Empire: Mistra***Ali Genç¹****Abstract**

During the last period of the Byzantine Empire, some cities had been known as centers where scientific and cultural activities were widely carried out. Along with Istanbul, the capital of the Empire and the center of scientific activities, the city of Mistra on the Peloponnese peninsula had become one of these centers. City of Mistra, had become the capital of the Peloponnese in the middle of the XIV. century, and had started to develop rapidly. After the conquest of Istanbul, the city of Mistra, which retained its existence as a remnant of the Byzantine Empire, survived for a few more years and subsequently had been conquered by the Ottomans. This paper aims to explain the conditions that make Mistra a cultural center and the areas in which scientific activities are more concentrated. In addition, the people and studies that take an important place in the scientific activities in Mistra and the effects of these studies in the scientific world will be evaluated.

Keywords: Byzantine, Morea, Mistra, Plethon, Science

Özet

Bizans İmparatorluğu'nun son döneminde bazı kentler ilmi ve kültürel faaliyetlerin yaygın olarak gerçekleştirildiği merkezler olarak tanınmışlardır. İmparatorluğun başkenti ve ilmi faaliyetlerin merkezi olan İstanbul ile birlikte Mora yarımadasındaki Mistra şehri bu merkezlerden biri olmuştur. Mistra şehri, XIV. yüzyıl ortalarında Mora Despotluğu'nun başkenti olmuş ve hızla gelişmeye başlamıştır. İstanbul'un fethinden sonra, Bizans İmparatorluğu'nun kalıntısı olarak varlığı koruyan Mistra şehri birkaç yıl daha ayakta kalmış ve sonrasında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Bu bildiri, Mistra'nın kültürel bir merkez olmasını sağlayan koşullar ve ilmi faaliyetlerin daha çok hangi alanlarda yoğunlaştığını anlatmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Mistra'daki ilmi faaliyetlerde önemli yer tutan kişi ve çalışmalar ile bu çalışmaların ilim dünyasındaki etkileri değerlendirilecektir.

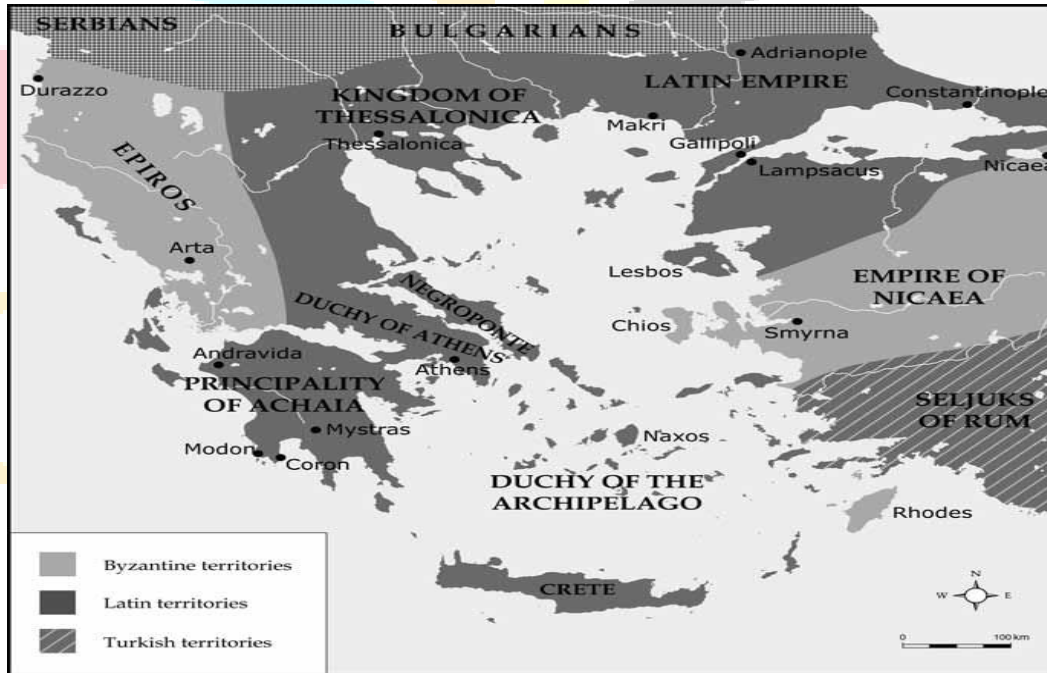
Anahtar Kelimeler: Bizans, Mora, Mistra, Plethon, Bilim

¹ Dr. Arş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa, aligencbu@gmail.com

Giriş

Mistra şehri, Mora yarımadasının güneyinde Antik Sparta bölgesi yakınlarında kurulmuştur. Mora ve çevresi IV. Haçlı seferine kadar Bizans hakimiyetinde kalmış ancak 1204'te Haçlılar İstanbul'u işgal etmiş ve burada bir Latin krallığı kurulmuştur (Villehardouin, 2008: xlvii-lvi; Runciman, 2008: 107-111). Haçlılar, imparatorluğun çeşitli bölgelerini de kendi aralarında paylaşmış ve Mora çevresinde Frank prensi Geoffrey Villehardouin ile Guillaume de Champlitte tarafından Akhaia veya Mora adıyla anılan prenslik kurulmuştur (Miller, 1908: 38-40). Kardeşinin ölümü sonrasında veraset meseleleri ile ilgilenmek için Fransa'ya giden Guillaume de Champlitte 1209'da ölmüştür. Ondan hemen sonra Mora'da vekil olarak bıraktığı yeğeni Hugh de Champlitte de ölünce Geoffrey Villehardouin Akhaia prensi olmuş Villehardouin ailesi prensliğin yönetiminde tek başına hakim olmuştur (Tozer, 1883: 172; Longnon, 1969: 237-240).

Geoffrey Villehardouin'in 1245'te ölümünün ardından kardeşi II. William Villehardouin Akhaia hükümdarı olmuştur. Bölgedeki hakimiyet alanını güçlendirmek ve Sparta vadisindeki asi Slav kabilelerini kontrol altına almak isteyen II. William, bahsedilen asi kabilelerin en büyüklerinden biri olan ve Taygetus vadisinde yaşayan Milengileri kontrol altına almak için harekete geçmiştir. William bu amaçla Milengi kabilesinin yakınındaki yolların kontrol edilebileceği ve savunulması uygun bir tepeyi seçerek burada bir kale inşasına başlamıştır. Zirvesine inşa edilmiş eski bir şapelden başka yapı bulunmayan ve *Myzithra* olarak adlandırılan bu ıssız tepedeki kalenin inşası 1249 yılında tamamlanmış ve bu isim zamanla değişerek bölge *Mistra* ya da *Mistras* adıyla anılmaya başlanmıştır (Runciman, 2010: 30).

Harita 1: XIII. yüzyılda Ege kıyıları ve Mora çevresi. (Chrissis ve Carr, 2016: xiii).

Bizans Hakimiyetinde Mistra

Mistra'nın inşası sayesinde asi kabileleri kontrol etme imkanı bulan ve Monemvasia gibi bazı önemli kaleleri ele geçiren II. William Villehardouin, Akhaia prensliğinin sınırlarını genişletmiş ve bölgenin önemli siyasi figürlerinden biri haline gelmiştir (Tozer,1883: 175-176). William'ın giderek güçlendiği bu dönemde, IV. Haçlı seferinden sonra kurulan İznik İmparatorluğu da yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki Latin krallığına karşı üstünlüğü ele geçiren ve İstanbul'un varoşlarına kadar ilerleyen İznik İmparatorluğu'na karşı bölgedeki Latin prenslikleri ve rakip Grek devletleri ittifak kurmuştur. II. William Villehardouin'in de içinde bulunduğu bu ittifak, 1259'da Pelagonia'da yapılan savaşta hezimete uğramış ve William da esir düşmüştür (Akropolites, 2008: 158-160; Shawcross, 2009: 318). 1261'de İstanbul'u işgalden kurtaran ve Bizans tahtına çıkan VIII. Mikhail Palaiologos, esir olan William Villehardouin'i vassallık antlaşması yaparak serbest bırakmıştır. Ayrıca William II. içlerinde Mistra'nın da olduğu bazı kaleleri Bizans kontrolüne girmesini kabul etmiştir. Ancak bu bağlılık uzun sürmemiş ve Venedik ile Papalık tarafından Bizans'a karşı desteklenen William II. antlaşmayı bozarak bağımsız hareket etmeye başlamıştır (Setton, 1976: 98-99). Antlaşmanın bozulması sebebiyle Mora'da Bizans ile Akhaia Prensliği arasında tekrar savaş başlamıştır. VIII. Mikhail tarafından Mora'ya gönderilen ordular hareketin başlarında başarılı sonuçlar elde ederek ilerlemiş ancak savaşın ilerleyen aşamalarında Bizans taaruzu durmuş ve nihayet 1264'te Bizans ordusu Makry-Plagi denilen yerde büyük bir mağlubiyet almıştır (Ostrogorsky, 2015: 419-420). Bu yenilgiden sonraki süreçte William Villehardouin Mistra ve çevresindeki hakimiyetini devam ettirmiş, Mistra'nın Bizans hakimiyetine geçişi ancak onun 1278'de ölümünden sonra gerçekleşmiştir (Runciman, 2010: 46). Mistra, bölgedeki Bizans idaresinin merkezi olmuş ve Mora'daki Grekler Mistra etrafında yerleşmeye başlamıştır. Böylece Mistra XIII. yüzyıl sonlarından itibaren bölgenin askeri ve idari merkezi olmuştur (Nicol, 1998: 157-158).

Bizans İmparatorluğu, Villehardouin'in ölümünden sonra Mora'daki topraklarını genişletmiş ancak Mora'da düzenin tam olarak tesis edilmesi ancak XIV. yüzyıl ortalarında mümkün olmuştur. Bizanslılar, Mistra ve çevresinde hakim olduktan sonra Mora'ya bir sene görev yapmak üzere valiler atamaya başlamıştır. Bu sistem bölgede Bizans hakimiyetinin güçlenmesi açısından faydalı olmamış ayrıca Katalanlar ve Türkler tarafından Mora ve çevresine düzenlenen akınlar Bizans otoritesinin tam olarak tesis edilmesini engellemiştir. XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Mora civarına akınlar yapmaya başlayan Katalan birlikleri, 1292'de Monevmasia ve Mania gibi önemli kaleleri ele geçirerek Bizans aleyhine genişlemeye başlamıştır. Mora'da Bizans hakimiyetini güçlendirmek isteyen ancak bölgeye bir senelik görev için vali gönderme sisteminin başarılı olmadığını düşünen Bizans imparatoru II. Andronikos, bölgeye soylu sınıfına mensup kişileri yönetici olarak göndermeye başlamış ve Katalanların ilerleyişi de İstanbul'dan bölgeye gönderilen yöneticilerden biri olan Andronikos Palaiologos Asen (1315-1321) tarafından durdurulabilmiştir. Katalan akınları Asen'den sonraki dönemde de devam etmiş ancak hiçbir zaman Mistra'ya ulaşamamıştır (Runciman, 2010: 45-48). Ancak Mistra ve çevresi için esas tehlikeyi Batı Anadolu'daki Menteşe ve Aydınöğlulları gibi denizci Türk beylikleri tarafından gerçekleştirilen akınlar teşkil etmiştir. Ege kıyıları ile Mora'daki Frank ve Latin varlığını tehdit eden Türk denizcileri özellikle Aydınöğlü Umur Bey önderliğinde önemli başarılar elde etmiştir (Chrissis ve Carr, 2016: 7-8). 1332'de Monevmesia'yı istila eden Umur Bey önderliğindeki Türk denizcileri, 1334'te Lakonia Körfezi istikametinde ilerleyerek Mistra'ya ulaşmıştır. Mistra'yı ele geçiremeyen Umur Bey, şehirden yüklü miktarda ganimet elde ettikten sonra geri çekilmiştir (Emecen, 2012: 157).

1341'de V. İoannes Palaiologos ile İoannes Kantakuzenos arasında başlayan iç savaş döneminde de Mora'daki Bizans hakimiyeti zayıflamış ve Mistra'daki Bizans valileri özellikle kıyı bölgelerdeki kontrollerini kaybetmişlerdir (Runciman, 2010: 48). İoannes Kantakuzenos iç savaşın galibi olarak 1347'de Bizans tahtına oturmuş ve imparatorluk topraklarını oğulları arasında paylaşmıştır. Bu paylaşımında Mora ve çevresi Manuel'e bırakılmış ve Mora 1349'dan itibaren *Despot* unvanıyla bölgeye gönderilen yöneticiler tarafından idare edilmeye başlanmıştır (Ostrogorsky, 2015: 484-485).

Mistra'nın Kültür Merkezi Olması ve George Gemistus Plethon

1349'd Mora'ya gelerek idareyi devralan Manuel Kantakuzenos, bölgedeki Latinler ile Akhaia prensleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Manuel'in politikası, bölgedeki diğer Grek beylerine karşı Latinlerin yardımını almasını ve onlara karşı üstünlük kurmasını sağlamıştır (Runciman, 2010: 49). Ayrıca Mora'ya akınlar düzenleyen Türklere karşı da Latinler ve Venedikliler ile ittifak yapılarak 1358'de Türk donanması mağlup edilmiştir (Miller, 1908: 284). Türk akınları bu tarihten sonra da devam etmekle birlikte artık daha az tehditkar hale gelmiş, nihayetinde Manuel'in takip ettiği barışçı siyaset ve kurduğu ittifaklar bölgedeki otoritesini arttırarak Mistra'da güvenli bir ortamın oluşmasını sağlamıştır (Runciman, 2010: 49-50).

Mora, Manuel Kantakuzenos yönetiminde parlak bir devir yaşarken, Bizans İmparatorluğu'nda da kültürel birtakım yeni gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle başkent İstanbul'da, Antik Yunan ilmine karşı büyük bir ilgi başlamış ve o dönemde tarih, felsefe ve diğer alanlarda kaleme alınan eserler son dönem Bizans bilginlerinin çalışma alanlarını oluşturmuştur. Aslında bu durum, imparatorluğun siyasi alanda gittikçe gerilemesinin Bizans dünyasındaki bir yansımasıdır. Bizanslılar, imparatorluk gittikçe küçülüp eski gücünden uzaklaşırken kültürel köklerine sarılmayı kendilerine kurtuluş yolu olarak seçmişlerdir. Böylece imparatorluğun son döneminde Antik Yunan ilmine olan ilgi yeniden canlanmış ve bu ilginin oluşturduğu kültürel ortam *Son Bizans Rönesansı* olarak adlandırılmıştır (Runciman, 1970: 22-23).

XIV. yüzyılın sonlarında Grek dünyası giderek küçülmüş Grek toplumunun büyük bir bölümü Osmanlıların ya da İtalyan şehir devletlerinin yönetimine girmişti. Bizans imparatorunun etki alanı iyice küçülmüş ve İstanbul da az sayıda fakir insanın yaşadığı bir kent haline gelmişti. Buna karşılık İstanbul tarihin hiçbir döneminde görülmeyecek kadar çok sayıda filozof, tarihçi ve ilahiyatçıya ev sahipliği yapmaktaydı. Kentte sadece Bizanslı alimler bulunmuyor, özellikle İtalya'dan gelen ve antik Grek ilmine ilgi duyan bilginler kenti ziyaret ediyordu (Nicol, 1998: 158). İstanbul ile birlikte Bizans dünyasındaki son aydınlanmaya ev sahipliği yapan farklı kentler de bulunmaktaydı. XIV. yüzyıl ortalarından itibaren pek çok ilmi çalışmanın yapıldığı Selanik ile matematik ve astronomi alanında çalışmalar yapan ilim adamlarının yaşadığı Trabzon bu kentlerin başında geliyordu. XIV. yüzyıl sonlarından itibaren Mistra da bu kentlere eklenmiş ve bilginler bu şehirde özgür bir çalışma ortamı bulmuştur (Runciman, 1970: 23).

Mistra'nın kültürel gelişiminde Mistra'da görev yapmış ilme ve sanata meraklı din adamlarının büyük katkısı olmuştur. Bu din adamları arasında ilk olarak zikredilmesi gerekenler, Mistra başpiskoposu olarak görev yapmış Nikephoros Moschopoulos ve Başrahip Pachomius'tur. XIII. yüzyıl sonlarında Mistra'ya gelen Nikephoros Moschopoulos, burada Aziz Demetrios kilisesini restore ettirmiş ayrıca Başrahip Pachomius'u Brontochion Manastırı'nı ilmi bir merkez haline getirmesi konusunda teşvik etmiştir. Maximus Planudes ve Manuel Philes gibi İstanbul'da yaşayan ilim adamları ile sıkı bir irtibat halinde olan Moschopoulos bu bağlantıları sayesinde Mistra'da kurduğu manastırların çeşitli ihtiyaçlarını karşılama imkanı bulmuştur. Klasik literatüre hayran bir bilgin olan Moschopoulos, 1311'de Brontochion Manastırı'na aralarında İncil'in de bulunduğu pek çok kitap bağışlamış ayrıca Pachomius da Mistra'da yazma eserlerin çoğaltılması ile uğraşmaya başlamıştır. Nikephoros Moschopoulos ile Başrahip Pachomius'un manastırlardaki faaliyetleri Mistra'da ilim hayatının canlanmasını sağlamış ve onlar kentteki kültürel dönüşümün öncüleri olmuşlardır. Mistra'nın kültürel dönüşümü sonucunda İstanbul'dan ya da farklı yerlerden gelen bilim adamları beraberlerinde getirdikleri geniş kütüphanelerle Mistra'ya yerleşmiştir (Talbot, 1991: 1414-1415; Runciman, 2010: 97). Ayrıca XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren antik dönemden beri bilinen Herodotos, Aristoteles ve Ksenophon gibi bilginlerin eserleri Mistra'da çoğaltılmaya başlanmıştır (Gerstel, 2013: 4).

Harita 2: XV. yüzyıl başlarında Ege kıyıları ve Mora (Chrissis ve Carr, 2016: xv).

Mistra'nın kültür merkezi olarak gelişme göstermesinde şehri yöneten soylu ve aydın yöneticiler de büyük pay sahibi olmuştur. İstanbul'un Türk ya da İtalyan şehir devletlerinin baskısı altında güvenli bir ortam olmaktan çıktığı dönemde despotların yönetimindeki Mora bilginlere nispeten daha güvenli ve serbest bir çalışma ortamı sunuyordu. Manuel Kantakuzenos, Mistra'da saraya yakın bir noktada Ayasofya ismiyle bir kilise inşa ettirmişti. Bu gibi faaliyetler, Morali yöneticilerin Mistra'da İstanbul'un

küçük ölçekli bir benzerini meydana getirerek kenti kültürel gelişimini arttırmak istediklerini göstermektedir (Nicol, 1998: 158). Ayrıca Manuel Kantakuzenos gibi eğitilmiş ve aydın yöneticilerin varlığı Mistra'nın kültürel anlamda ilgi çekici bir kent olmasına katkıda bulunmuştur. Manuel'in kardeşi ve halefi Mattheos ile babası VI. Ioannes Kantakuzenos'un aydın kişilikleri Mistra'da entelektüel ortamın gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1354'de Bizans tahtından indirildikten sonra sık sık oğullarını ziyaret etmeye başlayan ve dönemin bilgin kişiliklerinden biri olarak kabul edilen Ioannes Kantakuzenos'un Mistra'daki varlığı şehrin kültürel prestijini arttırmıştır (Runciman, 2010: 97).

XIV. yüzyıl sonlarından itibaren Grek dünyasının en önemli kültür merkezlerinden biri olan Mistra'da belli bir entelektüel sınıf oluşmuş ve bazı isimler bilimsel faaliyetleri ile daha ön plana çıkmıştır. Bu isimlerin başında da Georgios Gemistos Plethon gelmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun son döneminde yetişmiş en büyük filozoflardan biri olan Plethon, Mistra'nın kültür merkezi olarak tanınan bir şehir haline gelmesinde büyük pay sahibi olmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1355-1360 yılı civarında İstanbul'da dünyaya geldiği düşünülmektedir. Plethon, Bizans'ın dağılma dönemine girdiği ve İtalya'da Rönesans hareketinin ilk işaretlerinin görülmeye başlandığı dönemde yaşamı ve her ikisinde de belirli bir iz bırakmıştır (Woodhouse, 1986: 5). Eğitilmiş bir ailenin üyesi olan Georgios Gemistos Plethon'un, İstanbul'da bir süre eğitim aldıktan sonra Edirne ya da Bursa'ya gittiği ve orada Eliseus adlı Yahudi bir bilginden İslam felsefesi ve Zerdüştlük hakkında dersler aldığı dönem kaynaklarında anlatılmaktadır (Woodhouse, 1986: 17-28). Plethon, birkaç yıl ders aldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüş ve üniversitede ders vermeye başlamıştır. Plethon'un derslerde Platon'un fikirlerine daha çok yer vermesi ve Aristoteles'in fikirlerini reddetmesi İstanbul Patrikhanesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Platon'un fikirlerini pagan kültüre yakın bulan ve Ortodoks Hristiyan öğretisi açısından tehlikeli olduğunu düşünen Patrikhane yetkilileri Plethon'un fikirlerini eleştirmeye başlamıştır. Plethon'un arkadaşı olan imparator II. Manuel Palaiologos, Plethon'a Patrikhane'nin baskıcı tutumundan kurtulması için İstanbul'dan ayrılarak Mistra'ya gitmesini tavsiye etmiştir. Böylece Plethon 1407 yılı civarında İstanbul'dan ayrılmış ve Manuel Palaiologos'un en eğitilmiş oğullarından biri olan Theodore II. tarafından yönetilen Mistra'ya gitmiştir (Runciman, 2010: 98). Plethon, Palaiologos hanedanı mensupları tarafından yönetilmekte olan bu şehirde Hellenik ilahiyat ve felsefeye yoğun ilgi duyulan entelektüel bir ortamla karşılaşmıştır.

İstanbul'dan ayrılarak Mistra'ya yerleşmesi Plethon açısından büyük bir sorun teşkil etmemiş hatta felsefe ve ilahiyat çalışmaları açısından elverişsiz bir ortam olarak gördüğü İstanbul'dan ayrılmak onu mutlu etmiştir (Siniosoglou, 2011: 120-123). Antik Yunan ilmine hayran olan Plethon, bu kültürün önemli merkezlerinden biri konumundaki Sparta'ya yakınlığı sebebiyle burada yaşamaktan memnun olmuştur. İmparatorluğun son döneminde yaşayan ve devletlerinin giderek küçüldüğünü gören Bizanslı bilginler bu çöküş karşısında kendilerini mirasçısı saydıkları Antik Yunan kültüre ilgi göstermeye başlamışlardı. Bu ilginin bir sonucu olarak artık eski önemini kaybetmiş ve Hristiyan inancına karşı olup pagan kültürü benimsemiş kimseler için kullanılan *Hellen* tabiri Bizanslı bilginler arasında tekrar yaygınlaşmıştır. İmparatorluğun hızla gerilemesi karşısında Bizanslı bilginler çareyi antik dönemin büyüleyici Hellen kültüre dönmekte bulmuşlardır. Plethon, bilimsel faaliyetlere başladığı dönemde henüz ortaya çıkan bu yeni geleneği sahiplenmiş ve onu daha da ileri taşımıştır. Dolayısıyla

İstanbul yerine Antik Yunan kültürünün merkezi kabul edilebilecek bir bölgede yaşamak Plethon için herhangi bir sorun teşkil etmemiştir (Runciman, 2010: 98-99).

İtalya'da geçirdiği birkaç yıl istisna kabul edilirse, 1407 yılından vefat ettiği 1452 tarihine kadar ömrünün büyük bir kısmını Mistra'da geçiren Plethon, burada rahat bir çalışma ortamı bulmuştur. Çalışmalarında Platon'un öğretilerini ve Antik Sparta geleneğini takip eden Plethon, Bizans imparatoru II. Manuel Palaiologos ve Despot II. Theodore'a siyasi tavsiyelerde bulunduğu arizalar yazmıştır. Bunlar arasında ordunun ücretli askerlerden arındırılarak yerli unsurlara dayanan bir askeri teşkilatın meydana getirilmesi, vergi sisteminin basitleştirilmesi ve toplumun çeşitli sınıflarına mensup seçkin kişilerden oluşan bir danışma kurulunun oluşturularak yönetime katılması gibi tavsiyeler bulunmaktadır. Güçlü bir Hellen devletinin ancak Mora ve çevresinde kurulabileceğine inanan bu amaçla yöneticilere çeşitli tavsiyelerde bulunan Plethon'un fikirleri, onunla arkadaş olup yaşadıkları döneme göre ileri görüşlü kimseler olarak kabul edilen imparator Manuel ve Despot Theodore tarafından tasvip edilmemiştir. İmparator ve Despot, Plethon ile olan arkadaşlıklarına sadık kalmakla birlikte onun tavsiyelerini pek fazla önemsememişlerdir (Ostrogorsky, 2015: 514-515; Runciman, 2010: 100-101). Plethon din konusunda da farklı ve dönemin anlayışına göre oldukça aykırı kabul edilebilecek fikirlere sahipti. Ömrünün sonlarına doğru siyasi alandaki görüşlerine ahlaki ve felsefi bir zemin oluşturmak için *Yasalar Üzerine* adında bir eser kaleme alan Plethon bu çalışmasında dini görüşlerine yer vermiş ve özellikle Antik Yunan kültüründen esinlendiği çok tanrılı bir dini sistem tavsiyesinde bulunmuştur. Eserinde tanrılar için söylenecek dua ve ilahilere yer veren Plethon, *sofist* olarak adlandırdığı Hristiyan ilahiyatçıları da şiddetle eleştirmiştir. Eser, Plethon'un ölümünden sonra Despot Demetrius'un eline geçmiştir. Mistra'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra İstanbul'a getirilen eser Plethon'un eski bir arkadaşı olan ve patriklik makamında oturan Gennadius Scholarius'un eline geçmiştir. Gennadius, eserin bir kısmını Pletho'nun fikirlerinin sapkınlığını kanıtlamak için saklamış geri kalanını da yakmıştır (Hankins, 1990: 198; Runciman, 2010: 101).

Plethon Mistra'da orijinal eserler vermekle kalmamış, onun felsefe alanındaki şöhreti şehrin dönemin diğer bilginleri için de sık sık ziyaret edilen bir kültür merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Bu bilginlerden en meşhurları şehri 1430'lu yıllarda birkaç kere ziyaret eden George Scholarius'tur. Bu iki bilgin, Platon ile Aristoteles'in felsefe tarihindeki önemi konusunda anlaşmazlık yaşasa da bu tartışma bilimsel bir çizgide gerçekleşmiş ve ikilinin dostluğu devam etmiştir. Plethon'un bir diğer arkadaşı da Efes Metropolit Markos Eugenikos'un kardeşi İoannes Eugenikos olup dönemin *Union* aleyhtarı bilginleri arasında ön saflarda yer almıştır (Runciman, 2010: 103). Plethon, Mistra'da geçirdiği uzun yıllar içerisinde geleceğin meşhur bilgin ve din adamlarını da yetiştirmiştir. Bunlardan ilki Mora kökenli genç bir din adamı olan Isidore'dur. Plethon'dan birkaç yıl ders alan Isidore, 1437'de Kiev Metropolit olarak atanmış ve Rus kilisesinin en yetkili din adamı olmuştur (Runciman, 2010: 103). Plethon'un siyasi reformlarla ilgili fikirlerine katılmayan Isidore, eserlerinde onun İstanbul'u ikinci plana atarak kurtuluşu Mora'da görmesine karşı çıkmış ve İstanbul'u Bizans dünyasının merkezinde görmeyi tercih etmiştir (Leonte, 2017: 270). Plethon'un en seçkin öğrencisi ise ondan altı yıl boyunca ders alan Kardinal Bessarion'dur. Trabzon kökenli olan Bessarion, İstanbul'da başladığı üniversite eğitimine Mistra'da devam etmiştir (Monfasani, 2008: 1). Bessarion, Plethon'un pagan öğretilerine

katılmamakla birlikte bilge kişiliğine saygı duymuş ve onu üstadı olarak kabul etmiştir (Martin, 2000: 79-82).

Plethon'un siyaset ve din konusundaki radikal fikirleri Ortodoks Hristiyan dünyasında kabul görmemiş ancak Platon ve Neoplatonculuk konusundaki fikirleri İtalya'da etkili olmuştur. 1438-1439 yılları arasında Union müzakerelerinde bulunmak üzere İmparator VIII. İoannes Palaiologos tarafından görevlendirilen Plethon, önce Ferrara sonra da Folaransa'da devam eden konsil görüşmeleri sırasında Platon hakkında bazı dersler vermiştir (Runciman, 2010: 104). Onun Platon ve Neoplatonculuk hakkındaki fikirleri özellikle Kardinal Bessarion gibi öğrencileri vasıtasıyla İtalya'ya ulaşmış ve İtalyan bilim çevrelerinde Platon ile ilgili dersler okutulması konusunda etkili olmuştur (Hankins, 1990: 197). İtalya'da Platon üzerine eserler veren Marsilio Ficini ile 1492'de Floransa'da Platon akademisini kuran Cosimo de Medici, Plethon'dan övgüyle söz etmekte ve onun İtalya'daki felsefe çalışmalarına olan etkisini vurgulamaktadırlar (Blum, 2014: 391-392). Plethon İtalya'daki bilim adamları arasında olumlu bir etki bırakmış ve bazı İtalyan bilginleri onu Mistra'da ziyaret etmiştir. Bunlardan en meşhuru Anconalı Cyriacus olup Plethon'u Mistra'da iki kez ziyaret etmiştir (Nicol, 1998: 159). Yaşadığı dönemde Mistra'nın doğu ve batıdan gelen bilginlerin sık sık ziyaret ettiği önemli kültürel bir cazibe merkezi haline gelmesinde önemli katkı sağlayan Plethon'un ölümünden birkaç yıl sonra Osmanlılar bölgede hakim olmuştur (1460). Plethon'un mezarı da 1465'te bölgeye gelen Venedikliler tarafından alınarak Rönesans hareketlerinin başlamasında etkili olduğu İtalya'nın Rimini kentine taşınmıştır (Miller, 1908: 467-468).

Sonuç

XIII. yüzyılda Franklar tarafından temelleri atılan Mistra, yüzyılın sonlarında Bizans hakimiyetine girmiş ve Bizans idaresinin Mora'daki merkezi olmuştur. Mistra kenti, Bizans hakimiyetinin ilk döneminde yönetimdeki istikrarsızlık ve dış tehditler sebebiyle gelişim gösterememiştir. Ancak hanedan üyesi veya soylu sınıfa mensup valilerin bölgeye gönderilmesi Mistra'nın bir kültür merkezi haline gelmesi açısından dönüm noktası olmuştur. Özellikle despotlar devrinde dış tehditlerin eski gücünü kaybetmesi kentte güvenli bir ortamın oluşmasına imkan sağlamış ve ilmi faaliyetleri teşvik eden yöneticilerin varlığı şehre kültürel bir merkez olma yolunda önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca Sparta'ya olan yakınlığı Antik Yunan kültürüne hayran olan Bizans bilginlerinin şehre manevi bir anlam yüklemesini sağlamıştır. İmparatorluğun son yüzyılında yaşanan aydınlanma hareketinin önemli merkezlerinden biri olan Mistra birçok filozofun yaşadığı bir kent haline gelmiş ve özellikle antik dönem felsefe bilgisinin Batıya ulaşmasında geçiş noktası görevi yapmıştır.

Kaynakça

- Blum, Paul Richard (2014). Plethon the First Philhellene: Re-enacting the Antiquity. Jozef Matula Paul Richard Blum (Ed.), Georgios Gemistos Plethon The Byzantine and the Latin Renaissance (içinde s. 391-413). České Republiky: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Chrissis N., Carr M. (Ed.) (2016). Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204–1453 Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks. London-New York: Routledge.
- Emecen, Feridun (2012). Umur Bey, İslam Ansiklopedisi, C.42 içinde (s.156-159), İstanbul: TDV.
- Geoffroi de Villehardouin Henri de Valenciennes (2008). IV. Haçlı Seferi Kronikleri, Ali Berktaş (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Georgios Akropolites (2008). Vekayiname. Bilge Umar (Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Gerstel, Sharon E.J. (2013). Viewing the Morea Land and People in the Late Medieval Peloponnese. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Hankins, James (1990). Plato In The Italian Renaissance. Leiden - New York – København - Köln: E.J. Brill.
- Leonte, Florin (2017). Visions of Empire *Gaze, Space, and Territory in Isidore's Encomium for John VIII Palaiologos*. Dumbarton Oaks Papers, 71, 249-272.
- Longnon, Jean (1969). The Frankish States in Greece 1204-1311. Kenneth M. Setton (Ed.), A History of the Crusades Vol. II, The Later Crusades, 1189-1311 içinde (s. 235-277), London: The University of Wisconsin.
- Martin, Jacquilyne E. (2000). Cardinal Bessarion, Mystical Theology and Spiritual Union Between East and West. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). University of Manitoba/Department of History, Manitoba.
- Miller, William (1908). The Latins in the Levant A History of Frankish Greece (1204-1566). New York: E.P. Dutton and Company.
- Monfasani, John (2008). A tale of two books: Bessarion's "In Calumniatorem Platonis" and George of Trebizond's "Comparatio Philosophorum Platonis et Aristotelis". Renaissance Studies, 22 (1), 1-15.
- Nicol, Donald M. (1998). Byzantine Mistra—Sparta in the Mind. British School at Athens Studies 4, Proceedings of the 19th British Museum Classical Colloquium held with the British School at Athens and King's and University Colleges, London 6-8 December 1995, 157-159.
- Ostrogorsky, Georg (2015). Bizans Devleti Tarihi (8.Baskı). Fikret Işıltan (Çev.), Ankara: TTK.
- Runciman, Steven (1970). The Last Byzantine Renaissance. Cambridge: Cambridge University.

Runciman, Steven (2008). Haçlı Seferleri Tarihi, C.III, (3.Baskı). Fikret Işıltan (Çev.), Ankara: TTK.

Runciman, Steven (2010). Lost Capital of Byzantium The History of the Mistra and the Peloponnese. London-New York: Taurice Park Paperbacks.

Woodhouse, C.M. (1986). George Gemistos Plethon The Last of the Hellenes. Oxford: Clarendon.

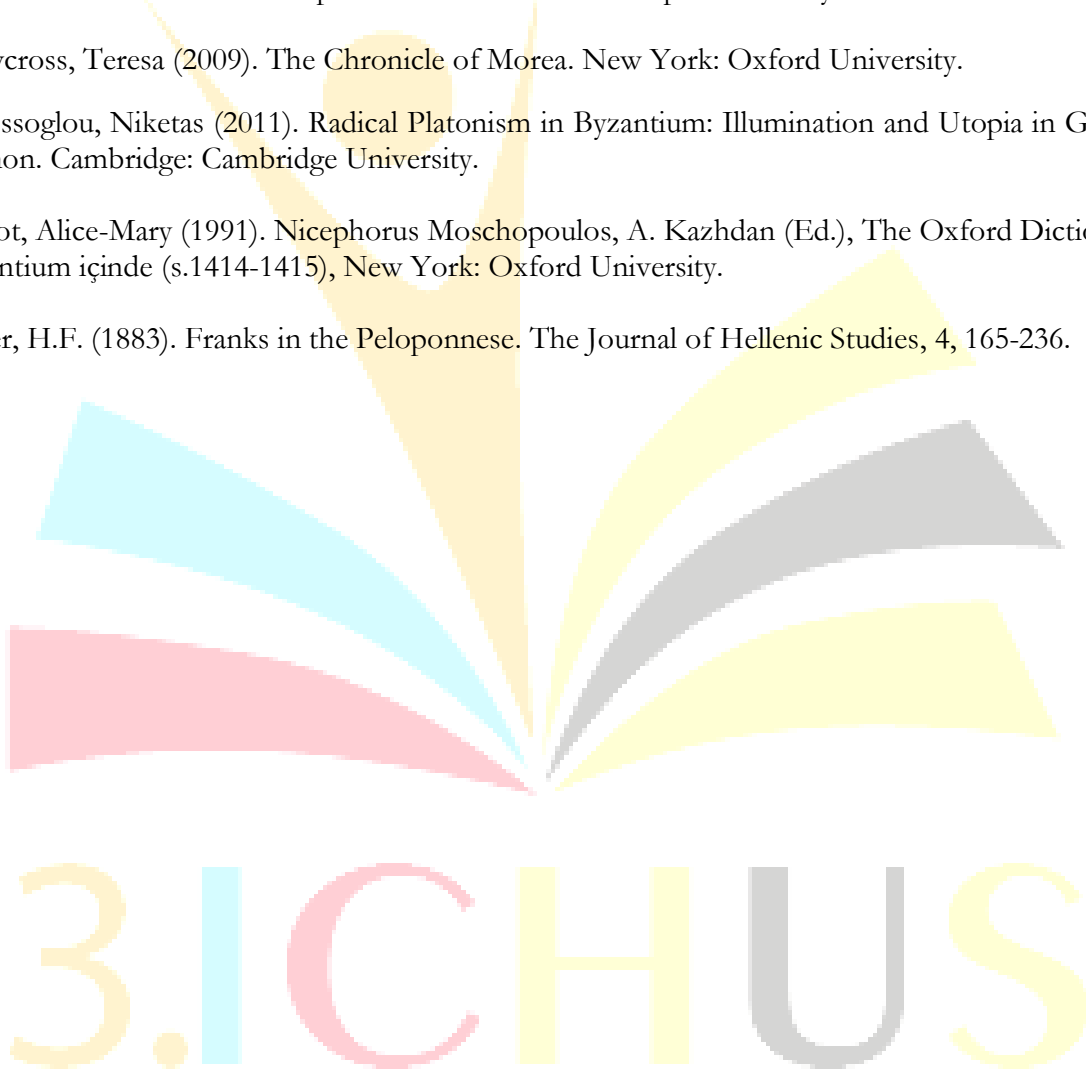
Setton, Kenneth M. (1976). The Papacy and the Levant (1204-1571) Vol.I The Thirteenth and Fourteenth Centuries. Philadelphia: The American Philosophical Society.

Shawcross, Teresa (2009). The Chronicle of Morea. New York: Oxford University.

Sinioossoglou, Niketas (2011). Radical Platonism in Byzantium: Illumination and Utopia in Gemistos Plethon. Cambridge: Cambridge University.

Talbot, Alice-Mary (1991). Nicephorus Moschopoulos, A. Kazhdan (Ed.), The Oxford Dictionary of Byzantium içinde (s.1414-1415), New York: Oxford University.

Tozer, H.F. (1883). Franks in the Peloponnese. The Journal of Hellenic Studies, 4, 165-236.

Bağımsızlığa Giden Yol: Aşağı Ülkeler İsyanı ve Hollanda-İspanya Mücadelesi (1566-1609)*The Road to Independence: The Low Countries Revolt And The Dutch-Spain Struggle (1566-1609)***Mehmet Talha KALKAN¹****Abstract**

The Low Countries (Netherlands) Revolt, which started with attacks and looting movements against Catholic churches, is one of the most important events in early modern European history. In the Low Countries, which came under the Habsburg rule from the end of the 1400s, a series of religious and economic problems arose with Prince Philip's accession to the throne. In the same period, the Turkish struggle in the Mediterranean caused the kingdom to put the LowCountries in the background by transferring all its power and resources here. The facts that the problems in the Low Countries were also put to the background and the kingdom did not provide the necessary financial support to this region also caused things to get out of control. The rebels, who increased their power by getting the support of states such as England and France, established their own independent state structure in the north under the leadership of

Özet

Katolik kiliselerine yönelik saldırı ve yağma hareketleri ile başlayan Aşağı Ülkeler (Hollanda) İsyanı, erken modern Avrupa tarihinin en önemli olaylarından. 1400'lerin sonlarından itibaren Habsburg egemenliğinde olan Aşağı Ülkeler'de Kral II. Felipe'nin tahta geçişi ile bir dizi dinî ve ekonomik problem ortaya çıkmış; aynı dönemde, Akdeniz'deki Türk mücadelesi krallığın tüm gücünü ve kaynaklarını buraya aktararak Aşağı Ülkeler'i geri plana atmasına neden olmuştur. Aşağı Ülkeler'deki sorunların geri plana atılması ve krallığın bu bölgeye gerekli maddi desteği sağlamaması da işlerin kontrolden çıkmasına etki etmiştir. İngiltere ve Fransa gibi devletlerin desteğini alarak kuvvetlerini artıran isyancılar da Oranjlı Willem önderliğinde kuzeyde kendilerine ait müstakil bir devlet yapısı kurarak burada kendi otoritelerini kurmuşlardır. Bölgedeki isyanın bir türlü bastırılamaması İspanyolların zamanla tüm kaynaklarını bu bölgeye aktarmalarına ve buradaki isyanı bir

¹ Dr. Mehmet Talha Kalkan, Araştırmacı, Tarih, mehmettalhakalkan@gmail.com

William of Orange and made their authority dominant here. The fact that the rebellion in the region could not be suppressed caused the Spaniards to transfer all their resources to this region in time and to see the rebellion here as a "reputación" struggle.

Keywords: Netherlands, Spain, Rebellion, William of Orange, Philip II

“reputación” mücadelesi olarak görmelerine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hollanda, İspanya, İsyan, Oranjlı Willem, II. Felipe

Giriş

1566’da “İkonoklazm”² olayları ile patlak veren Aşağı Ülkeler³ İsyanı, erken modern dönem Avrupa’sının en önemli olaylarından biri olmuştur. Bölgede çıkan isyanın ardından İspanya Kralı II. Felipe, olayları kontrol altına almak istemiş ve dönemin önemli kumandanı Alba Dükü Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel’i⁴ 22 Ağustos 1567 tarihinde bölgeye göndermiştir. Alba Dükü’nün olayları şiddet kullanarak bastırmak istemesi, kısa süreli bir çözüm vermiş olsa da olaylar daha da alevlenmiştir. Aynı dönemde, Akdeniz’de Türklerle mücadelesine de devam eden İspanyollar, her iki cephede de savaşmaya devam etmek için ciddi miktarda para harcamak zorunda kalmışlardır. Akdeniz’deki mücadelenin şiddetlenmesi ve Türklerin Batı Akdeniz’de etkin olmaları, İspanyolların bütünüyle buraya yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu durum ise Hollanda’da bulunan İspanyol birliklerine savaşmaları için gerekli olan paranın ve teçhizatın gönderilmemesi ile sonuçlanmıştır. Nitekim uzun süredir paralarını alamayan İspanyol askerleri, firar etmeye, huzursuzluk yaratmaya ve isyan etmeye başlamış; 1576’da bölgenin en gelişmiş şehri olan Anvers’in “İspanyol Öfkesi” olarak bilinen olayla yağmalanması, bu olayları tepe noktasına ulaştırmıştır. Anvers’in yağmalanmasından sonra bölgedeki İspanyol askerlerinden huzursuz olan Aşağı Ülkeler eyaletleri, ortak hareket ederek İspanyol egemenliğine karşı gelmişlerdir. Bu başkaldırı neticesinde Aşağı Ülkeler’i oluşturan 17 eyalet, Gent Uzlaşmasını imzalamış ve İspanyollara karşı mücadele resmi bir boyut kazanmıştır. Fakat bu dönemde, İspanyollar tarafından Aşağı Ülkeler’e gönderilen Parma Dükü Alejandro Farnesio’nun

² Politik amaçlarla dinî sembollere yapılan saldırı.

³ Esas itibarıyla "Aşağı Ülkeler" olarak bilinen bölge Batı Avrupa’nın kuzeyinde çeşitli nehirler ile parçalanmış ve günümüzdeki Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa’nın küçük bir bölgesine ev sahipliği yapmış coğrafyaya verilen isimdir. Burada yer alan toprakların çoğunluğunun deniz seviyesinin aşağısında kalması hasebiyle bölgeye "Aşağı Ülkeler" (Les Pays-Bas, Los Paises Bajos, Niederlande) adı verilmiştir. Burada çıkan isyanın ardından Aşağı Ülkeler “kuzey” ve “güney” olarak ikiye ayrılmış; etkileri hâlâ süren siyasi ayrılıklar yaşanmıştır. İsyançıların etkili olduğu ve Hollanda ve Zelanda adlı iki eyaletin yön verdiği “Kuzey Aşağı Ülkeler” zaman içerisinde İspanya Krallığından ayrıldığını beyan ederek “Hollanda Birleşik Eyaletleri” adlı bir devletin temellerini atmış; ağırlıklı olarak, İspanyollara bağlılığını beyan etmiş bölgelerden oluşan “Güney Aşağı Ülkeler”e de "İspanyol (Katolik) Aşağı Ülkeler" adı verilmiştir.

⁴ Alba Dükü Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel İspanya’ya ait Milano, Napoli ve Portekiz’de valilik görevini yürütmüş ve isyanı bastırmak için gönderildiği Aşağı Ülkeler’de de askeri valilik görevini üstlenmiştir.

girişimleri ile Katolik eyaletler yeniden İspanyol egemenliğine girmişlerdir. Bu olay üzerine isyancı eyaletler Utrecht Birliği'ni kurarak mücadeleyi sürdürmeye çalışmışlardır. İspanyol karşıtı bu hareketin başında bulunan Oranjlı Willem'in öldürülmesi ise süreci İspanyolların lehine çevirmiştir. Ancak İspanyollar, aynı dönemde farklı cephelerde, farklı mücadelelerin içerisinde olduğundan bir avantaj olan bu durumu kullanamamışlardır. Aynı anda birden fazla devletle savaşmaları İspanyollara muazzam bir ekonomik yük getirmiş ve nihayetinde devlet, 1596 yılında iflas etmiştir. İki yıl sonra Kral II. Felipe'nin ölmesi ve 1607'de ikinci bir iflasın yaşanması, İspanyolların bu bölgeyi yeniden ele geçirme hayallerini suya düşürmüş ve isyancı Hollandalılar ile Anvers Anlaşması'nı imzalayarak onları tanımak zorunda kalmışlardır.

I

Aşağı Ülkeler'de İspanyol egemenliğinin kurulmasından evvel, Geç Orta Çağlarda, Valois Hanedanlığının oluşturduğu Burgonya Düklüğü, bu bölgede politik manada bir bütünlük kurmaya çalışmıştır. Fransa Kralı II. Jean'ın (1350-1364) küçük oğlu Cesur Philip (1363-1404), Flandre Dükü'nün kızı Margaret ile evlenerek Burgonya, Flandre, Mechelen, Artois ve Franche-Comté gibi bölgelerden müteşekkil olan düklüğün yeni varisi olmuştur. Cesur Philip ve halefi Korkusuz Jean (1404-19)'ın fetihleri ve yapılan evlilikler sonucunda, Valois Burgonya'sı muazzam bir genişleme yaşamıştır. Bu dönemde, Hollanda, Zelanda, Namur, Hainault, Brabant, Limburg ve Lüksemburg ülke sınırlarına katılmıştır.

Burgonya Dükü İyi Philip (1419-1467) zamanında, Aşağı Ülkeler'de ciddi bir merkezileşme ve bürokratikleşme hareketi başlamış (Darby 2008: 9); bölgede genel meclis ile eyalet meclisleri gibi organlar oluşturulmuştur. Düklüğün, bölgede yapmış olduğu bu merkezileşme ve bürokratikleşme hareketlerine rağmen Burgonya Dükü Charles (1467-1477)'in Nancy Savaşı'nda beklenmedik şekilde ölmesi ülkeyi büyük bir kaosa sürüklemiştir (Arı 2003: 20). Yaşanan kaos ve siyasi bölünmüşlük karşısında Aşağı Ülkeler'de egemen güç olmak isteyen Kutsal Roma İmparatorluğu, savaş sırasında ölen Burgonya Dükü Charles'ın kızı Mary ile evlenen Prens Maximilian üzerinden bölgedeki toprakları kendine bağlamaya çalışmıştır. Kısa bir süre içerisinde, bölgedeki halkın desteğini almak için Burgonya Düşesi Mary, eşi Prens Maximilian'ın da desteğiyle Aşağı Ülkeler'i oluşturan bölgelerde eyaletlerin sahip olduğu özerk statüleri ve imtiyazları geri veren "Büyük İmtiyaz-Groot Privilegie" bildirisini ilan etmiştir (Blom&Lamberts 2006: 114). Kutsal Roma İmparatorluğu, "Büyük İmtiyaz-Groot Privilegie" bildirisi ile Dük "İyi" Philip'in daha önce giriştiği merkezileştirme hareketlerine büyük bir darbe vermiştir.

1482'de Burgonya Düklüğü'nü yönetmiş olan Valois Hanedanının son üyesi konumundaki Düşes Mary'nin ölmesiyle Valois Burgonya'sı tarihe karışmış ve düklük Kutsal Roma Cermen Prensi Maximilian'a kalmıştır. 1486'da Prens Maximilian'ın Kutsal Roma Cermen İmparatoru olması ile Burgonya Düklüğü, oğlu Prens Yakışıklı Philip'e (1493-1506) bırakılmış ve düklük uzun bir zaman sonra ilk defa müstakilen Valois Hanedanlığı dışındaki bir hanedan tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Fakat Yakışıklı Philip'in erken yaştaki ölümü sonrasında düklük, 1515'te oğlu Prens Karl'a bırakılmıştır. Prens Karl, çok geçmeden, 1516'da, anne tarafından İspanya Kralı (I. Carlos) ve 1519'da baba tarafından Kutsal Roma Cermen İmparatoru (V. Karl) ilan edilmiştir. Bu devasa büyüklükteki bölgelerin İmparatoru olmasına rağmen V. Karl için Aşağı Ülkeler her zaman ayrı bir ehemmiyete

sahip olmuş ve bölgedeki siyasi birliği sağlamak için ciddi mücadelelere girmesine sebep olmuştur. İmparator V. Karl, 1520’lerde Overrijssel, Utrecht ve Friesland’ı, 1536’da Groningen ve Drenthe ve 1543’te de Gelderland’ı alarak Aşağı Ülkeler’de siyasi birliği yeniden sağlamıştır. Habsburg Hanedanının Aşağı Ülkeler’de siyasi birliği sağlamasıyla da İmparator V. Karl, bölgenin idari yapısı ile ilgili düzenlemelere gitmiştir. 1549’da “Pragmatieke Sanctie-Mantıklı Yaptırım” adıyla Aşağı Ülkeler’de bulunan 17 eyalet, “Habsburg Aşağı Ülkeleri” adıyla tek bir bölge olarak kabul edilmiş ve Brüksel, Habsburg Aşağı Ülkeleri’nin merkezi haline getirilmiştir.⁵

İmparator V. Karl’ın merkezileşme hareketleri, Aşağı Ülkeler’in, oğlu Prens Felipe tarafından yönetilmesine kolaylık sağlamış gibi gözüксе de bu durum uzun vadede İmparatorluğun aleyhine olmuştur. Zira Aşağı Ülkeler’i oluşturan ve birbirlerinden farklı kültürlere, imtiyazlara ve özerk statülere sahip eyaletlerin bu hakları ellerinden alınarak hepsi tek bir çatı altında toplanmıştır.⁶ Doğal olarak, bu durum 17 eyaletin ilerleyen zamanlarda isyan etmesine sebebiyet vermiştir.

II

Bölgede yer alan asiller arasındaki dengeyi sağlamak, Kutsal Roma Cermen İmparatoru V. Karl’ın Aşağı Ülkeler politikasının temelini oluşturmuştur (Vermeir 2012: 6). 1549’da “Pragmatieke Sanctie-Mantıklı Yaptırım” adıyla yapılan ve 17 eyaleti bir çatı altında toplayan düzenlemeye kadar eyaletlerin sahip olduğu imtiyazlar ve ayrıcalıklar korunmuş ve onlara hiçbir şekilde müdahale edilmemiştir. İmparator V. Karl’ın bölgede yürütmüş olduğu denge politikası, Aşağı Ülkeler’in kuzey kısmı başta olmak üzere Protestan hareketin hızlı şekilde yayılmasına sebebiyet vermiştir. Kuzeyde yer alan Hollanda ve Zelanda gibi eyaletlerde Kalvinizm temelli Protestanlık anlayışı hüküm sürmeye başlarken güneyde yer alan Brabant ve Flandre gibi bölgelerde Katoliklik halen baskın olan dinî anlayış olmuştur. Diğer yandan, Aşağı Ülkeler’de Protestanlığın yayılması, ileride tahta çıkacak Prens Felipe’nin de istediği bir durum değildir zira Katoliklik, Prens Felipe’nin “Dünya İmparatorluğu” hayaline hizmet eden en önemli araçlardan biri olmuştur (Hunt 1929: 390). Dolayısıyla, Prens Felipe’nin “Kral” olmasının ardından bölgedeki dinî farklılığın büyük bir kriz getireceğini tahmin etmek zor değildir.

Artan ekonomik baskılarla daha fazla uğraşmak istemeyen V. Karl’ın tahttan çekilmesiyle oğlu II. Felipe, 1556 yılında İspanya Kralı olmuş ve kendinden beklendiği şekilde Aşağı Ülkeler’de kısıtlayıcı tedbirler alarak Protestanlığın yayılmasına engel olmaya çalışmıştır. Uzun yıllardan beri süregelen Valois ile Habsburg mücadelesini bitiren, Fransa ile 1559 yılında imzalanan “Cateau-Cambrésis” Anlaşması da Kral II. Felipe’ye bu fırsatı getirmiştir. Bu anlaşmayla Fransa Kralı II. Henry (1547-

⁵ 1549’da ilan edilen “Pragmatieke Sanctie-Mantıklı Yaptırım” tek bir bölgeye dönüştürülen Habsburg Aşağı Ülkeleri’ni oluşturan 17 eyaletin isimleri şu şekildedir:

Artois, Friesland, Gelderland, Lüksemburg, Brabant, Flandre, Overrijssel, Wallon Flandre, Hollanda, Hainault, Limburg, Zelanda, Mechelen, Tournai, Namur, Groningen ve Utrecht.

⁶ Aşağı Ülkeler’i oluşturan eyaletler arasında ciddi farklılıklar mevcuttu. Başta dilsel, dinî ve kültürel farklılıklar olmak üzere eyaletlerin sahip olduğu bu zıtlıklar bölgedeki olası siyasi bütünlüğün önüne geçmiştir. Örneğin, bölgenin siyasi manadaki en güçlü şehri olan ve İmparator V. Karl zamanında Aşağı Ülkeler’in başkenti seçilen Brüksel’de çoğunlukla Fransızca konuşulurken kuzeyde ağırlıklı olarak Hollandaca ve Almanca konuşulmaktaydı. Aynı şekilde, kuzeyde Lutherci, Kalvinist ve Anabaptist gibi farklı Protestan grupların nüfuslarını artırmaya başlamasıyla bölgede Protestanlık temel dinî inanç haline gelirken güneyde halen Katoliklik baskındı.

1559) ve İspanya Kralı II. Felipe sapkınlıkla ortaklaşa mücadele edeceklerine dair anlaşarak topraklarında Engizisyon Mahkemelerinin sayılarını arttırmaya başlamışlardır. Kısa bir süre içerisinde, İspanya Kralı II. Felipe, Aşağı Ülkeler'deki tüm eyaletlerde Engizisyon Mahkemesi kurmuş ve buradaki sapkınlık faaliyetleri ile yakından ilgilenmeye başlamıştır (Tracy 2008: 68). Alenen dile getirilmemiş olsa da Kral II. Felipe için sapkınlık, bölgede hızlı bir şekilde yükselen Protestanlıktan başka bir şey değildir (Willem 1972: 86-87). Aşağı Ülkeler'de yaşanan bu gelişmelerden memnun olmayan ve Oranlı Willem önderliğinde Brüksel'de Kraliyet Naibesi Parma Düşesi Margarita ile görüşen Hollandalı soylular, Engizisyon mahkemelerinin sayılarının azaltılmasını ve bölgede dinî hoşgörünün yeniden sağlanmasını talep etmişlerdir (Parker 1970: 80). Bu talepler, Düşes Margarita tarafından olumlu görülerek krala iletilmiş olsa da Kral II. Felipe kardeşi Margarita'ya meşhur "Segovya Mektupları"ndan 17 Kasım 1565 tarihli şu ilk mektubu göndermiştir:

"Leuven Engizisyon Mahkemesi üyelerinin tutanaklarına bağlı olarak, onlara (Engizisyon mahkemeleri üyeleri) ve onların suçlamalarının yürütülmesinde ve uygulanmasında görevleri olanlara destek sağlamaya çabalamalısın. Bu dinin gücü ve devamlılığı için elzemdir.

Ama Aşağı Ülkeler'de yaygın olarak dolaşan ve ilan olarak asılan tezyifler aracılığıyla (dine) saldıranlar cezalandırılmadığı müddetçe yeterince mutmain olmayabilirim. Bunlar cezasız kalmasın ve gerekli önlemleri alasin diye sana dua ediyorum. Bunlar gizli şeyler değil ama birkaç adam bunları duyur ve bazılarının ceza almadıkları görülürse, cesaret günden güne artar ve en sonunda bizim en korktuğumuz sonuç olan serbesti ortaya çıkar.

Gavre Prensi⁷ ile alakalı kaygılarına gelince, onunla yaptığımız dinî içerikli görüşmelerde de açıkça söyledim ama o Valladolid'deki mektuplara tekabül ediyormuş gibi gözükmüyor. Kaleme aldığım ve Gavre Prensi'ne aksettirilen o mektuplardan farklı, burada herhangi bir değişiklik görmüyor ve anlamıyorum. Engizisyona gelince, benim düşüncem engizisyonun mahkeme üyeleri tarafından oldukça iyi bir biçimde yönetildiği yönündedir çünkü onlar şu ana kadar insan hakları ve fazilet erdemine bağlı şekilde iyi bir iş çıkardılar. Bunun önemini biliyorsun ve sana ivedilikle çok elzem olan bu hususu yapmanı ve farklı bir politika benimsememeni emrediyorum. Bunun kalbimde nasıl bir manaya sahip olduğunu ve bana ne büyük mutluluk vereceğini biliyorsun." (Kossmann&Mellink 1974:54-55)

Bu mektubun ardından durumun kötüye gideceğini anlayan Margarita, Engizisyon Mahkemelerinin askıya alındığını açıklamıştır (Tracy 2008: 70). Margarita tarafından atılan bu adıma rağmen Engizisyon Mahkemeleri nedeniyle İngiltere ve Fransa'ya kaçan Hollandalı Calvinistler Hollanda'ya dönerek isyana hazırlanmıştır. Kısa bir zaman sonra yaşanacakları yerel soylulardan Nassaulu Louis, Kraliyet Naibesi Margarita'ya göndermiş olduğu mektupta şu şekilde anlatmıştır:

"Farklı zamanların farklı politikalar gerektirdiği göz önünde tutulursa... geçmiş zamanlarda yapılan düzenlemeler çok ciddi sıkıntılara yol açtı. Majestelerinin kat'i surette onların (dinî düzenlemelerinin) azaltılmayacağına dair son sözü ve Engizisyonun devamı için katı kuralları, onların kendi güçleri ile ifa etmesinin şüphesiz bir biçimde bizim üzerimizde mevcut zorlukları artacağı hissiyatına kapıldık. Ama aslında durum daha da vahimdir. Her tarafta insanlar kızgın ve sonuç olarak korkarız ki; bölgeyi açık ıstıraplara sokacak isyan ortaya çıkacak ve bölgelerin hepsine büyük yıkım getirecek olan bir ayaklanma patlak verecek..." (Kossmann&Mellink 1974: 63)

Oranlı Willem'in kardeşi Louis birkaç ay sonra başlayacak olan olaylarla ilgili alenen ve kayda değer bir tahminde bulunmuştur. Bu mektuptan 4 ay sonra yurt dışından dönen Calvinistlerin önderliğinde,

⁷ Burada bahsedilen Oranlı Willem ve arkadaşları tarafından İspanya'ya yollanan Gavre Dükü Egmont'tur.

Ağustos 1566'da İkonoklazm hareketleri ile meşhur "Hollanda" İsyanı patlak vermiştir (Arblaster 2012: 119). Kilise tahribatları, kilise yağmalamaları ve dinî merkezlerin yakılması gibi olaylarla başlayan isyan, ilerleyen dönemde isyanın liderliğini üstlenen Oranjlı Willem tarafından bastırılmış olsa da Kral II. Felipe, Alba Dükü Fernando Toledo'yu 10 bin askerle birlikte görevlendirerek Aşağı Ülkeler'e göndermiştir (León 2004: 32). Yukarıda bahsedilen dinî meselelerin yanında isyanın çıkmasında ekonomik değişimlerin de etkili olduğu söylenebilir. Habsburg'un Avrupa topraklarını gezen Prens Felipe, başta Hollanda İsyanı'nın en önemli ismi olan Oranjlı Willem olmak üzere birçok soylu ile görüşerek Aşağı Ülkeler'de bulunan eyaletlerin tüm haklarına saygı göstereceğine ve tüm imtiyazlarının korunacağına dair garanti sunmuştur (Tracy 2008: 13). Ancak, bölgedeki Valois-Habsburg rekabetinden kaynaklı yaşanan ekonomik kriz, bu güvenceye yönelik bakış açısını değiştirmeye başlamıştır; Prens Felipe ile ona Avrupa seyahatinde eşlik eden isimlerden biri olan "Demir Kafa" lakaplı Savoy Dükü Emanuele Filiberto, bölgelerin İspanya'ya daha fazla maddi katkı sağlamalarını beklemiştir (Tracy 2008: 13-18). Habsburg ile Aşağı Ülkeler arasında çıkar birlikteliği yavaş yavaş bozulmaya başlamış; Habsburg'un Valois mücadelesini sürdürmek için istediği vergi artışları Aşağı Ülkeler'de bir türlü karşılık bulamamıştır zira Madrid hükümeti yerel unsurların tüm haklarını ve imtiyazlarını göz ardı ederek onların kararlarına müdahale etmeye başlamıştır.

Göstermiş oldukları dirence rağmen yerel meclisler, Valois hanedanı ile ciddi bir mücadelenin içinde olan İspanyol Habsburgları'nın yoğun baskılarına ve isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Savaşın Aşağı Ülkeler'e sıçraması, bu direncin kırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Savaşı derinden hisseden Aşağı Ülkeler yalnızca ağır vergileri kabul etmekle kalmamış; aynı zamanda, bölgede bulunan ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için büyük bir borç batağına girmiştir.

III

Kral II. Felipe tarafından Aşağı Ülkeler'deki isyanın bastırılması adına görevlendirilen Alba Dükü, beraberindeki askerlerle bölgeye vararak durumu kontrol altına almak için harekete geçmiştir. İvedilikle Brüksel ve isyanın çıktığı çeşitli yerlerde Toledo Alvarez'in talimatlarıyla kurulan "Düzensizlik Mahkemeleri" vasıtasıyla isyana iştirak etmiş olduğu düşünülen 9 bin kişi tutuklanmıştır ve aralarında kısa bir zaman önce İspanya'ya giderek Kral II. Felipe ile görüşen Grave Dükü Egmont'un da olduğu 1568 kişi infaz edilmiştir (Alvarez&Pecharroman 1998: 100; Kamen2005: 137). Alba Dükü'nün isyana yönelik aldığı kanlı tedbirler sonucunda birçok Calvinist Protestan çareyi İngiltere, Fransa ve çeşitli ülkelere kaçmakta bulmuştur. Yurt dışına kaçmayarak Aşağı Ülkeler'de kalmaya devam eden Calvinist Protestanlar ise Oranjlı Willem'in önderliğinde, İspanya'ya karşı savaşçı onları Aşağı Ülkeler'den göndermek hedefiyle yeni bir hareketin içinde yer almaya başlamıştır.

Kısa bir süre sonra, Mayıs 1568'de Oranjlı Willem'in kardeşi Nassaulu Louis önderliğinde isyancılar, Habsburg birlikleri karşısında ilk zaferlerini Groningen'de elde etmişlerdir. Alınan bu zaferi ise denizde İspanyol kuvvetlerine karşı kazanılan zaferler takip etmiştir. Hollanda'da İngiltere Kraliçesi Elizabeth (1558-1603) tarafından desteklenen ve Alba Dükü'nün yönetiminden memnun olmayan çeşitli asillerden, Calvinistlerden ve korsanlardan oluşan "Deniz Dilencileri"⁸ adlı donanma, bölgede bulunan

⁸ Çeşitli Protestan gruplar, asiller ve korsanlardan oluşan ve "Geuzen" (Dilenciler) veya "Watergeuzen" (Deniz Dilencileri) adıyla bilinen isyancı Hollandalıların donanmaları, ağırlıklı olarak, İspanyol Habsburgları'nın yönetiminden memnun olmayan insanlardan teşekkül etmekteydi.

İspanyol kuvvetlerine karşı arka arkaya zaferler kazanmıştır (Gloizer, 2001: 126). Bu durum, İngilizlerden sonra Fransızların da kendilerine destek vermesi ile sonuçlanmıştır. Fransa Kralı IX. Charles (1560-1574), isyancılara askeri yardımda bulunmak için isyancıların lideri Oranjlı Willem ile anlaşmaya varmıştır (Limm 1989: 38). İsyancıların başarıları yavaş yavaş Avrupa'dan destek bulmaya başlarken hem karada hem denizde işler isyancıların istediği gibi gitmeye başlamıştır (Alvarez&Pecharroman 1998: 101; Fritschy 2003: 60).

Diğer taraftan, Akdeniz'deki Türk mücadelesi ile ilgilenen ve tüm kaynaklarını oraya yönlendiren Kral II. Felipe'den herhangi bir maddi destek alamayan Alba Dükü'nün Aşağı Ülkeler'de kurmaya çalıştığı düzen bozulmaya başlamıştır (Parker 1970: 76). Ordusunu bir türlü finanse edemeyen ve birliklerine almaları gereken paraları ödeyemeyen Alba Dükü; Aşağı Ülkeler Genel Meclisi ile görüşerek üç farklı vergi vasıtasıyla bu durumu çözmek istemişse de bu vergilerin isyanlar sonucu hiçbir zaman toplanamaması, Oranjlı Willem'in ve Dilencilerin uzun süredir yapmaya çalıştığı halkın desteğini sağlama görevini kusursuz şekilde ifa etmiştir.

Kral II. Felipe, Alba Dükü'nün bölgedeki otoritesini kaybetme tehlikesine rağmen bu sorun ile ilgilenmemiş ve tümüyle krallığın Akdeniz savunması ile meşgul olmuştur. Böylece, Aşağı Ülkeler meselesi ikinci plana atılmıştır. Kendine bağlı askerlere paralarını veremediği herhangi bir sefer veya askeri hamlede bulunamayacağını bilen Alba Dükü, isyancılara karşı ilk toprak kaybını yaşamakta gecikmemiştir. 1572'de Jacob van Duiven voorde önderliğindeki isyancılar, "Watergeuzen" filosunun da desteğiyle Brill'i ele geçirmiştir (Parker 2000: 29). Coğrafi açıdan stratejik bir öneme sahip olan Brill'in kaybedilmesi, kuzeydeki Hollanda ve Zelanda eyaletlerinin de isyancıların eline geçmesine zemin hazırlamış ve kuvvetini günden güne artıran Oranjlı Willem, 1572'de Diedrick Sonoy'u Kuzey Hollanda'ya vali olarak atamıştır (Van Nierop 2009: 114). Bu atama, isyancıların kuzeyde azımsanmayacak bir güce sahip olduğunu göstermesi açısından önemli bir hamle olmuştur.

1573 yılında da Kral II. Felipe'nin Alba Dükü'ne herhangi bir maddi destekte bulunmaması Alba Dükü'nün kuzeye doğru planladığı operasyonların gerçekleşmemesine sebebiyet vermiştir (Parker 1970: 81-86; Black 2002: 108). Bu bölgelere istenilen askeri seferlerin yapılmaması da zamanla isyancıların buradaki nehirlerden ve adalardan ileri gelen coğrafi avantajlardan faydalanarak güçlü bir savunma hattı inşa edip Hollanda ve Zelanda eyaletlerinde deniz üzerinden İspanyol kuvvetlerine saldırma stratejisini benimsemelerine neden olmuştur (Black 2002: 108).

Öte yandan, İspanyol Habsburgları adına durum pek de iç açıcı değildir. İnebahtı Savaşı'ndan sonra Türkler ile Venedikliler arasında imzalanan ateşkes, Kral II. Felipe'nin Akdeniz'de Türkler ile baş başa kalmasına neden olmuştur ki bu durum krallığın üzerindeki ekonomik yükü daha da artırmıştır (Arı 2003: 54). Daha da kötüsü, Aşağı Ülkeler'de Alba Dükü'nün şiddet odaklı yönetim politikasının çökmesiyle Alkmaar, Middleburg, Edam ve Medemblik gibi yerler isyancıların eline geçmiştir (Tracy 2008: 83-84). Yaşanan bu kayıplar ise Alba Dükü'nün görevden alınmasına ve daha önce Milano Valiliği görevinde bulunan Louis de Requesens'in ordunun başına geçirilmesine sebep olmuştur (Limm 1989: 40). De Requesens döneminde de devam eden maddi sıkıntılar nedeniyle İspanyol askerler ordudan firar etmeye başlamıştır ve bölgedeki İspanyol gücü etkisiz hale gelmiştir (Arı 2003: 55-56).

IV

Louis de Requesens'in 1575'teki ölümünün ardından büyük bir kaosa sürüklenen ve Madrid'e bağılıklarını iletmiş Aalst'ı ve Zierikzee'yi yağmalayan İspanyol ordusunun bu durumundan faydalanan Oranlı Willem ve arkadaşları, kuzeyde Maas ve Waal nehirleri üzerinde güçlü bir savunma hattı oluşturarak halihazırda otoritelerini tesis etmiş oldukları Zelanda ve Hollanda gibi eyaletlerin yanına Gelderland, Groningen, Overijssel, Utrecht ve Friesland'ı eklemişlerdir. İspanyol ordusunun içinde bulunduğu bu kaotik durum, Oranlı Willem ve diğer isyancıların işlerini önemli ölçüde kolaylaştırmıştı ki 4 Kasım 1576 tarihinde Avrupa'nın en görkemli ve zengin şehirlerinden biri olan Anvers'in uzun zamandır para alamayan İspanyol askerleri tarafından yağmalanması bu sürecin tepe noktası olmuştur. 8 bin insanın öldürüldüğü ve 1000 civarında evin yakıldığı Anvers'te İspanyol askerler tümüyle kontrolden çıkmış ve mevcut şartlarda kraliyeti destekleyen bölgelerin de İspanyol karşıtı bir tutum benimsemelerine neden olmuşlardır (Parker 1973: 45-49). Anvers'te yaşanan ve "İspanyol Öfkesi" olarak adlandırılan bu olaydan dört gün sonra, 8 Kasım 1576 tarihinde, Gent şehrinde toplanan 15 eyaletin temsilcisi "Gent Uzlaşması"nı ilan etmiştir.⁹ Buna göre, Aşağı Ülkeler'i oluşturan eyaletler, bölgede artık İspanyol askeri görmek istemiyor ve isyancı Zelanda ve Hollanda eyaletleri ile barışma arzusu taşıyorlardı. Bölgedeki kaos bir an evvel bitirilmeli ve daha evvel başarısızlıkla sonuçlanan barış görüşmeleri yeniden başlamalıydı.

"Gent Uzlaşması"nın beyan edilmesinin ardından Avusturyalı Don Juan "Aşağı Ülkeler Valisi ve Kumandanı" sıfatıyla Brüksel'e gönderilmiştir (Elliott 1990: 265). Don Juan, Brüksel'e vardktan sonra bölgede devam eden ekonomik problemlerden ve askerlerin itaatsizliğinden ötürü işlerin eskisi gibi olmasının pek de kolay olmadığını anlamış (Bentivoglio 1663: c.1.b.10.s.179) ancak Alba Dükü Toledo Alvarez'in aksine sahip olduğu ılımlı görüşle, "Gent Uzlaşması"na imza atan eyaletlerin yeniden İspanyol egemenliğini tanımasına yardımcı olmuştur (Bentivoglio 1663: c.1.b.10.s.179). İsyancı bölgeler Hollanda ve Zelanda ise Don Juan'ın bu politikasına karşı İspanyol karşıtı tutumlarını devam ettirmişlerdir.

Türkler ile barış görüşmelerinin başlamasıyla Kral II. Felipe, Aşağı Ülkeler Valisi Don Juan'a yardımcı olması adına üç tümen yardımcı birliğe ek olarak Akdeniz'de Türkler ile süren mücadelede harcanan kaynakların da gönderileceğini haber vermiştir (Parker 1970: 87). Bu durum, Don Juan'ın hiçbir şekilde uzlaşmayı kabul etmeyen Hollanda ve Zelanda eyaletlerinin üstüne yürümesini sağlamış ve Ocak 1578'de Gembloux'da Don Juan ile Oranlı Willem arasında gerçekleşen savaş, İspanyol kuvvetlerinin üstünlüğü ile noktalanmıştır (Black 2002: 109). İspanyollar her ne kadar isyancılara karşı önemli bir zafer elde etmiş olsa da Aşağı Ülkeler Valisi Don Juan'ın 1 Ekim 1578'de, 31 yaşında iken hayatını kaybetmesi, onların bu durumdan faydalanamamasına neden olmuştur. Don Juan'ın ardından Avusturya Valiliği görevine eski Kral Naibesi Parmalı Margarita'nın oğlu Parma-Piacenza Dükü Alejandro Farnesio atanmıştır (Kamen 2005: 139).

Don Juan'ın ılımlı tutumunu devam ettirmekle işe başlayan Parma-Piacenza Dükü Alejandro Farnesio, Ocak 1579'da isyancı Hollanda ve Zelanda'ya karşı "Arras Birliği" adıyla Artois, Hairnaut ve Wallon Flandresi gibi üç eyaletten oluşan, şartlar ne olursa olsun krallığın yanında olduğunu beyan eden bir birlik kurulduğunu açıklamıştır (Alvarez&Pecharroman 1998: 101). Krallığın yanında yer alan bu üç eyalet İmparator V. Karl zamanındaki imtiyazlarına ve haklarına yeniden kavuşmuş ve topraklarında

⁹ İsyanın ilk zamanlarından itibaren Oranlı Willem ile işbirliği içerisinde olan Zelanda ve Hollanda eyaletleri davet edilmedi.

geçerli tek dinin Katoliklik olduğunu ilan etmiştir. Aynı zamanda, bölgede yalnızca Aşağı Ülkeler kökenli askerlerin yaşamasına ve diğer milliyetlere mensup askerlerin İspanya'ya gönderilmesine karar verilmiştir (Tracy 2008: 142). 6 Ocak 1579'da kurulan “Arras Birliği”nin ardından Oranlı Willem de isyancılarla başta Hollanda ile Zelanda olmak üzere Groningen, Utrecht, Gelderland, Friesland ve Overrijssel gibi eyaletleri yanına alarak 23 Ocak 1579'da “Utrecht Birliği”ni kurmuştur (Tracy 2008: 139). Kısa sürede bölgenin en büyük iki eyaleti Flandre ile Brabant da birliğe dahil olduğunu açıklamıştır. Aşağı Ülkeler'in siyasi manada ikiye ayrılmış olmasıyla Utrecht Birliği günümüz Hollanda'sının temellerini atmıştır.

Utrecht Birliği'nin kurulmasının ardından isyancıların başı Oranlı Willem ile Anjou Dükü François arasında bir anlaşma yapılmış ve kendilerine destek vermesi halinde Oranlı Willem, Anjou Dükü François'nın “Aşağı Ülkeler'in Özgürlüklerinin Koruyucu”su ilan edileceğini kabul etmiştir (Tracy 2008: 141). Beraberindeki 10 bin asker ile bölgeye hareketlenen Anjou Dükü François'nın bu hareketi Namur ile Lüksemburg gibi bölgelerin İspanyol tarafına geçmesine neden olmuştur. Diğer yandan, ordusunda yaşadığı sorunlar Anjou Dükü François'nın bölgeye gelmekten vazgeçmesine sebebiyet vermiştir. Oranlı Willem'in İspanyollara karşı tek başına destek veremeyeceğinin farkında olan İngiltere Kraliçesi Elizabeth, isyancılara maddi destek sağlama ve 6 bin askerden oluşan bir yardım gönderme kararı almıştır (Kamen 2005: 140).

Oranlı Willem'in İngiltere'den iyi haberler almasıyla 26 Temmuz 1581'de “Plakkaat van Verlatinghe”¹⁰ adlı bir bildiri ile isyancıların artık İspanya Krallığına tabi olmadıkları ve Utrecht Birliği'ni oluşturan eyaletlerin bağımsız oldukları ilan edilmiştir. Oranlı Willem'e göre Kral II. Felipe'nin bölgelerin rızalarını almadan askeri ve mali kararlar alması ve ağır vergiler koyması, meşruiyetini çoktan kaybetmesine sebep olmuştur (Willem 1972: 88- 89). Dolayısıyla, Kral II. Felipe artık isyancıların kurmuş olduğu “Hollanda Birleşik Eyaletleri”nin lideri değil; adeta düşmanıdır.

V

Anjou Dükü François'nın Aşağı Ülkeler'e doğru yola çıkmasının ardından bölgede İspanyollara askeri üs kurma izni veren Arras Birliği ve Lüksemburg ile Namur'un istekleri doğrultusunda, Parma-Piacenza Dükü Alejandro Farnesio İspanya ve İtalya'dan gelen birliklerle ordusunu kuvvetlendirmeye ve genişletmeye başlamış; bölgenin önemli şehirleri Oudenaarde, Tournai, Maastricht ve Dunkirk gibi yerleri ele geçirmiştir (Black 2002: 110). Ardından çok geçmeden bölgenin önemli kaleleri Nieuwpoort ile Hertogenbosch ve diğer büyük şehirleri Ypres, Brüksel ve Gent yeniden topraklara katılmıştır (Black 2002: 110). Parma-Piacenza Dükü'nün Aşağı Ülkeler'deki eski İspanyol topraklarını yeniden fethetmek için hayata geçirdiği II. “Reconquista” planı işlemeye başlamış gözüküyordu. Sırada Aşağı Ülkeler'in en büyük şehri Anvers'i ele geçirmek vardı (Soen 2012:2).

¹⁰ “Plakkaat van Verlatinghe” adı verilen ve Hollanda Birleşik Eyaletleri'nin bağımsızlık bildirisi olarak kabul edilen bu belgede, “Bu yüzden, hiçbir barışma ümidi olmadan, başka bir çözüm bulunamadığından ve kendimizi korumanın doğal hakkı neticesinde bizim insanlarımızın sahip olduğu hakların, imtiyazların, özgürlüklerin devamlılığı ve ayrıca eşlerimizi, çocuklarımızı ve nesillerimizi İspanyollara kölelikten kurtarmak için İspanya Kralı'na dair olan yeminimizden feragat etmek zorunda bırakıldık...” denilmiştir. Plakkaat van Verlatinghe, “<http://www.let.rug.nl/usa/documents/before-1600/plakkaat-van-verlatinghe-1581-july-26.php>.” adresinden erişim sağlanmıştır. İlgili linke 14 Nisan 2014 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Parma-Piacenza Dükü Alejandro Farnesio'nun güneydeki etkinliği devam ederken Oranlı Willem kendisini Katolikliğe ihanet eden biri olarak gören Balthasar Gérard tarafından 10 Temmuz 1584 günü uğradığı suikast ile hayatını kaybetmiştir.¹¹ Oranlı Willem'in öldürülmesinden sonra isyancılar yeni bir lider arayışına girmiştir. Daha evvel Oranlı Willem ile anlaşılan Anjou Dükü François'nın da aynı dönemde ölmesi ve Parma Dükü tarafından kuşatılmış Anvers'in İspanyolların eline geçmesi nedeniyle isyanın sona erebileceği korkusuna kapılan İngiltere Kraliçesi Elizabeth, isyancılarla Nonsuch Anlaşması'nı imzalayarak onları destekleyeceğini kabul etmiştir (van Dorsten 1964: 24-25). İmzalanan bu anlaşmanın ardından Kraliçe, Leicester Dükü Robert Dudley'i isyancılara liderlik etmesi ve geçici bir süre onlara valilik yapması için bölgeye gönderme kararı almıştır (Tracy 2008: 238- 240).

İsyancılar ile eyaletlerin merkezileşmesi ve daha fazla vergilendirme kaynağı yaratılması taraftarı olan Leicester Dükü arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanan Parma Dükü de Venlo, Grave ve Deventer'i ele geçirmiştir (Darby 2008: 24). Leicester Dükü'nün Sluis bölgesini Kral II. Felipe'den kurtarmak için sunduğu yardım teklifini kabul etmeyen eyaletler, şehrin İspanyolların eline geçmesine sebebiyet vermiş, taraflar arasındaki bu anlaşmazlıkların ardından Leicester Dükü 17 Aralık 1587'de istifa etmiştir (Black 2002:111; Wilson 1981; 291-294). Oranlı Willem'in oğlu Prens Maurits (1588-1625), 1588'de "Hollanda Birleşik Eyaletleri"nde isyancıların yeni lideri olmuştur. Maurits'in liderliğinin yanında ülkenin yönetim biçimi "Cumhuriyet" olarak kabul edilmiş (Wilson 2009: 141); devletin resmi ismi "Hollanda Birleşik Cumhuriyeti" olmuştur.

Aşağı Ülkeler'deki isyancılara destek vermekle suçlanan İngiltere'ye karşı, İspanya Kralı II. Felipe'nin 30 milyon florin harcayarak inşa ettirdiği "Yenilmez Armada"nın Ağustos 1588'de bozguna uğraması ve içindeki 15 bin askerle beraber denizin dibini boylaması İspanyolların bölgede yeniden kontrolleri kaybetmesine neden olmuştur (Parker 1970: 89). Aynı dönemde, Fransa'da devam eden din savaşlarının kötü gidişatı da Aşağı Ülkeler'de bulunan birliklerin büyük kısmının Fransa'ya gönderilmesi ile sonuçlanmıştır. İspanyol müdahalesine rağmen Fransa'da Katolik Birliği ağır bir yenilgi almış ve Protestan olan Navarralı Henry (1589-1610) "Fransa Kralı" seçilmiştir. Hem İngiltere hem Fransa cephesinde alınan bu yenilgiler, Aşağı Ülkeler'deki İspanyol egemenliğinin kaderini de değiştirmiştir. Azalan İspanyol birlikleri karşısında Oranlı Maurits, 1590'da Breda'yı, 1591'de Deventer, Nijmegen, Hulst ve Zutphen'i topraklarına katmıştır (Wilson 2009: 150). Kısa bir süre sonra da, 3 Aralık 1592'de, Aşağı Ülkeler'de İspanyol otoritesini önemli ölçüde tesis eden Parma-Piacenza Dükü Alejandro Farnesio hayatını kaybetmiştir.

Diğer yandan, Aşağı Ülkeler'deki İspanyol otoritesi yeniden büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalsa da Hollandalıların lideri Oranlı Maurits, İspanyol topraklarına saldırmak yerine orduda büyük bir reform hareketi başlatmıştır (Parker 1976: 198). Orduda emir-komuta zincirini kuvvetlendiren, askeri disiplini katı şekilde uygulamaya başlayan, birlikleri küçük gruplara bölüp günlük talim programlarını hayata geçiren Oranlı Maurits; askerlerin kullandığı ekipmanları da belirli bir standarda sokmuştur (Wilson 2009: 140; Rady 1990: 59). Oranlı Maurits 1597'de Tienen'de yapılan Turnhout Savaşı'nda İspanyolların piyadeleri "Tercio"lara¹² karşı farklı bir strateji güderek "Cuirassiers" adı verilen

¹¹ Oranlı Willem'in uğradığı suikast için bakınız; Jardine, Lisa. The Awful End of Prince William the Silent: The First Assassination of a Head of State with a Handgun, Harper Collins, New York, 2007.

¹² 1520'lerde İtalyan Savaşları sırasında kurulmuş bir piyade birliği olan "Tercios", üç ayrı piyade unsurundan oluşan bir askeri birliktir. Ağır olarak, kargı kullanan (Piquero), arkebüz kullanan (Arcabucero) ve kılıç kullanarak yakın mücadelelere giren

süvarilerine kargı yerine tabanca vermiştir (Black 2002: 112; Geyl 1980: 225). Turnhout'ta alınan bu zafer, Oranlı Maurits ile Hollandalıların ilk meydan savaşı galibiyeti olmasının yanında İspanyolların kuzeye gitmelerini engelleyecek “çit”in çekilmesini de sağlamıştır (Geyl 1980: 226). Daha da önemlisi, başta İsveçliler olmak üzere birçokları tarafından Oranlı Maurits'in askeri adımlarının takip edilmesini sağlamıştır (Wilson 2009: 139).

Parma-Piacenza Dükü Alejandro Farnesio'nun ölümünden sonra 1595'te Aşağı Ülkeler Valiliğine atanan Avusturyalı Alberto, 1598'de Kral II. Felipe'nin kızı Isabella ile evlenerek bölgede özerk bir yapının temellerini atmıştır (Steinberg 1966: 9). Avusturyalı Alberto'ya sağlanacak bu özerklik hakkı ile İspanya isyancılara karşı alacakları başarısızlıkları kamufle edebilir ve kraliyetin en çok önem verdiği konu olan reputación¹³ korunabilirdi. Ekonomik nedenlerden ötürü İspanyolların yeni Kralı III. Felipe, İngiltere ve Fransa ile barış ilan etmenin yollarını aramaya koyulmuştu. Öncelikle Fransa ile Vervins ve ardından 1604 yılında da İngiltere ile Londra Anlaşması imzalanarak bu istek başarıyla gerçekleşmiştir.

1592'de ölen Alejandro Farnesio'nun ardından İspanyollar, büyük kayıplar vermiş olsalar da ilk defa diplomatik açıdan yalnızlaştırmaya başladığı Hollanda'ya karşı bir hücum deneyerek Parma Dükü zamanında alınamayan Oostende'yi kuşatmıştır. Buranın ele geçirilmesinde rol oynayan Cenevizli Ambrosio Spinola ordunun yeni kumandanı olmuştur. İngiltere ile Londra Anlaşmasının ilan edilmesinden sonra kuzeye doğru ilerleyen Ambrosio Spinola, Oranlı Maurits'i mağlup ederek Roosendal ile Lingene gibi iki bölgeyi almayı başarmıştır (Prak 2005: 28-29). Alınan bu başarılarla rağmen İspanyolların mali anlamda büyük bir buhrana düşerek bölgeye para gönderememeye başlaması, krallığın Hollandalılar ile ateşkes görüşmelerine başlaması ile neticelenmiştir. 9 Nisan 1609 tarihinde İspanya'da yaşayan “Morisco”ların ülkeden sürüleceğine dair bir bildiri yayınlanmıştır. İspanyollar için “küçük düşürücü” bir anlaşma, ironik şekilde, ülkenin dört bir yanında yaşayan Müslüman Arapların gönderilmesinin kutlandığı gösterilerle süslenmiştir.

askerlerden (Espadachín) oluşan bu piyade birliği; 30 Yıl Savaşları'nda Katoliklerin Protestanlara karşı kazanmış olduğu zaferlerin en önemli mimarlarından biri olmuştur.

¹³ İsp. Prestij.

Kaynakça

- Alvarez, G. P. (1998). *Historia de España*. Alcobendas: SGEL.
- Arblaster, P. (2012). *A History of the Low Countries*. New York: Palgrave.
- Arı, B. (2003). *The First dutch ambassador in İstanbul: Cornelis Haga and the dutch capitulations of 1612*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü: Tarih Bölümü.
- Bentivoglio, G. (1663). *Gverra de Flandes*. Madrid.
- Black, J. (2002). *European Warfare, 1494-1660*. Londra: Routledge.
- Darby, G. (2008). *The Origins and Development of the Dutch Revolt*. Londra: Routledge.
- Dorsten, J. A. (1964). *Leicester's Triumph*. Leiden: the Sir Thomas Browne Institute at the University Press.
- Elliott, J. (1990). *Imperial Spain 1469-1716*. Londra: Penguin Books.
- Fritschy, W. (2003). A 'Financial Revolution' Reconsidered: Public Finance in Holland during the Dutch Revolt, 1568-1648. *The Economic History Review*, 56(1).
- Geyl, P. (1980). *The revolt of the Netherlands: 1555-1609*. New York: Barnes & Noble.
- Glozier, M. (2001). Scots in the French and Dutch Armies during the Thirty Years War. S. Murdoch içinde, *Scotland and the Thirty Years War, 1618-1648*. Leiden: Brill.
- Hunt, C. (1929). Some Pamphlets of the Revolt of the Netherlands against Spain. *The English Historical Review*, 44(175), 388-399.
- Israel, J. (1995). *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806*. Oxford: Oxford University Press.
- Jardine, L. (2007). *The Awful End of Prince William the Silent: The First Assassination of a Head of State with a Handgun*. New York: Harper Collins.
- Kamen, H. (2005). *Spain, 1469- 1714: A Society of Conflict*. Londra: Pearson.
- Kossmann, E. (1974). *Texts Concerning the Revolt of the Netherlands*. Cambridge: Cambridge: Cambridge University Press.
- Lamberts, H. B. (2006). *History of the Low Countries*. New York: Berghahn Books.
- Leon, F. (2004). Spanish Military Power and the Military Revolution. G. Mortimer içinde, *Early Modern Military History, 1450–1815*. New York: Palgrave.
- Limm, P. (1989). *The Dutch Revolt 1559-1648*. New York: Longman.
- Nierop, H. v. (2009). *Treason in the Northern Quarter: War, Terror and the Rule of Law in the Dutch Revolt*. Oxfordshire: Princeton University Press.

- Oranje, W. v. (1972). The 'Apology' or Defense of William of Orange against The ban or edict of the king of Spain. H. Rowen içinde, *The Low Countries in Early Modern Times: A Documentary History*. New York: Harper & Row.
- Parker, D. (2000). *Revolutions and the Revolutionary Tradition: In the West 1560-1991*. Londra: Routledge.
- Parker, G. (1970). Spain, Her Enemies and the Revolt of the Netherlands 1559-1648. *Past & Present*, 49, 72-95.
- Parker, G. (1973). Mutiny and Discontent in the Spanish Army of Flanders 1572-1607. *Past & Present*, 58, 38-52.
- Parker, G. (1976). The "Military Revolution," 1560-1660--a Myth? *The Journal of Modern History*, 48(2), 195-214 .
- Parker, G. (1979). *Europe in Crisis 1598-1648*. New York: Cornell University Press.
- Prak, M. (2005). *the Dutch Republic in the Seventeenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Puype, J. P. (1997). Victory at Nieuwpoort, 2 July 1600. M. v. Hoeven içinde, *Exercise of Arms: Warfare in the Netherlands, 1568-1648*. Leiden: Brill.
- Rady, M. (1990). *From revolt to independence : the Netherlands, 1550-1650*. Londra: Hodder & Stoughton.
- Rogers, C. (2010). Tactics and the face of battle. F. Tallett içinde, *European Warfare, 1350–1750*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Soen, V. (2012). Reconquista and Reconciliation in the Dutch Revolt: The Campaign of Governor-General Alexander Farnese (1578-1592). *Journal of Early Modern History*, 16(1), 1-22.
- Steinberg, S. H. (1966). *The Thirty Years War*. Londra: Edward Arnold.
- Tracy, J. D. (2008). *The Founding of the Dutch Republic: War, Finance, and Politics in Holland, 1572-1588*. Oxford: Oxford University Press.
- Verlatinghe, P. v. (2014). University of Groningen/American History from Revolution to Reconstruction and Beyond. <http://www.let.rug.nl/usa/documents/before-1600/plakkaat-van-verlatinghe-1581-july-26.php> adresinden alındı
- Vermeir, R. (2012). How Spanish Were the Spanish Netherlands? *Dutch Crossing*, 36(1), 3-18.
- Wilson, D. (1981). *Sweet Robin: A Biography of Robert Dudley Earl of Leicester 1533–1588*. Michigan: University of Michigan.
- Wilson, P. (2009). *Europe's Tragedy: A History of the Thirty Years War*. Londra: Penguin Books.

Irak Selçuklu Devleti'nde Yeni Bir Devri Başlatan Muharebe: Dînever (8 Receb 526 / 25 Mayıs 1132)*The Battle that Started a New Era in 'Irāk Saldjūkid State: Dînawar (8 Radjab 526 / 25 May 1132)***Pınar KAYA TAN¹****Abstract**

Sandjar (511-552/1118-1157), who has emerging victorious from the battle for the throne with his nephew and Great Saldjūkid Sultān Maḥmūd b. Muḥammad Tapar (511-525/1118-1131), has succeeded the throne as the “*Supreme Sultān*” and has established 'Irāk Saldjūkid State (513-590/1119-1194), after ceding western parts of the country to Maḥmūd. After founding the state, maliks of the Saldjūkid are seen to use every opportunity to claim the throne. While strong atabegs and powerful amīrs have encouraged maliks to revolt, Abbasīd caliphate was openly supporting such claims to re-establish their political independence. It was seen that Sandjar was not indifferent to unrest in the westwards of the Saldjūkid lands. Finally, when uncles of Sultān Maḥmūd and his son made attempts for the throne after his death, Sandjar moved from Khurāsān and a battle that

Özet

Sencer (511-552/1118-1157), yeğeni Sultan Maḥmūd b. Muhammed Tapar (511-525/1118-1131) ile yaşanan saltanat mücadelesinden muzaffer bir şekilde ayrılarak Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun başına “*Büyük Sultan*” sıfatıyla geçmiş ve ülkenin batı taraflarını Maḥmūd'a bırakmak suretiyle Irak Selçuklu Devleti'ni (513-590/1119-1194) tesis etmiştir. Devletin kurulmasından sonra ise Selçuklu meliklerinin buldukları her fırsatta taht iddiasıyla ortaya çıktıkları görülmektedir. Bilhassa güçlü atabegler ve kudretli emīrlar melikleri isyana teşvik ederken; Abbâsî hilâfeti de siyasî bağımsızlıklarını yeniden sağlamak adına bu mücadelelere alenî bir şekilde destek vermekteydiler. Selçuklu topraklarının batısında yaşanan huzursuzluklara Sencer'in kayıtsız kalmadığı görülmüştür. Nitekim Sultan Maḥmūd'un vefatının hemen akabinde sâbık hükümdarın oğlu ve amcaları hükümdar

¹ Pınar KAYA TAN, Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırklareli, Türkiye
pinarkaya@klu.edu.tr orcid. 0000-0002-7025-399X.

would lead to the start of a new era in 'Irāk Saldjūkid State has ensued in Dīnawar in Dībāl area in Western Iran. This study discusses and evaluates the battle in light of the information from the sources and secondary literature.

olabilmek amacıyla çeşitli teşebbüslerde bulunduklarında Sencer Horasan'dan harekete geçmiş ve Irak Selçuklu Devleti'nde yeni bir devrin başlamasına vesile olan, Batı İran'daki Cibâl bölgesinde bulunan Dînever yakınlarında gerçekleşen muharebe vuku bulmuştur. Bu araştırmada söz konusu muharebe, kaynaklar ve ikincil literatürde yer alan bilgiler ışığında ele alınıp değerlendirilecektir.

Keywords: 'Irāk Saldjūkid State, Sultān Sandjār, Maḥmūd b. Muḥammad Tapar, Dīnawar, Toghrl I b. Muḥammad Tapar.

Anahtar Kelimeler: Irak Selçuklu Devleti, Sultan Sencer, Maḥmūd b. Muhammed Tapar, Dînever, I. Tuğrul b. Muhammed Tapar.

Giriş

Sencer (511-552/1118-1157) ile yeğeni Sultan Maḥmūd b. Muhammed Tapar (511-525/1118-1131) arasında yaşanan saltanat mücadelesinin neticesinde iki taraf arasında 2 Cemâziyelevvel 513 (11 Ağustos 1119) tarihinde Sâve Muharebesi vuku bulmuştur. Yaşanan mücadelenin akabinde yeğenini mağlûp eden Sencer, Büyük Sultan olarak Selçuklu ülkesinin batı taraflarını veliahtı olarak da tayin ettiği Maḥmūd'a bırakmak suretiyle hânedanın yeni bir kolunun, Irak Selçuklu Devleti'nin tesis edilmesini sağlamıştır. Devletin kurulmasından sonra ise Selçuklu meliklerinin buldukları her fırsatta özellikle kendilerini teşvik eden atabegleri ve emîrlerinin de yardımlarıyla taht iddiasıyla ortaya çıktıkları görülmüştür. Sultan Maḥmūd hem kardeşleri hem de Abbâsî halifesi ile anlaşmazlıklara düşmüşse de devlet ricâlinin de gayretleriyle bu mücadelelerde uzlaşma sağlanabilmiş ancak siyasî otoritenin sağlanmasında bilhassa Maḥmūd'un saltanatının son dönemlerinde yeniden sıkıntılar baş göstermiştir.

1. Muharebeye Doğru Giden Yolda Bazı Hadiseler

Irak Selçuklu Devleti Sultanı Maḥmūd'un 525 (1131) yılındaki vefatının ardından yerine veliaht olarak tayin ettiği oğlu Dâvud bir kısım emîrlerin de desteğini alarak tahta geçmişti. Nitekim Cibâl ve Azerbaycan bölgelerinde Dâvud adına hutbeler okunuyordu. Dâvud'un hükümdarlığının Abbâsî Halifesi tarafından da onaylanması talep edilince Halife Müstersîd-Billâh (512-529/1118-1135) "kimin adına hutbe okunacağına ancak Büyük Sultan Sencer'in karar verebileceğini" belirterek bu isteği reddetmişti (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 264; İbnü'l-Esîr, X, 1987: 532; İbnü'l-Adîm, 1982: 160; İbn Vâsıl, I, 1953: 47; Köymen, V, 1991: 174-175). Dâvud'un hükümdar olarak ilân edilmesinde etkili olan emîrlerin ise Sencer'in onayını alma ihtiyacını hissetmedikleri görülmektedir. Diğer yandan İmâdüddin el-İsfahânî'nin rivayetlerine göre; Sultan Maḥmūd b. Muhammed Tapar'ın vefatının hemen ardından

veziri Ebü'l-Kâsım Dergezîni ile diğer bazı emîr ve komutanlar, Irak Selçuklu Devleti ordusunu da beraberlerinde götürerek Rey şehrine varmışlar; Sultan Sencer'in yaşanan hadiselerle müdahale etmek üzere harekete geçmesini beklemek üzere kışı Rey'de geçirmişlerdi (Hüseynî, 1943: 69-70; Bündârî, 1943: 147; Köymen, V, 1991: 175-177). Mehmet Altay Köymen, "Emîrlerin Sencer'in muvafakati olmaksızın Dâvud'un tahtta kalma imkânının olmadığını anlamalarının" bu gidişin temel sebebi olduğunu vurgulamıştır (Köymen, V, 1991: 175).

Selçuklu devletlerinde hânedan âzası olan melikler imkân elde ettikleri takdirde başta bulunan hükümdara karşı taht mücadelesine girişebilirlerdi. Bunu engelleyecek kesin bir kaide mevcut değildi. Nitekim Dâvud'un saltanatına karşı da diğer taht iddiacılarının teşebbüsleri çok geçmeden başladı. İlk harekete geçen amcası Mes'ûd b. Muhammed Tapar (529-547/1134-1152)² oldu. Dâvud, 525 yılı Zilkâde ayında (Eylül-Ekim 1131) Hemedan'dan Azerbaycan'a geldiğinde amcasının çoktan sefere çıkarak Tebriz'i işgâl ettiği haberini aldı. Bunun üzerine Dâvud, 30 Muharrem 526 (22 Aralık 1131) tarihine kadar Tebriz'i muhasara etmişse de iki taraf arasında nihaî bir neticeye varılmadan anlaşma yoluna gidildi (İbnü'l-Esîr, 1963: 43; X, 1987, 531-532; İbn Vâsıl, I, 1953: 47).

Anlaşmaya göre Dâvud, Tebriz'e gerçekleştirdiği kuşatmayı kaldıracak amcası Mes'ûd Tebriz'den geri çekilecekti. Fakat Mes'ûd Tebriz'den ayrıldıktan sonra Hemedan'a gelerek tahta oturdu ve asker toplamaya başladı. Bu esnada Abbâsî Halifesi'ne elçilik heyeti göndererek isminin hutbelerde zikredilmesini ve Irak Selçuklu hükümdarlığına geçişini hilâfetin de resmen tanınmasını istemişse de; Müsterşid-Billâh, "Hutbe konusunda kararın Sultan Sencer'e ait olduğunu o kimi isterse onun adına hutbe okunacağını" söyleyerek Mes'ûd'un bu talebini reddetti. Halife ayrıca Sultan Sencer'e de haber göndererek hutbe hususunda hiçbir Selçuklu melikine izin vermemesini ve sadece kendi adına okutması gerektiğini bildirdi (İbnü'l-Esîr, X, 1987: 532; İbnü'l-İbrî, II, 1950: 364; İbn Vâsıl, I, 1953: 47; Emîn, 1965: 101; Alptekin, 1988: 303). Mes'ûd'un Hemedan'a gelmesinin ve halifeden kendi adına hutbe okutulmasını istemesinin Dâvud ile gerçekleştirdikleri mezkûr anlaşmanın bir gereği olup olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir mâlûmata rastlanmamıştır. Abbâsî Halifesi'nin hutbe hususunda göstermiş olduğu tutum ise Sultan Sencer'in hoşuna gitmekle beraber Irak Selçuklu melikleri açısından şüphe uyandırmaktadır. Şöyle ki o koşullarda halife, Büyük Sultan Sencer'den çekinmiş olsa bile ileride zikredileceği üzere eline geçen fırsatları değerlendirmekten kaçınmayacak ve Selçuklu meliklerine taht mücadelelerinde destek verecektir.

Halifeden umduğu yanıtı alamayan Melik Mes'ûd, Musul hâkimi İmâdüddin Zengî (521-541/1127-1146) ile ittifak etmeye karar vererek ona mektup göndermiş; Zengî de Mes'ûd'a yardım edeceğini vaat etmişti (İbnü'l-Esîr, X, 1987: 532; İbnü'l-İbrî, II, 1950: 364). Bununla birlikte İmâdüddin Zengî gibi kudretli bir emîrin yardımı ile Mes'ûd'un cesaretinin arttığı ve kendisini taht mücadelesinde daha güçlü hissetmeye başladığı kesindir.

Vaziyet zaten karışık iken daha da çetrefilli bir hâle gelmeye başlamıştı. Şöyle ki Dâvud'un sultanlığına itiraz eden bir diğer Selçuklu meliki de Selçukşah b. Muhammed Tapar idi. Fars ve Hûzistan bölgesine hâkim olan Selçukşah (ö. 534/1139-1140'ten sonra), atabegi Karaca es-Sâkî (ö.

² Dînever Savaşı'nın üzerinden çok geçmeden 529 (1134) yılında Mes'ûd b. Muhammed Tapar Irak Selçuklu Devleti sultanı olarak tahta oturacaktır.

526/1132)³ ve büyük bir orduyla birlikte Bağdat'a Melik Mes'ûd'dan önce gelerek halifeyi ikna etmeye çalıştılar. Halifeye bağlı kalacaklarına yemin ettiler ve onun teveccühünü kazandılar. Ancak buna rağmen Selçukşah'ın da ismi hutbelerde zikredilmedi (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270; İbnü'l-Esîr, X, 532; 1987: İbn Vâsil, I, 1953: 47-48; Ebû'l-Fidâ, II, 1417/1997: 68; Alptekin, 1988: 303).

Bu esnada Melik Mes'ûd yeniden sultanlığının tasdik edilmesini halifeden istemişse de talebi yine kabul edilmedi. Nihayetinde Mes'ûd, Bağdat üzerine yaklaşık 10.000 kişilik bir kuvvetle sefere çıktı. Mes'ûd'un Bağdat'a yaklaştığını öğrenen halife o sırada Bağdat'ta bulunan ve saltanatı arzulayan Melik Selçukşah ve atabegi Karaca es-Sâkî ile ittifak etti. İmâdüddin Zengî de Melik Mes'ûd'la birleşmek üzere Tekrît'e gelmişti. Atabeg Karaca es-Sâkî bunu haber alınca Selçukşah'ı saltanatın kendilerinin hakkı olduklarını söyleyerek az bir kuvvetle Bağdat'ta bıraktı ve ondan şehri müdâfaa etmesini istedi (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270; Öztürk, 2019: 29). Kendisi de Melik Mes'ûd'un ve İmâdüddin Zengî'nin kuvvetlerinin birleşmesine müsaade etmeden Tekrît yakınlarına doğru ilerledi. İmâdüddin Zengî üzerine basın düzenleyerek onu yenilgiye uğrattı ve askerlerinin çoğunu esir aldı. Zengî de uğradığı hezimet üzerine Musul'a geri çekilmek zorunda kaldı (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270; İbnü'l-Esîr, X, 1987: 532; Ebû'l-Fidâ, II, 1417/1997: 68; İbnü'l-Verdî, II, 1970: 59; Emîn, 1965: 102; Öztürk, 2019: 30). Bu sırada Melik Mes'ûd ile Selçukşah'ın öncü kuvvetleri arasında çatışmalar yaşandıysa da müttefakinin yenilgisini haber alan Mes'ûd, rakipleri ile ciddi bir çatışmaya girmek istemedi ve geri çekilip anlaşma yoluna gitti (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270; İbnü'l-Esîr, X, 1987: 532).

Melik Mes'ûd'un uzlaşma yolunu tercih etmesinde bir diğer sebep ise Sultan Sencer'in yaşanan taht mücadeleleri üzerine harekete geçerek Rey şehrine varması idi (Cemâziyelevvel 526/Mart-Nisan 1132). Sencer'in gelişinin yaratacağı tehlikeyi gören Mes'ûd, Sencer'in ordusunun Rey'den Bağdat'a doğru yürümekte kararlı olduğunu halifeye bildirerek işbirliği yapmaları hususunda haber gönderdi. Mes'ûd'un teşebbüsü üzerine iki taraf arasında elçiler gidip geldiler. Nihayet yapılan anlaşmaya göre "Irak'ın halifenin vekiline ait olması, Mes'ûd'un Irak Selçuklu Devleti Sultanı ve Selçukşah'ın da veliahtı olması" şartlarında uzlaşmaya varıldı. Böylece halife "vekili" tarafından olsa bile yönetim hakkına sahip olacaktı. Bu ittifakı tatbik etmek amacıyla Mes'ûd Bağdat'a geldi ve saltanat sarayına yerleşti. Selçukşah ise şahnelik konağında misafir oldu. Halife de Selçuklu melikleriyle birlik olacak ve Sencer ile mücadelelerinde onlara destek verecekti (İbnü'l-Esîr, X, 1987: 533; Ebû'l-Fidâ, II, 1417/1997: 68; İbnü'l-Verdî, II, 1970: 60; Köymen, V, 1991: 186; Hasaneyn, 1982: 128; Kaya, 2008: 47).

Selçuklu meliklerinin girişmiş olduğu teşebbüslere Sultan Sencer'in tepkisi ise gecikmemiş; Büyük Sultan, ülkenin batı yönünde gelişen hadiselerle müdahale etme gereğini duymuştu. Sencer Rey'e geldiğinde bir diğer Selçuklu meliki Tuğrul b. Muhammed Tapar da Sencer'in yanına gelmişti ancak Tuğrul'un amcasının yanına gelişi hususunda kaynaklarda yeterli mâlûmata rastlamak mümkün olmamıştır⁴ Çok geçmeden Sultan Sencer'in Bağdat üzerine yürüyeceği söylentileri duyulmaya

³ Atabeg Karaca es-Sâkî'nin faaliyetleri hakkında bkz. Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara 1991, s. 15-18; Murat Öztürk, *Irak Selçuklu Devleti Atabegleri*, İstanbul 2019, s. 24-35.

⁴ İbnü'l-İbrî, (*a. g. e.*, II, 365) Sencer'in kendisi ile birlikte olan Tuğrul'u hükümdar ilân ettiğini zikreder. Krş. Hüseyinî, *a. g. e.*, s. 70; Bündârî, *a. g. e.*, s. 148; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, yay. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, II, 56.

başlandı. Halk arasında Sencer'in gelişinden ötürü büyük korku yaşıyordu. Şehir surları tahkim edildi, savaş hazırlıklarına başlandı (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270; İbnü'l-İbrî, II, 1950: 364). Hatta Sencer, Abbâsî Hilâfeti ile muharebe etmeyi istemediğini ortaya koyacak şekilde son bir kez elçisi vasıtasıyla Halife'ye: *"Ben sizi kulunuzum. Sizler ne isterseniz ben ona tâbiyet göstereceğim"* dediyse de netice alamadı (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270). Sencer, müttefik kuvvetlerle savaşmak üzere ilerlemeye başladı. Bu esnada siyasî hamleler yapmayı da uygun gördü. Musul Atabegî İmâdüddin Zengî'yi Musul'u yine onun hâkimiyetinde bırakacak şekilde Bağdat şahneliğine tayin etti. Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar döneminden beri halifelige ve Irak Selçuklularına karşı hâkimiyet mücadelelerinde bulunan Arap emîrlerinden Dübeyş b. Sadaka'ya (ö. 529/1135) da Fırat'ın Batı kıyısında uzanan Hille'yi iktâ etti. İmâdüddin Zengî ve Dübeyş bunun üzerine Bağdat yakınlarına doğru tevcih ederken Sencer'de Hemedan'a gelmişti. Sultan Sencer'in Rey'den Irak Selçukluları Devleti'nin merkezi Hemedan'a geçmeden önce Selçuklu meliklerini nezdine çağırarak, meseleleri sulh yolu ile hâlle etmek için herhangi bir teşebbüste bulunmayışına dikkat çeken Mehmet Altay Köymen, meliklerin asıl metbû hükümdarı yok saymış gibi hareket ederek meseleleri kendi kuvvetleri ile çözmeye çalışmaları ve üst üste yapmış oldukları yanlışları yüzünden meselelerin uzlaşmayla hâlledebilme şansının kalmadığını belirtmiştir (Köymen, V, 183-184).

Abbâsî Halifesi de Sencer'in üzerine doğru ilerlemekten vazgeçmişse de Atabeg Karaca es-Sâkî halifenin bizzat sefere çıkmasında ısrar ediyor; hatta onu bu kararından vazgeçiremeyince halifeyi tehdit ediyordu.⁵ Nihayet Müsterşid-Billâh, 6 Cemâziyelâhîr 526 (24 Nisan 1132) Bağdat'tan maiyetiyle beraber yola çıkmak zorunda kaldı. Hulvân yakınlarındaki Hânîkîn taraflarına giderek bir süre burada konakladı. Nitekim halife Bağdat'tan çıkmadan kısa süre önce Sultan Sencer'in hâkimiyetini muhafaza ederken çok geçmeden artık kimsenin siyasî otoritesi altına girmek istemediğini gösterircesine bütün Irak'ta Sencer adına okunan hutbeye son vermişti (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270; Köymen, V, 190; Öztürk, 2019: 32). Buna rağmen halife kısa süre sonra büyük sultana karşı ittifak eden kuvvetlerle birlik içinde olmaktan vazgeçerek Bağdat'a geri dönmüştür. Kaynaklarda bu hususla ilgili pek fazla mâlûmat zikredilmemekle birlikte yapılacak muharebeye Abbâsî Halifesi'nin fiilen iştirak etmediği görülmektedir. Sultan Sencer'in Zengî ve Dübeyş gibi kudretli şahsiyetlerle anlaşarak almış olduğu ihtiyatlar halifenin geri dönüşünde etkili olmuştur (İbnü'l-İbrî, II, 1950: 365; Köymen, V, 190; Emîn, 1965: 103).

2. Muharebenin Başlangıcı, Gelişim ve Neticeleri Hakkındaki Rivayetler

Melik Mes'ûd, Atabeg Karaca es-Sâkî ve Melik Selçukşah'ın kendisiyle savaşmak üzere Bağdat'tan yola çıktıklarını haber alan Sultan Sencer, Hemedan'dan Nihâvend yönüne ilerlemeye başladı. Sencer'in uzun zamandır yanından bulunan Selçuklu Meliki Tuğrul, kardeşlerinin ittifakı üzerine amcasının yanında kaldığı müddetçe saltanattan yana bir şansının olamayacağını düşünerek ayrılmışsa da çok geçmeden Sencer'in kendisini veliahtı ilân ederek Irak Selçuklu Sultanlığını vereceğini bildirmesi üzerine geri döndü ve Sencer'le beraber hareket etmeye başladı (Hüseynî, 1943: 70; Bündârî, 1943: 148-149; Alptekin, 1988: 304-305).

⁵ Abbâsî Halifesi ile Atabeg Karaca es-Sâkî arasında vuku bulan gelişmeler hakkında bkz. Öztürk, *a. g. e.*, s. 31-32.

Çok geçmeden iki taraf arasında kaçınılmaz harp vuku bulacaktı. Yaşanan mücadelelere kimi kaynaklar daha tafsilâtlı olarak yer vermiştir.⁶ Dînever Savaşı'ndan geniş şekilde bahseden kaynaklarımızdan Hüseyinî, (ö. 590/1194), Hemedan'dan Nihâvend'e giden Sultan Sencer'in yanına Melik Tuğrul'un geldiğini ve beraberindeki kuvvetleriyle amcasının tâbiyetine girdiğini zikreder. Buna göre; *"Melik Mes'ûd'un Dînever'den Azerbaycan'a doğru gideceğine dair haberlerin gelmesi üzerine Sultan Sencer, sağ cenabında yeğeni Tuğrul ile Emîr Kamac ve sol cenabında Hârizmşah Atsız ve bir an önce mücadele etme isteğinde olan bazı emîrlerle birlikte ilerlemişti. Mes'ûd'un kuvvetleri Tuğrul'a karşı üstünlük sağlayınca Tuğrul amcası Sencer'in yanına geri çekilmişti. Sultan Sencer'in sol cenabı Melik Mes'ûd'un sol cenabına hücum etmiş; merkezde bulunan Karaca es-Sâkî ve Mes'ûd'un kuvvetleriyle şiddetli çarpışmalar yaşanmıştı. Nihayet Sencer'in galip gelmesi ve Karaca es-Sâkî'nin esir alınmasıyla savaş son bulmuştu"* (Hüseyinî, 1943: 70). Hüseyinî, muharebenin neticeye ulaşacağı süreçte Sencer'in sol cenabının Mes'ûd'un sol cenabına saldırdığını kaydetmişse de diğer kaynaklarda Atabeg Karaca es-Sâkî ve beraberindeki kuvvetlerin Mes'ûd'un sağ tarafında yer aldıkları ve bu cenahın bozulmasıyla muharebeyi kaybettikleri zikredilmiştir.

İbnü'l-Esir'e (ö. 630/1233) göre hadiseler şu şekilde cereyan etmiştir: *"Sencer'e karşı birleşen müttefikler Hemedan yakınlarındaki Sefîdrûd Nebri civarındaki Dâ-y-Merc'e (Dâ-y-Merg) ulaştıklarında Sultan Sencer'in öncü birlikleri çok sayıda askerle onları karşılamış, bunun üzerine müttefikler de Kirmanşâhân (Karmîsîn) yönüne doğru geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Sultan Sencer, 100.000 kişilik bir süvari birliğiyle Esedâbâd'a hareket etti. Mes'ûd ile kardeşi Selçukşah ise Gâv ve Mâhî adlı iki dağa gidip bu dağların arasında konakladılar. Sultan Sencer, Kinkever'e geldiğinde yeğenlerinin oradan ayrılmış olduğunu haber alınca onları yakalamak için süratle peşlerinden ilerledi. İki ordu Dînever⁷ yakınlarında Ülân'da karşı karşıya geldiler. Mes'ûd, Bağdat'tan gelecek halifelik kuvvetlerini beklediği için savunma yapıyordu ancak Sultan Sencer karşısında karargâh kurunca savaşmaktan başka çare bulamadı. Sultan Sencer sağ cenaba Melik Tuğrul'u, Emîr Kamac'ı ve Emîr-i emîrânı aldı, solunda ise bir grup emîrle Hârizmşah Atsız b. Muhammed (522-551/1128-1156) yer almıştı. Mes'ûd ise sağına Karaca es-Sâkî ve Emîr Kızıl'ı, sol tarafına ise Barankuş Bâzdâr, Yûsuf Çavuş ve diğer emîrleri almıştı. Emîr Kızıl, Sultan Sencer ile mağlûp olarak geri çekilme (sahte ric'at) hususunda anlaşmıştı. 8 Receb (25 Mayıs 1132) günü savaş başlayıp ortalık kızışınca Karaca es-Sâkî merkeze saldırdı. Sultan Sencer 10.000 cesur süvarisiyle merkezde yer alıyor, önünde de filler bulunuyordu. Karaca saldırıya geçince Melik Tuğrul ile Hârizmşah Atsız geri çekildi orta yerde kalan Karaca birkaç yerinden yaralanıncaya kadar çarpışmaya devam etti. Adamlarından pek çoğu öldürüldü, kendisi de esir alındı. Karaca es-Sâkî'nin yaralandığını gören Mes'ûd ise çareyi geri çekilerek kaçmakta buldu. Yûsuf Çavuş ve Hüseyin Özbek gibi savaşta yer alan büyük emîrler öldürüldü. Mes'ûd'un tamamen bozguna uğramasının ardından otağına çekilen Sencer, Karaca'yı huzuruna getirtti ve ona: "Ey müfsit! Benimle savaşmakla neyi elde edeceğine umuyordun?" dedi. Atabeg Karaca: "Ben seni öldürüp tahakküm altına alacağım birini sultan yapmayı umuyordum" şeklinde cevap verince Sencer Karaca es-Sâkî'yi öldürdü. Sultan Sencer ardından Melik Mes'ûd'a da haber gönderip yanına çağırdı. Mes'ûd amcasının huzuruna geldiğinde Sencer isyan ettiği için yeğenini*

⁶ Akademik araştırmalarda mutat olduğu üzere kaynaklar müelliflerin vefat sıralarına göre aktarılırken bu çalışmada konu ile ilgili önemli olan mâlûmatın kıymetine göre çalışma te'lif edilmiştir.

⁷ Batı İran'da Cîbâl bölgesinde yer almış ve günümüzde harabe halindeki tarihi şehir için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemül-büldân*, nşr. Dârüssadr, Beyrut 1397/1977, II, 545-546; Hamdullah el-Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulûb*, nşr. Guy Le Strange, Leiden 1915, s. 107; L. Lockhart, *El*, II, 299-300; Tahsin Yazıcı, "Dînever", *DİA*, IX, 356.

açarlasa da nihayetinde kucaklaşarak yaptıklarından ötürü onu affetmişti. Sonra Mes'ûd'u tekrar Gence'ye gönderdi" (İbnü'l-Esîr, X, 1987: 534). Sencer'e karşı birleşen emîrlar arasında yer alan Emîr Kızıl, İbnü'l-Esîr'in zikrettiği bilgilere göre daha muharebe vuku bulmadan Sencer ile gizli bir anlaşma yapmıştı. Sayıca oldukça az olmalarının yanı sıra Emîr Kızıl'ın da ayrılmasıyla muhakkak ki yenilgi kaçınılmaz olmuştur.

Dînever Savaşı hakkında ayrıntılı mâlûmat veren müelliflerden Bündârî'nin (ö. 643/1245) aktardıkları İbnü'l-Esîr'in muharebenin başlangıcı hakkında vermiş olduğu açıklamaları tamamlar niteliktedir. Buna göre; *"Nihâvend'e gelen Sencer, yeğeni Mes'ûd'un Dînever yolu üzerinde Azerbaycan'a dönmekte olduğunu ve kendisiyle karşılaşmak niyetinde bulunmadığına dair haberleri alınca süratle Mes'ûd'un üzerine doğru yürümüştü"* (Bündârî, 1943: 149). Sencer'in öncü birlikleri ile karşılaşan Melik Mes'ûd'un mücadeleyi kazanamayacağını anlayınca savaşmak istemeyip Azerbaycan'a doğru geri dönmeye çalıştığı hususu da bu ifadelerle netleşmektedir. Melik Mes'ûd'un bu dönüş kararında da şüphesiz Bağdat'tan beklediği kuvvetlerin gelmeyişi etkili olmuştur.

Zübdetü'n-Nusra'da savaşın yeri olarak da Dînever'in nahiyelerinden olan Bencengûşt (Pencengûşt) mevkii gösterilmiştir (Bündârî, 1943: 149). Mezkûr geçitten davullar ve savaş borazanları çalarak geçtikleri sırada Sencer'in askerleri Mes'ûd'un kuvvetlerini yakaladılar. Harp esnasında orduların muharebe pozisyonları hakkında eserde Hüseyin'in verdiği bilgilerin benzeri yer almaktadır. Buna göre; "Sultan Sencer'in sağ cenabında yeğeni Tuğrul ile Emîr Kamac ve sol cenabında Hârizmşah Atsız yer almaktaydı. Mes'ûd'un sol cenabı, Melik Tuğrul'un bulunduğu Sencer'in sağ kanadına hücum etti. Bozguna uğrayan Tuğrul geri çekilerek amcasının yanına gitti ve Sencer'in kuvvetlerinin sol cenabında mücadeleye başladı. Çok geçmeden Sencer'in sol cenabı Mes'ûd'un sağ cenabına kuvvetle saldırarak ordusunun tüm nizamını bozdu ve askerinin büyük kısmını bozguna uğrattı. Karaca es-Sâkî son ana kadar savaşıma gayret gösterip safları yarmaya çalıştıysa da kuvvetlerinin düzeni bozulunca Sencer'in askerleri tarafından kuşatıldı ve emîrlarından Yûsuf Çavuş ve Melik Mes'ûd'un vezîri Taceddin İbn Dârûst'le birlikte esir edildi. Üç gün sonra da Yûsuf Çavuş ile birlikte Sencer'in huzuruna getirilerek boyunları vurulmak suretiyle öldürüldüler" (Bündârî, 1943: 149-150).

Muharebe hakkında diğer kaynaklarda mezkûr kaynaklardakiler kadar detaylı olmasa da zikredilenleri tamamlayıcı nitelikte mühim bilgiler yer almaktadır. Diğer müelliflerden farklı olarak muharebenin Hemedan yakınlarında bulunan Şazbihî nahiyesinde gerçekleştiğini kaydetmiş olan Kummî (ö. 584/1188'den sonra), ayrıca Sultan Sencer'in Rey'e geldiğinde Atabeg Karaca es-Sâkî'nin de Fars'tan gelerek Mes'ûd'a katıldığını ve büyük bir ordu toplayarak Hemedan'a geldiklerini zikretmektedir. Ardından Sencer, Mes'ûd ve mütteliklerine doğru yönelmiş iki tarafın karşı karşıya kaldığı mücadelelerin neticesinde Atabeg Karaca esir alınmış ve üç gün hapsedildikten sonra öldürülmüştür (Kummî, 1363: 11-12).

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), muharebe anında yaşanan hadiselerle geniş olarak yer vermemekle beraber savaşın kuvvetler hakkında bazı rakamsal tespitlerde bulunmamıza olanak sağlamaktadır. Sultan Sencer'in Rey'e geldiği dönemde 160.000 civarında askerinin olduğunu belirten müellif Dînever yakınlarında cereyan eden mücadelede Atabeg Karaca es-Sâkî ve Melik Mes'ûd'un yanında 30.000 kişilik bir kuvvete sahip olduğunu, savaş sonucunda da iki taraftan yaklaşık 40.000 kişinin öldüğünü rivayet etmiştir (İbnü'l-Cevzî, XVII, 1992: 270-271). Buna göre İbnü'l-Cevzî, Sencer'in bölgeye geldiğinde 160.000 askerinin olduğunu; İbnü'l-Esîr ise muharebe esnasında 100.000 süvarisinin

bulunduğunu kaydetmiştir. Aradaki fark hakkında kaynaklarda bilgiye rastlamak mümkün olmamakla birlikte askerlerin bir kısmı ordunun emniyetini sağlamak üzere tedbir amaçlı olarak muhtelif bölgelerde görevlendirilmiş olmalıdır.

İbn İsfendiyâr'da (ö. 613/1216'dan sonra) ise başka hiçbir kaynakta yer almayan Büyük Selçukluların vasalı olarak Taberistân'da hüküm süren Bâvendîlerin de (465-606/1073-1210) Sultan Sencer'in isteği üzerine İspehbed'in oğlu Şah Gazi Rüstem komutasındaki kuvvetleri göndererek bu savaşta büyük sultana destek verdikleri bilgisi yer almaktadır (İbn İsfendiyâr, II, 1386/2007: 71-73; Merçil, 1992: 215).

İbn Vâsıl (ö. 697/1298), muharebe hakkında daha ziyade genel bilgiler vermiş olup; harbin Dînever yakınlarındaki Ūlân'da gerçekleştiğini, Mes'ûd ile kardeşi Selçukşah'ın yenildiğini, Atabeg Karaca es-Sâkî'nin de esir alınarak Sultan Sencer tarafından öldürüldüğünü zikretmiştir (İbn Vâsıl, I, 1953: 49).

Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1331), muharebenin ayrıntıları hakkında bilgi vermemiş; 526 yılı Cemâziyelevvel'inde (Mart-Nisan 1132) Rey'e varan Sultan Sencer'in beraberinde Melik Tuğrul olduğu hâlde Mes'ûd ve Selçukşah ile mücadele ederek düzeni sağladıktan sonra ülkesine geri döndüğünü kaydetmiştir (Ebü'l-Fidâ, II, 1417/1997: 68).

Farsça tarihî kaynaklardan Hândmîr'de (ö. 942/1535-1536) de İbnü'l-Cevzî'deki ifadelerin benzeri yer almaktadır. Sultan Sencer 160.000 kişilik bir ordu ile gelmiş Mes'ûd ise 30.000 kişi ile birlikte Sultan Sencer'e karşı koymuşsa da muvaffak olamamış, Dînever'de cereyan eden muharebede 40.000'e yakın kişi ölmüş ve Mes'ûd âciz bir şekilde amcasına itaat etmiştir (Hândmîr, II, 1353: 508).

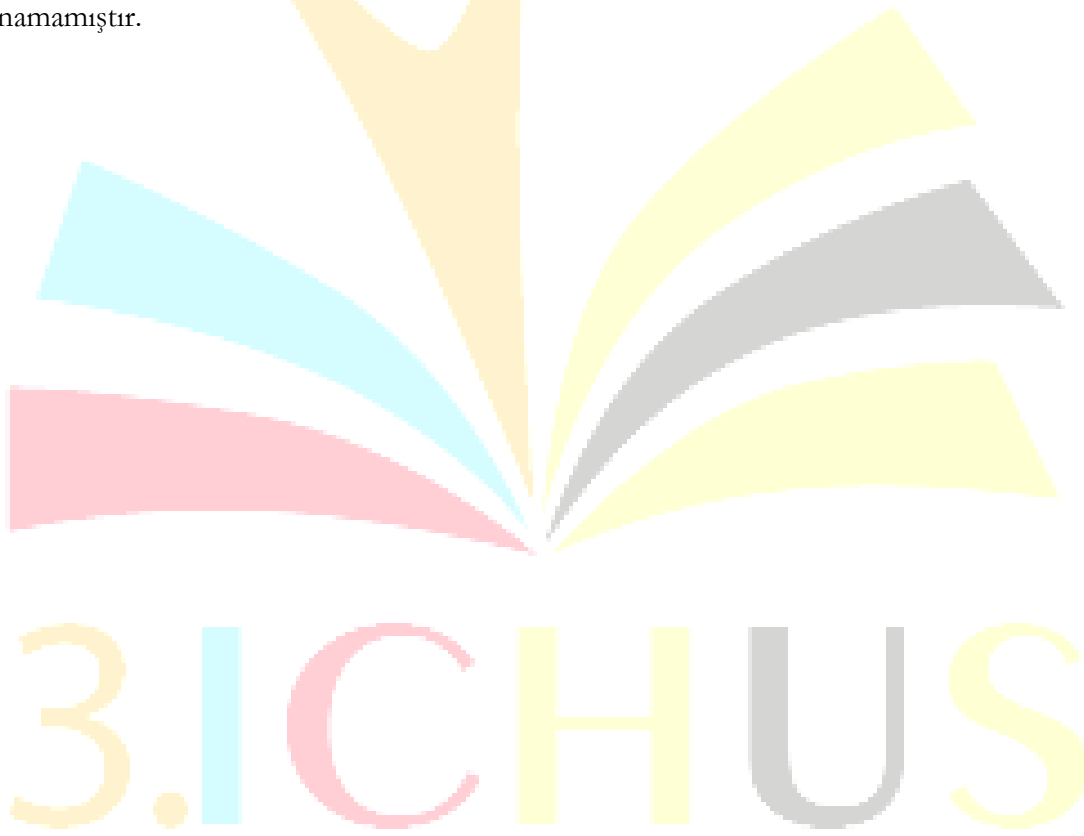
Muharebenin gerçekleştiği yer olarak kimi kaynaklarda Dînever dışında muhtelif nahiyelerin gösterildiğine dikkat çeken Mehmet Altay Köymen, kaynaklarda da zikredilmiş olan öncü kuvvetlerin mücadelesinin ardından Mes'ûd'un harp yapmak istemeyip Azerbaycan'a gitmeye karar verdiğini vurgulamakta ve muharebenin Horasan'a giden büyük yol üzerinde değil de Azerbaycan istikâmetine giden yol üzerine kâin Dînever civarında vuku bulmasının sahip olunan bilgiyle paralellik gösterdiğine dikkat çekmektedir (Köymen, V, 1991: 193 n. 1).

Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın vefatıyla birlikte Irak ve İran'da iç mücadelelerin arttığına dikkat çeken A. M. Hasaneyn, Sultan Sencer'in hüküm süren kaos ve kargaşaya son vermek için Selçukluların lideri olarak hadiselerle müdahale ettiğini ve Melik Mes'ûd'u yenilgiye uğrattıktan sonra diğer yeğeni Tuğrul'un sultanlığını bütün ülkeye duyurduğunu ifade etmiştir (Hasaneyn, 1982: 128).

Murat Öztürk de Dînever Savaşı'nın öncesinde ve savaş meydanında özellikle Atabeg Karaca es-Sâkî'nin faaliyetleri hakkındaki mâlûmata yer vermiş; Karaca'nın savaşın hemen akabinde esir alınışını ve öldürülüşünü tafsilâtı olarak aktarmıştır. Atabeg Karaca es-Sâkî, savaş başladığında Sencer'in önünde fillerin de bulunduğu merkez hattına saldırmış, Melik Tuğrul ile Atsız onun arkasında kalmış belki de Sencer sahte bir ric'at taktiği uygulayarak Karaca es-Sâkî'nin kuvvetlerini çember içine almayı başarmıştı (Öztürk, 2019: 33).

Sonuç

Sonuç olarak Dînever Muharebesi'nin neticelenmesinin ardından Büyük Sultan Sencer önceden söz verdiği üzere yeğeni Tuğrul'u Irak Selçuklu Sultanı ilân ederek bütün ülkede onun adına hutbe okutmuş ve ardından devlet işlerini düzene koyarak Rey üzerinden Horasan'a geri dönmüştür. Böylece Irak Selçuklu Devleti'nde Sultan I. Tuğrul b. Muhammed Tapar'ın (526-529/1132-1134) kısa süreli saltanatı başlamıştır. Melik Selçukşah, bir süre kardeşi Mes'ûd'un iktâ sahası içerisinde bulunmuş ardından Fars bölgesine çekilmiştir. Ancak Melik Dâvud ve Melik Mes'ûd, Sultan I. Tuğrul dönemde de tayin edilen hükümdara itaat etmeyerek taht iddialarına devam etmişlerdir. Dübeys ve Zengî tehdidini ileri sürerek Irak Selçuklu meliklerini kendi kaderleriyle baş başa bırakan Abbâsî Halifesi ise Bağdat'a geri döndükten sonra rakiplerini bertaraf etmeyi başarmışsa da kendi siyasî hâkimiyetini tesis etmek adına her fırsatta Selçuklu meliklerinin taht mücadelelerini teşvik etmeye devam etmiştir. Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın vefatının ardından ortaya çıkan gerilimi azaltmak için her ne kadar Sultan Sencer harekete geçip yeğeni Tuğrul b. Muhammed Tapar'ı tahta çıkarmış ve yeni bir devrin başlamasına vesile olmuşsa da Irak Selçuklu Devleti'nde huzur ve sükûnet gerçek anlamda sağlanamamıştır.

Kaynakça

- Alptekin, Coşkun, (1988), "Irak Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi (DGBİT)*, İstanbul, VII, 291-337.
- Bündârî, el-Feth b. Ali b. Muhammed, (1943), *Zübdetü'n-Nusra ve nuhbetü'l-'usra*, Türkçe trc. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul.
- Ebü'l-Fidâ, (1417/1997), *el-Muhtasar fî abbâri'l-beşer, Târihu Ebi'l-Fidâ*, nşr. Mahmûd Deyyûb, Beyrut, II.
- Emîn, Hüseyin, (1965), *Târihu'l-Irak fî'l-asri's-Selcûkî*, Bağdat.
- Hamdullah el-Müstevfî, (1915), *Nüzhetü'l-kulûb*, nşr. Guy Le Strange, Leiden.
- Hândmîr, (1353), *Habîbü's-siyer fî abbâri efrâdi'l-beşer*, nşr. M. Debîr-i Siyâkî, Tahran, II.
- Hasaneyn, A. M., (1982), *Îrân ve'l-Îrâk fî'l-asri's-Selcûkî*, Beyrut.
- Hüseyinî, (1043), *Abbâri'd-Devleti's-Selçukîye*, Türkçe trc. Necati Lugal, Ankara.
- İbn İsfendi'yâr, (1386/2007), *Târih-i Taberistân*, nşr. Abbâs İkbâl-i Âstiyânî, Taberistan, II.
- İbn Vâsıl, (1953), *Müferricü'l-kürûb fî abbâri Benî Eyyûb*, nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire, I.
- İbnü'l-Adîm, (1982), *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*, Selçuklularla ilgili bölümlerin Türkçe trc. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara.
- İbnü'l-Cevzî, (1992), *el-Muntaẓam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ-Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut, XVII.
- İbnü'l-Esîr, (1987), *el-Kâmil fî't-târih*, Türkçe trc. Abdülkerim Özaydın, *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Tarih Tercümesi*, İstanbul, X.
- İbnü'l-Esîr, (1963), *et-Târihu'l-bâbir fî'd-devleti'l-Atâbekîyye*, nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât, Kahire 1963.
- İbnü'l-İbrî, (1950), *Abû'l-Farac Tarihi*, Türkçe trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, II.
- İbnü'l-Verdî, (1970), *Tetimmatü'l Muhtasar fî abbâri'l-beşer*, nşr. Ahmed Rıf'at el-Bedrâvî, Beyrut, II.
- Kaya, Selim, (2008), "Büyük Selçuklular Döneminde Bağdat", *Akademik Bakış*, Sayı: 15, s. 36-51.
- Köymen, Mehmet Altay, (1991), *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara, V.
- Kummî, (1363), *Târihu'l-vüzerâ'*, nşr. M. Takî Dânişpejûh, Tahran.
- Lockhart, L., (1991), "Dînawar", *EF*, II, 299-300.
- Merçil, Erdoğan, (1991), Fars Atabegleri Salgurlular, Ankara.
- Merçil, Erdoğan, (1992), "Bâvendiler", *DİA*, V, 214-216.
- Öztürk, Murat, (2019), *Irak Selçuklu Devleti Atabegleri*, İstanbul.
- Yâkût el-Hamevî, (1397/1977), *Mu'cemü'l-büldân*, nşr. Dârüssadr, Beyrut, II.
- Yazıcı, Tahsin, (1994), "Dînever", *DİA*, IX, 356.

Yerel Basın Tarihi Araştırmaları Bağlamında İzmir Basınında 1961 Anayasası Referandumu*Referendum on the 1961 Constitution in the Izmir Press in the Context of the History of Local Press***Mikail Kolutek¹****Abstract**

As a result of the researches made in the context of the history of the Turkish Constitution, the opinion that the personal rights and freedoms of the 1961 Constitution are the widest and that the principle of separation of powers is built on solid foundations still remains valid. Turkey, with a new constitution, as long as no excess of these qualifications, the 1961 constitution and will maintain the aforementioned properties. The referendum process of the 1961 Constitution has been examined in many academic studies. While the rate of participation in the referendum held on 9 July 1961 for the adoption of the Constitution was 81%, it was 61.7% yes and 38.3% for rejection. The press side of the referendum process, which took place in the axis of the discussions on the establishment of parliamentary order again after May 27, determined the course of the debates in the city of Izmir. Adalet Partisi administrators expected a high rejection rate in Izmir, which was

Özet

Türk Anayasa tarihi bağlamında yapılan araştırmalar neticesinde 1961 Anayasası'na dair kişisel hak ve özgürlüklerin en geniş olduğu ve güçler ayrılığı prensibinin sağlam temeller üzerine inşa edildiği görüşü hala geçerliliğini korumaktadır. Türkiye, bu vasıfları aşan yeni bir anayasa ile tanışmadığı sürece söz konusu özelliklerini muhafaza edecek olan 1961 Anayasası'nın referandum süreci birçok akademik çalışma ile incelenmiştir. Anayasanın kabulü için 9 Temmuz 1961 tarihinde gerçekleşen referanduma katılım oranı %81 olurken, evet %61,7, hayır %38,3 oranında çıkmıştır. 27 Mayıs sonrası tekrar parlamenter düzenin kurulması tartışmaları ekseninde geçen referandum sürecinin basın tarafı, İzmir kentindeki tartışmaların da seyrini belirlemiştir. 27 Mayıs öncesi salt seçim sonuçlarıyla Demokrat Parti'nin kalesi şeklinde nitelendirilen İzmir'de Adalet Partisi idarecileri yüksek bir hayır oranı beklemişlerdir. Öte yandan evet

¹ Mikail Kolutek, Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, mikailkolutek@gmail.com

described as the stronghold of the Demokrat Parti with the results of the elections before May 27. On the other hand, the administrators of the İzmir İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Cemiyeti and Cumhuriyet Halk Partisi, which continued their yes campaign, also predicted that the yes votes would be made definitively. As a result of the referendum, the voting rates that were very close to each other, far from the expectations of the parties, made it necessary to examine the referendum process in the city based on the İzmir press. In the study, it is aimed to contribute to the İzmir political history literature based on the yes-no campaigns in the 1961 Constitution referendum in İzmir and the discussions in the press. In this direction, the national press, İzmir press, copyright-study works, articles, city encyclopedia and official institution publications were used.

kampanyasını sürdüren İzmir İnkılâbı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Partisi idarecileri de evet oylarının kesinlik arz edecek şekilde çıkacağını öngörmüşlerdir. Referandum sonucunda tarafların beklentilerinin uzağında, birbirine çok yakın çıkan oy oranları, İzmir basınına esas alarak kentteki referandum sürecinin tetkik edilmesini gerekli kılmıştır. Çalışmada, İzmir’de 1961 Anayasası referandumunda evet-hayır kampanyalarını ve basındaki tartışmaları esas alarak İzmir siyasi tarihi literatürüne katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ulusal İzmir basını, telif-tetkik eserler, makaleler, ve resmi kurum yayınlarından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Türk Basını, 1961 Referandumu, 1961 Anayasası, Milli Birlik Komitesi

Keywords: İzmir, Turkish Press, 1961 Constitutional Referendum, 1961 Constitution, National Unity Committee

Giriş

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonunda iç ve dış dinamiklerin karşısında üçüncü ve kesin çok partili siyasi hayata geçmiştir. İlk olarak müteahhit Nuri Demirağ, 9 Temmuz 1945 günü İç İşleri Bakanlığına Milli Kalkınma Partisi’nin kuruluş dilekçesini vermiştir. İç İşleri Bakanlığının 27.8.1945 tarihli ve 45861 sayılı yazısı ile başvuru dilekçesi Bakanlar Kurulu’nda ele alınarak 5 Eylül 1945 tarihinde partinin kurulmasına ve Milli Kalkınma ismini kullanmasına izin verilmiştir. (Sarı, 2019: 56.) Milli Kalkınma Partisi kurulduktan sonra gerek kamuoyu nezdinde gerek iktidar tarafından muhalefet partisi olarak yeterli ilgiyi görmemiştir. Örneğin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945’te yasama yılının açılış konuşmasında memleketteki tek eksiğin hükümetin denetimini sağlayacak bir muhalefet partisi olduğunu vurgulamıştır. (Ahmad, 2007: 133) İnönü’nün bu ifadelerinden sonra, 7 Haziran 1945 tarihinde Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan’ın imzalayarak Cumhuriyet Halk Partisi grubuna verdiği Dörtlü Tahrir ile başlayan CHP’deki parti içi muhalefet süreci yeni bir partinin kurulmasına evrilmiştir. Dörtlü Tahririn imza sahipleri Menderes, Koraltan ve Köprülü, CHP’den ihraç edilmiş, Bayar ise istifa etmiştir. 7 Ocak 1946 tarihinde dört isim tarafından Demokrat

Parti kurulmuştur. (Eroğul, 2003: 29) Demokrat Parti'nin kurulmasıyla nihai çok partili yaşam başlamıştır. Türkiye ilk defa tek dereceli seçimi 21 Temmuz 1946 seçimlerinde uygulamıştır. Seçimlere katılım %75 oranında olurken CHP 395, DP 64, Bağımsızlar ise 6 sandalye kazanmışlardır. (Turan, 1999, 239) Seçim kanunundaki açık oy gizli sayım ilkesi gibi tek parti döneminden kalan bazı uygulamalar nedeniyle 1946 seçimlerinin sonuçları üzerinde tartışmalar olmuştur. (Karpas, 2019: 251-255) 1946-1950 yılları arasında zaman zaman iktidar-muhalefet ilişkileri gerilmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile cumhurbaşkanlığı makamının partilere eşit mesafede olduğunu belirtmesi, tansiyonu düşürürken DP bünyesinden yeni bir muhalefet partisi doğmuştur. 6 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi kurulmuştur. (Eroğul, 2003: 66) 11 Şubat 1950 tarihinde seçim kanununda değişiklikler yapılarak yargı denetimi, gizli oy açık sayım ilkesi ve Yüksek Seçim Mahkemesi kurulması kabul edilmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde CHP ve DP tüm illerde, MP yirmi iki vilayette seçimlere girmiştir. Seçimlere katılım %88,8 gibi yüksek bir oranda olmuştur. CHP %39,98 oy oranında kalırken, DP %53.59'a ulaşarak iktidarı devralmıştır. (Albayrak, 2004: 171)

Dört yıllık birinci DP hükümetinde başvekil Adnan Menderes olurken, ilk dört yılda iktidar-muhalefet ilişkilerinin gergin seyretmiştir. Bununla beraber, ekonomi ve dış politikada izlenen politikaların toplumda uyandırdığı olumlu hava üzerine 2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP oylarını arttırarak %57 oranına ulaşmıştır. 1954 seçimlerinde CHP %35'te kalırken Cumhuriyetçi Millet Partisi %4 oy alarak TBMM'ne girebilmiştir. (Albayrak, 2004: 259) İkinci DP dönemi, ilk dönemdeki başarılarından uzak kalmış, 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP %47 oranında oy almıştır. DP, 1957 seçimlerden birinci parti çıkmakla beraber muhalefet partilerinin toplamının altında kalmıştır. 1957-1960 yılları arasındaki üçüncü DP döneminde, Vatan Cephesi, Kayseri Uşak ve Topkapı Olayları, Tahkikat Komisyonu ve 27-28 Nisan öğrenci olayları gibi gerilim basamakları ülkedeki kutuplaştırmayı hızlandırmıştır. 1954 yılından itibaren orduda yapılanmakta olan cunta hücreleri, 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk siyasal yaşamındaki ilk askeri darbeyi gerçekleştirmiştir. Darbeden hemen sonra Milli Birlik Komitesi'nin kurulduğu ilan edilmiş, komite adına devlet başkanlığı görevini üstlenen Orgeneral Cemal Gürsel, üç ay içerisinde seçimlere gidileceği ve devrik iktidarın yargılanmayacağını açıklamıştır. (Çavdar, 2008: 87) Ancak anayasa profesörlerinden teşkil olunan bir Anayasa Komisyonu'nun kurulmasından sonra seçimlerin yakın bir tarihte yapılamayacağı anlaşılmış, teknokratlardan oluşan bir Milli Birlik Hükümeti kurulmuştur. Milli Birlik Hükümeti, Milli Birlik Komitesi ve Anayasa Komisyonu, 27 Mayıs 1960 sonrası başlayan dönemin mihenk taşlarını oluşturmuştur.

1. 1961 Anayasasının Hazırlanması ve Kabulü

27 Mayıs 1960 darbesinin ilk günü İstanbul Üniversitesi sekiz anayasa hukukçusu Askeri Şura salonunda Org. Cemal Gürsel'in başkanlığında bir araya gelmişlerdir. Toplantıya katılan akademisyenler; İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başta olmak üzere, Naci Şensoy, Hüseyin Naim Kubalı, Hıfzı Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli, Muammer Raşit Sevig'den oluşmuştur. (Çavdar, 2008: 87) Heyetten öncelikle yeni bir anayasa ve ardından 27 Mayıs'ın gerekçelerini ortaya koyan bir metin hazırlanması istenmiştir. (Doğru, 1998: 24) Anayasa profesörleri hazırladıkları bir bildiri ile devrilen DP iktidarının diktaya gittiği savıyla meşruiyetini kaybettiğini açıklamışlardır. (Turan, 2002: 23) Anayasa Komisyonu bu bildiriden sonra ilk icraatı olarak

yirmi yedi maddelik geçici bir anayasa hazırlamıştır. 13 Aralık 1960 tarihinde çıkarılan bir kanunla anayasanın Kurucu Meclis tarafından tamamlanmasına karar verilmiştir. (Yılmaz, 2010: 150) Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nin birleşmesinden oluşan Kurucu Meclis'e ise darbe ile yarıda kesilen yasama döneminden mecliste olan CHP ve CKMP milletvekilleri ile yirmi beş bağımsız üye katılmıştır. 6 Ocak 1961'de açılan Kurucu Meclis'te 9 Ocak günü anayasa hazırlıklarının tamamlaması için yeni bir Anayasa Komisyonu kurulmuştur. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın başkanlığındaki komisyona Ragıp Sarıca, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal, Tarık Zafer Tunaya, Münici Kapanı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Turan Güneş, Abdülhak Kemal Yörük, Sadık Aldoğan, Emin Paksüt, Nurettin Ardıçoğlu, Coşkun Kırca ve Doğan Avcıoğlu seçilmiştir. (Turan, 2002: 57) Milli Birlik Komitesi'nin ilk komisyona hazırlattığı taslağın yanında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerine hazırlatılan bir metin de yardımcı metin olarak kabul edilmiştir. Almanya, Fransa ve İtalya anayasaları, 1945 yılı sonrasında siyasi partilerin hazırlattıkları anayasa çalışmaları ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi üzerinde incelemeler yapılmıştır.

9 Mart 1961 tarihinde komisyon çalışmalarını tamamlayarak Kurucu Meclis'in Temsilciler Meclisi kanadına hazırladıkları tasarıyı sunmuştur. Komisyonun tasarısında yer alan maddeler önce Temsilciler Meclisinde müzakere edilip kabul edildikten sonra Milli Birlik Komitesi'ne gönderilmiştir. Tasarıda yer alan bazı maddeler MBK tarafından geri çevrildiği için kesinleşen maddeler ancak 4 Nisan 1961'de netleşmiştir. (Yılmaz, 2010: 151) 9 Mayıs 1961'de MBK toplam 17 maddede değişiklik yapmıştır. 27 Mayıs 1961'de Kurucu Meclis'e gelen tasarı 2 ret oyuna karşı 260 oyla kabul edilmiştir. Yeni anayasanın yürürlüğe girmesi için yine anayasadaki 157. madde uyarınca referandum yapılması gerektiğinden 9 Temmuz 1961 tarihinde anayasanın referanduma sunulmasına karar verilmiştir. (Turan, 2002: 57)

Anayasa referandumu öncesinde MBK, CHP, CKMP gibi partiler ve ulusal basının büyük çoğunluğu evet propagandası yaparken, hayır propagandası hukuken serbest olduğu halde kesin bir hayır propagandası yapılmamıştır. (Tuğluoğlu, 2019: 143) DP'nin ardılı olma iddiasındaki Adalet Partisi, hayır kampanyasını üstü örtülü yürütürken gelen tepkiler karşısında parti ileri gelenleri referandumda evet oyunu destekledikleri yönünde açıklamalar yapmıştır. Neticede 6 kısım, 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşan 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961 günü halk tarafından oylanmıştır. Toplam seçmenin 12.735.009 olarak belirlendiği referandumda, 10.322.169 seçmen sandık başına gitmiştir. Referanduma katılım %81.05 olurken 10.282.561 oy geçerli sayılmıştır. Geçerli oyların 6.248.191'i evet, 3.934.370'i ise hayır olarak kabul edilmiştir. (Çavdar, 2008: 100) Evet oyları yaklaşık %63'e erişirken hayır kampanyası yapılmaksızın sandıktan çıkan hayır oylarının oranı başta MBK ve CHP olmak üzere evet kampanyasını yürütenleri memnun etmemiştir. (Ahmad, 2007: 219) CHP Genel Başkanı İnönü ise sonuçlardan memnun olmamıştır. (Uyar, 2017: 29) Türkiye'nin 1961 yılı itibarıyla 67 vilayeti bulunurken bu vilayetlerden 11'inde hayır oyları evet oylarını geride bırakmıştır. Bu vilayetler, Aydın, İzmir, Manisa, Denizli, Kütahya, Bursa, Sakarya, Bolu, Çorum, Samsun ve Zonguldak'tır.

Hayır, oylarının çoğunluğu elde ettiği illerin 1950-1954-1957 seçimlerinde genellikle DP'nin kazandığı iller olması dikkat çekicidir. 1961 Anayasa Referandumu ile ilgili birçok akademik çalışma ve yayın ortaya konulmuştur. Özellikle Ege bölgesinin başat vilayetlerinde hayır oylarının yüksekliğinin

nedenleri sorusuna yanıt bulmak amacıyla bölgenin en büyük şehri olan İzmir’de propaganda faaliyetleri incelenmelidir. Bu sebeple 1961 Anayasa Referandumunun İzmir basınındaki propaganda sürecine bakılmalıdır.

2. İzmir Basınında 1961 Anayasası Referandumu

İzmir kentinin kahir ekseriyeti, çok partili hayata geçişin ikinci denemesinde Ali Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası’na açık destek vermiştir. (Günel, 2008: 83) Okyar, 4 Eylül’de Konya vapuru ile İzmir’e gelmiş, ziyaret programında bazı nümayişler meydana gelmiştir. (Koçak, 2014: 213-217) 1930 yerel seçimlerinde İzmir merkezde CHF 14.624, SCF 9.950 oy almıştır. Kuşadası, Seferihisar, Bergama, Menemen, Urla kazaları ile Buca, Kınık ve Armutlu nahiyelerinde ise SCF kazanmıştır. (Koçak, 2014: 313) SCF’nin doksan dokuz günlük siyasi hayatında İzmir’de elde ettiği sonuçların devamı niteliğindeki seçmen tercihleri DP döneminde de görülmüştür. 1950 seçimlerinde İzmir’de DP 188.476, CHP 137.622, MP 6.038 oy almıştır. (“TBMM 1950”, 2020) 1954 seçimlerinde İzmir’de DP 230.522, CHP 145.871, Türkiye Köylü Partisi 374 oy almıştır. (“TBMM 1954”, 2020) Yurt genelinde olduğu gibi 1957 seçimlerinde DP oyları İzmir’de de düşerek 217.677 olurken CHP 166.661, CMP 4.814, Hürriyet Partisi 8.768, Bağımsızlar 69 oy almıştır. (“TBMM 1957”, 2020)

27 Mayıs 1960 sonrası Temsilciler Meclisi’nde İzmir’in il temsilcileri Şevket Adalan ve Nazif Çağatay olmuştur. Barolar temsilcileri, basın temsilcileri, işçi sendikaları temsilcileri, odalar temsilcileri ve öğretmen teşekküllerinin Temsilciler Meclisi’ne gönderdiği üyeler arasında İzmirli bulunurken İzmir’in CHP temsilcileri 9. Dönem DP’den İzmir Milletvekili seçilmiş, 19. Hükümette Milli Eğitim Bakanlığı görevini yapmış Hüseyin Avni Başman ile 10. Dönem DP İzmir Milletvekilliği yapmış Cahit Baban’dır. (Çakmak, 2013: 374)

Siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmesinin ardından Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulan Adalet Partisi ile Ekrem Alican’ın başkanlığında kurulan Yeni Türkiye Partisi açıkça belirtmemekle beraber DP’nin devamı iddiasında olup İzmir’de teşkilatlanmaya önem vermişlerdir. Emekli Tümgeneral Mehmet Ali Aytas, Tüccar Mehmet Karaoğlu, Yüksek Mühendis Hayri Yorgancıoğlu, Doktor Muzaffer Döşemeci, Avukat Kadri Özek, Gazeteci Nihat Kürşat, Avukat Naili Erdem, Bankacı Bedii İdrisoğlu, Eczacı Nevzat Özerdemli ve Sendikacı Saim Kaygan AP İzmir il idare kurulunun ilk üyeleridir. (Çakmak, 2013: 375) YTP İzmir il idare heyeti de Avukat Cavidan ARBİL, Mensucat Mühendisi Halit Arpaç, Tüccar Haydar Aryal, Geri Tabako Müdürü Hayrettin Bener, tüccar Haydar Dünder, Tüccar Kadir Ergüven, Avukat Süha Göksel, Çiftçi Şahmettin Madran, Avukat Fethi Mekin, Kooperatif Başkanı Cevat Sapan ve Tüccar Ali Şahinkaya’dan meydana gelmiştir. (Çakmak, 2013: 375)

1961 Anayasası Referandumu propaganda döneminde AP ve YTP yurt genelinde olduğu gibi İzmir’de de açık bir hayır kampanyası başlatmamışlardır. İzmir İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Komitesi tarafından hazırlatılan on bin adet anayasa metni, İzmir’in kaza ve köylerine gönderilmesiyle referandum çalışmaları başlamıştır. (Çakmak, 2013: 375) Referandumdan bir hafta önce İzmir’e gelen AP Genel Başkanı Gümüşpala, bu ziyaretinde parti il ve ilçe teşkilatlarını denetlemiştir. 9 Temmuz 1961 günü İzmir’de referandum sükûnet içerisinde gerçekleşirken AP İzmir

İl Başkanı Emekli General M. Ali Aytaş hakkında sandık kuruluna müdahale ve hakaret ettiği gerekçesiyle soruşturma açılmış, savcılığın takipsizlik kararıyla dosya kapatılmıştır. (Çakmak, 2013: 376) İzmir’de 1961 Anayasası Referandumunda %49,8 oranıyla 216.558 evet oyu, %50,2 oranıyla 218.472 hayır oyu kullanılmıştır. (Çakmak, 2013: 376) Dönemin üçüncü en büyük şehri olan İzmir’de seçmenin tercihinde on yılı aşkın süren bir dönemde ciddi oranda değişiklik yaşanmadığı görülmüştür. Özellikle Ege bölgesinin başat vilayetlerinde hayır oylarının yüksekliğinin nedenleri sorusuna yanıt bulmak amacıyla bölgenin en büyük şehri olan İzmir’de propaganda faaliyetleri incelenmelidir. Bu sebeple 1961 Anayasa Referandumunun İzmir basınındaki propaganda sürecine bakılacaktır. Çalışmada, İzmir yerel basınının söz konusu yıllarda en önemli gazeteleri arasında sayılan Ege Ekspresi, Ege Telgraf, Sabah Postası ve Yeni Asır gazetelerinin referandum propaganda sürecindeki sayıları ele alınmıştır. Şehirde haftalık yayın yapan İstikamet ve Yeşilyurt gazeteleri de araştırma sürecinde incelenmiş ancak referandum sürecinde sadece iki sayı çıktıkları göz önüne alındığından yeterli veriye ulaşılamamış olması nedeniyle metin içerisine alınmamıştır. Gazetelerden iktibas edilen başlık ve yazılarda imla olduğu gibi muhafaza edilmiştir.

2.1. Ege Ekspres Gazetesinde 1961 Anayasa Referandumu

Alfabetik sıralama ile incelenen ilk gazete Ege Ekspres gazetesidir. İmtiyaz sahibi Nihat Kürşat’tır. Gazetenin başyazarı AP kurucularından, 12. Dönemde AP Manisa Milletvekilliği yapacak olan Hurrem Kubat’tır. İncelenen ilk nüsha 5 Mayıs 1961 tarihlidir. Ana sayfanın sağ sütununda Adalet Partisi’nin Ege’de süratle teşkilatlandığı haberini veren gazetenin bu sayısında AP İl Başkanı Mehmet Ali Aytaş’ın Kemalpaşa ilçe teşkilatında yaptığı konuşmanın tamamı yedinci sayfadan verilmiştir. Aytaş’ın konuşmasındaki “*Demokrasi, muarızlarımızın fikirlerine saygı ile müsamahayı emretmektedir*” ifadesi ana sayfada başlık olarak yer almıştır. (Ege Ekspres, 5 Mayıs 1961: 1) 11 Mayıs 1961 tarihli Ege Ekspres gazetesinde Anayasa referandumunun nisbî usulle yapılacağı manşetten verilirken birinci sayfanın sağ alt köşesinde “*Ap Kanunlara İtaat Partisidir*” haberi dikkat çekmektedir. Erkin Usman imzalı habere göre 10 Mayıs’ta Karşıyaka AP ilçe teşkilatını ziyarete den İl Başkanı Aytaş, AP’nin yasaların aleyhinde faaliyet bulunmayacağını ifade etmiştir. Ertesi gün çıkan sayıda Yassıda mahkemelerine ait bir fotoğraf karesini sürmanşete yerleştirerek ‘*ANAYASA Dâvası başladı*’ haberini verirken gazetenin logosunun hemen altında “*MBK nin yeni ANAYASA görüşmelerine ait tebliği*” manşetini atmıştır. (Ege Ekspres, 12 Mayıs 1961: 1) Gazete AP teşkilat haberlerini iki ya da üç sütun genişliğinde verirken CHP’ye ait haberleri tek sütun verdiği görülmüştür. Örneğin 13 Mayıs 1961 tarihli sayısında AP Selçuk ve Bayındır ilçe teşkilatlarının kurulduğu üç sütun halinde verilirken Turgutlu CHP ilçe merkezinde kavga çıktığına dair bir haber tek sütuna sığdırılarak verilmiştir. (Ege Ekspres, 13 Mayıs 1961: 1) 20 Mayıs 1961 tarihli sayıda MBK’nin Anayasa tasarısı üzerinde yeni değişiklikler yaptığı manşeti atılmıştır. 21 Mayıs’ta gazetenin ana sayfasının en sağ iki sütununda Menemen AP ilçe lokalinin törenle açıldığı haberi yer almaktadır.

22 Mayıs’ta Kasım Gülek’in konuşmasından naklen “*K. Gülek, CHP’nin 6 Okundan Birini Kesmek Gerekliyor, dedi*” manşeti atılırken haberin alt metninde anayasadan milliyetçilik kelimesinin CHP’li temsilcilerin çoğunluğunun oylarıyla çıkarılmasına üzerine bu eleştiride bulunduğu bilgisi yazmaktadır. (Ege Ekspres, 22 Mayıs 1961: 1) Gazetede Anayasa referandumu tarihinin kesinleşmesi

haberi ise ilk kez 12 Haziran 1961 tarihli sayıda “*MBK mühim bir tebliğ neşretti*” manşetiyle çıkmıştır. 15 Haziran’da ana sayfanın en sağ sütununda manşet altında “*Gümüşpala Ege’ye geliyor*” haberi yer almış haberin devamı üçüncü sayfadan verilerek Gümüşpala’nın Kırşehir gezisi sırasında İzmir gezisini duyurduğu ifadesi yer almaktadır. (Ege Ekspres, 15 Haziran 1961: 3) 21 Haziran günü çıkan sayıda kalın puntolarla “*Referandum 9 Temmuz’da*” manşetini atan gazete, MBK üyelerinin 22 Haziran’dan itibaren yurt gezilerine çıkacağını duyurmuştur. Yeni anayasanın propaganda faaliyetlerinin başladığı haberi ise 23 Haziran’da yine manşetten okurlara duyurulmuştur. Haber metninde Temsilciler Meclisi üyelerinin anayasayı halka anlatacağı ifadesi bulunmaktadır. (Ege Ekspres, 23 Haziran 1961: 1) 24 Haziran’da başyazar Hurrem Kubat, ana sayfa sol alt sütundaki başyazısına “*9 Temmuz*” başlığı atarak; “*sosyalizman ve Atatürk’ün hazırladığı birinci cumhuriyet anayasasına kıyasla, İkinci Meclis, Anayasa Mahkemesi gibi demokrasimiz için lüzumlu ve yeni kurullar getirmektedir*” demektir. Yazının devamında ise “*memleket gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygunluğu*” tartışılır hükümlerin de olduğuna değinerek milliyetçilik ilkesinin anayasada yer almamasını eleştirmiştir. 27 Haziran’da Manisa ve Menemen’de MBK üyelerinin evet kampanyası konuşması yaptıkları haberi ile Ragıp Gümüşpala’nın İzmir’e geleceği haberi 28 Haziran sayısında ana sayfadan verilmiştir. 29 Haziran’da “*AP, <<Biz Anayasa’ya hayır demiyoruz>> dedi*” başlıklı haber ile AP sözcülüğünün açıklaması yer almaktadır. (Ege Ekspres, 29 Haziran 1961: 1) 30 Haziran’da yayınlanan sayıda Gümüşpala’nın İzmir’de yaptığı basın toplantı manşetten verilerek Gümüşpala’nın “*Anayasa’ya evet demeğe vatandaşı biz de dâvet ediyoruz*” ifadesi alt başlık haline getirilmiştir. 1 Temmuz 1961 tarihli Ege Ekspres gazetesinin manşeti “*A.P. Memlekette kardeşlik havasını yaratmak istiyor*” olurken Gümüşpala’nın Karşıyaka, Bornova, Seferihisar ve Urla teşkilatlarını ziyarete ettiği bilgisi ve fotoğrafları paylaşılmıştır. Aynı sayıda Başyazar Hurrem Kubat “Adalet Partisinin getirdiği demokrasi anlayışı” başlıklı yazısında, Adalet Partisi’nin CHP’liler tarafından uğradığı ithamların haksız olduğunun altını çizerek Anayasa referandumuna evet oyu verileceğinin açıklanmasına rağmen AP’ye sataşmalarının devam etmekte olduğunu yazmaktadır. (Ege Ekspres, 1 Temmuz 1961: 7) 2 Temmuz 1961 tarihli sayıda Gümüşpala’nın 27 Mayıs sırasındaki görevine atfı yapılarak -darbe sırasında Erzurum 3. Ordu komutanı- “*Ege’nin efesi, Şarkın dadaşı elele*” manşeti atılmıştır. Gümüşpala’nın Menemen, Dikili, Bergama ve Kınık ziyaretlerine ait fotoğraflarla detayları ana sayfasından okurlara duyurmuştur. 4 Temmuz’da Gümüşpala’nın Milas’da CHP teşkilatını ziyareti manşette yer alırken sağ üst köşe birinci sütunda MBK üyesi Albay Sami Küçük’ün İzmir’e geleceği haberi aktarılmaktadır. Ragıp Gümüşpala’nın Ege ziyaretini yakından takip eden gazete, 5 Temmuz tarihinde bir gün önce radyoda konuşma yapan Cemal Gürsel’in sözlerini manşete taşıyarak Anayasa hakkında yaptığı konuşmanın metnini yayınlamıştır. (Ege Ekspres, 5 Temmuz 1961: 7)

Referandum günü “*Yeni Anayasa, Bugün Halkoyuna Sunuluyor*” manşeti ile oylar saat 5’ten 19’a kadar verilebilecek alt yazısıyla çıkan gazetenin başyazarı Hurrem Kubat “*Yurtta Dirlik, Düzenlik*” başlıklı yazısında propaganda yasaklarına uyarak İngiltere demokrasisi hakkında bir yazı kaleme aldığı görülmüştür. 10 Temmuz 1961 tarihli Ege Ekspres, Cemal Gürsel, İsmet İnönü, Ragıp Gümüşpala ve Ekrem Alican’nın ilk değerlendirmelerini liderler ne dedi sorusuyla sürmanşetine taşıdı. Değerlendirmeleri altıncı ve yedinci sayfalardan aktarırken gazetenin manşeti “*İmtihan, başarı ile sona erdi*” şeklinde oldu. Manşet altında İzmir’in il olarak evet, şehir olarak hayır dediği vurgusu yapıldığı görülmektedir. (Ege Ekspres, 10 Temmuz 1961: 1) Başyazar Hurrem Kubat, “*Seçmen Kütükleri*” başlıklı

yazısında birçok seçmenin seçmen kütüklerinin hazırlandığı sırada ilgili memurların ev ziyaretlerinde hanede bulunmamaları nedeniyle yazılmadıkları iddiasını kaleme almıştır. (Ege Ekspres, 10 Temmuz 1961: 1)

2.2. Ege Telgraf Gazetesinde 1961 Anayasa Referandumu

İncelenen ikinci gazete Ege Telgraf gazetesidir. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Nedim Çapman'dır. İncelenen ilk nüshası 18 Haziran 1961 tarihli'dir. MBK üyesi Kurmay Albay Fikret Kuytak'ın İzmir temaslarını izleyen gazete, Kuytak'ın açıklamalarına yer vermiştir. Kuytak'ın sözleri *"Egeli Efeler Hiçbir Zaman Kuyruk Olamaz"* başlığıyla verilirken başlık altındaki yazı ile haber metninde tutarsızlık göze çarpmaktadır. Kuytak'ın Yassıda duruşmaları bitmeden yeni anayasanın halkoyuna sunulamayacağı ifadesine rağmen haber metninde temmuz ayında anayasanın halkoyuna sunulacağı ardından da Yassıda duruşmalarının tamamlanacağı yazmaktadır. (Ege Telgraf, 18 Haziran 1961: 1) Bir gün sonraki sayısında Basın Yayın ve Turizm Bakanı Cihat Baban'ın aynı gün sabah saatlerinde İzmir'e geldiği bilgisi verilmektedir. Baban, İzmirli gazetecilere referandumu 9 Temmuz'a yetiştirmeye gayret ettiklerini açıklayarak CHP'nin kendisini seçimlerde aday göstermesi durumunda bunu kabul edeceğini yazmaktadır. (Ege Telgraf, 19 Haziran 1961: 5) 23 Haziran 1961 tarihli Ege Telgraf gazetesi manşetten *"Son Dakika M.B. Komitesi bugün Açıkladı. Seçimler Yassıda Mahkemeleri Neticeleri Alındıktan Sonra Yapılacak"* haberi ile çıkmıştır. Aynı tarihli sayının sürmanşetinde CHP İzmir teşkilatı içerisinde ön seçimlerde Dr Lebit Yurdoğlu'na getirilen bir eleştiri neticesinde gazetenin saldırıya uğradığı bilgisi yer almaktadır. 28 Haziran'da ana sayfanın en altında dördüncü ve beşinci sütunlarda *"Adalet Partisi Evet Diyecek"* haberi yayınlanmıştır. 29 Haziran'da ise şimşir kalıp kalın puntolarla *"G.PALANIN GAZETEMİZE BEYANATP"* manşeti yer almaktadır. Gazetenin yayınlandığı günün sabahı İzmir'e geldiği bilgisi ile AP liderinin anayasaya evet oyu kullanacakları ifadesi verilmiştir. (Ege Telgraf, 29 Haziran 1961: 1) Haberin devamında ise Gümüşpala; *"AP İl idare heyeti üyeleri ile İzmir'de ne kadar kalmam gerekeceğini tespit edeceğiz. Ben İzmir ilçeleriyle civar illerde de tetkik yapmak istiyorum, bugün belli olur... İzmir'e gelişim yanlış aksettirilmiş, rahatsız olan kızımı görmek için geldim"* demektedir. (Ege Telgraf, 29 Haziran 1961: 5)

2 Temmuz 1961 tarihli sayıda sürmanşette kalın siyah puntoya beyaz çerçeve harflerle *"İNÖNÜ KONUŞTU"* şeklinde çıkan gazetenin manşetinde de Gümüşpala'nın basın toplantısı haberi bulunmaktadır. Gümüşpala, İzmirli gazetecilere CHP İzmir İl Başkanı Dr. Lebit Yurdoğlu tarafından birkaç defa CHP'ye girmesinin teklif edildiğini açıklayarak bu teklifleri geri çevirdiğini belirterek CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın hakkındaki iddialarına yanıt vermiştir. (Ege Telgraf, 2 Temmuz 1961: 5) Ertesi gün yayınlanan sayıda Selim Sarper'in istifası sürmanşetten, Güney Kore Başbakanının tevkifi de manşetten verilirken ana sayfanın ortasında dördüncü sütundan *"MBK üyesi Sami Küçük Yarın İzmir'e Geliyor"* haberi çıkmıştır. (Ege Telgraf, 3 Temmuz 1961: 1) 4 Temmuz 1961 tarihli Ege Telgraf gazetesinde *"Gürsel'in Mesajı"* manşeti atılmış, Gürsel'in radyoda yaptığı konuşmadan pasaj verilerek Anayasa Referandumuna evet çağrısı yapılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığının tebliği ile yayınlanan 5 Temmuz tarihli sayıda seçmenlerin nüfuz cüzdanları ile oy verebilecekleri bilgisi yer alırken gazete manşetinde *"İzmir'e Gelen M. Birlik Komitesi Üyesi Sami Küçük Dedi ki <<Genel Seçimlerin Yapılmasını Hiçbir Kuvvet Durduramaz"* ifadesi bulunmaktadır. Sami Küçük'ün aynı gün saat 18.00'de

Konak'ta İzmirli'lere hitap edeceği bilgisi de okurlara duyurulmuştur. Gazetenin "*Görünmeyen Adamın Gördükleri*" isimli, imzasız köşe yazısında Anayasa tartışmalarından ziyade CHP içi meselelerin gündemde olduğu görülmüştür. Örneğin CHP İl Başkanı Dr. Lebit Yurdoğlu'na "*Dr. Lebit'in basın toplantısı suya düşürüldü*" başlığıyla Yurdoğlu, Fahrettin Kerim Gökay'a benzetilerek tenkit edilmiştir. (Ege Telgraf, 6 Temmuz 1961: s.1) Referandum günü çıkan sayıda "*Cemal Gürsel ve İsmet İnönü oylarını kullandılar*" manşeti atılmıştır. 10 Temmuz'da referandumun neticeleri ise "*Bütün Gerici çalışma ve tezwire rağmen Türk Milletinin Anayasaya Büyük Çoğunlukla Cevabı: EVET*" sürmanşetiyle vermiştir. Propaganda süresi boyunca köşe yazılarında anayasayı konu dışı tutan Nedim Çapman, 10 Temmuz'da "*Bozguncular ve Anayasa*" başlığı atarak suskunluğunu bozmuştur. Ana sayfadaki sol birinci sütunda yer alan yazısında hayır oyu kullananların fanatik görüşlü mıntıka halkından olduklarını belirterek "*bu zavallılar hayır derken neye ve niçin hayır dediklerini bilememişlerdir... Hayır, oyunu kullananların büyük çoğunluğu anayasasının da ne olduğunu bilmiyor. Duymuşluğu olanlar bile okuyup anlayacak ortamda değiller*" demektedir. (Ege Telgraf, 10 Temmuz 1961: 1) Aynı güne ait sayının üçüncü sayfasında kentteki seçim gelişmelerine dair küçük bir haber yayınlanmıştır. Bu haberde seçim günü Gültepe'de 429 numaralı sandıkta Yusuf Çırak isimli bir vatandaşın pusula çaldığı, Aziziye'de İlhan Başgöz adlı bir şahsın 535 numaralı sandıkta kırmızı oy pusulalarını çaldığı bildirilmiştir. Aynı haberde Kadifekale'de 46 numaralı sandıkta oy kullanmak isteyen Bahtiyar Akben'in kendisine 78 numaralı sandıkta oy kullanabileceğinin bildirilince sandık kuruluna küfür etmesi üzerine, Ödemiş'te AP müşahidinin de kadınlara kırmızı oy pusulası dağıtması üzerine tutuklandığı yazılmıştır. (Ege Telgraf, 10 Temmuz 1961: 3) Gazete 11 Temmuz tarihi sayısında İzmir ve 17 kazasında 517.333 seçmenden 435.703 seçmenin oy kullandığını 218.812 hayır, 216.891 evet oyunun çıktığını belirtmiştir. (Ege Telgraf 11 Temmuz 1961: 5)

2.3. Sabah Postası Gazetesinde 1961 Anayasa Referandumu

İncelenen üçüncü gazete Sabah Postası'dır. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Orhan Rahmi Gökçe'dir. İncelenen ilk sayı 3 Mayıs tarihli'dir. "*Anayasanın 2.inci Müzakeresi Başladı*" manşetiyle çıkan gazetenin o gün ki başyazısında Gökçe, "*Meseleler*" başlığını tercih ederek yazısında meclisteki vekil sayısı üzerinde görüş bildirmiştir. (Sabah Postası, 3 Mayıs 1961: 1) Gazetenin aynı sayısında ana sayfa en alt beşinci sütunda "*Anayasanın halkoyuna sunulması gecikecek*" başlığıyla seçmen temel hükümleri ve seçmen kütükleri ile ilgili kanunun yürürlüğe girdiği haberi verilmiştir. Bir hafta sonraki sayıda "*İstanbul'da Tevki*" manşetinin altında "*İnkılap düşmanı 70'e yakın soysuz nezaret altına alındı. Demokrat Partiyi hortlatmak isteyen gafillerin çoğu Adalet Partili!*" ifadeleri bulunmaktadır. (Sabah Postası, 10 Mayıs 1961: 1) 22 Mayıs tarihli sayıda CHP'nin Karşıyaka, Selçuk, Bayındır ve Tire'de kongrelerini düzenlediği haberi yer almıştır. Aynı tarihli sayının beşinci sayfasında Ankara CHP Altındağ ilçe kongresindeki Osman Alişiroğlu, Bülent Ecevit ve Kemal Satır'ın konuşmaları yer aktarılmıştır. (Sabah Postası, 22 Mayıs 1961: 5) 27 Mayıs'ın yıl dönümünde düzenlenen kutlama törenlerinin fotoğrafları ile çıkan 29 Mayıs tarihli Sabah Postası gazetesinin manşeti "*Anayasa referandum için hazır*" şeklindedir. Anayasa referandumu kampanyasının başlangıç günü 13 Haziran'da Sabah Postası, CHP'nin parti meclisinin tebliğini yayınlamıştır. İlgili sayının beşinci sayfasında en alt sol köşede "*İzmir Merkez İlçe Seçim Kurulu Başkanlığından*" başlıklı küçük bir duyuru metni yer almaktadır. Duyuruda 14 Haziran 1961 Çarşamba günü kütüklerin yazılmaya başlanacağı, dört gün boyunca vazifeli memurların evleri

dolaşacağı, memurların boş dönmemesi için evlerde muhakkak bir kişinin bulunması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca ciddi bir sebepten ötürü evde bulunmayacakların evlerine bırakılacak yazıda bildirilen yere hemen başvurarak kendilerini kütüğe yazdırmaları önemle vurgulanmıştır. (Sabah Postası, 13 Temmuz 1961: 5)

14 Haziran 1961 tarihli Sabah Postası gazetesinde başyazar Gökçe, “Yine oy ve vatandaş” başlıklı yazısında, seçmeni, güvenilir ve devlet mekanizmasına zarar vermeyecek siyasilere oy vermeye davet etmiştir. On gün boyunca ülke genelindeki haberleri okurlarına aktaran gazetenin 24 Haziran’da çıkan sayısında başyazar Gökçe, ana sayfada sol birinci sütundaki köşesinden “Evet” başlığı atarak; “yeni anayasaya evet demek hürriyetlerimizi istiyoruz, kanun istiyoruz. Sosyal adalet istiyoruz, millettten üstün hiçbir kuvvet tanımıyor, hiçbir kuvvet tanımıyoruz demektir.” satırlarını kaleme almıştır. (Sabah Postası, 24 Haziran: 1) Gökçe, yeni anayasanın büyük kalkınma ve hakların teminatını da getirdiğini, memleket sorunlarını sileceğini ifade etmiştir. 25 Haziran tarihli sayıda ise gazete “A.P. Anayasa’ya <<Evet>> demeyecek mi?” manşetiyle çıkmıştır. Gazetenin AP üzerine haberi ertesi gün de devam etmiş, ana sayfa sağ alt köşede “A.P. Anayasa hakkındaki görüşünü açıklamıyor” haberiyle, bu sebeple partide çözülme başladığını aktarmıştır. (Sabah Postası, 26 Haziran 1961: 1) 27 Haziran günü yayınlanan sayıda da “A.P. Anayasa için bir türlü <<Evet>> diyemedi !” manşetini atıp, alt başlıkta ‘İzmir teşkilatı kararsız!’ haberine yer verilmiştir. 28 Haziran’da Hıfzı Oğuz Bekata’nın Yeni Anayasa başlıklı yazısı başyazı olarak girilirken Bekata’nın yazısında “dünyadaki gerçek demokrasilerin yanında, Anayasayı namus sayan zihniyetle, şerefli mevkiimizi de yeniden almaktayız” ifadelerini kullanmıştır. Yine ana sayfada Cemal Gürsel’in beyanatına dayanarak “A.P. Anayasa’ya hayır diyecek” haberi yer almaktadır. Gümüşpala’nın İzmir’de bulunduğu 2 Temmuz tarihli sayıda “A. Partisi Torbalı ilçe başkanı nezarete alındı” ana sayfadan verilirken haberin detayları beşinci sayfadan aktarılmıştır. Bununla beraber ilçe başkanı Mehmet Yorgancıoğlu’nun ilçe gezilerinde Yassıda mahkemeleri aleyhinde konuşmaktan ötürü tutuklandığı bilgisi verilmiştir. (Sabah Postası, 2 Temmuz 1961: 5) Aynı sayının ana sayfasında mevzubahis olan haberin hemen altında tek sütuna “Gümüşpala Anayasaya nihayet evet dedi” haberi bulunmaktadır. Gazetenin üçüncü sayfasında Süha Çilingiroğlu’nun “Anayasaya Evet Demokratik yollar” başlıklı köşe yazısı okurlara sunulmuştur. Gazete 4 Temmuz’da ana sayfanın sağ alt köşesinde “AP Torbalı İlçe Başkanı hakkında soruşturmayı savcılık derinleştiriyor” başlıklı bir haberle yayına çıkmıştır. Beşinci sayfada devam eden haberde Jandarma Yüzbaşı Turhan Bele, Vilayet Jandarma Komutanı imzalı bir pasaj yer almıştır. Buna göre, 24 Haziran 1961 günü Dr. Mümin Kırılı’nın Hulusi Doğan’a ait kahvehane de eski DP’li yeni AP’lilerle bir toplantı yaparak anayasaya hayır yönünde oy kullanılmasını söylediği için hakkında tanzim edilen zabıt varakasının cumhuriyet savcılığına verildiği yer almaktadır. (Sabah Postası, 4 Temmuz 1961: 5) Haberin devamında 2 Temmuz’da hayır dediği için tutuklanan Kırılı ile ilgili haberi nispeten küçülterek veren Yeni Asır gazetesi eleştirilmiştir.

5 Temmuz 1961 tarihli Sabah Postası, MBK üyesi Sami Küçük’ün İzmir’de olduğunu bildirerek akşam gerçekleştireceği Konak toplantısını duyurmaktadır. Gazetenin haberinde Ege Telgraf gazetesinden farklı olarak saat bilgisi de aktarılmıştır. 6 Temmuz’da ise Sami Küçük’ün Konak meydanındaki konuşmasının fotoğrafı sürmanşetten verilmiştir. 7 Temmuz günü çıkan sayıda AP İzmir teşkilatı tarafından 43 bin adet kırmızı hayır oyu pusulası bastırılarak teşkilat mensuplarınca dağıtıldığı haberi yer almıştır. (Sabah Postası: 7 Temmuz 1961: 1) Referandum günü yayınlanan sayıda

“*Vatandaş! Anayasa için oyunu kullan*” manşetini atan gazetede propaganda yasağı örtülü bir şekilde delindiği tespit edilmiştir. Başyazar Gökçe, “*Bir uyarma*” başlıklı yazısında “*İktidarı kötüye kullananların partisinin semtine uğranılmamasını*” yazmıştır. 10 Temmuz’da referandumun ilk sonuçlarını “*Evet Kazandı*” manşetiyle verilirken Gürsel, İnönü, Madanoğlu ve Başol’un oy verdiği fotoğrafları yayınlanmıştır. Manşetin altında “*Sandık Başında Kavgalar Oldu*” başlıklı haberde de AP İl başkanı hakkında zabıt tanzim edildiği bilgisi aktarılmıştır. Beşinci sayfada Ege Telgraf gazetesinin haberine ilaveten Ballıkuyu semtinde sandığa cebinde hayır oyu pusulası ile gelen Adem Yalpak isimli bir vatandaşın hakkında tutanak tutularak karakola götürüldüğü, Cumaovasının Görece köyünde de sandık kurulu üyelerine saldıran bir şahsın jandarmaya teslim edildiği yazmaktadır. (Sabah Postası, 10 Temmuz 1961: 5) 11 Temmuz’da gazete başyazarı Gökçe, “*Sonuçlar*” başlığı atarak, propaganda sürecinde hayır propagandası yapanların, bütün sandıklardan beyaz çıkarsa bir daha seçim yapılmayacağı, CHP’nin doğrudan iktidar olacağı, kırmızı oylar fazla çıkarsa Yassıada davalarının akıbetinin değişeceği iddialarını ele alarak “*Biz Halk partiliyiz, yıllardır her kabra boyun eğerek, her zulme mukavemet ederek milli iradenin mutlak hâkimiyeti için savaşmışız*” ifadelerini kullanmıştır. Gazete 12 Temmuz’da İzmir’deki kati neticeleri ilçe ve kazaları tablo halinde vermiştir. (Sabah Postası, 12 Temmuz 1961: 5) Başyazar Gökçe, aynı sayıda referandumu değerlendiren son yazısını kaleme alarak kırmızı oyları yüksek bularak bunun nedenini hasat zamanı oy kullanamayan çiftçilere, tatil döneminde sayfiye yerlerine giden vatandaşlara ve kırmızı oylar için yapılan spekülasyonlara bağlamıştır.

2.4. Yeni Asır Gazetesinde 1961 Anayasa Referandumu

İncelenen dördüncü ve son gazete Yeni Asır’dır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Şevket Bilgin’dir. İncelenen ilk sayısı diğer üç gazeteden farklı olarak referanduma daha yakın tarihlidir. İncelenen ilk sayı 12 Haziran tarihlidir. Gazete, “*Referandum 9 Temmuz’da yapılacaktır*” manşetiyle çıkmıştır. Dört gün sonra ana sayfada dördüncü sütunda “*MBK üyesi F. Kuytak İzmir’de*” başlığı atılmış, Kuytak’ın 17 Haziran’da İstanbul’a hareket edeceği yazılmış, ancak Kuytak’ın konuşmasına yer verilmemiştir. (Yeni Asır, 16 Haziran 1961: 1) 23 Haziran’da ana sayfanın sol alt köşesinde anayasayı anlatacak temsilcilerin yola çıktığı, İzmir’de 6, Ankara’da 5, İstanbul’da da 10 temsilcinin çalışacağı yazılmıştır. Aynı sayıda sağ alt köşede de seçmen listelerinin askıya alındığı bildirilmiştir. 24 Haziran’da üçüncü sayfadaki şehir haberleri köşesinde “*CMKP Karşıyaka İlçe Kongresi dün yapıldı*” haberi okurlara verilmiştir. 28 Haziran’da Yeni Asır, Gürsel’in radyo konuşması aktarmış, basın mensuplarının sorusu üzerine “*benim işittiğime göre onlar hayır demek niyetindedir. Kendileri bilir*” cevabını verdiğini nakletmiştir. 30 Haziran’da Gümüşpala’nın görüşlerini açıklayan gazete haber spotuna “*G. Başkan Türk milleti, iyi bir şey için propagandaya lüzum görürler mi, görmezler mi bilmem*” sözlerini taşımıştır. (Yeni Asır, 30 Haziran 1961: 1) Ertesi gün ki sayıda ana sayfanın en sağ sütununda “*Gümüşpala, dün Urla ve Seferibisar’da konuştu*” haberini aktararak Gümüşpala’ya hitaplarda başkan yada G.Başkan ifadesinin tercih edildiği görülmektedir.

Gazete imtiyaz sahibi ve başyazarı Şevket Bilgin, 5 Temmuz’da başyazı köşesine “*Temel haklar davasının tam zaferini dileyoruz*” başlığını atarak yeni anayasa hakkında görüşlerini açıklamıştır. Bilgin yazısını şöyle tamamlamıştır: “*Biz bir yeniçağın eşliğindeyiz. Bu çağ milletimize çok şeyler vaad etmektedir. Birinci planda dileğimiz temel haklar davasının tam zaferidir. Ancak bundan sonradır ki millet iradesinin tezahüratına*

uyularak memleketin ekonomik ve sosyal gelişmesinin icaplarını yerine getirmek kabil olacaktır. Vatandaş, reyin uğurlu ve kutlu olsun.”

6 Temmuz 1961 tarihli gazetenin manşeti “*Anayasa için propaganda serbestisi dün sona erdi*” şeklindedir. Manşetin hemen altında kart göstermeyen seçmenin nüfuz cüzdanı ile oy kullanabileceği, resmi elbiseli şahısların sandık alanlarına giremeyeceği vurgulanmıştır. Yine aynı sayfanın altında Sami Küçük’ün İzmir Konak meydanında yaptığı konuşmasından bir pasaj nakledilerek “*S. Küçük, Seçim Ekim ayında yapılacak’ dedi*” haberi aktarılmıştır. 10 Temmuz’da çıkan Yeni Asır’ın manşette evet kelimesi kullanmaması dikkat çekicidir. “*Anayasa oylamasına iştirak fazla oldu*” manşetinin altındaki haber metni de “*ilk neticelere göre Anayasanın yurttaki kabul edildiği anlaşıldı*” ifadesini taşımaktadır. İkinci sayfada “*AP Başkanı Gümüşpala İzmir’de oy kullandı*” haberi yer almaktadır. Haber detayına göre Gümüşpala, saat 10.00’da Karşıyaka’da oyunu kullanmıştır. Gümüşpala, oyunu kullandıktan sonra Yeni Asır muhabirine “*Askerlik hayatımızda ilk defa oyunu kullanıyorum. Biliyorsunuz ki askerlikte oy kullanmak yoktur. Anayasa referandumu gibi kutsi bir vazifede ilk defa oy kullanmış oluyorum*” şeklinde bir demec vermiştir. (Yeni Asır, 10 Temmuz 1961: 2) Yine 10 Temmuz tarihli bir başka haberde İzmir’de oy kullanamayan vatandaşların sayısının 150.000 ile 165.000 arası olduğunu tahmin edildiği yazmaktadır. (Yeni Asır, 10 Temmuz 1961: 3) Neticelerin kesinleştiği 11 Temmuz tarihinde ise başyazar Bilgin, “*Halkı beklenen neticeyi verdi*” başlıklı yazısında anayasanın insanlara getirdiği yeniliğin ilk safhasının hür adam varlığıyla hür adam şahsiyetini sağlamak olduğunu vurgulamıştır.

Değerlendirme

1961 Anayasa Referandumu sürecinde CHP’ye yakın görüşte olduğu düşünülen Ege Telgraf ve Sabah Postası gazetelerinde İzmir’de evet oylarının kazanması noktasında doğrudan bir yayın politikası izlediğini söylenemez. Ege Telgraf gazetesinin, CHP içerisindeki gelişmeleri nakledip köşe yazılarında CHP İl teşkilatı faaliyetlerini gündeminde tuttuğu görülmüştür. Sabah Postası gazetesinin Ege Telgraf gazetesinden farklı olarak AP’nin örtülü hayır oyu yaklaşımını tenkit ettiği ve bu noktada AP’nin üzerine gittiği görülmüştür. Gazete, AP İl teşkilatı aleyhine sayılabilecek haberleri -İl ve Torbalı ilçe başkanının tutuklanması vs- ana sayfadan verirken başyazar Gökçe, seçmenin hayır oyu vermemesi için başyazılarında evet oyu çağrısında bulunmuştur. Siyasi olarak CHP’ye yakın sayılabilecek iki gazetede CHP ilçe haberlerine yer verilirken AP’ye yakın gazeteler de AP ilçe haberlerini aktarmışlar, CHP haberlerini atlamışlardır. Yine Sabah Postası gazetesinin haberlerinden net olarak anlaşılmaktadır ki alenen hayır propagandası serbest olmakla beraber hayır propagandası yapanlar hakkında yasal takibat açılmıştır. Özellikle İzmir’de hayır oylarının evet oylarından fazla çıkması üzerine Ege Telgraf gazetesi ile Sabah Postası gazetesinde seçim sonuçlarının verildiği sayılarda İzmir’den uzaklaşıp, yurt genelindeki evet oylarına vurgu yapıldığı görülmüştür.

AP’ye yakın olan hatta 1961 seçimlerinde başyazarını Manisa Milletvekili olarak meclise gönderen Ege Ekspres gazetesi ise referandum sürecinde haberlerinde Ragıp Gümüşpala’yı ön plana çıkarmıştır. İzmirli olan Ragıp Gümüşpala’nın memleketine gerçekleştirdiği ziyaret gerek Ege Ekspres gerek Yeni Asır gazetelerinde yakından takip edilmiştir. Ege Ekspres, Gümüşpala’nın ilçe ziyaretlerinin fotoğraflarını paylaşıp, Yeni Asır gazetesi beyanatlarda başkan ve genel başkan hitabını kullanmıştır. Ege Ekspres başyazarı Hurrem Kubat, yeni anayasaya yönelik milliyetçilik maddesinin yer almayışıyla

ilgili temkinle yaklaşırken, Yeni Asır baş yazarı şevket Bilgin’in, anayasa konusunu köşesine taşımaktan kaçındığı gözlemlenmiştir. Yeni Asır gazetesi, Milli Birlik Komitesi’nin İzmir’deki faaliyetlerini küçölterek vermiş, Kuytak’ın konuşmasını aktarmamış, Sami Küçük’ün İzmir ziyaretini de kısa bir metin olarak sunmuştur. Ege Ekspres gazetesinin bu noktada daha dengeli bir yayıncılık duruşunu yakalamaya çalıştığı görölmüştür. Ege Ekspres, hayır oylarının İzmir’de kazandığını açıkça yazmasa da *“İzmir’in il olarak evet, şehir olarak hayır dediği”* vurgusuyla hayır sonucunu ön plana çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Ahmad, F. (2007). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye Demokrasi Tarihi – 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Doğru, O. (1998). *27 Mayıs Rejimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Günel, E. (2009). *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908-2008*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Koçak, C. (2014). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K.H. (2019). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi IV/1*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi V*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uyar, H. (2017). *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yılmaz, F. (2010). *Türk Anayasa Tarihi (1808-2007)*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kitap Bölümleri & Makaleler

- Çakmak, Ç. (2003). 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e İzmir. *İzmir Kent Ansiklopedisi* (Cilt. 2, ss.372-416). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sarı, Ç. (2019). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş (1946-1950). S. Güngör (Ed) *Türk Demokrasi Tecrübesi Dönemler – Sorunlar* (49-72. ss.). Konya: Palet Yayınları.
- Tuğluoğlu, F. (2019). 1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı. *Gazi Akademik Bakış*, 12(24), ss.135-162

Gazeteler

Ege Ekspres Gazetesi: 5 Mayıs 1961; 11 Mayıs 1961; 12 Mayıs 1961; 13 Mayıs 1961; 20 Mayıs 1961; 21 Mayıs 1961; 22 Mayıs 1961; 12 Haziran 1961; 15 Haziran 1961; 21 Haziran 1961; 22 Haziran 1961; 23 Haziran 1961; 24 Haziran 1961; 27 Haziran 1961; 29 Haziran 1961; 30 Haziran 1961; 1 Temmuz 1961; 2 Temmuz 1961; 4 Temmuz 1961; 5 Temmuz 1961; 10 Temmuz 1961.

Ege Telgraf Gazetesi: 18 Haziran 1961; 19 Haziran 1961; 23 Haziran 1961; 28 Haziran 1961; 29 Haziran 1961; 2 Temmuz 1961; 3 Temmuz 1961; 4 Temmuz 1961; 6 Temmuz 1961; 10 Temmuz 1961; 11 Temmuz 1961.

Sabah Postası Gazetesi: 3 Mayıs 1961; 10 Mayıs 1961; 22 Mayıs 1961; 27 Mayıs 1961; 29 Mayıs 1961; 13 Haziran 1961; 14 Haziran 1961; 15 Haziran 1961; 24 Haziran 1961; 25 Haziran 1961; 26 Haziran 1961; 27 Haziran 1961; 28 Haziran 1961; 2 Temmuz 1961; 4 Temmuz 1961; 5 Temmuz 1961; 6 Temmuz 1961; 7 Temmuz 1961; 10 Temmuz 1961; 11 Temmuz 1961; 12 Temmuz 1961.

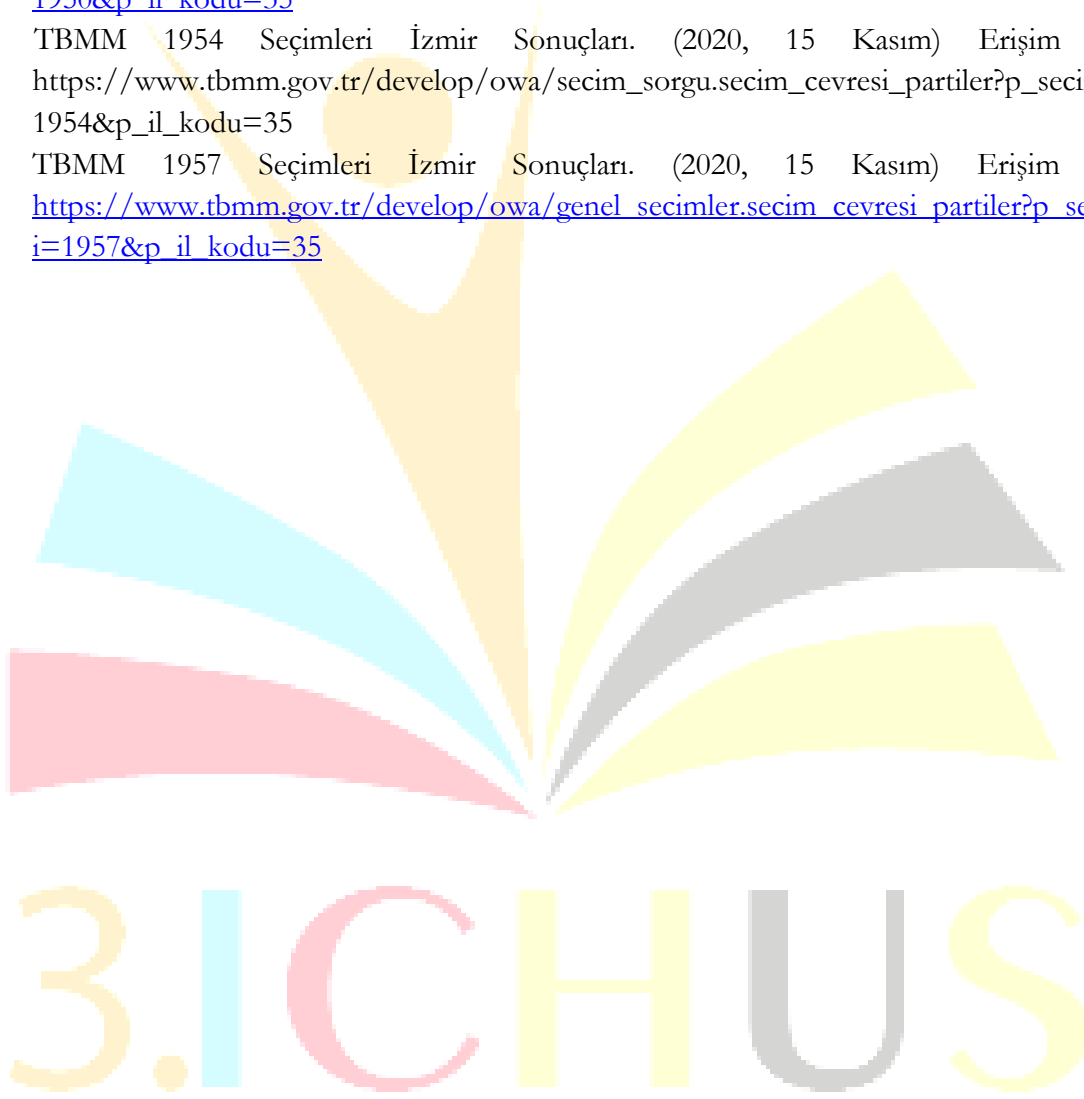
Yeni Asır Gazetesi: 12 Haziran 1961; 17 Haziran 1961; 23 Haziran 1961; 24 Haziran 1961; 28 Haziran 1961; 30 Haziran 1961; 5 Temmuz 1961; 6 Temmuz 1961; 10 Temmuz 1961; 11 Temmuz 1961.

İnternet Kaynakları

TBMM 1950 Seçimleri İzmir Sonuçları. (2020, 15 Kasım) Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=35

TBMM 1954 Seçimleri İzmir Sonuçları. (2020, 15 Kasım) Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1954&p_il_kodu=35

TBMM 1957 Seçimleri İzmir Sonuçları. (2020, 15 Kasım) Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1957&p_il_kodu=35

EKLER

1961 Anayasa Referandumunda İzmir Basınında İncelenen Manşetler

Kaynak: Ege Ekspres, 2 Temmuz 1961.

Kaynak: Ege Ekspres, 10 Temmuz 1961.

Kaynak: Ege Telgraf, 10 Temmuz 1961

Kaynak: Sabah Postası, 25 Haziran 1961

Kaynak: Yeni Asır, 10 Temmuz 1961

3. ICHUS

Türkiye’de Kadın Turistlere Yönelik Saldırıların İncelenmesi*Investigation of Attacks for Women Tourists in Turkey***Tuba Şahin ÖREN¹****Veli Erdinç ÖREN²****Abstract**

The tourism sector is analyzed as the whole of the activities performed by individuals without discrimination such as language, religion, gender, nationality, etc. Tourists undoubtedly prioritize the safety of life and property in the destinations where they carry out their tourism activities. However, the security perceptions of the destinations deeply affect the images of the destinations. Destinations are adversely affected, especially by the attacks they are exposed of female tourists. Foreign female tourists who come to Turkey they are exposed to investigate the attacks and violence, evaluation of the issues in a whole structure emphasizes the importance of the study. In this context, the study of the nature of attacks against foreign female tourists coming to Turkey is aimed to study according to reports in the mass media and to reveal the situation. In this context, the universe of the study, news involving attacks against foreign

Özet

Turizm sektörü dil, din, cinsiyet, uyruk vb. ayrımı gözetmeksizin bireylerin gerçekleştirdiği faaliyetler bütünü olarak incelenmektedir. Turistler, turizm faaliyetlerini gerçekleştirdikleri destinasyonlarda kuşkusuz ki can ve mal güvenliklerini de ön planda tutmaktadır. Bununla beraber destinasyonlara ait güvenlik algıları, destinasyonların imajlarını da derinden etkilemektedir. Özellikle kadın turistler ve maruz kaldıkları saldırılar sonucunda destinasyonlar olumsuz etkilenmektedir. Türkiye’ye gelen yabancı kadın turistlerin maruz kaldıkları saldırı ve şiddet olaylarının incelenmesi, bir bütün yapı içerisinde konunun değerlendirilmesi çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Bu çerçevede çalışmada, Türkiye’ye gelen yabancı kadın turistlere yönelik saldırıların niteliklerinin, basın yayın organlarında çıkan haberlere göre incelenmesi ve durumun ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın

¹ Tuba ŞAHİN ÖREN, Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Banaz MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği, tuba.sahin@usak.edu.tr

² Veli Erdinç ÖREN, Dr. Öğr. Üyesi, Sorumlu Yazar, Uşak Üniversitesi, Banaz MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği, erdinc.oren@usak.edu.tr

female tourists in the press and media organizations operating in Turkey. Also, a sampling method is not preferred in the study. Data analysis in the study was conducted between 11.12.2019 - 19.12.2019, and this is one of the limitations of the study. The most important limitation of the study is that only one search engine is used. Another constraint is that data for a specific period (2002-2019) have been reached. In the study designed with qualitative research methods, the data were analyzed using frequency analysis, one of the content analysis methods. The reliability of the analyzed data was confirmed by taking the opinions of three academicians who are experts in their fields. As a result of the study, female tourists in Turkey were attacked without any nationality. There is a variety of types of attacks against women tourists, from extortion to murder. However, attacks mostly occur in Antalya and Istanbul regions. Although the majority of the detected attackers were Turkish and male, it was observed that foreign nationals also attacked foreign women. It has been determined in the content of the news that women tourists are not chosen according to their nationalities, especially in crimes of attack and violence.

Keywords: Tourism, Female Tourist, Violence, Assault, Turkey

evrenini, Türkiye’de faaliyet gösteren basın-yayın organlarında çıkan yabancı kadın turistlere yönelik saldırıları içeren haberler oluşturmaktadır. Çalışmada ayrıca bir örneklem yöntem tercih edilmemektedir. Çalışmada veri incelemeleri, 11.12.2019 - 19.12.2019 tarihleri arasında yapılmıştır ve bu durum çalışmanın kısıtlarından biridir. Çalışmanın en önemli kısıtı sadece bir arama motorunun kullanılmış olmasıdır. Diğer bir kısıt ise belirli bir dönem (2002-2019) ait verilere ulaşılmış olmasıdır. Nitel araştırma yöntemleri ile desenlenen çalışmada veriler içerik analizi yöntemlerinden sıklık analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz edilen verilerin güvenilirliği ise alanında uzman üç akademisyenin görüşü alınarak onaylanmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye’de kadın turistler, herhangi bir uyruk gözetmeksizin saldırıya uğramaktadır. Kadın turistlerin uğradığı saldırı türleri arasında gasptan cinayete kadar çeşitlilik söz konusudur. Bununla birlikte saldırılar en çok Antalya ve İstanbul bölgelerinde gerçekleşmektedir. Tespit edilen saldırganların çoğunluğu Türk ve erkek olsa da yabancı uyruklu insanların da yabancı uyruklu kadınlara saldırdığı görülmüştür. Saldırı ve şiddet suçlarında kadın turistlerin özellikle uyruklarına göre bir seçim yapılmadığı haberlerin içeriklerinde belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kadın Turist, Şiddet, Saldırı, Türkiye

Giriş

Turizm faaliyetleri sonucunda insanlar, destinasyonlarda dil, din, ırk, cinsiyet vb. ayrımı gözetmeksizin heterojen bir yapı oluşturarak bir araya gelmektedir. Bu bir araya gelişlerde turistlerin can ve mal güvenliğinin korunması ziyaret edilen bölgelerin yani destinasyonların sorumlulukları

arasındadır. Bu sorumluluğu düzgün bir şekilde yerine getirmek ise turist gelişlerinin sayısını artırır ve söz konusu destinasyonların turizm faaliyetleri açısından gelişmesini sağlamaktadır. Turizm, turistlerin serbest zamanlarını geçirmek ve eğlenmek isteyecekleri ve başka hiçbir şeyden endişe duymak istemeyecekleri bir faaliyettir. Bu bağlamda bu imkânı sağlayacak alt yapı ise güvenlik sorunlarının bulunmadığı bir ortamdır (Özaltaş Serçek, ve Serçek, 2016).

Hiç şüphesiz ki bu durum destinasyonlara ekonomik açıdan fayda sağlamakla birlikte, sosyo-kültürel açıdan da birçok fayda sağlamaktadır. Seyahat kararı verme aşamasında turistlerin ziyaret edecekleri bölgelerdeki güvenlik riskini ön planda tuttıkları ortaya çıkmaktadır. Turizm talebi, özellikle uluslararası gerginliklere, savaş, terör ve anarşi gibi durumlara karşı aşırı duyarlıdır. Bu gibi gerginliklerin olduğu destinasyonlarda turizm talebi ani ve hızlı gerileyebilmektedir (Usta, 2009). Güvenlik açısından sorunlu olan bu destinasyonlar güvenlik önlemlerini arttırarak turizm gelirlerindeki azalmayı engellemeye çalışmaktadır (Yılmaz ve Yılmaz, 2005).

Turistler ile yerel halkın ortak alanlarda paylaşımlar yaşaması ve kültür alışverişinin sağlanması sonucunda destinasyonların imajı olumlu bir şekilde etkilenmektedir. Destinasyon imajının olumlu etkilenmesi, belirli bir destinasyondan memnun kalan turistlerin eş, dost, akraba vb. kişilere bu durumu iletmesi sonucunda ilgili destinasyonun da kendiliğinden pazarlanmasını sağlamaktadır. Destinasyonların zaman içerisinde kazanmış oldukları bu imaj, turistlerin bir destinasyonu tercih etme nedenleri arasında üst sıralarda yer almaktadır (Kozak, 2014). Ortaya çıkan bu zincirleme etki sonucunda ise destinasyonların ekonomik kazançları artmaktadır. Aksi söz konusu olduğunda ise turist gelişlerinin azalışı dolayısıyla ekonomik kazancın azalması ve sosyo-kültürel anlamda toplumların gelişmemesine neden olmaktadır.

Farklı kültürlerin bir araya gelerek ortak fayda sağladığı turizm faaliyetlerinin olumlu etkileri birçok açıdan kazanç sağlamaktayken olumsuzluklar yıkıcı etki yaratabilmektedir. Özellikle söz konusu can ve mal güvenliği olduğunda birçok insan turizm faaliyetini gerçekleştireceği destinasyonu dikkatle seçmektedir. İnsanların bazı dönemlerde güvenlik kaygısından dolayı seyahate çıkmadıkları bilinmektedir (Özaltaş Serçek, ve Serçek, 2016). Turistlerin destinasyon seçiminde cinsiyet de önemli rol oynamaktadır (Öztürk ve Şimşek, 2013). Kadın turistlerin, erkek turistlere göre daha korunmasız olduğu düşünüldüğünde; kadın turistlerin can ve mal güvenliği söz konusu destinasyonlar dolayısıyla ülke yönetimlerince garanti altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, her ülkenin kendi öz değerlendirmesini yaparak gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Öz değerlendirmeler için kullanılabilecek en iyi yollardan biri ise ilgili ülkenin basın yayın organlarında kadın turistlerin mağduriyetinin işlendiği haberleri incelemektir.

2017 yılında kadın turistler için en tehlikeli on ülke sıralamasında ilk sıralamada yer alan Türkiye’nin (internationalwomenstravelcenter.com), ülkedeki kadın vatandaşların yanı sıra kadın turistleri de şiddete karşı koruyamadığı görülmektedir. Tahaoğlu (2018), kadına şiddete yönelik yaptığı inceleme sonucunda 2017 yılında 290 kadının öldürüldüğü, 101 kadına tecavüz edildiği ve 417’sinin ise yaralandığını tespit etmiştir. Türkiye’deki yabancı turistlerin şiddet mağduru olmalarına son verilmesi gerektiği, “Bir ülkede bu kadar çok yabancıların “eceliyle” değil de “insan eliyle” ölmesi üzerinde düşünülmesi ve çare bulunması gereken ciddi bir sorun değil mi?” (Eyüboğlu, 2014), sorusunun üzerine düşünülmesi gerektiği de yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Turizm faaliyetleri sırasında, insanların kendilerini güvende hissetmeleri ve güvende hissettikleri yerleri ziyaret etme eğilimin oldukları bilinmektedir (Akyurt, 2008). Diğer bir ifadeyle turistler, destinasyon seçiminde güven duygusuna da önem vermektedir. Bu durum hem ziyaret edilen ülkelerin imajını hem de ziyaret edilme sıklıklarını etkileyen önemli bir olgudur. Bu çerçevede çalışmada, kadın turistlere yönelik saldırıları gazete haberleri bağlamında incelemek ve Türkiye’deki genel durumu ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırma konusu ile ilgili bilgiler halihazırda var olan ancak dağınık olması nedeniyle bir fikir bütünlüğü oluşturmaya yetmeyecek niteliktedir. Fikir bütünlüğü oluşturacak yapı ve özellik kazandırmak çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Çalışmanın bir diğer önemi de alan yazın incelendiğinde kadın turistlere yönelik şiddet eylemlerini içeren akademik çalışmalarla karşılaşmamaktadır. Bu anlamda çalışmanın alan yazına katkısı önemlidir.

Araştırmanın Yöntemi

Sürekli ikamet ettikleri yerleri geçici sürelerle terk ederek Türkiye’ye ziyarete gelen yabancı kadın turistlerin, Türkiye’de saldırıya uğramalarını konu alan bu çalışmada, gazete haberleri ışığında kadın turistlere yönelik saldırıların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çevrimiçi arama motorundan “kadın turist” ve “kadın turiste saldırı” başlıklarında arama yapılarak ulaşılan gazete haberlerinin tümü çalışmanın evreni olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, farklı haber kaynaklarından aynı haberlere sıklıkla ulaşılması nedeniyle evreni oluşturan söz konusu haberlere ilişkin genel bir sayı vermek mümkün olmamaktadır. Diğer ifadeyle, evrenin tanımlanamayacak özellikte olduğu görülmektedir. Çalışmada herhangi bir örnekleme yöntemi tercih edilmemiştir. Ulaşılan bütün haberler incelenmiş ve araştırma konusuna uygunluğuna göre söz konusu haberler bir araya getirilerek toplam 48 haber ile örneklem çerçevesi oluşturulmuştur. Çalışmada veri incelemeleri, 11.12.2019-19.12.2019 tarihleri arasında yapılmıştır ve bu durum çalışmanın kısıtlarından biridir. Çalışmadaki en önemli kısıt sadece bir arama motorunun kullanılmış olmasıdır. Diğer bir kısıt ise belirli bir dönem (2002-2019) ait verilere ulaşılmış olmasıdır. Çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak desenlenmiştir. Veriler, içerik analizi yöntemlerinden sıklık analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz edilen verilerin güvenilirliği ise alanında uzman üç akademisyenin görüşü alınarak onaylanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Türkiye’deki kadın turist saldırılarına yönelik öz bilgiye ulaşmak amacıyla incelenen gazete haberleri bağlamında elde edilen bulgular ve bulgular ışığında açığa çıkan gerçekler incelenmektedir. Tablo 1’de çalışma konusu ile ilgili ulaşılan haberler tarih sırası önceliğine dikkat edilerek verilmektedir.

Tablo 1. Türkiye’deki Kadın Turiste Yönelik Saldırıların Özellikleri

Haberin Başlığı	Haberin Tarihi	Haberin Kaynağı	Olayın Gerçekleştiği Yer	Turistin Uyuğu	Saldırganın Uyuğu	Saldırı Türü
1. Tayvanlı turistin katilini sigara izmariti ele verdi	16.02.2002	Hürriyet Gazetesi (a)	Şanlıurfa	Tayvanlı kadın turist	Türk	Tecavüz-Cinayet
2. İki Alman kadının katilini cep konuşması yakalattı	02.05.2003	Hürriyet Gazetesi (b)	Antalya	2 Alman kadın turist	Türk	Cinayet
3. Barış Gelini’ne tecavüz etti, boğdu, çalılara attı!	13.04.2008	Bülent Aydoğdu-Hüseyin İstemil-Ergün Ayaz	Kocaeli-Gebze	İtalyan kadın turist	Türk	Cinayet
4. Alanya’da kaybolan Finlandiyalı kadın turist 3 gündür aranıyor	21.11.2008	Turizm Gazetesi (d)	Antalya-Alanya	Finlandiyalı kadın turist	Bilinmiyor	Kayıp
5. İki Alman kadın turistten haber alınamıyor	27.07.2009	Turizm Gazetesi (c)	Tekirdağ-Çanakkale Yolu	2 Alman kadın turist	Bilinmiyor	Kayıp
6. "Taciz ettim affet" dedi, sıyıramadı	13.06.2010	Sabah Gazetesi (d)	İstanbul-Taksim	2 İngiliz kadın turist	Türk	Cinsel Saldırı
7. İzmir’de iki turist öldürüldü!	19.08.2011	İHA-Zafer Hacısalihoglu	İzmir-Buca	İrlandalı iki kadın turist	Türk	Cinayet
8. Sopa ile darp edildi	24.11.2011	İHA-Rıza Yanık	Antalya-Alanya	Avusturyalı kadın turist	Bilinmiyor	Darp

9. Rus Kadın Turiste Tokat Olayı Büyüyor Türkiye İçin Rapor Hazırlanması İsteniyor	17.08.2011	Turizm Gazetesi (a)	Antalya-Side	Rus kadın turist	Türk	Darp
10.Alman turiste tecavüz eden kişi tutuklandı	04.08.2011	Turizm Gazetesi (b)	Antalya-Alanya	Alman kadın turist	Türk	Tecavüz
11.Tecavüze uğradı intihar etti	23.10.2012	Sabah Gazetesi (c)	Antalya-Alanya	Finlandiya uyruklu kadın turist	Türk	Tecavüz-İntihar
12.ABD'li turistten acı haber	02.02.2013	İHA	İstanbul-Fatih	Amerikalı kadın turist	Bilinmiyor	Cinayet
13.Bıçakladım ve arabada tecavüz ettim	14.09.2013	DHA-Sinan Korkmazer	Nevşehir-Göreme	2 Japon kadın turist	Türk	Bir cinayet-Bir Bıçaklı saldırı
14.Tacizci masöre 2 yıl 6 ay hapis	19.02.2014	Mehmet Al (a)	Antalya-Alanya	Danimarkalı kadın turist	Türk (Masör)	Cinsel Saldırı
15.Karavanda turist cinayeti	06.09.2014	İHA-Göktürk Fırat	Rize-Derepazarı	İtalyan kadın turist	Türk	Cinayet
16.Taksiciden Fransız turistlere biber gazı	20.08.2014	İHA-Murat Horoz	İstanbul-Şişli	2 Fransız kadın turist	Türk (Taksi)	Saldırı (Biber Gazı)
17.Kadın turiste otelde saldırı iddiası	12.03.2014	DHA-Teslime Tosun	Antalya-Alanya	Fas uyruklu kadın turist	Türk	Cinsel Saldırı
18.Rus kadına dayak attı	02.05.2015	Mehmet Al (d)	Antalya-Alanya	Rus kadın turist	Türk	Darp
19.Kolyeyi kaptı ama kaçamadı	05.06.2015	Mehmet Al (c)	Antalya-Alanya	Rus kadın turist	Türk	Gasp
20.Hollandalı kadın turistin	15.05.2015	AA-Milliyet Gazetesi	Bursa-İnegöl	Hollandalı kadın turist	Türk	Cinsel Saldırı

tacize uğradığı iddiası						
21.İsveçli turistin katili sınırda yakalandı	23.05.2015	Emir Somer	İstanbul	İsveçli kadın turist	Türk	Cinayet
22.Alman Kadına Usturalı Gasp Teşebbüsü	17.06.2015	Sabah Gazetesi (b)	Antalya-Alanya	Alman turist kadın	Türk	Gasp
23.Beyoğlu'nda ABD'li kadın turiste saldırı	13.09.2015	DHA-Ali Aksoyer	İstanbul-Beyoğlu	Amerikalı kadın turist	Suriye	Sözlü saldırı, Cinsel Saldırı, kapkaç
24.Hollandalı turist kapkaç kurbanı oldu	12.06.2015	İHA-Vural Efecik	Marmaris	Hollandalı kadın turist	Bilinmiyor	Gasp
25.Tacizciler yine iş başında	01.01.2016	İHA-Doğan Can Cesur	İstanbul-Taksim	Ukraynalı kadın turist	Azerbaycanlı	Taciz
26.Samsun'da Fransız turiste çirkin saldırı: Tutuklandılar! ..	22.01.2017	Samsun Gazetesi	Samsun-Bafra	Fransız kadın turist	Türk	Darp
27.Turistlere hamamda taciz davası; Fransız turist o günü anlattı	28.02.2017	DHA-Serpil Kırkeser	İstanbul	Fransız iki kadın turist	Türk (Masör)	Cinsel Saldırı
28.Bodrum'da çığlıkları duyup yardıma koştular, görgü tanığı o anları anlattı: Şoke olduk	07.06.2017	DHA-Yaşar Anter	Muğla-Bodrum	Hollandalı kadın turist	Türk	Cinsel Saldırı
29.Rus turisti taciz edenler yakalandı	08.07.2017	Mehmet Al (b)	Antalya-Alanya	Rus turist kadın	Türk	Cinsel Saldırı

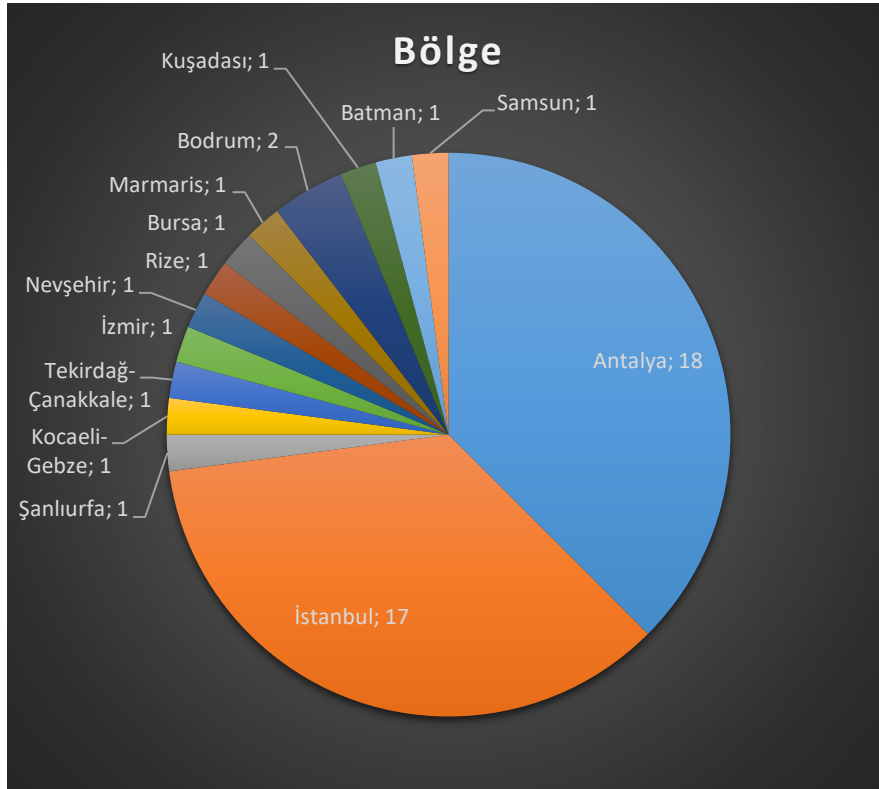
30.Alman turist kadın cinayetinde korkunç detaylar: Taciz etti, boğdu, başını taşla ezdi	08.07.2018	Cumhuriyet Gazetesi	Antalya-Manavgat	Alman kadın turist	Türk	Cinayet
31.Bodrum'da tornavidalı gaspçılar tutuklandı	09.05.2018	DHA-Yaşar Anter	Muğla-Bodrum	3 İngiliz kadın turist	Türk	Gasp
32.İrlandalı kadın turisti Türk sevgilisi darbetti	25.11.2018	DHA-Latif Sansür	Kuşadası	İrlandalı kadın turist	Türk	Darp
33.Cinsel saldırı sanığına hakimden tepki: Demek sana gülümsemem ek gerek	04.09.2019	DHA-Milliyet Gazetesi	Antalya-Kemer	Norveçli Kadın Turist	Türk	Cinsel Saldırı
34.Özellikle yaşlı, kadın turistleri hedef alıyordu! O hırsız yakalandı!	26.06.2019	Sema Alim Dalgıç	İstanbul-Fatih	Kadın turistler	Türk	Gasp
35.İstanbul Karaköy’de İspanyol turistten Fransız kadın turistlere yumruklu saldırı!	07.05.2019	Sabah Gazetesi (a)	İstanbul-Karaköy	Fransız kadın turist	İspanyol kadın turist	Darp

36.Yer: Antalya... İranlı turist gözyaşlarına boğuldu	07.11.2019	İHA- CnnTürk (b)	Antalya	İranlı kadın turist	Türk	Darp
37.Beyoğlu'nda otel lobisindeki turist kadının çantasının çalınma anı kamerada	14.07.2019	DHA- Mehmet Aktaran	İstanbul- Beyoğlu	Amerikalı kadın turist	Bilinmiyor	Gasp
38.Beyoğlu'nda kapkaç direnen kadın turist metrelerce sürüklendi	08.07.2019	Habertürk Gazetesi	İstanbul- Beyoğlu	Faşlı kadın turist	Bilinmiyor	Darp, Gasp
39.Taksim'de yaşandı! Taksici, çarptığı turist kadını darbetti!	17.08.2019	İHA- CnnTürk (a)	İstanbul- Taksim Meydanı	Bilinmiyor	Türk	Darp
40.Rus turistler ile Türk gençler birbirine girdi... 2 kişi canlı yayında görüp gelip kavgaya karıştı	24.08.2019	DHA- CnnTürk	Antalya- Alanya	Rus Turist kadın	Türk	Darp
41.İstanbul Valiliği'nden kayıp Suudi turist açıklaması	27.08.2019	AA- CnnTürk	İstanbul	Suudi Arabistanlı kadın turist	Bilinmiyor	Kayıp
42.Antalya'da akıl almaz olay! 5 yıldızlı	28.08.2019	DHA- Levent Yenigün	Antalya- Kemer	Rus Kadın turist	Gürcistan	Darp, Gasp

otelde Rus turiste dehşeti yaşattı...						
43.İrlanda'dan geldi, Batman'da gasp edildi	11.01.2019	İHA- Hüseyin Sakar	Batman	İrlandalı kadın turist	Türk	Gasp
44.Beyoğlu'nda istediği ücreti alamayan taksici, kadın turisti darp etti	11.07.2019	İHA- Emrah Kuş - Murat Horoz	İstanbul-Beyoğlu	Arap kadın turist	Türk	Darp
45.Taksicinin dolandırmaya çalıştığı kadın İHA'ya konuştu	11.11.2019	İHA- Doğan Can Cesur - Yunus Emre Şeker	İstanbul-Beşiktaş	Tayland uyruklu turist kadın	Türk (Taksi)	Gasp, sözlü ve fiziksel taciz
46.Otogarda silahlı saldırı: Biri turist 3 yaralı	15.11.2019	Sözcü Gazetesi	İstanbul-15 Temmuz Demokrasi Otogarı	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Silahlı saldırı
47.Zorla ilişkiye girmek istediği Rus kadını tek eliyle boğmuş	25.11.2019	DHA-Sözcü Gazetesi	Antalya	Rus kadın turist	Türk	Cinayet
48.Turist kadına demir çubukla saldırı	12.11.2019	Anadolu Ajansı - DHA; Mustafa Kaya (Sabah Gazetesi)	İstanbul-Beyoğlu Dolapdere Vize Başvuru Merkezi önü	İranlı kadın turist	Filistin	Darp

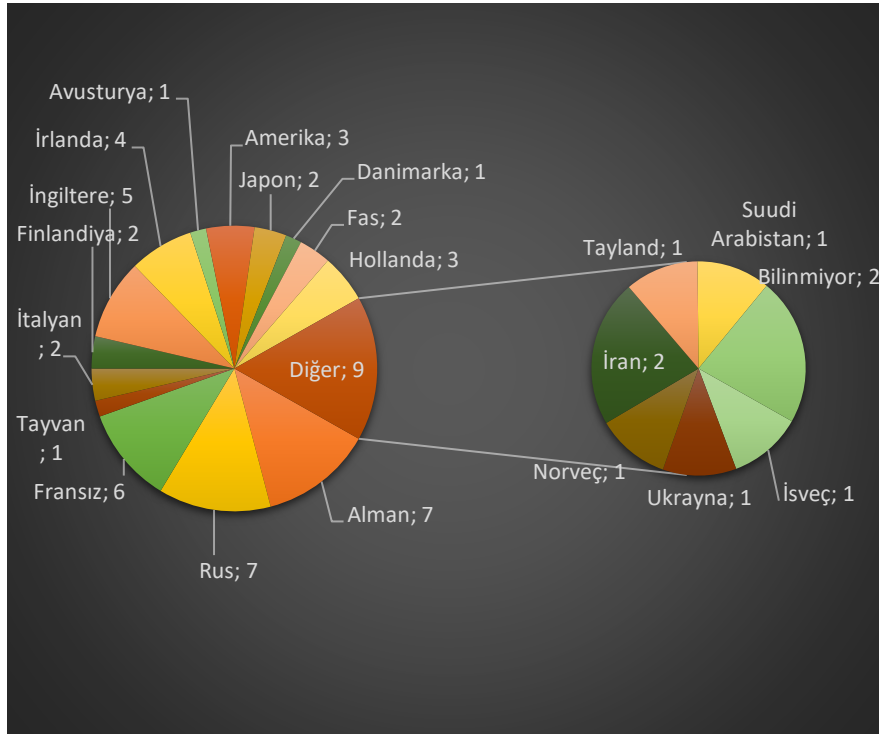
Tablo 1’de 2002-2019 yılları arasında Türkiye’de kadın turistlere yönelik saldırılar incelenmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda gasptan, tecavüz ve cinayete kadar çeşitli haberler yer

almaktadır. Saldırıya uğrayan kadın turistlerin; Alman, İtalyan, Arap, Rus, Finlandiya, Amerika, Norveç, Fas, İsveç, İran, Tayland, İrlanda, Suudi Arabistan, Fransız, Hollanda, Japonya, Ukrayna ve Danimarka uyruklu olduğu görülmektedir. Yerel haber kaynaklarında ulaşılan bilgiler ışığında saldırıların çoğunlukla İstanbul ve Antalya’da gerçekleştiği belirlenmektedir. Şekil 1’de kadın turist saldırısının gerçekleştiği bölgelere yönelik bilgiler verilmektedir.

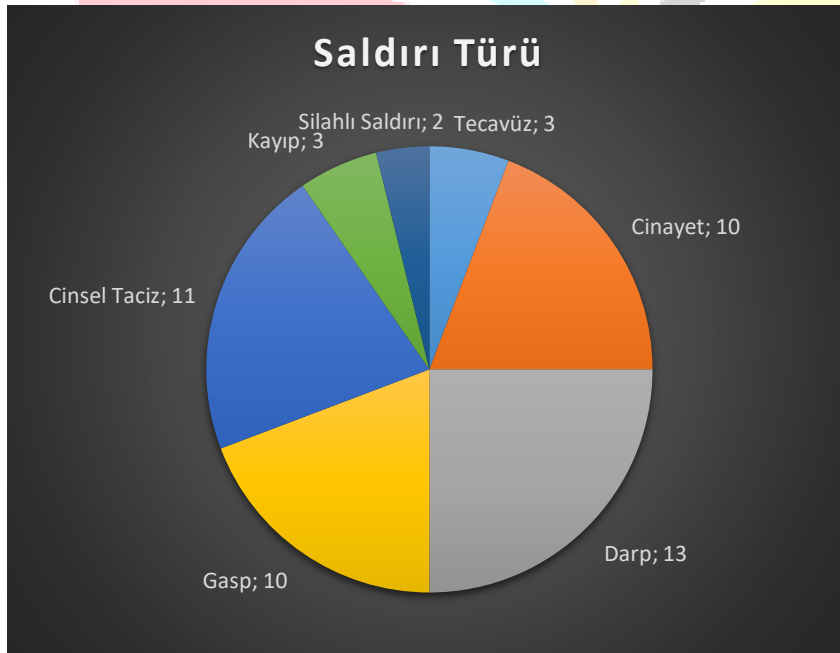
Şekil 1. Kadın Turistlere Saldırının Gerçekleştiği Bölgelere Yönelik Sıklık Analizi Sonuçları

Şekil 1’e göre Türkiye’de kadın turistlere yönelik saldırıların gerçekleştiği bölgeler çoğunlukla İstanbul ve Antalya bölgeleri olduğu görülmektedir. İstanbul gerçekleşen şiddet olaylarının çoğunluğu Taksim-Beyoğlu bölgelerinde gerçekleşmektedir. Antalya bölgesinde şiddetli içeren saldırı olaylarının çoğunluğu Alanya bölgesinde olduğu belirlenmektedir. Bu bölgeleri takip eden sıralamada İzmir, Batman, Rize, Bodrum gibi bölgelerinde olduğu görülmektedir. Şekil 2’de şiddet içerikli saldırıya uğrayan kadın turistlerin uyrukları gösterilmektedir.

Şekil 2. Saldırıya Uğrayan Kadın Turistlerin Uyruklarına Yönelik Sıklık Analizi Sonuçları

Şekil 2’ye göre Türkiye’de 2002-2019 yılları arasında toplamda 55 kadın turist saldırıya uğrayarak şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Saldırı kurbanı olan kadın turistlerin çoğunlukla Rus ve Alman kadın turistler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Şekil 2’de Fransız, İngiliz ve İrlanda uyruklu kadın turistlerin de saldırıya uğrama sayısı oldukça dikkat çekmektedir. Şekil 3’te kadın turistlere yönelik saldırı türü sıklık analizi sonuçları verilmektedir.

Şekil 3. Kadın Turistlere Yönelik Saldırı Türü Sıklık Analizi Sonuçları

Şekil 3’te saldırıya ve şiddete maruz kalan kadın turistlerin çoğunluğu Türkiye’de cinsel tacize uğradığı ve öldürüldüğü görülmektedir. Darp mağduru kadın turistlerin de sayısı oldukça fazladır bununla birlikte saldırı sonucunda rızaları olmadan mallarının elinden alındığı belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de kadın turistlerin can ve mal güvenliği tam anlamıyla korunamamaktadır. Tecavüz, silahlı saldırı ve kayıp vakaları da görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de yaşanan her türlü saldırı ve şiddet olayı dünya basınında yer almaktadır. Kuşkusuz ki bu saldırı ve şiddet atakları Türkiye’nin imajına zarar veren unsurlardan biridir. Özellikle turizm sektörü gibi farklı ulusların farklı destinasyonlarda bir araya gelerek çeşitli faaliyetlerde bulunduğu yapılarda insanların güvenlikleri ön planda olmalıdır. Öncelikle kadın erkek ayrımı gibi cinsiyetçi ya da yerli/yabancı gibi bir tutum izlenmeden her insanın can ve mal güvenliği sağlanmalıdır. Bununla birlikte Türkiye’ye gelen turistlerin olumlu izlenimler elde ederek kendi ülkelerine dönmeleri kesinlikle sağlanmalıdır. Bununla beraber kolay hedef gibi görünen kadın turistlerin de can ve mal güvenliklerinin sağlanması çok önemli bir olgudur. Bu olgudan yola çıkarak Türkiye’ye gelen yabancı kadın turistlerin maruz kaldıkları saldırı ve şiddet olaylarının incelenmesi, bir bütün yapı içerisinde konunun değerlendirilmesi amacıyla söz konusu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’ye turistik faaliyet amacıyla gelen birçok yabancı kadın turist saldırıya ve şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir. Saldırıları; hırsızlıktan (gasp), yaralamaya, tecavüze ve hatta cinayete kadar çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte saldırılar en çok Antalya ve İstanbul bölgelerinde gerçekleşmektedir. Tespit edilen saldırganların çoğunluğu Türk ve erkek olsa da yabancı uyruklu insanların da yabancı uyruklu kadınlara saldırdığı görülmüştür. Saldırı ve şiddet suçlarında kadın turistlerin özellikle uyruklarına göre bir seçim yapılmadığı haberlerin içeriklerinde belirlenmiştir.

Gelecek çalışmalar için araştırmacılar, yabancı kadın turistlere yönelik saldırıları daha net ortaya koyabilmek için araştırma sahasını genişletebilir. Sadece yerli basında değil yabancı basında da yer alan haberler incelenebilir. Çalışma sonucundan elde edilen bilgiler ışığında saldırıların yoğun olarak yaşandığı destinasyonlardaki merkezi ve yerel yönetimlerin daha sıkı önlemler alması sağlanabilir.

3. ICHUS

Kaynakça

- ABD’li turistten acı haber, (2013, Şubat). Erişim adresi: <https://www.ihha.com.tr/haber-abdli-turistten-aci-haber-261749/>.
- Aksoyer, A. (2015, 13 Eylül). Beyoğlu’nda ABD’li kadın turiste saldırı. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/beyoglunda-abdli-kadin-turiste-saldiri-30061259>.
- Aktaran, M. (2019, 14 Temmuz). Beyoğlu’nda otel lobisindeki turist kadının çantasının çalınma anı kamerada. Erişim adresi: <https://www.dha.com.tr/son-dakika/beyoglunda-otel-lobisindeki-turist-kadinin-cantasinin-calinma-ani-kamerada/haber-1682390>.
- Akyurt, H. (2008). Turizm Bölgesine Yönelik Talebi Etkileyen Faktörlerden İmaj ve Çeşme Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, İzmir.
- Al, M (a). (2014, 19 Şubat). Tacizci masöre 2 yıl 6 ay hapis. Erişim adresi: <http://www.haberalanya.com.tr/asayis/tacizci-masore-2-yil-6-ay-hapis-h167.html>.
- Al, M(b). (2017, 8 Temmuz). Rus turisti taciz edenler yakalandı. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2017/07/08/rus-turisti-taciz-edenler-yakalandi>.
- Al, M(c). (2015, 5 Haziran). Kolyeyi kaptı ama kaçamadı. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2015/06/05/kolyeyi-kapti-ama-kacamadi>.
- Al, M(d). (2015, 2 Mayıs). Rus kadına dayak attı. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2015/05/02/rus-kadina-dayak-atti>.
- Alanya’da kaybolan Finlandiyalı kadın turist 3 gündür aranıyor, (2008, Kasım). *Turizm Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.turizmgaazetesi.com/news.aspx?Id=45530>.
- Alman Kadına Usturalı Gasp Teşebbüsü, (2015, Haziran). *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/antalya/2015/06/17/alman-kadina-usturali-gasp-teseabbusu>.
- Alman turist kadın cinayetinde korkunç detaylar: Taciz etti, boğdu, başını tasla ezdi, (2018, Temmuz). *Cumhuriyet Gazetesi*. Erişim adresi: <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1031712/alman-turist-kadin-cinayetinde-korkunc-detaylar-taciz-etti-bogdu-basini-tasla-ezdi.html>.
- Alman turiste tecavüz eden kişi tutuklandı, (2011, Ağustos). *Turizm Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.turizmgaazetesi.com/news.aspx?Id=62226>.
- Anter, Y. (2017, 7 Haziran). Bodrum’da çığlıkları duyup yardıma koştular, görgü tanığı o anları anlattı: Şoke olduk. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bodrumda-cigliklari-duyup-yardima-kostular-gorgu-tanigi-o-anlari-anlatti-soke-olduk-40482529>.
- Anter, Y. (2018, 9 Mayıs). Bodrum’da tornavidalı gaspcılar tutuklandı. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/bodrumda-tornavidali-gaspcilar-tutuklandi-40831191>.
- Aydoğdu, B., İstemil, H. ve Ayaz, E. (2008, 13 Nisan). Barış Gelini’ne tecavüz etti, boğdu, çalılara attı! *Vatan*. Erişim adresi: <http://www.gazetevatan.com/baris-gelini-ne-tecavuz-etti--bogdu--calilara-atti--172605-gundem>.
- Beyoğlu’nda kapkaçı direnen kadın turist metrelerce sürüklendi, (2019, Temmuz). *Habertürk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/video/haber/izle/beyoglunda-kapkaçı-direnen-kadin-turist-metrelerce-suruklendi/648850>.

- Cesur, D.C. (2016, 01 Ocak). Tacizciler yine iş başında. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-tacizciler-yine-is-basinda-524359/>.
- Cesur, D.C. ve Şeker, Y. E. (2019, 11 Kasım). Taksicinin dolandırmaya çalıştığı kadın İHA'ya konuştu. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-taksicinin-dolandirmaya-calistigi-kadin-ihaya-konustu-750136/>.
- Cinsel saldırı sanığına hakimden tepki: Demek sana gülümsememek gerek, (2019, Eylül). *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/gundem/cinsel-saldiri-sanigina-hakimden-tepki-demek-sana-gulumsememek-gerek-6027614>.
- Dalgıç, A. S. (2019, 26 Haziran). Özellikle yaşlı, kadın turistleri hedef alıyordu! O hırsız yakalandı!. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/2019/06/26/ozellikle-yasli-kadin-turistleri-hedef-aliyordu-o-hirsiz-yakalandi>.
- Efecik, V. (2015, 12 Haziran). Hollandalı turist kapkaç kurbanı oldu. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-hollandalı-turist-kapkaç-kurbani-oldu-470683>.
- Eyüboğlu, A. (2014, 21 Kasım). Turist ölümleri ve cinayetleri. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/cadde/ali-eyuboglu/turist-olumleri-ve-cinayetleri-1958091>.
- Fırat, G. (2014, 6 Eylül). Karavanda turist cinayeti. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-karavanda-turist-cinayeti-388733/>.
- Hacısalıhoğlu, Z. (2011, 19 Ağustos). İzmir'de iki turist öldürüldü!. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-izmirde-iki-turist-olduruldu-189240/>.
- Hollandalı kadın turistin tacize uğradığı iddiası, (2015, Mayıs). *AA-Milliyet Gazetesi*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/gundem/hollandalı-kadın-turistin-tacize-ugradigi-iddiasi-2059674>.
- Horoz, M. (2014, 20 Ağustos). Taksiciden Fransız turistlere biber gazı. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-taksiciden-fransız-turistlere-biber-gazi-383870/>.
- İki Alman kadın turistten haber alınamıyor, (2009, Temmuz). *TurizmGazetesi*. Erişim adresi: <https://www.turizmgaazetesi.com/news.aspx?Id=49522>.
- İki Alman kadının katilini cep konuşması yakalattı, (2003, Mayıs). *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iki-alman-kadının-katilini-cep-konusmasi-yakalatti-38513217>.
- İstanbul Karaköy’de İspanyol turistten Fransız kadın turistlere yumruklu saldırı!, (2019, Mayıs). *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/webtv/haber/istanbul-karakoyde-ıspanyol-turistten-fransız-kadın-turistlere-yumruklu-saldiri>.
- İstanbul Valiliği’nden kayıp Suudi turist açıklaması, (2019, Ağustos). *AA-Cnntürk*. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/istanbul-valiliginden-kayip-suudi-turist-aciklamasi>.
- Japon turistlere bıçaklı saldırı: 1 ölü, (2013, Eylül). *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu18.com/japon-turistlere-bicakli-saldiri-1-olu-12460h.htm>.
- Kaya, M. (2019, 13 Kasım). Turist kadına demir çubukla saldırı. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/2019/11/13/turist-kadına-demir-cubukla-saldiri>.

- Kırkeser, S. (2017, 28 Şubat). Turistlere hamamda taciz davası;Fransız turist o günü anlattı. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/turistlere-hamamda-taciz-davasi-fransiz-turist-40380124>.
- Korkmazer, S. (2013, 14 Eylül). Bıçakladım ve arabada tecavüz ettim. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bicakladim-ve-arabada-tecavuz-ettim-24699700>.
- Kozak, N. (2014). *Turizm Pazarlaması (6. Baskı)*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kuş, E. ve Horoz, M. (2019, 11 Temmuz). Beyoğlu'nda istediği ücreti alamayan taksici, kadın turisti darp etti. Erişim adresi: <https://www.ihha.com.tr/haber-beyoglunda-istedigi-ureti-alamayan-taksici-kadin-turisti-darp-etti-789445/>.
- List of 10 Most Dangerous Countries for Women Travelers, (2017). Erişim adresi: <http://www.internationalwomenstravelcenter.com/articles/2017-list-of-10-most-dangerous-countries-for-women-travelers>.
- Otogarda silahlı saldırı: Biri turist 3 yaralı, (2019, Kasım). *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/otogarda-silahlı-saldırı-biri-turist-3-yaralı-5453961/>.
- Özaltaş Serçek, G. ve Serçek, S. (2016). Turizm Sektörünün Gelişmesi Önündeki Engel: Terörizm. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 42, s. 431-444, Winter III 2016.
- Öztürk, Y. ve Şimşek, E. (2013). Politik İstikrarsızlıkların Turistlerin Destinasyon Seçimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Number 1, Vol.2, s. 15-25.
- Rus Kadın Turiste Tokat Olayı Büyüyor Türkiye İçin Rapor Hazırlanması İsteniyor, (2011, Ağustos). *Turizm Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.turizmgaazetesi.com/news.aspx?Id=62397>.
- Rus turistler ile Türk gençler birbirine girdi... 2 kişi canlı yayında görüp gelip kavgaya karıştı, (2019, Ağustos). *Cnn Türk*. Erişim adresi: <https://www.cnntrk.com/turkiye/rus-turistler-ile-turk-gencler-birbirine-girdi-2-kisi-canli-yayinda-gorup-gelip-kavgaya-karisti?page=1>.
- Sakar, H. (2019, 11 Ocak). İrlanda'dan geldi, Batman'da gasp edildi. Erişim adresi: <https://www.ihha.com.tr/haber-irlandadan-geldi-batmanda-gasp-edildi-759786/>.
- Samsun'da Fransız turiste çirkin saldırı: Tutuklandılar!, (2017, Ocak). *Samsun Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.samsungazetesi.com/samsun-haber/samsun-da-fransiz-turiste-cirkin-saldiri-tutuklandilar-h733221.html>.
- Sansür, L. (2018, 25 Kasım). İrlandalı kadın turisti Türk sevgilisi darbetti. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/aydin/kusadasi/irlandali-kadin-turisti-turk-sevgilisi-darbetti-41030697>.
- Somer, E. (2015, 23 Mayıs). İsveçli turistin katili sınırda yakalandı. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/2015/07/05/isvecli-turistin-katili-sinirda-yakalandi>.
- "Taciz ettim affet" dedi, sıyıramadı, (2010, Haziran). *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/2010/06/13/taciz-ettim-affet-dedi-siyiramadi>.
- Tahaoğlu, Ç. (2018, 01 Mart). Erkekler 2017'de 290 Kadın ve 22 Çocuk Öldürdü. Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/193661-erkekler-2017-de-290-kadin-ve-22-cocuk-oldurdu>.

- Taksim’de yaşandı! Taksici, çarptığı turist kadını darbetti!, (2019, Ağustos). *CnnTürk*. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/taksimde-yasandi-taksici-carptigi-turist-kadini-darbetti>.
- Tayvanlı turistin katilini sigara izmariti ele verdi, (2002, Şubat). *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tayvanli-turistin-katilini-sigara-izmariti-ele-verdi-54748>.
- Tecavüze uğradı intihar etti, (2012, Ekim). *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/2012/10/23/tecavuze-ugradi-intihar-etti>.
- Tosun, T. (2014, 12 Mart). Kadın turiste otelde saldırı iddiası. Erişim adresi: <http://www.gunhaber.com.tr/haber/Kadin-turiste-otelde-saldiri-iddiasi/376539>.
- Turist kadını inşaat demiriyle yaraladı, (2019, Kasım). Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turist-kadini-insaat-demiriyle-yaraladi,98HnuvMD90igqpeGPXNYGw>
- Usta, Ö. (2009). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım (2. Baskı)*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yanık, R. (2011, 24 Kasım). Sopa ile darp edildi. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-sopa-ile-darp-edildi-207423/>.
- Yenigün, L. (2019, 28 Ağustos). Antalya’da akıl almaz olay! 5 yıldızlı otelde Rus turiste dehşeti yaşattı... *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/antalyada-akilalmaz-olay-5-yildizli-otelde-rus-turiste-dehseti-yasatti-41314485>.
- Yer: Antalya... İranlı turist gözyaşlarına boğuldu, (2019, Kasım). *CnnTürk*. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/yer-antalya-iranli-turist-gozyaslarina-boguldu?page=1>.
- Yılmaz, B. S. ve Yılmaz, Ö. D. (2005). Terörizm ve Terörizmin Hedefi Olarak Turizm Endüstrisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. ISSN:1304-0278, Yaz 2005 C.4 S.13 (39-58). Erişim adresi: www.e-sosder.com,
- Zorla ilişkiye girmek istediği Rus kadını tek eliyle boğmuş, (2019, Kasım). *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/zorla-iliskiyegirmek-istedigi-rus-kadini-tek-eliyle-bogmus-5471499/>.

3. ICHUS

Türk Halk Oyunları Bölüm Mezunlarının Sorunları Ve Çözüm Önerileri*Issues And Solution Proposals Of Turkish Folk Dances Department Alumni***Ahmet Alınca****Abstract**

The significance and essence of our Folklore, which has been performed in our country for centuries that is now accepted as a science and art by the society, is one of the important grounds of our Folk Dances, have not been noticed by a large part of the society; rather, it has been ignored for a long time. In this sense, our Folk Dances, whose significance and essence have not been understood, also confronts serious and severe problems that need to be solved urgently in recent. The most important of these problems is the change and deterioration of these dances, which are legacy of our ancestors for generations. Additional figures, forced figures and aimless competitions caused serious damages to this area. In this case, the most important factors that are effective are unconscious trainers who are not experts in their professions or who do not care about the situation, and dear officials who do not show enough interest in the subject. Teaching and researching our Folk Dances based on scientific facts, which are accepted as a science branch in our country now, and have departments in many universities (Istanbul Technical University, Ege University, Gaziantep University, etc.) has exposed the seriousness of this issue. In the meantime, the world's first dance federation was

Özet

Yüzyıllardır ülkemizde faaliyet gösteren, artık bilim dalı olarak kabul görmüş ve toplumca sanat olduğu kabul edilmiş, Folklorumuzun önemli zemin taşlarından Halk Oyunlarımızın bu anlamdaki önem ve mahiyeti toplumun büyük bir kesimi tarafından fark edilememiş hatta göz ardı edilmiştir.

Bu anlamdaki önemi ve mahiyeti kavranamamış Halk Oyunlarımız günümüzde ciddi ve acil olarak çözüm bekleyen sorunlarla da karşı karşıyadır. Bunların başında nesiller boyu atalarımızın yadigârı olan bu oyunların zaman içinde değişime uğraması ve bozulmasıdır. Ekleme figür, zorlama figür ve hedefsiz yarışmalar bu alana ciddi zararlar verilmiştir. Bunun etkili olan en önemli faktörler ise bilinçsiz veya yaptığı işe uzman olmayan ve önemsemeyen eğitmenler ve konuya yeterince ilgi göstermeyen sayın yetkililerdir.

Ülkemizde Artık bir bilim dalı olarak kabul gören ve birçok üniversitemizde bölümü bulunan (İstanbul Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi... gibi) halk oyunlarımızın bilimsel gerçekleri dayalı olarak öğretilmesi ve araştırılması bu konudaki ciddiyeti ortaya koymuştur. Bu arada Dünyada ilk defa Ülkemizde dans federasyonu kurulmuştur,

established in our country, Turkey Folk Dance Federation went into operations in 2001. Our folk dances are no longer merely a social activity, also they have taken their place as a science and art branch today. Up to the present, thousands of alumni with around a thousand students who are still studying in this department occupy a significant place. A few of the lessons given in Turkish Folk Dance Departments in our country, depending on the conservatories;

- Turkish Folk Dances (Van, İzmir, Kırklareli, Rize...)
- Music Knowledge (Theory and Practice)
- Musical Instrument (Baglama, Kaval, Kabak Kemane...)
- Rhythm, Ballet, Folklore, Anatomy Traditional, Dressing, Ornamentation

Based on these lessons, it is not acceptable to belittled by using local terms such as "folklore teacher, çengi, gevende" for our alumni of four or five years of education. Fresh and young university graduate students almost seem to beg in the teachers' rooms of primary schools: "I work a team, do you have a team to give me?" has reached the stage where it insults our pride and dignity. Additionally, this issue is not the subject of the present, but it is about the last decade. Until today, no results have been obtained from any Ankara visitations except Music Teaching Department.

Keywords: Conservatory, Folk Dance, Graduate, Dance

Türkiye Halk Oyunları Federasyonu 2001 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

Halk oyunlarımız artık sosyal bir aktiviteden çıkmış, tam anlamıyla bir Bilim ve bir Sanat Dalı olarak günümüzde yerini almıştır. Bugüne kadar binlerce mezun halen bin kişi civarında bölümünü okuyanı ile Ülkemizde ciddi bir yer kaplamaktadır.

Konservatuvarlara bağlı olarak ülkemizde, Türk Halk Oyunları Bölümlerinde verilen derslerden birkaç tanesi;

- Türk halk oyunları (Van, İzmir, Kırklareli, Rize... Yöreleri gibi)
- Müzik bilgileri (Teori ve Pratik)
- Çalgı (Bağlama, Kaval, Kabak Kemane.....)
- Ritm
- Geleneksel giyim kuşam süslenme
- Halk Bilimi
- Bale
- Anatomi....

Bu dersler itibarıyla yola çıkarsak, dört yıl ya da beş yıl eğitim almış üniversite mezunlarımıza, folklor eğitmeni, çengi, gevende gibi yöresel terimleri küçümseyerek söylemeleri kabul edilir değildir.

Üniversite mezunu pırıl pırıl gençlerin ilkokulların öğretmen odalarında adeta dilenir gibi, ekip çalıştırıyorum, bana verecek ekibiniz var mı? Demesi gururumuzu onurumuzu zedeleyecek aşamaya gelmiştir. Ayrıca bu konu bugünün değil yaklaşık son on yılın konusudur, bugüne kadar Müzik Öğretmenliği hariç hiçbir Ankara gezisinden sonuç alınamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Oyunları, Konservatuvar, Mezun, Oyun, Müzik

Giriş

Türk Halk Oyunları Bölümü Nedir?

Türk Halk Oyunları, binlerce yıllık Türk geleneğinde yer edinmiş olan ve yöresel farklılıklar gösteren halk kültüründe yer alan sahneleme çalışmalarının araştırılması, Türk Cumhuriyetlerinde yarattığı etkileşimi incelemeye ve sergilemeye destek olan sanat disiplini.

Türk Halk Oyunları Bölümünün içeriğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri kapsamında sergilenmekte olan ve yıllar içerisinde geçirmiş olduğu evrim araştırılırken, etnografik alan incelemeleri ve bu oyun biçimlerinden parçalar sunmayı amaçlayan koreografiler de yer alır.

Türk Halk Oyunları Bölümü Eğitim Süresi Kaç Yıldır?

Türk Halk Oyunları, üniversitelerde Konservatuar kapsamında eğitimi verilmekte olan 4 yıllık lisans bölümüdür.

Söz konusu Türk Halk Oyunları Bölümü, yalnızca özel yetenek sınavı ile öğrenci kabul etmektedir. Her üniversite özel yetenek sınavını kendi bünyesinde gerçekleştirmekle yükümlü olduğu için sınav hakkında gelişmeleri kendi internet sitelerinden ilgililere ilan ederler.

Türk Halk Oyunları Bölümü Dersleri Nelerdir?

Özel yetenek sınavının aşamalarını başarı ile atlatan ve bu bölümde eğitim görmeye hak kazanan öğrenciler;

- Kinesiyolojik Anatomi,
- Müziksel Okuma ve Algılama,
- Egzersiz Fizyolojisi,
- Bale,
- Ritm Bilgisi,
- Çalgı Eğitimi,
- Türk Halk Oyunları (Afyon,Kaşık,Kıvrak Zeybek, Muğla,Bar,Tokat,Artvin, Kafkas,Karşılama-Hora,Üsküp,Gaziantep,Halay),
- Hareket Notasyonu,
- Türk Müziği Solfej ve Kuram,
- Türk Halk Oyunları Sahneleme Çalışmaları,

- Dansçılar için Oyunculuk,
- Geleneksel Giyim Kuşam,
- Prodüksiyon,
- Türk Halk Müziği Repertuarı

Ve daha birçok dersten 8 yarıyıllık eğitim süreleri boyunca sorumlu olurlar. Tüm bu dersleri başarı ile tamamlayan öğrenciler “Türk Halk Oyunları Lisans Diploması” elde etmeye hak kazanırlar.

Türk Halk Oyunları Bölümü Mezunu Ne İş Yapar?

Türk kültürünün bir parçası olan halk oyunlarının tarihi, yöresel farklılıkları, müziği üzerine araştırmalar yaparak günümüzde insanlara sergilemek adına oyunların tertip edilmesidir.

Türk Halk Oyunları Bölümü Mezunu İş Olanakları Nelerdir?

Bu bölümden mezun olanlar genel anlamda eğitim kurumlarında yer alabilirler. Milli Eğitim Bakanlığı kapsamında yer alan her kategoriden okulda Müzik Öğretmeni olarak çalışabilirler.

Öte yandan mezunlar kariyerlerine halk eğitim merkezleri de dâhil olmak üzere birçok dans temalı kurs ve benzeri kurumda eğitmen olarak çalışabilirler. Yine gösteri ve eğlence sektöründe koreograf olarak yer alabilirler ve gösteriler tertipleyebilirler.

Söz konusu iş fırsatlarından devlet bünyesinde yer alanlarında yer alabilmeleri için mezunlardan Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)’ndan yeterli puanı alması beklenir.

Türkiye’de Lisans Düzeyinde Türk Halk Oyunları Eğitimi

Türkiye’de konservatuvarlar üniversitelere bağlı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini gerçekleştirirler. Konservatuvarların kendi misyon ve vizyonlarını oluştururken, kendi hedef ve ihtiyaçlarının haricinde bağlı bulundukları üniversite ve yüksek öğretim kurumunun hedef ve yönergelerini de karşılayacak bir işleyişle yönetilirler. Bu nedenle Türkiye’de ki konservatuvarların eğitim yapılarını daha iyi anlayabilmek için, yükseköğretim ilke ve yapısı hakkında bilgi sahibi olmanın faydalı olacağını düşünülmektedir. “Geniş bir perspektiften bakıldığında, yükseköğrenimin, öğrencilerin ilerlemesi açısından öğrencilerin bilgi alanlarına iletilmesi ve öğrencilerin zihninde en derin anlayışa sahip olması için eğitim sisteminin en yüksek kısmı olduğu söylenir” (Kalkan, 2011: 78). “Daha yüksek seviyede bir anlayışa ulaşmak için ve sonuç olarak eylemde, eleştirel diyalog, kendini yansıtmaya, diyalog ve devam eden

yeniden tanımlanma kavramlarının kazanılmış olduğu düşünülmektedir. Bu, bir argümanı analiz etme, kanıtı inceleme becerisi, farklı kaynakları ve perspektiflerden materyalleri bütünleştirme ve farklı çıkarım türleri oluşturma kabiliyetinin kaçınılmaz olarak kazanılması anlamına gelecektir (Barnett, 1992:27-29)” (Aktaran, Kalkan, 2011: 79). “Avrupa Konseyi (“Council of Europe, 2007”) yükseköğretimin dört ana amacı olduğunu dile getirmektedir (Bergan&Damian, 2010): 1. Sürdürülebilir istihdam için hazırlama, 2. Demokratik toplumda aktif yurttaşlar olarak hayata hazırlama, 3. Kişisel gelişme, 4. Öğrenme, öğretme ve araştırma yoluyla geniş ve ileri bilgi tabanını muhafaza etme ve geliştirme” (Aktaran, Günay, 2011: 119). Bu dört ana amaçtan belki de bizim için en sorunlu olanı, istihdam ve ileri bilgi tabanını muhafaza etme ve geliştirmedir.

Ülkemizde halk oyunlarından mezun olan bireylerin her işi yapabileceğine dair genel bir fikir ve teamül oluşmuştur. Bu söylem, halk oyunları mezunlarının çok yönlü yetişmelerinden sebep kişiler becerilerine olumlu bir atıf yaparken aynı zamanda istihdamdaki tutarsızlığımıza ve sürdürülebilir bir istihdam için bireyi hazırlayamadığımızın da olumsuz bir ifadesidir. Bilgi, beceri ve yetkinlik noktalarında da çok Türkiye’de Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümleri Eğitim-Öğretim Süreci ve Bu Sürece Öğrenci Yetiştiren Kurumların Nicelik ve Nitelik Açısından Değerlendirilmesi (Sözlü Sunum Bildiri) 103 evrenli bir yapıda daha mesleğe dair temel bilgiler edinilmeden, farklı evrenlere kaymaların yeterliği olumlu etkilemeyeceğini düşünmekteyim. Bu nedenle öğretimdeki seviyeler yeterlikler çerçevesinde tasarlanmalıdır. Bu noktada mesleki yeterlikle anlatılmak istenen seviyeleri tanımlamak gerekir; “Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi-Hayat Boyu Öğrenme (“EQF-LLL:European QualificationsLifelong Learning”)’de; düşük yeterlilikler, 1. ve 2. seviyeye (ilköğretime) tekabül etmektedir. Orta yeterlilikler, 3. ve 4. seviyeye (orta öğretime/liseye) ve yüksek yeterlilikler ise 5., 6., 7. ve 8. seviyeye (yükseköğretime) tekabül etmektedir.” (Günay, 2011: 120).buradan hareketle, basit bir mantıkla şu soru sorulabilir; 1. 1. 2. 3. 4. Dereceleri olmayan bir sistemle yükseköğretime gelmiş bir birey, 5.6.7.8. dereceleri kapsayan öğretim sürecinde nasıl bir başarı elde edecektir? 2. Bu öğrencinin yükseköğretimin amaçladığı, ön gördüğü profili edinmesi nasıl bir içerikle sağlanacaktır? 3. Yükseköğretimin gerekliliklerini ve yeterliklerini sağlayamamış birey, iş hayatında nasıl bir başarı elde edecektir. 4. Mesleki istihdam noktasında Türkiye’de yaşanan Halk Oyunlarına dair problemler bu yetersizliklerin bir neticesi olarak değerlendirilebilir mi? Mevcut durum bu çerçevedeyken bir de var olan okulların müfredat birliktelikleri ve uyumsuzlukları özel önem taşıyan ve çözüm ihtiyacı olan bir durumdur. “Yükseköğretim programları ile onun temeli olan ortaöğretim programlarının öğrenme kazanımlarının

(“learningoutcomes”) birbirini tamamlar nitelikte olması için, MEB ve YÖK arasında ortaöğretim kurumlarında müfredat düzenlemelerinin sağlanması konusunda işbirliğine gidilmelidir” (Günay, 2011: 117). Sağlanması beklenen bu işbirliği, aynı zamanda yükseköğretimdeki alt yapı problemini de büyük ölçüde çözeceğinden, eğitimde beklenen başarı düzeyinin 25 yıllık bir eğitim politikası düzenlemesiyle elde edilmesi sağlanabilir. Aslında mevcut kanun ve yönetmelikler zaten sistemin nasıl işlemesi gerektiği noktasında rehber olmaktadır. “2547 sayılı kanunun h) maddesindeki tanıma göre “Konservatuvar: Müzik ve sahne sanatlarında sanatçı yetiştiren bir yükseköğretim kurumudur. Yine 2547 sayılı YÖK kanununun s) maddesine göre, Lisans: Ortaöğretime dayalı, en az sekiz yarıyıllık bir programı kapsayan bir yükseköğretimdir” (YÖK, 2017). Bu Maddelerindeki tanımlardan da anlaşılacağı gibi lisans düzeyinde eğitim veren konservatuvarların da ortaöğretime dayalı olması doğal bir beklentidir. Bizim üzerimize düşen bilgiyi rehber alıp, mesleğimizin alt yapısını oluşturmaktır.

Konservatuvar Bünyesinde Olan lisans Bölümleri /Ana sanat Dalları

1. İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü
2. Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü
3. Gaziantep Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü
4. Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü
5. Dicle Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü
6. Giresun Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Anasanat Dalı
7. Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Anasanat Dalı
8. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü

Enstitülerin Bünyesinde Olan Lisansüstü Bölümler

1. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anabilim Dalı
2. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Danslar Anabilim Dalı

Türkiye’de Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümleri Eğitim-Öğretim Süreci ve Bu Sürece Öğrenci Yetiştiren Kurumların Nicelik ve Nitelik Açısından Değerlendirilmesi (Sözlü Sunum Bildiri)

104 Her bir bölüm kendi misyonu ve vizyonu çerçevesinde bir profil belirleyerek, koyduğu hedefler doğrultusunda ders içerikleri oluşturmaktadır. Tabi bu hedeflerin oluşturulmasında üniversitelerin kalite politikaları da oldukça etkili olmaktadır.

Yaptığımız hesaplamalar sonucunda, Konservatuvarlarda Türk Halk Oyunları Bölümleri için, 8. Yarıyıl itibari ile en yükseğinde dahi 500 saate ulaşamıyoruz. Mevcut olan bu süreler ana sanat dalı ders ağırlığını lisans düzeyinde karşılayan bir yeterlik düzeyi sayılabilir mi? Türk halk oyunları bölümleri “ortak eğitim-öğretim” dil birlikteliği ihtiyacı günümüzde hala çözülmemiş bir sorun olarak devam etmektedir. Bu sorunun devam etmesi hali, kuruluş amaçlarının dans ana sanat dalını korumak, geliştirmek, eğitmek-öğretmek ve sanatın uygulayıcılarını hazır ve yetişmiş insan durumuna getirmek olan sanat okullarının- Türk Halk Oyunlarının bölümlerinin ortak bir dil ve müfredat birliğini sağlayamama nedenleri gerek kendi misyonları gerek se bulundukları çevrenin istihdam gerekleri olabilir.

Ancak bu gün Türk halk oyunları bölümlerinden mezun olan öğrencilerin çoğu, onlara tanınmış olan müzik öğretmenliği hakkını kullanmaktadır. Bu noktada bölümlerin programlarında en az bir ortak nokta olmak zorundadır ki o da müzik öğretmenliği yeterliğidir. Kaldı ki bu sonuç gerçekte THO mezunları için arzu misyonumuz değildir. Ortak bir dil ve müfredat içeriği yanı sıra, eğitim-öğretim süreçlerinin başlarında, öğrenci kabul ve seçimlerinin süreci ve niteliğinden de bahsetmek gerekir. Yetenek seçimi sürecinde her kurum, en yetenekli, bilgili (neredeyse hazır) öğrenciyi aramakta ya da, kabul etmek istemektedir. Ortak ve gelişmiş bir dil ve müfredat içeri olmadan, hazır bir öğrenci beklemek ne derece doğrudur. Bu konuya örnekler mevcuttur. Örneğin bir okulun sınavını kazanamayan öğrenci bir başka okulun sınavını rahatlıkla kazanabilmektedir. Bir başka örnek ise, konusunda uzman bir virtüözün kulak sınavını geçememesidir. Bu durum bir değer derecesi olarak, bu okulların tüm aşamalarının ortaklaşmamış olduklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir mi?

Tüm bunlar dahi, Türk Halk Oyunları bölümlerinin sınav sistemi, müfredat birlikteliği ve hoca niteliğinden önce; bu ana sanat dalına öğrenciyi hazırlayacak bir “orta öğretimin” eksikliği üzerinde tartışılması gerekmektedir. Bir ana sanat dalının orta öğretim sürecinden itibaren desteklenmemesi, bu öğretimin temelini yapılandırılmaması anlamına gelmektedir. Herhangi bir ana sanat dalında, ortaöğretimin önemi nedir? Ön hazırlık ve ustalığa hazırlık dönemleri kapsayan süreç artık düşünülmeli ve uygulamasının başlatılması önemsenmelidir. Türkiye’de Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümleri Eğitim-Öğretim Süreci ve Bu Sürece Öğrenci Yetiştiren Kurumların Nicelik ve Nitelik Açısından Değerlendirilmesi (Sözlü Sunum Bildiri) 108 Ülkemizde dans ana sanat dalı özelinde düşündüğümüzde İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü Orta ve Lise Dereceleri,

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bale Bölümü ortaöğretimi bulunan konservatuvarlardır. Burada dikkatimizi çeken ironi şudur ki, ülkemizdeki bale ve modern dans bölümlerinin sayısı Türk Halk Oyunları bölümleri sayısından azdır. Buna rağmen Türk Halk Oyunları Bölümlerinin orta düzeyde bir eğitim alt yapısı bulunmamaktadır. Tam tersine olmayan bir alt yapının üzerine sürekli bir yüksek yapı inşa etme eğilimi vardır. Yetersiz alt yapılarla, tek bir öğretim elemanı ile eğitim-öğretim süreçlerini devam ettirmeye çalışan okullar mevcuttur. Peki bu okullara yüksek öğretimin istediği niteliklerde öğretim elemanı neden bulunamamaktadır? Kaynağa dönüş sağlanamayacaksa, istihdamda sürdürülebilirlik sağlamıyorsa kaynak yetersizliğine rağmen bu kadar çok bölümün açılmasının gereği tartışılmalıdır.

Ülkemizde halen 10'a yakın lisans düzeyinde Türk Halk Oyunları Ana sanat dalı ve bölümleri bulunmaktadır. Bu sayı giderek artmaya devam etmektedir. Ancak sayıları artsa da eğitim-öğretim niteliği bakımından her okulun birbirinden farklı uygulamaları olması mesleğimizin ülke çapında gelişmesini olumlu etkilemediği bu günlerde en somut hali ile ortadadır. Ön hazırlık bölümleri bulunmayan bu okullarımızın direkt yükseköğretimde başlayan eğitimleri Ana sanat dalındaki eğitimi ne derece ve doğru değerinde gerçekleşmektedir? Bu aşamada bir karşı soru ile konuya başka bir açıdan bakalım. Her yükseköğretimin orta ve lise bölümü var mıdır? Vardır ve hatta ilk, orta, lise düzeyinde sürekli gelişerek ve ayrıca alana dair konularda özelleşerek Anadolu Liseleri, meslek liseleri, güzel sanatlar liseleri vs. olarak gelişen ve birbirinin devamı bir öğretim söz konusudur. Bir diğer ironi ise, dünyanın birçok ülkesinde halk dansları alanı bizdeki gibi bir bölüm ve/veya ana sanat dalı olarak tasarlanmamıştır. Sistem öğrenciyi önce dans sanatının temel bilgi ve becerileriyle donatmaktadır.

Geleneksel halk dansları repertuvarları bu içeriğin doğal bir parçası olarak düşünülmektedir. Bu şekilde yapılandırılmış bir eğitim de mesleki yeterlik noktasında başarılı çıktılara ulaşabilmelerini sağlamaktadır. Buna örnek olarak Macaristan verilebilir. Bilindiği gibi ülkemizde 1990'lı yılların başından 2005 yılına kadar, Türk Halk Oyunları bölümlerinden mezun olan bireyler MEB'e Türk Halk Oyunları öğretmeni olarak atanmaktaydı. Atanan öğretmenlerin bir kısmının mezuniyet belgelerinde yazan yeterliklere sahip olmadıklarından bu süreçte meslekleri adına kurum amirleri tarafından baskı görmelerine sebep olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Yaygın eğitim kurumlarının değişen, bu gün bile hala net olmayan durumları göz önünde bulundurularak, eğitim sistemimizin tamamen kontrolümüz altına alınması sağlanmalıdır. Hazır öğrenci beklemek ve onlarla birer başyapıt hazırlamayı veya üst düzey bir eğitim-öğretim düzeyine ulaşma fikri ve beklentisinin getireceği zaman kaybı yerine, hedef, gelişmiş, temel değerleri, dili ve içeriği bakımından ortaklaşan bir müfredat oluşturmak ve eğitimi gerçek ve nitelikli kılacak öğretim elemanlarını yetiştirmektir. Milli Eğitim’de Ders olarak mecburi ya da seçmeli ders olmalıdır.

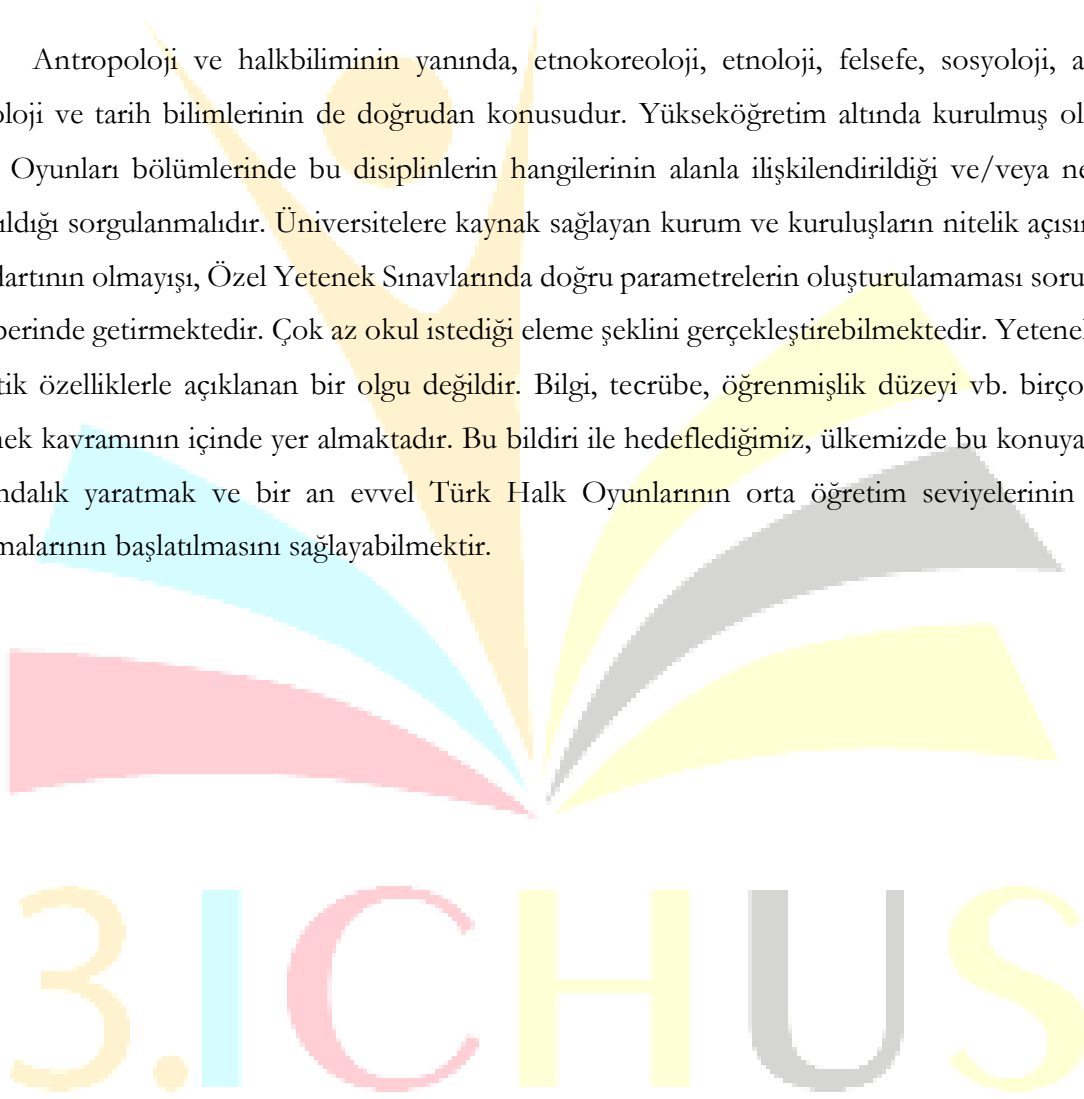
“Üniversitenin 3 misyonundan söz edilir: Araştırma, eğitim ve kamu hizmeti (servis) misyonu. Bunlar arasında araştırmaya daha fazla önem atfeden bir söylem yürürlükte. Buna karşın, Türk üniversitelerinde, araştırma misyonuna tekabüleden, üniversite bünyesinde kurumsal bir yapı olduğu söylenemez. Fen, sosyal ve sağlık bilimleri enstitüleri, esas itibarı ile lisansüstü dereceler vermeye, eğitim-öğretime, yönelik kurumlardır. Burada sözünü ettiğimiz kurumsal Türkiye’de Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümleri Eğitim-Öğretim Süreci ve Bu Sürece Öğrenci Yetiştiren Kurumların Nicelik ve Nitelik Açısından Değerlendirilmesi (Sözlü Sunum Bildiri) 109 yapı üniversite dışından (toplumdan, ekonomiden ve endüstriden) gelen araştırma taleplerine cevap veren, proje çalışmalarının yapıldığı, ekonomik, endüstriyel ve sosyal sorunlara çözümlerin araştırıldığı bir araştırma enstitüsüdür” (Günay, 2011, s.114). Bir yükseköğretim programı öğrencisi, orta öğretim düzeyinde bir okul ile desteklenmediği takdirde literatüre yeterli düzeyde hazırlamayacaktır.

Böylece dünya ile sonuç etkileşimli bir süreç söz konusu olmayacaktır. Türk halk oyunları bölümleri yetişen gençler, ne kendi alanlarına dair bilgileri ne de dans sanatı adına dünya da var olan bilgilere dair yeteri kadar donatılmadan mezun olacaklardır. Ne yazık ki bölümlerin vizyon ve misyonlarında belirttikleri evrensel sanat bilgi düzeyine sahip entelektüel mezunlar günümüz mezun profilinde çok az sayıda var olmaktadır. Bu da doğal olarak alanında yetkin olmama durumunu beraberinde getirecektir. Orta öğretim kurumlarında Türk Halk Oyunları bölümleri açılırsa, dernek, topluluk vs. diğer kurum ve kuruluşlara bağımlılığımız kalmaz. Kendi kaynağımızı kendimiz yetiştirebiliriz. Yetişmişlik durum ve düzeylerini bildiğimiz adaylar yetiştirebiliriz. Ölçme-seçme parametrelerini misyonumuza uygun bir nitelikte hazırlayabiliriz.

Türk halk oyunları bölümleri kendi vizyon ve misyon çerçevesinde repertuvar aktarımından öte bir amaç için kurulmuşlardır. Türk halk dansları, çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Öğrencilere

aktarılması gereken çok geniş bir kültür, gelenek ve tarihi külliyat vardır. Yükseköğretim düzeyinde bunlar bilhassa önemsenmelidir. Alana bilgi üretmek ve kaynağa dönüş yapmak danstaki kültürel bağlam doğru anlatılabildiği ölçüde mevcut olur. Repertuar aktarımı orta öğretim düzeyinde yapılırsa, yükseköğretim aşamasından var olan bu repertuvarların oluşum ve yayılma süreçleri, felsefeleri, tarihsel, etnografik ve antropolojik araştırmaları üzerine çalışmalar yapılabilir.

Antropoloji ve halkbiliminin yanında, etnokoreoloji, etnoloji, felsefe, sosyoloji, arkeoloji, psikoloji ve tarih bilimlerinin de doğrudan konusudur. Yükseköğretim altında kurulmuş olan Türk Halk Oyunları bölümlerinde bu disiplinlerin hangilerinin alanla ilişkilendirildiği ve/veya ne derece aktarıldığı sorgulanmalıdır. Üniversitelere kaynak sağlayan kurum ve kuruluşların nitelik açısından bir standartının olmayışı, Özel Yetenek Sınavlarında doğru parametrelerin oluşturulamaması sorununu da beraberinde getirmektedir. Çok az okul istediği eleme şeklini gerçekleştirebilmektedir. Yetenek sadece genetik özelliklerle açıklanan bir olgu değildir. Bilgi, tecrübe, öğrenmişlik düzeyi vb. birçok faktör yetenek kavramının içinde yer almaktadır. Bu bildiri ile hedeflediğimiz, ülkemizde bu konuya dair bir farkındalık yaratmak ve bir an evvel Türk Halk Oyunlarının orta öğretim seviyelerinin alt yapı çalışmalarının başlatılmasını sağlayabilmektir.

KAYNAKÇA

- Kalkan, M. (2011), Yükseköğretimde Etkin Öğretim Arayışı, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi , 76-86.
- Kaya, H. E. (2015), Türkiye’de Halk Eğitimi Merkezleri, International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS) , 268-277.
- Tezcan, F. A., Duman A. (2014). Muğla Halk Eğitimi Merkezi Kurslarına Katılan yetişkin Öğrenenlerin Güdüsel Yönelimleri.E International Of Edocational Research. Volume:5, Issue: 3. P.1-18 Türkiye’de Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümleri Eğitim-Öğretim Süreci ve Bu Sürece Öğrenci Yetiştiren Kurumların Nicelik ve Nitelik Açısından Değerlendirilmesi (Sözlü Sunum Bildiri) 110.
- Türk Yükseköğretiminin Yeniden Yapılandırılması Bağlamında Sorunlar, Eğilimler, İlkeler ve Öneriler. (2011), Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 113-121.
- Türkoğlu, A., Uça. S. (2011), Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi ,(2,2), 48-62.
- Ural, O. (1995). Halk Eğitimi Merkezlerinde Açılan Kursların Amacı Ve Katılan Yetişkin Katılımcılar. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı: 7, S. 303-308.
- Ural, O. (1997). Halk Eğitimi Mezunları ve İş Olanakları. M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi , 353-357.
- Halk Oyunları Çalıştay Notları, 2010, Ankara
- Şiraz, Murat, (2008), Türk Halk Oyunlarıyla İlgilenen Bireylerin Halk Oyunlarına Yöneliş Sebepleri, Konya.
- Yılmaz, K. C. (2017), Türk Halk Oyunları Bölümü Özelinde Kalite çalışmaları ve Akreditasyon Süreçleri İçin Öneriler. Mayıs 10-12, İstanbul.
- Elyağutu, Dilek Cantekin, Türkiye’de Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümleri Eğitim-Öğretim Süreci Ve Bu Sürece Öğrenci Yetiştiren Kurumların Nicelik Ve Nitelik Açısından Değerlendirilmesi, Şubat 2019, Sakarya.
- Güzel Sanatlar ve Devlet Konservatuvarı Mezunları, İstihdam sorunları Çalıştay, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2017.
- Çakır, Ahmet, Türk Halk Oyunlarının Öğretiminde Karşılaşılan Problemler Sempozyumu, Milli Folklor Dergisi, Sayfa 53-54.
- Yolcu, E. (2014), The Role And Importance of Fine Arts Education in Public Education within the Scope of Adult Education in Turkey. Educational Policy Analysis and Strategic Research.

Cömert, Nihal, Türk Halk Dansları Bölümleri Mezunlarının İstihdam Sorunları Ve Çözüm Önerileri, Uluslararası Müzik Ve Dans Kongresi/Güzel Sanatlar Ve Konservatuar Mezunlarının İstihdam Sorunları Çalıştayı, 18 Ekim 2017, S. 51-58.

YÖK (2017,9,20), Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, www.yok.gov.tr: www.yok.gov.tr adresinden alınmıştır.

Çocuk Tiyatrosunda Çağdaş Sahneleme ve Oyunculuk Anlayışı: Batida ve Tiyatrotem Örnekleri

An Approach to Contemporary Staging and Acting in Children's Theatre: Examples of Batida and Tiyatrotem

Özgün Çakar Özdemir¹

Abstract

In our country, children's theatre is an area that is not emphasized academically. Although it is observed that there are many qualified theatre companies in this field in Europe, the number of companies producing qualified works in Turkey is low. This paper aims to refer the theoretical points which provide the construction of a genuine play, comparing the similarities between *Batida*, a well known Danish company which produces plays in children and youth theatre and *Tiyatrotem*, a Turkish company which introduces qualified works integrating traditional theatrical forms and contemporary staging perspectives, and furthermore to make a suggestion to the companies who will work or currently are working in this field. This study focuses on staging and acting concepts rather than content research and therefore the formal construction of an aesthetic structure will be put forward. The theoretical background will be

Özet

Ülkemizde çocuk tiyatrosu akademik olarak üzerinde çok durulmayan bir alan olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca Avrupa'da uygulama alanında nitelikli ekipler olmasına rağmen Türkiye'de nitelikli eserler üreten ekip sayısının çok az olduğu gözlemlenmektedir. Bu bildiride amaçlanan, özellikle çocuk ve gençlik tiyatroları alanında eserler veren Danimarka'nın köklü tiyatrosu *Batida Tiyatro Topluluğu* (Teatergruppen Batida) ile yine Türkiye'de hem geleneksel tiyatral biçimleri hem de çağdaş tiyatro anlayışını harmanlayarak bu alanda nitelikli çalışmalar yapan *Tiyatrotem* örneklerini benzerlikleri üzerinden karşılaştırarak, iyi bir oyunun ortaya çıkmasını sağlayan kuramsal noktalara değinmek ve bu alanda çalışacak veya çalışmakta olan ekiplere bir öneri sunmaktır. Bu çalışmada içerik araştırmasından çok sahneleme ve oyunculuk anlayışları üzerinde durulacak, dolayısıyla estetik bir yapının biçimsel olarak inşası ortaya konmaya

¹ Özgün Çakar Özdemir, Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi, DTCF, Tiyatro Bölümü, Oyunculuk A.S.D. cakarozgun@gmail.com

based on the concepts that Moses Goldberg mentions in his book *Children's Theatre*, which he summarizes in seven parts: “emotional reality, visualization, diversity, multiple age groups, casting and identification, participation of spectator, the magic of theatre”. Therefore, it will be discussed the differences between adult theatre and children's theatre, as well as the plays of *Batida* and *Tiyatrotem* by using these concepts.

Keywords: Children's Theatre, Staging, Acting, Batida, Tiyatrotem.

çalışılacaktır. Kuramsal altyapı Moses Goldberg'in *Tiyatro ve Çocuk* kitabında sahneleme üzerine bahsettiği “duygusal gerçeklik, görselleştirme, çeşitlilik, çoklu yaş grupları, rol dağılımı ve özdeşleşme, seyirci katılımı, tiyatronun büyüü” olarak yedi ana başlıkta topladığı kavramlardan yola çıkarak oluşturulacaktır. Bu başlıklar üzerinden hem yetişkin tiyatrosu ile çocuk tiyatrosu arasındaki farklılıklar tartışılacak hem de *Batida* ve *Tiyatrotem*'in oyunları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Tiyatrosu, Sahneleme, Oyunculuk, Batida, Tiyatrotem.

Giriş

Çocuk tiyatrosu özellikle ülkemizde hem uygulama anlamında hem de akademik anlamda üzerinde çok düşünülmeyen ve uygulanmaya değer görülmemeyen bir alan olarak göze çarpmaktadır. Bunun en önemli nedeni çocuğa bakış meselesidir. Çocuğun, asıl ulaşılması gereken yetişkinlik evresine henüz ulaşmamış olan, daha birey olamamış eksik bir var oluş biçimi olduğu yanlışlığı bu sorunlu bakışı doğurur. Bu bakışta yetişkinlik çocukluktan üst bir seviye olarak tanımlanır. Oysa insanın yaşam döngüsü içindeki hiçbir dönemin birbirine hiyerarşik olarak üstünlük sağlayamayacağı gibi çocukların da yetişkinler gibi birey oldukları unutulmamalıdır. Çocuğa olan sorunlu bakış çocuk tiyatrosuna bakışla bu anlamda paralellik gösterir. Elbette bu durum sadece çocuk tiyatrosuyla sınırlı değildir. Çocuklara yönelik tüm sanat dalları için geçerlidir. Genel olarak sanat özel olarak tiyatro bağlamında ele alacak olursak çocuklara sanki yarının sanat alımlayıcısı/tiyatro seyircisi gözüyle bakmak aslında onları bugün için birey olarak kabul etmemek demektir. Bu bakış açısıyla ancak büyüdüklerinde, yetişkin olduklarında gerçek anlamda birer seyirciye/sanat alımlayıcısına dönüşebileceklerdir. Bu düşünce çocuklardan üstün olduğunu düşünen yetişkin düşüncesidir. Her anlamda çocuk üzerinde tahakküm kuran ve onların özgür bir birey olabilmelerine olanak tanımak yerine, kendi düşünceleri doğrultusunda uyumlu bireyler yetiştirme çabasında olan yetişkinlerin tavrıdır. Çocuk tiyatrosunun yetişkinler için yapılan “asıl”, “normal” tiyatronun bir provası, ona ulaşmaya çalışan ama sanat olamamış bir replikası olduğu düşüncesi de işte bu sorunlu bakış açısından kaynaklanmaktadır.

Jacques Ranciere *Cabil Hoca Zibinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders* (2016) kitabında, Jacotot'un deneyiminden yola çıkarak eğitim üzerine çarpıcı bir öneride bulunur. 1818'de Fransız edebiyatı okutmanı olan Joseph Jacotot Belçika'daki Leuven Üniversitesi'nde hiç Fransızca bilmeyen öğrencilere Fransızca öğretmek üzere ders verecektir. Ancak sorun şudur ki kendisi de Flamanca bilmemektedir.

Bunun üzerine tesadüfen iki dilli olarak basılmış Fenelon'un *Telemaque* eserini öğrencilere dağıtıp, çeviriye bakarak Fransızcasını anlamaya çalışmalarını istemiştir. Jacotot Fransızcayla ilgili hiçbir açıklama yapmamasına rağmen, sonuçta öğrenciler Fransızca'yı kendi kendilerine öğreneceklerdir (Ranciere, 2016, s.10). Bu, Jacotot'a bütün zekaların doğasının aynı olduğunu gösterir. Çocukların Fransızca'yı öğrenirken kullandıkları zeka ile anadillerini öğrenmelerini sağlayan zeka aynıdır (Ranciere, 2016, s.16-17). "Öğrenecekleri şeyi gözlemleyip kaparlar, tekrarlayıp doğrularlar, bilmeye çalıştıkları şey ile bildikleri arasında bağ kurar, yapar ve yaptıkları üstüne düşünürler." (Ranciere, 2016, s.17). Hoca ile öğrenci arasındaki bilen/bilmeyen karşıtlığına dayanan "eski öğreti"de hoca öğrencisine bir şey öğretebilmek için her zaman kendiyile öğrencisi arasında, kendi lehine olan bilgi mesafesini korumak durumundadır. Mesafe kapandığı an yeni bir şey öğretebilmek için yeni bir mesafe açılacaktır aralarında. Hiyerarşik olarak hocayı öğrencisinden üst bir yerde konumlandıran ve zekaların eşitsizliği ilkesine dayanan bu pedagoji "aptallaştırıcı pedagoji"dir. Oysa hoca kendini bu bilme yükünden kurtarıp özgürleştiğinde öğrencisini de özgürleştirecektir (Ranciere, 2010).

Ranciere *Cahil Hoca*'da ele aldığı meseleye ilişkin düşüncelerini bu defa *Özgürleşen Seyirci* (2010) kitabında tiyatrodaki seyircinin konumunu tartışarak derinleştirir. Tiyatronun asal ilişkisinin oyuncu-seyirci/sahne-seyir yeri ilişkisi olduğunu ve bu alandaki tüm çabaların en sonunda bu ilişkiyi yeniden düzenlemek, canlandırmak, etkin kılmak amacıyla yapıldığını hatırlayacak olursak bu ikili, karşılıklı var oluş biçiminin tıpkı hoca-öğrenci ilişkisindeki gibi okunabileceği açıktır. Ancak Ranciere'e göre aradaki ilişkiyi etkin kılma çabası genel olarak sahneyi seyirciye hiyerarşik olarak üstün kılan bir bakış açısıyla okunagelmıştır hep (2010, s.17-20). Seyircilik konumu bu defa sahne tarafından üst bir bakışla yargılanır. Edilginlikten etkinliğe geçmesi gerekenin, canlandırılacak olanın seyirci olması gerektiği düşüncesi, seyircilik konumunun zaten en baştan edilgen olduğunun kabul edilmesi anlamına gelir. Bilen ile bilmeyen arasında kapatılması gerektiği düşünülen mesafenin benzerinin sahne ile seyir yeri arasında da olduğu varsayılır. Oysa Ranciere'e göre oyuncu ve seyirci arasında kapatılması gereken bir mesafe yoktur (2010, s.24).

"Seyirci de eylemde bulunur, tıpkı öğrenci veya bilgin gibi. Gözlemler, seçer, karşılaştırır, yorumlar. Gördüğünü, diğer sahnelerde, başka yerlerde gördüğü başka şeylerle ilişkilendirir. Karşısında duran şiirin öğeleriyle kendi şiirini oluşturur. Seyirci, icrayı kendi usulince yeniden oluşturarak katılır icraya; örneğin, yaşam enerjisinden saf bir görüntü yaratmak ve bu saf görüntüyü okuduğu veya hayal ettiği, yaşadığı veya uydurduğu bir hikâyeye ilişkilendirmek için, icranın iletmesi beklenen yaşam enerjisinden kendini koruyarak yapar bunu. O halde seyirciler, hem mesafeli seyirci hem de kendilerine sunulan gösterinin etkin yorumcularıdır." (Ranciere, 2010, s.19).

Çocuk tiyatrosu düşünüldüğünde ise, varsayılan bu bilen/bilmeyen katmanı ikiye çarpılır. Zaten sahneden daha alt bir yerde konumlandırılmış seyircinin yerinde bu defa çocuk seyirci vardır. Sözü ettiğimiz ayrımcı bakışa göre, henüz gerçek bir sanat alımlayıcısı olamamış çocuk seyirci eksik var oluşuyla iki kere bilmeyen konumundadır. Ancak Ranciere'in hem eğitimsel hem de sanatsal

düzlemdeki önerisinden yola çıkarak çocuğa, eğitime ve seyirciye bakışın değişmesi, çocuk tiyatrosuna da bakışın değişebilme potansiyelini içinde barındırır. Bu düşünce doğrultusunda çocuk tiyatrosu alanında çalışan yönetmenlerin, oyuncuların, tasarımcıların kendilerini yaratıcı süreçte nasıl konumlandırabileceğine dair önemli ipuçları elde edilebilir.

Pedagojik, Psikolojik ve Estetik Açıdan Çocuk Tiyatrosu

Türkiye’de günümüzde çocuk tiyatrosu alanında yapılan uygulamalara bakıldığında, içerikle ve biçimle ilgili başlıca sorunlar; didaktizm, karakterlerdeki iyi-kötü karşıtlığı, indirgemecilik, oyunculukta abartı ve yapaylık, sahne ve kostüm tasarımında abartılı seçimlerle sadece büyüleme veya sadece güldürme eğilimi, özensizlik gibi başlıklar üzerinden tartışılabilir. Özellikle ülkemizde çocuk tiyatrosunun eğitici ve açıklayıcı olması gerektiği gibi bir genel görüşün hakim olduğu gözlemlenmektedir. Eğitimde ve sanatta eleştirdiğimiz didaktik tavrın kaynağı budur. Bu didaktik tavır hem içerikte hem de biçimsel olarak sahneleme anlayışında kendini gösterebilir. Çocuk seyrettiği bir oyundan elbette bir şeyler öğrenebilir ama çocuk tiyatrosunun amacı özellikle çocuklara bir şey öğretmek değildir. Asıl amaç çocukların sanatsal bir deneyim yaşamasıdır. Eğer çocuk seyrettiği şeyden bir şey öğrenecekse, bu onun kendi seçimi olmalıdır. Dolayısıyla öğrenmek de neyi öğrendiği de, öğrenirken kullandığı yöntemler de çocuğa özgü olarak gelişmelidir. Moses Goldberg çocuk tiyatrosunun felsefesi ve yöntemini tartıştığı *Tiyatro ve Çocuk* (2008) kitabında, iyi çocuk tiyatrosunun estetik, pedagoji ve psikoloji olmak üzere 3 temel başlık ele alınarak yapılması gerektiğini öne sürer (2008, s.22). Pedagojik olarak çocuk tiyatrosunun öğrenmeyi motive edici bir platform olabileceğini dolayısıyla bu anlamda etkili bir güç olduğunu vurgularken, öğrenme sürecinde sorumluluğun öğreticide değil de öğrenen kişide olduğunu da ekler (2008, s.23). Yani aslında yine seçimin ancak çocuk tarafından yapılabileceğinin altı çizilmiş olur. Bu tartışma *Cahil Hoca ve Özgürleşen Seyirci*’de Ranciere’in ele aldığı tartışmayla birebir örtüşmektedir. Sahneden çocuğa doğrudan bir şey öğretmeye kalkışıldığında, didaktizmin tuzağına düşülmüş ve “zekaların eşitliği” ilkesine aykırı hareket edilmiş olur. Çocuklardaki öğrenme süreci genellikle tutum ve davranışları örnek alma biçiminde ilerler. Dolayısıyla çocuğa bir şeyi yapmasını veya yapmamasını söylemek yerine bunu söyleyen kişinin nasıl davrandığı daha önemli hale gelir. Bu anlamda zaten sahneden çocuğa bir davranış biçiminin sözel olarak önerilmesinin hiçbir anlamı yoktur.

Çocuk tiyatrosunun psikolojik temeli çocuğun dünyasına ait bir problemin sahnede ele alınması ve bu duruma sahneden bulunan çözümler üzerine kuruludur. Çocuğun kendiyile ilgili bir problemi sahnede görüp onun çözülmesi onda pedagojik açıdan bir öğrenme sürecini tetiklerken aynı zamanda psikolojik olarak da olgunlaşması için bir zemin sağlayabilir (Goldberg, 2008, s.25). Çünkü zaten oyunun hikayesi çocuğun kendi referans dağarından iletişim kurabileceği bir hikaye olacaktır. Örneğin çok katmanlı aile oyunlarında, doğrudan sadece çocuk seyirciye hitap etmese de onun da bir şekilde bağ kurabileceği, bildiği veya zihinsel olarak bilmesi de sezebileceği meseleler üzerine konuşuyor olacaktır sahne.

Çocuk tiyatrosunda estetik meselesi ise pedagojik ve psikolojik olandan çok daha ayrıntılı olarak incelenebilir. Her şeyden önce çocuk tiyatrosunun asıl amacının çocuğun sanatsal, estetik bir deneyim yaşaması olduğu unutulmamalıdır. Goldberg yetişkinler için yapılan sanat yapıtları ile çocuklar için yapılan sanat yapıtlarının sahnelenmesine dair farkları “duygusal gerçeklik”, “görselleştirme”, “çeşitlilik”, “çoklu yaş grupları”, “rol dağılımı ve özdeşleşme”, “seyirci katılımı”, “tiyatronun büyüsü” olmak üzere yedi ana başlık üzerinden incelemeyi önerir (2008, s.148).

“Duygusal gerçeklik” çocuğun referans dağarcığından malzeme seçilmesini ifade eder (Goldberg, 2008, s.148). Ancak bu biçimsel veya içerik olarak bir yüzeyselleştirme anlamına gelmez. Çocuğun anlamayacağı düşünülerek yapılan herhangi bir yüzeyselleştirme veya indirgeme oyunun didaktizme kayması anlamına gelir. Çocuklar bebeklikten itibaren ilişkilerdeki duygusal boyutları kavrayabilirler. Goldberg, çocuklardaki duygusal algılamının zihinsel olarak kavrama gücünden çok daha önce devreye girerek yaşamla ilgili pek çok şeyi duyguları aracılığıyla anlamlandırabildiklerini söyler (2008, s.148). Dolayısıyla çocukların anlayamayacağı düşünülen pek çok şey, belki bilinç düzeyinde olmasa da sezgisel olarak kavranabilir. Ranciere, sanatçı ile seyirci arasındaki ilişkinin iki boyutlu olmadığını yani neden sonuç ilişkisi ile açıklanamayacağını, dolayısıyla icranın, sanatçının ifade etmek istediği şey ile seyircinin hissiyatı arasında bir üçüncü şey olduğunu şu sözlerle ifade eder. “*İcra, sanatçının bilgisinin veya ruh halinin seyirciye aktarılması değildir. Tüm tekdüze iletimi ve nedenle sonuç özdeşliğini bertaraf eden, bir kimsenin tapusunu cebine koyamayacağı, kimsenin anlamı üzerinde tekel kuramayacağı o üçüncü şeydir icra*” (Ranciere, 2010, s.20). Buradan yola çıkarak çocukların anlam ve duygu dünyasına güvenmek gerektiği, çocuklara her şeyin anlatılabileceği fakat bunun için doğru biçimlerin seçilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Çocuğa ideal bir dünya çizilmesi, saf iyi veya saf kötü karakterler yaratılması inandırıcılıktan uzaktır.

“Görselleştirme”nin önemi çocuğun ilk bakışta onu kavramasından ileri gelir (Goldberg, 2008, s.150). Burada yalnızca dekor, ışık, aksesuar ve kostüm tasarımına ait bir görselleştirmeden değil de tüm oyunun eylem ve hareket düzenini de kapsayan bir görselleştirmeden bahsetmek gerekir. Yani biçimsel olarak oyunun sahnelenmesine ait göstergelerin çoğu görselleştirme üzerinden okunabilir. Dolayısıyla diğer tüm unsurlarda olduğu gibi görselleştirmede de içerik ve biçim arasındaki uyuma ve dengeye dikkat etmek gerekir. Sahneleme anlayışı olarak nasıl bir anlatım biçimi seçildiyse oyunun görsel dünyası ona göre belirlenmelidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de aşırıya kaçıp, çocuğun hayal dünyasını baltalamamaktır. Seyircinin izlediği/dinlediği şeyi, hayal dünyasında da canlandırabilmesine olanak tanıyan boşluklar bırakmak önemlidir.

“Çeşitlilik” sözüyle farklı anlatım teknikleriyle çocuk seyircinin ilgisinin sürekli canlı tutulması kastedilir (Goldberg, 2008, s.154). İzlenebilirliği yoğunlaştırmak, seyircinin ilgisinin dağıldığı

noktalarda yeniden toparlayabilmek için oyunda çeşitli anlatım tekniklerine yer vermek oldukça iyi bir seçimdir. Bunun iyi bir seçim olmasının tek nedeni izlenirliği canlı tutmak değildir elbette. Çocuk seyircinin farklı anlatım teknikleriyle karşılaşması, farklı sanatlarla dolayısıyla farklı ifade biçimleriyle karşılaşması demektir aynı zamanda. Müzik, dans, kukla, hikaye anlatıcılığı, clown gibi çeşitli anlatım ve ifade biçimlerinin bir arada bulunması çocuğun sanatsal deneyim olarak doyum sağlamasının yanı sıra, kendisini ifade edebileceği araçlar arasından seçim yapabilme olanağını da ona tanımış olur.

Bir oyunun “çoklu yaş grupları”na hitap etmesi, her yaştan izleyicinin o oyunda kendi dünyasına ait bir şeyler bulabilmesi anlamına gelir. Bu noktada “aile tiyatrosu” kavramından bahsedebiliriz. Aile tiyatrosu farklı katmanları barındıran yapısıyla her yaş grubu için seyir zevki yaratabilecek nitelikte bir tiyatroyu tanımlar. Her yaş grubundan insanın hoşlanabileceği bir oyun yapmak oldukça zor bir iştir. İyi örnekler sadece sanatsal olarak değil, seyirci topluluğu olarak insanların bir aradalığını sağlaması açısından önemlidir. Ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte oyun izlemesi estetik deneyimi paylaşmak açısından çok önemlidir. Ayrıca birlikte oyun izlemek tiyatro kültürünü de besleyen bir şeydir. Çocuk seyirci, ailesinin de onunla birlikte izlediği şeyden keyif almasından hoşlanır. Bu deneyim paylaşımı hem onun sanatsal bakışını çeşitlendirir hem de toplumsal bir birliktelik yaratılmasını sağlar. Her yaş grubunun aldığı seyir zevki, yaşadığı estetik deneyim birbirinden farklı olmasına rağmen bu deneyim paylaşımı açıktır (Goldberg, 2008, s.116).

“Rol dağılımı ve özdeşleşme” meselesi daha çok genç seyircinin oyundaki bir karakteri seçme ve onunla özdeşleşme eğilimi olduğu durumlar açısından önem kazanır. Pedagojik ve psikolojik açıdan kendi dünyasına ait bir problemin, özdeşleştiği karakter tarafından üstesinden gelinmesi olumlu sonuçlar doğurabilir. Ancak her oyun bu tür bir özdeşleşmeye imkan vermeyebilir. Bu durum, oyunun biçimsel olarak nasıl kurulmak istendiğine göre değişir.

Estetik deneyim açısından çocuk tiyatrosunun yetişkin tiyatrosundan en önemli farkı “seyirci katılımı”nın çok daha önemli olmasıdır. Bu önem çocuğun sahneyle kurduğu ilişkiden kaynaklanır. Tiyatroda çocuklarla uzlaşım meselesi yetişkinlerden farklıdır. Uzlaşım belli bir yaşa kadar olmayabilir. Dolayısıyla tiyatronun asal ilişkisi olan sahne-seyir yeri ilişkisi çocuklar için yapılan tiyatrodan ayrıca önem kazanır. Bu uzlaşımın sağlanabilmesi ancak iyi bir sahneleme ve oyunculukla mümkündür. Çocuk seyirci yetişkin seyirciye göre daha doğrudan olabilir. Sahnede olan bitene karşı doğrudan reaksiyon gösterebilir. Sahneyle iletişim kurma ihtiyacı duyabilir, oyunculara doğrudan seslenebilir. Onlarla diyalog kurmaktan çoğu zaman çekinmez, fikirlerini söylemek ister. Eğer verdiği tepkiye zaman zaman sahneden karşılık alamıyorsa oyundan kopabilir. Tam da bu noktada oyuncunun, oyun sürecini zedelemeyen seyirciyle arasındaki iletişimi bir şekilde sağlaması gerekir. Seyirci tarafından gelen tepkilerin bir kısmına karşılık vermeli, onları duyduğunu ve anladığını ara ara ifade etmeli ancak bunu yaparken rolüyle kurduğu bağı koparmamalı, oyunun estetik kurulumundan uzaklaşmamalıdır. Bu anlamda oyunculüğün çocuk tiyatrosunda yetişkin tiyatrosundan çok daha uzmanlık gerektirdiğini

söylemek yanlış olmaz. Seyirciyle iletişim ve oyunun kendi hikayesi arasında bir denge kurabilmeli ama aynı zamanda bunu bir akış içerisinde gerçekleştirebilmelidir. Oyuncunun rolünü yaratma aşamasında veya yönetmenin oyunu sahneleme aşamasında çocuk tiyatrosu ile yetişkin tiyatrosu arasında bir fark yoktur. Bir oyunun yapım aşaması süreci her ikisinde de aynıdır. Nihal Kuyumcu da *Hangi Çocuk Tiyatrosu* (2016) adlı kitabında tiyatrodaki oyunun gerektirdiği rolleri oyuncunun canlandırırken çocuk veya yetişkin seyirci arasında bir ayırım yapılamayacağını söyleyerek, çocuk tiyatrosunda oyunculüğün önemini vurgular (2016, s.38). Dolayısıyla seyirci küçümsenerek yapılan her iş kuşkusuz başarısız olacaktır. Ancak çocuk tiyatrosunda bu başarısızlık çok daha görünür olabilir çünkü çocuk seyirci duygu ve düşüncelerini ifade etme konusunda çoğu zaman yetişkinlerden daha doğrudan ve filtresizdir. Oyuncunun rolünü özensizce oynaması, gereğinden fazla açıklayıcı olması, fazla abartılı olarak oynaması çocuk seyircinin gözünden kaçmayacak ve buna mutlaka tepki verecektir. Seyirci katılımı meselesinde üzerinde durulması gereken önemli bir husus daha vardır. Oyun sırasında oluşan “gürültü” ve “katılım” arasındaki farkı anlayabilmek gerekir (Goldberg, 2008, s.160). Seyirci tarafından sahneye doğru veya seyircilerin kendi arasında gerçekleşen her konuşma gürültü değildir. Seyirci oyunla ilgili konuşuyor olabilir. Oyundaki bir şey ilgisini çekmişse duygularını yetişkinler kadar iyi bastıramayan çocuk seyirci buna tepki verecektir. Bazen sahneye doğru seslenir bazen de yanındaki seyirciye dikkatini çeken şeyi gösterebilir ve üzerine konuşabilir. Bu durum aslında çocuk seyircinin oyundan koptuğunu değil, tam tersi oyunla ilgilendiğini gösterir.

Goldberg’in “tiyatronun büyü”nden kastı, çeşitli teknikler kullanılarak yapılan tiyatral efektlerle seyirciyi etkilemektir (2008, s.164). Ancak yine de görsel olarak fazla şatafat ve abartının seyirciyi yorabileceği ve daha önce de değindiğimiz üzere seyircilerin hayal gücünün sönmesine neden olabileceği konusunda uyarıda bulunur (2008, s.164). Bu noktada yönetmen, oyuncu ve sahne tasarımcısının tiyatroyu sinemadan veya televizyondan ayıran şeyin ne olduğu sorusunun cevabını iyi vermiş olması gerekir. O halde şunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır: Eğer tiyatronun bir büyü varsa o da canlı olarak seyirci ile oyuncunun iletişim kurabiliyor olmasına olanak tanınmasından kaynaklanır.

Teatergruppen Batida/Solo For Two (2016)

Teatergruppen Batida özellikle çocuk ve gençlik tiyatroları alanında eserler veren, ancak yetişkinler için de tiyatro yapan zengin bir repertuara sahip, sanatın diğer alanlarını tiyatroyla harmanlayarak çalışmalarını yürüten Danimarka’nın köklü bir tiyatrosudur. *Batida Tiyatro Topluluğu*, tiyatro dışında müzik, dans gibi sanatın diğer alanlarını da yapıtlarında metin ve tasarımla eşit bir şekilde bütünleştirme prensibiyle hareket etmektedir.² Özellikle müziği tiyatroyu oluşturan unsurlardan metnin veya sahne tasarımının arkasında değil de onlarla eşit bir biçimde performansın kendisini oluşturan asal unsurlardan biri olarak ele alırlar. Dolayısıyla topluluğun işlerini müzik ve tiyatronun bir füzyonu olarak tanımlamak mümkündür. *Batida* için tiyatral gösterimin olmazsa olmazı olan tüm müzikal

² <https://batida.dk/en/about-batida/>

performanslar oyunlarda her seferinde canlı olarak icra edilir. Müzikal evrenleri son derece kapsayıcıdır. Farklı coğrafyaların ve kültürlerin müziklerine de ilgi duyan ekip, hem müzikal tür olarak hem de dolayısıyla müzik aleti çeşitliliği olarak da bunu yapıtlarına yansıtırlar. Bunun yanı sıra tiyatronun çeşitli türlerini de içeren zengin bir repertuarı vardır. Tıpkı müzik kullanımındaki çeşitlilik gibi tiyatral olarak da clown, hikaye anlatıcılığı, kukla gibi farklı anlatım tekniklerini kullanırlar. Tabii hangi teatral anlatım biçimi kullanılırsa kullanılsın hepsinde müzik olmazsa olmaz bir öge olarak yerini alır. Ekip, kültürlerarası buluşma ve değişim yaratma gibi meselelere de çok önem verir. Yalnızca Avrupa değil, Asya, Orta Doğu, Latin Amerika gibi farklı coğrafyaların da sanatsal kaynaklarını araştırıp eserlerine yansıtmaya çalışarak daha global bir tiyatro olma hedefindedir. Amaçları yaş, milliyet ve sosyal statüye bakılmaksızın seyircilerini harekete geçirmek, eğlendirmek ve hayatı sanatsal bir biçimde sunmaya çalışmaktır.³ Tüm oyunlarını kendileri yazan ekip, oyunlarının konularını seçerken de buna dikkat eder. Özellikle sosyal anlamda “ötekilik”, “yabancılık”, “göç” gibi tüm dünyayı ilgilendiren meseleler üzerine oyunlar yazıp bunu estetik bir biçimde seyirciye sunma amacını her zaman ön planda tutarlar. Hem çocuklar ve gençlere ama aynı zamanda onların ailelerine de hitap ettikleri, yani bir çeşit “aile tiyatrosu” yapma fikriyle hareket ettikleri için, oyunlarının çok katmanlı olmasına da özen gösterirler. Bu, daha önce de belirttiğimiz gibi tiyatral anlamda gerçekleştirmesi çok zor ama tüm sanat dallarında olduğu gibi tiyatro açısından da hayati öneme sahip bir durumdur. Hem çocuk ve genç seyircinin hem de onların yetişkin ailelerinin oyunları izlerken kendileri için, kendilerine dair bir şey bulmaları, hepsinin aynı anda eğlenebilmesi için bu katmanlı yapının oyunlarda bulunması gerekli bir ön koşuldur. Örneğin “farklı kültürlerin bir arada yaşaması” gibi çok önemli bir meselenin çocuklara veya gençlere didaktik değil de estetik bir biçimde nasıl anlatılabileceği ama aynı zamanda bu estetik katmanın yetişkinler için de alımlanabilir olması gerekliliği bir oyun yaratma sürecinde sorulması gereken önemli sorulardan biridir. Dolayısıyla hem sosyal hem de estetik olarak bu soruları sormak bir sanatçının sorumluluğudur. *Batida* ekibi de oyunlarını hem metinsel düzlemde hem de sahne üzerinde yaratım aşamasındayken bu soruları kendilerine sorarak hareket eden bir ekip olarak hem Danimarka’nın hem de yaptıkları turnelerle tüm dünyanın kültür ve sanat hayatına önemli bir katkıda bulunur.

Teatergruppen Batida’nın oyunlarında en sık başvurduğu anlatım biçimlerinden biri clowndur. Hem çocuk ve genç seyirciler hem de yetişkinler için tasarladıkları oyunlarının çoğunda bu clownesk izi bulmak mümkündür. Jacques Lecoq, clown üzerine araştırmalarının ilk dönemlerinden aktardığı bir anekdotta şunları söyler:

“Bir gün öğrencilerin çember olmalarını –çember sirk pistini anımsatır- ve bizi güldürmelerini istedim. Her biri arka arkaya türlü hayal ürünü kelime oyunları, taklalar, soytarlıklar denedi ama boşunaydı! Sonuç bir felaketti. Boğazımız düğümlenmiş, karnımıza ağrı girmişti ve olay trajik bir hal almıştı. Bu başarısızlığın farkına vardıklarında doğaçlamayı kestiler ve üzgün, kafaları karışmış, rahatsız olmuş bir halde yerlerine oturmaya gittiler. Onları bu zayıflık içinde görünce işte o zaman herkes gülmeye başladı. Gülmeyenler, bize

³ <https://batida.dk/en/about-batida/>

göstermeye çalıştıkları karakterler değil tüm çıplaklığıyla oyuncuların kendisiydi. Bulmuştuk! Clown onu oynayan oyuncunun dışında bir yerde değildi. Hepimiz clownduk.” (Lecoq, 2015, s.165).

Burada Lecoq tam da clownesk olana özgü olan oyuncunun fenomenal varlığıyla orada oluşunu tarif eder. Oyuncu hem kendisidir hem de değildir. Bu ontolojik yarık içinden seyirciyle iletişim kurar. Clown oyuncu seyirciyle bir biçimde iletişim kurmak durumundadır. Oyuncu zaten türün kendi varoluşu gereği kapalı bir sistem içinde oyununu kuramaz, seyircinin varlığını görmezden gelemmez. Bu da seyirciyle güçlü bir iletişim kurabilmesine olanak tanır. Louise Peacock ise *Serious Play Modern Clown Performance* (2009) adlı kitabında, clown oyuncusunun bir oyun güdüsüyle hareket ettiğini ve her zaman için spontanlıkla iç içe olduğunu söyler (2009, s.10). Yani seyirciye göre tepkiler yeniden belirlenebilir. Ayrıca Turner’a atıfta bulunarak “liminallik” ve “liminoid” ile clown arasında bir bağ kurar. Çünkü bu alan özgür bir alandır. Liminal ve liminoidin kökü olan “lymen”, “saf imkan anı”dır. Bu saf imkan anı clownun seyircisiyle kurduğu bağ açısından oldukça önemlidir. Hem clown hem de seyirci tam da gerçeklik ve teatralite arasındaki o lymen’dedir.

Görsel 1. Teatergruppen Batida – Solo For Two

Görsel 2. Teatergruppen Batida – Solo For Two

Giacomo Ravicchio’nun yönettiği ve Soren Valente Ovesen ve Simon Holm’un oynadıkları *Solo For Two (İki Kişilik Solo)* adlı oyunda da oyun kişileri iki clowndur. Oyunun ana hikayesi kısaca şu şekilde özetlenebilir: Bir orkestra şefi (1. oyun kişisi clown) sahnede az sonra başlayacağını düşündüğümüz bir konserin son hazırlıklarını yapmaktadır. Fonda bir afiş vardır. Afişin üzerinde “The Sweet Seven Magic Orchestra” yazılıdır. Sahne gerisinde altı tane boş sandalye ve öndeki başka bir afişte ise orkestrayı oluşturan yedi müzisyenin fotoğrafı vardır. Orkestra şefinin ekibin geri kalanını beklediği anlaşılır. Saatine bakar, etrafına bakar ama gelen giden yoktur. Bu arada oyunu (konseri)

izlemeye gelen seyirciler yavaş yavaş yerlerini alırlar. Oyunun/konserin başlaması gerektiğini anlayan orkestra şefi ışıkları açar ve seyircilere seslenerek bir açıklama yapar. Küçük bir problem olduğunu ancak birazdan konserin başlayacağını söyler. Ama beş müzisyen tek tek arayarak çeşitli bahanelerle gelemeceklerini söylerler. Bu arada orkestra şefi beklerken seyircileri biraz olsun oyalamak için çantasından yarım bir resim çerçevesi çıkarır. Çerçevenin bir yüzünde yıllar önce ayrı düştükleri kardeşinin elinde bir gitarla fotoğrafı, diğer yüzünde ise yine kardeşiyle beraber çocukken yaptıkları bir müzik parçasının notaları vardır. Çerçevenin diğer yarısı dolayısıyla kendi resmi ve müzik parçasının geri kalanı kardeşinde kalmıştır. Ancak bir sebepten birbirlerinin izlerini çocukken kaybetmişlerdir. Bu dokunaklı hikaye orkestra şefi tarafından anlatılırken içeriye elinde bir GPS cihazıyla orkestranın geriye kalan son üyesi (2. oyun kişisi clown müzisyen) girer. Ancak orkestra şefi bundan pek memnun olmamıştır çünkü gelen müzisyen içlerinde en beceriksiz olanıdır. Orkestra şefi onunla çalışmayı istemeyerek kabul etmek zorunda kalır. Fakat 2. Clown'un beceriksizlikleri ve 1. Clown'un talihsizliği yüzünden bir türlü konseri tamamlayamazlar. Başlarına bir sürü kaza gelir. Ancak bu kazalardan birinin sonucunda 2. Clown müzisyen, orkestra şefinin çantasındaki yarım çerçeveyi bulur. Ancak çerçevenin fotoğraf olan ön yüzünü değil de müzik parçasının olduğu arka tarafını görür. Kendisinde de aynı müzik parçasının diğer yarısı vardır. Onu kendi çantasından çıkarır ve yarım parçayı birleştirir. Seyirciler fotoğrafın birleştiğini görürler. Bu iki clownun çocukken birbirlerini kaybeden iki kardeş olduklarını anlarlar. Ancak iki clown hala bunun farkında değildir. Bu sefer 2. Clown, 1. Clown'un çantasında bir gitar bulur ve ona gitar çalıp çalamadığını sorar. 1. Clown kendisinin değil kardeşinin gitar çaldığını söyler. Kendisi ise aslında akordeon çalmaktadır. Bunun üzerine 2. Clown kendi çantasından bir akordeon çıkarır. Müzik aletlerini değiş tokuş ederler ve tamamlanan müzik parçasını birlikte çalarlar. Yine de (clownlukları gereği) hala kardeş olduklarını anlayamamışlar ancak birbirlerine uyum sağlamışlar ve birlikte çalışmaktan hoşlanmaya başlamışlardır. Tam bu sırada orkestra şefinin telefonu çalar ve telefondaki ses bir konser için gitar ve akordeon çalan iki kişiye ihtiyaç olduğunu söyler. Böylece iki clown birlikte bir konser vermek için yola çıkmak üzere seyirciyi selamlayarak sahneden ayrılırlar.

Beş yaş ve üzeri herkes için olduğu belirtilen oyunun derin anlamının ötekilik meselesi olduğu söylenebilir. Farklılıkların bir aradılığı mizah ve komediyle anlatılır. Gayet politik bir mesele olan ötekilik veya farklılıkların bir arada uyum sağlayarak yaşaması durumu nasıl olur da beş yaşındaki bir çocuğun da izleyebileceği bir oyunun temel meselesi olabilir? Çocuk tiyatrosunda bu tip meseleler genellikle tabu olarak görülür ve çocukların anlayamayacağı düşünülür. Ancak *Batıda* didaktiklik tuzağına düşmeden oyunun temel meselesini gayet eğlenceli bir biçimde sahneye taşıyarak tüm yaş gruplarına hitap eden aile tiyatrosunun çok iyi bir örneğini izleyicilerle buluşturmuştur.

Tiyatrotem/Dünyanın Yemeği (2015)

Ayşe Selen ve Şehsuvar Aktaş tarafından 2000 yılında kurulan *Tiyatrotem* ilk oyunları *Labana Sarma* ile 18.10.2001 yılında 7. Uluslararası Eskişehir Festivali kapsamında dünya prömiyeri yaptığı için bu tarihi doğum günü olarak kabul eder. Hem yetişkinler hem de çocuk ve genç seyirciler için tiyatro

yapan bir ekip olarak *Tiyatrotem* geleneksel tiyatral biçimlerini çağdaş tiyatro anlayışıyla harmanlayarak yapıtlarını oluşturur. Bu noktada ekibin geleneğe bakışından kısaca bahsetmek gerekir. *Tiyatrotem*, geleneği sabitlenmiş, tamamlanmış haliyle eskide kalmış bir form olarak görmez. Geleneksel olanın, yani gelenin, dönüşerek geldiği düşüncesiyle, bugüne kalanın ne olduğu sorusunu sorarak geleneksel olanı tarif eder.⁴ Yani eskiden olup da bugüne gelen ve bizde yaşayan nedir sorusunun izinde geleneksel olan ile çağdaş olanı bir potada eritir. *Tiyatrotem*, oyunlarını çok çeşitli anlatım teknikleri üzerinden kurar. Hikaye anlatıcılığı, kukla, gölge oyunu gibi anlatıya özgü bir çok geleneksel tekniği çağdaş bir anlayışla yeniden düzenler ve bir arada kullanır. Tüm bu tekniklerin bir arada kullanılışı, sahnede birden çok var oluş biçimi ve dolayısıyla birçok katmanın oluşmasını sağlar. Bu durum anlatımı oldukça renklendirirken aynı zamanda seyirciyle iletişimin birçok yolunu da birlikte gösterir. *Tiyatrotem* oyunlarında özellikle seyirciyle kurulan iletişimin çok güçlü olmasının nedeni hem anlatımları hem göstermeleridir. Çocuk tiyatrosuna bakışlarını ise kendi sözleriyle şu şekilde açıklarlar:

“(...) her yaş için oyunları ve diğer oyunlarımızı üretirken işe yaklaşım ve çalışma yöntemi bağlamında çocuk oyunu / yetişkin oyunu ayrımı gözetmiyoruz. Her oyun bizim için “yaptığımız işle bir besaplaşma” niteliği taşıyor. Çocuk ya da genç seyirciye bir şeyler öğretme, illa ki güldürmeye ve eğlendirmeye çalışma gibi kaygılar taşımadan oyunlar üretmeye çalışıyoruz.”⁵

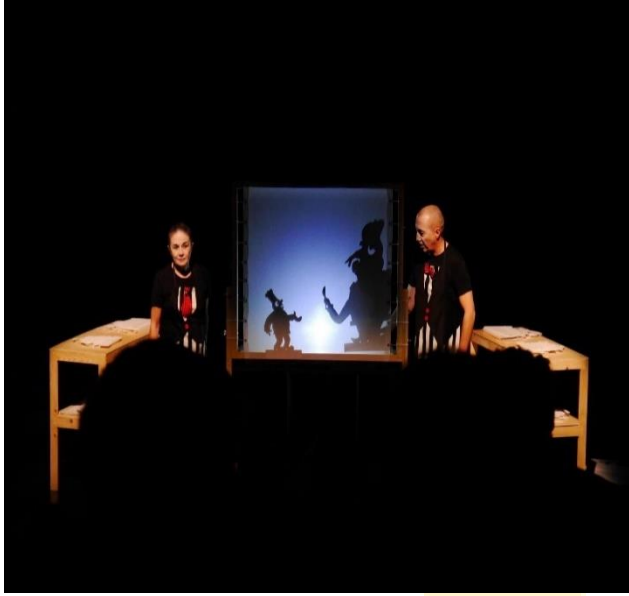
Tiyatrotem çocukların da izleyebileceği oyunlarında her zaman için oyunun çoklu yaş gruplarına hitap etmesine özellikle dikkat eder. Çünkü çocuğun ve yetişkinin seyir deneyimini paylaşması ekip için çok önemlidir. Paylaşılan bu ortak deneyimin sahne-seyir yeri ilişkisini olumlu etkilediğini ve çocuklara ve yetişkinlere “birlikte oyun kurma” ve “birlikte oyun oynama” olanağını sağladığını düşünürler.⁶

⁴ <http://www.tiyatrotem.com/geleneksel-olan-uzerine-lafizlar-2/>

⁵ <http://www.tiyatrotem.com/cocuk-tiyatrosu-uzerine-bir-kec-lafiz/>

⁶ <http://www.tiyatrotem.com/cocuk-tiyatrosu-uzerine-bir-kec-lafiz/>

Görsel 3. Tiyatrotem – Dünyanın Yemeği

Görsel 4. Tiyatrotem – Dünyanın Yemeği

Lahana Sarma (2001), *Böyle Devam Edemeyiz* (2002) ve *Nasıl Anlatsak Şunu* (2007) gibi her yaş için yaptıkları diğer oyunlarda olduğu gibi *Dünyanın Yemeği*’nde (2015) de yine iki anlatıcı/oyuncu vardır. Bir gölge perdesinde hem oynatarak gösterirler hem de oyuncu olarak hikayeyi anlatırlar. *Dünyanın Yemeği* iki anlatıcı tarafından anlatılan, bir aşçı ile kralın hikayesidir. Kral aşçısından “haytakırlı” bir “hörşey” pişirmesini ister. Ancak mutfakta hiç haytakır kalmamıştır. Kral aşçıya eğer haytakırlı hörşeyi pişirirse bereber yiyebilecekleri sözünü verir. Bunun üzerine aşçı haytakır bulmak için yola düşer. Ancak rüzgara kapılarak çetrefilli yollardan uzaya kadar çıkar. Burda kurulan bir pazardan haytakır bularak yine zor yollardan saraya döner. Ancak kral aşçıdan pişirdiği haytakırlı hörşeye bir de “şişinkoşak” eklemesini ister. Aşçı bu defa yer altında bir maceraya atılır. Labirentlerden geçer ve sonunda şişinkoşağı bularak saraya döner. Ancak kral yine memnun kalmaz ve bu defa aşçıyı “föflöl” bulmak üzere yollar. Pişen yemekten yemek umuduyla çaresiz yollara düşen aşçı bu sefer denizlere açılır, bir balinanın karnında kurulan pazardan föflölü de bularak tekrar saraya döner. Ancak kral sözünü tutmaz. Aşçı kralla birlikte hörşeyden yiyemez. Pişen haytakırlı, şişinkoşaklı, föflöllü hörşey’in hepsini kral tek başına yer. Yedikçe de şişer. O kadar şişer ki en sonunda aşçı sarayın dışında kalır ve bu hikayeyi anlatmak üzere tekrar yollara düşer. Yolda bu hikayeyi anlatan anlatıcılarla karşılaşır. Anlatıcılar da tesadüfen hikaye aramaktadırlar. Aşçı hikayeyi onlara anlatır ve bir de yemek tarifi verir. Ancak bu yemeği herkesle paylaşmalarını ister.

Oyunda kral ve aşçı tasvirler aracılığıyla gölge perdesinden yansıtılarak gösterilir. Bir yandan onları oynatan oyuncular hikayeyi anlatır bir yandan da oynatarak canlandırırlar. Bu oyun iki anlatıcının göstermek-anlatmak ikiliği üzerinden kurguladıkları bir oyundur. Oyunun başında 2. Anlatıcı “(...)Bu

öyle acayip bir hikaye ki anlatmak söylemek yetmez, yetmiyor, göstermek lazım, görmek lazım” diyerek bu durumun altını çizer. Oyunu üzerine kurdukları gösterme-anlatma meselesi *Tiyatrotem*’in aslında tiyatronun tam da asal ilişkisi olan oyuncu-seyirci ilişkisi üzerine düşündüğünü gösterir bize. Bu oyun da diğer tüm oyunları gibi, oyuncunun rolü ile olan ilişkisi ve buradan seyirci ile kurduğu ilişkinin nasıl olabileceğine dair bir araştırmanın sonucudur. Çünkü seyirci ile kurulan mesafe ilişkisi tam da oyuncunun rolü ile kurduğu mesafe ilişkisinde yatar. Biri diğerini belirler. Dolayısıyla seyirci ile olan ilişkiye, oyuncunun rolü ile kurduğu ilişkiye bakmaksızın değinilemez. Üstelik burada sadece oyuncu değil, gölge perdesinin ardındaki suretlerin varlığı da bu ontolojik meseleyi iyice sorgulatır bize. Artık sadece oyuncunun-anlatıcının rolü ile olan ilişkisi değil bir de suretleri oynatan kişi olarak anlatıcı-oyuncunun suretlerle olan ilişkisi devreye girer. Bu tip bir anlatım biçimi, hikayenin (anlatılan olayın) zamanı ile anlatımın kendi zamanı ile ilgili de konuşmayı gerekli kılar. Yani o zaman orada olmuş bir olay, bu zamanda burada anlatılır fakat aynı zamanda canlandırılır. Ceren Özcan *Çağdaş Tiyatroda Anlatı Tiyatrotem Üzerine Bir İnceleme* (2018) adlı kitabında anlatısal olan ile dramatik olan arasındaki ilişkiyi hem hikaye hem de hikayeyi anlatan oyuncuların sahnedeki mevcudiyetleri açısından araştırarak, *Tiyatrotem*’in oyunlarının tüm bunların arasında verimli bir eşikte bulunduğunu ifade eder (2018, s.86).

Oyun derin anlamında yine politik bir meseleye işaret eder. Ezilenlerle egemenler arasındaki ilişkiyi anlatır. Ancak *Tiyatrotem* oyunlarında politik olan yalnızca içerikte değil biçimde de kendini gösterir. Estetik olarak seyirciyle kurdukları sürekli değişen mesafe ilişkisi bunun ifadesidir. Tülin Sağlam *Tiyatrotem* üzerine yazdığı makalesinde yapımlarının, dönüşümün gerçekleştiği o özgür liminal alanda gezindiğini, dolayısıyla dönüştürücü bir güce sahip olduğunu, bu dönüştürücü gücün sanatsal ve toplumsal bir değişimin imkanlarını da içinde barındırdığını ifade eder (2011, s.164).

Sonuç

Sonuç olarak hem *Batıda* hem de *Tiyatrotem*, oyunlarındaki çoklu yaş gruplarına hitap eden katmanlı yapılarıyla, çok çeşitli anlatım tekniklerini bir arada seyirciye sunmalarıyla, seyircinin salondaki varlığını hiç unutmuyarak, seyirciyle iletişimi sürekli canlı tutmalarıyla, tiyatronun büyüü denilen şeyi tüm yapıtlarında barındırırlar. Bu anlamda sadece çocuk seyirci için değil yetişkin seyirciler için de üst düzeyde bir seyir zevki yaratırlar. Aile tiyatrosu anlayışının temelinde olan birlikte oyun izleyerek estetik bir deneyimi paylaşma sürecine yaptıkları katkıyla sadece sanatsal değil toplumsal olarak da önemli bir boşluğu doldururlar. Oyunlarındaki anlatıya ilişkin biçimsel zenginliğin yanı sıra içerikte de aynı zenginliğe sahiptirler. Özellikle politik pek çok konuya değinerek çocuklar için tabu olduğu düşünülen meselelerin de onlara anlatılabileceğini, sadece bunun biçimsel olarak doğru bir kanalla yapılması gerektiğini bizlere son derece ufuk açıcı bir şekilde gösterirler. Son olarak, tiyatrodaki diyalogun sadece literal anlamda karşılıklı olarak konuşma değil, biçimsel olarak sahneleme anlayışında da yaratılabileceği, eşitler arası ilişkiye izin verebilecek bir sahneleme biçiminin arayışının her zaman sürdürülmesi gerektiği konusunda yapıtlarıyla genç sanatçılara ve araştırmacılara örnek oluşturlar.

KAYNAKÇA

- Goldberg, M. (2008). *Tiyatro ve Çocuk*. Funda Özşener (Çev.). İstanbul: Mitos-Boyut.
- Kuyumcu, N. (2016). *Hangi Çocuk Tiyatrosu*. İstanbul: Mitos-Boyut.
- Lecoq, J. (2015). *Şiirsel Beden Yaratıcı Tiyatro Eğitimi*. Mine Çerçi (Çev.). Ankara: Nota Bene.
- Özcan, C. (2018). *Çağdaş Tiyatroda Anlatı Tiyatrotem Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Mitos-Boyut.
- Peacock, L. (2009). *Serious Play Modern Clown Performance*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ranciere, J. (2016). *Cahil Hoca Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*. Savaş Kılıç (Çev.). İstanbul: Metis.
- Ranciere, J. (2010). *Özgürleşen Seyirci*. E. Burak Şaman (Çev.). İstanbul: Metis.
- Sağlam, T. (2011). Bunun Seyri Sefa İsteyenlere Neşe Verir, Hakikati Görenlere ise İbret Verir. *Mimesis*, 18, 161-165.

İnternet Kaynakları:

- <https://batida.dk/en/about-batida/>
- <http://www.tiyatrotem.com/geleneksel-olan-uzerine-lafizlar-2/>
- <http://www.tiyatrotem.com/cocuk-tiyatrosu-uzerine-bir-kac-lafiz/>

3. ICHUS

Dijitalleşen Sanat Bağlamında Bilgisayar Destekli Organik Heykel Modelaj Uygulaması ve Heykel Disiplinine Getirileri

Digital Organic Sculpting in the Context of Digitalizing Art and Contributions to Discipline of Sculpture

Özgür Ballı¹

Abstract

Throughout history, science, technology and art have shown a parallel development by influencing each other. Today, thanks to this newly emerging digital culture, the technical possibilities of fine arts have increased considerably, both instrumentally and purposefully. The sculpture discipline, which benefited from the technological possibilities of the useful period during the production period, continued to produce the sciences and practices of this development in the message of current possibilities. This study was carried out on the potential of the art of sculpture to use the technical possibilities of the period in its environment. I can discover the new techniques and digital possibilities that emerged with the digitalized culture, in the example of computer-aided modeling with visuals, in the possibilities and possibilities brought by today's technology to the sculpture discipline. This research and application work in the production of organic modeling production method of digital

Özet

Tarih boyunca bilim, teknoloji ve sanat birbirlerini etkileyerek paralel bir gelişme göstermiştir. Günümüzde ise ulaşılan bu gelişme sonucunda ortaya çıkan dijital kültür sayesinde plastik sanatların teknik imkânları gerek araçsal gerekse amaçsal düzeyde oldukça artmıştır. Üretim gerçekleştirdiği zaman dilimlerinde bulunduğu dönemin teknolojik imkânlarından yararlanmış olan heykel disiplini de bu gelişmenin içerisinde yer almış ve uygulamalarını güncel imkânlar dâhilinde üretmeye devam etmiştir. Bu çalışma da heykel sanatının içerisinde bulunduğu dönemin teknik imkânlarını kullanma potansiyeli üzerine gerçekleştirilmiştir. Dijitalleşen kültürle ortaya çıkan yeni teknikler ve sayısal imkânlar kullanılarak üretilen bir bilgisayar destekli heykel modelleme örneği üzerinden günümüz teknolojisinin heykel disiplinine getirdiği imkânlar ve olanaklar tartışılmıştır. Dijital modelleme tekniğinin organik modelaj üretim metodu kullanılarak üretilen bu araştırma ve

¹Özgür Ballı, Arş. Gör. Dr., Düzce Üniversitesi, Heykel Bölümü, ozgurballi86@gmail.com

modeling technique has the feature of opening a new field for artists / practitioners who work on the discipline of sculpture. In addition, the technological possibilities of the digitalized art, which increases its changing day and develops with acceleration, focuses on new and potential contributions in the context of the sculpture discipline.

Keywords: Digital Art, Digital Modeling, Digital Sculpture, Sculpture Art.

uygulama çalışması heykel disiplini üzerinden eserler veren sanatçılara/uygulamacılara yeni bir alan açma özelliği taşımaktadır. Ek olarak, varlığını her geçen gün artıran ve ivmelenerek gelişmekte olan dijitalleşen sanatın teknolojik imkânları kullanılarak, heykel disiplini bağlamında yeni ve potansiyel üretim süreçleri üzerindeki katkılara odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Sanat, Sayısal Sanat, Dijital Modelleme, Dijital Heykel, Heykel Sanatı.

Giriş

20.Yüzyılın ortalarından itibaren ivmelenerek gelişen bilim ve teknolojinin üretimleri insan doğasının ve kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. İnsanlar kendilerini her zaman, içinde bulunduğu dönemin teknik imkânları ve eserleri sayesinde şekillendirmiş ve düşünce biçimlerini de bu buluşlar/imkânlar üzerinden genişletmişlerdir. Modern çağımızda ise teknoloji neredeyse her alanda varlığını göstermektedir. İnsanlık tarihi için önemli bir terim ve kavram olan teknoloji olgusu üzerinden ilerlememiz yerinde olacaktır.

Teknoloji kelimesinin bir kavram olarak günlük hayatımıza dâhil olması Endüstri Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. İlginçtir ki Andrew Murpie ve John Potts'un yazdıkları *Culture and Technology* isimli kitaptaki iddialara göre “teknoloji” kelimesinin kullanımı 19. Yüzyılın ikinci yarısında başlıyor... (Artut, 2014, s. 21). Bu çıkarımla teknoloji kelimesi tarihsellik bağlamında oldukça yeni bir kavram olduğu düşünülebilir. Ancak kelimenin kökenine baktığımızda tekhne ve logos sözcüklerden oluşan teknoloji terimi, bizleri Antik Yunan'a kadar götürmektedir. Antik Yunan'da Tekhne ifadesi; teknik ve teorik bilgi, yetenek anlamlarını taşımakta, “Logos kelimesi ise anlamlandırma, mantığa büründürme, akla vurma, vb. anlamlarına gelmektedir” (Ural, 2015 s. 137). Dijital kültürün oluşumundaki ana neden olarak gösterilen teknoloji kavramı üzerine kuramları olan Martin Heidegger de teknoloji kelimesini Antik Yunan'daki tekhne kavramıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinde hem fıkirdir. Heidegger'e göre, “Sözcük Grek dilinden gelir. Tekhnikon, tekhne'ye ait olan anlamına gelir. Bu sözcüğün anlamı bakımından iki şeye dikkat etmeliyiz. Birincisi, tekhne'nin yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler ve hüneler için değil, aynı zamanda zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanılan bir ad olmasıdır” (Heidegger, 1998, s. 53).

Teknoloji kavramı geçmişten bugüne kadar birçok alanı etkilediği gibi etimolojik olarak sanat ve sanatsal anlamlarına gelme ironisi birlikte, haliyle sanat alanı içerisindeki onlarca disiplini de

derinden etkilemiş ve katkıda bulunmuştur. Var olduğu zamandan beri sanatçılara/uygulamacılara özgün ifade olanakları sağlamıştır. Örneğin, en eski mağara resimlerinden bu yana, sanat tarihi, teknolojiadaki imkânlarla birlikte gelişmiştir. 15. yüzyılda, Jan Van Eyck, yeni bir resim çağını başlatan yağ bazlı pigmentlerle deneyler yapmıştır. 19. yüzyılın sonunda fotoğraf makinesinin icadı ile birlikte, özellikle resim alanında uygulama yapan sanatçıların dünyaya bakışını nerdeyse sonsuza dek değiştirmiştir. Hatta sinema gibi yeni sanat disiplinlerinin oluşmasını bile sağlamıştır.

20. yüzyılın ortalarına yaklaştığımızda ise bilgisayarın icadı ve 21.yüzyılın hemen başında internetin kullanımı ile birlikte bir sıçrama yaşayan teknoloji kavramı artık analog olmaktan çıkarak dijitalleşme yolunda bir alan üzerine inşa edilmeye başlanmıştır. Gelişen teknoloji ve bilgisayar devrimi, 21. yüzyılın sanat dünyasını etkileyerek farklı eserlerin ortaya çıkmasında önemli katkılar sunmuştur. Bu devrimle beraber gelişen bilgisayar teknolojisi, teknolojiye ve bilgisayara ilgi duyan bazı sanatçılara eserlerini üretmelerinde yardımcı olurken bazı sanatçılara ise yapıtlarını bu teknoloji üzerine kurgulamalarına ve inşa etmelerine olanak sağlamıştır. Oluşan dijital kültür sayesinde ise sanat özelinde birçok disiplin yeni bir düşünce değişimi süreci içerisine girmiştir. Bu bağlamda bahsedilen disiplinlerden biri olan heykel sanatı da kendi uygulama alanı içerisinde gelişen teknolojiler sayesinde yeni üretim imkânları ve olanakları bulmuştur. Bu imkânlar gerek klasik gerekse modern heykel sanat üretimini derinden etkileme potansiyeline sahiptir.

Bahsedilen bilgiler ışığında bu çalışma kapsamında, heykel sanatı özelinde bilgisayar destekli üretim metodlarından biri olan dijital organik modelleme uygulaması yapılmıştır. Yeni bir üretim tekniği ile yapılan bu uygulamada; dijitalleşen sanat bağlamında sayısallaşmanın heykel disiplinine getirilerinin araştırılması ve sunulmasını hedeflemektedir.

Dijitalleşen Sanat, Dijital Heykel ve Organik Modelleme

Bilgisayar teknolojilerin giderek artması bilimsel ve sanatsal olana direkt etki ederek yeni söylemlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yeni söylemlerin en büyük örneği ise dijital sanattır. “Digital Art” kitabının yazarı Christiane Paul’a göre, “dijital sanat, genel anlamda üretilişinde bilgisayarın rol aldığı, fiziksel olmayan nesnelerin üretilmesiyle gerçekleşen sanat biçimine denir” (Paul, 2003, s. 21) diye tanımlamaktadır. “Dijital Sanat ve Baskı Sözlüğü”ne göre ise, “bir veya daha fazla dijital işlem ya da teknoloji ile yaratılan sanat” (Johnson ve Shaw, 2005, s.10) olarak tarif edilmektedir. “Dijital sanat gibi yeni sanat biçimleri gelişirken, genellikle tanımlayıcı bakış açısıyla beraber inşa edilmektedirler. Bu nedenle, yapılan tanımlamalar önem kazanmakta, Christiane Paul’un kitabı “Digital Art”, bu sanat biçimin içeriğinin tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında önemli yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Paul’a göre, dijital sanata yönelik sınıflayıcı önemli ayrımlardan biri, teknolojinin “araç” ve “ortam” olmasına yöneliktir. Fotoğraf, baskı, heykel ya da müzik gibi geleneksel sanat nesnelerinin oluşturulması için bir “araç” olan dijital teknolojiler, üretilen, saklanan ve sadece dijital formatta sunulan, etkileşimli veya katılımcı özelliklerini kullanan dijital teknolojiler için “ortam” olarak kullanılmaktadır”(Sağlamtimur, 2010, s.220).

Sayısallaşma yönünde arayışlar içerisinde olan günümüz heykel sanatı açısından çok önemli potansiyellere sahip olan günümüz dijital teknolojilerine bakacak olursak karşımıza, bilgisayar destekli

modelleme programları ve bu programlarda yaratılan çalışmaları somutlaştırmaya yarayan 3 Boyutlu (3B) baskı teknolojileri çıkmaktadır.

Günümüz heykel disiplini içerisinde varlığını göstermeye başlayan dijital modelleme dünyası gittikçe gelişmekte ve birçok modelleme, yaratım ve tasarım teknikleri içeren onlarca programı içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda üretim yapmayı sağlayan programlara örnek verecek olursak:

- Blender
- SketchUp
- Solidworks
- AutoCad
- Maya
- 3DS Max
- TinkerCad
- ZBrush
- 123D Design
- Sculptris'tir.

Ancak bu programlarda kendi içlerinde poligonel modelleme, katı yüzey modelleme, organik modelleme vb. gibi farklı metotlar üzerine ayrılmaktadır. Heykel sanatı açısından, sanatsal el becerisi üzerine kurgulanan organik modelleme yazılımları heykel disiplini üzerine üretim yapmak isteyen sanatçılar ve uygulayıcılar için oldukça yararlıdır.

“Dijital organik modelleme nedir?” sorusuna; “bilgisayar destekli 3 boyutlu formların sanal temsillerini oluşturma için gerçeği simüle edebilen, dijital modellemelere alternatif bir metottur” cevabı verilebilir. Bu metot poligonel modellemenin veya katı yüzey modellemesinin aksine, sayı veya veri girdileri ile çalışmamaktadır. Bu metodu diğer modelleme metotlarından ayıran en önemli özellik dijital bir ortamda sanal bir kil ile çalışmayı simüle eden basınca duyarlı araçları içermesidir. Bu yaklaşım, organik formlar üretmek, plastik sanatların geleneksel tekniklerini kullanılmak ve son derece ayrıntılı modeller oluşturmak için önemli özelliktir.

Yöntem

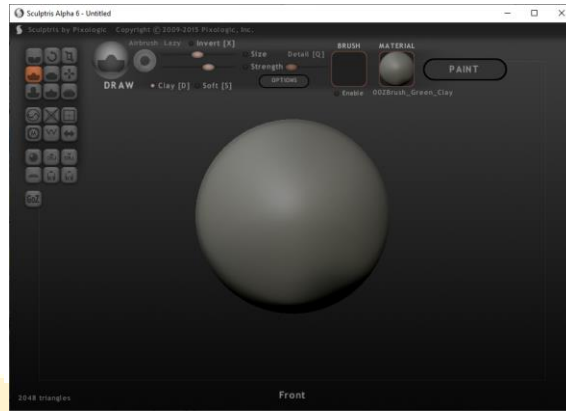
Uygulama sürecinde kullanılacak olan yöntem, sanal bir kil üzerinden heykeldeki modelaj eylemini simüle edebilen *Sculptris Alpha 6.0* isimli bir organik modelleme yazılımı üzerinden gerçekleştirilecektir.

Pixologic firmasının, organik 3D modelleme kategorisine giren, açık kaynak kodlu ve ücretsiz olma özelliği ile sanatçılar/uygulamacılar için ulaşımı oldukça kolay olan *Sculptris ALPHA 6.0* <http://pixologic.com/sculptris/> adresinden indirilebilir.

Uygulama

Temelinde geleneksel kil ekleme-çıkarma-sıkıştırma-şekillendirme yöntemlerini dijital dünya içerisinde simüle edebilen bir heykel atölyesi olma özelliği taşıyan *Sculptris*'i açtığımızda karşımıza sanal bir kil top'u çıkmaktadır. Ek olarak, sanatçıların heykel üzerine odaklanmalarını, çok fazla menü ve

arabirim seçeneğinde kaybolmamaları için tasarlanmış basit bir ara yüzü bizi karşılamaktadır (Görsel 1).

Görsel 1. Sculptis Alpha 6.0 dijital organik heykel modelleme programının arayüzü.

Ara yüzün sol dikey kısmında, geleneksel heykel üretiminde kullanılan ebeşuarlar(modelaj kalemleri) ve sıkıştırma, ekleme, çıkarma, şekillendirme eylemlerini simüle eden araçlar bulunmaktadır. Yatay üst kısmında ise simüle edilen bu tekniklerin ölçeği ve şiddeti kontrol edilmektedir (Görsel 2).

Görsel 2. Sanal kilin modellenmesi için kullanılan geleneksel heykel üretimini simüle ve kontrol eden araçlar.

Bu program modelaj üzerine çalışmalar yapan/yapmak isteyen bir heykel sanatçısının ihtiyacı olan temel 9 şekillendirme aracını içerisinde barındırmaktadır. Bu araçlar ve simüle özellikleri şu şekildedir.

CREASE: Buruşmak/Buruşturmak olarak çevirebileceğimiz bu araç, düz uçlu bir modelaj kalemi gibi yüzey üzerine oyuklar açar.

ROTATE: Bu özellik üretilen/üretim aşamasında olan modelin local veya tümünü döndürmemizi sağlayan bir modelaj özelliğidir.

SCALE: Bu araç üretilen/üretim aşamasında olan modelin lokal bir alanını/yüzeyini veya tümünü boyutlandırmamızı sağlamaktadır.

DRAW: Bu aracın en önemli özelliği model yüzeyinde yuvarlatılmış, tepe benzeri bir ekstrüzyon oluşturmaktır.

FLATTEN: Düzleştirici olarak Türkçeye çevirebileceğimiz bu araç, yazılımın bize verdiği sanal kile sanki tahta, cetvel v.b. bir alet ile vurarak yüzeyi düz bir düzlemde hizalama yeteneği sağlamaktadır.

GRAB: Kepçe olarak isimlendirebileceğimiz bu araç, heykel modelajı üretimindeki itme ve çekme eylemini simüle eder.

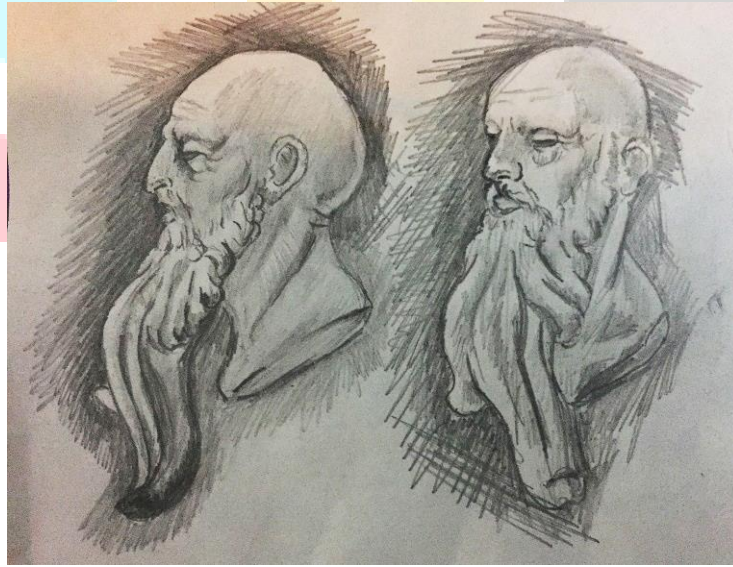
INFLATE: Şişirme, ekleme aracı olarak adlandırabileceğimiz bu yetenek fırça boyutu kadar bir yüzeye yeni kil eklememizi veya olan kili arttırmamızı sağlamaktadır.

PINCH: Bu araç yüzey ve formları sıkıştırmak için kullanılan bir modelleme aracı özelliği taşımaktadır.

SMOOTH: Yumuşaltma olarak tanımlayabileceğimiz bu modelleme aracı ise uygulama yapılan yüzeyi pürüzsüzleştirmeye, düzgünleştirmeye yarayan dijital bir heykel yeteneğidir.

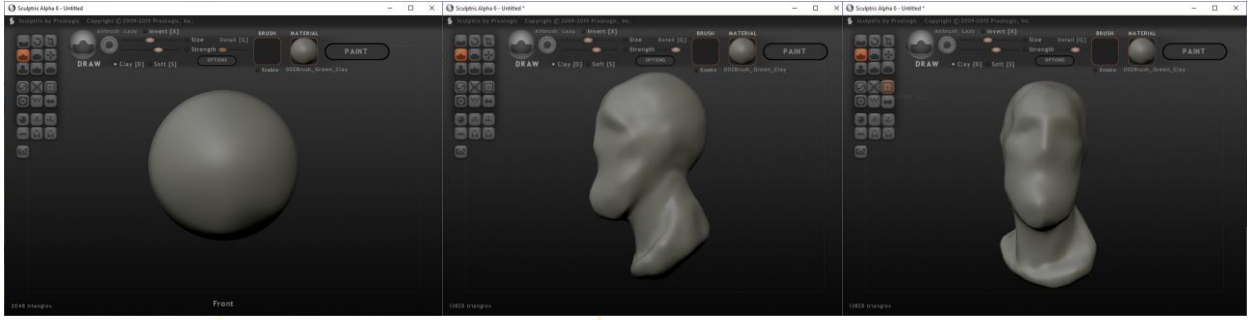
Kil ile üretilen geleneksel heykel üretim tekniklerini içinde barındıran bu metotlarla sanatçının kas hafızası, el izi, hacim verme yeteneği, şekillendirme kabiliyeti vb. gibi birçok özgün özellik organik modelleme programları sayesinde heykel disiplini bağlamında simüle edilebilir durumdadır.

Bu potansiyel üzerine kurgulanan çalışma da bahsedilen araçları sanatçının modelleme yeteneği ile harmanlayarak oluşturulmuştur. Tıpkı gerçek bir heykel modelajına başlar gibi elimizde yapacağımız çalışmaya ait ya bir model ya da bir eskiz olması gerekmektedir. Bu çalışmada ise zihinden tasarlanmış bir figür eskizi referans alınacaktır (Görsel 3).

Görsel 3. Modellemesini yapacağımız eskiz görseli.

Eskizimizden aldığımız referansla sanal kilimize, tıpkı klasik heykel modelaj atölyesinde *yığma yönetimi* kullanırmış gibi başlıyoruz. Kilin dik durması ve kaymaması için gerekli bir armatüre ihtiyaç duymayan sanal uzayda havada asılı duran kil kütlesine heykelimizin basit hacmini bahsedilen simüle araçları vasıtasıyla uyguluyoruz (Görsel 4).

Görsel 4. Modellemesini yapacağımız eskiz görseli.

Geleneksel kil yığma yönteminden hiç farklı olmayan bu metotla büyük hacimli alanlardan daha detaylı ve küçük alanlara doğru bir yöntem izlemeye devam ediyoruz. Geleneksel yöntemlerde kilin mukavemeti, yapısı, v.b. gibi etkenler çalışmamızın üretim sürecini ve dolayısıyla sonucu doğrudan etkilemektedir. Ancak dijital modelleme de böyle bir dezavantajla karşılaşmadan rahat bir şekilde ve çok fazla efor sarf etmeden ilerlenebilmektedir (Görsel 5)

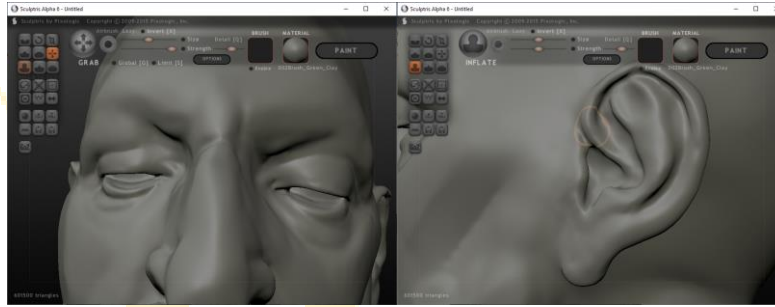
Görsel 5. Basit hacimlerden daha özel hacimlere geçme aşaması.

Devam eden uygulamamızda, her ne kadar, burun, kulak, dudak, göz, sakal gibi elemanları barındırsa da klasik heykel yöntemimizde olduğu gibi kapalı ve tek bir hacim olarak değerlendirmemiz yerinde olacaktır. Basit hacimler ekledikten sonra gittikçe detay çalışmalarına kayma disiplini organik dijital modelleme dünyasında da aynıdır. Klasik yönetimin aksine detay çalışmaları bu alanda oldukça avantajlıdır. Çünkü programın kullandığı *symmetry* (simetri) özelliği sayesinde yapılan bir detay modelin diğer tarafında da otomatik olarak uygulanmaktadır (Görsel 6).

Görsel 6. Symmetry(Simetri) özelliğinin kullanımı.

Bu imkân bizlere, zaman konusunda avantaj elde etme ve varsa yapılan hataların hızlı teşhisi konusunda oldukça faydalı geri dönüşler vermektedir. Dijital uzayda modelleme yapmanın bir başka avantajı ise modeli sanal olarak büyütebilme kabiliyetimizdir. Bu kabiliyet sayesinde çalıştığımız yüzey alanını artırabilir göz ve kulak vb. gibi detay isteyen alanlarda oldukça başarılı sonuçlar alınabilmektedir (Görsel 7).

Görsel 7. Yakınlaştırma(Zoom in) özelliği kullanılarak göz ve kulakla detay çalışmaları.

Ayrıca bu kabiliyetin zıttı yani *Uzaklaştırma(Zoom out)* özelliği ile de uygulama esnasında yapılan çalışmaya daha uzaktan bakarak genel yapısına dair bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmak için oldukça yararlıdır.

Dijital bir atölyede yazılımın sağladığı teknik imkanlar sayesinde modelaj eylemi çok daha hızlı bir şekilde tamamlanabilmektedir. Ek olarak bu olanak bizlere; yarattığımız sanal çalışmayı kaydedip, farklı bir zaman diliminde tekrar göz atma imkanı vermektedir. Somut olarak geleneksel kil malzemesi ile yapacağımız bir form, malzemenin yapısı gereği bakım ve emek istemektedir. Bu ve benzeri gibi problemlere karşı bizlere önemli bir potansiyel sunan modelleme yazılımları sayesinde yapılan çalışmalar tek bir poligonu bozulmadan saklanabilmektedir.

Geleneksel kil heykel modelleme bilgimizi kullanarak; ekleme-çıkarma-sıkıştırma-şekillendirme yöntemi ve bahsedilen 9 temel tekniği simüle eden dijital yazılım programı vasıtasıyla çalışmanın detaylarını da işleyerek uygulamamızı somut üretimden çok daha hızlı bir şekilde tamamlıyoruz (Görsel 8).

Görsel 7. Organik dijital heykel modelleme ile oluşturulmuş büst.

Yapılan bu ve benzer çalışmalar gene heykel disiplini içerisinde kullanım alanları gittikçe artan dijital baskı teknolojisi, dijital işleme teknolojisi vb. gibi uygulama metotları ile somutlaştırılabilme özelliği taşımaktadır. Uygulama kapsamından oluşturduğumuz modelimizi 3 Boyutlu Baskı teknolojilerinden FDM (Fused Deposition Modeling) metodu ile 2 parça halinde baskısını alıp, sanal uzayda çözümlediğimiz form ve yapının doğruluğunu ve yeterliliğini test etmek için somutlaştırıyoruz (Görsel 8-9).

Görsel 8. Modelin üst kısmının 3D baskısı.

Görsel 9. Bilgisayar destekli organik heykel modelleme ile oluşturulan ve 3B baskı teknolojisi ile somutlaştırılan heykel, 35 x 15 x 10 cm.

Sonuç

Dijitalleşen kültür ve dijital teknoloji olanaklarının eş zamanlı gelişmesiyle birlikte sayısallaşma yönünde evrilen günümüz sanatında; insan eliyle çok uzun zaman zarfında çözümlenecek birçok iş-eylem çok hızlı bir çözüm ve üretim sürecine kavuşmuştur. Bu uygulama örneği ve araştırma kapsamında heykel disiplini özelinde önemli bir dijital imkân olan organik modelleme teknolojisinin heykel sanatında kullanılabilirliği/verimliliği tartışılmıştır. Bu kapsamda özellikle geleneksel yöntem ile üretim gerçekleştiren sanatçılar için önemli ve oldukça verimli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu katkılardan bahsedecek olursak;

-Yapılacak üç boyutlu formun çok daha süratli bir şekilde çıktısını alarak 'göz atma' dediğimiz sürece hızlı bir sürede ulaşılmasını sağlamak,

-Ölçüm konusunda dijital teknolojilerden yararlanarak üretim sürecini daha verimli geçirmek,

-Programın bize sunduğu formları kullanmak, üretmek ve yeni formlar geliştirebilmek,

-Dijital dünya içerisindeki bir atölyede çalıştığımız için heykel sanatının temel problemleri olan yerçekimi, perspektif ve ilişkisi, doku, renk, vb. gibi etkenleri kişisel olarak değiştirerek kendi anlatımımızı oluşturmak,

-Armoni (Varyasyon), denge, oran, baskınlık, hareket gibi üç boyutlu biçim ve organizasyon ilkeleri üzerine dijital çözümler üretmek/oluşturmak,

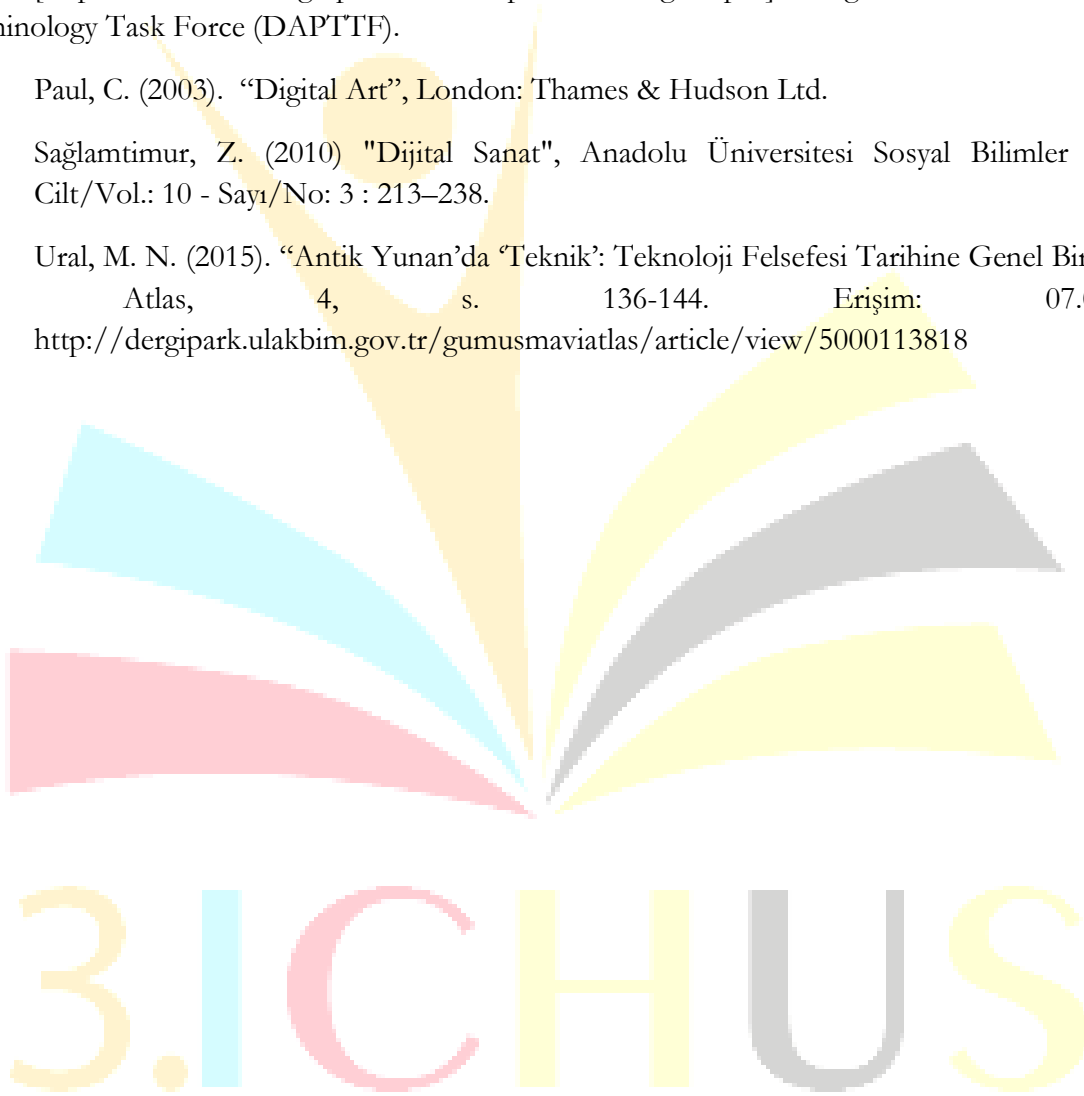
-Temelde mekânın kapsanması, kavranması ve mekânla ilişki kurulması ile ilgilenen heykel sanatını, yeni bir mekân olan bu dijital alanın içinde biçimleyerek, bu mekân ile olan bağlantısını yeniden çözümlmek/oluşturmak imkânı sağlamaktadır. Sanatçılar/uygulayıcılar için yaratıcı akışın yıkımını olabildiğince azaltarak yeni olanaklara erişmelerini sağlaması açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır.

Sonuç olarak dijital organik modelleme teknolojisi bilgisayar destekli heykel modelleme alanı içerisinde geleneksel sanat üretim yöntemine benzerliği hatta onu taklit etme özelliği bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Tıpkı fotoğraf makinesin icadı ile özellikle resim sanatı özelinde yaşanan travma gibi, dijitalleşen kültürün bu yeni imkanları, sanat üretimi hakkındaki algılarımızı yeni alanlara genişletmektedir. Bu durum heykel sanatı özelinde ise yeni bir inşa ve heyecan verici yeni bir nefes alma sürecinin başladığı düşüncesine bizi rahatlıkla götürmektedir.

3. ICHUS

Kaynakça

- Artut, S. (2014). “Teknoloji-İnsan Birlikteliği.” İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heidegger, M. (1998). “Tekniğe ilişkin Soruşturma”. (Ö. Doğan, Çev.). İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Johnson, H. ve Shaw, J. S. (2005). “Glossary of Digital Art and Printmaking”, [http://www.bermangraphics.com/dapttf/GlosDigArt.pdf] Digital Art Practices & Terminology Task Force (DAPTTF).
- Paul, C. (2003). “Digital Art”, London: Thames & Hudson Ltd.
- Sağlamtimur, Z. (2010) "Dijital Sanat", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 10 - Sayı/No: 3 : 213–238.
- Ural, M. N. (2015). “Antik Yunan’da ‘Teknik’: Teknoloji Felsefesi Tarihine Genel Bir Bakış”. Mavi Atlas, 4, s. 136-144. Erişim: 07.09.2017. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gumusmaviatlas/article/view/5000113818>

Öğretmende Olması Gereken Öncelikli Özellikler*Priority Qualifications That The Teacher Should Have***Besna Yılmaz¹****Abstract**

Education is the guarantee of person in a specific perspective. Also the guarantee of the society and the government in general terms. Any country's political, military or economic achievement depends on the prosperity of people, social serenity and the quality of the education. Developed countries, for instance, have qualified education system. "Teachers" are the basis of continuing the education system. This system is sustainable and proper thanks to the pedagogics and Professional ethic. Moral values should be the main characteristics for instructors in education. In teaching process, instructor conveys not only the culture, but also his/her moral fibre, attitudes and moral values. That's why a teacher plays a crucial role in teaching process.

In this essay, a teacher's moral value is studied in terms of the professional ethic, moral development and moral value. Teachers play a vital role in teaching process so teacher's professional ethic, moral development and conscience are the main issues of this article.

First issue is morality, moral development and values. Then effects of moral

Özet

Eğitim özelde bireyin genelde ise toplumun ve devletin geleceğinin garantisi/teminatıdır. Bir ülkenin sahip olduğu ya da olacağı siyasi, askeri veya ekonomik başarı, o ülke vatandaşlarının refah düzeyine, toplumsal ve manevi yönden huzuruna ve eğitimin kalitesine bağlıdır. Gelişmiş ülkelere baktığımızda eğitim sistemleri oturmuştur. Sistemin devamlılığını sağlayan ise öğretmenlerdir. Bu sistemin sürdürülebilir ve sağlıklı olması da eğitim ve meslek ahlakı ile değerlendirilebilir. Eğitimde değer ve ahlak öğretmenlikten beklenen davranışların temel çerçevesini belirleyen unsurdur. Öğretimde öğretmen, toplumun ve kültürün getirdiklerinin yanı sıra sahip olduğu ahlaki yapıyı, duygu düşüncelerini ve değer yargılarını da öğrenciye aktarır. Bu durum eğitim ve öğretim sürecinde öğretmenin üstlendiği rol modelliğinin önemini bizlere sunar.

Bu makalede öğretmen ahlakı; eğitim, ahlaki değerler, ahlak ve gelişimi, meslek ahlakı, öğretmenlik meslek ahlakı başlıkları altında incelenmektedir. Eğitim ve öğretim

¹ Besna Yılmaz, Öğretmen, MEB, İlahiyat, besnaylc@gmail.com

in teaching process, Professional ethic in education, professional ethic in teaching process are studied. Also Teacher's missions and responsibilities through the 2023 Education Vision examined.

Pedagogical formation, which is a essential part of a teacher, professional ethic and Professional competence are studied regardfully. In this respect, 657 State Personel Law, The National Education Courcils decisions, 1739 National Education Basic Law and finally "Competecy of Teacher" by "Ministry of National Education's General Directorate for Teacher training" are studied and analyzed carefully.

Teachers are role models for human, begins so teachers should have moral, national and cultural values. If they don't they can never be regarded as qualified teachers. There are also articles about this issue.

In this article, our aim is to study a teacher's roles, professional ethic and moral developments, and effects on his/her profession. And we also aim to conclude by analyzing the procedure of teacher training in National Education system.

Literature review is used in studying process. Books, articles and reports will be studied carefully and the study will be concluded meticulously.

Keywords: Education, Ethic, Professional Ethic, Teaching Ethic, Word Ethic

basamaklarında en önemli görevi üstlenen öğretmenin meslek ahlakı, ahlaki gelişimi ve öğretmenlikte sahip olması gereken ahlaki ve vicdanı değerlere yer verilmektedir. Başlı başına ahlak, ahlak gelişimi ve değerlere yer verildikten sonra ahlakın mesleğe yansımaları, eğitimde meslek ahlakına, öğretmenlik meslek etiğine ve 2023 Eğitim Vizyonu doğrultusunda öğretmenden beklenen görev ve sorumluluklara değinilmektedir. Bir öğretmende olmazsa olmaz olan pedagojik formasyon, meslek ahlakı ve alan yeterliliği konularına özenle değinilmektedir. Bu bağlamda 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, Milli Eğitim Şura kararları, 1739 Milli Eğitim Temel Kanunu, 2590 Sayılı Tebliğler Kanunu ve MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğünün "Öğretmen Yeterlilikleri" özenle incelenmekte ve konuya ilişkin başlıklara ve bilgilere makalede yer verilmektedir. Aynı zamanda öğretmenin bireyler için rol model olduğu, sahip olması gereken ahlaki ve mesleki değerlerin milli, evrensel ve kültürel değerler olduğuna değinilmekte ancak bu bağlamda yetiştirilmeyen mezunların ise istenilen öğretmen seviyesinde olmadığı sonucu çıkarılmakta, öğretmenlik ahlakı ve mesleki hususlar üzerinde gayretle durulmaktadır. Bu çalışmada amacımız bir ülkenin geleceğinde söz sahibi olan öğretmenin rol modelliğini, meslek ahlakını ve ahlaki gelişimini, ahlakın hangi unsurlardan etkilendiğini ve mesleğe yansımalarını inceleyip Türk Eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme yöntemini araştırarak sonuca varabilmektir.

Çalışma sürecinde araştırmanın içeriği bağlamında literatür tarama yöntemi izlenmektedir. Konuya ilişkin kitap, makale ve bildiriler hassasiyetle incelenip çalışma özenle sonuçlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Ahlak, Meslek Ahlakı, Öğretmenlik Ahlakı, İş Ahlakı.

Giriş

1. AHLAK- AHLAKİ DEĞERLER

Ahlak, Arapça ‘hulk’ kelimesinin çoğuludur. ‘Hulk’ ile ‘Halk’ İslami literatürde insanı tanımlamak için birlikte kullanılan iki kavramdır. Hulk, basiret ile algılanabilen kuvvetler ve seciyeler anlamını taşır. (el-Isfehani, 2010, s. 359-361) ‘Hulk’ bireyin içsel/manevi/psikolojik özelliklerine ‘halk’ ise dış/maddi/fizyolojik görünüşüne aittir. (Meydan, Ahlak, Değerler ve Eğitimi, 2016, s. 15) Türk Dil Kurumu Büyük sözlükte ise ahlak “bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları” olarak tanımlanmaktadır. (Akalin, TDK Türke Sözlük, 2005) İmam Gazali ahlakı “ruhta köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fil ve davranışların düşünmeden, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana geldiği bir heyet-i rasiha (güçlü bir hal) olarak tanımlar. (Gazali, İhyau Ulum'id- Din, 2014) Gazalinin bu tanımından yola çıkarak ahlaklı, ahlakı içselleştiren bireyin, karar alma ve hayatını düzenleme aşamasında zorlanmadan kolaylıkla yaşamını şekillendirebileceğini ifade edebiliriz. “Ahlak, en iyi hayat tarzının, en iyi yaşama şeklinin ne olduğunu tespiti çalışır. Gerçekler dünyasında bazı hareketlerin ve duyguların iyi bazılarının da kötü olduklarını ifade eder. Bu meyanda ahlak, insanda gerçekleşmesi istenen yüksek ruhi özellik ve yeteneklerin ortak ifadesidir. İnsan bu özellikleri kendisinde nasıl geliştirebileceği konusunda bazı bilgilere muhtaçtır. Burada da ahlaki ilim doğmaktadır. (Öztürk H. , Kınalızade Ali Çelebi'de Aile, 1999) Yapılan bu tanımlamaların yanı sıra ahlakı, birçok yönden ele alan ve açıklayan tanımlamalar mevcuttur. Sonuçta ahlak kavramını tüm boyutlarıyla içeren bir tanımlama –“insanın fiillerini ve bu fiillerinin kendinden çıktığı karakter yapısını, eylemleri ve bunları değerlendiren toplumsal kuralları, insanın iradi fiilleri ile ilgilenen teorik ve pratik alanı aynı anda ifade eden kavram”- yapabiliriz. (Recep Kaymakcan, Ahlak, Değerler ve Eğitimi, 2016, s. 19)

TDK’da değer; ‘bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğütlerin bütünü’ gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. (Akalin, TDK Türkçe Sözlük, 2005, s. 19) Bu tanımlamalara bakıldığında kavramın öncelikle ontolojik bağlamda yani insanın varlığını anlamlandırma ve değerlendirmede ortaya çıktığı, zamanla toplumsal bir olguya dönüştüğü ifade edilmektedir. O halde bir değerden söz edebilmek için onu oluşturan ve ona “iyi” – “kötü” yakıştırmasını yapan insanın öncelikle olması gerekir. Nihayetinde değer, hem eylemi gerçekleştirenle hem eylemle gerçekleşenle hem de eylemin gerçekleştiği ortamda meydana çıkar. (Poyraz, 2004, s. 83) Değerler söz konusu olunca bir bütün olarak ahlaki yargılardan söz edilemez. Değerler ahlakla ilişkili olan ve olmayan değerler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ahlakla birebir ilişkili olan değerler bize zorunluluk bildirir ve ne yapmamız gerektiğini söyler. Ahlakla ilişkili olmayan değerlerin ise zorunluluğu söz konusu değildir. Ahlakla ilişkili değerler de evrensel olan ve evrensel olmayan ahlaki değerler olarak iki kısma ayrılır. Bir kültür veya birey tarafından üretilen değerlerin zamanla genel geçer olarak tüm dünya devletlerini ve bireylerini kapsar hale gelmesi evrensel değerleri oluşturur. Oluşturulan değerlerin bireye veya kültüre has olması ise evrensel olmayan ahlaki değerleri ifade eder. (Recep Kaymakcan, 2016, s. 25) Biz çalışmamızda ahlaki değerleri evrensel veya değil

olmaktan ziyade, ahlaki değerlerin tümünün bireyde yansımalarına dikkat çekmekteyiz. Çünkü bireyin ruhunda iyice kökleşip yer eden değerler bireyin karakterini ortaya koyar. Bireyin sahip olduğu karakter onda yerleşen ve kökleşen değerlerdir de diyebiliriz.

İnsanlık tarihinin birçok dönemlerinde ahlaki değerlere değinilmiştir. Yusuf Has Hacıp 1069-1070 yıllarında yazdığı, Türk İslam Edebiyatının ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig adlı eserinde Türk toplumundaki ahlaki değerleri sıralayarak “ideal insan” portresini çizmiştir. Yusuf Has Hacıp’e göre ideal insan; işinde ve sözünde dürüsttür/ disiplinlidir, adil ve doğru olmaktan şaşmaz, ağır başlı ve alçak gönüllüdür, yalan söylemez, hırsızlık yapmaz, içki içmez, dedikodu yapmaz, cömert ve iyilikseverdir. İçinde bulunduğu ortamın ve çevrenin gelenek-görenek ve görgü kuralına göre hareket eder. (Agop Dilaçar, 1988, s. 157) (Arat, 1988) Günümüzde özellikle gençler arasında gördüğümüz ve gittikçe artan şiddet, saldırganlık, saygısızlık, önyargı, kötü dil, egoist davranış ve madde bağımlılığının ortak nedenini ahlaki yozlaşmaya bağlı kılabiliriz. Bireyin karakteri, sahip olduğu ahlaki değerler olduğunu ifade etmiştik. Bu gibi davranışları sergileyen bireylerde de ahlaki çöküş olduğu rahatlıkla izlenmektedir. Bireyin aile ve çevresinde, eğitim gördüğü kurumda aldığı eksik değer ve ahlak aktarımı bu sonucu doğurmaktadır. Bu tablo ise Yusuf Has Hacıp’in ‘ideal insan’ portresinin dışında kalmaktadır.

2. AHLAK VE GELİŞİMİ

Ahlak, insanın “iyi” veya “kötü” olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü, bu konularla ilgili ilim dalıdır. (Çağrı, 1989) Ahlak bir toplumda insanların benimsedikleri, uymak zorunda oldukları, ilkelerin, kuralların tümünü anlatmaya yarayan kavramdır. Toplumsal bir kavram olması yönüyle gelişime ve farklı temellendirmelere dayandırılmaktadır. Ahlak evrensel ve toplumsal olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Evrensel ahlak boyutunda genel geçer kuralları vardır. Toplumdan topluma değişmez ve bu kurallara uymak zorunludur. Toplumsal ahlak boyutu ise bir kültürün kendi uygulayıcıları tarafından benimsenecek kuralları ifade eder. Bu ilkeler kültürden kültüre değişiklik arz etmektedir. Bir toplumda zorunlu olan ahlak kuralı başka bir toplumda geçerli olmamaktadır. Bireyin sahip olduğu ahlaki evreler, ahlaki gelişmişliği ortaya koyar. Kişinin ahlaki olgunlaşma sürecinde bulunduğu evreye ahlaki gelişim düzeyi denir. Öz ahlaki gelişim boyutu ise kişinin bizzat kendi ahlaki gelişimini değerlendirdiği kavramdır. (Akbaba, 2018)

Ahlaki gelişimden söz edebilmek için onun dayanak noktasını bilmek gerekir. Çünkü dayanak noktası ahlakın hangi düzeyde ele alınması, geliştirilmesi bilgisini bize sunmaktadır. Sokrates’in “sorgulanmamış hayat yaşanmaya değmez” sözü ahlaki açıdan değerlendirilebilir. Bu ifadede felsefi temelini gördüğümüz ahlakın, ilk çağ filozofları için önem arz ettiğini ve yaşamak için bir değer olarak ele alındığı görülmektedir. Aristo “erdemli yaşamının mutluluk sebebi” olduğunu ifade eder. (Kılıç, 2012) Bu gibi ifadeleri Spinoza, Marx, Hegel ve Platon’un ahlak ile ilgili görüşlerinde görmek mümkündür.

Ahlak gelişimi ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar Freud ve Piaget tarafından 20. yy. başlarında geliştirilmiş daha sonra davranışçı ve sosyal öğrenme kuramcıları da ahlaki gelişim alanına değinmişlerdir. Ahlaki gelişimin seyri Psikoanalitik Yaklaşım, Davranışçı Yaklaşım, Sosyal Öğrenme Yaklaşımı ve Bilişsel Yaklaşım teorilerinde görülmektedir. Psikoanalitik kuramın kurucusu Freud, ahlaki gelişimi id, ego ve süperego kavramlarıyla ele almakta ve bu kavramlar üzerinden bireyin ahlaki

olgunluğa erişebileceğini ifade etmektedir. (Yalçın, 2019, s. 74) Davranışçı düşünür John Lock’a göre ise birey temelde boş bir levhadır. O levhaya yazılanlar bireyi ya ahlaklı ya da ahlaksız yapmaktadır. Benzer bir ifade Sosyal Öğrenme Kuramı kurucusu A. Bandura’da görülmektedir. Bandura; ahlaki davranışların gözlem, taklit ve model alma yoluyla geliştiğini savunmaktadır. Sosyal Öğrenme kuramcılarının göre, bireyin karşı karşıya kaldığı sosyal ve ahlaki deneyimlerin ahlaki gelişimde önemli bir payı vardır. John Dewey ve Kohlberg ahlaki gelişimi bireyin zihinsel yapısına ve belli gelişim evrelerine bağlamaktadırlar. (Akbaba, Ahlak ve Gelişimi, 2018) Birçok felsefi ve psikolojik kuram ahlakın gelişim sürecini ele almaktadır. Bunlara baktığımızda ahlaki gelişimin zeka, zihinsel gelişim, yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey ve kişilik gibi faktörlerden etkilendiği söylenmektedir. “Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz” ifadesi de bizlere, ahlaki gelişimin sözlü ifade yerine fiili ifade ile kalıcılığının arttırılacağını belirtmektedir. Bu durumda öğretmen ve ebeveynler söz ile değil davranışları ile ahlaki bir rol modelliği üstlenmelidirler.

3. AHLAKIN MESLEĞE YANSIMALARI

Ahlak, bireyin davranışlarıyla ilgili bir olgudur. Bu olguyu Bilmen, farklı şekillerde ifade etmektedir. Bilmen’e göre “ahlak, insanların sahip oldukları bir kısım alışkanlıklardan, yükümlülüklerden ve bir takım vazifelerden bahseden bir bilgi dalıdır. Bilmen, ahlakı, insanları mükemmel hale getiren ve toplumları yücelten kurallar bütünü olarak da tanımlamaktadır. (Elmalı, 2013) Evrensel bir kavram olan ahlak, toplumsal bağlamda da önem arz etmektedir. Neredeyse her alanda her bireyde ve her meslekte aradığımız öncelikli ilke ‘ahlaki’ olmasıdır. Bu mesleklerde de söz konusudur. Mesleki etik, belirli bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturup koruduğu; meslek üyelerine emreden, onları belirli bir şekilde davranmaya zorlayan; kişisel eğilimlerini sınırlayan; yetersiz ve ilkesiz üyeleri dışlayan; meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünüdür. (<http://www.egitim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-1-10/sayi-6-siyaset-yapmak-mayis-2004/61-ogretmenlik-etigi> , 2020) Meslek ahlakı, “bir mesleği temsil eden etik kaideler”, “meslek hayatındaki doğrular ve yanlışlar”, “herhangi bir mesleğe yönelik ahlak kaideleri, ilke ve standartlar” anlamında da kullanılmaktadır. (Seyyar, 2015, s. 386) Bu tanımlamalar mesleği icra eden kimse için bir standart oluşturmaktadır. Bu bağlamda öğretmenin kişisel ahlakı ile çatışsa bile öğretmen, meslek ahlakına uygun bir şekilde davranmalıdır. İnsanı mükemmel hale getiren ahlakın öğretmenlik mesleğinde de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Gerek Bakanlık ve Öğretmen Yetiştirme Müdürlüğü gerekse toplum tarafından öğretmenlik mesleğine öncelikli bazı değer ve ahlak ilkeleri tanımlanmıştır. “Öğretmenlik mesleğini seçen” değil de “öğretmenliğe gönül vermiş” kimseler bu ahlaki ilkeleri rahatlıkla uygulamaktadırlar. Ahlakı rehber olacak öğretmen aynı zamanda bu değer yargılarına uygun davranmalıdır. 1973 tarihli Türk Milli Eğitim Temel Kanunu’nda “Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları” başlığı altında öğrencilere kazandırılması gereken bazı ilke ve değerlerden söz edilmektedir. Bunları öğrencilere aktarabilmek için de öncelikli olarak bu değer yargılarına öğretmenin sahip olması gerekmektedir. Eskiden eğitim öğretim için farklı kavramlar kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında talim, terbiye ve edep de vardır. Konuya ilişkin hususta edep kavramına bakacak olursak edep; ‘insanları takdire değer ve erdem sayılan hususlara davet eden şeyi’ ifade eder. (Çağrı, Edep, 1994, s. 412-414) Osmanlı devletinde özellikle müeddiplerin olduğu da bilinmektedir. Bu durum bizlere eğitimin ahlakla ilişkisini sunarken aynı zamanda eğitimi verecek kişinin de bu değer yargılarına sahip olması gerektiğini bildirmektedir.

4. EĞİTİMDE MESLEK AHLAKI

Meslek ahlakı, bir mesleğin doğru ve yanlış davranış biçimlerinin tümüdür. Bu doğru ve yanlışlar toplumların ahlaki değerlerine göre şekillenir. Esasen birey de davranışının doğru olup olmadığına karar verebilir. Bu karar neticesinde iç huzur yaşıyorsa davranışı da ahlak ilkelerine uyuyor demektir. Meslek ahlakı, genelleşmiş kural ve kalıplar ile kısmen de yazılı metinleri kapsar, o mesleğe mensup kimseler bunlara uymak zorundadır. (Ateş, 2012) Günümüzde var olan toplumsal problemler, sosyal alandaki değişimler ve modernleşme, toplumlardaki değişimin ve ahlaki çöküşün sebeplerindendir. Bu durum meslek ahlakına da yansımaktadır. Özellikle öğretmenlerin bu alanlardaki ahlaki olmayan değişimlere ayak uydurması onların meslek ahlakını olumsuz etkilemektedir.

Öğretmenlik meslek ahlakına yönelik çalışmalar çok olmamakla birlikte bunlardan birini II. Milli Eğitim Şurasında görmek mümkündür. II. Milli Eğitim Şurası, “Ahlak Eğitimi, Dil ve Tarih” gündemiyle gerçekleştirilmiştir. 17-29 Temmuz 1939 tarihinde ilki gerçekleşen Milli Eğitim Şurasında din dersleri kaldırılmış ve bu da okullarda bir ahlaki çöküşe sebep olmuştur. Bunun üzerine 15-21 Şubat 1943’te II. Milli Eğitim Şurası özellikle ahlak eğitimini gündemine aldı. Bu şurada; “okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi ve ilkokullarda bu ilkelerin gerçekleştirilmesini sağlayacak tedbirlerin düşünülerek programa alınması” konularına yer verilmektedir. (2020) Bu şuranın toplanma amacı ve aldığı kararlar ahlak eğitimi konusuna ve meslek ahlakına önem verildiğini bizlere göstermektedir. Eğitimde meslek ahlakı, öğretmenlikten beklenen tutum ve davranışları belirleyen ilkeler bütünüdür. Her meslekte olduğu gibi öğretmenlikte de evrensel ve milli ahlaki değerlerin olması kaçınılmazdır. Tüm öğretmenler pedagojik formasyon almakla birlikte öğretmenlik süreçlerine bu bilgiyi aktaramamaktadırlar. Bu durum beraberinde meslek ahlakı ve değeriyle bağdaşmayan davranışları doğurmaktadır.

Öğretmenlik mesleğinde de bazı yeterlilikler söz konusudur. Bunlar; öğretmenlik meslek bilgisi, alan bilgisi ve genel kültürdür. Öğretmenlik mesleğinin devlet tarafından önemsendiğini belirtmek mümkün olacaktır. Memur olması bakımından bir öğretmen 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa aynı zamanda öğretmenliğin özel bir alan olduğunu belirten 1739 Sayılı Kanununa da tabidir.

Eğitimde kalite adına ulusal ve uluslararası birçok araştırma yapılmıştır. (Ateş, Öğretmenlikte Meslek Ahlakı ve Mesleki Değerler, 2012) MEB’in Kasım 2006 tarihinde yayınlanan 2590 Sayılı Tebliğler dergisinde; yine aynı bağlamda bir önceki çalışmanın geliştirilerek 2008’de (MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, 2008) öğretmenlerin niteliklerini sorgulama ve mesleki gelişimlerinde hedefler koyması amacıyla genel ve özel alan öğretmen yeterliliklerini belirlemeye yönelik kapsamlı çalışmaları olmuştur. Aynı zamanda öğretmende bulunması gereken özelliklere yönelik birçok araştırma yapılmıştır. (Yılmaz, 2005) Bu çalışmalara rağmen öğretmenlik meslek ahlakı ve değerleri net olarak ifade edilememekte ve var olan ahlak ve değer sistemleri de öğretmene benimsetilememektedir. Bu durumun sebepleri arasında, eğitimin mesleksi bir süreç olması, Türk Milli Eğitim politikalarının hükümetlere göre değişiklik göstermesi, etkili bir eğitim yönetiminin olmaması, geliştirilen ve sisteme yansıtılan bir eğitim felsefesinin eksikliği, öğretmenlere gerekli rehberliğin yapılmaması, eğitim fakültesi mezunu olmayanların öğretmenlik yapması, hizmet içi eğitim faaliyetlerinin azlığı ve öğretmen yerleştirme politikalarındaki yanlışlıklar sıralanabilir.

Öğretmende istendik davranış oluşturmada asıl problem, öğretmenlerin bu davranışlardan hangilerini kazanıp kazanmadığının ve bu davranışların neler olabileceğinin netlik kazanmasıdır.

4.1. Öğretmenlik Meslek Ahlakı

İlişkileri yönünden öğretmen-öğrenci-veli ilişkileri her ne kadar yasal düzlemde belirlenmişse de bu ilişkinin duygu boyutu da mevcuttur. Öğretmenlik mesleği doğası gereği duygusal yönü de ağır basan bir ilişkidir. Öğretmende bulunması gereken özellikler hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırma sonuçları farklı kişilik özelliklerine de vurgu yapmaktadır. (Ateş, Öğretmenlikte Meslek Ahlakı ve Mesleki Değerler, 2012) Genellikle tüm eğitimciler tarafından kabul gören, bir öğretmende bulunması gereken kişilik özellikleri, diğer bir ifadeyle *öğretmenlik meslek ahlakı* şöyle özetlenebilir.

- Öğretmen sevgi dolu olmalıdır. Çünkü eğitim sevgiyle başlar. Sevgi, güven duygusunu da pekiştirir. Başarı ancak sevgiyle mümkündür. (Yılmaz, Öğretmenlik Nasıl Bir Meslektir, 2005)
- Yeni bilgi, görüş ve fıkirlere açık olmalı bunu öğrenciye hissettirmelidir. (Yeni, 2005)
- İhtiyaçlara göre değişiklikler yapabilmeli, esnek olmalı ve empati kurabilmelidir. (Yılmaz, Öğretmenlik Nasıl Bir Meslektir, 2005)
- Bireysel farklılıklardan dolayı yavaş ve hızlı öğrenenler olduğunu bilmeli bu sebeple hoşgörülü ve sabırlı olmalıdır. (Yılmaz, Öğretmenlik Nasıl bir Meslektir, 2005)
- Esprili olmalıdır. Bu özelliği sayesinde dersi daha eğlenceli hale getirir ve disiplin sorununu en aza indirmiş olur. (Yılmaz, Öğretmenlik Nasıl Bir Meslektir, 2005)
- Yüksek başarı beklentisi olmalıdır. Çünkü öğrenci kendisinden başarı beklendiğini bilirse çalışır ve başaracağına inanır. Bloom, tam öğrenme konusunda yaptığı deneysel çalışmalarda her öğrenciye ihtiyaç duyduğu zaman ve ek öğrenme imkanı tanınırsa başarıya ulaşabileceğini söylemektedir. (Ateş, Öğretmenlik Meslek Ahlakı ve Mesleki Değerler, 2012)
- Davranış ve düşüncelerinde öğrenciler için birer rol modelidir. (Yeni M. Ç.-M.-Y., 2005)
- Öğrencilerini öğrenmeye karşı cesaretlendirip teşvik eder. (Yılmaz, Öğretmenlik Nasıl Bir meslektir, 2005)
- Öğrenci ve meslektaşlarının farklı inanç, fikir ve görüşlerine saygı duyar ve gruplara karşı uzlaştırıcı davranır. (Mustafa Çelikten, 2005)
- İyi giyimli, temiz ve düzenli olmalı, güzel ve etkili konuşmalıdır. (Yılmaz, Öğretmenlik Nasıl Bir Meslektir, 2005)
- Mesleğini sevmeli ve insanlara karşı önyargısız davranmalıdır.
- Güler yüzlü ve adil olmalıdır.
- Dürüst, güvenilir ve yardımseverlik gibi sosyal özelliklere sahip olmalıdır.

- Öğrencilerin kendini rahat ifade edebileceği ortamlar sağlamalıdır.
- Kendini geliştirmeli ve yeniliğe açık olmalıdır. Eğitim teknolojilerini iyi takip etmelidir.
- Derste istekli, canlı, enerjik ve yaratıcı olmalıdır. (MEB, 2008)
- Bireysel sorunlarını okula ve sınıfa taşımamalıdır.
- Zamanı verimli kullanabilmeli, derse vaktinde başlamalı ve zamanında bitirmelidir. Öğrencilere de bu duyguyu aşılamalıdır.
- Öğrenciyi, “öğrenci-öğrenci” olmaktan önce “insan-öğrenci” olarak görmeli, ona değer vermeli, değerli olduğunu hissettirmelidir. (Cüceloğlu, 2018, s. 39-40)
- Her toplumun kendine özgü kültürel yapısı ve değerleri anlayışıyla öğrenme-öğretme ortamını düzenlemelidir. (MEB, Öğretmen Yeterlilikleri, 2008)
- Çocuk hakları, insan hakları, anayasa ve demokrasi ilkelerinin tümünü benimser, uluslararası anlayışı, işbirliğini, dostluğu, barışı destekler, bu davranışların kazanılması için çaba sarf eder. (MEB, Öğretmen Yeterlilikleri, 2008)
- Eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim becerileri ve estetik anlayışını geliştirebilmeli, etkili kullanabilmelidir. Öğrencilerin bedensel, zihinsel, dilsel, duygusal, kültürel farklılıklarına, ilgi ve ihtiyaçlarına ilişkin anlayışını öğrencilerin öğrenmesini desteklemek ve daha ileriye götürebilmek için kullanmalıdır. (MEB, Öğretmen Yeterlilikleri, 2008)
- Öğrencilerin kazanımlarını sürekli arttırmayı amaç edinmeli, özgüvenlerini kazandırabilmelidir. (MEB, Öğretmen yeterlilikleri, 2008)
- Kendisini sürekli yenilemeli, alanı ve genel kültür bağlamındaki yenilikleri takip etmeli gerekli hizmet içi eğitim, toplantı ve faaliyetlere katılım sağlamalıdır. (Yılmaz, Öğretmenlik Nasıl Bir Meslektir, 2005) (Mustafa Çelikten, Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri, 2005)
- İnsan psikolojisi konusunda uzman olmalıdır. (Mustafa Çelikten, Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri, 2005)
- Öğrencilerin ilgi, beklenti ve ihtiyaçlarını dikkate almalı, farklı öğrenme biçimlerini göz önünde tutarak süreci öğrencilerle birlikte planlamalıdır. (MEB, Öğretmen Yeterlilikleri, 2008)
- Psikolojik ve fiziksel boyutlarıyla birlikte öğrenme ortamlarını öğrencilerle birlikte düzenleyebilmelidir. (MEB, Öğretmen Yeterlilikleri, 2008)
- Sınıf içinde bireysel farklılıkları dikkate alarak öğretimi çeşitlendirebilmelidir. (MEB, Öğretmen Yeterlilikleri, 2008)

- Çağdaş ve liderlik gibi vasıflara sahip olmalıdır. (Mustafa Çelikten, Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri, 2005)
- Öğretmen, eğitim uygulamalarına yeni görüş ve yaklaşımlarda bulunmak için araştırmacı olmalıdır. (Ercan, s. 105)
- Uygulama içindeki deneyim ve gözlemlerinden de yararlanarak eğitim programının geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır. (Ercan, s. 105)
- Eğitimde kılavuzluk işlevinin temel ilkesini bilmeli ve uygulayabilmelidir. (Ercan, s. 105)
- Öğretmen ulusal ekinimizi (kültürümüz) yakından tanımalı, onları etkileyen unsurları bilmelidir. (Ercan, s. 105)
- Öğretmen bir sanat ve yazın türüyle ilgilenmelidir. (Ercan, s. 105)

Değindiğimiz öğretmenlik meslek ahlakı ilkeleri dışında öğretmenlerin, çocuklara, ailelere, meslektaşlarına, yöneticilere ve topluma karşı da ahlaki sorumlulukları vardır.

Öğretmenlerin Çocuklara Karşı Ahlaki Sorumluluğu:

Öğretmen, öğrencilerin mutluluğunu gözetip onları kötü muameleden, fiziksel ve psikolojik istismardan korumak için çaba sarf etmelidir. Öğrencinin sağlığıyla ilgili gereken özeni göstermelidir. Her öğrencinin özel, benzersiz olduğunu ve özel ihtiyaçları olabileceğini unutmamalıdır. Öğrenciye MEB'in belirlediği ilke ve değerler bağlamında eğitim-öğretim hizmeti vermelidir. Ona vatan, millet, bayrak sevgisini ve toplumsal dayanışmayı kazandırmalıdır. Herhangi bir istismar veya olumsuz davranışta ise gerekli prosedürleri izlemelidir.

Öğretmenlerin Ailelere Karşı Ahlaki Sorumluluğu:

Öğretmen, ailelere eğitim-öğretim süreci ve yeterlilikleri hakkında bilgi vermelidir. Sürecin başarılı olabilmesi için ailenin de süreçte aktif rol alması gerektiğini vurgulamalıdır. Çocukların, başarı, etkinlik ve projelerindeki görev ve sorumluluklarını ailelerle paylaşmalı ve eğitim sürecine aileyi de katmalıdır. Aile hayatındaki meselelere izinsiz dahil olmamalı aksi durumda aileyi ve çocuğu gerekli birimlere yönlendirmelidir.

Öğretmenlerin Meslektaşlarına Karşı Ahlaki Sorumluluğu:

Öğretmen, meslektaşlarının mesleki statülerine ve fikirlerine saygı göstererek arkadaşları arasında mesleki dayanışmayı sağlamalıdır. Yeni öğretmen ve öğretmen adaylarına yardımcı olarak başarılı bir uyum süreci gerçekleştirmelidir. Öğretmen, meslektaşlarının çıkarlarını ve iyiliğini gözetip geliştirmeli ve onları kötü muameleden, psikolojik, fiziksel ve cinsel istismardan korumalıdır. Birbirlerinin gelişmelerine destek sağlamalıdır.

Öğretmenlerin Yönetici Personele Karşı Ahlakî Sorumluluğu:

Öğretmen yasal ve idari haklarını bilip bunlara uygun davranışlar sergilemelidir. Öğretmen, uygulamada olan normları ihlal etmez yönetici personelin yasal talimatlarını yerine getirirse olumlu bir ilişki seyredecektir.

Öğretmenlerin Topluma Karşı Ahlakî Sorumluluğu:

Öğretmen için belirlenen meslek ahlakı ve değerlerine göre şekillenmek ve toplumu da bu değerler ve toplumun sahip olduğu örf-adet ve kültür bağlamında eğitmektir.

4.2. Öğretmenlik Meslek Ahlakına Aykırı Davranışlar

Meslek etiği ve ahlakının ne olduğuna ve bir öğretmenin hangi mesleki ahlak ilkelerine sahip olması gerektiğine değinildi. Bir de bu meslek ahlakına uygun olmayan davranışlar vardır. Bunlar şöyle sıralanabilmektedir (Sünbül, 1996);

- Öğrencileri sürekli eleştirme ve kınama.
- Öğrencilere küçük düşürücü sözler söyleme.
- Cinsiyet ayrımı yapma.
- Bireysel farklılıkları göz ardı etme.
- Eğitim-öğretim hizmetine aykırı davranma.

Gözütok'un 2000 yılında 11 grup ve 545 denekle yaptığı bir araştırmada ise öğretmenlikte ahlakî olmayan davranışları, en fazla olumsuz görülen davranıştan en az olumsuz görülen davranışa doğru şu şekilde sıralanmaktadır. (Gözütok, 1999)

- Okula ait araç-gereç ve parayı kişisel amaçlı kullanma,
- Öğrenciye cinsel yakınlık kurma,
- Öğrenciyle ilişkilerde ayırım yapma,
- Öğrenci değerlendirmesinde yanlı davranma,
- Okula içkili gelme, küfürlü konuşma,
- Okulda kaba ve saygısız davranma,
- Öğrencilerin sırlarını başkalarına anlatma,

- Meslektaşlarıyla ilgili dedikodu yapma, yalan söyleme,
- Öğrenci haklarının çiğnenmesine duyarsız kalma,
- Öğrencilere fiziksel ceza verme,
- Kavga etme,
- Ders süresini özel işlerde kullanma,
- Öğrenciye baskıcı davranma,
- Öğrencilerle laubali ilişkiler kurma,
- Kararlarında tutarsız davranma,
- Derste ideolojik görüşünü yansıtmama,
- Hasta olmadığı halde rapor alma,
- Öğretime ilişkin sorunları başkalarına yıkma,
- İşinde özensiz olma, mesleğini sevmediğini belli etme,
- Kendisini sadece dersten sorumlu tutma,
- Öğrenci veya veliden hediye kabul etme, öğrenci veya velilere bir şeyler satma,
- Öğrencinin göreceği yerde sigara içme,
- Yönetmeliklere aykırı davranma,
- Kahvehaneye gitme,

Öğretmenlik Mesleğinde Etik Değerler

Etik, insan ilişkilerinin temelinde yer alan değerleri, kuralları, iyi-kötü veya doğru-yanlış gibi ahlaki açıdan araştıran bilim dalıdır. (Seyyar, İngilizce - Almanca Karşılıklı Türkçe Açıklamalı Ahlak Terimleri, 2015) Etiğin bir alt dalı olarak nitelendiren meslek etiği, mesleklerin kendine özgü kurallarını, etik ilkelerini incelemektedir. Bu bağlamda, “Meslek etiği, meslek yaşamındaki davranışları yönlendiren, neyin yapılacağı neyin yapılmayacağı konularında rehberlik eden etik prensipler ve standartların toplamıdır.” (Burcu İşgüen, 2006) Öğretmenlik mesleğinde hangi davranışların ahlaki olup olmadığı konusu öğretmenlik meslek etiğinin inceleme alanı içindedir.

Toplumda bir öğretmenin ahlaki özellikleri hakkında genel kabuller mevcuttur. Sevgi, doğruluk, adalet, sabır, tevazu, ağırbaşlılık, olumlu model, nezaket, saygı vs. iyi bir öğretmen hakkında yapılan yorumlarda geçen kavramlardır. Toplumdaki bu görüşlerin yanı sıra resmi olarak da hem kamu görevlisi hem de öğretmenlik mesleğinin bir mensubu olarak öğretmenin uygun davranması beklenen etik ilkeler bulunmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 24.06.2015 tarihinde Eğitimciler İçin Mesleki Etik İlkeler konulu bir genelge yayımlanmıştır. Bu genelgenin amacı, ekonomik ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkileyen, ahlaki değerleri aşındıran, güvenilir bir yönetim anlayışının oluşturulması amacıyla hazırlanan eylem planına dayanarak yönetim içerisindeki her bir meslek grubu için ayrı ayrı etik ilkelerin belirlenmesi ve çıkar çatışmasının önlenmesidir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, eğitimciler için belirlenen ve 24.06.2015 tarihli genelge ile eğitimcilere duyurulan mesleki etik ilkelerinin madde başlıkları şöyle sıralanmaktadır. (MEB Personel, 2020)

I. Öğrenciler ile İlişkilerde Etik İlkeler

- ✓ Sevgi ve Saygı
- ✓ İyi Örnek Olma
- ✓ Anlayışlı ve hoşgörülü olma
- ✓ Adil ve eşit davranma
- ✓ Öğrencilerin gelişimini gözetme
- ✓ Öğrenciye ait bilgiyi saklama
- ✓ Menfi psikolojik durumları yansıtmama

- ✓ Kötü muameleden kaçınma

II. Eğitim Mesleğine İlişkin Etik İlkeler

- ✓ Mesleki yeterlilik
- ✓ Sağlıklı ve güvenli eğitim ortamı sağlama
- ✓ Mesai ve ders saatlerine uyma
- ✓ Hediye alma
- ✓ Kişisel menfaat sağlama

- ✓ Özel ders verme
- ✓ Bağış ve yardım talebinde bulunma

Tüm bu sıralanan maddeler öğretmenlerin nasıl bir tutum ve davranış yolu izlemesi gerektiğini bildirir. Genelde ayrıca bazı üst başlıklar da mevcuttur. Bunlar da;

- ✓ Eğitimcilerle İlişkilerde Etik İlkeler
- ✓ Veliler ile İlişkilerde Etik İlkeler
- ✓ Okul Yönetimi ve Toplum ile İlişkilerde Etik İlkeler
- ✓ Okul Yöneticilerinin; Öğretmenler, Öğrenciler ve Veliler ile İlişkilerinde Etik İlkeler

Tüm bu yönetmeliklerde ve kanunlarda yer alan ilkeler insan etkileşiminin oldukça yoğun olduğu öğretmenlik mesleğinde, öğretmenlerin eğitim ortamında karşılaştığı farklı olaylar ve kişiler karşısında temel alacağı ahlak ilkelerini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu ilkeler eğitim sürecinde öğretmenin meslek ahlak ölçütünü de oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireyin huzuru ve toplumun refah düzeyi eğitimin niteliğiyle doğrudan ilgilidir. Eğitim sistemini oluşturan öğelerin nitelikli olması, bireylerin kaliteli bir eğitim sürecinden geçip kişilik bütünlüğünün oluşmasını sağlamaktadır. Eğitim sisteminin en temel unsurlarından biri de öğretmenlerdir. Öğretmen, sahip olduğu yetenek ve potansiyelin farkında olarak bireyi maddi ve manevi alanda geliştirip onu ilgi ve becerisi yönünde yetiştirebileceğine inanan uzman kişidir. Mesleki bilgi, beceri ve ahlak ile bütünleşmiş donanımlara sahip liyakati bir öğretmenin yetiştireceği nesiller ve toplum huzurlu, güzel ahlaklı ve nitelikli olacaktır. Öğretmen ahlakı, kişiler arası iletişim ve etkileşim, mesleki sorumlulukları yerine getirme, eğitim hedeflerinin gerçekleşmesi, öğretmenin model alınması, olumlu veya olumsuz davranış oluşturma, okul-aile-öğretmen iş birliğini sağlama gibi önemli etkilere sahiptir.

Öğretmenlik, insan yetiştirme sanatıdır. İnsan yetiştirme bilgi, sabır ve gönül işidir. Yani öğretmenlik sadece müfredatta yer alan bilgiyi öğrenci hafızasına depolamak değildir. Bilgi aktarımının yanı sıra öğrenciye bir bakış açısı, bir ideal ve ufuk kazandırma eylemidir. Öğretmenlik gücünü sevgiden alan dünyanın en kutsal mesleğidir. Nurettin Topçu'nun "Türkiye'nin Maarif Davası" hakkında söylemiş olduğu bu söz (Topçu, 1997, s. 60) öğretmenlik mesleğinin bir izahatı sayılabilmektedir. "Muallim tüccar değildir. Maaş ve ücretinin azlığı, çokluğu davası içinde mesleğe kıymet veren insan bu mukaddes vazifeyi yapıyor sayılmaz. Bu iş, mektepçiliği ticaret edinen, muallimliği esnafılık haline koyan kültürsüz fukaranın işi değildir. Bu, para değil, ruh işidir."

Bu çalışmada; öğretmenin bireyler için rol model olduğu, öğretmenlik meslek ahlakı ve mesleki değerlerin evrensel, millî ve kültürel değerlere göre şekillendiği, öğretmen alımlarındaki eksik uygulamaların varlığı ve öğretmenlik meslek ilkeleri gibi konulara değinilmektedir. Bu bağlamda,

öğretmenlik mesleğini hak ettiği yerde ve değerde görebilmek için bazı uygulamaların artık devreye girmesi gerekmektedir. Bunlar arasında, belirlenen Öğretmenlik Meslek Ahlak ve İlkelerini okullara yazılı metin halinde gönderilmesi ve MEB, Yükseköğretim Kurumları ve sivil kuruluşların bu ahlaki ilkeleri düzenleyecek bir takım uygulamalar geliştirmesi gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, gerek öğretmen atamalarında gerekse bu süreç sonrasında okullarda öğretmenlik meslek etiğini gündemine almalıdır. Meslek ahlakı uygulamada ve denetimde üzerinde özenle durulması gereken bir kavram olmalıdır. Yapılacak olan hizmet içi eğitimlerde ya da okullarda gerçekleşen seminerler haftasında öğretmenlere, öğretmenlik meslek ahlakı tanıtılmalı ve bu ilkelere uygunluğun doğuracağı davranışların toplum üzerindeki etkisine dikkat çekilmelidir. Yapılması gerekli bu çalışmalarla beraber öğretmen de sürekli kendini geliştirmeli ve kendisindeki olumsuzlukları olumlu davranışa dönüştürebilmelidir. Çünkü kişi temelde kendisinin de öğretmenidir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Ş.H. vd.(2005), Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Ankara, 10. bsk.
- ARAT, R.R. (1998), *Kutadgu Bilig*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ATEŞ, N. (2012), “Öğretmenlikte Meslek Ahlakı ve Mesleki Değerler”, Eğitim ve İnsanı Değerler Dergisi, 3(6), s. 3-18.
- CÜCELOĞLU, D., (2018), *Öğretmenim Bir Bakar Mısın?*, Final Kültür Sanat yay., Ankara, 3.bsk.
- ÇAĞRICI, M. (1989), TDV İslam Ansiklopedisi, TDV yay., İstanbul.
- ÇELİKTEN, M. – ŞANAL, M., - YELİZ, Y., (2005), “Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.19, 2005, s. 207-238.
- DİLAÇAR, A., (1988), *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ELMALI, O., (2013), *Ömer Nasuhi Bilmen’de Dini Ahlak*, Arı Sanat yay., İstanbul.
- ERCAN, A.R., *Öğrenmeyi Etkinleştiren ve Başarıyı Yükselten Öğretmen Davranışları*, Galerî Kültür/Eğitim yay., Ankara, 3.bsk.
- GAZALİ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, (2015), *İhya-u Ulum’id- Din*,(trc. Ali Arslan) Merve yay., İstanbul.
- GÖZÜTOK, D., (1999), “Öğretmenlerin Etik Davranışları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(32), s. 83-99.
- İŞGÜDEN, B. – ÇABUK, A., (2006), “ Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, , 9(16), s. 59-86.
- KAYMAKCAN, R. – MEYDAN, H. (2016), *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, Dem yay., İstanbul, 2. Bsk.
- KAYMAKCAN, R.-HÖKELEKLİ, H. vd. (Editörler), (2004), *Değerler ve Eğitimi*, Dem yay., İstanbul.
- KILIÇ, R.,(2012), *Ahlakın Dini Temeli*, TDV yay., Ankara , 7. Bsk.
- MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, ‘Öğretmen Yeterlilikleri’, MEB, Ankara, 2008.
- MEB(1973), 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, (Erişim: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>. 13/03/2020).
- MEB(2006). 2590 Sayılı Tebliğler Dergisi, (Erişim: <http://tebliğler.meb.gov.tr/> 13/03/2020).

ÖZBAY, Y., - ERKAN, S.,(Editörler), (2018), *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Akademi yay., Ankara, 6.bsk.

ÖZTÜRK, H., (1999), “Kınalızade Ali Çelebi’de Aile”, *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kanunu Başkanlığı Bilim Serisi 3*, Ankara.

RAGIP el- Isfahani, *Müfredat* (Kur’an Kavramları Sözlüğü), (mtrc. Abdulkaki Güneş- Mehmet yolcu), Çıra yay., İstanbul, 2010.

SEYYAR, A.,(2015), *Ahlak Terimleri*, Rağbet yay., İstanbul.

SÜNBÜL, A.M., (1996), “Öğretmen Niteliği ve Öğretimdeki Roller”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, S.1, s. 597-607.

SÜNBÜL, A.M., (Editör), (2005), *Öğretmenin Dünyası* , Mikro yay., Ankara.

TOPÇU, N., (1997), Türkiye’nin Maarif Davası, Dergah yay., İstanbul.

YALÇIN, B.(2019), “ *Dini-Psikoterapi Ekseninde Karakter Eğitimi*” Van YYÜ SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van,

İnternet Kaynakları

http://personel.meb.gov.tr/genelde_gorus_yonerge/ETİK%20GENELGE.pdf (Erişim Tarihi: 14/02/2020).

<http://ttkb.meb.gov.tr/www/suralar/dosya/12> (Erişim Tarihi:28/02/2020).

<http://www.egitim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-1-10/sayi-6-siyaset-yapmak-mayis-2004/61-ogretmenlik-etigi> (Erişim Tarihi: 28.02.2020).

3. ICHUS

Tabiinden Ebu Huzeyfe Diye Meşhur Olan Musa B. Mesud'un Hayatı

A Ta'biun Musa b. Masoud and His Importance for Tafsir

Asmaa Younis¹

Abstract

Allah chose fair ansar (helpers) and precious Companions for the Prophet. They helped and supported the Prophet. They struggled for his success at the cost of their own lives and properties. In the end, they earned every kind of virtues and the rida of Allah. Ta'biun, who came after them, followed the same path and they benefited from the Companions by having their own shares as they were together with the Companions. They handed the accumulation of knowledge they learned from the Companions down to the next generations.

Ta'biun forms the second circle of Muslims. They learned their religion and scholarship from the Companions and undertook this cause after them. Ta'biun learned the Quran and sunnah from the Companions by gathering around them. They obtained the fiqh from them in the way that the Prophet had informed them, and they remained faithful to their religion with all their sincerity. That was honour to them. They went to different cities for the spread of the religion. In each city, a certain number of them gained reputation. They formed the important circle.

Özet

Allah, bu peygamber için adaletli ensar (yardımcılar) ve değerli ashap seçti. Ona yardım edip destek verdiler. Muzaffer olması için canları ve malları pahasına mücadele ettiler. Sonuçta her türlü fazileti ve Allahın rızasını kazandılar. Onlardan sonra gelen tabiunlar da aynı yolda yürüdüler ve ashabla birliktelikleri olduğu için nasiplerini onlardan alıp istifade ettiler. Onlardan aldıkları ilmi diğer nesillere aktardılar.

Tabiun, Müslümanların ikinci tabakasını oluşturur. Onlar Sahabelerden dinlerini ve ilimlerini öğrendiler ve onlardan sonra bu davayı taşıdılar. Tabiun, Ashabın etrafında toplanıp onlardan Kur'an ve sünneti öğrendi. Onlardan fıkıhı, Allah Resulünün bildirdiği şekilde aldılar ve bütün samimiyetleriyle davaya bağlı kaldılar. Bu onlar için bir şeref idi. Bu davanın yayılması için farklı şehirlere dağıldılar. Her bir şehirde belirli sayıdaki kişiler ün kazandılar. Onlar önemli halkayı oluşturuyorlardı.

Tabiun, Sahabilerden sonra ümmetin en hayırlı neslidir. Onlar Sahabilerden sonra dinin dayanağıydılar. Onlar Sahabilerden sonra Allah yolunda en çok mücadele eden nesildir. Bunun

¹ Dr. Öğretim. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Ta'biun are the second best generation of the ummah after the Companions. They were the foundation of the religion after the Companions. They are the generation who struggled the most for the sake of Allah after the Companions. For this reason, I did this research about a Ta'biun Musa b. Masoud and his method in Tafsir.

Keywords: Musa b. Masood, The Rhetoric Gatherer, Interpretation-Followers, Narrations

için araştırmayı bu minvalde, Tabii Musa b. Mesud ve Tefsirdeki yöntemi hakkında yaptım.

Anahtar Kelimeler: Musa b. Mesud, Camiu'l Beyan, Tefsir, Tabiin, Rivayetler..

Giriş

Araştırmacıların çalışmaları, araştırdıkları ve çağlar boyunca çalıştırdıkları ve üzerinde düşündükleri en iyi eser Yüce Allah'ın kitabıdır. O bilginin onuru, bilinenin şerefidir. Tefsir ilmi de Allah'ın kitabına özgü olduğu ve amacının açıklığa kavuşturulmasına gayret ettiği için en şerefli bilim olmuştur.

Allah Peygamberimiz Muhammed'i, Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun, açık bir hüccet olarak gönderdi. Bu yüzden o, güvene öncülük etti ve mesajı iletti ve Kuran'ın anlamlarını, hükümlerini ve kanunlarını yorumlayarak ümmete uyması gereken doğru yolu gösterdi.

Bu nedenle tefsir araştırması, Kur'an-ı Kerim ile ilgili en önemli bilimsel konularından biri olarak kabul edilir. Genellikle tefsir, kanaatle yorum gibi tüm yorumların başlatıldığı tefsir ilminin tarihsel kuruluşundaki önemi vardır. Hiçbir müfessir, tefsir ilmi için tesir edilen tarihi süreci görmezlikten gelinemez. Öyle süreç ki, ilk tefsir alimlerinden söz edilir.

İlk zamanlar tefsir iki aşamada geldi: Birincisi, asıl Hz. Muhammed arasında iletilen temeli ve aracı olan sahabeler aşaması, Kur'an mesajını yaymakta görevli millet; ikincisi, takipçilerin aşaması, asil sahabe tarafından öğretilen, onların insanlara aktarılmasını amaçlayan âlimler. Evet, onlar en iyi seleflerin halefiydi ve onların en önemlileri arasında tercüman olan tabii, 'Ebu Hudhayfah' olarak bilinen Musa Bin Mesul El-Nahdi' de vardı.

Yüce Allah, “ve onlardan sonra gelenler; Rabbimiz, bizi ve bizden önceki kardeşlerimizi imanla bağışlayın ve Rabbimize inananlara merhamet edenlere gönül vermeyin derler.” (Haşr/10) dedi.

Bu açıdan genelde tefsir, özellikle de Resulullah'ın gözetiminde yetişen sahabeler, tefsir gibi ileri bir aşamada olduğu gibi, Müslümanların gönülde büyük bir öneme ve derin bir yere sahiptir. Allah onu kutsasın ve ona huzur versin. Yapılan işler, asıl olan tefsiri bulmak için olursa, bu önem daha da artar. Ancak bu, tefsir ve diğer kitapların içinde farklılık arz eder.

1. Siyasi Hayat (Yönetim Hayatı)

Abbasi devletinin yükselişi Emeviler'in çöküşüyle bir anda gerçekleşen bir olay değildir. Bilakis eski nizamı değişime sürükleyen kültürel devrim gerçekleşmiştir. Yeni oluşacak düzenin uygunluğu buna yardımcı olmuştur. Aynı zamanda Emeviler döneminde (oryantalistlerin deyimiyle) ümmetin gazabını harekete geçirecek olayların gerçekleşmesi, Hulefa-i Raşidîn döneminde gerçekleşmeyen siyasi yöntemden ve özellikle Efendimiz aleyhisselatu vesselamın yönteminden farklı hareketlerin sergilenmesi bu yükselişi desteklemiştir.

Hulefa-i Raşidîn döneminde yönetici seçimi, istişare kurulu tarafından yapıldı ve halk ona biat ederdi. Ya da Hz. Ebubekir'in yaptığı gibi halkın işlerini yoluna koyabilecek, zararları def edebilecek, sıkıntıdan koruyup iyiliğe yönlendirecek en faziletli kişiyi (Hz. Ömer) geride halife bırakırdı. Yöneticiliğin babadan oğula geçmesi² durumunda bir çocuğa karşı sevginin daha fazla olması veya çocuklar arasındaki göreve karşı eğilimi olanın sevgiden dolayı göz ardı edilmesi gibi sıkıntılar ortaya çıkar.³

Hz. Muaviye'nin (r.a.h) başlatmış olduğu veraset sistemini kendinden sonraki Emevi halifeleri kullanmıştır. Bu Emevi karşıtları tarafından Emevi devletine karşı öne sürülen sebeplerden biriydi⁴. Ancak bu itiraz çok doğru bir itiraz sayılmaz. Çünkü Abbasî devletinde olsun kendinden sonraki hilafet devletleri olsun, ta Osmanlı hilafet sisteminin bitişine kadar babadan oğula halifelik devam etmiştir.

² Muhammed Diyaüddin Erras , El-Nazariyyât el-Siyâsiyye el-İslamiyye, Daru't-Turas, Beyrut 1/190.

³ Ömer el-Erbevî el-Hamlevî , El'İ'tisam bi'l-İslam , Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1982 1,40/44.

⁴ Muhammed Hilmi , El-Hilâfe vel-Devle fi'l-Asri'l-Abbasi, Şebâb Yayınevi, Kahire, 1971, 1/31.

Bu siyasi çekişmeyi oluşturan, ikisi Hz. Ali ve Hz. Abbas Efendilerimizin çocuklarının oluşturduğu ehli beyt, bir de harici topluluğu olmak üzere üç topluluktur.

Bu siyasi hareketlilikte bizi ilgilendiren Abbasîleri oluşturan birinci kısmın, Emevi devletinin çöküşündeki ve hicri 132- 656 seneleri arasında İslam şariatının kuralları çerçevesinde yaklaşık 5 asır halifelik görevini üstlenen Abbasîlerin temellerinin atılmasındaki rolleridir.

Hiz. Muaviye uzun süren çatışmalardan sonra halifeliğı Ali bin Ebu Talip'ten almıştır. Özellikli 'Cemaat' yılı diye bilinen hicri 41. yılda Hasan bin Ali'nin hükmü altına girmesinden sonra halifeliğine karşı gelebilecek kimse kalmamıştır.⁵

Ancak bu süreçteki yaşanan olaylar Emevi düşmanlarını harekete geçirmiştir. Bazı Müslümanlar Hiz. Muaviye'nin halifeliğine karşı çıkıyordu ve ehli beytin hilafete daha layık olduğunu söylüyorlardı. İşte bu sebeplerden dolayı Şia adlı siyasi grup oluşmuştur. Bu grup halifeliğın ehli beyte verilmesi için özellikle Hiz. Ali Efendimiz'in halifeliğı için çok uğraşmışlardır.

Daha sonra Hariciler adlı bir grup daha çıkmıştır. Bu grup ise hilafet konusunda, çoğaldıkları zaman halifenin azil edilmesini istedikleri gibi, bağlanacakları halifenin kendilerine denk birinin olmasını istiyorlardı⁶. Bu itirazları Hiz. Muaviye'nin hilafeti oğlu Yezid'e verdiği zamandan başlıyordu. Veraset yani babadan oğula halifelik yöntemi ilk Emeviler zamanında olmuştur.

İşin hakikatine bakıldığında Hiz. Ali taraftarları hilafeti talep etme hususunda Abbasîler'den önce davranmışlardır. Hiz. Muaviye'nin vefatından ve oğlu yezidin yerine geçmesinden sonra tek bir çatı altından üç tane hareket ortaya çıkmıştır. Bunların ilkinı Kerbela'da şehit düşen Hüseyin bin ali başlatmıştır. Bunların ikincisi, Muhtar bin Ebu Ubeyd es-Sekafi'nin hilafetin Muhammed bin Hanefiyye'nin hakkı olduğu iddiasını öne sürmesiyle ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü ise kendisini hilafet için aday göstererek Mısır, Irak ve Şam'ın birçok beldesinden destek toplayan Abdullah bin Zübeyir olmuştur.

⁵ Muhammed Hilmi ,el-Hilâfe vel-Devle fi'l-Asri'l-Abbasi 1/31.

⁶ Hasan İbrahim Hasan,Tarihu'l-İslam es-Siyasi ve'l-Dînî ve'l-İctimâî, Nahda Yaymevi, Kahire 2/7.

Abbasiliğin kuruluşu Ömer bin Abdülaziz'in hilafetine kadar bu gibi karışıklıklardan uzakta olmuştur. Bu sırada Abbasiler ve Emeviler arasında çeşitli ve hoş ilişkiler cereyan etmiştir⁷. Bunun en bariz örneği Abdülmelik bin Mervan'ın Ali bin Abdullah bin Abbas'a Şam tarafındaki Hamimiye köyünü tımar arazisi olarak vermiş olmasıdır⁸. Bu olaylar tam da Müslümanlar için derin izler bırakan, Hz. Ali taraflarının ehli beyt adı altında toplanıp Emeviler ve Hazreti Ali taraftarları⁹ arasında adavetin şiddetlendiği Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi zamanına denk gelmektedir.

Çünkü bu tarihten itibaren ehli beyt adı altında örgütlenmeler yayılmaya başlamış ve bu gruplar arasındaki bir topluluk (ki bunlar Şia İmamiyesi olarak bilinirler) Ali Zeyne'l-Abidin bin Hüseyin bin Ali'yi kendilerine imam olarak seçtiklerini ilan etmişler.

Aynı şekilde bu sıralarda annesi Havle binti Kays'ın kabilesine nispeten "İbni Hanefi" diye meşhur Muhammed bin Ali bin Ebu Talip'e biat için başka bir Şii topluluk da faaliyet göstermektedir. Bu fırka İbni Hanefi diye meşhur olduğu gibi, bu fırkaya öncülük eden Muhtar bin Ebu Ubeyd es-Sekafi'ye ve ölümünden sonra kendisinin izini takip edip bu fırkaya öncülük etmekte olan Ebu Amr Keysan'a nispeten "Muhtariyye" ve "Keysaniyye" diye de bilinmektedir.

Bazen de bu fırka Ebu Haşim Abdullah bin Muhammed bin Hanefiye'ye de nispet edilmiştir. Oysaki Muhammed bin Hanefi hilafet hususunda zahit bir kimse idi. Hatta bundan dolayı yönetim hususunda İbni Zübeyir'e galip geldikten sonra gidip Halife Abdülmelik bin Mervan'a biatte bulunmuştur. İşte bu gibi olaylardan dolayı Muhammed bin Hanefi'nin, Keysan'ın kendisi adına söylemiş olduğu batıl fikir ve görüşlerden beri olduğu anlaşılmaktadır¹⁰.

Muhammed bin Hanefiye'nin ölümünden sonra Şiiler imamette onun oğlu Ebu Haşim Abdullah'ın hakkı olduğunu söyleyerek onun etrafında toplandılar. Ebu Haşim de hedefine ulaşmak ve maksadını gerçekleştirmek için ehli beyti kendisine biate çağırmaya ve imamet hakkında her alana ulaşmasıyla seçkin ve yeni bir düzenleme yapmaya koyuldu. Emevi halifesi Süleyman bin Abdülmelik'in içine, insanların Ebu Haşim'in etrafında toplanmaları ve onun aktif çalışmaları sonucu bir korku düşmüştü. Nihayet onu Şam'a çağırdı. Oturup konuştuklarında

⁷ Fehmi Abdulcelil, El-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, Dâru'l-Feyyum, el-Kahire, 1996. 1/9.

⁸ Şihabuddin Yakut el-Hamvî, Mu'cemu'l-Büldân, Dâru'l-Sadir, Beyrut, 1995, 2/307.

⁹ Ali el-Şeybânî el-Cezerî, El-Kamil fi't-Tarih, Dâru'l-Kitap, Beyrut, 1997. 5/188.

¹⁰ Muhammed bin Abdülkerim el-Şehristânî, El-Milel ve'l-Nihal, Dâru'l-Halebi, Kahire, 2009.1/18.

Süleyman ondaki keskin zekâ, büyük ilim, ikna ve insanları etkileme kabiliyetini fark etti ve arkasından iş çevirmeye başladı. O, Şam'dan dönüş yolundayken içeceğine zehir koydurdu. Ebu Haşim de vücudunda akan zehri hissedince Ali bin Abdullah bin Abbas'a ve onun oğlu Muhammed'e samimiyetle baktı. Daha sonra hilafetteki hakkından feragat etti. Muhammed de halifeliğin onun soyuna geçtiğini bildirdi. Oğluna davasının sırlarını açıkladı ve bu yolda izlemesi gereken üslubu gösterdi. Ya da İbni Esir'in ifade ettiği gibi "Ona nasıl yapacağını öğretti."¹¹ Bu vasiyete dayanarak Muhammed bin Ali el-Abbasi Keysaniyye hakkıyla imamette ona varis oldu. Ebu Haşim ölüm döşeğinde olduğu müddette dahi Şiiler ona yönelip bağlanmışlardır. Vefatından sonra ise kendi bölgelerine dönüp Muhammed bin Ali el-Abbasi'ye biati elçiler vasıtasıyla yaymaya başladılar.¹²

Doğrusu ise Ebu Haşim'in kendisinden sonra hilafeti Abbasoğlularına vasiyet ettiği rivayetlerin çok da doğru olmadığıdır. Çünkü bunlar vasiyetin yazıyla veya sözle olduğu hususuna kesin bir ışık tutmuyorlar. Aynı şekilde o vasiyeti Ali bin Abdullah'a mı yoksa o vakit küçük yaşta olan oğlu Muhammed'e mi yönelttiğinde ihtilaf edilmiştir.¹³ Bu sebepten ötürü bazı modern tarihçiler Ebu Haşim'in hilafeti Muhammed bin Abbas'a bıraktığını bildiren rivayeti reddetmişlerdir. Bu konuda dayanakları ise Abbasi halifeliğinin ehli beyte bağlılık ya da Muhammed Aleyhisselam'ın alini kabul etme şeklinde hem Aleviliği hem Abbasiligi içine alan genel tabirlerle kendi yolunu çizmesidir. Bu da Şia'yı bozan bir durumdur. Vasiyet rivayetini düşüren durum şudur: Eğer gerçekten halifelik Ebu Haşim'den Muhammed'e geçseydi bu açıklanmış olurdu ve o zaman da herkes Abbasoğlularına bağlanırdı.¹⁴

Bu vasiyeti bildiren rivayeti reddedenlerin dayandığı noktalardan birisi de şudur: Abbasiler hilafetle büyük bir üstünlük kazandıktan sonra Şia propagandaları karşısındaki duruşlarını güçlendirmişlerdir ve şeriatı mirasçılığın Peygamber Efendimiz tarafından kendilerine verilmiş olmasını dayanak kabul etmişlerdir. Çünkü şeriat miras hususunda amcaya yeğenden önce hak vermiştir. İşte bu yüzden onlara göre Peygamberin kızı Fatıma radiyallahu anha'nın soyundan olmalarıyla hilafete amcasının neslinden daha layıktırlar.¹⁵

¹¹ İbni Esir el-Cezri, El-Kamil, Dâru'l-Hicra, Riyad, H. 1409. 5/44.

¹² Şevki Dayf, El-Asru'l-Abbasi el-Evvel, Dâru'l-Maarif, Kahire, 2012.1/20.

¹³ İbni'l-Esir, El-Kamil 5/44.

¹⁴ Abdulaziz Salim, El-Asru'l-Abbasi el-Evvel, 1/20.

¹⁵ İbni'l-Esir, El-Kamil, 5/538.

Buna karşın araştırmacılarından diğer bir grubun ise Abbasilerin hilafete karşı olan ve bilfiil ortaya çıkan düşkünlüklerine nazaran bir şey ifade etmediğini desteklemeleri bu rivayetin yok sayılması veya sıhhatinde şüphe olması durumlarını değiştirmez. Ancak bunlar bazı sebeplerden ötürü bu rivayetin sahih olmasının baskın görüş olduğunu belirtirler. Bu sebeplerden bazıları şunlardır:

1-Siyasi bağlılık Ebu Haşim'in ölümünden sonra direkt olarak gün yüzüne çıkmıştır.

2- Keysaniyye taraftarları (ki bu Ebu Hâşim taraftarlarıdır) hemen Abbasîlere itaat etmişlerdir. Hâlbuki onların davası Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden bu yana gizli ve açık idi ve onlardan imameti Hz. Abbas'ın oğluna sabit kılan bir kısım çıktı.

3- Abbasîlerin Keysanîler'le olan bağı bir değildi. Tam aksine Ebu Hâşim'in vasiyetinden öncede bu bağ kopuk idi. Nitekim İbni Abbas ehli beytten öç almak için seçilen kişinin ayaklanmasını destekliyordu.

Bütün bunlarla beraber tam burada düşünülmesi gereken bir mesele var: Hanefiye bin Muhammed bin Ebu Haşim'in feragat edişinin Alevîlerin tamamı tarafından makbul bir feragat sayılmaması. Çünkü onların büyük bir kısmı Şia İmamiyesi akaidini sımsıkı tutmaya devam etmiştir. Bu durum devleti oluşturduktan sonra Abbasîlere karşı çıkmalarından anlaşılmaktadır.¹⁶

Abbasi davetlerinin başlangıcı hicri 100. yılda olmuştur. Bunu İbni Esir şu sözlerle ifade etmiştir: “İşte bu senede Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Abbas davetini ufuklara taşıdı ve onlara kendisi ve ehli beyt için dua etmelerini emretti.”¹⁷

Davetin şiarı (davet ehli beyti razı emek içindir.)¹⁸ Hâşimî evlerin hepsini Emevi evlerine rakip durur kıldı. Ama Abbasî devletin tafsilatı ve davalarının başarıya ulaşması için başvurdukları sebepler, giriştikleri savaşlar bizi ilgilendirmiyor. Ama bizi bunların Emevi hilafetinin yıkılışından sonra olması ilgilendiriyor ki bu hilafet –velev ki zaruretten de olsa- şariat ile yönetilen bir yönetimdir. Aynı şekilde onların insanları Allah'ın şeriatıyla yönetmiş olması ilgilendiriyor. Buyurun işte Ali bin Abbas Kûfe'yi ele geçirdikten sonra ve Kûfe Emiri Muhammed Kesriye karşı

¹⁶ Hasan İbrahim Hasan, Tarihu'l-İslam es-Siyasi ve'l-Dînî ve'l-İctimâî, Nahda Yayınevi, Kahire 2/11.

¹⁷ el-Kamil 5/53.

¹⁸ Abdulaziz Salim, el-Asru'l-Abbasi el-Evvel, 1/22.

yardım istedikten sonra onlara şöyle hitap ediyor: “Sizin, Allah’ın, Resulü’nün ve Abbas’ın himayeniz vardır. Şöyle ki; Sizin halkınızda Allah’ın indirdiğiyle hükmedecek, O’nun kitabıyla amel edecek ve sizin herhangi birinize Rasulullah’ın davrandığı gibi davranacağız.”

Ebu’l-Abbas’ın halifeliği hicri 132 senesi Rebiyyul’l-Evvel ayının 12’sinde ilan edildi. Dalalet ehlinden olup hilafetin Alevilerin olduğunu iddia eden Sebeilerin bir kısmını yerip Rasulullah’ın ehlini öven bir hutbe verdi. Daha sonra ise hilafete şantaj yapıp hilafeti tekeline alan ve hilafet ehline zulmeden Emeviler hakkında ağır sözler sarfetti.

Bu hutbe, çeşitli dedikoducu halifelerden bahsediyor, o zamanlar hâkimleşmiş rekabetin tabiatını anlatıyor ve gelecek dönemin benzerliklerini, Abbasilerin Aleviler ve Emeviler ile olan siyasetini resmediyordu. Mervan bin Muhammed’in ölümü ile İslam âlemine doksan yıl (H. 41-132/M. 661-750) hükmettikten sonra Emevi hilafeti düşmüş oldu. Daha sonra Ebu’l-Abbas Kûfe’de H. 132/M. 750 yılında yaptığı hutbesiyle Abbasi hilafetinin kıyamını ilan etti. Bazı müteahhirler Abbasi devletini göze çarpan iki asırda incelemekte ittifak etmişlerdir.

Birinci Asır: Bu asır Tabiinden Musa bin Mesud Ebu Huzeyfe’nin (r.a.h.) yaşadığı asırdır. Bu asra “altın çağ” da denilmiştir. Bu asır devletin hicri 132 senesinde kurulmasından Halife Vâsik bin Mu’tasım günlerine (H. 232) kadar sürmüş ve onun ölümüyle de altın çağ kapanmıştır.

İkinci Asır: Çöküş ve erime dönemi. Hicri 232 senesinde Mütevekkil’in hilafetiyle başlamış ve Moğollar (Tatar) eliyle 656 yılında devletin yıkılmasıyla son bulmuştur.¹⁹

2. Sosyal Hayat:

Birinci Abbasi dönemindeki Arapların hayatı kendilerine özeldi. Çöl ve metruk arazide yaşarlardı. Bolluğu ve rahatlığı çok az bilirdiler. Arapların hayatı Perslilerin yiyecek ve içeceklerinden, tembelliklerinden, giyiminden, gurur ve süslenmesinden etkilendi. Başlangıçta onların hayatlarından büyülendiler. Sonra çok hızlı bir biçimde onların hayatlarını birebir taklit ettiler. Eğlence yerleri, bolluk, süslenme ve tembellikte onlar gibi yaşadılar. Ve bunların her biri onların yaşantılarına zıt düşüyordu. İşte bu etkilenme durumunun neticesi olarak ahlaksızlıklar baş

¹⁹ Abdurrahman bin Ali el-Cevzi, El-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem, Daru'l-Fikr, Şam, 2009.1/40.

göstermeye başladı. Bunun yanında da nefsin istek ve arzularını men eden, günahlardan uzaklaşmayı öğütleyen züht ve hikmet taifesi de çıktı.²⁰

Bu iki kısmın oluşmasında bazı sebepler vardır. Birinci taifenin (ahlaksızlığın) oluşumundaki sebep kendi hayatlarını Perslilerin hayatlarına benzetip yeni bir hayat oluşturmalarıdır. Züht ve hikmet taifesinin oluşumundaki sebep de mescitlerin âbitler ve zahitler ile yayılması idi. İslam dini dışındaki dinlerin engellenmesi de bu Persliler ve Araplar arasında ki bir başka zıtlıktır. Bu zıtlık Perslerin inkâr edip ve dinsiz bir yaşam sürüp İslam dininin dışındaki zinadeşt maneviye ve mezdekir gibi farklı inançlara olan övgülerinden kaynaklanır. Arapların perslerden aldığı bir diğer özellik de düşünce özgürlüğüdür. Araplar tüm bunların neticesinde perslerdeki siyasi nizam, hürriyet ve toplum hayatı gibi çoğu hususu örnek aldı²¹. Ve Abbasî halifelerinin, vezirlerinin, şairler ve âlimler gibi devlet erkânının evlerindeki bolluk ve halkın bundan mahrum yaşamı halk arasındaki isyanı arttırdı ve insanlar adaletin yeryüzünde yayılması için Mehdi (a.s.)'yi beklediler. Bunlara neden olan bir diğer sebep de cemaatlerin çoğalması ve halkın bu cemaatlere bağlanmasıdır. Bundan dolayı Abbasî döneminde toplumdaki adalet hususunda sıkıntılar meydana gelmiştir ve tüm bunlar Abbasî asrının 3 kısma ayırmasına sebep olmuştur.

1. Kısım: Toplumun Üst Kesimi:

Onlar: halife vezirler, devlet büyükleri, büyük şair ve âlimlerden oluşur. Bunlar lüks, bolluk döneminde yaşamaktaydı.

2.Kısım: Orta Kesim:

Bağdat'ın Basra şehrinde olan Ebu Huzeyfe (radiyallahu anh) bu bollukla ikinci tabakayı geliştirdi. Böylelikle Bağdat'ta toplumun yaşamı gelişti. Bununla beraber ticaret, esnaflar, meslekler çoğaldı. Ayrıyeten devletin birliği zahir bir hale geldi. Hatta İmam Mâverdi (radiyallahu anh) der ki²²: “Ne zaman ki ticaret kapsamı gelişince ve bazı şehirler de kendi ihtiyaçlarını Bağdat'tan karşılayınca, ticarete fahiş bir kandırma meydana geldi. Yahudilerden olan dövizciler mallarını faiz ile vermeye başladığında “Harun Er-Raşîd” denilen halife çarşılarında bulunan

²⁰ Dr. Şevki Dayf El-Asru'l-Abbasi el-Evvel, , s. 44/45.

²¹ Dr. Şevki Dayf El-Asru'l-Abbasi el-Evvel, , s. 44-45.

²² Ebu'l-Hasan Ali el-Bağdâdî, El-Ahkamu'l-Sultaniyye, Dâru'l-Hadis, Kahire s. 258-259.

kandırmaları gözetmeye başladı. Ticarete yapılan işlemlerin doğru bir yol üzere olmasını, güçlüler zayıflara, zenginler fakirlere zulüm etmeyip hakları korunsun diye gözetledi.²³

Şunu söyleyebiliriz ki tabiinden olan Ebu Huzeyfe (radiyallahu anh), emri bil maruf nehyi ani'l-münkerin olduğu, mescitlerin yayıldığı züht ve hikmet dolu bir zamanda yaşamıştır. O zamanda Bağdat, Kûfe, Basra gibi şehirlerin ilim meydanlarına inmesiyle, ilmi tartışma yarışmaları şiddetlenmiştir. Böylelikle ilim kavramı insanlar arasında daha çok yayılmıştır. İlimin en güzel yayılması Abbasiler döneminde olmuştur. Hatta bu devir “İslam'ın Altın Çağı” diye vasıflanmıştır.²⁴ Abbasilerin birinci döneminde kültür gelişiminin en uygun zaman olduğuna itibar edilmiştir. Müslüman topluluğunun her beldede ve her şehirde yaşamlarına (hatta o zamanlar Ebu Huzeyfe de yaşamıştı) vesile olmuştur.

Ebu Huzeyfe (r.a.h) dönemi içinde toplum özellikle ilim bakımından çok etkilendi. Hicri 132-232 senesine kadar Müslümanlar Abbasilerin Bağdat'ta “Hikmet Evi” olarak bildiler. Ebu Huzeyfe (r.a.h.) Hicri 132-232'ye kadar yaşamıştır.²⁵

3.Kısım: Yoksullar:

Onlar kendi yaşantılarına aslında zıt düşen zenginlik, bolluk ve gururdan uzak olan kimselerdi. Bu kısım halkın çoğunluğunu oluşturuyordu.

3. İlim Hayatı:

İslam'ın nezdinde ilmin büyük bir değeri vardır ve ilim talep edilmesi teşvik edilmiştir. Bu konuda ayeti kerimeler de vardır ve bunlarla sabittir. Ebu Huzeyfe'nin zamanında fikhî mezhepler ortaya çıkmıştır. Efendimiz'in hayatı da Müslümanların tevcihi ile ders verilir ve tedvin edilir hale gelmiştir. Hz. Ömer o zamanda bazı sahabeleri Basra ehline, onlara fıkıh öğretmeleri ve ilk tohumları ekmeleri için göndermiştir. Böylece Basra gençleri de Rasulullah'ın eli altında yetişmiş

²³Süleyman bin Abdurrahman el-Hakil, El-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu ani'l-Münker fi Dav'i'l-Kitabi ve's-Sünneti, Daru's-Sad, Riyad, H. 1417. 1/22

²⁴ Ebu Abdullah Muhammed el-Basri ,El-Tabakatu'l-Kübra , Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.1/31.

²⁵ Ömer Avde el-Hatip,Lemehat fi'l-Sekafeti'l-İslamiyye , Müessesetu'l-Risale, Beyrut, 2004. 1/135.

gibi olmuşlardır. İşte böylece Ebu Huzeyfe de o gençlerin içinde Rasulullah'ın eli altında yetişmiştir.²⁶

Müslümanların kabul ettiği ilk ilim yuvasının, Bağdat'ta Abbasilerin kurduğu ilim merkezi olduğu bilinmektedir. Burada Müslüman ülkelerinde ilk eğitim-öğretim merkezi olan cami ve mescitlere ek olarak kütüphaneler farklı farklı ilim kitaplarıyla dolup taşmış ve bu kitapların adedi yaklaşık bir milyona (1.000.000) a ulaşmıştır. Bunun yanında güzel hat, kültürde ve ilimde önemli bir unsur gibi yayılmaya başlamıştır.²⁷ Abbasiler döneminde mescit ve camilere ilaveten farklı tesisler bina edilmiştir. Abbasiler döneminde küçük çocuklara okuma, yazma ve Kur'an-ı Kerim öğretmek için medreseler inşa edilmiştir. Bu eğitimlere ek olarak ise Arapça kaidelerinden de az az öğretilmiştir. Bu medreseleri “كتّابي” tekilini ise “كتاب” diye isimlendirirlermiş. Sonra bu medreseler şehir ve köylerde yaygınlaşınca bu bölgelerin camilerinde âlimlerin kurduğu ilim meclisleri içindeki eğitim konuları da çoğalmıştır. Halifeler, vezirler ve varlıklı kişiler de çocuklarına özel hocalar, öğretmenler edinmişlerdir. Yine o bölgelerde ilim meclisleri, cami, köşk ve devlet büyüklerinin evlerinde münazara ve talim amaçlı kurulmuştur.

Bu beldelerde âlimlerin aralarında mektuplaşmalarıyla soru ve cevap şeklinde bir ilim çalışması ortaya çıkmıştır. Ayrıca bir âlim bir ya da birkaç ilim dalında meşhur olursa kendisine sorular sorup cevaplaması için çokça mektup yollamaya başlamışlardır²⁸. Müslümanların ilgisi sadece fıkhi ve dini ilimlerle kısıtlanmamıştır. Bilakis ilgileri diğer ilimlerin üzerinde de yoğunlaşmıştır. Özellikle de nahiv ilminde ki Ebu Esved El-Düelî hicri ikinci yüzyılın ortalarına kadar “Basra ” talebelerini eğiterek destek vermiştir.

Bu iki medrese arasında yapılan münazaralar ve yarışmalar yaklaşık yarım yüzyıl devam etmiştir. Ve bu ilimler hicri ikinci yüzyılın sonlarına doğru sağlam gelişmiş ve güçlü bir ilim haline gelip olgunlaşmaya ve kemale ermeye başlamıştır. Bu hal yaklaşık yarım yüzyıl daha birbirleriyle yarışan iki medresedeki Basra ve Kûfe âlimlerinin ellerinde olgunluktan payını alarak devam etmiştir. Olgunlaşma hali bittiğinde ise bu iki medrese Bağdat da bir çatı altında toplandılar. İlim

²⁶ İbni Sa'd, El-Tabakat el-Kübra , 1/20-21.

²⁷ İbin Said el-Cehmi ,Nakzu'l-İmam, Ebu Said Osman bin Said el-Cehmi fima İftera Alellahi Azze ve Celle mine'l-Tevhid 1/26-27-28.

²⁸ Abdurrahman bin Hasan Habanneki,El-Hadara el-İslamiyye, Daru'l-Kalem, Şam. 1/589.

alışverişi İslam bölgelerinin başkentlerinde yayıldığı gibi başta Endülüs, Mısır ve Şam olmak üzere bu “Nahiv ve Sarf” ilminin nuru diğer İslam beldelerinde de yayılmaya başlamıştır.²⁹

Bu parlak ilim hayatı sırasında tabiinden müfessir Musa Bin Mes'ûd rahimehullah yetişmiştir. Bu hayatın Ebu Huzeyfe'nin akıl yapısı ve tefsirci kimliğinin oluşmasında açık bir etkisi vardır. Hatta Tefsir-i Nehdi adında bir tefsirin ona ait olduğu nakledilmiştir.

1. Musa bin Mesud'un Hayatı

1.1. İsmi ve Nesebi:

İsmi: İmam, Tabii, Sika bir Muhaddis ve Müfessir olan Musa bin Mes'ûd el-Nehdi el-Basri'dir. Buhari'nin şeyhlerinden olan Sevri ile aynı zamanda yaşamıştır. Tabiilerin dokuzuncu tabakasındandır. Künyesi Ebu Huzeyfe'dir.³⁰

Nesebi: el-Nehdi, el-Basri, el-Huzeli, el-Fehri nispetlerindendir.

El-Basri: Basra da doğup yaşayıp orada vefat etmesine nispetle böyledir. Ebu Huzeyfe bu künyesi ile isminden daha çok bilinmektedir³¹.

El-Huzeli: Bu Huzeyl b. Medrake b. İlyas b. Mudar b. Nezzar b. Ma'd b. Adnan'a nispetledir. Mekke'ye yakın olan vadilerden en çok halkı olan kabile Huzeyl'dir. Huzeyl Kabilesine birçok âlim nispet edilmiştir. Mesela Abdullah bin Mesud bin El-Haris bin Şemeh bin Mahzum bin Sahile bin Kâhil bin el-Haris bin Sa'd bin Huzeyl el-Huzeyli gibi ki O Rasulullah'ın ashabının büyüklerinden ve meşhur fakihlerinden idi.³²

El-Fihri³³: (Fa'nın kesrası, kendisinden sonra ra gelen he'nin sükûnu ile) Bu nispet Fihri bin Malik bin Nadr³⁴bin Kinane'ye ulaşmaktadır ve kendisine Kureyş bütünüyle nispet edilmektedir.³⁵

1.2.Doğumu:

Ebu Huzeyfe'nin doğum yılı: Musa Bin Mes'ûd hicri 130 senesinde doğdu. Bir rivayete göre ise bundan daha önce doğmuştur³⁶.

²⁹ el-Hadâra eİslamiyye 1/483.

³⁰ Tercemesi için bkz. Lisânü'l-Mîzân 8/405, el-Tabakatu'l-Kübra libni Sad 7/221-304, Tehzîbu'l-Tehzîb 10/37.

³¹ Ahmed bin Muhammed Kastalânî, İrşâdu'l-Sârî li Şerhi Sahihî'l-Buhârî, Matbau'l-Emiriyye, Mısır, H.1323. 4/302.

³² Ebu Hafs Siraceddin Ömer El-Nu'mânî, El-Lûbab fi Ulumi'l-Kitâb, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998. 3/383.

³³ Ebu Abdullah Muhammed bin İshak el-Abdî, Esâmî Meşâyih el-İmam el-Buhârî, Dâru'l-Kevser. 1/75.

³⁴ İmam el-Buhârî, Esâmî Meşâyihî'l- 1/137.

³⁵ Ahmed bin Yahya bin Câbir Belevî, Ensâbu'l-Eşrâf, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1959.1/39, el-Ensab 10/267.

³⁶ Muhammed bin Ahmed bin Osman el-Zehbî, Siyeru A'lâm el-Nübelâ, Daru'l-Efkâr, Kahire, 2009.8/310.

1.3. Vefatı:

Ebu Huzeyfe Hicrî 220 senesinin cemaziyülahır ayında vefat etmiştir. Bu konuda Buhari'nin attığı tarih vardır. Ve 92 sene yaşadığı da rivayet edilmiştir³⁷.

2. Kendisine Nispet Edilen Tefsir:

Musa bin Mesud isimli tabiiye ait bir tefsirin bulunduğu işaret eden haberler varid olmuştur. Salebi kendi tefsiri el-Keşf ve'l-Beyân'da kendisinden önceki müfessirlerden olup kendisinden tefsir nakli yaptığı kişiler arasında Musa bin Mesud'u da saymış ve O'na Tefsiru'n-Nehdi isimli tefsiri nispet etmiştir.³⁸

Şeyh Ahmed el-Adana Tabakatu'l-Müfessirin adlı eserinde şöyle demiştir: O faziletli bir alimdir ve kendi adıyla şöhret bulduğu bir tefsirin de sahibidir.³⁹

Cezeri şöyle demiştir: “ Musa bin Mesud Ebu Huzeyfe el-Nehdi el-Basridir.”

Dânî ise şöyle demiştir: “Harfî semaî yolla İbni Kesir'den Şibl bin Abbad rivayet etmiş O da O'ndan rivayet etmiştir. Kendisinden tefsiri de dinlemiştir.”⁴⁰

İşte bu rivayetlerden anlaşılıyor ki Musa bin Mesud'un Şibl bin Abbad'dan rivayet ettiği bir tefsir mevcuttur. Aynı şekilde Süfyan-ı Sevri'den de tefsir nakli yapmıştır. Yine Süfyan-ı Sevri'den 10.000 küsur hadis rivayet etmiştir.⁴¹

“أخبرنا موسى ابن مسعود أبو حذيفة قال: حدثنا ثقيان بن سعيد الثوري عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وائل بن حجر .”

42

Başka bir rivayet ise şöyledir:

“حدثنا موسى بن مسعود أبو حذيفة ناسفیان عن أبي اسحاق عن مصعب بن سعد عن عكرمة عن أبي جهل.”⁴³

³⁷ İbni Hibbân, el-Sikât 7/459.

³⁸ Ahmed bin Muhammed el-Sa'lebi, El-Keşfu ve'l-Beyân, Daru İhyai'l-Turas, Beyrut, 2002.1/82

³⁹ Ahmed el-Adana, Tabakatu'l-Müfessirin, Thk: Süleyman bin Salih el-Utaç, Basım: Birinci Baskı, 1417-1997, 1/423
Şams al-Din Abu al-Khair Ibn al-Jazri, Muhammad bin Muhammad bin Yusuf, Gayetu'n-Nihaye fi Tabakati'l-⁴⁰
Kurra, Yayıncı: İbn Teymiyye Kütüphanesi, Baskı: 1351.2/323.

Şams al-Din Abu Abdullah Muhammad bin Ahmed, Siyer A'lâm en-Nübelâ, Thk, Şeyh Shuaib Al-Arnaout 8/301.⁴¹

⁴² İbn Said, Et-Tabakat el-Kübrâ, Thk: Mohamed Abdel Qader Atta, Yayıncı: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyya – Beirut, Basım: Birinci Baskı, 1410 - 1990A, 6/103.

⁴³ İbn Asaker olarak bilinen Abu Al-Qasim Ali bin Al-Hassan, Tarihu Dimaşk s. 41-52.

Bu tefsirden başta İbn Cerir el-Taberi olmak üzere yeni ve eski birçok tefsirin nakil yapması ve aynı şekilde hadis ehlinin de nakilde bulunması çok açık bir delildir. Nitekim Buhari ve onun hocaları bu tefsirden nakiller yapmış ve Buhari, Ebu Huzeyfe'nin ölüm tarihini kaydetmiştir. Aynı şekilde Sünen-i Erbaa sahipleri de ondan rivayet etmişlerdir.⁴⁴

2.1. Ebu Huzeyfe'nin Muhaddisler, Müfessirler ve Fukaha katındaki Durumu ve Âlimlerin O'nun Hakkındaki Sözleri:

1.Ahmed bin Abdullah el-Aclî:

“Musa bin Mesud Ebu Huzeyfe sika ve saduktur.” demiştir.⁴⁵

2-Ez-Zehebî:

“Saduktur ve Buhari'nin hocalarından meşhurdur.” demiştir.⁴⁶

3-İbni Sa'd:

“Hadisleri çok idi. İnşallah sikadır.” demiştir.⁴⁷

4-Yahya bin Muin:

“Yalancı değildi.” demiştir. Kendisine “Bender bazen yalana düşebiliyor.”

denilince “O, Bender ve Bender gibi yeryüzü dolusu kadarından daha hayırlıdır.” demiştir.⁴⁸

5- Ebu'l-Hafs el-Fellâs:

“Hadiste basireti olan ondan hadis rivayet etmez.” demiştir.⁴⁹ “Ebu Huzeyfe hem öğretici hem de edebli idi.”⁵⁰

⁴⁴ Şams al-Din Abu Abdullah Muhammad bin Ahmed bin Othman bin Qaimaz al-Dhahabi , Siyer A'lâm en-Nübelâ 8/301.

Ebu Muhammed Abdul Rahman bin Muhammed bin İdris bin el-Mundhir el-Tamimi, el-Hanzali, el-Razi İbn Abi ⁴⁵ Hatim, El-Cerh ve'l-Ta'dil, Darul -ehya, Beyrut, Baskı: Birinci Baskı, 1271 1952 ,8/163.

şams al-Din Abu Abdullah Muhammad bin Ahmed bin Othman bin Qaimaz al-Dhahabi , Mizanu'l-⁴⁶ İtidal Yayıncı: Dar Al Marefa, Beyrut – Lübnan.Basım: Birinci, 1382 – 1963, 4/221

⁴⁷ İbni Sa'd ,El-Tabakat el-Kübra, 7/222.

⁴⁸ Abu Zakaria Yahya bin Ma'in bin, Al-Baghdadi ,Tarihu İbni Muin, Thk, Ahmed Muhammed Nur Seif 1/78.

⁴⁹ şams al-Din Abu Abdullah Muhammad bin Ahmed bin Othman bin Qaimaz al-Dhahabi ,Siyer A'lâm en-Nübelâ 8/301, El-Muğni fi el-Duafâ 2/687.

⁵⁰ El-A'lâm 15/425, Siyer A'lâm en-Nübelâ 8/301.

6- Şemseddin Ebu'l-Hayr el-Cezerî:

Kendisi hakkında “Musa bin Mesud en-Nehdi el-Basri, sika ve güvenilirdir.” demiştir.⁵¹

Sonuçlar

*Ebu Huzeyfe olarak bilinen El-Taba'i Musa bin Mesud, tefsirde güvenilir imamlardan biri ve Buhari şeyhlerinden biridir ve bu, sahabelerden ve Tabiinden bilgi ve yorum aldığını gösterir, Allah onlardan razı olsun.

*Ebu Huzeyfe, Abbasi devleti himayesinde ve Emevi devletinin son dönemlerinde yaşamış, o dönemde birçok devrim ve siyasi anlaşmazlık yayılmıştır.

*El-Tabi'i Ebu Huzeyfe, ilk Abbasi döneminde gelişmiş, bu dönem en parlak bilgi dönemlerinden biri ve İslam'ın altın çağı olarak tanımlanmıştır.

*El-Taba'i Ebu Huzeyfe'nin yaşadığı ilk Abbasi döneminde, münzevi, hikmet ve kemer sıkma çağrısı, günah ve şehavani arzulardan uzaklaşma hareketi yayılmıştır.

* Tefsir-i Ebu Huzeyfe, el-Salebi'nin el-Keşf ve el-Beyan kitabına dayandırdığı ve ünlü olan Tefsir el-Nahdi adını verdiği eski tefsirlerden biri sayılmaktadır .

*Eb Huzeyfe, bir grup sahabenin ve tabi'nin öğrencisiydi. İmam el-Mafsir Süfyan es-Sevri, onun izinden gitti ve kendisi hakkında on bin kadar hadis rivayet ettiği için birçok hadis aldı ve bu ona akranları arasında önemli bir ilim pozisyonu verdi.

* Bu araştırma, Ebu Huzeyfe'nin bilgi ve içtihat dolu bir ortamda büyüdüğü ve birçok sahabe ve takipçisi tarafından kabul edildiği için bir tercüman olarak kişiliğini vurgulamış ve bu onun tefsir ve ilimleri hakkındaki geniş bilgisine işaret etmektedir.

* Ebu Huzeyfe, âlimlerin müfessirleri ve onlardan sonra gelenler arasında büyük bir itibara sahip, güvenilir bir âlimdir ve çoğu onun tefsirine katılır, rivayetleri ve rivayetler zinciri de bunu belirtir.

⁵¹ Gayetu'n-Nihaye 2/323.

Kaynakça

Abdulkerim bin Muhammed el-Semeni ,El-Ensab , Dar Haydar Abed, Pakistan, 1962.

Abdurrahman bin Ali el-Cevzî, El-Muntazam fî Tarihi 'l-Mülûk ve 'l-Ümem, Daru 'l-Fikr, Şam, 2009.

Abdurrahman bin Hasan Habanneki,El-Hadara el-İslamiyye, Daru 'l-Kalem, Şam.

Ahmed bin Ali el-Hatib el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd, Daru'l-Ğarb el-İslâmî, 2001.

Ahmed bin Muhammed el-Adanavî, Tabakâtu'l-Müfessirin, Daru'l-Ulûm, Suudi Arabistan, H. 1417.

Ahmed bin Muhammed el-Sa'lebi, el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kuran, Daru İhyai'l-Turas, Beyrut, 2002.

Ahmed bin Muhammed Kastalânî, İrşâdu'l-Sârî li Şerhi Sahihi'l-Buhârî, Matbau'l-Emiriyye, Mısır, H.1323.

Ahmed bin Yahya bin Câbir Belevî, Ensâbu'l-Eşrâf, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1959.

Ali el-Şeybânî el-Cezerî, El-Kamil fî't-Tarih, Dâru'l-Kitap, Beyrut, 1997.

Cemaleddin Ebu'l-Ferac el-Cevzî, Sıfatu's-Safve, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2000.

Cemâlüddin Ebu'l-Ferac el-Cevzi, El-Muntazam fî tarihi'l-Mülûki ve'l-Mumem, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.

Ebu Abdullah Muhammed bin İshak el-Abdî, Esâmî Meşâyih el-İmam el-Buhârî, Dâru'l-Kevser.

Ebu Abdullah Muhammed el-Basri, El-Tabakatu'l-Kübra, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

Ebu Hafş Siraceddin Ömer El-Nu'mânî, El-Lübab fî Ulumi'l-Kitâb, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Ebu Said Osman bin Said el-Dârimî, Nakzu'l-İmam Ebu Said Osman bin Said el-Cehmi fîma İftera Alellahi Azze ve Celle mine'l-Tevhid, Daru'l-Rüşd, Riyad .

Ebu'l-Abbas Ahmed bin Ali el-Kalfenşî, Nihayetu'l-Erbâb fî Marifeti Ensabi'l-Arabi, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1980.

Ebu'l-Abbas Şemseddin el-Barmaki, Vefeyât el-A'yan ve Enbâu Ebnâi'l-Zaman, Daru'l-Sadir, Beyrut.

Ebu'l-Alâ Muhammed bin Abdurrahman el-Mübarekfürî, Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi't-Tirmizi, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1980.

Ebu'l-Beka Hibetullah Hillî, El-Menâkibu'l-Mezîdiyye fî Ahbâri'l-Mulûki'l-Esediyye, Daru'l-Risale, Ürdün, 1984.

Ebu'l-Fazl Ahmed bin Ali bin Hacer el-Askalânî, Tehzibu'l-Tehzib, Daru'l-Risâle, Beyrut, 2008.

Ebu'l-Hasan Ali el-Bağdâdî, El-Ahkamu'l-Sultaniyye, Dâru'l-Hadis, Kahire.

Ebu'l-Kâsım Ali bin Hasan bin Asakir, Tarihu Dimeşk, Dâru'l-Fikr, Şam, 1995.

Fahraddin el-Râzi, El-Cerh vel-Ta'dîl, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 2004.

Fehmi Abdulcelil, El-Asru'l-Abbâsî el-Evvel, Dâru'l-Feyyum, el-Kahire, 1996.

Gayetu'l-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ, Şemseddin Ebu'l-Hayr el-Cezeri, Mektebetu'l-İbni Teymiyye, Riyad.

*Hasan İbrahim Hasan, Tarihu'l-İslam es-Siyasi ve'l-Dînî ve'l-İctimâî, Nahda Yayınevi, Kahire
İbni Esir el-Cezri, El-Kamil, Dâru'l-Hicra, Riyad, H. 1409.*

Muhammed bin Abdülkerim el-Şehristânî, El-Milel ve'l-Nihal, Dâru'l-Halebi, Kahire, 2009.

Muhammed bin Ahmed bin Osman el-Zehebî Mîzânu'l-İ'tidâl, , Daru'l-Fikr, Beyrut, 2009.

Muhammed bin Ahmed bin Osman el-Zehebî, Lisanu'l-Mîzân, Daru'l-Nur, Ürdün, 1980.

Muhammed bin Ahmed bin Osman el-Zehebî, Siyeru A'lâm el-Nübelâ, Daru'l-Efkâr, Kahire, 2009.

Muhammed bin Ahmed bin Osman el-Zehebî, El-Muğnî fî'l-Duafâ, Daru İhya el-Turâs, Katar, 2009.

Muhammed bin Cerir el-Taberi, Tarihu el-Taberi, Dâru't-Turas, Beyrut, 1387.

Muhammed bin Cerir el-Taberi, Tarihu'l-Rusul ve'l-Mülûk, Dâru't-Turas, Beyrut, 1387.

Muhammed bin Hibbân el-Temîmî, El-Sikât li İbni Hibbân, Daru'l-Marife, Beyrut, 2007.

Muhammed Diyaüddin Erras, El-Nazariyyât el-Siyâsiyye el-İslamiyye, Daru't-Turas, Beyrut.

Muhammed el-Tahtavi, El-Dava Ahvalu'l-Müslimin, Daru İhya el-Turas, Beyrut, 2005.

Muhammed Hilmi, El-Hilâfe vel-Devle fi'l-Asri'l-Abbasi, Şebâb Yayinevi, Kahire, 1971.

Muhammed Mehdi el-Müslimî - Eşref Mansûr Abdurrahman - İsâm Abdulhâdi Mahmud

Ahmed Abdurrezzak 'Îd - Eymen İbrahim el-Zamili - Mahmud Muhammed

Halil, Mevsuatı Ekval Ebi'l-Hasen Ed-Darakutni fi Rivali'l-Hadis, Daru Alemlî'l-Kütüb, Beyrut, 2001.

Ömer Avde el-Hatip, Lemehat fi'l-Sekafeti'l-İslamiyye Müessesetu'l-Risale, eyrut, 2004.

Ömer el-Erbevî el-Hamlevî, El'İ'tisam bi'l-İslam, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1982.

Süleyman bin Abdurrahman el-Hakil, El-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu ani'l-Münker fi Dav'i'l-Kitabi ve's-Sünneti, Daru's-Sad, Riyad, H. 1417.

Süleyman bin Salih el-Hazzi, El-Muhakkak, Mektebetu'l-Ulûm, Riyad, 1997.

Şevki Dayf, El-Asru'l-Abbasi el-Evvel, Dâru'l-Maarif, Kahire, 2012.

Şihabuddin Yakut el-Hamvî, Mu'cemu'l-Büldân, Dâru'l-Sadir, Beyrut, 1995.

Târihu Sikât, Ebu'l-Hasan Ahmed el-Kûfî, Dâru'l-Baz, 1971.

Zeyneddin Muhammed el-Haddâdî, El-Yavakît ve'l-Dürrar, Daru'r-Rüşd, Riyad, 1999.

3. ICHUS

Eş'arî'den Gazzâlî'ye Değişen Kelâm Algısı

*Changing Perception of Kalam from al-Ash'ari to al-Ghazali*Hikmet Yağlı Mavil¹

Abstract

The biggest problem faced by Abu al-Hasan al-Ash'ari, who is considered to be one of the founders of the Sunni theology, is the negative attitude of this large crowd towards rationalism in religious matters after leaving Mu'tazila and joining the ranks of Ahl al-Sunnah. In the early period, Ahl al-Hadith scholars were not only content with opposing the views of Mu'tazila and the first theological movements that emerged before them, about divine attributes, destiny, ru'yatullah, etc., but also strongly criticized the rational way of thinking they used when presenting such innovative interpretations (bid'ah). al-Ash'ari, who thinks that the rational principles on which Mu'tazila is based are not wrong, but the views based on these principles are wrong, wrote his treatise called *Risâla fî istihsân al-khawâridj fî ilm al-kalâm* to base this point of view. In this treatise, al-Ash'ari defends the science of kalam, which is based on the principle of discussing creeds/metaphysical issues with

Özet

Sünnî kelâmın kurucularından sayılan Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin Mu'tezile'den ayrılıp Ehl-i sünnet saflarına katılmasının ardından karşılaştığı en büyük sorun, bu geniş kitlenin itikadî konularda akılcılık karşısındaki olumsuz tavrıdır. Erken dönemde Ehl-i hadis bilginleri, yalnızca Mu'tezile ve öncesinde ortaya çıkan ilk kelâmî hareketlerin ilâhî sıfatlar, kader, rü'yettullah vb. konulardaki görüşlerine karşı çıkmakla yetinmemişler, ayrıca onların bu tür yenilikçi yorumlarını (bidat) ortaya koyarken başvurdukları akılcı düşünme biçimini de şiddetle eleştirmişlerdir. Mu'tezile'nin dayandığı aklî ilkelerin değil, bu ilkelere dayanarak ortaya koyduğu görüşlerin hatalı olduğunu düşünen Eş'arî, bu bakış açısını temellendirebilmek için *er-Risâle fî İstihsâni'l-havâridj fî ilmi'l-kelâm* adlı risalesini kaleme almıştır. Eş'arî, bu risalede muhafazakâr Ehl-i hadis bilginleri karşısında, itikadî/metafizik meselelerin akıl yürütme (nazar) ve istidlal yöntemiyle ele alınıp tartışılması esasına dayanan

¹ Hikmet Yağlı Mavil, Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, hmaivil@ibu.edu.tr

the method of reasoning and inference against conservative Ahl al-hadith scholars. According to al-Ash'ari, kalam whose cores are included in the religious text, and which was developed and systematized by later scholars, is just like the science of fiqh a legitimate and even necessary science to be learned. On the other hand, one of his followers, al-Ghazali, defines kalam as a "medicine" that should only be given to "sick" people whose minds are contaminated by false questions and erroneous belief. This research aims to trace the alteration in the kalam perception of Sunni theology in the line extending from al-Ash'ari to al-Ghazali. Thus, it will shed light on the intellectual background of the axis shift of mutaahhirun period in Ash'ari theology from creed to philosophy.

Keywords: Kalam, al-Ash'ari, al-Ghazali, Method, Perception.

kelâm ilmini savunur. Eş'arî'nin nazarında kelâm, tıpkı fıkıh ilmi gibi nüveleri naslarda yer alan ve daha sonra gelen bilginler tarafından geliştirilip sistemleştirilen meşru ve hatta öğrenilmesi zorunlu bir ilimdir. Onun takipçilerinden Gazzâlî ise eserlerinde kelâmı, sadece zihni yanlış sorular ve batıl inançlarla kirlenen "hasta" kişilere verilmesi gereken bir "ilaç" olarak tanımlar. Bu araştırma Eş'arî'den Gazzâlî'ye uzanan çizgide sünî kelâm algısında yaşanan değişimin izleri sürülme, böylece müteahhirin dönem Eş'arî kelâmının akaitten felsefeye doğru yaşadığı eksen kaymasının fikri arka planına ışık tutmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Eş'arî, Gazzâlî, Yöntem, Algı.

Giriş

Kelâm ilmi, vahiyle sabit olan dinî akideleri ispat etmek için araştırmayı, düşünmeyi ve akıl yürütmeyi metot olarak benimseyen bir ilimdir. Bu ilim doğru bilginin duyular, haber ve akıl olmak üzere üç kaynaktan elde edilebileceğini savunur. Dolayısıyla kelâm âlimleri Allah'ın sıfatları, vahiy ve nübüvvet gibi kelâm konularını, naslar çerçevesinde ele alıp işledikleri gibi, aynı konuları akıl ve bilim perspektifinden de incelemişlerdir. Bunu yaparken de cevher, araz, cisim, hareket, zaman ve mekân gibi felsefi kavramları kullanmakta bir beis görmemişlerdir (Çelebi-Güdekli, 2014; 397). Böylelikle zaman zaman nazar ve istidlâl veya cedel şeklinde de isimlendirilen kelâm ilmi, nassa dayanmakla birlikte akılcılığı da kullanmasından dolayı tamamen naklî ilimlerden sayılamayacak bir özelliğe sahiptir. Kelâmı erken dönem âlimlerinin gözünde tartışmalı hale getiren de bu yönü olmuştur.

Kelâm ilmi kurulduğundan bu yana bir taraftan İslâm dışı fikir akımlarıyla mücadele edebilmek için öğrenilmesi zorunlu kabul edilirken, diğer taraftan da yöntem ve metoduyla tartışmaların hedefi haline gelmiştir. Bazı âlimlere göre kelâm müslümanları tahkikî imana ulaştırmak için herkesin öğrenmesi gereken bir ilimken kimi âlimlere göre müslümanlar için yalnızca akâid yeterlidir, kelâm ise bidattır ve halkın zihnini karıştırmaktadır. Kelâm ilmine karşı ilk ve en etkili eleştiri, müteşabih konuları anlamada aklın bir yöntem olarak kullanılmasına şiddetle karşı çıkan Ehl-i hadis âlimlerinden gelmiştir. Bu sebeple kelâm ilminin kurucuları kabul edilen Mu'tezile ile Ehl-i hadis bilginleri arasında yıllar süren mücadeleler yaşanmış ve bu durum Mütevekkil'in (ö. 247/861) hilafetine kadar devam etmiştir. Mütevekkil döneminde ise Ehl-i hadis âlimlerinin kelâm ilminin temsilcileri olan Mu'tezile'ye karşı zafer kazandığı ve sonrasında akıl, kelâm ve felsefe karşıtlığı bir politika izlendiği dikkati çekmektedir (Akbulut, 2014: 22).

Selefiyye öğretisinin gelişmesine katkıda bulunan Hanbelî fakîhi İbn Batta (ö. 387/997), Mu'tezile ile başlayan kelâm hareketi mensuplarının bazı felsefî konularla meşgul olarak bunları dinî esaslar haline getirdiklerini, bu konuda ihtilâfa düştüklerini ve dinde problem çıkardıklarını belirtmiştir. Kelâmcıları hedef alan Hattâbî ise onların Kitap ve sünnet'te bulunmayan konuları ele almak suretiyle bid'at çıkardıklarını ve itikada zarar verdiklerini söylemiştir. Yine Hanbelî âlimi, mutasavvıf ve şair Hâce Abdullah Herevî (ö. 481/1089), *Zemmü'l-keîlâm* adlı reddiyesinde Mu'tezile'nin yanı sıra Ehl-i sünnet kelâmcılarını da şiddetle eleştirerek itikadî konularda münazara yapılamayacağını savunmuştur. Ona göre "Allah'ın "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim" şeklindeki beyanı, İslâm'da gerekli her konunun aydınlatıldığının, dolayısıyla ilâve bilgi ve açıklamalara ihtiyaç duyulmadığının bir delilidir. Yine Herevî, cedelin önceki ümmetlerde olduğu gibi müslümanların da fesada uğramalarına yol açacağını, dolayısıyla bundan kesinlikle sakınılması gerektiğini vurgulamıştır (Özervarlı, 2013: 240-242).

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 260/324) döneminde ise Hanbelîlerin en önemli lideri Ebû Muhammed Hasen b. Ali el-Berbehârî'dir (ö. 329/940-41). Eş'arî Basra'dan ayrılıp Bağdat'a geldiğinde onun desteğini almak istemiş ve kendisine Mu'tezile'den ayrılıp Ehl-i sünnet yoluna intisap ettiğini haber vermiştir. Ancak Berbehârî, Ahmed b. Hanbel'in öğretilerinden başka bir şeyle ilgilenmediğini vurguladığı sözleriyle, Eş'arî'yi kelâmcı kimliğinden dolayı sıcak karşılamamıştır (İbn Ebî Ya'la, 1999: 37).

1. Eş'arî ve Kur'anî Bir Akıl Yürütme Biçimi Olarak 'Kelâm'

Eş'arî'nin *er-Risâle fî İstihşâni'l-havz fî ilmi'l-keîlâm* adlı risâlesini kelâm karşıtı Ehl-i hadis taraftarlarına bir cevap olarak kaleme aldığı söylenir (Richard, 1988: 99). Eş'arî, bu risâlesinde itikadî meselelerde akla başvurma'nın önemini, taklidin yanlışlığını ve sonradan ortaya çıkan her düşüncenin kötü ve zararlı olmadığını açıklamaya çalışır. Risâlede muhatap aldığı kitleyi şu cümlelerle tanımlar:

“İnsanlardan bir grup cehaleti kendilerine sermaye edindiler. Dinî konularda akıl yürütme ve araştırma yapmak onlara ağır geldiği için kolaycılığa ve taklide yöneldiler. Dinin temel ilkeleri hakkında araştırma yapanları ayıpladılar ve onları sapkınlıkla (dalâlet) nitelendirdiler. Söz konusu kimseler hareket, sükûn, cisim, araz, renkler, oluşlar, atom, tavra ve ilahî sıfatlar hakkında konuşmanın bidat ve dalâlet olduğunu zannettiler.” (Eş'arî, 2012: 172).

Eş'arî, söz konusu kelâm karşıtlarının görüşlerini iki şekilde temellendirdiğini kaydeder. Öncelikle kelâm ilminin ele aldığı konuların dinî ve itikadî bir yönü bulunmuş olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe nesli mutlaka bu konularda konuşurdu. Çünkü onlara göre Hz. Peygamber kıyamete kadar müslümanların karşılaştıkları bütün dinî problemleri çözüme kavuşturmuş, böylece kendisinden sonra dinî meselelerle ilgili görüş beyan edecek herhangi bir otorite arayışına girmelerine ihtiyaç kalmamıştır. İkinci olarak kelâmcıların ele aldıkları meseleler hakkında Hz. Peygamber'den herhangi bir rivâyetin nakledilmemiş olması, bu gibi hususlarda söz söylemenin bidat ve doğru yoldan sapma anlamına geldiğini gösterir. Şayet bu gibi hususlarda konuşmak faydalı olsaydı Hz. Peygamber ve ashabı mutlaka konuşurlardı. İlk nesil müslümanların kelâmî meselelerde söz söylememiş olması ise iki şekilde izah edilebilir: Onlar ya bu konuları bildikleri halde susmuşlardır ya da bu tür meselelerde herhangi bir bilgiye sahip değillerdir. Eğer onlar bu konuları bildikleri halde susuyor ve kendilerinde konuşma yetkisi görmüyorlarsa bize düşen de aynı şekilde susmak ve kelâmî meselelere dalmamaktır. Çünkü bu konular dine ait olsaydı elbette sahâbe, kendilerinde konuşma yetkisi görürdü. Diğer taraftan sahâbe nesli kelâmî meseleleri bilmediği için bu konularda söz söylememişse, bize düşen de tıpkı onlar gibi bu konular hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmamaktır. Zira söz konusu kelâmî kavram ve problemler gerçekten dini ilgilendiren hususlar olsaydı elbette sahâbenin bu tür meselelerden habersiz kalması düşünülemezdi. Şu halde her iki ihtimalde de kelâmın bidat bir ilim olduğu ve bu ilimle ilgilenmenin doğru yoldan sapmak anlamına geldiği açıktır (Eş'arî, 2012: 172; Macit, 1994: 111-112).

Eş'arî, kelâmî konuların naslarda yer almaması, Hz. Peygamber'in bunlar hakkında bir beyanda bulunmaması ve sahâbe neslinin bu türden problemleri aralarında tartışmamaları şeklinde özetleyebileceğimiz bu itirazların üç yönden cevaplanabileceğini belirtir. Bunların ilki, muhatapların kendi kabullerinden hareketle ileri sürülen itirazın mantıksal tutarlıktan yoksun bulunduğunu göstermeyi hedefleyen “muaraza” (cedel) türünden bir açıklamadır. Onun ortaya koyduğu diğer iki cevap ise nasların ve selef neslinin kelâm tartışmalarından tümüyle uzak veya bihaber olmadığını göstermeye yönelik istidlalleri içermektedir.

1- Hz. Peygamber'in kelâm ilmini insanlara öğretmediğini ileri sürerek bu ilimle ilgilenmenin bidat olduğunu söyleyenlere verilebilecek ilk cevap, onların bu itirazlarını ters

döndürerek aynı soruyu kendilerine yöneltmek şeklinde ifade edilir.² Bu durumda onlara şöyle söylenir: “Hz. Peygamber aynı şekilde kelâmî konuları araştıran ve bunlar hakkında konuşanları ‘bidatçı’ ve ‘sapkın’ ilan edin, şeklinde bir söz de söylememiştir. Şu halde Hz. Peygamber’in hakkında beyanda bulunmadığı bir konuda konuşmuş olmanız ve keza onun bidatçılıkla suçlamadığı bir kimseyi bidatçı saymanız sebebiyle asıl sizler bidatçı ve sapkın konumuna düştünüz.” (Eş'arî, 2012: 173).

2- Eş'arî'ye göre Hz. Peygamber doğrudan cisim, araz, hareket, sükûn, cüz ve tafra gibi kelâmî kavramlar hakkında doğrudan konuşmamış olsa da söz konusu kavramlardan habersiz değildi. Aynı şekilde sahâbenin fakihleri de bu kavramları biliyordu. Çünkü söz konusu kavramların her biri Kur'an ve sünnette tek tek ele alınıp açıklanmış olmasa da bunların dayandığı ilkeler naslarda mevcuttur. Mesela hareket, sükûn, içtima ve iftirâk kavramları ıstılâhî anlamıyla tanımlanmasa da Kur'an'da söz konusu terimlerin ifade ettiği düşüncelere açıkça işaret edilmiştir. Nitekim Kur'an'da geçen Hz. İbrahim kıssasında yıldızlar ile ay ve güneşin gözden kaybolması ve yine bir mekândan diğer bir mekâna hareketi hudûs alameti kabul edilmiş ve bu niteliklerin tanrı hakkında caiz olmadığı vurgulanmıştır. Bu durum âlemin hudûsunun delillerinin Kuran'da bulunduğunu göstermektedir. Yine ona göre kelâmcıların, Allah'ın tek ve eşsiz olması (tevhit) konusundaki akli delilleri esasen kısa ve öz biçimde Kur'an'da mündemiçtir. Mesela “Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle her ikisinin düzeni de bozulurdu” (el-Enbiyâ 21/22) âyeti ve benzeri bazı âyetler (el-Mü'minûn 23/91, er-Ra'd 13/16) kelâm bilginlerinin tevhit konusundaki delillerinin hareket noktasını teşkil etmektedir. Eş'arî, kelâmcıların diğer tevhit ve adalet konularında da benzer şekilde Kur'an'daki delillerden hareket ettiklerini savunur (Eş'arî, 2012: 102-108, 173-174).

Ahiret hayatı ve yeniden dirilmenin imkânı hususunda câhiliyye Arapları arasında görüş ayrılığının bulunduğunu belirten Eş'arî, Kur'an'da ba'sın imkânına dair farklı akli delillerin yer aldığını savunur. Nitekim müşrik Arapların ileri gelenlerinden bazıları ilk yaratmayı kabul edip ikinci bir hayatın imkânını reddederken diğer bir grup ise âlemin ezeliliği fikrinden hareketle yeniden dirilmeyi inkâr etmiştir. “O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır.” (er-Rûm 30/27) âyeti ve benzerleri, ilk yaratmanın Allah tarafından gerçekleştirildiğini kabul edenlere yönelik bir cevap niteliği taşır. Öte yandan “hayat nemli ve sıcak, ölüm ise soğuk ve kuru tabiatlıdır. Dolayısıyla toprak, hayat ve çürümüş kemiklerin ölen kimsenin bedeninde bir araya gelmesi ve böylece ölüye yeniden hayat verilmesi aklen imkânsızdır. Çünkü iki zıt tabiatın aynı mahalde bir araya gelmesi (ictimâu'z-zıddeyn) muhaldir” şeklindeki bir başka görüşün de Kur'an'da çürütüldüğünü kaydeden Eş'arî, iki zıddın bir araya gelişinin “mücâvere” (bitişme) yoluyla mümkün olduğunu hatırlatır. Nitekim “O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz” (Yâsîn 36/80)

² Eş'arî burada muâraza'nın bir türü olan “muârâza bi'l-kalb” ile delil getirir. Muârızın delili kapsam ve şekil bakımından muallilin delilinin aynı olursa buna muârâza bi'l-kalb şeklinde isim verilmiştir (Yavuz, 1983: 28-29).

âyeti, soğuk ve nemli yeşil ağaçtan, sıcak ve kuru ateşin çıkması örneği verilerek bu iki tabiatın aynı bünyede bir arada (mücavir) bulunmasının tecrübî bakımından da mümkün olduğunu gözler önüne sermektedir (Eş'arî, 2012: 109, 175-176).

Hiz. Peygamber'in: "Ne hastalığın bulaşması, ne de uğursuzluk vardır" şeklindeki sözü üzerine orada bulunan bir bedevî: "Öyleyse ceylan gibi sağlam bir deve, uyuz devenin yanına girince nasıl uyuz kapıyor?" diyerek itirazda bulunur. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: "Öyle ise ilk uyuz deveye bu hastalığı kim sirayet ettirdi?" (Buhârî, "Tıb", 25; Tirmîzî, "Kader", 9) sorusunu yöneltir. Eş'arî, arka planında başka bir itikadî problemle işaret edildiği anlaşılan bu hadis rivâyetini (Kesgin, 2016: 113-116) Hiz. Peygamber'in söz konusu bedevî adama, evrenin bir başlangıcının (hudûs) bulunmadığı biçimindeki materyalist iddianın geçersizliğini oldukça sade bir aklî delille anlatması şeklinde değerlendirir. Ona göre dehrîlerin (materyalistler) âlemin kîdemini savunurken ortaya attıkları "her hareketten önce bir hareket, her günden önce mutlaka başka bir gün vardır" tarzındaki görüşleri ya da "her bir cüz'ün bir yarısı, bu yarımın da bir yarısı ilânihaye vardır" şeklindeki maddenin sonsuza kadar bölündüğü anlayışı, İslâm'ın yaratma inancıyla bağdaşmaz. İşte bu hadiste Hiz. Peygamber sonsuza kadar devam eden bir şeyin yaratılmasından söz edilemeyeceği gerçeğini muhatabının anlayabileceği düzeyde basit bir örnekle izah etmektedir (Eş'arî, 2012: 176-177).

Hiz. Peygamber, hanımı siyah tenli bir çocuk doğurduğu için şikâyeteye gelen başka bir adama, develerinin renginin kızılılığına rağmen gri renkte yavrularının olmasını soya çekme gerekçesiyle yadırgamadığını hatırlatarak "Muhtemelen senin çocuğun da soyuna çekmiştir" karşılığını verir (Buhârî, "Talak" 26, "Hudud" 41; Muslim, "Li'ân", 20; Ebû Dâvûd, "Talak", 28). Eş'arî'ye göre bu hadiste de "bir şeyi kendisine benzer veya denk olan başka bir şeye kıyaslama ve onun hükmünü verme" tarzındaki kelâmî akıl yürütme yönteminin temelleri atılmaktadır. Kelâm âlimleri Allah'ın belli bir yönden ya da tümüyle yaratılmışlara benzediğini ileri sürenlere karşı bu düşünceden hareket etmişlerdir. Zira Allah, muayyen bir yönden yaratılmışlara benziyorsa aynı yönden, bütün yönlerden benziyorsa da tümüyle onlara denk ve benzer olmalıdır. Bu da O'nun yaratılmışlar gibi hâdis bir varlık olduğunu söylemeyi gerektirir. Hâlbuki muhdes bir varlığın kadim, kadim bir varlığın da muhdes olması imkânsızdır. Kur'an'da aynı husus "Onun benzeri gibisi yoktur" (eş-Sûrâ 42/11) âyetiyle ifade edilmiştir. Aynı şekilde "Biz, her şeyi apaçık bir kitapta saydık" (Yâsîn 36/12) âyeti, cismin sonlu oluşu, dolayısıyla cisimleri meydana getiren atomların (cüz-i lâ yetecezzâ) bölünemez bir yapıda oldukları konusunda kelâmcılara yol göstermektedir. Çünkü sonsuza kadar bölünebilen bu sebeple de teorik olarak daima çift halde bulunan bir şeyin sayılması imkânsızdır (Eş'arî, 2012: 177-178; Eş'arî, 2019: 45-46; Mavil, 2018: 650-652).

3- Eş'arî'ye göre Hiz. Peygamber'in kelâm ilminin konu ve kavramlarına dair bilgisi Kur'an'da geçtiği kadarıyla mücmel (genel) bir bilgiden ibaret değildir. O bütün kelâmî/metafizik meseleleri mufassal (ayrıntılı) bir şekilde bilmektedir. Bununla birlikte

Hiz. Peygamber kelâmî konuları tek tek ele alıp ümmetine açıklamamıştır. Eş'arî, bu durumun sebebini asr-ı saâdetde bu tür meselelerin bir problem olarak ortaya çıkmaması şeklinde açıklar: "... ne var ki, kelâmî konular muayyen bir sorun olarak Hiz. Peygamber'in sağlığında ortaya çıkmadığı için, her ne kadar temelleri (usûl) Kur'an ve sünnette bulunmuş olsa da, bunlar hakkında doğrudan konuşması ya da susması mevzu bahis değildir" (Eş'arî, 2012: 180).

Öte yandan ilk dönemlerden itibaren müslümanlar sonradan ortaya çıkan fikhî meseleler hakkında konuşmuş, araştırma ve münazaralarda bulunmuş ve cedel yapmışlardır. Nitekim onlar, miras taksiminde pay hesabı (avl) ve ninelerin mirası gibi miras hukukuna ait problemler, haramlar, bâin talak, hadler vb. ahkâma dair hakkında açık bir nas bulunmayan pek çok konuyu Kur'an ve sünnette hakkında nas bulunan bir meseleye kıyas yapmak ve içtihatla bulunmak suretiyle çözüme kavuşturmuşlardır. Bu bağlamda "akliyyât" ve "sem'îyyât" ayırımına giden Eş'arî, "şerîatin ahkâmı" ile ilgili fer'î problemlerin sem'î delile dayanarak çözüme kavuşturulduğunu, akli meseleleri bilme yolunun ise akıl ve duyular olduğunu vurgular:

"Usûl (akîde/usûl'd-dîn) sahasında sonradan ortaya çıkan meselelerin tayinine gelince, akıl sahibi her müslümanın bu konularda akıl, duyular, bedihî bilgiler vb. üzerinde ittifak edilen temel ilkeler bütünü çerçevesinde hüküm vermesi icap eder. Zira sem' yoluyla bilinen şer'î meselelerin hükmünde kaynağı vahiy olan şer'î usûle müracaat edilmelidir. Akli meseleler (akliyyât) ile duyusal meseleler (mahsûsât) hakkında hüküm verilirken ise karşılaşılan her bir konuda ilgili olduğu alana göre değerlendirme yapılması gerekir. Akliyyât sem'îyyâta, sem'îyyât da akliyyâta kanştırılmamalıdır. Şayet Hiz. Peygamber (s.a.v.) zamanında halku'l-kur'ân, cevher, tafrâ vb. kavramlar hakkındaki kelâm tartışmaları ortaya çıksaydı, kuşkusuz diğer pek çok konuda yaptığı gibi bunlarla ilgili de konuşur ve bu hususları izah ederdi." (Eş'arî, 2012: 181).

Eş'arî, kelâm akılcılığına karşı çıkararak asr-ı saâdetde bilinmeyen bir konu hakkında konuşmayı doğru yoldan sapma olarak değerlendiren Ehl-i hadis (Selefiyye) bilginlerine hitaben "Hiz. Peygamber'den 'Kur'an mahlûktur' ya da 'mahlûk değildir' şeklinde sahih bir hadis mevcut olmadığı halde niçin (bu kelâm tartışmasına müdahil olarak) 'Kur'an mahlûk değildir' görüşünü savunuyorsunuz?" sorusunu yöneltir. Muhatabların bu görüşü bir sahâbî veya tabiîn âliminden aldıklarını söylemeleri halinde Eş'arî'ye göre aynı ilzam geçerliliğini korur. Onların bu anlayışına göre Hiz. Peygamber'in söylemediği bir görüşü ortaya atan ilgili sahâbî veya tabiî bidatçı ve sapkın konumuna düşer. Diğer taraftan muhatabımız tevakkuf yolunu seçerek "Kur'an yaratılmıştır" ya da "yaratılmamıştır" demekten imtina ederse, bu durumda kendi yaklaşımına göre yine bidatçı olmuş sayılır. Çünkü "Benden sonra halku'l-kur'ân konusunda bir tartışma çıkarsa onun hakkında konuşmayıp tevakkuf ediniz" veya "halku'l-kur'ân görüşünü benimseyen ya da reddedeni sapkın veya kâfir ilan ediniz" şeklinde bir hadis rivâyeti elimizde mevcut değildir.

Muhafazakâr Ehl-i hadis bilginlerine karşı cedelî üslubunu sürdüren Eş'arî: “Şayet biri çıkıp ‘Allah’ın ilmi yaratılmıştır’ derse yine tevakkuf eder misiniz?” sorusunu yöneltir. Bu konuda “hayır, suskun kalmayız” diyenlere ise Hz. Peygamber ve ashâbın bu konuda hiçbir şey söylemediği hatırlatmasında bulunur. Aynı şekilde birisi kalkıp “sizin Rabbiniz yiyip içer, giyinir ve soyunur, soğuk, sıcak veya ıslak tabiatlıdır, cisim veya arazdır, koku alır veya almaz” gibi nitelemelerde bulunursa ya da “O’nun burnu, kalbi, ciğeri, dalağı var mı? Her yıl hacceder mi? Ata biner veya kederlenir mi?” gibi sorular sorarsa Hz. Peygamber ve sahâbe’nin bu konularda konuşmadığı gerekçesiyle yine susacak mısınız? diyen Eş'arî’ye göre bu konuda en doğru tavır, kelâm yöntemine başvurarak Allah hakkında caiz olan ve olmayan şeylerin delilleriyle birlikte sunulmasıdır (Eş'arî, 2012: 182).

2. Gazzâlî ve Halk İçin Zararlı Bir İlim Olarak ‘Kelâm’

Eş'arî'den yaklaşık iki asır sonra yaşayan ve onun kurucusu olduğu kelâm mektebinin en güçlü temsilcileri arasında sayılan Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İlcâmü'l-'avâm an ilmi'l-keâm* adlı eserinde kelâm ilmini konumlandığı yer pek çok açıdan hocasından farklılık arz etmektedir. “Haşviye mezhebi mensubu câhiller” olarak nitelediği birtakım kimselerin müteşâbih naslarla ilgili teşbih ve tescime varan görüşlerini eleştirmek ve kendilerinin Selef-i sâlihîn’in temsilcileri olmadığını göstermek amacıyla kaleme aldığı bu kısa eserde Gazzâlî, Selef’in müteşâbihler hakkındaki inancını açıklayarak halkı onların sade ve yalın inançlarına uymaya çağırır. Bu sayede sıradan müslümanlar bir taraftan insan biçimci bir tanrı anlayışına düşmekten kendilerini muhafaza ederken diğer taraftan da kelâmcıların benimsediği te’vil ve yorum yoluna saparak içeriğini kavrayamayacakları ağır felsefî tartışmalara dalmaktan ve böylece saf inançlarını bulandırmaktan kurtulmuş olacaklardır. Her ne kadar Gazzâlî eserin mukaddimesinde bu ikinci maksadı yeterince vurguluyor görünmese de gerek eserin *Halkın Kelâm İlminden Uzak Tutulması* şeklinde çevirebileceğimiz başlığı, gerekse genel muhtevası ve soru-cevapların yönü, onun bu noktayı daha önemli gördüğüne işaret etmektedir (Gazzâlî, 2017: 45-46).

Avamdan olan kimselerin içerisinde müteşâbih ifadeler yer alan bir hadisle karşılaşması durumunda “takdîs, tasdik, aczi itiraf, sükût, keff, imsâk, marifet ehline teslim” şeklindeki yedi esasa uygun davranması gerektiğini belirten Gazzâlî, hocası Eş'arî’nin aksine özellikle halkın nazarî meselelere dalmasının doğru olmadığı kanaatini taşır (Gazzâlî, 2017: 49). Müteşâbihler başta olmak üzere itikadî konuları tartışma ve teorik inceleme konusu yapmanın kişinin dinî duygusu üzerinde olumlu etkiler bırakmadığını düşünen Gazzâlî, itikadî meselelerde derinlemesine düşünme ve felsefe yapmayı sadece geniş halk kitleleri için tehlikeli bir uğraş olarak değerlendirmez. Bilakis dünya nimetlerinden yüz çevirip hayatını marifet denizinde yüzebilmeye adanmış zâhitler dışındaki edebiyatçı, dilbilimci, muhaddis, müfessir, fakih ve kelâmcıların tamamı Gazzâlî’ye göre avam (halk) kategorisine dâhildir (Gazzâlî, 2017: 71; Şuayb, 2014: 426).

Gazzâlî'ye göre Hz. Peygamber'in temel görevi insanların ahiret hayatında mutluluğa erişmeleri için gerekli davranışları onlara öğretmektir. Meâdın nasıl olacağı ve onun için nelerin yapılması gerektiği ise tecrübî akılla bilinemez. Bu sebeple peygamberin öğrettiklerini olduğu gibi almak ve bunlarda ilave veya eksiltmede bulunmamak gerekir. Yine Hz. Peygamber, sıradan bir müslümanın (âmmî) ahiret saadeti ve Allah'ın rızasını kazanma yolunda bilmesi gereken her şeyi açıklamış, geriye sonradan tartışılması gereken bir problem bırakmamıştır. Bazı itikadî/nazarî bilgilerin naslarda yer almadığını ancak bunların kelâm ilmi sayesinde bilinir hale geldiğini söylemek doğru değildir. Böyle bir iddia Hz. Peygamber'i bazı dinî hakikatleri gizlemek veya onun ashâbının ileri gelenlerini nübüvvetin maksatlarını idrak edememek ya da bildikleri bazı şeyleri saklamakla itham etmek anlamına gelir (Gazzâlî, 2017: 105-107).

Sahâbe nesli müteşâbih âyet ve hadislerin te'vili başta olmak üzere kelâmî konulara dalmamışlar ve insanları bunlarla ilgilenmeye teşvik etmemişlerdir, aksine bu tür meselelerde konuşup soru soranları engellemişlerdir. Gazzâlî'ye göre şayet bu tür konular dinin bilinmesi gereken esaslarından olsaydı Selef'in (sahâbe ve tâbiîn) gece gündüz bu meseleleri araştırmaya yönelmesi ve çevrelerini de bu hususta yönlendirmeleri gerekirdi (Gazzâlî, 2017: 107-108). Selef'in yolunun hak, onun karşındaki yol ve yöntemlerin (kelâm) bidat olduğunu savunan Gazzâlî, hem avamın bu tür konulara dalmasını hem de âlimlerin onlara bu konuları anlatmasını sünnete aykırı bir tutum olarak değerlendirir (Gazzâlî, 2017: 110). "Size sünnetimi ve hidayet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in sünnetini hatırlatırım, bunlara uyun ve dört elle sarılın. Sonradan çıkarılan şeylere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olun. Zira her yeni çıkarılan şey bir bidattır, her bidat dalalettir (sapkınlık) ve her dalalet de cehennemdedir." (Tirmizî, "İlim" 16; Ebu Dâvud, "Sünnet" 6) şeklindeki hadis rivayetini hatırlatan Gazzâlî, sonradan ortaya çıkan görüş ve yorumların bidat olduğu konusunda buna benzer pek çok ahâd rivayetinin mevcut olduğunu söyler. Tüm bu rivayetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise hadislerde geçen kelâm karşıtı tavrın mütevâtir derecesine ulaştığı anlaşılır (Gazzâlî, 2017: 112).

Gazzâlî, yukarıdaki rivâyet dışında bidat çıkarmanın yasaklandığı, bidatçinin yerildiği, namaz, oruç, hac vb. ibadetlerinin yanı sıra cihat ve adaletinin kabul edilmeyeceği ve kolayca imandan çıkabileceği, bir bidatçinin ölümü üzerine İslâm'ın güçleneceği, bidatçinin yolunda yürüyen kimsenin İslâm'ı yıkmaya yardım etmiş sayılacağı şeklinde kelâm karşıtı Ehl-i hadis düşüncesinin ürünü olarak tarih içerisinde ortaya çıktığı anlaşılan çeşitli rivâyetleri zikreder. Yine Eş'arî'nin "Selef neslinden kelâm karşıtlığına dair herhangi bir rivayet elimize ulaşmamıştır" şeklindeki görüşüne de katılmadığı anlaşılan Gazzâlî, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Ebû Hureyre gibi ashâbın önemli isimlerinden gelen bidatçiler aleyhindeki bir takım görüş ve uygulamaları aktarır (Gazzâlî, 2017: 115).

Eş'arî'nin kelâm ilminin meşruiyetini temellendirmede başvurduğu "Selef nesli ve takipçilerinin amelî meselelerde sonradan ortaya çıkan hususlarla ilgilendiği, bu durumun dinde yeni (bidat) olan her şeyin kötü sayılamayacağını gösterdiği" tarzındaki argümanını bir itiraz olarak ele alan Gazzâlî, bu çerçevede İmam Şâfiî'nin "teravih namazını cemaatle kılmanın bidat-i hasene olduğu" şeklindeki sözünü nakleder. Keza fakihler miras taksimi başta olmak üzere çeşitli fikhî-amelî meseleler hakkında sünnette yer almayan yeni hüküm, kavram ve yöntemler ortaya koymuşlardır. Gazzâlî bu noktada

“bidat-i hasene”den farklı olarak “bidat-i seyyie”nin “Sahâbe neslinin dinî telakkilerini (sünnet-i me'sûre) ortadan kaldıran yeni uygulama veya görüş” şeklinde tanımlanma ihtimalini tartışır. Böyle bir ayırım yapıldığı takdirde, Eş'arî'nin de belirttiği gibi, ilk asırda yaşayan müslümanların inançlarının saflığı dolayısıyla kelâmî tartışma ve te'villere dalmadığı, ancak sonradan şartların değişmesi sebebiyle bu ilme ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Gazzâlî böyle bir ayırımı kabul eder, ancak kelâm bidatinin daha önceki bir sünneti (dinî anlayış) kaldırmadığı, bu sebeple “sünnet-i hasene” türünden sayılması gerektiği şeklindeki yoruma katılmadığını belirtir. Ona göre kelâmî tartışmaların kaldırdığı “kadim sünnet”, Selef neslinden nakledilen akılcılık karşıtı net tutum ve gaybî meselelerle ilgili soru soranların sert bir şekilde kınandığına dair uygulamalardır. Hâlbuki onların fikhî ahkâma dair güncel problemleri ele alıp aralarında tartışmakta bir beis görmediklerine dair rivâyetler bir araya geldiğinde son derece açık bir fotoğraf ortaya çıkmaktadır (Gazzâlî, 2017: 113-114).³

Gazzâlî'ye göre fıkıhçılar doğru bilgi vermek veya doğru bilgiye ulaşmak gibi sahih bir maksatla hareket etmişlerdir. Bu sebeple onların yeni kavram ve tabirler kullanmaları önceden var olmayan yeni görüşler ortaya atmaları yerilmesi gereken bir bidat değildir. Kelâmcılar ise işin doğrusunu araştırmak yerine karşısındakileri susturmayı ve onları mağlup etmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple kelâm yöntemi Selef'in Hz. Peygamber'den öğrendiği din anlayışına (sünnet-i me'sûre) aykırı kötü bir bidattir (Gazzâlî, 2017: 118).

Gazzâlî tabiatı, zekâsı, ilgi ve eğilimleri itibarıyla seçkin bir niteliğe sahip olup (havâs) tüm gayretini mârifetullah'a ulaşmaya adanmış sûfî mizaçlı kimseler dışında kalan sıradan insanların (Gazzâlî, 2017: 98) kelâm ilmini öğrenmesini kafa karıştırıcı ve şüpheye düşürücü bir uğraş olarak değerlendirir. Bunların müteşâbihlerin te'viliyle ilgilenmek yerine namaz kılma, Kur'an okuma ve zikir gibi ibadetlerle meşgul olmaları gerektiğini savunur. Avam ibadatlere yönelmekle kendilerini kelâmî konuları araştırmaktan alı koyamıyorlarsa dil, gramer, matematik, tıp veya fıkıh gibi kelâmı ilgisiz bulunmayan başka bir alana yönelmelidir. Bunu yapamıyorsa çiftçilik ve dokumacılık gibi bir meslekle meşgul olmalı, bu konuda da başarılı değilse, en azından zevk ve sefahate dalarak vakit geçirmelidir. Ona göre cahil bir kimsenin bu şekilde bedenî günahlar işlemesi kelâm öğrenerek dibi görünmeyen mârifetullah denizine dalmaya çalışmasından evladır. Çünkü eğlencenin sonu fâsıklık, cahilin kelâma dalmasının sonu ise şirktir. Cenâb-ı Hak şirki affetmez, ancak bunun dışındaki günahlardan dilediğini affeder (Gazzâlî, 2017: 88-89; Gazzâlî, 2002: 239).

Eş'arî'nin, kelâmcıların dayandığı pek çok akli delilin Kur'an'daki kaynakları olarak gösterdiği âyetler, Gazzâlî'ye göre kelâmî değil, Kur'anî delillerdir ve öncekilerden farklılık arz eder. Bu bakımdan avamın, yaratıcının varlığı ve birliği, Hz. Peygamber'in gerçek peygamber oluşu ve âhiret konusunda Kur'an'da yer alan delilleri öğrenmesine izin verilebilir. Ancak Gazzâlî bu konuda iki ön şart ileri sürer. Bunların ilki Kur'an'daki deliller

³ Gazzâlî *İhyâu ulûmi'd-dîn* adlı eserinde kelâm ilminin kaynağı bakımından bidat olduğu görüşünü sürdürür, ancak kendi dönemine geldiğinde Ehl-i sünnet dışı grupların bidatleriyle mücadele için kelâmın bir araç olarak kullanılabileceğini söyler. Ona göre bu durum fâsîdin fâsîti ile muârazası kabilindendir (Gazzâlî, 2002: 62, 247).

üzerine başka deliller ilave edilmemesi, ikincisi ise bu delillerin yüzeysel bir bakışla ele alınması, üzerinde derin tefekkür ve araştırma yapılmamasıdır. Kur'an'da Allah'ın azamet ve yaratıcılığı ile ilgili beş yüze yakın âyet bulunduğunu kaydeden Gazzâlî, bu âyetlerin halkın Allah'ı tanıması için yeterli olduğunu söyler. Kelâmcıların cevher-araz ilişkisine dayalı hudûs delili ise sıradan insanların zihin dünyasını altüst etmekten başka fayda sağlamaz (Gazzâlî, 2017: 89-91).

“Kur'an'ın sunduğu deliller ile kelâmcıların başvurduğu ve hangi itikadî ilkeye ne şekilde delalet ettiğini açıkladığı deliller arasında ne fark vardır? Kur'anî delillerin halka öğretilip kelâmî delillerin yasaklanmasının mantığı nedir? Sonuçta her ikisi de akıl ve düşünmeyle anlaşılmıyor mu? Sıradan insanlar için ya akıl yürütme (nazar) kapısı tümüyle açılmalı ya da bu kapı en baştan kapatılarak kendilerinden delilsiz olarak taklide yönelmeleri istenmelidir” şeklindeki itirazı değerlendiren Gazzâlî, felsefecilere benzer bir biçimde aklı delilleri kendi içinde sınıflandırır. Ona göre aklî deliller derin düşünce ve inceleme gerektirenler (dakîk) ve ilk bakışta kolayca anlaşılacak derecede açık olanlar (celî) şeklinde iki kısma ayrılır. Bu ikinci kısmı anlama noktasında bütün insanlar ortaktır. Dolayısıyla halktan olanların herhangi bir inceleme ve araştırma gerektirmeksizin anlaşılan bedîhî delilleri öğrenmesinde bir sakınca yoktur. İkinci tür rasyonel deliller ise sıradan insanların düşünme ve anlama kapasitesini aşmaktadır. Bu bakımdan Kur'an'ın delilleri “gıda” gibi bütün insanlar için gerekli ve faydalıdır. Kelâmın delilleri ise “ilaç” gibidir. Bazı hasta kimselere iyi gelse de çoğunluk için zararlıdır. Bir başka örneğe göre Kur'anî deliller su veya süt gibi hem süt çocukları hem de yetişkinler için uygun sıvı gıdalara benzemektedir. Diğer aklî deliller ise ekmek veya et gibi katı gıdalara benzer. Bunlar bazı kimselere fayda sağlarken bazı kimselerde rahatsızlığa sebep olabilmektedir. Süt çocuklarının bu tür gıdaları tüketmesi ise onların ölümüne sebep olur (Gazzâlî, 2017: 64, 93).

İman kavramını “bir şeye bulunduğu hal üzere kesin bir inançla inanmak (itikad/tasdik)” şeklinde tanımlayan Gazzâlî, dinin insanlardan beklentisinin, inanılması gereken hakikatlere gerçekte nasılsalar öylece inanıp tasdik etmeleri olduğu söyler. Böyle bir inanca ulaşmanın farklı yol veya dereceleri bulunmaktadır. Bunların en üstün ve değerli olanı burhânî (hakikî) delile dayalı olan imandır. İkincisi kelâmcıların müsellemtattan hareket eden formel (resmî) delillerine dayalı imandır. Üçüncü tür iman veya tasdik, insanların günlük hayattan aşına oldukları öncüller üzerine kurulan hatâbî (iknâî) delillere dayanır. Sade bir düşünüşe sahip, önyargı taşımayan ve aksi bir inanca bağlı bulunmayan herkes bu tür deliller sayesinde kolayca ikna olur. Gazzâlî'ye göre Kur'an'ın delillerinin çoğunluğu bu türdür. Bunun dışında bir diğer inanma biçimi de baba veya öğretmen gibi bilgiyi nakleden kimseye duyulan itimat dolayısıyla oluşan tasdiktir. Ayrıca insanlar hiçbir delile dayanmaksızın sırf “taklide” bağlı olarak ya da psikolojik açıdan öyle inanmak

istedikleri için de inanmış olabilirler.⁴ Eserinde sıradan müslüman ile bir yahudinin inancını da karşılaştıran Gazzâlî, sonuç olarak imanda önemli olan şeyin hakikate her nasılsa öylece inanıp inanmamak olduğunu söyler. Ona göre inandığınız şey gerçeğe uygun olduktan sonra bu inanca hangi delille ulaştığınızın hiçbir değeri yoktur. Önemli olan her bireye kendi entelektüel kapasitesine uygun delillerin sunulmasıdır. Avama kelâmî delilleri öğretmeye çalışmak ise henüz yeni doğmuş bebeğe et yedirmek gibidir. Bu çaba onların inancını güçlendirmeyeceği gibi aksine saf inançlarını bozacak ve halk arasında zihni buhrana sebebiyet verecektir (Gazzâlî, 2017: 148-, 156).

Sonuç

Ehl-i sünnet kelâm düşüncesini inşâ ederek bu düşüncenin merkez coğrafyalarda yaygınlaşması için çalışan Eş'arî'nin kelâm tasavvuru ile yaşadığı dönemde dinî ilimleri yeniden şekillendirme çabası güden Gazzâlî'nin kelâma bakışı arasında hem bu ilmin yöntemi hem de önemi ve gayesi bakımından ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle kelâm ilminin meşru ve gerekli olduğunu savunan Eş'arî'ye göre gerek Hz. Peygamber gerekse sahâbe nesli, inanç esaslarının aklî delillerle temellendirilmesini kötü gören bir tavır içerisinde olmamış ve yine böyle bir yöntem aleyhinde görüş beyan etmemiştir. Ehl-i hadis'in zaman içerisinde biriktirdiği kelâm aleyhindeki pek çok rivâyete eserinde yer veren Gazzâlî'ye göre ise Hz. Peygamber ve ashâbın ileri gelenleri inançla ilgili meseleleri bir problem haline getiren rasyonel tartışma biçimini onaylamamışlardır. Onlar müteşâbih (gaybî) meseleler hakkında nasların bildirdikleri üzerine daha açık ve detaylı bilgi talebinde bulunanları sert bir biçimde tenkit ederek ümmet içinde böyle bir kapının aralanmasına engel olmuşlardır.

Kelâm ilminin tartışma yönteminin özü itibarıyla Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandığını savunan Eş'arî, özellikle nasların gayr-ı müslim muhataplarıyla olan ilişkisinde aklî delillere dayandığını vurgular. Müslüman toplumun teşekkülünde rasyonel argümanların önemini göz ardı etme taraftarı olan Gazzâlî ise çevresindeki herkesin zaten iman etmiş olduğu gerçeğinden hareketle inancı sonradan geliştirilen delillerle teyide çalışmanın gereksiz bir uğraş olduğu kanaatindedir. Ona göre Kur'an'ın sunduğu hatâbî-iknâî deliller insanların çoğunluğu için yeterlidir. Bu bağlamda imanın psiko-sosyal yönüne dikkat çeken Gazzâlî, halk seviyesinde taklidî imanı yeterli görür. İlk müslümanların taklide dayalı olarak iman etmediğini düşünen Eş'arî ise aksine Kur'an ile başlayan mâkul olana inanma sürecinin devam ettiği, şüpheler ve sorular arttıkça aklî delil ve açıklamaların da artması gerektiği kanaatindedir.

Eş'arî inançla ilgili konularda soru sormayı ve bu sorulara karşı çeşitli cevaplar üretmeyi tabîi ve insanî bir tavır olarak değerlendirmektedir. Yine o, rasyonel düşüncenin

⁴ Gazzâlî benzer şekilde *el-İktisâd*'da en önemli ve herkes için en gerekli ilmin fıkıh olduğunu belirtir. Ona göre dinin aslı kelâm değil, doğru inanç ve kesin tasdiktir. Bu ise çoğunlukla taklit ile gerçekleşir. O halde burhâna veya cedelin (kelâm) dakik delillerine nadiren ihtiyaç duyulur (Gazzâlî, 1994: 34).

keyfiyet bakımından aynı olduğunu ancak kemiyet bakımından değiştiğini savunmaktadır. Halkın metafizik düşünceye yönelmesini zihnî bir hastalık olarak değerlendiren Gazzâlî'de ise beşerî düşünce farklı mertebelerde farklı mahiyetler taşır. Dolayısıyla bir mertebede bulunan kimsenin diğerine intikali söz konusu değildir. Avama düşen gündelik bir akıl yürütmeyle ya da taklide dayalı olarak inanmaktır.

Sonuç olarak Eş'arî, Selefi düşüncenin hilafına sünnî gelenek içerisinde aklî yöntemi benimsemenin kaçınılmaz bir durum olduğunu savunmaktadır. Kelâm akılcılığının halka teşmil edilemeyeceğini savunan Gazzâlî ise avam seviyesinde kelâm öncesi döneme referansta bulunur. Onun fizikten astronomiye kadar İslâm toplumundaki sıradan bireylerin rasyonel düşünceyle ilişki kurabilmesinin yegâne yolu olan kelâm ilmini oldukça dar bir alana hapseden bu yaklaşımının mezhepsel ayrışmaları ortadan kaldırıp görelî bir istikrar sağladığı düşünülebilir. Ne var ki, Gazzâlî'nin bu tavrı halk ile ulemâ arasındaki fikrî boşluğu derinleştirmiş, kelâm halk için yapılan bir ilim olmaktan çıkarak meşşâî felsefe ile boy ölçüşmenin bir zemini haline gelmiştir. Sünnî kelâm hareketi sayesinde akıl (kültür/medeniyet) ile nakil (dîn) arasında bir uzlaşî tesis edilmeye çalışılırken Gazzâlî sonrası akıl karşıtı katı selefi tutum kültürel gelişimin önünde ciddi bir engel olarak toplumsal etki alanı her geçen genişletmiş görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, A. (2014). Müslüman Zihninin İnşasında Kelâm İlminin Önemi ve Yeri. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5/1), 9-31.
- Çelebi, İlyas-Güdekli, H. Nebi (2014). “Kelâm İlminin Teşekkülü ve Diğer İslâmî İlimlerle İlişkisi. *İslâmî İlimlerde Metodoloji/ Usûl-V Temel İslâm İlimlerinin Ortaya Çıkışı ve Birbirleriyle İlişkileri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı 18-19 Ocak 2014*, 2014, 369-416.
- Eş'arî, E. (2012). *Risâle fî İstihşâni'l-havz fî İlmi'l-kelâm*. M. S. el-Celyend (Tahkik). Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-turâs. 169-184.
- Eş'arî, E. (2012). *Usûlü Ebli's-sünne ve'l-Cemâa*. M. S. el-Celyend (Tahkik). Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-turâs. 97-168.
- Eş'arî, E. (2019). *Eş'arî Kelâmı: el-Lüma' fî'r-red alâ ebli'z-zeyğ ve'l-bida'*. K. A. Mavil, H. Yağlı Mavil (Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Frank, Richard MacDonough. (1988). “al-Ash'arî's Kitâb al-Hathth ala'l-Bahth”. *MIDEO*. Cilt. XVIII, 83-51.
- Gazzâlî, E. H. (1994). *el-İktisâd fî'l-i'tikâd*. M. F. Cebir (Tahkik), Dimeşk: Dâru'l-hikme.
- Gazzâlî, E. H. (2002). *İhyâu ulûmi'd-dîn*. A. Serdaroglu (Çev.). Cilt: 1. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gazzâlî, E. H. (2017). *İlcâmü'l-'Avâm an İlmi'l-Kelâm*. Komisyon (Tahkik). Beyrut: Dâru'l-Minhâc.
- İbn Ebî Ya'lâ. (1999). *Tabakâtü'l-Hanâbile*. Abdurrahman b. Süleyman b. el-Useymin (Tahkik). Riyad: el-Emânetü'l-âmmе li'l-ihtilâf. Cilt: III.
- Kesgin, S. (2016). “(Hastalıkta) Bulaşıcılık Yoktur” Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13/26), 83-120.
- Macit, N. (1994). Eş'arî'nin İlm-i Kelâm Müdafaası. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1/1), 91-125.
- Mavil, K. A. (2018). Eş'arî'nin el-Lüma'ında Sünnî Kelâmın İnşası. *V. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Eş'arîlik-*, M. Aykaç v.dğr. (Edit.). Cilt: 1, 648-657.
- Özervarlı, M. S. (2013). Zemmü'l-Kelâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 44, 240-242.
- Şuayb, F. (2014). Gazzâlî'nin Kelâm Hakkında Son Sözü. S. Kaya, M. Çiftçi (Çev.). *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi*, (12/2), 435-454.
- Yavuz, Y. Ş. (1983). *Kur'ân-ı Kerîm'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları.

Ergenlerin Merhamet Duygusu ve Bazı Değişkenlerin Etkisinin İncelenmesi*Analysing the Effects of Some Variables on Adolescents' Feelings of Compassion*

Cüneyt Altan Altay
Mervenaz Çevik
Sude Balkesen

Abstract

It is thought that there is an innate link between emotions and behavior. Compassion has begun to withdraw from every aspect of life with a surprising momentum, when today's society need it most. It is sad as well as thought-provoking to see that this precious emotion is replaced with negative emotions such as violence, anger and bullying that are never approved by the shared wisdom of human beings. Adolescence is when emotions in an individual play the most dominant role. In this study, it was aimed to examine the levels of compassion of adolescent students and the factors affecting this. The sample group of the research consists of a total of 247 students studying at the prep and 9th grade in the project schools (Science High School, Social Sciences High School and Anatolian High School) in Keçiören district of Ankara province. "Compassion Fatigue Scale" and "Personal Information Form" were prepared researchers used as data collection tools. At the end of the study, it was determined that school types have

Özet

Duygular ve davranış arasında doğuştan gelen bir bağlantının var olduğu düşünülmektedir. Merhamet duygusu, günümüz toplumlarının en çok ihtiyacı olduğu zamanda, şaşırtıcı bir ivme ile hayatın her alanından çekilmeye başlamıştır. Bu kıymetli duygudan boşalan yeri, şiddet, öfke ve zorbalık gibi insanoğlunun ortak aklı tarafından asla tasvip edilmeyen olumsuz duyguların doldurduğunu görmek üzücü olduğu kadar düşündürücü bir durumdur. Bir bireydeki duyguların en baskın rol oynadığı zaman ise ergenlik çağıdır. Bu çalışmada ergenlik dönemi öğrencilerinin merhamet duygusu düzeyleri ve buna etki eden faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu Ankara ili Keçiören ilçesindeki proje okullarında (Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi ve Anadolu Lisesi) hazırlık ve 9. sınıflarında öğrenim gören toplamda 247 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Merhamet Yorgunluğu Ölçeği” ve araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırma sonunda okul

a significant effect on students' feelings of compassion. It was determined that the blood type of the students, the time they devoted to sports activities, the number of nutritional meals and their parents' education status did not have any effect on the sense of compassion.

Keywords: Adolescent, Compassion, Emotion, High School, Students.

türlerinin öğrencilerin merhamet duygularına anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin kan grubunun, sportif faaliyete ayırdıkları zamanın, beslenme öğün sayılarının ve anne-baba eğitim durumlarının merhamet duygusu üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, Merhamet, Duygusu, Lise, Öğrencileri.

Giriş

Psikoloji alanında yapılan çalışmaların son dönemde uzandığı konulara bakıldığında bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren pozitif psikoloji yaklaşımı bu çeşitliliğin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yaklaşımın temel ilgi alanları; affetme, alçakgönüllülük, iyilik, yardımseverlik gibi erdemlerdir. Bu erdemlerden birisi de kuşkusuz merhamet duygusudur. Merhamet kavramı, teoloji, felsefe, sosyoloji gibi birçok alanda kendinden bahsettiren, özü itibariyle literatürde yerini alan ve modern hayat içerisinde ihtiyaç duyulan bir kavram olarak kendinden bahsettirmektedir. Bu bağlamda merhametin kültür içerisindeki yeri ve etkinliği önem kazanmaktadır. Söz konusu kavramın ilk felsefi ele alınışı Antik Yunan dönemine kadar uzanır. Aristoteles'in duygularla ilgili düşüncelerini ifade ettiği 'Retorik' eserinde merhamet duygusunun irdelendiği bilinmektedir. Ancak pozitif psikoloji biliminde sıklıkla kullanılan merhamet, akademik çalışmalara konu olması açısından ihmal edilmiş bir duygu çeşidi olarak gözükmemektedir. Hakkında yapılan çalışmaların azlığı bu durumun kanıtı niteliğindedir. Ayrıca psikoloji alanının duyguyu anlama, erdem oluşturma ve iyi yaşamın ne olduğuna cevap verme noktasında geç kaldığı ifade edilmektedir (Seligman, 2007). Merhamet olgusunun yapısından kaynaklanan karışıklık ve öz anlayış, empati gibi kavramlarla benzerliği ve ölçümünde yaşanan sıkıntılar da merhamet üzerine yapılan çalışmaların sınırlı kalmasına zemin hazırladığı düşünülebilir (İşgör, 2017). Ayrıca merhametin bir düşünce yapısı ve gelenek tarafından belirlenen tüm sınırları aşan bir davranış tarzı olduğu ifade edilmektedir. Aristoteles merhameti 'yıkıcı veya acı verici bir kötülüğün, bunu hak etmemiş bir kişinin başına geldiğini gördüğümüzde, bizim ya da bir arkadaşımızın da başına gelebileceğini, dahası bunun çok yakında olabileceğini beklediğimizde duyduğumuz acı hissi' olarak tanımlamıştır. S. Zweig ise merhameti duygusal ve yaratıcı olarak ikiye ayırmakta; duygusal ve zayıf merhametin ruhun yabancı bir acıya yönelik kendini savunma içgüdüğü olduğunu, asıl değerli olanın ise merhamet olduğunu ve bu tür merhametin sabırla acıyı paylaşarak gücünün son damlasına kadar kullanılması gereken bir duygu olarak ifade etmiştir. Ayrıca bu duyguyu yerinde harcamasını bilmeyenlerin uzak durması gereken bir duygu çeşidi olarak ifade etmektedir (Zweig, 2013). Merhamet tanımları dikkate alındığında empati

merhamet duygusunun önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Nitekim başkasının acısını hissetme, duyarlı davranma merhamet duygusunun besleyici unsurlardır. Ayrıca bu duyguların en baskın olduğu döneme ergenlik çağı denilebilir. Ergenlik çağındaki gençlerin duygusal gelişimi ve değişimi konusunda dikkat çeken ilk noktanın, duyguların yoğunluğundaki artış ve istikrarsızlık olduğunu söylemek mümkündür. Merhamet duygusunun olumlu yönde geliştirilmeye çalışılması dünyayı daha önemli bir yer kılma adına büyük bir önem taşır. Merhamet duygusunun bu dönemde artmaya ve azalmaya son derece müsait bir yapıda olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Merhamet duygusuna en fazla etki eden bu dönemde ergenlik çağındaki bireylerin sosyal çevresi, aile ortamı ve sosyal medyada geçirdiği zaman bu duygu üzerinde olumlu ve ya olumsuz bir etki bırakabilir. Yaptığımız bu çalışmada özellikle ergenlik çağındaki gençlerin merhamet duygusuna dikkat çekmeye ve daha yaşanılabilir bir dünyanın gençlerle mümkün olabileceğini göstermeye çalıştık.

Amaç

Ergenlik dönemindeki bireylerin davranış eğilimlerinde merhamet duygusunun etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir rol oynar. Merhamet duygusunun nedenlerini açıklayan pek çok yaklaşım ve araştırmanın yanı sıra bu duygunun nasıl artırılacağı üzerine de çok sayıda çalışma yapılmıştır (Akın, 2018; Ay,2013). Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, merhamet duygusunun gittikçe azaldığı toplumda bazı değişkenlerin merhamet duygusuna etkisini tespit etmek ve proje okullarında eğitim gören ergenlik çağındaki öğrencilerin merhamet duygu düzeylerini belirlemek olmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Yaptığımız bu proje tarama modellenli inceleme çalışmasıdır. Araştırmamızın modeli, birden çok faktörün etkisi incelendiği için çok faktörlü inceleme modeli olarak ta ifade edilebilir.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenin Ankara ilindeki hazırlık ve 9. sınıfta öğrenim gören Anadolu lisesi, fen lisesi ve sosyal bilimler lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubumuz ise bu okullarda hazırlık ve 9. Sınıfında öğrenim gören ergenlik çağındaki 247 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak merhamet ölçeği kullanılmıştır. Öğrencilerin daha sağlıklı bir anket cevaplaması yapabilmesi için isim belirtmemeleri rica edilmiştir ve tarafımızca uygun görülen 25 dakika cevaplama süresi uygun görülmüştür. Merhamet ölçeği, bireylerin merhamet duygusu düzeylerinin belirlenmesi için Pommier (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bu anket Akdeniz ve Deniz (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Merhamet ölçeği sevecenlik, Umursamazlık, Paylaşımların Bilincinde Olma, Bağlantısızlık, Bilinçli Farkındalık ve İlişki Kesme olmak üzere altı alt boyuttan oluşmuştur. Likert tipi beş uygunluk derecelendirmesine sahiptir. Madde analizi sonuçlarına göre maddelerin faktör yük değerleri 32 ile 57 arasında değişmektedir. Madde analizine ilişkin bu sonuçlar ölçek maddelerinin ölçeği temsil güçlerinin yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçek 24

maddeden oluşmaktadır. İç tutarlık güvenirlik katsayıları alt boyutlar için .57 ile .77 arasında değişmektedir. Ölçeğin tümü için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Bizim projemizde ise ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,79 şeklinde bulunmuştur. Ölçüt bağıntılı geçerliliği ve yapı geçerliliği kabul edilebilir uyum değerlerinde olduğu tespit edilmiştir (Deniz ve Akdeniz, 2017).

Kullandığımız bu merhamet ölçeğinin yanı sıra tarafımızca hazırlanan, merhamet düzeyine etki edebileceğini düşündüğümüz 9 maddeden oluşan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Projenin uygulanması sonucunda elde edilen verilerinin analizinde Shapiro-Wilk, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Scheffe tekniği uygulanmış sonuçlar aşağıda verilmiştir.

İlk olarak projede anketten elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır.

Tablo 1. Normal dağılımı gösteren Shapiro-Wilk testi sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
top	,091	247	,000	,966	247	,000

247 öğrencinin örneklem olarak yer aldığı araştırmada Shapiro-Wilk sonucunda verilerin homojen dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p<.05$). Bu sonuçla araştırmada parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Okul Türlerinin Merhamet Düzeyine Etkisi

Öğrencilerin öğrenim gördüğü okul türlerine göre merhamet düzeylerinin araştırıldığı çalışmada elde edilen verilerin istatistiği yapılmıştır. Farklı okullarda öğrenim gören öğrencilerin merhamet düzeylerinden almış oldukları okul puanları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Proje okulların da öğrenim gören öğrencilerin okul türlerine göre merhamet düzeyleri

Okul türü	Öğrenci Sayısı	Ortalama puanlar
Anadolu lisesi	84	97,8
Fen Lisesi	83	96,8
Sosyal Bilimler Lisesi	80	100,9
Toplam	247	

Tablodan farklı proje okullarında öğrenim gören öğrencilerin merhamet düzeylerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılığın anlamlı olup olmadığının belirlenmesini için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 2. Okul türlerinin merhamet düzeylerine etkisini belirlemede tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Sig.
Gruplar arası	759,425	2	379,713	4,105	,018
Gruplar içi	22568,275	244	92,493		
Toplam	23327,700	246			

Analiz sonuçlarından öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türünün merhamet düzeylerine etkisi anlamlı bulunmuştur ($F_{(2-244)} = 4,105$; $p < .05$). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna Scheffe testi sonuçlarıyla ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 3. Okul türleri arasındaki farklılıklar

Okul türü(i)	Okul türü (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	P
Anadolu lisesi	Fen lisesi	,99039	1,48845	,802
	Sosyal Bilimler Lisesi	-3,15238	1,50242	,113
Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	-,99039	1,48845	,802
	Sosyal Bilimler Lisesi	-4,14277*	1,50683	,024

Sosyal Bilimler Lisesi	Anadolu Lisesi	3,15238	1,50242	,113
	Fen Lisesi	4,14277*	1,50683	,024

Analiz sonuçlarından sosyal bilimler lisesinde öğrenim gören öğrencilerin merhamet düzeylerinin fen lisesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuca göre sosyal bilimler lisesinde öğrenim gören öğrencilerin merhamet düzeylerinin fen lisesi öğrencilerinde daha yüksek olduğu söylenebilir.

Kan Gruplarının Merhamet Düzeyine Etkisi

Kan gruplarının öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin araştırıldığı projede farklı kan gruplarının merhamet düzeyleri dağılımı aşağıda verilmiştir

Tablo 4. Kan gruplarına sayılarının öğrencilerin merhamet düzeylerine göre dağılımı

Kan grubu	Öğrenci sayısı	Merhamet düzeyleri ortalaması
0	57	99,2632
A	84	98,1310
B	26	99,3846
AB	20	95,0000
Total	187	98,3155

Tablodan AB kan grubuna sahip olan öğrencilerin merhamet düzeylerinin ortalamasının düşük olduğu, 0 grubu öğrencilerin merhamet düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 5. Kan gruplarının merhamet düzeylerine etkisi tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplar arası	303,619	3	101,206	1,109	,347
Gruplar içi	16696,766	183	91,239		
Toplam	17000,385	186			

Kan gruplarının öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin araştırıldığı projede farklı kan gruplarının öğrencilerin merhamet düzeylerine anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir ($F_{(2-244)} = 1,109$; $p > .05$). Bu sonuçla kan grubu değişkeninin öğrencilerin merhamet düzeyine etkisinin olmadığı söylenebilir.

Spor Yapma Süresinin Merhamet Düzeyine Etkisi

Spor yapma sürelerinin öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin araştırıldığı projede spor yapma süresinin öğrencilerin merhamet düzeylerine göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin spor yapma sürelerinin merhamet düzeylerine göre dağılımı

Günlük spor yapma süresi	Öğrenci sayısı	Ortalama
0-1 saat	138	97,6304
1-2 saat	84	99,0119
2-3 saat	17	100,6471
Tablonun devamı		
3 saat üzeri	8	103,1250
Total	247	98,4858

Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin spor yapma sürelerinin artmasıyla merhamet düzeylerinin de yükseldiği görülmektedir. Tablodan 3 saatin üzerinde spor yapan öğrencilerin merhamet düzeylerinin diğerlerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu farkın anlamlı olup olmadığının araştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 7. Spor yapma süresinin merhamet düzeylerine etkisi tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	Sig.
Gruplar arası	375,803	3	125,268	1,326	,266
Gruplar içi	22951,898	243	94,452		
Toplam	23327,700	246			

Spor yapma sürelerinin öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin araştırıldığı projede spor yapma süresinin öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisi anlamlı bulunmamıştır ($F_{(3-243)} = 1,326$, $p > .01$). Bu sonuca göre spor yapma sürelerinin öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin olmadığı söylenebilir.

Beslenmedeki Öğün Sayısının Merhamet Düzeylerine Etkisi

Beslenmedeki öğün sayısının öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin araştırıldığı projede beslenme öğün sayısının öğrencilerin merhamet düzeylerine göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. Beslenmedeki öğün sayısının merhamet düzeylerine göre dağılımı

Beslenme öğün sayısı	Öğrenci sayısı	Ortalama
2 öğün	41	100,8780
3 öğün	143	97,7063
3ten fazla öğün	63	98,6984
Total	247	98,4858

Beslenme öğünü ile ortalamalar arasındaki farka bakıldığında öğün sayısının azalmasıyla merhamet düzeyinin yükseldiği fark edilmektedir. Bu sonucun anlamlı olup olmadığının belirlenmesinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 9. Beslenme öğün sayısının merhamet düzeylerine etkisini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplar arası	324,376	2	162,188	1,720	,181
Gruplar içi	23003,324	244	94,276		
Toplam	23327,700	246			

Beslenmedeki öğün sayısının öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin araştırıldığı projede beslenme öğün sayısının öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisi anlamlı bulunmamıştır ($F_{(3-243)} = 1,720$ $p > .01$). Bu sonuca göre beslenme öğün sayısının öğrencilerin merhamet düzeylerine etkisinin olmadığı söylenebilir

Sonuç ve Tartışma

Projede okul türlerinin öğrencilerin merhamet düzeyine etkisi araştırılmış ve okul türlerinin öğrencilerin merhamet düzeyine etkisinin okul türleri arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Farklılık sosyal bilimler lisesi lehine anlamlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu sonuçla sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin fen lisesi öğrencilerine oranla merhamet düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin merhamet düzeyleri Anadolu lisesi öğrencilerin merhamet düzeyleri ortalamasından da yüksek bulunmuştur.

Bu araştırmanın sonucunun nedeni ise okul başarı düzeyinin artışıyla ters orantılı olarak artan veya azalan sosyal ilişki durumu olarak düşünülebilir. Birey akademik başarı konusunda kendini geliştirdikçe, farkında olmadan bu durum sosyal iletişim düzeyini de olumsuz yönde etkileyebilir. Sosyal iletişim düzeyi olumsuz yönde azalan bir bireyin çevresindeki insanların duygularını paylaşamaması ile beraber, merhametin temel unsurlarından birisi olan empati duygusunun yok olması veya azalması gözlemlenebilir. Bu duygunun yok olmaması veya azalmaması için akademik başarı düzeyi yüksek olan okullarda sosyal etkinliğe ve sosyal aktiviteye ayrılan zaman arttırılabilir.

Sportif faaliyet, kişinin anne-baba eğitim durumu ve kan grubu gibi değişkenlerin ise merhamet duygusuna herhangi bir etkisinin olmadığını tespit ettik. Alanyazı incelemesinde bu yönde örtüşen veya örtüşmeyen herhangi bir sonuca rastlanılamadı. Bu nedenle yaptığımız çalışmanın farklı araştırmacılar tarafından daha detaylı ve derinlemesine incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Öneriler

Bu projede kişinin okul türü, kan grubu, günlük olarak beslendiği öğün sayısı, anne-baba eğitim durumu gibi değişkenlerin merhamet üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda merhamet duygusu üzerine etkisi olan en büyük faktör okul türü olarak gösterilebilir. Bu araştırmanın sonucu kapsamında aslında merhamet duygusunun kişinin kendi davranışları ve eğilimine göre şekillendiği söylenebilir. Bir kişinin merhamet duygusu düzeyi artırılmak isteniyorsa kişinin insanlarla olan iletişim düzeyi arttırılmalıdır ki empati düzeyi artsın. Empati duygusu kazanan bir bireyin, empati duygusunun merhamet duygusunun temel unsuru olmasından dolayı merhamet duygusu düzeyi artacağı gözlemlenebilir.

Bunun yanında toplumsal değerlere önem verilmenin gerekli olduğu günümüzde geçmişten bu yana insanlara örnek olmuş kişilerin merhamet duygularını ortaya çıkaran çalışmaların okullarda yapılması önerilir.

KAYNAKÇA

Akın,Ş. H. 2018. Merhamet Kavramı ve Schopenhauer'in Merhamet Yaklaşımının Değerlendirilerek Farklı Düşünürlerin Görüşleriyle Karşılaştırılması. Türkiye Biyoetik Dergisi, 126-131.

Ay, V. 2013. Nietzsche'de 'Merhamet' Kavramının Yeniden Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Programı

Hacıkeleşoğlu, H. ,Kartopu,S.(2017). Merhamet ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. The Journal of Happiness & Well-Being,59.

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=merhamet%20etmek>

İşgör, İ .(2017). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi oluş düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi.Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi , 6 (1) , 494-508 .

Kandemir,M.Y.,(1993),Örneklerle İslam Ahlakı,6.Baskı,İstanbul:Nesil Yayınları

Koç, M . (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 1 (17) , 23.

Seligman, M. (2007), Gerçek Mutluluk, (Çev: Semra Kurt Akbaş), Ankara: Hyb Basım Yayın.Seligman, M. (2007), Gerçek Mutluluk, (Çev: Semra Kurt Akbaş), Ankara: Hyb Basım Yayın tdk.gov.tr

Zweig, S. (2013). Merhamet (Çev: Deniz Banoğlu), İstanbul: Yordam Kitap.

EKLER

3.ICHUS

Ek 1.Merhamet Ölçeği

	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık Sık	Her Zaman
1. İnsanlar benim karşımda ağladıklarında genellikle hiçbir şey hissetmem.	1	2	3	4	5
2. Bazen insanlar kendi problemlerinden bahsettiklerinde, umurumda değilmiş gibi hissederim.	1	2	3	4	5
3. Kendimi acı çeken insanlara karşı duygusal olarak yakın hissetmem.	1	2	3	4	5
4. İnsanlar benimle konuşurken, onlara tüm dikkatimi veririm.	1	2	3	4	5
5. İnsanlar bana üzüntülerini anlattıkları zaman kendimi onlardan uzaklaşmış hissederim.	1	2	3	4	5
6. Birisi zor bir duruma düştüğünde ona yardım etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
7. İnsanlar bana dertlerini anlattıklarında çoğunlukla duymazdan gelirim.	1	2	3	4	5
8. Zor zamanlarında insanların yanında bulunmayı severim.	1	2	3	4	5
9. Bana hiçbir şey söylemeseler bile insanların üzgün olduklarını fark ederim.	1	2	3	4	5
10. İnsanlar üzgün olduklarında, onlarla yakınlık kuramam gibi gelir.	1	2	3	4	5
11. Herkes bazen kendini kötü hisseder, bu insan olmanın bir parçasıdır.	1	2	3	4	5
12. İnsanlar çöktün olduklarında, bazen onlardan soğuduğumu hissederim.	1	2	3	4	5
13. İnsanlar bana sorunlarını anlattıklarında, onları sabırla dinlerim.	1	2	3	4	5
14. Diğer insanların sorunlarının beni ilgilendirmediğini düşünürüm.	1	2	3	4	5
15. Tüm insanların zayıf yönleri olduğunu ve kimsenin mükemmel olmadığını kabullenmek önemlidir.	1	2	3	4	5
16. İnsanlar mutsuz olduğunda onların yardımına koşarım.	1	2	3	4	5
17. Başkalarıyla farklılıklarına rağmen herkesin acıyı tıpkı benim gibi hissettiğini bilirim.	1	2	3	4	5
18. İnsanlar sıkıntılı olduklarında, onlarla genellikle başkalarının ilgilenmesini isterim.	1	2	3	4	5
19. Başkalarının sorunlarıyla ilgili pek fazla düşünmem.	1	2	3	4	5
20. Acı çekmek tüm insanlar için ortak bir yaşıntıdır.	1	2	3	4	5
21. İnsanlar bana sıkıntılarını anlattıklarında, objektif bir tutum takınmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
22. İnsanlar ıstırap çekerken, onlarla iletişim kuramam.	1	2	3	4	5
23. Çok acı çeken insanlardan uzak durmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
24. İnsanlar üzgün olduklarında, onları rahatlatmaya çalışırım.	1	2	3	4	5

Kişisel Bilgi Formu

Bu formun amacı beslenme düzeninin ve diğer faktörlerin merhamet duygusuna olan etkisini araştırmaktır. Formda vereceğiniz cevapların ders notlarınız üzerinde herhangi bir etkisi olmamaktadır.

Sınıf:

Yaş:

Kan Grubu:

Spor İçin Ayrılan Zaman (Günlük):

a) 0-1 saat b) 1-2 saat c) 2-3 saat d) 3 saat ve daha fazla

İnternette harcanan zaman (Günlük):

a) 0-1 saat b) 1-2 saat c) 2-3 saat d) 3 saat ve daha fazla

Sofrada Özel Olarak Bulunmasını İstedığı Besinler:

Günde Beslendiği Öğün Sayısı:

a) 1 b) 2 c) 3 d) 3 ve daha fazla

Anne-Baba Eğitim Durumu:

Anne: a) ilkokul b) ortaokul c) lise d) üniversite e) yüksek lisans ve üstü

Baba: a) ilkokul b) ortaokul c) lise d) üniversite e) yüksek lisans ve üstü

----- Orijinal mesaj -----

Kimden: cüneyt altay <altanaltay2001@hotmail.com>

Tarih: 13.12.2019 20:43 (GMT+03:00)

Alıcı: seherakdenizpdr@hotmail.com, cüneyt altay <altanaltay2001@hotmail.com>

Konu: merhamet ölçeği

Hocam iyi çalışmalar,

Keçiören Sosyal Bilimler Lisesi olarak 2204 TUBİTAK LİSELER ARASI YARIŞMADA " Lise Öğrencilerinin Merhamet Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi" isimli proje ile yer almak istemekteyiz. Bu amaçla Türkçeye uyarlamış olduğunuz Merhamet Ölçeğini kullanmak istiyoruz. Size de atıfta bulunarak Türkçeye uyarlamış olduğunuz ölçeği kullanmak için sizden izin istiyoruz.

Şimdiden teşekkür eder iyi çalışmalar dilerim.

Dr. Cüneyt Altan ALTAY

Hocam merhaba, ölçeği biz üniversite öğrencileri üzerine uyarladık, cronbach alfa değerlerine bakarak kullanmanızı öneririm, dosya ekte, iyi çalışmalar dilerim.

Prof. Dr. M. Engin Deniz

Yıldız Technical University

Faculty of Education

Department of Guidance and Psychological Counseling

Davutpaşa/İstanbul

Yıldız Teknik Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Davutpaşa-İstanbul

3. ICHUS

15 Years Since Accession Negotiations Started! How has the European Union Broken Turkey's Motivation for Membership?

Katılım Müzakerelerinin Başlamasının Ardından Geçen 15 Yıl: Avrupa Birliği Türkiye'nin Üyelik Motivasyonunu Nasıl Kırdı?

Uğur Burç Yıldız¹

Abstract

After Turkey was declared as a candidate country in the European Council's Helsinki Summit of 1999, the Turkish governments made significant democratization reforms to start accession negotiations with the European Union. Eventually, on October 3, 2005, the European Union decided to start accession negotiations with Turkey. Fifteen years have passed since the start of accession negotiations between the sides. However, only 16 of 35 chapters have been opened for negotiations and one provisionally closed. This article explores the European Union's main actions that have broken Turkey's motivation for membership. It argues that the European Union's stipulation of the open-ended process and the absorption capacity concepts, its blocks on the negotiation of certain chapters, France and Austria's desire to subject Turkey's membership to referendum, exclusionary statements by leaders of key European Union member states and the European Court of

Özet

Avrupa Konseyi'nin 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesinin ardından Türk hükümetleri Avrupa Birliği ile katılım müzakerelerini başlatabilmek amacıyla önemli demokratikleşme reformları yapmışlardır. Sonuçta, 3 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatmıştır. Taraflar arasındaki katılım müzakerelerinin başlamasının ardından 15 yıl geçmiştir. Ancak, 35 müzakere başlığından sadece 15'i açılmış ve bir tanesi geçici olarak kapatılmıştır. Bu makalede, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyelik motivasyonunu kıran temel eylemleri araştırılmaktadır. Bu eylemler, Avrupa Birliği'nin açık uçlu müzakere ve hazmetme kapasitesi konseptlerinin getirmesi ve müzakere başlıklarının açılmasına yönelik yaptığı engellemeler, Fransa ve Avusturya'nın Türkiye'nin üyeliğini referanduma götürme kararı alması, Avrupa Birliği'nin ana ülkelerinin liderlerinin Türkiye aleyhine yaptıkları dışlayıcı

¹ Uğur Burç Yıldız, Associate Professor, İzmir Katip Çelebi University, Department of International Relations, ugurburc.yildiz@ikc.edu.tr

Human Rights' discriminatory decision on the headscarf issue have seriously broken Turkey's motivation for membership.

açıklamalar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ayrımcı başörtüsü kararıdır.

Keywords: Turkey, European Union, Accession Negotiations, Chapters, Motivation.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Katılım Müzakereleri, Müzakere Başlıkları, Motivasyon.

Introduction

Opposition to Turkey's EU membership is older and rooted in Germany and France, the two driving forces of EU integration. Both countries were extremely reluctant to open accession negotiations with Turkey on October 3, 2005. However, they could not resist enormous US pressure over Turkey's EU membership (Yıldız, 2015; Tocci, 2011). Having opened accession negotiations, the EU and its member states, led by Germany and France, have successfully broken Turkey's membership motivation. Currently, EU actions mean that neither Ankara nor the Turkish people sense any momentum in the process. Factors that broke Turkey's motivation include the open-ended process and the absorption capacity concepts designed by the EU, the French and Greek Cypriot blocks on the negotiation of certain chapters, France and Austria's desire to subject Turkey's eventual membership to referendum, harsh statements by some leaders of key EU member states against Turkey to gain far-right voters and the European Court of Human Rights' decision to uphold the ban on headscarves in Turkish universities. This article puts these actions of the European Union as the main reasons that have broken Turkey's motivation for membership and so it details them.

Open-ended Process, Absorption Capacity and Blocks on Chapters

The EU's 2004 enlargement was one of the most debated issues in its history. This was mainly due to the fear of immigration from the new eastern European members to richer countries in western Europe because the single market allows free movement of workers. Wealthy western Europeans became very concerned that this would harm economic and social life. In addition, for almost all western Europeans, there is a cultural issue. Although eastern Europe is part of Europe geographically, they believe that its people do not share western European values because their countries did not experience the Renaissance and the Enlightenment. Indeed, this belief is fundamentally true since very few eastern Europeans share the Renaissance and Enlightenment values of western Europeans. The EU, however, took a pragmatic approach, seeing eastern Europe as a large market where it could benefit from duty-free and quota-free trade. More precisely, Germany took this approach out of a desire to seize it economically, having failed to do so territorially during the Second World War. From today's perspective, Germany has been extremely successful as eastern Europeans now use mostly German products in their everyday lives. Unsurprisingly, therefore, Germany was the only European country that was unaffected by the 2008 global financial crisis.

Another reason why the EU went ahead with the 2004 enlargement was its justified fear that eastern European countries would soon fall back under Russian influence. Losing the Cold War was never an endpoint for Russia. Instead, it rapidly recovered to become a superpower again under President Vladimir Putin's leadership. This is unsurprising given that Russians have been one of the most powerful nations in the history, in particular artistically, technologically and militarily. Indeed,

Russia's defeat of both Napoleon and Hitler twice saved Europe from likely disaster. In short, if eastern European countries were not anchored to the Western world through EU membership, they would most likely have fallen under Russia's influence again. Accordingly, the EU smartly decided to grant them membership.

Despite these advantages, eastern European enlargement has had significant socio-economic impacts on the EU's Western members. In particular, since working and residence permits are not required in the single market as a rule, a significant number of eastern Europeans hoping for better lives migrated to richer cities in western Europe, especially London, Berlin, Paris, Milano, Madrid and Amsterdam. Western Europeans now had to share their lives with the continent's easterners, whose willingness to work for much lower wages has forced Westerners to face greater unemployment. In addition, easterners can access western Europe's advanced education, health and judicial services, which has caused westerners to react against the EU. In addition, many western Europeans blame migration from eastern Europe for increased crime and the emergence of new urban mafias. EU administrators have struggled to build a shared European identity and reduce these reactions by showing that easterners also share Europe's Greco-Roman heritage, and its Renaissance and Enlightenment values. However, this has not yet convinced people in western Europe.

In parallel with these developments regarding eastern European enlargement, westerners' fears regarding Turkey's EU membership have dramatically increased since it became an official candidate country in December 1999. Following this declaration, Turkey implemented highly significant democratization reforms to open its accession negotiations, most importantly in human rights, freedom of expression, association and assembly, prevention of torture and democratic control of the armed forces. The positive impact of these reforms and unrelenting US and UK pressure supporting Turkey's membership (see Straw, 2013) forced the EU to open accession negotiations with Turkey on October 3, 2005, albeit unwillingly. Turkey's negotiations caused even greater debate than the 2004 enlargement and made Turkey's prospective membership the top political issue in western Europe, primarily because Turkey's eventual membership could require western Europeans to accept free movement of 70 million Turkish citizens.

Taking lessons from the negative effects of the east European enlargement, the EU added two exclusionary concepts to the Negotiation Framework Document of Turkey: an open-ended process and absorption capacity. These had not been applied to previous candidates, including eastern European countries. First, the document stated that "These negotiations are an open-ended process, the outcome of which cannot be guaranteed beforehand" (European Union, 2005). That is, Turkey would not automatically become an EU member despite completing its accession negotiations. Second, it stated that "While having full regard to all Copenhagen criteria, including the absorption capacity of the Union, if Turkey is not in position to assume in full all the obligations of membership it must be ensured that Turkey is fully anchored in the European structures" (Ibid.). This implies that the EU will consider its political, economic and social stability in its final decision on Turkey's membership after completing accession negotiations. These two mechanisms have been very demotivating for Turkey. It is as if a student has been given difficult homework, yet with no guarantee of passing the course despite completing the tasks very successfully. It seems that the EU deliberately introduced these two mechanisms especially as a result of the desire of Germany and France to destroy Turkey's motivation for membership.

Blocks on several negotiation chapters have also been demotivating. On October 3, 2005, the General Affairs and External Relations Council (GAERC) decided that the accession negotiations

would have 35 chapters. However, due to the Cyprus question and negative attitudes of France and Greek Cypriots, several chapters were soon blocked. On December 11, 2006, the GAERC suspended 8 of the 35 chapters due to Turkey's restrictions on Greek Cypriots and stipulated that no chapters would be provisionally closed until the European Commission can verify that Turkey has fulfilled its obligations stemming from the Additional Protocol, which extended the customs union between Turkey and the EU to all countries that joined in 2004, including Greek Cypriots. The affected chapters are chapter 1: free movement of goods; chapter 3: right of establishment and freedom to provide service; chapter 9: financial services; chapter 11: agriculture and rural development; chapter 13: fisheries; chapter 14: transport policy; chapter 29: customs union; and chapter 30: external relations (European Commission, 2006). At the European Council summit in Brussels on December 14-15 2006, the GAERC's decision was accepted by EU member state leaders and published in the summit's presidency conclusions (Council of the European Union, 2006).

Progress has also been hindered by France's populist president Nicolas Sarkozy. During his campaign for France's 2007 presidential elections, Sarkozy responded to growing socio-economic problems in France by popularizing the notion that these problems were mostly caused by immigration, which would be worsened by Turkey's EU membership. Although there were no problems in relations between France and Turkey, soon after becoming French president, Sarkozy tried to strengthen his political position against France's rising economic problems by blocking five chapters: chapter 11: agriculture and rural development; chapter 17: economic and monetary policy; chapter 22: regional policy and coordination of structural instruments; chapter 33: financial and budgetary provisions; chapter 34: institutions. After five very unsuccessful years in office, Sarkozy lost the 2012 election to François Hollande.

Meanwhile, on December 8, 2009, the Greek Cypriot Administration announced at the EU's General Affairs Council that it was unilaterally blocking six chapters until bilateral relations with Turkey were normalized (i.e. until Turkey officially recognized its existence) (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019). The affected chapters were chapter 2: free movement of workers; chapter 15: energy; chapter 23: judiciary and fundamental rights; chapter 24: justice, freedom and security; chapter 26: education and culture; chapter 31: foreign security and defense policy.

Referendum Positions of France and Austria

The decisions of France and Austria to hold referendum on Turkey's EU membership after accession negotiations end was also very demotivating for Turkey. In 2005, during Jacques Chirac's presidency, France passed a constitutional amendment requiring a referendum for the accession of further states to the EU, which particularly targeted Turkey. After this obligatory clause was removed in April 2008, the Assembly passed a new amendment in May 2008 that again required a referendum before the accession of large states. On June 23, 2008, the Senate removed this constitutional requirement before approving a revised version of the bill one month later that allows the President to decide whether to require a referendum or a vote in the Assembly (House of Commons, 2016: 16). Article 85-5 of the French Constitution now states that "Any Government Bill authorizing the ratification of a treaty pertaining to the accession of a state to the European Union and to the European Communities shall be submitted to referendum by the President of the Republic. Notwithstanding the foregoing, by passing a motion adopted in identical terms in each House by a three-fifths majority, Parliament may authorize the passing of the Bill according to the procedure provided for paragraph three of Article 89" (Ibid.). When President Hollande visited Ankara in

February 2014, he explained the French position on eventual Turkish membership: “Once all the chapters are completed one day, then the membership can be considered as a hypothesis, according to the decision of the people concerned. In any case, this is subject to a referendum in France. So there is no point in trying to agitate some fears unnecessarily” (“Hollande: Türkiye’nin”, 2014).

Several hours after the European Council summit of December 16-17, 2004, agreed to start accession negotiations with Turkey on October 3, 2005, Austrian Chancellor Wolfgang Schüssel suggested holding a referendum on Turkey’s eventual membership to calm his party’s voters. As he put it, “The people must have a say, not only the parliament” (“Austria Says”, 2004). In 2008, the Austrian coalition government of the Social Democratic Party of Austria and the Austrian People’s Party, which feared losing votes to Eurosceptic parties, agreed that Austria would also hold a referendum once the EU accepted Turkey’s membership (“Austria Signals Referendum”, 2008). In 2011, Austrian Chancellor Werner Faymann said Austria would hold a referendum on Turkish accession. In November 2015, he even claimed that the result would probably be the rejection. Therefore, he underlined, instead of membership, “a privileged partnership” would be introduced (House of Commons, 2016: 17). Currently, it seems impossible that French and Austrian voters will approve Turkish membership. Furthermore, the growing economic crisis due to the Covid-19 pandemic means that support for Turkish membership will probably decrease even among the most liberal French and Austrian voters.

The European Court of Human Rights’ Headscarf Decision

On June 29, 2004, the European Court of Human Rights’ (ECHR) ruled that wearing headscarves in universities is against secularism. This referred to the application by Leyla Şahin, an İstanbul University student. This shocked and broke the hearts of Turkey’s conservatives and its conservative ruling elite. Considering that the 71 percent of Turkish women wear a headscarf outside the home (Konda, 2010), the ban on headscarves in universities led to many problems. Critically, the ban prevented these students from participating in socio-economic life, thereby denying the country the full benefit of its young population’s potential (for the suffering of those students, see Özer, 2015). The highly significant democratization reforms that Turkey implemented between 2002 and 2004 to open EU accession negotiations were completed by conservative politicians. In addition, the strongest supporters were the conservative masses, who saw democratization as a significant way to enable their participation in Turkey’s social, economic and political life. Therefore, the ECHR’s discriminatory decision not only shook the conservatives’ trust in Europeans but also crucially made conservatives doubt European perceptions of democracy. The ban on headscarves in Turkish universities was abandoned in 2013. Today, there is great consensus in Turkey regarding the abolition of this discriminatory ban.

Exclusionary Statements by EU Member State Leaders

French President Nicholas Sarkozy and German Chancellor Angela Merkel have both made various exclusionary statements regarding Turkey, clearly to gain advantage in their domestic politics. These comments were harshly criticized in Turkey and reduced Turkish citizens’ support for EU membership. For instance, while Interior Minister, Sarkozy claimed that “I think Turkey, which is an Asian country, cannot be an EU member. The EU has to have borders. It is impossible to think of the EU without borders” (“Sarkozy: Türkiye’nin AB”, 2007). Having strongly opposed Turkey’s EU membership during his presidential election campaign, Sarkozy continued this approach during his

term of office with statements like “There is no place for Turkey in the EU” (“Türkiye’nin AB’de”, 2010) and “Do not give Turkey empty promises ... we can only create an economic area with it” (“Sarkozy Türkiye’nin AB Üyelğine”, 2009), which damaged relations between the two countries. Merkel has been the one of the staunchest supporters of the proposed privileged membership for Turkey. In 2009, for instance, she stated that “We say yes to privileged membership with Turkey, but no to membership” (“Merkel Yine İmtiyazlı”, 2010). Can Baydarol, one of Turkey’s prominent EU experts, emphasizes that such statements greatly weaken Turkish people’s trust and belief in the EU (Baydarol, 2009).

Conclusion

Previously, the EU always powerfully encouraged and supported membership candidates to complete their accession negotiations and become members. In contrast, throughout Turkey’s negotiations, under the influence of Germany and France, the EU’s real managers, the EU has either acted in an exclusionary manner or allowed Turkey to be excluded. Initially, by including an open-ended process and absorption capacity into the Negotiation Framework Document, the EU created a very significant legal mechanism to exclude Turkey from membership even if it successfully completes negotiations. Within a year, rather than encouraging conciliation between Turkey and Greek Cypriots, the EU suspended 8 of the 35 negotiations chapters and ruled that no chapters would be provisionally closed. Over following few years, encouraged by the EU’s negative attitudes towards Turkey, France and the Greek Cypriots blocked several chapters. These attitudes severely weakened Turkey’s motivation for pursuing EU membership process effectively. Turkey’s motivation was also damaged by announcements from France and Austria, where a majority of people are staunchly against Turkish membership, to hold referendum on Turkey’s EU membership after the country completes all chapters. The ECHR judgment upholding the headscarf ban in Turkish universities led the conservatives managing Turkey’s EU-mandated democratization process to question the EU’s understanding of democracy. Finally, the exclusionary statements of Sarkozy and Merkel, who were considered in Turkey to be the EU’s real rulers, against Turkish membership were also very frustrating.

References

Austria Says it will Have Referendum on Turkey. (2004, December 17). EU Observer, Retrieved June 5, 2020, from <https://euobserver.com/enlargement/18048>

Austria Signals Referendum on Turkey’s EU Accession. (2008, August 25). Euractiv, Retrieved June 6, 2020, from <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/austria-signals-referendum-on-turkey-s-eu-accession/>

Baydarol, C. (2009, February 16). Bugünü Anlamak. AB Vizyonu. Retrieved November 1, 2010, from <http://www.abvizyonu.com/basindan/can-baydarol-turkiye-ab-iliskilerini-yorumladi.html>

Council of the European Union. (2006, December 14-15). Presidency Conclusions. Brussels European Council, Retrieved June 4, 2010, from https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf

European Commission. (2006, December 11). 2770th Council Meeting-General Affairs and External Relations- General Affairs. Brussels, Retrieved June 4, 2020, from

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_06_352

European Union. (2005, October 3). Negotiating Framework. Luxembourg. Retrieved June 3, 2020, from https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf

Gülşen Demirkol Özer. (2015). Psikolojik Bir İşkence Metodu Olarak İkna Odaları, Ekin Yayınları.

Hollande: Türkiye'nin AB Üyeliği Fransa'da Referanduma Tabidir. (2014, January 27). Bloomberg. Retrieved June 12, 2020, from <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1499107-hollande-turkiyenin-ab-uyeligi-fransada-referanduma-tabidir>

House of Commons. (2016, April 22). Referendums on the European Union. London, Number 7570, Retrieved June 5, 2020, from file:///C:/Users/user/Downloads/CBP-7570.pdf

Konda. (2010 November). Başını Örtme ve Türban Araştırması. Retrieved June 8, 2020, from https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_1011_BASINI_ORTME_VE_TURBAN.pdf

Merkel Yine İmtiyazlı Ortaklık Dedi. (2010, May 11). Hürriyet.

Sarkozy Türkiye'nin AB Üyeliğine Karşı. (2009, November 5). ABhaber, Retrieved November 1, 2010, from <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=3318>

Sarkozy: Türkiye Bir Asya Ülkesidir. (2007, March 1). Anadolu Üniversitesi E-Gazete, Retrieved November 1, 2010, from <http://e-gazete.anadolu.edu.tr/ayrinti.php?no=2356>

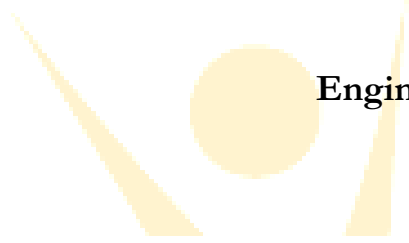
Straw, J. (2013). Last Man Standing: Memoirs of Political Survivor. London: Pan Macmillan, 2013.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019, July 8). Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum. Retrieved March 5, 2020, from https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html

Tocci, N. (2011). Turkey's European Future: Behind the Scenes of America's Influence on EU-Turkey Relations. New York and London: New York University Press.

Türkiye'nin AB'de Yeri Yok. (2010, May 24). BBC Turkish, Retrieved December 1, 2010, from http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/05/070523_sarkozy_turkey.shtml

Yıldız, U. B. (2015). Türkiye'nin AB ile Bütünleşme Sürecine ABD'nin Etkisi, Ankara: Orion Yayınları.

XI. Yüzyıl Türk ve Roma Hukuk Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme*An Evaluation on Turkish and Roman Understanding of Law in the XI Century***Engin Eroğlu¹****Abstract**

This study assessed the legal understanding in Turkish and Roman law systems through the review of legal studies in Europe in the XI century and the light of Corpus Iuris Civilis, a compilation of Roman law, and Kutadgu Bilig, which was written in the same century and is one of the prominent pieces of Turkish culture.

The discovery of new sources on Roman Law in the XI century has drawn attention to legal studies. In this sense, the legal studies that started at Bologna University in Italy and were carried out in other European universities have contributed to the reinterpretation of Roman law. Those studies that are mostly based on class society and private law are theoretical rather than practical nature.

On the other hand, the Turkish law system in the XI century consisted of rules called customs that involved material and spiritual cultural elements and characterized a classless society. In such a custom-law, there were rules related to the ideal

Özet

Bu çalışmada Roma hukukuna ait derleme bir eser olan Corpus Iuris Civilis üzerine XI. yüzyılda Avrupa’da başlatılan hukuk çalışmaları ve aynı yüzyılda kaleme alınan Türk kültürünün anahtar eserlerinden Kutadgu Bilig ışığında, Türk ve Roma hukuk anlayışının mahiyeti değerlendirilmiştir.

XI. yüzyılda Roma hukuku ile ilgili yeni kaynakların bulunması, bu hukuka yönelik çalışmalara ilgiyi artırmıştır. Bu anlamda İtalya’da Bologna Üniversitesi’nde başlayan ve diğer Avrupa üniversitelerinde de yürütülen hukuk çalışmaları, Roma hukukunun yeniden yorumlanmasına katkı sağlamıştır. Sınıflı toplum yapısına yönelik özel hukuk alanındaki bu çalışmalar, uygulamaya yönelik olmaktan çok, teorik niteliktedir.

XI. yüzyıl Türk hukuku ise maddi ve manevi kültür unsurlarını içerisinde barındıran, sınıfsız bir toplum yapısına hitap eden töre adı verilen kurallardan ibaretti. Töre hukuk anlayışında, sınıflı toplum yapısına yönelik özel hukuk kavramından ziyade, ahlak ve fitrat değerleri ortaya konulmak suretiyle ideal devlet yönetimi ve toplumun huzuru ile ilgili kurallara yer

¹ Engin Eroğlu, Doç.Dr., Amasya Üniversitesi, Tarih Bölümü, engin.eroglu@amasya.edu.tr

state government referring to the moral values and human nature, and the peace of the society rather than a private law for the class society. In the implementation of these rules, great responsibilities are placed on the ruler, who does not allow conflicts between classes.

Keywords: Kutadgu Bilig, Corpus Iuris Civilis, Law.

verilmiştir. Bu kuralların uygulanmasında, sınıflar arası çatışmalara izin vermeyen hükümdara büyük sorumluluklar yüklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Corpus Iuris Civilis, Hukuk.

Giriş

Milletlerin hukuk sistemleri ile tarihleri arasında gayet sıkı bir münasebet bulunmaktadır (Arsal, 2014: 4). Milletlerin hayata dair isteklerinin farklı olması, onların karakter bakımından birbirlerinden farklı olmasından kaynaklanır. Bu farklılığın nedeni ise yaşanan coğrafi bölgenin özellikleri ve kültürel ananelerdir .

Türk hukukunu ifade eden töre hükümleri konulurken yaşanan coğrafya ve hayat tarzı bir bütün olarak ele alınmıştır. Törenin kazandıracığı ahlakın kainat nizamına uygun ve insanın fitrati yapısı istikametinde olmasına dikkat edilmiştir. Böylece adalet kuralları, insanın fitrati yapısına aykırı davranmasını önleyerek bir bakıma zarar görmesini önlemek amacıyla tesis edilmiştir (Başer, 2015: 165).

Bu anlamda töre hukuku ile ilişkisi bağlamında doğal hukuk kavramı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Doğal hukuk kavramı, büründüğü farklı biçimlerle binlerce yıldır varolan, kozmik düzen, ahlâk ve hukuk arasındaki bağlantılar hakkında yapılan sistematik bir düşünce biçimidir. Doğal hukukla uyumlu pozitif yasalar, vicdanen bağlayıcılık gücüne de sahiptir (Bix, 2004: 291,305).

Değişmez ebedi esasları (Arsal, 2014: 4) olan doğal hukuk kaideleri, gelişigüzel oluşmamıştır. Bu kaideler sosyal gerçeklere dayanmaktadır. Bu temel uzun müddet cemiyet realitesinden ziyade, insan tabiatı içerisinde aranmıştır. Nitekim dürüst ve ahlaklı insanların pek az kanuna ihtiyacı vardır. Bu husus, adaletin sağlanması ve hukuk düzeninin tesis edilmesi bakımından en az hukuk kuralları kadar önemlidir.

Dolayısıyla daha çok doğal hukuk anlayışını ifade eden Türk töre hukuku ve Roma hukuku arasındaki derin farklar burada ortaya çıkmaktadır. Nitekim bir tarafta tebasına baba rolüyle yaklaşan Türk hükümdarı diğer tarafta Roma toplumu içerisinde patrici ve plebler arasındaki sınıf çatışmalarını engelleyemeyen hükümdarlık anlayışı söz konusu olmuştur.

Turan'ın ifadesiyle Roma imparatorluğunda; hakim Romalı ve aşağı yabancı kavimler, efendi ve esir sınıflar arasındaki mücadeleler, manevi kargaşalık ve materyalist hayat tarzı, sosyal hayattaki huzursuzlukların başlıca kaynağı olmuştur. Onun devamı olan Doğu Roma veya Bizans imparatorluğu ise özellikle Yunanlaştıktan sonra, yabancı kavim, din ve mezhep mensuplarına zulüm yapmakla, toprak aristokrasisi ve sefil halk sınıfları meydana getirmekte maharetli olmuştur. Dolayısıyla maddi ve

manevi cepheler arasında bir denge kuramamış Roma sosyal ve siyasal anlayışının tezahürlerini hukuk anlayışında da görmekteyiz.

Gelişim aşamalarına aşağıdaki kısımlarda değineceğimiz üzere, Roma hukuku ile ilgili çalışmalara XI. yüzyılın sonlarına doğru, hız verilmiştir. İtalya'da Bologna Üniversitesi'nde Roma hukukuna ait bir eser olan Corpus Iuris Civilis üzerine başlatılan hukuk çalışmaları, hukuk öğreniminde Roma hukukuna önemli bir yer kazandırmıştır. Teorik nitelikte olan bu çalışmalar, dönemin ve toplumun uygulamaya yönelik ihtiyaçları doğrultusunda değil, sadece bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla sürdürülmüştür (Ceylan, 2004: 7).

Aynı yüzyılda (XI. yüzyıl) Kutadgu Bilig ışığında Türk hukuk anlayışına bakıldığında ise; devlet yönetiminin temel ilkeleri, devlet başkanında bulunması gereken başlıca özellikler, yönetimde dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, devlet görevlilerinin tayin ve denetimleri, devletler arası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, hükümdarın Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, devletin ayakta kalmasının temel şartları gibi konular üzerinde durulmaktadır. Konuların işlenişinde ise teorik yaklaşımın yanı sıra uygulamaya yönelik hususlara ağırlık verilmiştir. Bu hususlar ideal bir hukuk düzenini ve ortaya çıkacak olumsuzlukları engellemeye yönelik ilkeler içermektedir.

Kutadgu Bilig Işığında Türk Hukuk Anlayışı

Türkler; sosyal, siyasal ve hukuki sahada en eski çağlardan itibaren maddi ve manevi unsurlar arasında denge kurabilmişlerdir (Turan, 2015: 22). Hukuki ve sosyal değer kazanmış davranışları ihtiva eden ve genel olarak kanun manasına gelen töre(törü), eski Türk sosyal hayatını düzenleyen mecburi kaideler bütünüdür (Kafesoğlu, 2014: 237). Töre hukuk kurallarının genel karakteri ise nesilden nesile aktarılacak suretiyle oluşturulmalarıdır. Bu durum uzun bir zaman diliminde yavaş yavaş birikmek suretiyle oluşan yosun hukukunun, yani iyiliği ve faydalılığı görülmüş, anlaşılmış töre hükümlerinin adil bir şekilde uygulanmasıyla ilgili olmuştur.

XI. yüzyıl Türk-İslam kültür anlayışının bir ürünü olan Kutadgu Bilig'de, Orhun Abidelerinde olduğu gibi, kut ve töre ekseninde Türklerin dünya görüşünün, devlet geleneğinin temel yapısını takip edebilmekteyiz. Dolayısıyla bu eserde töre çerçevesinde kut kazanma bilgisi verilmekte, diğer bir deyişle töre anlatılmaktadır.

Kutadgu Bilig'de Türk kültürünün maddi ve manevi cephesi aydınlatılmış; Türklerin siyasal, sosyal, idari ve askeri alanlardaki üstünlüklerini nasıl sağlayabileceklerini kültürel alanda sahip oldukları değerlerle ilişkilendirilerek, kişileştirmeye dayalı bir anlatımla ortaya konulmuştur. Maddi ve manevi denge üzerinde durularak akıl ve akıbet arasında bir ahenk kurulmuştur. Adil ve doğru olmanın zarureti ise fani olmayla (Yusuf Has Hacib, 2008: 267) ilişkilendirilmiştir. Buna göre; "Doğan herkes ölmeye, yükselen her şey düşmeye mahkumdur."

Bilindiği üzere Kutadgu Bilig 1069-70'de Balasagunlu Yusuf tarafından yazılmış, dönemin Kaşgar hanı olan Karahaniler sülalesine mensup Kara Buğra Han'a takdim edilmiştir. Kara Buğra Han da Yusuf'a "has hacip" ünvanını layık görmüştür. Kutadgu Bilig eski Türkçe'de "mesut kılma ve devlet idare etme ilmi" manasına gelmektedir. Bununla birlikte Yusuf Has Hacip'in özellikle ikinci manayı kastettiği anlaşılmaktadır (Arsal, 2014: 83-84).

Eserde kişileştirilmiş unsurlar arasında yapılan konuşmalar, hükümdar tipinin adaletle olan ilişkisini ortaya koymak bakımından oldukça zengin bir anlatım sunmaktadır. Buna göre; memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esası; hükümdarın doğasının adaleti uygulayacak derecede iyi olmasına bağlıdır. Bununla birlikte, hükümdarın yönetimi altındaki tebasının da hükümdar kadar iyi olması gerektiği ifade edilmektedir. Böylece yöneten ve yönetilenlerin adalet ile olan ilişkisi oranında, toplumda adalet ve asayişin gerçekleşmesi mümkün olabilmektedir (Eroğlu, 2017: 134).

Bu anlamda Ögel'in ifade ettiği üzere Orhun Abideleri'nde de geçen; düz, düzmek, tüzük, tüzün gibi aynı kökten gelen sözler, düzen ve bir anlamda da dürüstlüğü ifade etmektedir. Türklerin en küçük sosyal topluluğu dahi, askeri bir birlik halinde teşkilatlanmış ya da böyle teşkilatlanmak zorunda kalmıştır. Bu birliklerin bağlı olmak zorunda oldukları yegane prensip, disiplin ve düzen idi. Bu anlamda düz kelimesi kök itibarıyla, düzmek kelimesiyle ilintilidir. XI. yüzyılda "O, toprağı düzeltti (tüzdi) der gibi, bey ilini düzeltti, düzene koydu (tüzdi)" demişlerdir. Bu anlayışının yansımalarını Kutadgu Bilig'de dili gönlü düz olsa, sözünde de buluyoruz. Burada disiplin ve düzenin en önemli amilinin beylerin, devlet adamlarının ve halkın dürüst olmasıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Öyleyse erdemle yürütülen bir yönetim anlayışında ceza bir amaç değil, halkı ve ahlaki iyileştirmek ve doğru yola yöneltmek için verilmeliydi. Öyle anlaşıyor ki töre, tanrıya ve tanrı düzenine dayanan, bir anlayış içinde düşünülmüştür. İslamiyet'teki adalet anlayışı ve düşüncesiyle bu bakımdan bir yakınlık görülmektedir (Ögel, 2016: 288).

Bu anlamda Kutadgu Bilig'in kaleme alındığı döneme kadar kağanlar yaşam için iyiliği, faydalılığı sınanmış ve uzun bir süre içerisinde birikerek ortaya çıkmış gelenek göreneklere, kendi emirlerini ve kurultaylarda alınan kararları da ekleyerek toplumun hukuk düzenini oluşturmuşlardır (Eroğlu, 2018: 29,37).

Sosyal yaşamı ilgilendiren töre kuralları üzerine bir değerlendirme yapıldığında ise "Hangi bey ihtiyatlıysa, o memleketini korur; düşmana boyun eğdirir, onu sınımsız bağlar." ifadesi (Yusuf Has Hacib, 2008: 409) ihtiyat ve adalet kavramının birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim ihtiyatın elden bırakıldığı durumlarda, telafisi güç hatalar meydana gelmektedir. Öyleyse suç ortaya çıkmadan önce alınacak tedbirler önemsenmiştir. Bu nedenle aile reisleri ve boy beyleri ortaya çıkabilecek suç unsurlarını önceden tespit etme ve suçu önleme yönünde irade göstermişlerdir. Böylece ortaya çıkacak hukuk külfeti ve bunun olumsuz sonuçları engellenmeye çalışılmış, hareketli yaşam için gerekli olan disiplin ve birlikte hareket kabiliyeti bozulmamıştır.

Ayrıca beylerin toprakları boy mülkiyeti esasına göre taksim etmesi, menkul mallar dışında bulunan otlak ve tarlaların boyların mülkiyetinde kalmasını sağlamış, bu durum Türk toprak hukuku ve idaresi bakımından çok önemli neticeler doğurmuştur (Turan, 2015: 137). Roma ve diğer milletlerde benzeri görülmemiş bu nizam, toprak aristokrasisi ile topraksız veya esir köylü sınıflarının doğmasına fırsat vermemiş; sağlam bir soysal, siyasi ve hukuki yapının gelişimine zemin hazırlamıştır.

Corpus Iuris Civilis Işığında Roma Hukuk Anlayışı

Roma'da M.Ö. VI. yüzyıla kadar özel hukuk alanında, örf ve adetlerden oluşan ius civile geçerliydi. Bu hukuk Roma vatandaşlarına uygulanmaktaydı. Yabancılar uygulanması söz konusu değildi. İus civile son derece şekilci ve sert hükümler ihtiva eden ius civilenin muhtevası özel hukuk ile

ilgiliydi. Roma'nın ilk yazılı kanunları sayılan Oniki Levha Kanunları, örf adet hukukunu yazılı hale getirmek amacıyla hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu kanunlar içerisinde, usul hukuku, miras, haksız fiiller ve cezalar üzerinde en çok durulan konulardır (Ceylan, 2004: 3).

Esasında Roma siyasi tarihi boyunca, patrici ve plebler arasında bitmek bilmeyen sürekli bir sınıflar arası mücadele söz konusu olmuştur (Livius, III, 37,38,53,54). Roma dönemi siyasal, sosyal ve hukuk alanlarında, Plebler aleyhine gelişen bu mücadelelerin izlerini görmek mümkündür.

M.Ö. V. yüzyıl Justinianus dönemine gelindiğinde; imparatorluğun iç idaresinde acil bir idari ve adli reform ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İdarede rüşvet, vilayetlerde sefalet ve düzensizlik hüküm sürmüştür. Kanunların açık ve anlaşılır olmaması nedeniyle adalet keyfi ve taraflı olmuştur. Bu durumun en kötü neticelerinden birisi vergilerin toplanamaması ve böylece gelirlerin azalmasıydı. Bundan dolayı Bizans İmparatoru Justinianus, imparatorluğa kesin ve tartışılmaz kanunlar kazandırmak için nazır Tribonien'e büyük bir yasama görevi vermiştir. Kanunların ıslahı için 528'de toplanan komisyon, Hadrianus'dan itibaren çıkarılan başlıca Roma imparatorluk kanunlarını bir mecmua halinde toplamış ve tasnif etmiştir. Bu tasnif, 529'da yayımlanmıştır. 530'da başka bir komisyon ise II.ve III. yüzyıl hukukçularının eserlerindeki kararları birleştirerek, tasnif etmiştir. Bu çalışma, 533' de tamamlanmıştır. Yeni hukuk prensipleri, öğrenciler için Institutes adıyla bir el kitabı halinde özetlenmiştir. Son olarak Justinianus tarafından 534-565 arasında neşrolunan yeni emirnameler mecmuası, Corpus Iuris Civilis ismiyle bilinen eser tamamlanmıştır. (Diehl, 2006: 42).

Böylece ilk defa Roma hukuk adamları çok sayıda ve birbirine çoğu zaman muhalif hüküm ve kanaatleri, bir sistem içinde toplamıştır. Bu kanunlar kamu ve özel yaşamı ilgilendiren; devlet ile birey, aile hayatı, vatandaşların birbirleriyle münasebetleri ile ticari ve mülki ilişkileri düzenlemektedir. Ancak Corpus Iuris Civilis eski Roma hukukunun sadakatli bir tekrarı değildir. Klasik Roma hukuku literatüründe, Justinianus'un hukuk bilginleri sadece kısaltmalar yapmakla kalmamış aynı zamanda derlenen Roma hukukunun kaynaklarını zamanın cemiyet nizamına ve şartlarına uydurmak ve onu Hristiyan ahlakı ve Hellenize doğunun örf ve adet hukukuyla bağdaştırmak üzere bazı değişiklikler de yapmışlardır. Özellikle aile hukukunda Hristiyanlığın etkisiyle daha insani hukuki görüşler ortaya çıkmıştır. Ancak diğer taraftan Hristiyan dininin tekerci dogması, farklı inanç sahiplerinin her türlü hukuki yardımdan yoksun bırakılmaları sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla Justinianus'un Corpus Iuris Civilis ile bütün insanların özgürlüğünü ve eşitliğini ilan ettiği söylenemez (Ostrogorsky, 2011: 69-70).

Ayrıca Justinianus hukukunda kölelerin durumunun iyileştirilmesi ve azad edilmesinin kolaylaştırıldığını, ve böylece VI.yüzyılın iktisadi hayatında, özellikle ziraatte köle işçiliğinin bir derece azaldığını söyleyebiliriz. Ancak kolonlara (toprağa bağlı yarı hür köylü) karşı hiçbir müsamaha tanımaması başka bir mağduriyete zemin hazırlamıştır. Kolonları toprağa bağlama zorunluluğunun acımasız sertleştirilmesi, kırsal bölgenin ziraatle uğraşan ahalisinden büyük bir kısmının yarı köleliğe düşmesine neden olmuştur (Ostrogorsky, 2011: 70). Bu anlamda Justinianus'un eski Roma hukukuna, yeni Hristiyanlık fikri ile birlikte o vakte kadar bilinmeyen sosyal adalet, genel ahlak ve insaniyet kaygılarını (Diehl, 2006: 43) da soktuğu söylenebilir.

Bununla birlikte etkili bir hukuk derlemesi olan Justinianus'un Corpus Iuris Civilis'i hiçbir zaman pratik uygulama alanı bulamamıştır. Corpus Iuris Civilis'in özellikle Digesta veya Pandactea

kısımları önemli çalışmalardır. Ancak bir hâkim somut bir karar almak istediğinde, Digesta içerisinde bulunan binlerce hükmün içerisinden çıkması mümkün değildir. Bu da onun, içerisinde yazılı kanunların olduğu pratik bir hukuk kitabı olmaktan ziyade hukuk ilmine ait bir eser olduğunun en somut kanıtıdır. Öyle ki hem kanun uygulayıcılarının hem de hukuk öğrencilerinin Corpus Iuris Civilis'i doğrudan kullanmaları mümkün olmamıştır. Bu nedenle, eseri anlaşılır hale getirmek için yoğun bir dizi çalışma yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Koçak, 2019: 127-128). Böylece XI. yüzyıldan itibaren başta Bologna Üniversitesi olmak üzere, Avrupa'da diğer üniversitelerin kurulmasıyla birlikte bu çalışmalar hız kazanmıştır.

Sonuç

Corpus Iuris Civilis kanunları kamu ve özel yaşam; yani aile hayatı, vatandaşların devlet ve birbirleriyle münasebetleri, bunların ticari ve mülki ilişkileri ile ilgilidir. Özellikle aile hukukunda Hristiyanlığın etkisiyle daha insani hukuki görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Ancak Hristiyan dininin tekeli dogması, diğer inanç sahiplerinin her türlü hukuki yardımdan yoksun bırakılmaları sonucunu doğurmuştur. Ayrıca kölelerin durumunun bir derece iyileştirilmesine rağmen toprağa bağlı yarı hür köylü sınıfına karşı hiçbir müsamaha tanınmaması başka bir mağduriyete zemin hazırlamıştır.

Corpus Iuris Civilis üzerinden Roma hukukuyla ilgili çalışmalara, XI. yüzyılın sonlarına doğru hız verildiğini görmekteyiz. Bazı Avrupa üniversitelerinde başlayan bu çalışmalar, uygulamaya yönelik olmaktan çok, teorik nitelikteydi. Dolayısıyla bu çalışmalar, zamanın ruhuna ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik olmaktan ziyade Roma hukuku üzerine bilimsel araştırmalar yapma kaygısıyla yürütülmüştür.

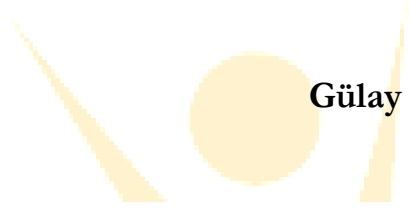
XI. yüzyıl Türk hukuk (töre) anlayışına bakıldığında ise; devlet yönetiminin temel ilkeleri, devlet başkanında bulunması gereken başlıca özellikler, yönetimde dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, devletin ayakta kalmasının temel şartları gibi konuların işlenişinde teorik yaklaşımın yanı sıra uygulamaya yönelik hususlara da ağırlık verilmiştir. Bu hususlar, ideal bir hukuk düzenini ve ortaya çıkacak olumsuzlukları engellemeye yönelik ilkeleri içermektedir.

Roma toplumu içerisinde patrici ve plepler arasındaki sınıf mücadeleleri hukukun temel sorunu iken; Türklerde baba sıfatıyla hükümdarlar, sınıflı bir toplum yapısına ve aristokrasiye izin vermemişlerdir. Bu anlamda Kutadgu Bilig'de hükümdara; könülük (adalet), uzluk (iyilik, faydalılık), tüzük (eşitlik) ve kişilik (insanlık, universellik) gibi hukukun temel ilkeleri doğrultusunda kamu ve özel hukuk üzerine tavsiyelerde bulunulmuştur. Ayrıca aile ile ilgili hususlarda aile reisinin sorumlu tutulduğu görülmektedir. Öyle anlaşıyor ki Türk töresinin yani Türk hukukunun temeli topluluk disiplini ve aile düzeni olmuştur.

Kaynakça

- Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Başer, Sait, *Kut ve Töre*, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2015.
- Bix, Brian H., Doğal Hukuk: Modern Gelenek, Çev. Ertuğrul Uzun, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2004, s.291-343.
- Ceylan, Seldağ Güneş, “Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2004, s.1-19.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Göke Bozkurt, İstanbul: İlgı Yayınları, 2006.
- Eroğlu, Engin, “ Kutadgu Bilig’e Göre Adil Hükümdarın Vasıfları”, *1.Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu*, 2017, s. 133-138.
- Eroğlu, Engin, “Orhun Abideleri’ne Göre Adil Hükümdarın Vasıfları”, *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 1, 2018, s. 29-38.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- Koçak,Talat, “Geç Antik Çağ’da (Doğu Roma) Bizans Hukukunun Tarihi Seyri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , Cilt 21, Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı, Kasım 2019, s.125-132.
- Livius, Titus, *Roma Tarihi*, Çev. Sabahat Şenbark, Kitap III-IV, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları,1997.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat,2016.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

Sanat Yapıtında İmgenin Gücü*The Power Of The Image In Art Works***Gülay Karakuş¹****Abstract**

The power of the artwork as a means of expression in the transfer of emotions and thoughts is undeniable. Although the work has a subjective setup, it often surpasses its artist by having a universal domain of influence. It is the elements that it has included in its structure during its installation and the way they are interpreted, that brings it to the point of being universal.

Image is one of the elements that maket he artwork meaningful. Since the image is an element of culture beyond the visually expressed meanings, its meanings create rich associative grounds by making the work multi-layered. The work, on the other hand, points to a common meeting point between the performer and the viewer through the image. The key role played by the image here carries traces of its objective reality as well as reflections of culture.

The use of images in art appears in different periods, in different fields and different ways.

Özet

Duygu ve düşünce aktarımında bir ifade aracı olarak sanat yapıtının gücü yadsınamaz. Yapıt, öznel bir kurulumla sahip olmasına karşın evrensel bir etki alanına sahip olmasıyla çoğu kez sanatçısının önüne geçer. Onu evrensel olma noktasına taşıyan, kurulumu esnasında bünyesine dahil ettiği elemanlar ve bunların yorumlanış biçimidir.

İmge de sanat yapıtını anlamlı kılan elemanlardan biridir. İmgenin görsel olarak ifade ettiği anlamların ötesinde kültürün bir unsuru olması sebebiyle barındırdığı anlamlar, yapıtı çok katmanlı bir hale getirerek zengin çağrışım zeminleri yaratır. Yapıt ise imge aracılığıyla icracısı ve izleyeni arasında ortak bir buluşma noktasını işaret eder. İmgenin burada oynamış olduğu kilit rol, kültürün yansımalarının yanı sıra onun nesnel gerçekliğine dair izlekler de taşıyor olmasıdır.

İmgenin sanatta kullanımı farklı dönemlerde, farklı alanlarda, farklı şekillerde karşımıza

¹ Gülay Karakuş, Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Resim, gkarakus@beu.edu.tr

From plastic arts to literature; The work of art, presented in many fields from cinema to music, gains meaning with the images present in the content of the work as well as the technical possibilities of the field.

In this work, the “mountain” image in Paul Cezanne’s painting of Mount Saint- Victoire; The “road” image mentioned in Aşık Veysel’s song I’m on a Long Thin Road and the “insect” image that Gregor Samsa transformation are handled as examples from different fields of art regarding the importance of the image in the aura of the artwork.

Keywords: Art, Artwork, Image, Culture, Metaphor

çıkılmaktadır. Plastik sanatlardan edebiyata; sinemadan müziğe pek çok alanda ortaya konan sanat yapıtı, alanların teknik olanaklarının yanı sıra yapıtın içeriğinde mevcut bulunan imgelerle anlam kazanır.

Bu çalışmada, imgenin resimde, müzikte ve edebiyatta kullanımına dair Paul Cezanne’nın Sainte- Victoire Dağı resmindeki “dağ” imgesi; Aşık Veysel’in Uzun İnce Bir Yoldayım türküsünde bahsi geçen “yol” imgesi ve Franz Kafka’nın Dönüşüm kitabında öykünün kahramanı Gregor Samsa’nın dönüştüğü “böcek” imgesi, sanat yapıtının aurasında imgenin önemine dair farklı sanat alanlarından örneklemeler olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Yapıt, İmge, Kültür, Metafor.

Giriş

İmge, bizi kuşatan nesnel gerçekliğin düşünsel boyutta yeniden inşası ile gerçekleşir. Bu inşa süreci, nesnel olanın özneldeki yorumunu yansıtırken, nesnelin taşıdığı anlamlar, sanat yapıtının gücünü belirleyen önemli göstergelerdir. Nesnelin özneldeki yorumu, yaratıcısının kimliği kadar nesnelin taşıdığı bu anlamlarla da ilintilidir.

Nesnel olanın yeniden inşası ile gerçekleşen sanat yapıtı, bünyesinde hem yıkımı hem de yaratımı aynı anda barındırması bakımından yaratıcı bir edimdir. Yaratıcısının imgelem gücü doğrultusunda şekillenen yapıtın evrensel aurası, içeriğine dahil ettiği anlamlar oranında şekillenip, boyut kazanırken izleyicinin varlığı, yapıtı karşılıklı bir diyalogun nesnel bir aracı haline dönüştürür. İmge aracılığıyla, sanatçı ve izleyen arasında kurulan bağın buluşma noktası olan yapıt, izleyene sezgisel bir deneyim sunar. Bu deneyim o güne kadar çok iyi bilinen bir nesnelliğin farklı bir izlekten yorumuna tanıklık şeklinde gerçekleşir. William Kendridge’nin çalışmalarında rastladığımız kedi imgesi sanatçının kendine has plastik dilinin yorumudur. Fakat bu dil “kedi”ye dair olan tüm karakteristik özellikleri yansıtır.

William Kentridge (1955), İsimsiz, 1998, kağıt üzerine guaj ve tebeşir, 96.5 x 132 cm

Rene Magritte (1898-1967), İmgelerin İhaneti, 1928-29, tuval üzerine yağlı boya, 63.5 x 93.98 cm

Sanatta imge kullanımı farklı sorgulamaları olanaklı kılmıştır. Rene Magritte, “İmgelerin İhaneti” adlı çalışmasında yapmış olduğu pipo resminin altına yazdığı “bu bir pipo değildir” cümlesiyle ileride Josep Kosut’un da sorgulayacağı şeye; gerçeğin kendisi ile temsili arasındaki farka dikkat çeker. Gerçekte piponun yaşanmışlıklarımızdaki izleği ile üç boyutlu bir nesne olan tuval yüzeyindeki imajı aynı şey değildir. Deneyimlediğimiz pipo gerçekliğinde, tütünün genzimizi yakan kokusu, ahşabın tenimizde hissettirdiği dokusu tuval yüzeyinde gördüğümüz imajın çok daha ötesindedir.

Joseph Kosuth (1945), Bir ve Üç Sandalye, 1965, sandalye fotoğrafı-sandalye-sandalye kelimesinin genişletilmiş sözlük anlamının yer aldığı metinden oluşan bir yerleştirme.

Kosuth “Bir ve Üç Sandalye” adlı çalışmasında, sandalye imgesinin fotoğrafı, kendisi ve sözlük anlamını bir arada sergilerken imgeye dair bu üç kurulumla yeni bir bütünlük yaratır. Karşımızdaki üçlünün bir aradalığı sandalyenin nesnel anlamdaki gerçekliğinin ötesinde yeni bir anlam dizgesi sunar. “Bir imge, yeniden yaratılmış ya da yeniden üretilmiş görünümdür.. Her imgede bir görme biçimi yatar” (Berger, 2014, s.10). Kosut’un görme biçimi nesnenin salt varlığının ötesini imler.

Sanat tarihsel süreçte yapıtta imge kullanımının evrilmiş olduğu aşamalar onun gücünde ve etkisinde herhangi bir değişim yaratmaz. “Oysa “Batı” felsefesi tarihinin aceleci yanıtı ya da onun bir çırpıda okunan kaba hali, imgenin varlığını eksik bir varlık, bir suret, bir kopya, daha az gerçekliğe sahip ikinci bir şey diye alır” (Marin, 2013, s.12). Sanatçıların imgeyi ele alış ve yorumlayış biçimleri değişse de imge; bünyesinde barındırdığı anlamlarla başlı başına güçlü bir varlık şeklidir.

Andy Warhol ise Marilyn Monroe, Che Guavera, Mao Zedong gibi popüler kültür imgelerini, baskı tekniğinin çoğaltım olanakları aracılığıyla seriler halinde basarak tüketim kültürüne

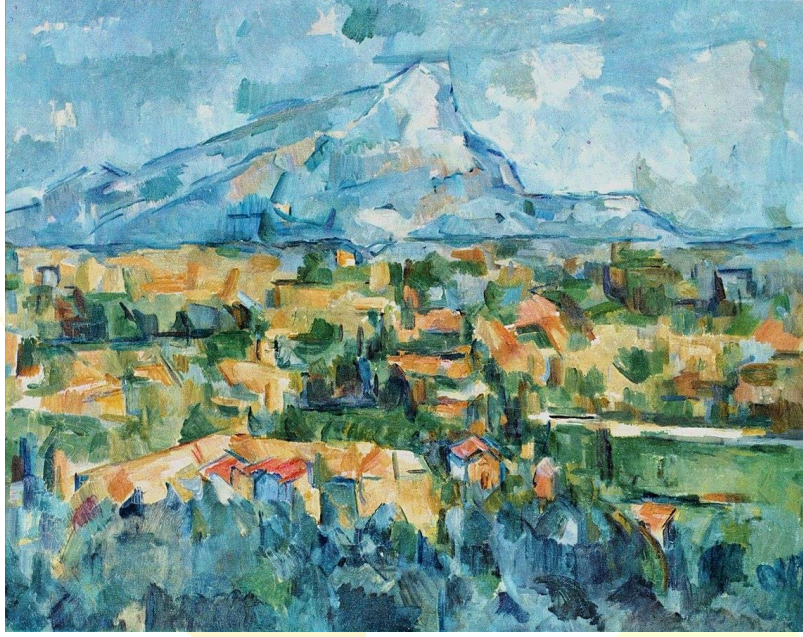
Andy Warhol (1928-1987), Marilyn Diptik, 1962, serigrafi, 205.44 x 289.56 cm, Tate.

dair sorgulamalarda bulunur. Bu yaklaşım, imge aracılığıyla tapınç nesnesine dönüşerek, toplum tarafından kutsanan, dini ikonaları hatırlatır. Geçmişte imgenin temsil ettiği gerçeklik sanat yapıtını kutsal bir nesneye dönüştürürken Warhol 20 yy ikonlarını çağın tüketim kültürü anlayışına paralel olarak tüm şatafatlarıyla sıradanlaştırır. “İmgeler, aslında (sözcüklerle) söylenecek şeylerin görsel çevirilerinden ziyade, dünyaya ilişkin belli bir bilincin görsel dönüşümleridir” (Leppert, 2009, s.19). Sanatçı içinde yaşadığı dönemin koşullarında şekillenen bilinciyle hareket ettiği için yapıtlardaki imge kullanımı o günün gerçekliğini yansıtır. Varhol’un yapıtlarında da tüketim toplumunun gerçekliğiyle yüzleşiriz.

Sanatta sıklıkla kullanılan bir imge olan “dağ” imgesi, Paul Cezanne’nın son dönem resimlerinin ana konusu olmuştur.

Çoğu kültürde “dağ” imgesinin dikey kurulumu eril olanı akla getirir. Değişlerde ve söylenlerde “delikanlı” ya da “baba” figürü olarak kullanımına rastlanır. Baharın gelişiyle birlikte hayvanlarla, çiçeklerle, derelerle renklenmiş yüzünde görülen canlılık “delikanlı” figürünü hatırlatırken, kışın üzerine çöken sis, solan çiçekler ve kuruyan ağaçları ve heybetli görüntüsüyle sığınabileceği bir “baba” figürü olarak yorumlanabilmektedir.

Cezanne’nın dağ resimlerindeki “dağ” imgesi, dağın dağ olmaklığından öte Cezanne’nın dağ olması ile dikkat çeker. Cezanne, üzerinde gezindiği, uzağında durup izlediği, yılın farklı mevsimlerinde, günün farklı saatlerinde, havanın farklı hallerinde resimlediği dağın altmışın üzerinde

Paul Cezanne (1839-1906), Sainte- Victoire Dağı, 1904, tuval üzerine yağlı boya, 70 x 92 cm resmini yapmıştır. Sainte- Victoire Dağı'nda Cezanne'nin ölümünden yıllar sonra tünel çalışmalarına başlanır. Sanatçının torunu hukuk yasaları çerçevesinde sanat tarihine mal olmuş bu imgenin dedesinin anısına hürmeten korunmasını talep eder ve bu talebi olumlu karşılanır. Dedesinin dağ ile kurmuş olduğu bağın farkında olan torunu, Cezanne'ın Sainte Victorie Dağı'nı nasıl yaşadığına tanıklık etmiştir. Dağda günlük uzun yürüyüşlere çıkan Cezanne'ın bu gezintiler esnasında karşılaştığı hayvanlar, gölgesinde dinlendiği ağaçlar, suyundan içtiği kaynaklar onun dağ ile kurmuş olduğu bağı çok başka noktalara taşımıştır. Nesnel gerçekliğin öznel aracılığıyla yeniden kurgulanmasıyla oluşan imge, sanatçının o nesneyi algılayış ve yorumlayış biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Dağ imgesinin biçim olarak dikey kurulumu, sert, güçlü ve heybetli görüntüsü onun nesnel gerçekliğini yansıtsa da Cezanne'nin plastik dili, kompozisyonu kurgulayış biçimi, Sainte Victorie Dağı'nın kendisi için ifade ettiği anlam “dağ” imgesinin öznel bir yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanatta sıklıkla kullanılan bir başka imge ise çağrışımları yaşamı ve varoluşu hatırlatan yol” imgesidir. Yolun uzamdaki varlık biçimi ile imgesel çağrışımları çoğunlukla örtüşür. Bir başlangıcı ve bir bitiminin olması, sizi bir yerden başka bir yere götürmesi, yolculuk esnasında yaşadıklarınızla uğradığınız değişimler, insan yaşamının doğumdan ölüme kadar geçen sürecini akla getirir.

Halk edebiyatımızın önemli ozanlarından Aşık Veysel'in türkülerinde geçen “yol” imgesi de insanın yaşamla ölüm arasındaki o sınırlı zaman diliminde hayatla olan diyalogunu anlatır. Veysel'in Uzun İnce Bir Yoldayım türküsünde kullanmış olduğu “yol” imgesinde onun hayata bakışını okuruz. Sıkıntılarla geçen bir ömrün ardından, yaşamın sırrına ermiş bir bilgenin dilinden dökülenlerin tınısını duyarız:

“Uzun ince bir yoldayım / Gidiyorum gündüz gece / Bilmiyorum, ne haldeyim? / Gidiyorum gündüz gece...” diyen Veysel, adım adım ölüme giden bu yolculukta adeta yaşam denen kaosun içinde kaybolmuştur.

“Dünyaya geldiğim anda / Yürüdüm aynı zamanda / İki kapılı bir handa / Gidiyorum gündüz gece...”

“...Şaşar Veysel iş bu hale / Kah ağlaya kahi güle / Yetişmek için menzile / Gidiyorum gündüz gece”

Ve zaman durmaksızın akıp gitmektedir. Ona düşense zamanın akışını şaşkınlıkla izlemektir.

Veysel’in “yol” imgesi onun yaşama dair hakikatlerle yüzleşmesinin yansımasıdır. Hakikat ise zamanın hızla akıp gittiği ve Veysel’in o kaçınılmaz sona giderek yaklaştığıdır.

Franz Kafka, bireyin evrenle kurmuş olduğu diyalogu sorguladığı kitabı Dönüşüm’de, öykünün kahramanı Gregor Samsa’yı başta ailesi ve patronuyla olan ilişkileri olmak üzere yaşamda konumlandığı pozisyon itibarıyla kimliksiz bir birey olarak imler. Öyküde Gregor, tam da sistemin istediği gibi kendisine verilen direktifleri sorgusuz sualsiz yerine getiren, hiç bir zaman kendi inisiyatifiyle hareket edemeyen bir haşareye dönüşmüştür.

Pek çok toplumun kültürel unsurları arasında rastladığımız böcek imgesi, farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Masallardan inanışlara, şarkılardan deyimlere farklı kültürlerde farklı şekillerde karşımıza çıkan “böcek” imgesinin gerçekteki varlığı, ekosistemin devamı açısından oldukça önemlidir. Buna karşın küçük ve önemsiz canlılar gibi görünseler de toplu halde hareket ettiklerinde ya da zaman zaman tek başına (akrep, çıyan vs) dahi son derece tehlikeli olabilmektedirler. Bu imge, Kafka’nın yorumunda ise varlığının pek bir anlamı olmayan, insanda tiksinti uyandıran bir canlı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Gregor Samsa bir sabah huzursuz düşlerinden uyandığında, kendini yatağında korkunç bir haşareye dönüşmüş buldu” (Kafka, 2016, s.33). giriş cümlesiyle Kafka, Gregor Samsa’yı bize; huzursuz düşlerinden “böcek” olarak uyanan bir figür imgesi şeklinde tanıtır. Huzursuz düşlerinden uyanmak onu kendi gerçekliğiyle yüzleştirir. Toplumun dayatmalarına yıllarca boyun eğmiş biri olarak ilk kez onların isteklerini yerine getirememektedir. Çaresizdir, yardıma ihtiyacı vardır. İlginç olan ise onlar için yapmış olduğu tüm özverilere karşın ilk olarak ailesinin kendisinden kurtulmak istemesidir.

“Sanat eseri, var-olanın varlığını kendince açar. Bu açılma, yani dışa çıkma yani var-olanın hakikati eserde gerçekleşir. Var-olanın hakikati kendini sanat eserine koyar. Sanat kendini hakikate koyar.” (Heidegger, 2007, s29). Kafka da insana dair olanı, onun kendi hakikatini “böcek” imgesi üzerinden anlatır.

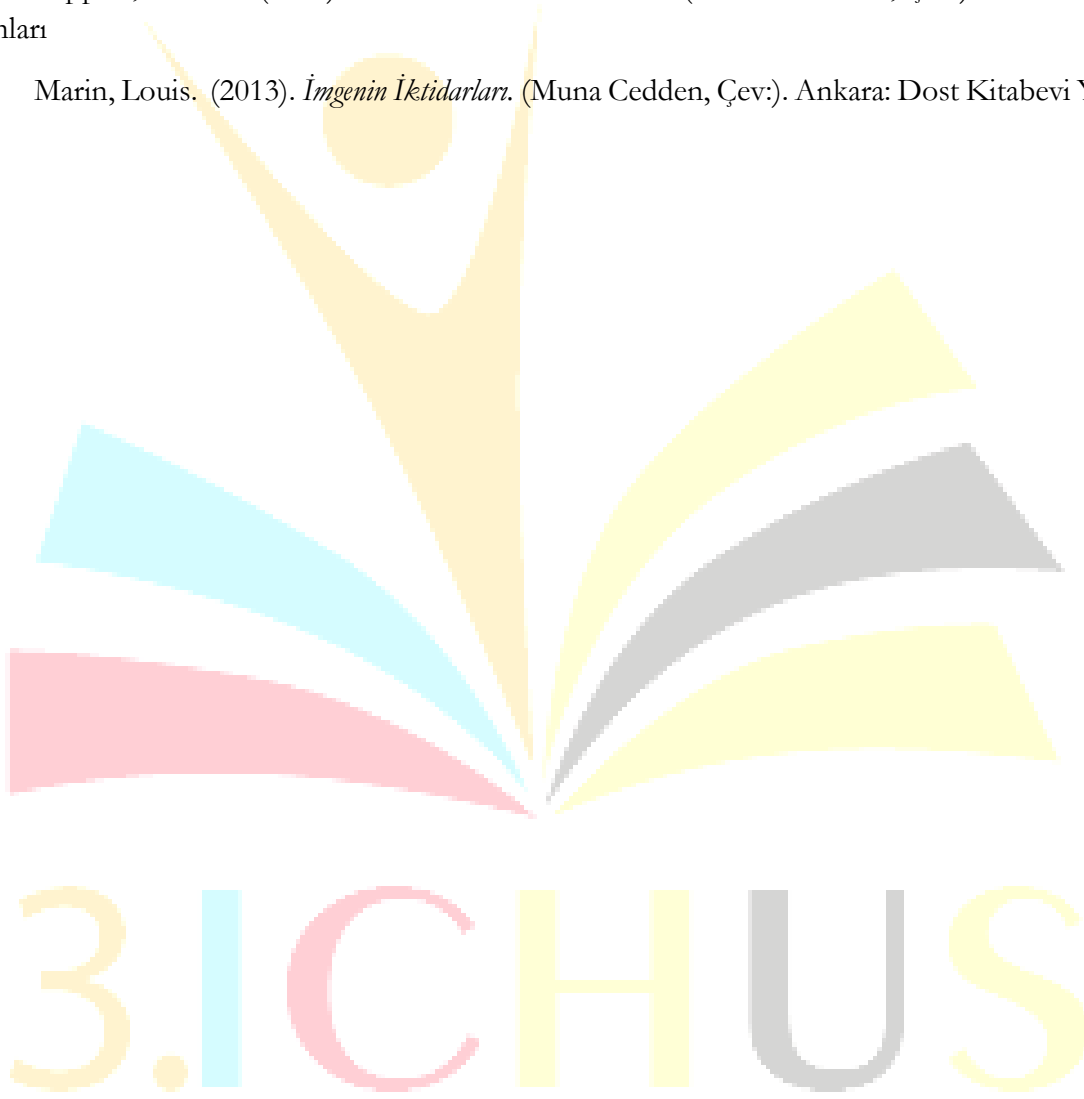
Sonuç

Sanat yapıtını anlamlı kılan en önemli unsurlardan biri olan imgenin, farklı sanat alanlarından farklı yorumlarının ele alındığı bu çalışma, yapıtta imgenin gücünü sorgular. Yapıtın ulaştığı kitle, aslında bildiği bir gerçekliğin yeniden yorumuyla karşılaşır. Karşılaşılan şey imgelerin bünyelerinde barındırdıkları anlamların ötesinde kitlenin kendi hakikatidir. Yapıt, sadece var olanın varlığını açık eder. Ulaştığı kitle ise var olanla yüzleşmek durumunda kalır. İmge gücünü tam da buradan alırken sanat, hakikat arayışında bir yol gösteren olur.

KAYNAKÇA

- Berger, John. (2014). *Görme Biçimleri*. (Yurdanur Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Heidegger, Martin. (2007). *Sanat Eserinin Kökeni*. (Fatih Tepebaşı, Çev.). Ankara: De Ki Basım
- Kafka, Franz. (2016). *Dönüşüm*. (Tanıl Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Leppert, Richard. (2009). *Sanatta Anlamların Görüntüsü*. (İsmail Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Marin, Louis. (2013). *İmgenin İktidarları*. (Muna Cedden, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

Eski Doğu'nun Büyü ve Büyücülükle Mücadelesi*The Struggle of the Ancient East with Magic and Witchcraft***Nurgül Yıldırım¹****Abstract**

Magic differed in its application and its reasons in the belief systems of Ancient Mesopotamia, Egypt and Anatolia. In the magic rituals performed with the help of prayers and various materials, the main goal was to get rid of the negative situation or condition experienced. It was thought to be caused by evil spirits (demon) diseases and bad luck requiring magic practices in the mentioned civilizations. In order to eliminate these evil spirits and their negativities, either the scientists / fortune-tellers or wizards known to have different expertise were consulted. The person to whom the magic will be applied in magic rituals first performed a religious purification and in accordance with the content of the magic, medicine, ointment, incense (mostly cedar stick, tamarisk branch), incense container, various musical instruments, magic strings and amulets (human or animal figures materials such as an amulet) had to be used in Mesopotamian sources. Unlike Mesopotamian Civilizations, when we examine

Özet

Eski Mezopotamya, Mısır ve Anadolu inanç sisteminde büyü, uygulanış biçimi ve gerekçeleriyle farklılıklar göstermiştir. Yakarılar ve çeşitli materyallerin yardımıyla gerçekleştirilen büyü ritüellerinde temel hedef yaşanan olumsuz durum ya da koşuldan arınmak, uzaklaşmak olmuştur. Yine adı geçen uygarlıklarda büyü uygulamalarını gerektiren hastalık ve uğursuzlukların kötü ruhlardan (demon) kaynaklandığı düşünülmüştür. Bu kötü ruhları ve onların yarattığı olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla, ya bilicilere/falcılara ya da her birinin uzmanlık alanının farklı olduğu bilinen büyücülere başvurulmuştur. Mezopotamya kaynaklarında, büyü ritüellerinde büyüün uygulanacağı kişinin öncelikle dinsel bir arınmayı gerçekleştirmiş olması ve büyüün içeriğine uygun olarak ilaç, merhem, tütsü (çoğunlukla sedir çubuğu, tamarisk dalı), tütsü kabı, çeşitli müzik aletleri, büyü ipleri ve amuletler (insan veya hayvan figürleri olan bir tür muska) gibi malzemelerin kullanılması

¹ Doç. Dr. Nurgül Yıldırım, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, nyildirim@mku.edu.tr ORCID No: 0000-0002-4692-2823

the cuneiform spell documents in Anatolia, we come across the fact that wizards, fortune-tellers / knowers are mostly women. The dominance of women in magic rituals, which we also observed in the Hittites, brought women magicians specialized in different fields. For sorcerers who are believed to have a special communication with the gods, Ancient Egypt became a geography where they were glorified, while the whole of witchcraft activities in Mesopotamia and Anatolia were tried to be prevented by laws on the grounds that they would cause an authority disorder and a moral collapse. Especially the Babylonian and Assyrian laws saw witchcraft as a practice that disturbed the welfare of the country, and required severe sanctions for those who committed this crime. In this study, it is aimed to analyze the reasons and application methods of magic rituals in general in the Ancient Eastern Civilizations and the criminal sanctions against magic practitioners.

Keywords: Magic, mummification, Magic Rituals

gerekmiştir. Mezopotamya Uygarlıklarının aksine, Anadolu'daki çivi yazılı büyü belgeleri incelendiğinde büyücülerin, falcıların/bilicilerin çoğunlukla kadın olduğu gerçeği karşımıza çıkar. Hititlerde de gözlemlediğimiz büyü ritüellerindeki kadın egemenliği, farklı alanlarda uzmanlaşmış kadın büyücülerini karşımıza çıkarmıştır. Tanrılarla özel bir iletişime sahip olduğuna inanılan büyücüler için Eski Mısır onların yüceltiildiği bir coğrafya halini alırken, Mezopotamya ve Anadolu özelinde büyücülük faaliyetlerinin bütünü otorite bozukluğuna ve ahlaki açıdan bir çöküntüye neden olacağı gerekçesiyle yasalarla engellenmeye çalışılmıştır. Özellikle Babil ve Asur kanunları büyücülüğün ülkenin refahını bozan bir uygulama olarak görerek, bu suçu uygulayanlar için ağır yaptırımları zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada Eski Doğu Uygarlıklarında genel hatlarıyla büyü ritüellerinin gerekçeleri ve uygulanış biçimleri ile büyü uygulayıcılarıyla ilgili cezai yaptırımların analizi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyü, Mumyalama, Büyü Ritüelleri

Giriş

“Büyü” çivi yazılı belgelerde, genellikle, Sumerce ÉN (Akadaca *šiptum*, Hititce *alawantaṣar*) sözcüğü ile ifade edilmiştir. Mezopotamya’da Ea/Enki büyülerin ve sanatın tanrısı olarak kabul edilmiş, ayrıca büyücülerin ve sihirbazların başı olarak kaydedilmiştir. (Oates, 2004, 74). Büyüleri uygulayan büyücüler ise, kullandıkları metotlara göre sınıflandırılmıştır. Büyücü-rahip ya da yara sağaltıcı-tedavi eden rahip gibi kullanımlar, tıbbın ve büyü ritüellerinin uygulanış biçiminin yakın olduğunu gözler önüne sermiştir. Mezopotamya Uygarlıkları’nın aksine, Anadolu’daki çivi yazılı büyü metinleri incelendiğinde büyücülerin, falcıların/bilicilerin çoğunlukla kadın olduğu gerçeği karşımıza çıkmıştır. Hititlerde de gözlemlediğimiz büyü ritüellerindeki kadın egemenliği, farklı alanlarda uzmanlaşmış kadın büyücülerin varlığına işaret etmiştir. Örneğin; ordu içinde salgın olduğu zaman

Aşhella'ya (Dinçol, 1985; Yıldırım, 2015, 239) sıkıntılı geçen yıllara karşı Hantitaşşu'ya (Ünal, 1994) aile bireyleri arasında geçimsizlik olduğunda Maštikka'ya başvurulmuştur (Reyhan, 2002). Mezopotamya'da kadın büyücülere ^mUŞ.ZU dua ile ruhları kovan, cinci kadınlara *ašiptum* (CAD A/II, 431), bilici/kâhin kadınlara *ša'iltum* (CAD Ş/I, 109-110) adı verilmiştir. Antik Mısır'da hem büyü edimi hem de büyücülerin tanrısı için “heka” kullanılmış, “hekau” büyüünün sahibi, büyücülerin öncüsü anlamları kazanmıştır. Antik Mısır kaynaklarında “akhu” ise büyücü, büyü uygulayıcı” olarak tanımlanmıştır (Harris, 2015, 156). Eski Doğu genel başlığı altında incelenen Mezopotamya, Anadolu ve Mısır'da uygulanan büyü ve büyücülükle mücadelenin temelinde, her üç uygarlıkta uygulanan büyü türlerinin etkin olduğu görülmüştür. Adı geçen uygarlıklarda gerek fiziki gerekse de ruhsal olduğuna kanaat getirilen olumsuz koşulların düzeltilmesi, sağaltılması amacıyla gerçekleştirilen büyüler “ak büyü”, insan ya da eşyalara zarar gelmesi adına yapılan, kötü niyetli büyüler “kara büyü” olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalarda cezai yaptırımların temel hedefini “kara büyü” oluşturmuştur.

Genel hatlarıyla insanoğlunun doğayla etkileşimi ve kutsallaştırma edimleri ile ilgili gelişen büyü uygulaması Eski Doğu'da, özellikle Mezopotamya, Anadolu ve Mısır coğrafyasındaki siyasi unsurlarda birçok ilim ve bilim sahasıyla birbirine koşut ilerlemiştir. Ancak büyü ve büyü faaliyetlerinin özünden uzaklaşarak tanrıların ve siyasi erkin otoritesini sarsıcı ve insanların büyü faaliyetlerinden gerek zihinsel gerekse de fiziki olumsuz etkilenmeleri, büyü geleneğinin yaygın kullanıldığı toplumları bazı önleyici kurallar koymaya zorlamıştır.

Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülükle Mücadele

Mezopotamya'da büyü ve çeşitlerinin farklı uzmanlık alanlarına sahip kişilerce yapıldığı ve belli zaman dilimlerinde tekrarlandıkları bilinmektedir. Eski Mezopotamya Uygarlıkları'nda canlı ya da cansız herhangi bir varlığa zarar vermek ya da olumsuz koşullar içine sokmak amacıyla “kara büyü”; koruma ya da sağaltma büyülerini ise “ak büyü” olarak değerlendirilmiştir.

Hem sözlü hem de eylemsel olarak uygulanan büyüler için, büyüünün uygulanacağı kişinin de yerine getirmesi gereken sorumlulukları Mezopotamya'dan ulaşılan kayıtlarda belirtilmiştir. Mezopotamya kaynaklarında, büyü ritüellerinde büyüünün uygulanacağı kişinin öncelikle dinsel bir ritüelle su ile arınmayı gerçekleştirmiş olması gerekmektedir (Yıldırım, 2015, 242). Ardından büyüünün içeriğine uygun olarak ilaç, merhem, tütsü (çoğunlukla sedir çubuğu, tamarisk dalı), tütsü kabı, çeşitli müzik aletleri, büyü ipleri ve amuletler (insan veya hayvan figürleri olan bir tür muska) gibi malzemeler kullanılmıştır. Büyü metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla, büyüünün içeriğiyle ilgili sözler şiirsel olarak ardı ardına tekrarlanarak, büyü ritüeli gerçekleştirilmiştir (Yıldırım, 2015, 240).

Mezopotamya'da liderlerin ve hanedan üyelerinin başvurdukları büyüler rutine dönüştürülmüş ve liderlerin korunması amacıyla “ak büyü” olarak değerlendirilen büyü edimleri gerçekleştirilmiştir (Abush; Schwemer, 2011, 383). Mezopotamya uygarlıklarında büyü ve tıbbın iç içe ilerlediği bir süreç yaşanmış olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak değerlendirilirken, ilk örneklerine Sumerler'de rastlanılan tıbbî reçete vesikaları tıbbın ve büyüünün hem uygulanış, hem de uygulayanlarının farklılıkları olduğunu ortaya koymuştur (Küyel, 1996, 86). Bu bağlamda Mezopotamya'lı liderlerin ve hanedan

üyelerinin kullanmış oldukları büyülerin çoğunlukla o dönem tıbbını destekleyen “ak büyü”ler olduğu söylenebilir.

Bilinen en eski büyü metinlerinde insanlar, başlarına gelen bir uğursuzluğun düşmanları tarafından yapıldığını ve bunu önlemenin yollarından biri olarak da, büyüü yakmayı düşünmüşlerdir (Kramer 2000, 218; Yıldırım, 2015, 243). Düşmanların ya da kötücül cinlerin (demon) bazı bedenlere ve özellikle hamile kadınlara musallat olduğuna dair inanç insanları Eski Mezopotamya dünyasında yine koruyucu ve sağaltıcı büyüler uygulamaya sevk etmiştir. Mezopotamya büyü metinlerinin genelinde “kara büyü” ile ilgili en verimli bilgilere bu büyüü ortadan kaldırmaya çalışan “ak büyü” uygulamaları ile ilgili metinlerden ulaşılmıştır (Abush; Schwemer, 2016, 71-72).

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, büyüler en genel anlamda “ak büyü” ve “kara büyü” olarak iki başlık altında incelenmiştir. “kara büyü” insanlara zarar verme amacıyla yapılmış, içerisinde kötü niyet barındıran büyülerdir. Kötü niyet/düşmanlık barındıran büyülere ve bu tür büyüleri uygulayanlara karşı, Mezopotamya uygarlıklarınca kanunlar çerçevesinde bazı yasaklamalar getirilmiştir. Bunlar en genel ifadeyle “kötülük için büyü yapanlar kanıtlanınca öldürülecektir.” olarak kaydedilmiştir. Büyü ve büyücülükle ilgili olarak ulaşılabilecek ilk kayıtlı yasaklama girişimleri Mezopotamya’da Sumerliler’de Ur-Nammu kanunlarının 10. Maddesinde görülmüştür. Bu maddeye göre büyücülük yaptığı düşünülen kişi Nehir Tanrısının yargılamasına maruz kalacaktır. İlgili hüküm (Tosun-Yalvaç, 2002, 40) şu ifadelerle kaydedilmiştir:

10) *“Eğer bir adam, bir adamı büyüculükle itham ederse nehir tanrısına(onun adaletine) götürülür. (nehre atılır). Eğer nehir tanrısı temiz çıkarırsa götüren (itham eden) 3 şegel gümüş tartacaktır.”*

Yine Mezopotamya’da Eski Babil kralı Hammurabi tarafından hazırlatılan kanun maddelerinde büyücülük Eskiçağ toplumlarının genelinde olduğu gibi, Hammurabi kanunları öncesinde de, üzerinde hassasiyetle durulan ve toplumu olumsuz etkileyen bir olgu olarak algılanmıştır (Bilgiç, 1963, 108). Bu bağlamda yine Eskiçağ hukukunda önceleri örfi sonrasında da yazılı bir halde yasalaştırılan Nehir tanrı adaleti ya da su/nehir ordali uygulamasına başvurulması Hammurabi Kanunlarının 2. maddesinde (Tosun-Yalvaç, 2002, 185) gerekliliği şöyle kaydedilmiştir:

2) *Eğer bir adam, bir adam hakkında (onun) büyü (yaptığını) iddia ederse ve (bu iddiasını) kanıtlayamazsa, üzerine büyüculük iftirası atılan adam, nehre gidecek, (nehre dalecektir). Eğer nehir onu çekerse (zaptederse) iftira eden onun evini (mülkünü) alacak (sahiplenecektir). Eğer o adamı nehir temiz çıkarırsa ve aklanırsa ona iftira eden adam öldürülecektir. Nehrin akladığı (adam) iftiracının malına mülküne sahip olacaktır.”*

Eskiçağ hukuk kuralları içerisinde ağır yaptırımların fazlasıyla yer aldığı Orta Asur Kanunlarının 47. Maddesinde büyücülük faaliyetlerinin önlenmesi adına hükmün tanık/tanıklarla birlikte kral huzurunda tekrar muhakeme edilmesi bu suçun önlenmesi adına gösterilen hassasiyeti ortaya koymaktadır. İlgili hüküm (Tosun-Yalvaç 2002, 254) şu ifadelerle kaydedilmiştir:

47) *ister bir kadın, ister bir erkek olsun, büyü yaparsa, (büyü) ellerinde yakalanırsa, itham ve ispat edilirse, büyü yapanı öldüreceklerdir. Büyü yapan adamı gören bir görgü tanığının ağzından büyüü “ben gördüm” dediğini*

duyan, kulak şahidi olarak (ortaya) çıkacak ve krala söyleyecek. Görgü tanığı krala, (önceden) söylediğini inkâr ederse, Güneşin Oğlu Boğa Tanrısı'nın önünde şöyle derse: "o söylemedi" (o zaman) o serbesttir. (Önce) söyleyen ve (sonra) inkâr eden görgü şahidini kral sorguya çekecek ve geçmişini araştıracaktır. Büyücü getirildiği zaman, adamı konuşturacak ve kendisi şöyle söyleyecek: "krala ve çocuğuna yaptığın yeminden seni çözmeyecekler, kral ve oğluna yaptığım yemin tablete uygun olan yemindir."

Tek tanrılı inanç sistemlerinde de Yahudiler'e göre büyü tanrının varlığına karşı gelmek olduğundan yasaklanmış ve buna uymayanlara taşlanarak öldürülme cezası verilmiştir (Çıkış 22/18). Tevrat'ın sözlü hali olarak daha sonra kitaplaştırılan Talmud'da ise bu ceza kırbaçlanma olarak karşımıza çıkmıştır (Tanyu, 1992, 504vd). Yine İncil'de büyücülerin hayat ağacına ulaşamayacakları geçmektedir (Vahiy, 22/14-15). Büyücüler günahkar insanlar olarak görülmüş ve çok zor bir şekilde ölecekleri bildirilmiştir (Vahiy, 9/13-21).

Eski Anadolu'da Büyü ve Büyücülükle Mücadele

Kültepe ve Hitit kayıtları dikkate alınarak, kayıtların ait oldukları Koloni dönemi ve Hititler dönemi Anadolu'sunda büyü tıpkı Mezopotamya'da olduğu gibi olumsuz koşullar ya da kötücül ruhlarla mücadele açısından öncelikle sağaltım ve korunma büyülerıyla gelişim göstermiştir. Kültepe tabletlerindeki kayıtlar değerlendirildiğinde, Anadolu'da falcılık/bakıcılık ya da büyü faaliyetlerinin daha çok kadınların hakim olduğu bir saha olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Hastalıklara, kötü cin/iblislere, kötü/kem göze karşı ve kişiler arasındaki uzlaşmazlıkları çözümüleme adına yapılan büyülere "ak/olumlu büyü" adı uygun görülmüştür. Bu tür uğursuzluk kaynaklarına, Anadolu'da tarihî devirlerin başlamasına neden olan, Asur Ticaret Kolonileri Devrine ait tabletlerde de rastlanmıştır (Erol, 2013, 66-67). Yine Kültepe tabletlerinden muska şeklinde hazırlanmış olan belge ile (Kt. 94/k 821) kötücül ruh/demon/cin korunmak amacıyla yapılacak büyüün detaylarına ulaşmamız mümkün olmuş, Koloni dönemi Anadolu'sunda tanımlanamayan kötülük tehlikesine karşı önlemler hakkında genel bir kanı oluşabilmiştir (Michel, 1997, 59-60).

Eski Anadolu'nun en büyük merkezi yapısı olan Hititler'de büyüün uygulama alanına bakıldığında, büyüün insana özgü tüm yaşam alanlarında uygulabilir olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte büyüün kullanılmasında insan unsuru esas olarak alındığından, yaşam ve insan sağlığı en başta tutulmuştur. Din ile büyü arasındaki yakın ilişki, tıp ile büyü arasında da vardır hatta bu ilişki dinden daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir (Ünal, 2006, 22).

Hitit uygarlığında büyü sözle ya da eylemle ayrı ayrı olabildiği gibi ikisinin birlikte uygulandığı çivi yazılı belgelere rastlanmıştır. Bilindiği üzere Hitit büyüler çeşitli yöntemlerle uygulanmıştır. Bunlar içinde en sık kullanılanı analogik büyülerdir. Bu büyü sembolik olarak yapılan eylemle veya ifade edilen sihirli sözcüklerle kötülüğü yapan yaratıklar arasında ilişki kurarak gerçekleştirilmiştir.

Hititler dönemi büyü edimleri de, Mezopotamya'da olduğu gibi, "ak büyü" ve "kara büyü" olarak sınıflandırılmıştır. Hastalıklara, kötü cin/iblislere, kötü/kem göze karşı ve kişiler arasındaki uzlaşmazlıkları çözümüleme adına yapılan büyülere "ak/olumlu büyü" adı uygun görülmüştür. Hitit

toplumunda en çok başvurulanan büyü; çeşitli sebeplerden dolayı kirlenmiş olan kişi ya da nesneyi, kirlilik durumundan “temizlemek, arındırmak” ve kirliliği bir daha geri dönemeyeceği şekilde “uzaklaştırmak” için yapılan “ak/iyi büyü” olmuştur (Reyhan, 2003, 112-113).

Hitit kültüründe bir başkasına zarar vermek/acı çektirmek amacıyla uygulanan büyülere genel bir ifadeyle “kara büyü” denilmiştir. Hitit Kralı II. Tuthaliya'nın karısı Nikalmati ve oğluna karşı, ablası Ziplantawiya tarafından yaptırılan büyü Hititler'de kral ve ailesine karşı “kara büyü” yapıldığına dair belge (KBo15.10; KBo 20.42 I 33-37) Hitit dönemi Anadolu'sunda kara büyü'nün tanımlanması ve bu tür büyülerin ortadan kaldırılma/geçersiz kılınma aşamalarının neler olduğu hakkında kaynaklık etmiştir (Szabo, 1971, 18). Hititler döneminde özellikle “kara büyü” fermanlar ve yasalarla önlenmeye çalışılmıştır. Kara büyü'nün kişiyi ölüme kadar götürebilecek şekilde büyük zararlar verebilmesi, hatta ülkenin huzurunu ve gelişmesini tehdit edebilirliği göz önünde bulundurularak Hitit kralı Telepinu tarafından yayınlanan fermanında yer verilmiştir. Fermanı'nda belirtilen “*Hattuša'da büyü sorununu temizleyin*” ifadesi, Hitit kraliyet ailesinin bu konudaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Hitit tarihinde görülen pek çok kraliye büyü girişimlerini önleme çabaları bu kaygıların haklı gerekçelere dayandığını göstermiştir (Reyhan, 2003, 112).

Hitit sarayının ve halkının “kara büyü” ile mücadelesi Hitit kanunlarında da yasalar çerçevesinde önlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kara büyü'nün tanımının da yapıldığı kanun maddesinde (Otten, 1958) şu ifadeler yer verilmiştir:

“Kişi kültüsel temizliğin ardından kalanları yakmak yerine onları başka birinin evi ya da tarlasına koyarsa (§ 44/ b) ya da kişi bir yılan öldürür ve bunu yaparken başka birinin adını söylerse (§ 170) kara büyü yapmış kabul edilir ve bu suçun cezası da ölümdür.”

Antik Mısır'da Büyü ve Büyücülük

Eski Mısırlılar insanın etkileşimde olduğu canlı ya da cansız varlıkların özünde bir ruh taşıdığına ve bu ruhun taşıdığı olumlu/olumsuz enerjinin büyü ile denetlenebileceğine inanmışlardır. Eski Mısırlılar büyü'nün yanı sıra hayaleti veya şeytanı kovan; hastalığı gönderen tanrıdan veya koruyucu olarak daha yüksek bir güçten yardım istemek için sihirli sözler, tılsımlar, muskalar, kurbanlar, ıtır kokular, dövmeler ve heykeller kullanmaktaydılar. Günümüzde tıbbi metin olarak incelenen kaynaklar bu büyü ve tılsımların yazıldığı papirüslere ait arşivlerden oluşmuştur. Bu çalışmaların çoğuna doktorlar tarafından zaman zaman başvurulmuştur. Mısır'da büyüler muhtemelen tüm salgın hastalıklara karşı kullanılmıştır (Pinch, 1994, 143).

Mısırlılar büyü, güç ve kudretin cisimleşmiş hali olarak kabul ettikleri Heka'nın yaratılıştan beri var olduğuna inanmışlardır. Piramit Metinlerinde, diğer tanrıların büyü ve büyücülerin sahibi Heka'dan korktuğuna dair ifadeler yer almıştır (Wilkinson, 2016, 110). Büyünün hastalıkların kaynağı olarak düşünülen ruhla iletişimi sağlayarak, sağaltma ya da aktarım yöntemleriyle hastalığı ortadan kaldıracağına inanılmıştır. Bu kapsamda uygulandığı düşünülen bir büyü metninde kızgın bir ruh tarafından zehirlenmesinin önlenmesi amacıyla zehri salgılayan doğaüstü düşmanın ya da bu düşmanın

ailesinin isimlerinin bilinmesi ve ritüelde söylenmesi tedavi için önemli bir adım olarak belirlenmiş, çukur açılmış bir somun ekmeğin üstüne düşmanın isminin yazıldığı ve sihirli sözlerin bu somuna söylendiği belirtilmiştir. Sihirli sözlerin söylenmesinin ardından ekmek yağlı bir ete sarılıp bir kediye yedirilmiş ve kedi ekmeği yerken, kendi şeklinde tasvir edilen ve tanrıça olduğuna inanılan Matfed'in düşmanı etkisiz hale getirdiğine inanılmıştır (Pinch, 1994, 87- 88).

Mısırlılar büyüsel ifadeler içeren belli başlı yazıların ölü ile birlikte gömülmesi gerektiğine inanmışlardır. Unas Piramidinde geçen “*üzerinde yazı olmayan et ve kemik zavallıdır*” tümcesi gömülerde bazı büyü metinlerinin de bulunma gerekçesini açıklamıştır (Budge, 2015, 115-116). Yine ölü gömme geleneklerinin bir parçası olarak değerlendirilen “Ağız açma” eylemi, ölüyü yeniden yaşamsal becerilerine kavuşturacak, yüksek ruhlarla iliksi kurmaya dayanan, temelinde bir çeşit büyü işlemi olan kısmen sembolik bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Ayrıntıları Mısır'ın eski adetlerine dayanan bu ağız ve göz açma seremonilerinin, ölünün ruhunu bulmasına ve yeni bir yaşam akımına kavuşan vücudunu kullanabilmesine yaradığına inanılmıştır (Çiftçi, 2010, 53). Eski Mısır geleneğinde büyü ve büyücüler ruhsal enerjiyi doğadan sağladıkları malzeme ile geliştirerek dönem tıbbını destekleyen bir saha yaratmışlardır. Eski Mısır'da hekimliğin rahiplik ve büyücülükle iç içe geçmesine rağmen, hekimlerin özel bir eğitim görmüş olmaları büyücüler açısından bir statü kaybına neden olmamıştır. Yukarıda değinildiği üzere, büyücülerin saha olarak farklı işlevlere sahip bir alanı kapsamış olmaları ve Eski Mısır tıbbının gelişimine ve öteki dünya ile etkileşimi sağlamaları büyücülerini ayrıcalıklı kılmıştır. Büyücüler Eski Mısır'da bedeninin ve ruhun sağaltılması ve korunması amacıyla faaliyet göstermişlerdir. Bu nedenle büyücüler mimar, hekim ve bilge gibi Mısırlılar tarafından her zaman saygıyla anılan mesleklerler içerisinde yer almıştır (Vercoutter, 2016, 59). Büyücüler için bu saygınlığın tek koşulu, sahip oldukları “gücü” kötüye kullanmamaları olmuştur. Eski Mısır'da da etik olanın zıttı anlamında kullanılan büyü, onu uygulayanların ahlaki değerlerine emanet edilmiştir (Borghouts, 1978).

Sonuç

Büyü, Eskiçağ insanının algılayamadığı, tanımlayamadığı ya da ilk kez karşılaştığı olumsuz koşullarla başa çıkma edimiyle başlamıştır. Bu bağlamda büyü, gelişim evrelerine, uygulanış biçimlerine ve uygulayıcıların meziyetlerine göre zaman içerisinde farklı şekillenmiştir. Büyü faaliyetleri ya da genel bir ifadeyle iyi ya da kötücül ruhlarla doğa aracılığıyla iletişim kurma/yön verebilme hedefi, bedensel enerjinin keşfi, aktarım, anatominin keşfi, doğadan sağaltıcı yapımına (ecza), simyanın gelişimi gibi birçok günümüz ilim ve bilim sahasının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Eski Doğu uygarlıklarının genelinde büyü faaliyetlerinin kötüye kullanılmasının önlenmesi temel amaç olmuştur. Bu tür “kara” büyü uygulayıcıları Eski Mezopotamya ve Anadolu'da ölümle cezalandırılırken, Eski Mısır'da bu tür bir cezai yaptırım metnine ulaşamamıştır. Ancak genel olarak Eski Doğu büyü uygulamalarında cezai yaptırımın “kara büyü” ile ilişkilendirildiği ve yasalar aracılığıyla önlenmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Eski Mısır büyü uygulamalarının genelinin tıbbın destekleyicisi “ak büyü” formunda ilerlemiş olması ve büyü gücünün herhangi bir kötü niyete alet edilmeyeceğine olan genel inanç, bu uygarlıkta büyücülerin ahlaki değerlerinin belirleyici olduğunu ve kara büyüye karşı Mısırlı büyücülerin “bilinçli” hareket ettiklerini düşündürmüştür.

Büyü, özellikle “kara büyü” Eski Doğu toplumlarında, diğer tek tanrılı inançlara da etki etmiş, hoş karşılanmayan ve korkulan bir itaatsizliğin başlangıcı olarak düşünölümüş olmalıdır. Başlangıçtaki amacından sapmış, kötüye kullanılan büyü uygulamalarının siyasi otoritelerce belirlenmiş yasalarla önleme çabaları çoğunlukla karşılıksız kalmış, kimi zaman kral fermanlarıyla yasalar güçlendirilmeye ve büyücölölle mücadelede yaptırımın gücü arttırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abusch, T, Schwemer, D, (2011), *Corpus of Mesopotamian Anti-Witchcraft Rituals* Volume One, *Ancient Magic and Divination* (AMD), Volume 8/1, (Eds.) Tzvi Abusch, Ann K. Guinan, Nils P. Heeßel, Francesca Rochberg, Frans A.M. Wiggermann Brill, Leiden-Boston.

Abusch, T, Schwemer, D, (2016). *Corpus of Mesopotamian Anti-Witchcraft Rituals* Volume Two, (Eds.) Tzvi Abusch, Ann K. Guinan, Nils P. Heeßel, Francesca Rochberg, Frans A.M. Wiggermann, *Ancient Magic and Divination* (AMD), Volume 8/2, Brill, Leiden-Boston.

Bilgiç, E, (1963). “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi”, Ankara Üniversitesi *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.21-3-4, 103-119.

Borghoust, J. F, (1978). *Ancient Egyptian Magical Texts*, Brill-Leiden.

Budge, E.A, (2015). *Antik Mısır Büyüleri* (Çev. Faruk Gültekin), İstanbul, Onbir Yayınları.

Çiftçi, K. M, (2010). *Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnanca*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Dinçol, A, (1985). “Ašhella Rituali (CTH 394) ve “Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış”, *Belleten*, Cilt: 49-193.

Erol, H, (2013). “Kültepe’de Bulunan Büyü Metinleri”, İstanbul, *Aktüel Arkeoloji*-35.

Harris, E, (2015). *Ancient Egyptian Magic*, USA. Red Wheel-Weister Pres.

Küyel, M, (1996). *Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Adlı Eserinin Muhtasarı*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları -Sayı:76.

Michel, C, (1998). “Une Incantationpaléo-assyrienne contre Lamaštum” , *Or* 66.

Oates, J, (2004). *Babil*, İstanbul, Arkadaş Yayınları.

Otten, H, (1958). HTR= Hethitische Totenrituale, Berlin.

Pinch, G, (1994). *Magic in Ancient Egypt*, London, Published by British Museum Press.

Reyhan, E, (2002). *Hitit Kaynaklarında Kişzuwatna'lı Kadın Maštikka'ya Ait Ritüel Metinleri*, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Reyhan, E, (2003). “Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Archivum Anatolicum*, c.VI. Sayı 2, Ankara, 111-142.

Reyhan, E, (2008). “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük” *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2; Sayı 3.

Tosun, M,-Yalvaç, K, (2002). *Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Szabo, G, (1971). *Ein hethitisches Entsühnungsritual für das Könispar Tuthaliia und Nikalmati*, Theth 1, Heidelberg.

Ünal, A, (1996). *The Hittite Ritual of Hantitaššu from the City of Hurma Against Troublesome Years*, Ankara TTK Yayınları, Seri VI-No. 45.

Ünal, A, (2006). *Elemterefış, Hititlerde ve Çağdaşı Anadolu Kavimlerinde Büyücülük*, İstanbul, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.

Tanyu, H, (1992). “Büyü” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul-1992, 501-506.

Vercoutter, J, (2016). *Eski Mısır*, (6. Baskı), İstanbul, İletişim Yayınları.

Yıldırım, N, (2015). “Eski Mezopotamya ve Anadolu’da Uğursuzluk İnancı ve Bununla İlgili Büyü Ritüelleri”, *History Studies*, Volume 7/1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim Güler, 239-248.

Wilkinson, T, (2016). *Eski Mısır M.Ö. 3000’den Kleopatra’ya Bir Uygarlığın Tarihi* (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul, Say Yayınları.

Kısaltmalar

CAD :The Assyrian Dictionary of the University of Chicago

KBo :Keilschrift texte ausBoghazköi, (Heft 1 vd.) Leipzig 1916-23; (Heft 7 vd.) Berlin 1954 vd.

KT : Kültepe Tabletleri

3. ICHUS

Türk Sinemasında Doksanlar ve Bağımsız Sinemanın Yükselişinin Toplum-Birey Anlamında Sorgulanması Üzerine Bir Çalışma*A Study on Questioning the Nineties in Turkish Cinema and the Rise of Independent Cinema in the Context of Society and Individual***Eylem Özçimen¹****Abstract**

'New Turkish Cinema' is the name given to our cinema, which started in the nineties, was mostly created by the modern and young directors and has an understanding of expression outside of the style of expression influenced by the censorship mechanisms in the eighties. As compared historically, while there is, especially in the 1980s movies which also handle women, an intense and exaggerated melodrama structure, in the nineties, there are movies which includes subjects that especially the movies 'Somersault in a Coffin' and 'The Bandit' outshined and about individualization, contradictions of the individual with society, social differences of female and male identity and most of all, alienation and individualization in accordance with postmodern discourses.

Three characteristics of independent cinema can be put forward as "opposing industrial cinema and adopting an independent narrative language", "reaching more people in movie

Özet

'Yeni Türk Sineması', doksanlı yıllarda başlayan, daha çok modern ve genç yönetmen kuşağı tarafından oluşturulan ve seksenli yıllardaki sansür mekanizmalarından etkilenmiş anlatım tarzının dışında bir anlayışa sahip olan sinemamıza verilen isimdir. Tarihsel olarak karşılaştırıldığında, 1980 dönemindeki filmelerde kadınları da ele alan filmler başta olmak üzere yoğun ve abartılı bir melodram yapısı varken, doksanlı yıllarda özellikle 'Tabutta Rövaşata' filmi ve 'Eşkiya' filminin öne çıktığı ve bireyselleşme, bireyin toplumla çelişkileri, kadın ve erkek kimliğinin toplumsal farklılıkları en çok da post-modern söylemlere uygun olarak yabancılaşma ve bireyselleşme konularında filmler bulunmaktadır.

Bağımsız sinemanın üç özelliği 'endüstriyel sinemaya karşı çıkış ve bağımsız anlatım dilini benimseme', 'sinema salonlarında daha çok kişiye ulaşma ve ticari kaygıların dışına çıkma', 'yönetmenin esteteze biçim anlayışını

¹ Dr. Öğr. Üyesi Eylem Özçimen Doğuş Üniv. Görsel İletişim Tasarım

theaters and getting out of commercial concerns", "courage to reveal the aesthetic style understanding of the director in a unique way".

The study, which examines how these features were reflected in our cinema in the nineties through cult films that left their mark, also deals with the question of whether the question of individuality should be revealed only in its own concepts or in relation to society in a film.

In the 1990s, Turkey is in a very different and remarkable process in terms of social history. Postmodern understanding of life is not only seen in the public sphere, but also spreads to cultural events. On the one hand, soap-bubble quality films that take people away from the lives they are overwhelmed are watched too much, and the arabesque moods of the individual are also represented by melancholic characters, on the other hand, the 'Somersault in a Coffin', 'The Bandit', 'On Board', while films such as 'Heavy Novel' are also presented to the audience, they leave their mark in their consciousness with their storytelling styles.

Therefore, ideas are carried out in the study about the social aspects of independent cinema's conspicuity in the 1990s when individualization was on the rise. People who have the pleasure of individuality suddenly question the pressure exerted on them by the liberal and traditionalist policies they find themselves in, and encounter their answers even if they do not want to. That is why the first independent products of Turkish cinema in those years are important. With these original and non-commercial film samples from the 1990s, the seeds of stylized independent films of the 2000s are also planted.

Keywords: Individualization, Post-modern life and cinema in the 1990's, Independent film understanding and the nineties, Alienation,

özgün bir biçimde ortaya koyma cesareti' olarak ortaya konulabilir.

Bu özelliklerin doksanlı yıllarda nasıl sinemamıza yansıdığını iz bırakan kült filmler üzerinden inceleyen çalışma da aynı zamanda bir filmde, bireyselliğin sorgulanmasının sadece kendi kavramları mı ortaya konulacağı yoksa toplumla ilişkili olarak mı ortaya konulması gerekliliği sorunsalı da ele alınmaktadır.

1990'lı yıllarda Türkiye toplumsal tarihi açısından çok farklı ve dikkat çekici bir süreçler içerisindedir. Post-modern hayat anlayışı sadece kamusal alanda görülmemekte aynı zamanda kültürel olaylara da sirayet etmektedir. Bir yandan sabun köpüğü niteliğinde, insanları bunaldıkları hayatlardan sıyrın filmler çok fazla izlenirken ve bu filmlerde bireyin arabesk ruh halleri de melankolik karakterlerle temsil edilirken, bir yandan da Türk sinemasının yükselişi için önemli ve bağımsız türde olan 'Tabutta Rövaşata', 'Eşkiya', 'Gemide', 'Ağır roman' gibi filmler de seyirciye sunulurken, bilinçlerinde öykü anlatımına dönük stilleri ile iz bırakmaktadır.

Bu yüzden bireyselleşmenin yükselişe geçtiği 1990'lı yıllardaki bağımsız sinemanın da dikkat çekmesinin toplumsal yanları hakkında çalışmada fikirler yürütülmektedir. Bireyselliğin hazzına varan insanlar birden kendilerini içinde buldukları liberal ve gelenekçi politikaların üzerlerinde yarattığı baskıyı bu filmler sayesinde sorgulamakta ve istemeseler de cevapları ile karşılaşmaktadır. Türk sinemasının o yıllardaki bağımsız ilk ürünleri bu yüzden önemlidir. 1990'lı yıllardaki bu özgün ve ticari olmayan film örnekleri ile de aynı zamanda içinde bulunduğumuz 2000'li yıllardaki stilize bağımsız film örneklerinin de tohumları atılmaktadır.

Out-of-society movie characters, the cinema of the society dependent on its misery

Anahtar Kelimeler: Bireyselleşme, 1990'lı yıllardaki post-modern hayat ve sinema, bağımsız film anlayışı ve doksanlar, Yabancılaşma, Toplum dışı film karakterleri, mutsuzluğuna bağımlı toplumun sineması

Giriş

Bireyselliğin daha çok önem kazandığı ve liberal politikaların, kültür sanat ve gündelik hayata daha yoğun etki ettiği yıllar olan 1990'lı yıllar Türk sineması açısından da seksenli yıllarda başlayan kırılma noktasının devamını oluşturmaktadır. Seksenli yıllarda var olan sansür mekanizmalarının da etkisiyle o dönemde yapılan filmler sosyolojik anlamda da sansür mekanizmalarının devamı niteliğindedir. Melodram yapısı yoğunudur toplumun kendi yapısındaki örneğin kadına dair bakış açısındaki durumlar filmlere yansımıştır seksenli yıllarda yapılan filmlerde kadınlar toplumun içinde kapsadıkları yeri görememektedir. Duygusal tema daha yoğundur kadın naif, kırılğan ve çoğu zaman üzgün karakterlerle temsil edilmektedir.

Doksanlı yıllarda ise bu sansür mekanizmalarının ekonominin liberalleşmesi ile daha farklı bir boyutu yaşanır, genel anlamıyla bakıldığında bu yıllarda da çok fazla toplumsal içerikli film yapıldığından söz edemeyiz suya sabuna dokunmayan filmler daha çok üretilmektedir. Fakat ilgi çeken nokta , ekonomi politik anlamında sağ muhafazakar ve liberal yönetim anlayışının topluma yansımaları görülse de yönetmenler objektiflerini insanın bireysel iç dünyasına çevirmeye başlamıştır. Bunun üzerinden bir saptama yapılırsa , liberal politikalarla daha çok bireyselleşmeye başlayan toplum anlayışını sorgulanmasının yönetmenlerin stil anlayışında, daha önceki dönemlere göre daha etkin olduğunu söylenebilir. Tam bu noktada post-modernizmi tanımlarsak 'Post- modernizmi tanımladığı yazısında Terry Eagleton 'post-modernizmin insanlık tarihini evrensel bir bütünlük içinde anlatan geniş çaplı kuramsal yorumların ve bunları meşru ve temel kılan ana anlatıların ölümünü ilan ettiğini söylemektedir. (Eagleton , 1987), Eagleton'a göre post-modernizm modernizmin totaliteyi fetiş hale getiren yönlendirici baskın halinden kurtuluş halidir. Post-modernizm çoğulluk, heterojenlik, farklılık içinde kendini arayış ve farklılığın kuramlarını üretmeye götürmenin yaygınlaşmasıdır. ' diyebiliriz.²

Post-modernizm etkisiyle bireylerin toplumla daha da çok çatışma yaşaması ve kendilerini hem kendi hem toplumun evreninde var etme çabaları da etkin bir şekilde sinemamıza yansımıştır.

1990'lı yıllarda kültürel anlamda metalaşma daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır, kültürle ilgili gelişmeler daha fazla poplaşmaktadır, pop kültür zaten mihenk taşlarını özellikle 1990'lı yıllarda oluşturmaktadır. Pop kültür anlayışı sanat ve kültür alanlarının oldukça hafifleşmesine neden olmuştur. Çünkü pop kültürün getirdiği özellikler toplumsal anlamda sansür mekanizmalarından sıkılan bireyler

² Tül Akbal, Zaman Mekan Kuram ve Sinema, s.238

üzerindeki baskı gevşediği anda aniden yularından fırlamış at misali kendi dünyalarını hafifletirmek anlamında kullanılmıştır. Moda akımlarındaki 1990'lı yıllardaki aşırı ve rüküş yönelimler bunun bir örneği sayılabilir, bol vatkalı ve abartılı saç stilleri, aerobik videolarının yaygınlaştığı, pop kültürün müzikte sanatın tüm alanlarında baskın olduğu bir döneme geçmiştir artık ve özellikle 'Küçük Emrah' filmleri bolca izlendiği son yıllara da girilmiştir. (1991 yılında çekilen 'Can Evimden Vurdular' ve 'Ölesiye Sevmek' filmleri buna örnek verilebilir.) Filmin tamamında ağlak bir yüz ifadesiyle kendi hayatının çaresizliğini arabesk bir dille anlatan bu ifade, arabesk bir ruh halini seven türk toplumunun yapısına özellikle seksenli yıllarda iyi gelmiştir. Film boyunca ağlayıp rahatlayıp kendi sıradan ve zincirlerine vurulu hayatına çözüm bulamayan sinema seyircisi 'Küçük Emrah' filmleri ile dünyanın başka bir yerinde görülemeyecek ilginç bir katharsis (arınma) yaşamaktadır. Türk melodramlarının başat özelliği olan kahramanın kendini kurban etmesi bu tarzdan Türk filmlerindeki en büyük özelliktir bu sadece Türk halkının arabesk özelliğinin sonucu değildir aynı zamanda hayatının anlamını aramayan hiçlik ve varlığının nedenini sorgulamayan sadece yaşayan nihilistik ve kaderci anlayışın da uzantısıdır. Küçük Emrah filmsel anlamda bir karakter olarak, hem kurbandır hem de kurban olmaktan dolayı duyduğu ızdıraptan haz almaktadır. 1980'li yıllardaki kendini arayan ve bulamayan nihilistik yaklaşıma bu karakter hala denk düşmektedir. Bülent Ersoy'un cinsiyet değiştirmesi TV ekranlarından en çok izlenen konudur, İbrahim Tatlıses altın çağını yaşamaktadır Türk sineması ise bir yandan içi boş kitsch denilebilecek duygulara arabesk bir yaklaşımı yükseltirken bir yandan da epizodik anlatıma uygun örnekler olan 'Tabutta Rövaşata' gibi filmler de seyircinin bireyselliğini sorgulayan yanına hitap etmektedir.

Bu tarz filmlerin türk melodram geleneğinin derinleştirilmiş iyi halleri olduğunu söyleyebiliriz. Nietzsche'nin hiçlik anlayışı yine de bize özgü yaklaşımlarla soyutlaştırılmakta ve kendimize ait bir harmoniye bürünmektedir. Zaten bunun devamında film dilindeki anlatılan bireyselleşme çemberinin dile getirilmesini bir çok yönetmen filmlerinde ele almıştır. Bunun çok önemli bir örneği Nuri Bilge Ceylan olarak gösterilebilir. Bir yönetmen olarak eserlerini kendine has melodramatik anlatımları ile , kendi stiline ait keskin hatlarla oluşturulan Anadolu insanı manzaralarını, insanın iç dünyasını anlatan 'melodramatik nihilistik' yaklaşımı ile sinematografik anlamda estetize bir şekilde oluşturmuştur. 'Uzak' filmi ile yönetmen köyden kente göç eden bir karakter üzerinden modernleştirme idealinin dramatik anlatımını konu almaktadır. Bireyselleşme ve modernizmin keskin soğuğu 'Uzak' tarzında filmlerle insanların hayat aurasının devamı olarak filmlerde yer almakta ve bireyler kendilerini birer yabancı gibi hissettikleri şehir hayatının kıyısında üzerlerinde oluşan gerilimi beyaz perdede görmekten hoşlanmakta ve üzerlerinde ve bununla da kendi realitelerini hafifletmektedir.

'Aynı durum, ilk bakışta farklı gibi dursalarda, Nuri Bilge Ceylan'ın Kasaba, Mayıs Sıkıntısı ve Uzak gibi filmleri için de geçerlidir. Bu filmlerde perdeye yansıyan esasen Türk Sinemasına sınımış olan melodramatik nihilizm ve modernleştirme idealinin yıkılmış olmasından dolayı toplumsal benlik şuurunun içine düştüğü bir boşluk, şaşkınlık ve donmadır'³

³ Sivas Ala, (2007). Türk Sinemasında Bağımsızlık Anlayışı ve Temsilcileri, Doktora Tezi

1. BAĞIMSIZ FİLM KAVRAMI VE SİNEMADA BAĞIMSIZLIK ANLAYIŞI

Bağımsız film kavramı film yapımı sürecinin para gücü ya da para kullanımının oto kontrolünden uzak olması anlamına gelmektedir. Filmin çekim sürecinin estetik anlamda tamamen yönetmene bırakılabileceği bir çalışma ortamı için kendini ticari yönelimlerden uzak tutabilmesini de kapsamaktadır. Film kendi ruhsal yolculuğunu özgün anlatım dili ile sağlayabileceğinden yönetmen bağımsız bir estetik anlayış kurabilmelidir. Bu da ticari anlayışa sahip film yaklaşımlarının tam tersine kurulmaktadır çünkü gişe filmi olarak çekilmesi planlanan bir filmin sadece yönetmenin estetize ettiği anlayışıyla kurması mümkün değildir. Filmin yeşerdiği toprakların toplumsal ve sosyolojik yapısıyla bağlantısı filmin anlattığı konudur bir başka deyişle filmin ideolojisi filmin bakış açısıdır ve derdi olan yönetmenlerin toplumsallık ya da bireysellik üzerinden anlattığı kavramların sosyal ve toplumsal alt yapılarının yönetmene özgü kurulması filmin epizodik bir anlatımla bilişsel bir düzey yaratmasına katkısını artırmaktadır. Örneğin ‘Sarmaşık’ filmiyle Tolga Karaçelik büyülu gerçekçi anlatım tarzıyla kendi anlatım stiliyle devleti bir gemiye benzeterek onu oluşturan bireylerin içini saran bireyin var oluşuna dair tüm sancıları ve devletle yaşadıkları çelişkileri, üzüntüleri ve yalnızlıkları, içlerinde taşıdıkları kocaman kara boşluklarını ve hayata bir türlü tutunamayışlarını sarmaşık metaforu ile anlatmıştır. Kendine ait ve özellikleri özgün olan anlatım tarzıyla doksanlı yılları takip eden 2000’li yıllardaki bağımsız film anlayışına uygun bir film olarak ‘Sarmaşık’ filmi dikkat çekici özelliklere sahiptir.

Nancy Savoca isimli yönetmenin deyimiyle bağımsız film anlayışının sadece paranın filme nasıl geldiğiyle ilgili olmadığını aynı zamanda filmin belli bir bakış açısına, hayal gücüne ve görüş açısına sahip olmasıyla ilgili olduğunu söylemesi bağımsız film kavramının açıklanması için doğru bir yaklaşımdır. Çünkü sadece dağıtımının ve maddi kaynakların bağımsız olması bir filmi kendine özgü bir anlatım stiline sahip olmadıkça bağımsız hale getirmeyecektir. Bu yapılan filmin sadece sisteme karşı gelen bir film olmasıyla ilgili bir durum yaratmasıyla değil filmin yönetmeninin filmsel bir iklim yaratabilmesi ve yönetmenin aynı zamanda bağımsız bir yapımcı olması ya da bağımsız bir yapımcıyla ortaklaşa çalışabilmesi noktalarıyla bağdaşmaktadır. Bu bazı eleştirmenler tarafından yönetmen yaklaşımı açısından bağımsız bir ‘artistik otokontrol refleksi’ olarak da tanımlanmaktadır.

‘Emanuel Levy, “Cinema Of Outsiders” başlıklı kitabında ideal bir bağımsız filmin düşük bütçeyle, özel bir üslupla çekilmesi ve yönetmenin kisisel bakışını ortaya koyan olağan dışı bir temaya değinmesi gerektiğini vurgular ideal bağımsız film tanımlamasına ek olarak Levy, geçmiş yıllarda bağımsız filmlerin düşük bütçeyle çevrilen ve yerel sanat evlerinde gösterime sunulan yapımlar olduğuna dikkat çekerken, 1990 sonrasında bu tanımın değişime uğradığını da belirtir.⁴

⁴ Sivas Ala, (2007). Türk Sinemasında Bağımsızlık Anlayışı ve Temsilcileri, Doktora Tezi

2. 1990 DÖNEMİNDEKİ ÖNEMLİ BAĞIMSIZ FİLMLER

Bu değişim tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bağımsız filmlerin sadece küçük sanat evlerinde az kişiye seyretmesi için sergilenen filmler olması yerine daha çok kişiye ulaşan ve seyredilme oranlarının daha yüksek olduğu bir film evrenine geçişi de beraberinde getirmiştir.

Filmin endüstriyel konumunun sağlanması yanı sıra 1990’lı yıllarda Türkiye’de bireyin acılarının yalnızlıklarının anlatıldığı film konuları yönetmenlerin biçimsel ve estetik anlayışı ile birlikte toplumsal anlamda değer kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda ‘Eşkiya’, ‘Tabutta Rövaşata’, ‘Gemide’, ‘Laleli’de bir Azize’ ve ‘Ağır Roman’ filmleri akılda kalıcı hale gelmiştir.

‘Ağır Roman’ filminde şehrin çeperlerinde yer alan Kolera sokağının insanlarını konu alır, Salih ekseninde anlatılan hikayede baskın olan erkek kimliği ön plana çıkarılmıştır. Bireyselliklerinin ekseninde toplumun kendisi ile uzlaşamayan ve kendi sokakları boyutunda hayatlarını son derece ağır yaşayan insanların hikayesi anlatılmaktadır. Salih aynı zamanda erkek kimliğini yaratmanın ve yaşamının ağırlığı altında ezilen bir karakter olarak aynı toplumsal maskülen (erkek egemen) erkin ve aynı zamanda erkeksi kimliğinin de sembolüdür. Bu filmin 1990’lar sineması açısından karşılığı kendini toplumsal anlamda tanıyamamış bireyin kendisini gördüğü aynadaki çelişkilerini ele alan bir film olması anlamında önem taşımaktadır.

Filmde erkeklik olgusunun ele alınması üzerinde durulan en büyük olgudur, filmde erkeksi karakter göstermeyen, karakterli davranmayan her karakter ‘ibne’ olarak adlandırılmıştır. Bu toplumsal anlamda günlük hayatımızda da bu şekildedir, klasik erkek standartlarını göstermeyen gerektiği yerde ‘erkeklik’ yapmayan her birey aşağılayıcı bir deyim olarak ‘ibne’ adıyla anılmaktadır. Doksanlı yıllarda da var olan homoseksüel bireylere karşı olan daha ezik ve yaşamın kıyısına atılmış birey olma özelliği özellikle şehrin kenar semtlerinde daha da yoğunluk kazanmaktadır. Heteroseksüel bireylerin toplumsal itaatlerine girmek zorundadırlar ki filmdeki Küçük İskender isimli şairin canlandığı karakter de dominant bir birey değil itaat etmesi gereken bir birey olarak temsil edilmiştir. Tam karşısı baskın ruhlu erkek karakter olan Salih ise erkeklik anlamındaki olgunlaşmasını , türk olmayan Tina isimli bir hayat kadınının yanında gerçekleştirir ve kadın karakter de bir hayat kurbanı olsa da toplumun ondan yapmasını beklediği ‘kevaşelik’ hareketini Salih’i terk ederek ondan daha kuvvetli olan Reis ile birlikte olarak yapar. Maskülen, ataerkil yaklaşımın sonuçları olarak erkek erkekliğine helal getirmemiş hayatını ortaya koymuş, güzel ve tehlikeli kadın –femme fatale kadın Tina da onu aldatmış, toplum diliyle söylersek ‘kevaşelik yapmıştır.’ Toplum bireylerine baştan itibaren olması gerektiği rolleri biçer ve bireyler de ister istemez kendi cehennemlerini yaşamak zorunda kalırlar. Film aynı isimli romandan esinlenerek yapılmıştır ve filmin en başında ‘her gün bu roman yaşanıyor hem de her yerde’ diyerek filmin gerçek hayatın bir alegorisi olarak üretildiğini de gözler önüne sermektedir. Doksanlı yıllardaki bu sokaklar gerçeğe uygun olarak şiirsel gerçekçilik akımına yakın bir anlatımla kurgulanmıştır ve çok izlenmesinin nedenlerinden birisi de bireylerin sıradan denilebilecek hayatlarının çingenelerin, hayat kadınlarının bitirim delikanlıların yaşamlarının aktarılması ve yine Tül Akbal’a göre Kara film özellikleri yanı sıra birden çok stilin iyi bir taklidi olmasıdır. Kara filmle kesişen özellikleri femme fatale (ölümcül kadın) karakterinin Tina’nın aynı zamanda zaman zaman ona hak verdiğimiz bir hayat

kurbanı olmasıdır. Çekim açıları ve karakterlerinin dünyalarını anlatımları, ışık ve atmosfer oluşumu ile ilgi çekici ve kült bir filmidir. Aynı zamanda bu yazıda geçen diğer filmler gibi Türk sinemasındaki doksanlar dönemindeki yönetmenlerin stilize ve özgün estetize etme anlayışlarını da içinde barındırması anlamında iyi anlamda bir kırılmayı içeren filmler arasında sayılmaktadır.

‘Türkiye’de 1990’lı yıllarda filmler Hollywood ile sıkı ilişkilerini sürdürerek ayrıksı üslupları gündeme getirirler.’ ‘Tabutta Rövaşata’ da benzer bir şekilde yeni bir coğrafya yaratır. Kent içinin, kara film mekanın, dışarda kaldığı, hatta kentin dışarıda kaldığı, sıkışmış, çıkışsız, kamusuz kıyıdağlıların bu boşluk mekanında ayakta kalma direncidir, söz konusu olan. Yaşam ve ölüm burada da aynı anda vardır ve neredeyse aynı şeydir. Mahsun kendi iç dünyasının kapılarına kadar dayanan özelleştirilmiş ve görünmez kamunun karşısında bir küçük hayat deliği yaratmaya çalışır. ‘Masumiyet’ ve ‘Üçüncü Sayfa’ filmleri de bu kapı ardındaki yaşamalara bakar.⁵

3. TABUTTA RÖVAŞATA FİLMİNE BAKIŞ

Tabutta Rövaşata filmine daha ayrıntılı bakacak olursak en basit haliyle konu: evi barkı olmayan kimsesiz bir gariban olan ismi gibi hayatı da Mahsun olan adamın hayattaki kaybediş hikayelerinin bütünüdür. Balıkçı bir kaç arkadaşı dışında hiç kimsesi olmayan Mahsun’un kendi basit hayatındaki mesken tutma isteğinin acıklı şekillerde bölünmesinin hikayesi Derviş Zaim’in özellikle mekan kavramını anlatım dilinde ön plana çıkarmasıyla fazlasıyla gerçekçi bir dille anlatılmıştır. Sonunda kaldığı kafede tuvaletçilik yaparak kendince bir hayat kuran Mahsun film boyunca eroin kullanan ve kendisinde olmayan karaktere aşık olur fakat bu mutlu olma çabası da beyhude olur. Çünkü kız da onun ilgisinden yararlanmakta ve varlık anlamında herkes gibi Mahsun’u umursamamaktadır. Kendinin var olduğunu en büyük tutkusu olan arabaları çalarak hissedenen Mahsun yakalandığı zamanlardaki yediği dayaklar ile hayatta var olduğunu hissedebilmektedir ve bir birey olduğunu toplum tarafından yaşadığının kanıtı olarak da bu duruma alışmıştır. Mahsun kendi öz hikayesinde toplumun dışına itildiğinin farkındadır ve kendi dünyasının bu dünyadan kopukluğunu da hissetmektedir, bir birey olarak uçurumun kenarındadır ve yaşamın kıyısında olduğu yeri aşık olduğu eroinman kız ile hatırlar. Son sahnelerde çaldığı tavus kuşu normalde Hisarüstü’nde kalelerin birinde devletin malı haline getirilen bir kuştur ve severek gezdirdiği kuşu yaşadığı açlıktan dolayı yemeye karar verir ve onu görünce açlık yaşadığı için dayanmadığını ve derisini yüzdüğünü itiraf eder. Bir bakıma birey olarak devletin addedilen tavus kuşunu yemenin onun hakkı olduğuna karar verir ,kendi kosmozunda Mahsun anarşist yeni bir dünya kurmuştur. Kendi otantik düşüncesi devletin kurallarının yerine geçmiştir ve sıradışı yöntemlerle de kendi bireysel oto kontrolünü hayatı için aykırı bir şekilde kullanmaktadır. Derviş Zaim bu filmde mekansal anlatımlar üzerinde yuva, aile gibi kavramları anlatmakta bireylerin sıradan bir ev içerisinde bile kendi yuvasına kendi mekanına dair duygular ile mutlu olduklarının da altını incelikli bir şekilde çizmektedir. Post-modern birey anlayışının kurulduğu 1990’lar özellikle Tabutta Rövaşata filmi ve o sitile yakın filmler ile bireyin toplum dışına itilmesi ve yabancılaşması duygusu ile büyük bir mutsuzluğa da itildiğinin altını çizmektedir.

⁵ Akbal Süalp, Z. Tül (2004). Zamanmekan , Kuram ve Sinema, s.63

Filmde Mahsun'a göre biraz daha iyi standartlara sahip olan narkotik kadın karakter ise en azından Mahsun kadar hayatın dışında olarak aynı mutsuzluğun kader kurbanı olduğunu hissettirmektedir. Böylece bir kadın karakter üzerinden de hayatın dışına itilmiş insanların kader birliğini anlatılmaktadır. Bu insanlar şehrin çeperlerinde kendi kara mekanlarında hayat ile ölüm arasında yaşamakta ve hayattan bir beklentileri olmayacak kadar mutsuz bir şekilde hayatın çeperlerinde ölüme yakın bir hisle yaşamaktadırlar. Tavuskuşu ise bir semboldür çünkü aynı mekanlarda var olan tavus kuşları devlete para kazandırdıkları için bu insanların hayatından daha kıymetlidir ve daha korunaklıdır. Tabutta Rövaşata 1990'lı yıllardaki bireyselleşmeye dair olan güçlü kırılma ile toplumun birbirinden kopukluğunu ve insanların iç acıtan yalnızlıklarını da stilize bir anlatım tarzıyla ele almakta ve Derviş Zaim'in yönetmen olarak özneline kamera açıları, müzik kullanımı, renk kullanımı gibi sinematografik etmenler ile kendine ait sinemasının estetiğini seyirciye yansıtmaktadır. Bağımsız anlatım tarzının en önemli örneklerinden birisi olan Tabutta Rövaşata kara filme ait özelliklerle birden çok türe ait bağımsız anlatım tarzını içinde barındırmakta ve gerçekçi anlatım diliyle minimal sinemanın önemli bir örneğini oluşturmaktadır. 'Derviş Zaim'in Tabutta Rövaşata (1996) filmi boğaz kıyısında ve hep açık mekanda geçer. Geceleri dışarıda sabahlayan insanların görünmeyen yüksek duvarlara hapis olduğunu izleriz. Yüksek ve kalın çember kendini hep hissettirir. Kuşatılmışlığın ortasında yoksulluk ve yoksun bırakılmışlık vardır. Bir Mahsun direnir kaçıp kaçıp gider; aşık olmaya, tavus kuşlarıyla hayal kurmaya cüret eder. Aç kaldığında hayallerinin nesnesi olan tavus kuşlarından çevirme yapmaya kalkışır. Mahsun canlıdır, yaşar, cesetleşmez.'⁶

Popüler sinemanın da yükselişte olduğu 1990'lı yıllar bu iki farklı anlayışın insanların üzerindeki etkisini de gözler önüne sermektedir. Çünkü insanlar ya gişe filmlerine gitmekte ve televizyonlardan izlemekte ve liberal politikaların ani yükselişinin üzerlerindeki tuhaf uyuşturucu etkisine devam etmekte ya da daha bilinçli ve seçici bir anlayışla bağımsız ve ticari olmayan özgün örneklerin etkisi altında kalmaktadır. Kültürün metalaşmasının yaygınlaştığı ve insanların bu nedenle oldukça hafiflediği bu dönemlerde toplum-birey ilişkisinin sorgulanması ya da hafifletilmesi iki ayrı seçenek olarak sinemamızın da önünde durmaktadır. 'Tabutta Rövaşata' filminde de, 'Gemide' filminde de 'Ağır Roman' filminde de keza aynı şekilde ayrıksı ve toplumun dışındaki bireyler baş roldeki karakterleri oluşturmaktadır. Kahramanın bir kahraman olmama gayreti içinde olması ile yaşadığı çetrefilli durumlar onun kaderinin de seyri olarak karşımıza çıkmaktadır. 'Ağır roman' filminden örnek verecek olursak Salih karakteri kahraman olmaya çalışmamakta fakat bir yandan da örnek aldığı abisinin heykelinin dikilmesine ve onun yolunda gitmeye karar vermektedir. Kolera sokağında iyilerin temsilini olmayı seçerken çok da bilinçli değildir her şekilde sokağın kaderinden çıkamayacağını ve orada öleceğini hesap edebilmektedir. Yani hiç bir zaman Hollywood sinemasının süper kahramanlarının yansıması değildir toplumun dışında sayılabilecek bir kahraman olma özelliklerini taşımaktadır keza 'Tabutta Rövaşata' filmindeki Mahsun daha da fazla toplumun dışına itilmiş bir karakterdir. Ayrıksıdır, tutunamayandır en önemlisi de toplumun hiç saydığı ölse hiç kimsenin umrunda olmayacak bir karakterdir. Yönetmenler açısından toplumun dışına atılmış karakterler ya da toplum dışında kalmış

⁶ Tül Akbal zaman mekan kitabı sayfa 295

çingeneler, ayyaşlar gibi kamusal alanın saygı görmeyen karakterler aracılığıyla toplumun hiçe saydığı hayalet temsilleri ile bireyin toplumla ilişkisi anlatılmaktadır. ..

5.EŞKİYA : HEM ÇOK İZLENEN HEM ÇOK ÖZGÜN BİR FİLM

Eşkiya filmini inceleyecek olursak bir çok sinema yazarı tarafından Eşkiya'nın, ülkemizdeki seksenlerin sinemasından sonra Türkiye Sinemasında olumlu anlamda bir kırılma oluşturduğuna katılabiliriz: '1980'lerde Türk Sineması ciddi bir açmaza girerek seyircisini giderek kaybetmiştir. Eşkiya, filmine kadar, Türk Sinemasındaki nitelikli filmlerin sayısı epey azalmış ve neredeyse hiç izleyicisi kalmamıştır. Eşkiya, Türk Sinemasının girdiği bu krizden çıkarak yeniden canlanmasında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Scognamillo, 2010, s. 405-406), (Suner, 2005, s. 34).

Tül Akbal'ın zaman ve mekan kitabında iç konuşmalarla ilgili şunlar söylenir: 'İç konuşma kendine özgü konuşma biçimidir. Sesi kısılmış konuşma değildir. Sadece kelimeleri kullanmaz, bütün ses ve grafik biçimleri, imgeleri, sembolleri ve şemaları ve fonetik parçaları kullanır. Bakhtin iç konuşmayı bir kelime akıntısı olarak kullanır. 'Bazen tam bir cümleye bağlanırken çoğunlukla parçalı düşüncelerin, aşına ifadelerin, yaşamdan bir olgunun bir nesnenin genel izlenimlerinin bölünmeksizin birbirini takip ettiği çeşnili sözel dans olarak tanımlar' (Voloshinov (Bakhtin), 1983: 104)⁷

Eşkiya filminde bu iç konuşma bize otuz beş yıl sonra hapisten çıkan Eşkiya'nın iç sesinin yansıdığı karakteristik tavırlarından, kahramanın hayatının bize aktardıklarından ve oluşturduğu eşkiya imgeleminden yansıtılır. Eşkiya bir karakter olarak çok konuşmaz fakat onun bakışları ve iç dünyasının yarattığı bilgeliğin sesi konuşur. Bir mentör yani bir yol gösterici olarak davranan Baran eşkiyalığının artık İstanbul'da olmayacağını düşünür. Sessiz sakın bir hayatı tercih edecekken yolu Cumali ile karşılaşır artık hayata dair bilgeliğini ona aktarır. Arketipsel olarak mono-tip insanın kendini keşfetme hikayesi olarak nitelendirilirse artık Baran (Eşkiya) kendini yeniden keşfetmektedir. Keje ile 35 yıl sonra karşılaşır o ise gerçek anlamda içinden konuşmakta ve o olmadan zorla getirildiği ve yaşadığı evde sessiz bir mahpus hayatı yaşamaktadır.

'Baran üzerinden anlatılan mentor arketipi ile mentorun bir işlevi daha görünür hale gelmiş ve Eşkiya filmi sayesinde, insanın özünden uzaklaşmasının getirdiği sonuçları tartışmaya açılmıştır. Alışlagelen ve bu nedenle sorgulanmayan şehir hayatının aslında çok ciddi açmazları olduğunun bir hapisane metaforu üzerinden anlatılması bu açıdan son derece anlamlıdır. Açıkça şehir onları boğmakta ve insan olmaktan çıkartmaktadır. Filmdeki mentor karakteri sık sık, şehir ile karşı karşıya kalmakta ve sanki mentorun kahramana, aslında bir düşman olan şehri alt etmesi için yardım etmesi gerekmektedir. Çünkü filmde şehir bir sembol olarak kullanılarak, insanın kendi doğasından ve aslından uzak olduğunda neyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Tecimer, 2006, s. 149)⁸

Bir mentör yani yol gösterici olarak Baran ve başta Cumali ile olan ilişkisinde ve yanı sıra onun tanıştırdığı yan karakterler üzerindeki etkisi ve yaşanan olaylar ve sonuçları Campbell'in Kahramanın Yolculuğu kitabındaki gibi okunabilir. Bir kahraman olarak Eşkiya İstanbul'u bir mekan olarak

⁷ Akbal Süalp, Z. Tül (2004). Zamanmekan , Kuram ve Sinema, s.63

⁸ Eşkiya Filmi Bağlamında Mentor Arketipinin Analizi

düşmanların iyileri alt ettiği bir şehir olarak tanımlandığı söylenebilir ve insan öldürmek kötü bir eylem olsa bile kötülükleri ve kötülükleri cezalandırarak kentteki kötülüklerle karşı yıllar önce yaptığı eşkiyalıklarına şehirde devam ettirmiştir. Yani klasik tragedya anlayışındaki senaryo açısından kahraman yolculuğuna yeni mekanda aynı itki ile yani kahramanlık duygusu ile devam etmiştir.

Bu anlamda oluşturduğu melodramatik imgelem olarak Eşkiya, işlediği konular bağlamında genel anlatımının alt metni olan hiçlik(nihilizm) ve insanın varoluşuna dair sıkıntı duygusunun baskın olduğu Zeki Demirkubuz filmlerinin aksine oldukça kanlı canlı ve toplumsal gerçekliğin içinden yeşermiş bir karakterdir. ‘Varoluşçu felsefeci Sartre’a göre hiçlik, insan varlığının temelidir ve bir insani istek, beklenti gerçekleşmediğinde ortaya çıkar. Hiçlik genel bir varolmayış değildir, aksine bir şeyin ya da olması gereken bir şeyin varolmayışıdır.’ (Sartre’dan aktaran Kovacs, 2010: 97)⁹

Bu anlamda baktığımızda özellikle Yılmaz Güney filmlerinde gördüğümüz sosyal melodram özelliğine sahip olan Eşkiya , hiçlik kavramından bu anlamıyla sıyrılmış ve yaşadığı toplumun bireysel olarak etkilerini kendi kaderine taşıyan bir karakter üzerinden bireyin aslında toplumla ve kendisiyle açmazını dile getirmiştir.

Özellikle karakteri gösteren çekimler aracılığıyla seyirciye doğrudan doğruya Eşkiya(Şener Şen) ve karakterinin iç dünyası aktarılır. Eşkiyanın olduğu tüm sahnelerde kullanılan kamera açıları sosyal anlamda tutunamamış hayatla tek bağı yaşadığı aşk olan karakterin oldukça yalın ve doğrudan bir şekilde seyirciye aktarılmasını sağlamıştır.

Yeni Türk sinemasın en iyi örneklerinden sayılan ve aynı zamanda en iyi gişe hasılatını yapan filmlerinden olan Eşkiya, minimal anlatım tekniği ve yönetmen Yavuz Turgul’un kullandığı etkili ve estetize görüntü dili ile bağımsız sinemanın da özelliklerini taşır. Böylece bağımsız özelliklere de sahip bir film olarak ciddi sayıda seyirciye ulaşan Eşkiya filmi, ticarileşmiş bir bağımsız anlatı örneği olarak farklı bir noktada durmaktadır.

Sonuç:

Bireyin toplumla ilişkisinin aktarıldığı filmler anlamında özellikle, ‘Tabutta rövaşata’ ve ‘Eşkiya’ filmleri, anlatı teknikleri ve dilleri ile çok fazla dikkat çekmiş ve Yeni Türk sinemasının en önemli örnekleri olarak sayılmışlardır.

Bu incelemelerin yanı sıra yazıda geçen filmlerde dikkat çekici noktalardan birisi de kadın kahramanların anlatı olarak senaryolarda çok fazla öne çıkmayışlarıdır, bu iki filmde yola çıkarsak karakterler iç dünyalarına dönük ve çok da baskın olmayan karakterlerdir. Toplumsal yapının bahsettiğimiz süreçteki özelliklerinden yola çıkarak 1990’larda çok güçlü kadın karakterlerin olduğu filmler çok göze çarpmamakta ve bu da eril bir devlet yönetim biçimi olan liberal politikaların sinemamıza yansması olarak değerlendirilebilir.

⁹ Yeşilçamdan Yeni Türk Sinemasına Melodramatik İmgelem, sayfa . 156

1990'lar yeni Türk sineması olarak adlandırılmakta ve bir çok anlamda içinde bulunduğu 2000'li yılların sinemasını da doğrudan ilgilendirmektedir. Bireyselleşmenin ön plana çıktığı bu yıllarda popüler film ürünleri çok olsa da sevindirici olan oldukça akılda kalıcı olan bağımsız ve toplumsallık anlamında da derdi olan filmlerin de rağbet görmesidir. Bireyselleşme ve yabancılaşmanın özellikle doksanlı yıllardan itibaren toplumumuza güzel bir etki gibi empoze edilse de toplumsallık anlamında çok yararlı olmadığı, kültür ürünlerine de bunun metalaşma olarak yansıdığı görülmektedir. Bu filmlerin yanı sıra bağımsız diyebileceğimiz yönetmenin kendi özgün stilini ortaya koyabildiği filmlerden seyirciler tarafından ilgi görmesi 1990'ların toplumsal aurasının etkisiyle kendisine sorular yöneltmekten uzaklaşan- Seksenlerin sansür mekanizmalarının da etkisi burada göz ardı edilmeyecek kadar büyük sayılabilir, seyircinin artık kendine bireysellik ve toplumsallık anlamında sorular sormaya başladığının da işaretidir. Bu noktada bir yanda Zeki Demirkubuz sineması gibi bireye bireyin kendi iç dünyası üzerinden sorular soran ve Sartre'in hiçlik duygusunu bolca barındıran nihistik melodram anlayışına dair bir sinema varken bir de sosyal melodramatik özelliklere sahip (bunun ülkemizdeki en önemli örneklerini Yılmaz Güney sinemasında görebiliriz), bireyin toplumla ilişkisini, bireyin toplumla kopukluk üzerinden çatışmasını ele alan 'Tabutta Rövaşata', 'Eşkiya' gibi Yeni Türk sinemasının mihenk taşlarını oluşturan filmler de bulunmaktadır. Çalışmada klasik olarak üzerinde çok durulan bireyi bireysellik üzerinden inceleyen salt ' bireyin iç dünyasını merkeze alan sanat' sineması yerine ismi geçen filmler ile birey toplum ilişkisinin sinemamıza yansımaları incelenmiştir. Bireyin toplumla ilişkisi üzerinden toplumsallık yüzeyinde kendi karanlık dehlizlerini yaşayan karakterler ile bu film örnekleri, imgesellikleri ile gerçekçi bir noktada durmakta ve içinde bulundukları 1990'ların toplumsal yapılarını kent, yabancılaşma, yalnızlık, bireyin yalnızlığının üzerinde yarattığı acımasız etki üzerinden etkileyici bir dille anlatmaktadırlar.

Çalışmanın sonucu olarak sinematik mekan üretimi ve karakterler yönünden de düşünüldüğünde kentin kalabalık ama birbirine düşman yapısının birey üzerindeki etkisinin özellikle 'Tabutta Rövaşata' ve 'Eşkiya' filmlerinde oldukça etkili bir dille anlatıldığı ve bağımsız anlatı dilinin 1990'larda umut verici bir yükselişe geçtiği ve seyircinin sadece bir izleyen değil düşünen ve yorumlayan olması anlamında sinemanın bir unsuru haline geldiği ve sinemamızın bu ve bu minvaldeki ürünleri ile bilince dair bir ilerleyişe neden olduğu söylenebilir. *'Bu filmde insanımızı, kendi öz kişiliğimizi beyazperdeye aktarmaya çalıştık. Biz'i anlatarak evrenselliğe ulaşım yolunu bulacağımızı sanıyoruz.* Şener Şen'in bu sözleri de bireyin toplumla ilişkisinin sanat yoluyla anlatılmasının evrenselliğe ulaşması anlamında çalışmanın söylediklerinin bir başka kanıtını oluşturmaktadır.

Kaynakça

Öztürk, R. (2017). Analysis of Mentor Archetype in the Context of Eşkiya Film, Eşkiya Filmi Bağlamında Mentor Arketipinin Analizi, yayınlanmış makale (Journal of Strategic Research in Social Science)

Akbulut, Hasan (2012).Melodramatik İmgelem , Yeşilçam’dan Yeni Türk Sinemasına, s.156

Akbal Süalp, Z. Tül (2004). Zamanmekan , Kuram ve Sinema, s. 63

Akbal Süalp, Z. Tül (2004). Zamanmekan , Kuram ve Sinema, s.295

Akbal Süalp, Z. Tül (2004). Zamanmekan , Kuram ve Sinema, s.238

Sivas Ala, (2007). Türk Sinemasında Bağımsızlık Anlayışı ve Temsilcileri, Doktora Tezi

Fimler:

Zaim Derviş(Yönetmen), Tabutta Röveşata (1996)

Turgul Yavuz (Yönetmen), Eşkiya (1996)

Altıoklar Mustafa (Yönetmen), Ağır Roman (1996)

Karaçelik Tolga (Yönetmen), Sarmaşık (2015)

3.ICHUS

Küçük Çocuklarda Hijyen

Hygiene for Young Kids

Semra AKTO¹

Ayşegül Ulutaş Keskinkılıç²

Abstract

Hygiene is important for maintaining and improving health and maintaining a quality life for a long time. Protecting the individual's personal health and feeling safe depends on personal hygiene. Personal hygiene is for the protection of human health and to lead a healthy life, and includes cleaning practices that a person should do throughout his life. In every period of human life, hygiene habits continued to be important. Having a healthy early childhood period, which is especially critical for development, will make it final to reach healthy generations. In order for the individual to be healthy and maintain his health, health awareness should be given at a young age. Thus, children from an early age acquire positive health behaviors. The basic habits acquired in early childhood take the form of behavior by going through certain stages over time. These habits, which have become behaviors, allow the

Özet

Hijyen, sağlığın korunması, geliştirilmesi ve uzun süre kaliteli bir hayatın sürdürülmesi için önemlidir. Bireyin kişisel sağlığını koruması, kendini güvende hissetmesi ise kişisel hijyene bağlıdır. Kişisel hijyen, insanın sağlığını koruyup sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürmesi için yaşamı boyunca yapması gereken temizlik uygulamalarını içerir. İnsan yaşamının her dönemimde hijyen alışkanlıkları önemini korumaya devam etmiştir. Özellikle gelişim açısından kritik olan erken çocukluk döneminin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi sağlıklı nesillere ulaşmayı nihai kılacaktır. Bireyin sağlıklı olması ve sağlığını koruması için sağlık bilincinin küçük yaşta başlanarak verilmesi gerekmektedir. Böylelikle küçük yaştan itibaren olumlu sağlık davranışlarını edinmiş olur. Erken çocukluk döneminde kazandırılan temel alışkanlıklar zamanla belli aşamalardan geçerek davranış

¹ Semra Akto, Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, semraakto@artuklu.edu.tr,

² Ayşegül Ulutaş Keskinkılıç, Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, aysegul.ulutas@inonu.edu.tr

individual to adapt to the environment they live in. In this context, the aim of the study is to draw attention to the importance of hygiene in early childhood and to examine the studies in the literature on general hygiene. The study is a descriptive search based on literature review. In this screening, it was concluded that there was a common opinion regarding the importance and necessity of hygiene in early childhood.

Keywords: Hygiene, General Hygiene, Personal Hygiene, Early Childhood Hygiene

halini alır. Davranış haline gelen bu alışkanlıklar bireyin içinde yaşadığı ortama uyumunu sağlar. Bu çerçevede çalışmanın amacı erken çocukluk döneminde hijyenin önemine dikkat çekmek ve genel hijyen alanlarında literatürde bulunan çalışmaları incelemektir. Çalışma literatür taramasına dayalı betimsel bir taramadır. Söz konusu taramada erken çocukluk döneminde hijyenin önem ve gerekliliğine ilişkin ortak bir kanı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hijyen, Genel Hijyen, Kişisel Hijyen, Erken Çocukluk Döneminde Hijyen

Giriş

Hijyen, insan sağlığını olumsuz etkileyecek ve insan sağlığına zarar verecek ortamlardan korunmak için yapılacak uygulamalar ve temizlik ile ilgili alınması gereken tedbirlerin tümüdür (Eriş, 1997). Hijyen, sağlığın korunması, geliştirilmesi ve uzun süre kaliteli bir hayatın sürdürülmesi ile ilgili uygulamaları kapsar (Gedikli ve Al, 2017). İnsan yaşamının her döneminde hijyen alışkanlıkları oldukça önemli bir konu olmuştur. Sağlıklı olmak, sağlığını korumak ve sağlığı bozacak etkenlerden korunmak için yapılacakların başında hijyen gelmektedir (Eksen vd., 2004 ; Güle, vd., 2001; Şanlı ve Perk, 1999). Hijyen, öncelikle kişisel hijyen sorumluluğunu kapsamaktadır.

Kişisel hijyen ise, insanın sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürmesi için yaşamı boyunca yapması gereken öz bakım uygulamalarını içerir. Yapılan hijyen uygulamaları bireyde rahatlık, dinçlik ve güven hissi verir. Yapılacak her türlü yanlış ve eksik hijyen uygulamaları sağlığı olumsuz etkileyerek ve insanların yaşam kalitesini düşürecektir. Hastalığa sebep olan mikrobun özellikle temiz olmayan insanlarda kolaylıkla yerleştiği bilinen bir gerçektir. Bireyin hayatını sağlıklı sürdürmesi için genel hijyen alanlarına dikkat etmesi oldukça önemlidir (Ural, 2007; Akyıldız, 1999). Genel hijyen alanları; ağız ve diş hijyeni, el hijyeni, ayak hijyeni, yüz, göz, kulak, burun hijyeni, vücut-deri hijyeni, giysi hijyeni, diş hijyeni, saç hijyeni, tuvalet hijyeni şeklinde ele alınabilir. Sağlığın korunması için genel hijyen alanlarına doğru ve her zaman uyulması gerekmektedir (Balaban, 2011).

Kişisel hijyende bireysel farklılıklar söz konusudur. Bireyin hijyeni uygulama şekli içinde bulunduğu toplumun kültürü, değerleri, inançları ve gelenek görenekleri etkilemektedir (Ulaş, 1998; Yumrutuğ ve Sungur, 1980). Bir toplumun hijyen düzeyi o toplumu oluşturan bireylerin sağlık düzeyi ile yakından ilişkilidir. Bireylerin sağlık düzeyini belirleyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar inanç, tutum, değer, algı ve eğitim şeklinde sıralanabilir (Diamond vd., 2007).

Bireyin sağlıklı olması ve sağlığını koruması için sağlık bilincinin küçük yaşta başlanarak verilmesi gerekmektedir. Küçük yaştan itibaren olumlu sağlık davranışlarını edinme oldukça önemlidir (Ayaz ve Tezcan, 2005; Beyazuva ve Şahin, 2000).

Toplumsal sağlık düzeyi ise hijyen ile ilgili verilecek sağlık eğitime bağlıdır. Özellikle erken çocukluk döneminde verilecek sağlık eğitimi toplumun hijyen konusunda sağlıklı ve güçlü temeller atması demektir (DeBell ve Everett, 1998). Erken çocukluk döneminde kazandırılan temel alışkanlıklar zamanla belli aşamalardan geçerek davranış haline alır. Davranış haline gelen bu alışkanlıklar bireyin içinde yaşadığı ortama uyumunu sağlar. Çocuğun hayatı boyunca sergileyeceği hijyen davranışı da erken çocuklukta kazanılması beklenen davranışlardan biridir (Oktay, 2002).

Erken çocukluk dönemi birçok bilgi, beceri ve davranışın kazanıldığı, öğrenmenin hızlı olduğu bir dönemdir. Bu dönemde çocuğun çok iyi gözlemlenmesi, doğru bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Çocuğun davranışlarının doğru alışkanlıklara dönüşmesi desteklenmelidir. Çocuklukta kazanılan hijyen alışkanlıkları ömür boyu oluşacak hijyen alışkanlığının temelini oluşturacaktır (Balaban 2011; Başboğa, 2017).

Çocuklar dünyaya gelirken diğer konularda olduğu gibi hijyen hakkında bilgileri yoktur. Lev Semonovich Vygotsky'nin Sosyo-Kültürel Kuramı göre çocuk için başta ile olmak üzere içinde bulunduğu çevre oldukça önemlidir. Ona göre çocuk çevreden soyutlanarak öğrenemez. Çocuğun öğrenmelerinde ona modellik yapan birilerin muhakkak olması gerekmektedir (Yıldırım, 2016).

1. Hijyen

Hijyen, toplum ve birey olarak sağlıklı yaşamın nasıl sürdürüleceğini, daha kaliteli bir hayat için neler yapılması gerektiğini, insan sağlığının nasıl korunması ve sağlık halinin nasıl uzun süre devam ettirilebileceğini öğreten bir bilimdir (Dirican, 1990). Hijyen bireysel bir sorumluluktur. Başlangıçta çocuğa anne, baba ve öğretmenler tarafından yapılarak öğretilir. Çocuk büyüdükçe kendi sorumluluklarını alacak yaşa geldiğinde bu uygulamaları bizzat kendisinin yapması beklenir. Tuvaletten önce ve sonra ellerinin yıkaması veya uykudan uyanınca yüzünü yıkaması gibi hijyenik uygulamalar örnek olarak verilebilir (Yörükoğlu, 1986). Hijyen uygulamaları genel olarak vücudun sağlığını korumayla beraber başka birçok amaca da hizmet eder. Yapılan hijyen uygulamaları vücudun salgıladığı atık ve mikroorganizmalardan arınarak vücuttaki kötü kokulardan kurtulmayı sağlar. Böylece kişi rahat ve huzurlu bir bedene sahip olur. Ayrıca vücuttaki deri sağlığının korunması ve sürdürülmesi, kişinin dış görünüşünü olumlu hale getirmesi ve kendine olan güvenini de geliştirmesi bu amaçlar arasında sıralanabilir (Ulusoy ve Görgülü, 1997).

2. Kişisel Hijyen ve Önemi

Hijyen kişisel bir konudur. Kişisel hijyenin anlamı, ne olduğu, nasıl yapılması gerektiği, kişiden kişiye değişebilir. Bu değişiklik kişinin hijyeni uygulama şeklinde ve sıklığında görülebilir. Kişilere göre farklı anlamlandırılacak olan kişisel hijyen de önemli olan kişinin kişisel hijyene ne kadar uyduğu ve bunu ne kadar içselleştirip alışkanlık haline getirdiğidir. Kişisel hijyen kişisel sağlıkla yakından ilgilidir. Bireyin kişisel sağlığını koruması, kendini güvende hissetmesi için kişisel hijyenini yapmasına bağlıdır (Ulusoy ve Görgülü, 1997). Kişisel hijyen, insanın sağlığını koruyup sağlıklı bir şekilde hayatını

sürdürmesi için yaşamı boyunca yapması gereken temizlik uygulamalarını içerir. Kişinin sağlığını koruması bazı kişisel bakım uygulamalarını öğrenip sürekli yapmasına bağlıdır. Kişisel bakım ise temizlik, giyim, beslenme gibi bazı becerilerin kazanılmasıyla yapılan bir davranıştır. Kişi bu davranışları bir kere kazandıktan sonra artık ömür boyu yapacağı becerilere dönüşecektir. (Yavuz, 2000; Yumuturuğ ve Sungur, 1980; Uzunçakmak, 2012). Kişisel hijyenin alışkanlık haline getirilmesi de oldukça önemlidir. El-ayak bakımı ve temizliği, tuvalet alışkanlığı gibi bireysel hijyen alışkanlıklarının doğru uygulanması kişinin sağlıklı olmasına ve sağlıklı bir çevre de yaşamasını etkilemektedir (Görgülü, 2000; Potter ve Penny, 2001).

Birçok etken kişisel hijyen uygulamaları üzerinde etkilidir:

1. Beden İmajı: Bireyin beden imajı, kendi görünüşü hakkındaki düşüncelerden oluşur. Bireyin kendi bedeni hakkındaki görünüşü de vücudundaki değişmelere bağlı olarak değişebilir. Birey, saçları kısa iken haftada bir kez banyo yapmanın yeterli olduğu düşünürken; saçlarının uzamasıyla haftanın her günü banyo yapması gerektiği düşüncesine sahip olabilir. Birey yaptığı hijyen uygulamalarında kendi bedenini temiz olarak algılayıp algılamamasıyla şekillenir (Ulusoy ve Görgülü, 1997).

2. Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durum: Bireyin hijyen uygulamaları içinde bulunduğu sosyal çevrenin uygulamalarından etkilenir. Birey hijyen uygulamalarını erken çocukluk döneminde anne ve babasından öğrenir. Öğrendiği bu uygulamaları da yaşamı boyunca devam ettirir. Ailenin hijyen uygulamaları içinde bulundukları kültürün hijyenik uygulamalarının yansımasıdır (Ulusoy ve Görgülü, 1997). Özellikle sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı çocuklara kişisel hijyen konusunda iyi bir eğitim verilmelidir. Nitekim çocukluk döneminde kazanılan temizlik alışkanlığı bireyin hayatı boyunca sürdüreceği temizlik alışkanlığının temelini oluşturacaktır. Özellikle bir çok alışkanlığın kazandığı dönem olan erken çocukluk döneminde, ailesinden veya içinde yaşadığı kültürden kaynaklı eksik ya da yanlış hijyen davranışlar değiştirilmeye çalışılmalıdır. Örneğin; bazı kültürlerde her gün banyo yapmak elzem iken öte yandan geri kalmış bazı kültürlerde ayda bir hatta birkaç ayda bir banyo yapmak yeterlidir (Çavuşoğlu, 1996).

3. Bilgi Düzeyi: Bireyin hijyeni uygulama şekli hijyen hakkında sahip olduğu bilgi düzeyi ile ilgilidir. Hijyen hakkındaki bilgiler hijyenin uygulama şeklini ortaya koyar. Hijyen hakkında doğru bilgi sahibi olmak doğru olanı uygulama açısından çok önemlidir. Bu noktadan hareketle özellikle erken çocukluk döneminden başlanarak hijyen eğitimi planlı bir şekilde verilmelidir (Ulaş, 1998).

4. Bireysel Tercihler: Alışkanlıklar ve değerler tercihlerimizi doğrudan etkiler. Bireyin sahip olduğu alışkanlıkları bireysel tercihleri üzerinde etkilidir. Bireyin hijyenik uygulamalarda kullandığı malzemeleri kullanma zamanı ve biçimi bireysel tercihi etkiler. Bireysel tercihler kişi açısından sağlık sorununa sebep olarsa bu yanlış uygulamanın değiştirilmesi için gerekli eğitimler verilmelidir (Çan ve Topbaş, 2004; Karadağ vd., 2004; Ulaş, 1998).

5. Hastalıklar: Sağlıklı bir birey kendi ihtiyaçlarını kendi başına karşılayabilir. Sağlıklı olmayan hasta olan bir kişi ihtiyaçlarını karşılarken desteğe ihtiyaç duyabilir; çünkü ihtiyaçlarını karşılayacak güce

sahip olmayabilir. Özellikle hasta kişiler hijyen bakımlarını tek başlarına yapamazlar ve başkalarından destek alırlar. Nihayetinde kişisel hijyen uygulamaları üzerinde etkili olan faktörlerin yanı sıra toplumsal bir varlık olan insanın sağlıklı bir hayat sürmesi için yapması gereken görevleri vardır. Bu görevler kişinin kendine olan saygınlığını ve içinde yaşadığı topluma verdiği değeri ortaya koyar (Çan ve Topbaş, 2004; Karadağ vd., 2004; Ulaş, 1998).

3. Küçük Çocuklarda Hijyen Eğitimi ve Önemi

Tüm toplumların nihai amacı sağlıklı bir toplum inşaa etmektir. Sağlıklı toplum hedefine de sağlıklı nesiller yetiştirmekle ulaşılabilir. Özellikle gelişim açısından kritik olan erken çocukluk döneminin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi sağlıklı nesillere ulaşmayı nihai kılacaktır. Bu nedenle gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke erken çocukluk dönemine daha hassas yaklaşmaktadır (Şimşek, Koruk ve Altındağ, 2007).

Erken yıllarda çocuk gelişimi (Sosyal-Duygusal, Psikomotor, Bilişsel ve dil) tüm alanlarda çok hızlıdır. Yetişkinlerin bu döneme bilişli yaklaşması ve gerekli önemi vermeleri gerekmektedir. Böylece çocukların bu dönemi sağlıklı ve nitelikli bir şekilde geçirmeli sağlanmış olacaktır (Aydın, 2005). Çocuk büyüdükçe ve kendi vücudunu kontrol etmeye başladıkça bu ihtiyaçlarını destek almadan yapmaya başlar. Çocuk bu davranışları yetişkinlerin yönlendirmeleriyle tekrarladıkça zamanla davranışa dönüşür (Oktay, 2006).

4. Genel Hijyen Alanları

Sağlığı korumak ve sağlıklı yaşamak ve için genel olarak hijyen kurallarına uymak gerekir. Başta bulaşıcı hastalıklar olmak üzere birçok hastalığın sebepleri arasında hijyen eksikliği de gelmektedir.

- Ağız ve diş hijyeni
- El hijyeni
- Ayak hijyeni
- Yüz, göz, kulak, burun hijyeni
- Vücut- deri hijyeni
- Saç hijyeni
- Tuvalet hijyeni
- Giysi hijyeni

1. Ağız ve Diş Hijyeni: Ağız ve diş temizliği kişisel hijyeninin önemli parçalarından biridir. Ayrıca ağız ve diş hijyeni bireyin konuşmasını, kendine olan güvenini de doğrudan etkiler. Temiz bir ağız ve bakımlı bir dişe sahip olan bireyler başkalarıyla rahat bir şekilde iletişim kurarlar.

Çocuklarda sağlıklı bir ağız ve diş gelişiminin temeli bebeklikte atılır. Çocuklarda diş çıkarma iki dönemden oluşur. Birincisi 6 aydan başlayıp yaklaşık 2, 5 yaşına kadar süren süt dişleri dönemi, ikincisi 6 yaştan başlayıp 12 yaşına kadar devam eden kalıcı dişler dönemidir. Süt dişlerin bakımı oldukça önemlidir. Sağlıklı süt dişler sağlıklı kalıcı dişlere sahip olmak demektir. Bu yüzden ebvynlerin bebeklerinin süt dişlerinin temizliğine çok dikkat etmesi gerekmektedir. Süt dişlerin temizliğini temiz bir tülbent yardımıyla yapılmalıdır. Dişlerin çürük olması hem ağız sağlığını olumsuz etkilemekte hem de beraberinde birçok hastalığın habercisi de olmaktadır. Çocukların gelişmesi ve sağlıklı bir şekilde

büyümesi için beslenme çok önemlidir. Dişlerdeki çürükler çocukların beslenmesini de olumsuz etkilemekle beraber eklem romatizmaları, kalp hastalıkları gibi birçok hastalığa da zemin oluşturmaktadır. Çürük dişin yiyecekleri öğütme görevini tam olarak yerine getirememesi sonucunda midenin zorlanması ve vücuda giren herhangi bir enfeksiyonunun girdiği yere yapacağı tahribat da sağlıklı ağız-dişin yansımalarıdır (MEB, 2016).

Sağlıklı bir ağız-dişe sahip olmak için yapılması gerekenler arasında diş fırçalama da gelmektedir. Diş fırçalamanın çürük riskini azalttığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca yapılan araştırmalarda küçük yaştan itibaren hergün düzenli bir şekilde dişlerini fırçalayanların dişlerinin daha az çürüdüğünü ortaya koymaktadır. Bu yüzden de ağız-diş sağlığı için erken çocukluk döneminde başlanarak diş fırçalama alışkanlığı çocuklara kazandırılmalıdır (Çağlar, 2004).

Dişlerin doğru fırçalanması da önemli bir konudur. Doğru fırça seçimi doğru diş fırçalamanın ilk adımıdır. Seçilecek diş fırçasının ağız yapısına uygun olması, diş zarar vermeyecek orta sertlikte olması ve ağız içinde rahat hareket ettirilecek büyüklükte olması önemlidir. Ayrıca diş fırçaları kişiye özgüdür asla ortak kullanılmamalıdır.

Çocuklara Diş Fırçalama Alışkanlığı Kazandırılırken Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

- Yetişkinler dişlerini fırçalayarak çocuklara model olmalı.
- Çocukların kendi kendi dişlerini fırçalama çabaları desteklenmeli.
- Çocuklara uygun diş macunu seçilmeli.
- Çocuklara özel üretilmiş ergonomik diş fırçaları tercih edilmeli.
- Diş fırçaları maksimum 3 ayda değiştirilmeli.
- Dişlerin fırçalanamaması durumunda ağız su ile çalkalanmalıdır.
- Günde en az iki kez dişler fırçalanmalı.
- Çocuklara diş maketi üzerinden fırçalama yöntemleri gösterilebilmeli.
- Diş fırçalamanın önemi ve gerekliliği şarkı, parmak oyunları, boyama çalışmaları ile pekiştirilebilir (MEB, 2016).

2. El ve Tırnak Hijyeni: Eller üzerinde mikroorganizmanın en çok bulunduğu organlarımızdan biridir. Bu nedenle el hijyeni sağlık açısından oldukça önemlidir. Ellerin temiz tutulması deri üzerindeki mikroorganizmaların yaşaması ve kişiye bulaşıp hasta etme olasılığı önlenmiş olur. Diğer bir durumda yine eller vasıtasıyla mikroorganizmaları başkalarına da bulaştırma ihtimali ortadan kaldırılmış olur. (Karadağ vd; 2004). El, vücutta en çok kullanılan ve mikrobu hem vücuda hem de başkalarına bulaşmasına sebep olan organ olduğu için el hijyenine oldukça önem vermek gerekmektedir. Çocuk oynarken, keşfederken, boya yaparken vb. etkinliklerde elleri farklı birçok etkenden kaynaklı kirlenir. Çocuk kirli ellerini kolaylıkla ağzına götürür. Bu durum ciddi birçok sağlık sorununa da sebep olabilir. Bu nedenle çocuğun el temizliği en temel ihtiyacıdır. El hijyeninde gerekli olan su ve sabun olmazsa en azından ıslak mendil yardımıyla eller temizlenmelidir (MEB, 2016). El temizliğinde dikkat edilmeyen bazı bölgeler de bulunmaktadır. Özellikle parmak uçları, avuç içleri ve tırnaklar kirli kalabilmekte (Erkan, 2010). Bireysel olarak yapılan hijyenin önemli bir yönünde tırnak bakımındır. Tırnaklar gerekli temizliği ve bakımı yapılmadığı zaman mikroorganizmaların rahatlıkla

yerleşip çoğalabileceği yerlerdir. Özellikle küçük çocukların tırnakları en çok ve çabuk kirlenen yerlerdir. Tırnakların boyu çok uzun yada çok kısa olmamalı. Tırnak kesimi en az haftada bir kez ve banyodan sonra kesilmelidir. Tırnak kesimi kişiye özel tırnak makasıyla yapılmalıdır. Tırnaklar kesildikten sonra su ve sabunla iyice yıkanıp kurulanmalıdır. Çocuklar tırnak makasının canlarını acıtacaklarını düşünebilirler. Bu yüzden kendi tırnaklarımızı keserken onların görmelerini sağlamalı ve tırnak bakımı hakkında onlarla sohbet etmeliyiz. (Karadağ, 2004).

Çocukların dikkatlerini çekecek farklı şekil ve renklerde sabunlar, onların boylarına uygun lavabolar, kendilerine ait havlular kullanarak bu işlemi eğlenceli bir hale getirmeliyiz (MEB, 2016).

Resim 3. Su ve sabun hayatır

2.1. Eller Ne Zaman Yıkanmalıdır: El hijyenin de ellerin ne zaman yıkanacağı da önemlidir.

- Yemek yemeğe başlamadan önce ve yemek yedikten sonra
- Tuvalet ihtiyacından önce ve tuvalet ihtiyacı giderildikten hemen sonra
- Vücudumuzun herhangi bir bölgesinin (göz, ağız, yüz vb.) temizliğini yapmadan önce
- Dışarıdan eve geldiğimizde
- Herhangi bir hasta ziyaretinden sonra
- Hayvanlarla yaptığımız temastan sonra
- Hapşurup ve öksürdükten sonra
- Kirliliğe dokunduktan sonra

Kısaca ellerimizi kirliliğe hissettiğimiz her durumda düzgün bir şekilde ellerimizi yıkamalıyız (MEB, 2016; Sefit, 1996; Bilici ve Uyar, 2005).

Ellerin nasıl yıkandığı da önemli bir konudur. Ellerin mümkün olduğunca ılık su ve sabun ile yıkanması gerekmektedir. Eller yıkanırken parmaklar ve parmak araları, ellerin sırtı, avuç içleri, bilekler ve özellikle tırnak araları iyice yıkanmalıdır. Eller en az 15-20 sn boyunca ovalanmalı. Durulama işleminde ellerde hiç köpük kalmayacak şekilde iyice durulanmalı. Kurulama işlemi de kişiye özel havlu yardımıyla yapılmalı. Eğer dışardaysak ya da başka bir evde isek kurulamayı kağıt havlu yardımıyla yapmalıyız (Bilici ve Uyar, 2005).

3. Ayak Hijyeni

Ayakların temizliği ve bakımı kişisel hijyen uygulamalarındandır. Ayaklar çorap ve ayyakabıda kaldığı için gün içinde havasız kalmakta ve terleyip nemli kalabilmekte. Ayakların hijyeni kullanılan ayyakabıdan, çoraptan, ayakların düzenli ve uygun bir şekilde yıkanmasını kapsar. Ayaklar düzenli bir şekilde yıkanmazsa ve ayak bakımı yapılmazsa bu durum ayağın kötü kokmasına ve beraberinde ayak

sağlığını bozacak mantar ve bakteri enfeksiyonu gibi problemlerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır (Güler, 2004). Gün boyunca çorap içinde kalan ve terleyen ayakların temizliği yapılırken bazı noktalara dikkat etmek gerekmektedir.

- Hergün muhakkak ılık su ve sabun yardımıyla ayaklar yıkanmalıdır.
- Ayakları yıkanırken özellikle parmak aralarının temizliğine dikkat edilmelidir.
- Ayak yıkama işleminden sonra bol su ile durulama yapılmalıdır.
- Ayaklar çok sık terliyorsa gün içinde ayaklar yıkanarak çorap değişikliği yapılmalıdır.
- Ayaklar yıkandıktan sonra ayak için kullanılan bir havlu yardımı ile kurulama yapılmalıdır.
- Mümkün olduğunca çıplak ayak ile dolaşılmalıdır.
- Kullanılan çorapların temiz, pamuklu ve ayağa uygun olmalıdır.
- Mevsimine ve ayak yapısına uygun ayakkabı seçilmelidir (MEB, 2006;; Karadağ, 2004).

4. Yüz, Göz, Kulak, Burun Hijyeni

Gece yattığımızda gözün çapaklanması, terleme vs. gibi durumlardan ötürü güne her başladığımızda yüzümüzü muhakkak yıkamamız gerekmektedir. Gün içinde yüzümüz çeşitli tozlara vs maruz kalmaktadır. Bundan dolayı gece uyumadan önce de yüz temizliğinin yapılması gerekmektedir. Yüzümüzün derisi oldukça hassastır bu yüzden de yüz temizliği yapılırken oldukça hassas davranmak gerekir. Yüz temizliği yapılırken yapılacak en uygun işlem su ve yüzümüzün yapısına uygun sabun yardımıyla ile yüzdeki kirden arınmasını sağlamak (Güler, 2004). Çocuklarda özellikle yemeklerden sonra veya yapılan herhangi bir etkinlik sonrası yüz yıkama yapılabilir. Küçük çocuklar ilk etapta yüz yıkamayı tek başına yapamayabilir. Gerekli yerde destek olunmalıdır. Ama çocuk bu davranışı yapacak olgunluğa eriştiğinde kendi kendine yüzünü yıkamasına fırsat sunulmalıdır. Çocukların ciltleri yetişkinlerin ciltlerinden daha hassastır. Bu yüzden yüz temizliğinde tercih edilen sabunun çocuğun cildini kurutmamasına dikkat etmeliyiz (MEB, 2016). Yüzün hijyenin de diğer önemli bir nokta da yüzün kurulamasıdır. Yüz yıkandıktan sonra muhakkak yumuşak bir havlu yardımıyla kurulmalıdır. Diğer önemli bir nokta kurulamada kullanılan havlular kişiye özel olmalıdır. Ortak kullanılan havlularda bireyden bireye enfeksiyon taşıma riski oldukça yüksektir (Fişek, 1983).

Göz sağlığı açısından üstünde durulması gereken noktalardan biri de göz hijyenidir. Gözlerin temizliğinde özel bir uygulamaya gerek yoktur. Normalde yüz yıkandığı zaman gözler de yıkanmış olur. Ancak göz hassas organlarımızdan biri olduğu için rutinde yapılması gereken durumlar vardır. Özellikle göz temizliğinde ellerin ve yüzün temizliğine dikkat edilmelidir. Gözlere kirli ellerle dokunmamalıdır. Ayrıca göz temizliğinde sabun kullanılmamalıdır. Göz ile ilgili herhangi bir problem olduğunda hekime başvurulmalıdır (Ulusoy vd; 1997; Güler, 2004).

Kulakların temizliği, banyo sırasında kulak kepçesinin temizlenmesiyle yapılmalıdır. Kulakta göz gibi ekstra bir bakıma gerek yoktur. Kulak kiri kulağı korumakla görevli bir sıvıdır. Normalde kulak, kiri kendi kendine temizler. Bazı ekstra durumlardan ötürü dış kulakta kir fazla birikebilir. Dış kulakta biriken kirin temizliğinde kulağa yabancı cisim veya temizleme çubuğu asla sokulmamalıdır. Temiz Dış kulakta fazla biriken kir ve kulağı sağlıksız temizleme işlemleri beraberinde birçok problem doğuracağı unutulmamalı (MEB, 2016; Ulusoy vd., 1997; Görgülü, 2000; Güler, 2004).

Burun koku alma organı olmasının yanında, solunum sırasında dışardan gelen yabancı

cisimlerin tutulduğu organdır. Yüz temizliğine burun temizliği de dahil edilmelidir. Burun temizliği yapılırken en uygun olacak yöntem lavaboda su ile yapılmasıdır. Suyun olmadığı durumlarda da tek kullanımlık kağıt mendiller tercih edilmelidir. Burun temizleme işlemi bittikten sonra eller sabunla yıkanıp temiz bir havlu yardımıyla kurulmalıdır (MEB, 2016; Görgülü, 2000; Karadağ, 2004).

5. Vücut- Deri Hijyeni

Deri, vücudumuzu örten en geniş organlardan biridir. Deri üzerinde sayısız damar, sinir uçları ve salgı bezleri bulunmaktadır. Sağlıklı bir derinin görünümü pembedir. Deri vücudu dış etkenlere karşı koruyan bir kalkan gibidir. Derinin görevini yerine gitermesi için sağlıklı olması gerekir. Sağlıklı deri hijyen ile yakından ilişkilidir (Güler, 1998). Sağlıklı ve temiz bir deri dışardan vücuda girecek mikroorganizmaları önlemede, vücuttaki kirli atıkların dışarı atılmasında ve vücut için gerekli olan D vitamini alımında önemli rol oynar (Akyıldız, 1999). Vücuttaki kirli atıkların bir kısmı terleme yoluyla vücut üzerindeki gözenekler yardımıyla dışarı atılır. Vücudun gerekli temizliği yapılmadığı zaman vücut üzerinde bulunan gözenekler kapanır. Kapalı olan gözenekler ter yoluyla vücutta atılan kirli atıkların atılımını engellemiş olur (Güler, 2004). Deri üzerinde oluşan kir ve terin vücuttan uzaklaştırılması için yapılacak en uygun yöntem su ve sabun yardımıyla duş almaktır. Sabun vb temizlik malzemeleri deri üzerindeki kirin çözülmesini suda çözülen kirin vücuttan uzaklaştırılmasına yardım eder. Vücut terlediğinde veya kire, toza maruz kaldığında banyo yapılmalıdır. Böylece işlevini yerine getiren sağlıklı bir vücutta sahip olunmuş olur (MEB, 2016). Küçük çocuklar sürekli hareket halindedirler. Koşarlar, oynarlar, etkinlik yaparlar. Hem vücutları terler hem de kire, toza maruz kalırlar. Bu yüzden küçük çocuklar sık sık yıkanmalıdır. Çocuklarda yıkanma işlemi eğlenceli hale getirilmelidir. Yetişkin tavrı ve sağlıksız banyo deneyimi bazı çocuklar için bu işlevin işkenceye dönüşmesine sebep olabilmektedir. Özellikle banyo işlevi çocuk için oyun haline getirip eğlenceli bir aktiviteye dönüştürülmelidir. Çocuğun vücut ısisına uygun sıcaklıkta su, kimyasal barındırmayan şampuan ve çeşitli banyo oyuncakları bulundurulmalıdır. Banyo Sırasında Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar:

- Vücut ısisına uygun sıcaklıkta su ayarlanmalı
- Vücuttaki kiri temizlemek için lif kullanılmalı
- Yıkanma işlemi bittikten sonra temiz ve kişiye özel bir havlu ile kurulama işlemi yapılmalı
- Her banyo sonrası kıyafetler ve özellikle iç çamaşırlar değiştirilmeli
- Yıkanma işlemini oyuncaklar yardımıyla eğlenceli hale getirilmeli (ördekler, balıklar, yüzen oyuncaklar)
- Banyo sonrası vücut için uygun kremler ve losyonlar kullanılmalı
- Çocuğun saçına ve vücuduna zarar vermeyecek ve gözünü yakmayacak şampuan seçilmeli
- Çocuğa duş aldırmadan önce çocuk sürece hazırlanmalı
- Çocuklara duş aldırdıktan sonra hastalanmamaları için ılık bir ortamda bekletilmeli
- Çocuklar yıkamaya asla zorlamamalı
- Duş alırken sakın olmak ve diğer çocuklarla kıyaslamamalıdır (MEB, 2016).

6. Saç Hijyeni

Bir bireyin saçlarının genel görüntüsü o bireyin kişisel hijyeni hakkında bilgi veririr. Genel olarak saçları kirli, dağınık olan bireylerin tüm hijyen alanlarına da yeterli hasassiyeti göstermediği

anlaşılır. Kirli ve bakımsız saçlar birçok enfeksiyon hastalıklarına zemin hazırlar. Bu yüzden de saç temizliğine dikkat etmek gerekmektedir (Ulusoy ve Görgülü, 1997; Görgülü, 2000; Güler, 1998). Saçların temizliği, kişisel hijyene girer. Bazı kişiler haftanın her gününü saçlarını yıkarken bazı kişilerde bu süre haftada bir kere yıkamaya kadar uzayabilir. Saçın genel yapısı (yağlı veya kuru olması), günlük yapılan aktiviteler, sosyo-ekonomik durum, eğitim vb. durumlar saçın yıkama sıklığı üzerinde etkilidir. Aynı şekilde şampuan, sabun, bakım kremleri, tarak gibi bireysel tercihler sağlıklı saçlara sahip olmayı belirleyen faktörlerdir (Güler, 1998). Sağlıklı saçlara sahip olmak için saçın yağ dengesini bozmadan düzenli bir şekilde yıkamak gerekir. Normal saçlara sahip olanlar hafta en az iki kez yıkamalıdır. Yağlı saçlara sahip olanlar ise daha sık saçlarını yıkamalıdır. Yıkamada saç tipine uygun şampuan seçilmelidir. Durulama işlemi de temiz bir su yardımıyla yapılmalıdır. Saçın yapısına uygun ve kişiye özgü bir tarakla tarama yapılmalıdır. Kurulama işlemi de yine kişiye özgü olan yumuşak bir havlu yardımıyla yapılmalıdır (Güler, 2004; MEB, 2016).

Küçük çocuklar belli bir yaşa kadar tek başlarına kişisel hijyenlerini yapamazlar. Yetişkinlerin hijyen davranışları çocukların kişisel hijyen tutumlarını belirler. Çocuklar büyüklerin birçok davranış izler, takip eder sonra da taklit eder. Ebeveynler çocukların genel hijyen alanlarına dikkat edecekleri gibi saç temizliğine ve bakımına dikkat etmelidirler. Çocukların saç temizliğini yaparken kimyasal içerik barındırmayan şampuan, çocuğa ait saç fırçası ve yumuşak bir havlu ile yapılmalıdır. Ayrıca çocuğa eline yumuşak bir fırça alıp saçlarını tarama fırsatı da verilmeli. Çocuklarla yapılan diğer tüm aktiviteler gibi saç yıkama ve bakımı da eğlenceli bir hale getirilmelidir (MEB, 2016).

7. Tuvalet Hijyeni

Tuvalet hijyeni sağlıklı bir tuvalet eğitimi ile yakından ilişkilidir. Tuvalet eğitimi tuvalet kontrolünün kazanıldığı erken çocukluk döneminde verilir. Freud'a göre anal dönem (1-3 yaş) de verilen tuvalet eğitimi sağlıklı bir kişilik gelişimi için çok önemlidir. Çocuğun özerklik dönemi ile beraber bağımsızlığını kazanmasıyla başlanılan tuvalet eğitimi, bireysel farklılıklarla beraber genelde 18. aydan itibaren verilmeye başlanır. Yaklaşık 36. aya geldiğinde çocukların büyük çoğunluğu tuvalet alışkanlığını kazanmış olur. Bazı çocuklarda da tuvalet alışkanlığı yaklaşık 4 yaş bulabilir. Hem çocuk hem de ebeveyn açısından tuvalet eğitimi stresli ve sıkıntılı geçen bir süreçtir (Megep, 2007; MEB, 2016). Çocuğun bağımsız girişimleri desteklenip cesaretlendirilirse birey olma yolunda önemli gelişimlerden biri olan tuvalet alışkanlığını kazanma daha rahat olacaktır. Tuvalet eğitiminde çocuğun hazır olması kadar ebeveynlerin de hazır olması gerekmektedir. Ebeveynlerin bu süreçte sabırlı ve anlayışlı olmaları bu sürecin sağlıklı geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (MEB, 2016).

Tuvalet alışkanlığında hijyen kurallarına uygun hareket edilmesi oldukça önemlidir. Çocuk tuvaletini yapmadan önce ve yaptıktan sonra yapılması gereken hijyen uygulamalarını bilmesi gerekir. Tuvaleti geldiğinde ellerini muhakkak yıkamalı. Tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra dışkının tam olarak temizlenmesi gerekmektedir. Temizleme işleminde kirlilik temizlenene kadar kuru bir tuvalet kağıdıyla silmek daha sonra da fişkıran su yardımıyla ve mümkün olduğunca elini değdirmeden temizleme işlemine devam etmek ve en sonda da kuru bir tuvalet kağıdıyla iyice kurulamak en uygun yöntem olacaktır. İşlem sonunda ellerin sabunla düzgün bir şekilde yıkanması gerekmektedir. Ayrıca tuvalet temizliğinde genel geçer bazı kuralları da çocuğa öğretmek gerekir. Çocuk tuvalete girdiğinde (klozet kullanılıyorsa) klozet kapağını açmayı, kullandığı tuvalet kağıtlarını çöp kutusuna atmayı, ihtiyacını

giderildikten sonra sifonu çekmeyi, klozet kapağını tekrar kapatmayı, eller yıkanmadan kapı koluna ve musluklara temas edilecekse direk temas yerine tuvalet kağıdı kullanarak temas etmek, ellerini uygun bir şekilde yıkayıp kurulamayı alışkanlık haline getirmesi gerekir. Çocukların bu alışkanlıkları kazaması için ebevyenlerin onlara model olması ve onları desteklemesi gerekmektedir (Tezcaner, 1997).

8. Giysi Hijyeni

Kendisine ve çevresine saygı duyan insanlar temiz ve bakımlı olmaya özen gösterirler. Temiz ve bakımlı bir dış görünüş kişinin kendine olan güvenini etkiler. Bakımlı ve temiz olmak bireysel olduğu kadar sosyal bir sorumluluktur. Günümüzde birçoktoplumda kişisel hijyen oldukça önemsenen bir konudur (Güler, 2004) Giysilerin hijyenik olması ilk etapta sağlığı korumak içindir. Çevrede birçok atık madde, toz, kir giyim eşyaların üzerinde birirmektedir. Ayrıca vücuttaki atıklarda ter yoluyla vücuttan atılırken iç giysilerin üzerinde birirmektedir. Bunun sonucunda mikroorganizmalar buralarda yaşayıp çoğalırlar ve beraberinde birçokhastalığa da davetiye çıkarırlar. Bu yüzden dış ve iç kıyafetlerin temizliğine ve uygun aralıklarda değiştirilmesine dikkat edilmelidir (Soydaş, 2007). Sağlığa uygun olarak seçilecek giysilerde olması gereken özellikler:

- Vücut ısına uygun kıyafet olmalı
- Vücudu havanın soğuk yada sıcak etkisinden korumalı
- Temizliği rahat yapılan kıyafetler seçilmeli
- Vücuttaki organların fonksiyonlarına zarar verecek tarzda giyinmemeli
- Vücudun hareketini kısıtlamamalı
- Deriye zarar verecek kimyasal barındıran giyseler seçilmemelidir (Güler, 1998).

Çocukların giysi hijyeni de oldukça hassas bir konudur. Ebevyenler giysi seçiminde çocukların içinde bulundukları yaşın gelişim özelliklerine uygun olmasına dikkat etmelidir. Çocuklar için giysi seçimi mevsim koşuluna uygun olmalıdır. Seçilen kıyafetin çocuğu dış ortamın tüm zararlı etkilerinden koruyan, teri emen ve özellikle alerjiye sebep olacak kimyasal madde içermemesine dikkat edilmelidir. Çocukların cildi hassas olduğu için iç çamaşırların pamuklu ve vücudu tahriş etmeyen türden seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca iç çamaşırlar sık sık değiştirilip, yıkanıp, ütülenmelidir. Çocuğun sağlığı için anti mikrobik özellik taşıyan kıyafetler tercih edilmelidir. Çocuklar durmadan hareket eder. Bu yüzden çocuğun hareketini kısıtlamayan esnek kıyafetler seçilmelidir (MEB, 2016).

3. ICHUS

KAYNAKÇA

- Aksayan, S. (1998).** Halk Sağlığı Hemşireliği El Kitabı. Erefe, İ. (Ed.) Okul Sağlığı ve Hemşireliği içinde(183-190). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Akyıldız, N. (1999).** Sağlık Bilgisi. İstanbul:Ya-Pa Yayınları.
- Atalay, M. ve Dinç, L. (1998).** Hemşirelik Esasları El Kitabı. Atalay, M. (Ed.) Hemşirelikte Temel Kavramlar içinde, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Ayaz, S., Tezcan, S., Akıncı F. (2005).** Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Sağlığı Geliştirme Davranışları. C.Ü.Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 9(2), 26-34.
- Aydın, O. (2005).** “Okul Öncesi Dönem Çocunun Gelişim Özellikleri” Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, (Derl.) Müzeyyen Sevinç İstanbul: Morpa Yayınları, s. 132-141.
- Aydoğmuş, K., Baltaş, A., Batlaş, Z., Davaslıgil, Ü., Güngörmüş, O., Konuk,E., Korkmazlar, Ü., Köknel, Ö., Navaro,L., Oktay, A., Razon, N. ve Yavuzer, H. (2010).** Ana-baba okulu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Balaban, M. (2011).** Okul Öncesi Dönemde Hijyen Alışkanlığı Kazandırma Eğitim Programının Çocukların Hijyen Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Başboğa, S. (2017).** Annelik Sanatı: Erken Çocukluk Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuğun Bedensel Kurgusu. İnsan &İnsan Dergisi, Sayı:12, 6-30.
- Beyazova, U., Şahin, F. (2000).** Çocukluk Çağında Sağlığın Değerlendirilmesi, Geliştirilmesi Ve Sürdürülmesine Yönelik Hizmetler, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı, Bildiriler Kitabı, Çocuk Vakfı Yayınları: İstanbul. Sayfa:243-247.
- Bilici, S., Uyar M.F. (2008).** İlköğretim Çocukları İçin Gıda Hijyeni El Kitabı. Ankara: Klasmat Matbaacılık.
- Çağlar, M.K. (2004).** Flor, Çocuk Diş Sağlığı ve Türkiye, 48. Milli Pediatri Kongresi
- Çan, G., Topbaş, M., Kapucu M. (2004).** Trabzon’da İki Farklı Yerleşim Yerindeki İlköğretim Öğrencilerinin Kişisel Hijyen Alışkanlıkları. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. 3 (8), 170-177.
- Çavuşoğlu, H. (1996).** Çocuk Sağlığı Hemşireliği. Ankara: Bizim Büro Basımevi Tesisleri.
- DeBell D., Everett G. (1998).** The Changing Role Of School Nursing Within Health Education and Health Promotion, Health Education, Volume , 98(3), 107-115.
- Diamond JJ., Becker JA., Arenson CA., Chambers CV., Rosenthal MP. (2007).** Development of a scale to measure adults’ perceptions of health: preliminary findings. Journal of Community. Psychology, 35(5):557- 61.
- Dirican, F. (1990).** Toplum Hekimliği. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- Eksen, M., Karadağ, N. ve Karakuş, A. (2004).** Muğla Merkez İlçe Gıda İşyerlerinde Çalışanların El Ve Vücut Hijyeni Konusundaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.
- Eriş, N. (1997).** Çocukların Sağlıkları ile İlgili Kişisel Sorumlulukları, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Erkan, T. (2010).** Hemsirelerin El Yıkama Davranışlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Fişek, N. (1983).** Halk Sağlığına Giriş. Ankara: Çağ Matbaası.

- Gedikli, T ve Al, S. (2017).** Hastanın Kişisel Bakımı ve Kitabı, Ankara, Badem Yayıncılık.
- Görgülü, S. (2000).** Hijyen Ve Sağlığımız. Actual Medicine. Gelişim Kuramları ve Üzerine Sosyolojik Bir Analiz Denemesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt:5, Sayı: 2, 617-628.
- Güle, M., Topbaş, M., Kır, T., Hasde, M., Uçar M. (2001).** Bir Askeri Birlikteki Erbaş ve Erlerin Kişisel Hijyen Tutumları Üzerine Bir Araştırma. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi. 18(1), 12-18.
- Güler, Ç. (1998).** Hijyen, Çevre Ve Halk Sağlığı. 1. Ulusal Ev İdaresi Kongresi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 21-23.
- Güler, Ç. (2004).** Kişisel hijyen. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 3 (6), 119-132,
- Güler, G. ve Kubilay, G. (2005).** Bir İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Fiziksel Bakım Sorunlarının Çözümlemesinde Toplum Sağlığı Hemsiresinin Etkinliği. C.Ü. Hemsirelik Yüksek Okulu Dergisi. 9(1): 15-23.
- Gündüz, S, Çizmeci, N, M, ve Kanburoğlu, M, K, (2013).** Okulöncesi Eğitim Kurumlarındaki Öğretmenlerin Çocuk Sağlığı Konusundaki Bilgi Düzeyleri. Türk Çocuk Hastalıkları Dergisi. 1, 21-26.
- İnanç, N., Hatipoğlu, S. ve Yurt, V., Avcı, E., Akbayrak, N. (1994).** Hemşirelik Esasları. Ankara: GATA Basımevi.
- Kalıncı, N. (2006).** Zonguldak İl Merkezi İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin El Hijyenine Yönelik Davranışlarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Kalıncı, N., Ocakçı, A., Topan A. (2006).** Zonguldak İl Merkezi İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin El Hijyenine Yönelik Davranışlarının Bilgi Alma Durumlarına Göre İncelenmesi, 50. Milli Pediatri Kongresi Özet Kitabı, Antalya.
- Karadağ, A., Bilgili, N. ve Hisar, F. (2004).** Toplumsal Sağlık. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Karaoğlu, N. (2004).** İlköğretim Çocukları İçin Sağlıklı Beslenme. Ankara: Başkent Üniv. Yayınları.
- Katz, L.G. (1999).** "Another look at what young children should be Learning", Databases/ERIC: ED453980.
- Kaya, M., Büyükşerbetçi, M., Meriç MB., Çelebi AE., Boybeyi, Ö. ve Işık A. (2006).** Ankara'da bir lisenin 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin kişisel hijyen konusunda davranışlarının belirlenmesi. Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, 15(10), 179-183.
- Kaya, M., Büyükşerbetçi, M., Meriç, M.B., Çelebi, A.E., Bozbeyi, Ö., Işık, A., Bozkurt, İ.H., Vaizoğlu, S.A. ve Güler, Ç. (2006).** Ankara'da Bir Lisenin 9 ve 10. Sınıf Öğrencilerinin Kişisel Hijyen Konusunda Davranışlarının Belirlenmesi. Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, 15(10), 167-171.
- Kitiş, Y, ve Bilgili, N, (2011).** İlköğretim Öğrencilerinde El Hijyeni ve El Hijyeni Eğitiminin Etkinliğinin Değerlendirilmesi, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 4(1), 93-102.
- MEB. (2016).** Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. 1-6 Yaş Çocuklarında Öz Bakım. Ankara
- Megep. (2007).** Çocuk Gelişimi ve Eğitimi 36-72 Ay Öz Bakım. Ankara, 3-18.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019).** 0-36 Aylık Çocuklarda Sağlık, Bakım ve Beslenme.
- Oktay, A. (2002).** Yasamın sihirli yılları: okul öncesi dönem. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

- Oktay, A. (2004).** Yasamın Sihirli Yılları. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Özel Soydaş, E. (2007).** Okul Çocuklarına Hijyen Alışkanlığı Kazandırma. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Potter, P., Penny A. (2001).** Fundamentals of Nursing. Mosby, US: A Harcourt Health Sciences Company.
- Şanlı, T., Perk, M. ve Tuncel, N. (1999).** Halk Sağlığı Hemşireliği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sefit, Ü. (1996).** Kocaeli Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Kişisel Hijyen Bilgilerinin Saptaması. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, İstanbul.
- Şimşek, Z., Koruk, İ. ve Altındağ, A. (2007).** Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Riskli Sağlık Davranışları. Toplum Hekimliği Bülteni, 26(3).
- Tezcaner, C. (1997).** Sağlık Bilgisi Ders Kitabı. Ankara: Bem-Koza Eğitim Basımı.
- Ulaş, G. (1998).** Kastamonu İli Lise Öğrencilerinin Vücut Hijyenine İlişkin Alışkanlıklarının İncelenmesi. Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ulaş, G. (1998).** Kastamonu İli Lise Öğrencilerinin Vücut Hijyenine İlişkin Alışkanlıklarının İncelenmesi Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ulusoy, M.F, Görgülü, R.S. (1997).** Hemşirelik Esasları Temel Kuram, Kavram İlke ve Yöntemler. Cilt:1,3.bs., TDFO Ltd.Şti., Ankara 35-71.
- Ural, D. (2007).** Konaklama İşletmelerinde Çalışan Personelin Kişisel Hijyen Bilgileri ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ural, Z. F. (1973).** Koruyucu Hekimlik Hijyen ve Sanitasyon. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.
- Uzunçakmak, T. (2012).** Ergenlerde Öz Bakım Eğitiminin Öz Bakım Gücüne Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- WHO. (2002).** Control of Chagas disease: second report of the WHO expert committee World Health Organization.
- Yavuz, Ş. (2000).** Özel ve Devlet Okullarında Kişisel Hijyen Alışkanlıkları Bitirme Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2005).** Çocuğu tanımak ve anlamak, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, Y. (2016).** Eğitim Sosyolojisi Perpektifi ile Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz Denemesi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, s. 617 – 628.
- Yılmaz, E. ve Özkan, S. (2009).** Bir ilçede iki farklı yerleşim yerindeki ilköğretim okulu öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıklarının karşılaştırılması. Fırat Sağlık Hizmetler Dergisi, 10(4), 19-34.
- Yörükoğlu, A. (1986).** Gençlik Çağı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yumrutuğ, S. ve Sungur, T. (1980).** Hijyen Koruyucu Hekimlik. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları
- Yumuturuğ, S. ve Sungur, T. (1998).** Hijyen Koruyucu Hekimlik. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.

İslami Feminizm ve İslami Feminizm Eleştirileri Üzerine Genel Bir Tartışma

Islamic Feminism and General Discussion on the Criticism on Islamic Feminism

Serhat SAATCİ¹

Fatih Çağatay CENGİZ²

Abstract

Islamic feminism, which has developed in the Muslim geography and in many other areas since the 1990s, is a prominent ideology with its unique discourse and practices. As the name suggests, Islamic feminism has come to terms with both Islam and feminism, while creating its own systematic thought by challenging the existing knowledge in two spheres. In this respect, as a radical movement, it is included among the third wave of feminism and the main subject of the movement consists of Muslim women. The subjectification of women in Muslim geography and their much greater visibility in the public sphere demonstrate the essence of Islamic feminism. The study focuses on the concept of Islamic feminism and discusses it by taking into account its similar/dissimilar aspects with other types of

Özet

1990'lı yıllardan günümüze denk hem Müslüman coğrafyada hem de diğer pek çok ülkede gelişme göstermiş olan İslami feminizm, kendine has söylem ve pratikleriyle giderek önem kazanmış bir ideolojidir. Adından da anlaşılacağı üzere İslami feminizm hem İslam dini ile hem de feminizm ile bir hesaplaşma içinde olmuş; her iki alanda da mevcut birikimlere meydan okuyarak kendi sistematığını yaratmıştır. Bu yönüyle radikal bir hareket olarak üçüncü kuşak feminizmleri arasında yer almıştır. Hareketin temel öznesi başta Müslüman kadınlardır. Özellikle Müslüman coğrafyada kadınların özneleşmesi düşüncesi ve kamusal alanda çok daha fazla görünür olması İslami feminizmin özünü oluşturmaktadır. Bu çalışma, İslami feminizm kavramına odaklanarak, özellikle diğer feminizm türleri ile benzeşen/farklılaşan yönleri

¹Serhat SAATCİ, Öğretim Görevlisi, Hitit Üniversitesi, Yerel Yönetimler Programı, serhatsaatci@hitit.edu.tr

²Fatih Çağatay CENGİZ, Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cagatay.cengiz@omu.edu.tr

feminism. The main question of the study is whether Islamic feminism is a form of feminist ideology that Muslim women are defined only in relation to religion. The study argues that Islamic feminism is a radical discourse attempting to reconstruct a new order with criticism to Islam and its rules, while being ultimately restricted to the realm of the religion of Islam. Moreover, it can be a sphere of creating "victimhood" against feminism and women's movement. While Muslim feminism is related to how women define their identity, Islamic feminism takes the subjectivity away from women and concentrates on "Islam".

Keywords: Islamic Feminism, Women, Feminisms, Islam

üzerinden, İslami feminizmin söylemleri ve sınırlılıklarını tartışmaktadır. “İslami feminizm, Müslüman kadınların yalnızca din ile tanımlandığı bir feminist ideoloji midir?” sorusu çalışmanın temel problem sorusudur. Çalışma İslami feminizmin, İslam dini ve onun kurallarına getirilen eleştirilerle yeniden bir düzen inşa etme çabasında ve radikal bir söylem olduğunu; bununla birlikte en nihayetinde İslam dini ile sınırlandırılmış olduğunu, kadın hareketleri ve feminizme karşı bir “mağdur” yaratma alanı olabileceğini, Müslüman feminizmin kadının kendi kimliğini nasıl tanımladığı ile ilgiliyken, İslami feminizmin özneyi kadından alarak “İslam” üzerine yoğunlaştırdığını iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslami Feminizm, Kadın, Feminizmler, İslam.

Giriş

İslami feminizme hem farklı feminist akımlar hem de Müslüman erkek ve kadınlar tarafından getirilen en temel eleştiri Müslüman kadınların din üzerinden tanımlanmasının feminizme ne derecede vurgu yapacağı, İslam dininin feminizm gibi bir ideoloji ile bir araya gelmesinin pek de mümkün olmayacağı şeklindedir. Bu çalışma, böylesi bir eleştiriye en başından kabul etmemekte ve tek bir feminizm ideolojisinden bahsedilemeyeceğini iddia etmektedir. Diğer bir anlatımla, İslami feminizm de feminizmin bir türü olarak varlık göstermektedir. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra üçüncü kuşak feminizmin bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir.

Çalışma “İslami feminizm, Müslüman kadınların yalnızca din ile tanımlandığı bir feminist ideoloji midir?” temel problem sorusu üzerinden tartışılacaktır. Çalışmada ilk önce İslami feminizmin üçüncü dalga feminist hareketin içinde doğduğu belirtilecek ve kadının özneleşmesinde feminist bir bakışa sahip olduğu iddia edilecektir. Daha sonra İslami feminizmin temel argümanları üzerinden, özellikle radikal ve sosyalist feminizmler başta olmak üzere diğer feminizm türleri ile olan benzer-farklılaşan yönlerine vurgu yapılarak İslami feminizmin, feminizm tartışmaları içerisindeki konumu belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın çıktısı ise İslami feminizmin özelliklerini ortaya koyabilmektir. Buna göre; İslami feminizmin patriarka eleştirileri, İslam dininin çizdiği sınırlarda kaldığı için aile ve beden konusunda radikal bir söylem geliştirmekten kaçınmaktadır. İslam dininin kutsal metinlerini

feminist bir yöntemle değerlendirme çabaları kimi zaman yalnızca Müslüman kadınların mağduriyetleri üzerinden ve bunları aşmak adına, hareketi yalnızca Müslüman kadınların eylemlerine indirgeyebilmektedir. Gerek Müslüman coğrafyalarda gerekse ABD ve Avrupa ülkelerinde görülen ve her ülkenin farklı siyasal ve kültürel yapılarından farklı derecede etkilenmekte olan İslami feminizm, bütüncül bir hareket gösterememekte; feminizmler içerisinde destek veya eleştirilere maruz kalabilmektedir.

Bir İdeoloji Olarak Feminizm

Feminizm, etimolojik olarak Latince'deki kadın anlamına gelen “femine” kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Feminizm, kadın merkezli bir bakış açıdır. Kadın merkezli olmasının da iki temel yönü bulunur. Birincisi araştırmalarında kadının durumunu ve yerini ele almaktadır. İkincisi ise, dünyayı kadınların farklı konumlarından tanımlamaya ve eleştirel olarak değerlendirmeye çalışmaktadır(Lengermann & Niebrugge, 2012, s. 162). Feminizm, kadınların yalnızca kadın oldukları için yüzleşmek zorunda kaldıkları tüm baskı, zorluk, ezilmişlik ve tahakküm ilişkilerini ele alan; her türlü sınıf, devlet, ulus, ırk, din, dil vb. konularda kadınların yaşadığı zorlukları tarihsel ve çağdaş dönemde vurgulayan bir ideolojidir.

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmakla birlikte feminizmin günlük hayatta karşılığını bulması 1960'lardan sonraya denk gelmektedir. Bunun temelinde, bu dönemde tüm dünyada görülen ve etkili olan toplumsal hareketler yer almaktadır. Özellikle 1960 ve 1970'li yıllar arasında görülen “yeni toplumsal hareketler”, Laçiner'in ifadesiyle iktisadi-siyasi düzenleri, genel refah ve gelişkinlik düzeyleri, kültür havzaları birbirinden çok farklı ve hep birlikte modern çağların oluşturduğu toplum türleri yelpazesinin tamamının içerildiği, devrim ve köklü dönüşüm sloganlarıyla yükselen hareketler dönemi olmuştur(Laçiner, 1998). Belirli bir inanç, amaç ve örgütsel çatı altında toplanan toplumsal gruplar, egemen toplumsal ilişkileri ya da kurumları değiştirmek, kaldırmak ve var olan ilişkileri yeniden biçimlendirmek için çalışmışlardır(Yolcu, 2020). Feminizm de bu anlayıştan beslenerek kendine has yöntem ve ifadeleriyle sosyal yaşamda eşitliği dile getiren ve yankı bulan bir hareket olarak gelişme göstermiştir.

Feminizm, kadınların özgül ve sistematik bir ezilmeye tabi tutulduklarının kabulüne; erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin doğadan kaynaklanmadığı iddiasına dayanmaktadır.(Özgün, 2018, s. 379). Buradan hareketle erkek ve kadın üzerinden, toplumda cinsiyetler arasında politik bir ilişki olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu vurgu ise feminist bir kuram ve feminist pratikler ile iç içe olacak şekilde gelişme göstermiştir.

Tarihsel seyri içinde feminist kuramlar ve feminist hareket, üç temel döneme ayrılmaktadır. Buna göre, güncel feminist kuramın klasik kökenleri ilk dalga feminist aktivizminde (19.yüzyılın sonu-20. yüzyılın ilk çeyreği) bulunur. Bu aşamada kadınların siyasal süreçlere katılımı ve oy hakkı için mücadele verilmiştir. Ardından, feminizmin gelişmesi ikinci dalga aktivizmle (1960-1990) devam etmiştir. Bu evrede temel siyasal haklar, somut biçimde ekonomik ve sosyal eşitliğe dönüştürülmeye çalışılmıştır. Son olarak üçüncü dalga feminist aktivizm (1990-günümüz) önceki feminist birikimlerin,

küresel toplumsal dönüşümlere eklenerek faaliyet gösterdiği, bazı ideolojik ve pratik ayrımlarla farklı feminizmlerin belirginlik kazandığı bir dönemi oluşturmuştur.

Kadınların ezilmesi ve ikincilleştirilmesi, tarih boyunca daima var olmuştur. Öte yandan ilk sistemli başkaldırı, 17. ve 18. yüzyılda kapitalizmin doğup gelişme gösterdiği, burjuva devrimlerinin yaşandığı, üretimin aileden koparak kamusal alana taşındığı bir zeminde ortaya çıkmıştır(Özgün, 2018, s. 380). Özellikle bu dönemde ev ve iş yerlerinin birbirinden ayrılması, kadınların daha önce alışık oldukları bazı üretim ilişkilerinden dışlanmasına ve ev ile özdeşleştirilerek üretimin dışında bırakılmasına sebep olmuştur. Dönemin eşitlik ve özgürlük mücadeleleri, her türlü hukuksal kazanımları, kadınları bünyesine dâhil etmemiştir. Oluşan bu düzende pek çok haktan mahrum kalan kadınların bunu fark edip kitlesel bir mücadele vermesi 19. yüzyılda olmuştur. Doğal haklar düşüncesini savunan feminist kuramcılar, kadınların birer yurttaş olarak erkeklerle aynı derecede temel haklara ve özgürlüklere sahip birer insan olduklarını ileri sürmüşlerdir(Taş, 2016, s. 167). Bunun yanında 19. yüzyıla kadar organize bir kadın hareketi geliştirilememiştir. Fransız Devrimi'nin temeline karşı yazılmış olan Mary Wollstonecraft'ın "Vindication of the Rights of Women" (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi(1792), ilk modern feminizm metni olarak kabul edilmektedir(Heywood, 2013, s. 235).

Feminizmin birinci dalgası olarak adlandırılan bu dönem pek çok ülkede kadınların oy kullanma gibi, siyasal haklara kavuşmak için yürüttükleri mücadelelerin meyve verdiği bir dönem olmuştur. 1945 yılına kadar Avrupa'nın büyük bölümü ve ABD'de, kadınlar erkeklerle büyük oranda yasal ve siyasal eşitliği sağlayabilmişlerdir(Özgün, 2018, s. 384). Öte yandan kadınların seçme hakkı kazanması, trajik bir şekilde, aynı zamanda kadın hareketinin zayıflamasına da sebep olmuştur. Siyasal mücadeleler, kadın hareketine ilham verip onu birleştirmiş olsa da seçme hakkını kazanarak kadınların tam bağımsızlığa eriştiğine dair bir düşünce de beraberinde gelmiştir(Heywood, 2013, s. 236).

Feminist hareket 1960'lardan sonra ise önemli bir değişime uğramıştır. İkinci dalga olarak adlandırılan bu süreçte, artık kadınların yalnızca siyasal haklar elde etmesi için değil; ekonomiden siyasete edebiyattan sanata pek çok alanda kadını çok daha fazla görünür kılmayı amaçlayan bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle Fransız Simone de Beauvoir (1908-1986) tarafından 1949'da yayımlanan "İkinci Cinsiyet" kitabı, ABD'li Betty Friedan'ın "Kadınlığın Gizemi" kitabı ve Kate Millett'in 1970'te kaleme aldığı "Cinsiyet Politikası" adlı eserler, feminist hareketin giderek radikal bir boyut kazanmasını destekleyen birikimler olmuşlardır. "Kadın doğulmaz kadın olunur", "Adı konmayan sorun", "Özel olan politiktir" gibi söylemler bu hareketin temel vurgusunu meydana getirmiştir. Yine bu dönemin söylemlerinden biri de, bütün kadınlar arasında dayanışma üzerine kurulu "kız kardeşlik" (sisterhood) düşüncesinin, birleştirici bir ideoloji olarak ön plana çıkmasına sebep olmuştur(Özüdoğru, 2018, s. 309).

Üçüncü dalga feminizm olarak adlandırılan süreçte ise feminizm, 1900'lerin başlarında, kendi söylem ve pratiklerine birtakım eleştiriler yöneltmiş, başka yeni feminist söylemler geliştirmiştir. Özellikle feminizmin sadece üst, orta sınıf, beyaz kadınlara indirgeyen bakış açısına sahip olduğu temel eleştiri konusu olmuştur. Üçüncü dalga feministler, kadın sorunlarının sadece beyaz kadınların

sorunları olmadığını vurgulayarak tek tip bir feminizmi reddetmiş; daha çok kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi mikro politikalarla ilgilenmişlerdir(Güç, 2008, s. 171). Bu dönemde postmodern ve çok kültürcü teorilerin de etkileriyle, feminist teori daha spesifik hale gelerek, kadınlar arasındaki farklılıklara; özellikle de ırk, sınıf, etnik bağlam ve cinsellik farklılıklarına daha fazla ilgi duymuştur(Donovan, 2014, s. 319).

Buraya kadar, feminizmin genel tanımlaması ve kısa bir tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Elbette ki bu anlatı, feminizmin tarih yazımı olamaz. Her bir nokta, her bir vurgu ayrı bir incelemenin konusunu oluşturacaktır. Kaldı ki bu yazı böylesi bir iddiayı da taşımamaktadır. Burada amaçlanan feminizmin genel olarak gelişimine bakmak, özellikle üçüncü kuşak diye adlandırılan feminizm içerisinde pek çok sübjektif konuya yönelen feminizm türlerinin olduğunu ve çalışmanın odak noktası olarak ele alınacak İslami feminizmin de bu çeşitliliğin bir parçası olduğunu vurgulamaktır. Anlatımın devamında İslami feminizmin iddiaları, bu iddialara getirilen eleştiriler tartışılacaktır.

İslami Feminizmin Kavramsal İfade Şekli

İslami feminizm olgusunun, muhteviyatına girmeden evvel ilk başta bir isimlendirme karmaşasıyla karşı karşıya olduğu belirtilmelidir. Bu karmaşıklık feminizmin, hareketin “İslamcı, İslami, Müslüman, dindar, türbanlı, başörtülü” gibi pek çok farklı tamlayan ile kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İslamcı feminizm etrafında dönen isimlendirme karmaşası temel olarak İslamcı kadınların, İslam ve feminizme olan mesafesine bağlı olarak oluşan “heterojen” yapısından meydana gelmektedir(Tunç, 2018, s. 237). Buna göre bu “heterojenlik” kaynağını;

- İslami kimliği feminizmle ele alarak yeni bir form oluşturanlardan,
- Feminizme karşı nötr durup feminizm karşıtı içerik oluşturmamaya özen gösteren ancak yalnızca kadın hareketi üzerinden bir tanımlama yapmak isteyenlerden,
- Kadın mücadelesine destek verip en baştan feminizm ile arasına çizgi çizenlerden veya sonradan feminizmle ilişkisini kesip feminizmi reddederek hem İslam’da hem de feminizm olmayacağını; İslam’ın feminizm üstü olduğunu düşünenlerden,
- Müslüman olmakla beraber İslam kültürüne karşı daha köklü bir hesaplaşma içinde olanlardan veya tamamen feminizmden yana tavır alarak kendini laik feminist olarak tanımlayanlardan,
- Müslüman olmayıp İslamcı feminizmden yana tavır alanlardan veya kendisini bu grup içinde tanımlayanlardan,
- Kendisini doğrudan feminist olarak tanımlamayıp İslami dindar kimliğinin yanında feminizmden faydalandığını, feminizmi bir kaynak olarak kullanmada bir sakınca görmediği ifade edenlerden almaktadır(Tunç, 2018, s. 238).

Bu çeşitli görüşlere rağmen, yorum ve yöntem farkları bulunsa da İslam coğrafyasında “kadının özneleşmesi” düşüncesi İslami feminizmin ortak paydasını oluşturmaktadır. Burada, hareketin isimlendirilmesinden çok kadınların tepkiselliği daha fazla önem taşımaktadır. Öte yandan, bu farklı yaklaşımlar gerek Müslüman kadınların arasında gerekse feministlerin kendi içerisinde kimi eleştirilerin doğmasını sebep olmuştur. Bu eleştiriler çoğu kez İslami feminist hareketi desteklerken bazı noktalarda

ise İslami feminizme ön ayak olabilmıştır. En nihayetinde ise, kadın hareketini isimlendirme sorunundan bağımsız olarak Müslüman kadınların bireysel ve toplumsal bir özne olarak var oluş mücadelesi, İslami feminizm aracılığıyla gelişme göstermiştir. Bu yazıda da İslami feminizm ifadesi, hem yerleşmiş bir ifade kabul edildiğinden hem de Müslüman kadınların söylemlerine özgü olan nitelikleri daha açık belirttiği düşüncesiyle kullanılmıştır.

İslami Feminizmin Özneleri ve Örgütlenmesi

İslami feminizmin en temel öznesi Müslüman kadınlardır. Öte yandan bu hareketin temsilcilerinin yaşadıkları ülkeler ve bu ülkelerin de sahip olduğu tarihi, siyasal ve kültürel pek çok özellik, İslami feminizmi şekillendirmiştir.

İslami feminizm, 1990'lı yıllarda Müslüman coğrafyalarda yaygınlık gösterse de her ülkede farklı pratikler sergilemiştir. Bunun yanında zamanla, yalnızca Müslüman coğrafyalarda sınırlı kalmamış ve başta Avrupa olmak üzere ulus aşırı bir yapıya bürünebilmiştir. Feminizm içinde bir feminizm olarak özel durumlardan yola çıkıp ortak değerleri savunmayı amaçlayarak; aynı zamanda Müslüman ve gayrimüslim toplulukların da aktif katılımını sağlamak hedeflenmiştir. Bu şekilde kaynağını İslam'dan alan yeni bir örgütlenmiş kadın modeli oluşturulmuştur(Hamidi, 2019, s. 93).

Bu düşüncenin teorik olarak geliştirilmesi entelektüel ve akademik alanlarda olmuştur. Müslüman kadınların İslam dini çerçevesinde cinsiyet eşitliği talep etme hareketlerini bir İslami Feminizm ifadesi olarak adlandırmaları, genellikle Müslüman kültürden aydınlar, sosyal bilim araştırmacıları ve Müslüman feminist aktivistler tarafından olmuştur(Ali, 2019, s. 23). Çoğu Avrupa ve ABD'de yaşayan yani seküler düzenleri deneyimleyen Müslümanların(Yılmaz, 2017, s. 7) yönlendirdiği bu hareket giderek yaygınlık kazanmış ve uluslararası boyutta ele alınmaya başlamıştır.

İslami Feminizm Ne Söylüyor?

İslami feminizm, 1990'lı yıllardan sonra büyük oranda Müslüman coğrafyasında gelişme göstermiş bir ideolojidir. İranlı kadın akademisyen ve yazarlar Afsaneh -Najmabadeh ve Ziba Mir Hosseini'nin araştırmasına göre İslami feminizm kavramı ilk tez Tahran'da Shahla Sherkat tarafından, 1992 yılında kurulan kadın dergisi *Zanan*'da kullanılmıştır(Çelik, 2016).

İslami feminizm de, Heywood'un ideoloji tanımlamasına atıfla, tıpkı her ideoloji gibi "içinde bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları vaz geçilmez ortama", "toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim sürecine", "siyasi bir inanç sistemine", "belirli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşüne", "eylem yönelimli siyasi fikirler kümesine" sahiptir(Heywood, 2013, s. 23). İsminden de anlaşılacağı üzere, İslam dininin ilkeleri ile feminist terminolojinin bir arada harmanlandığı bir kesişim alanında durmaktadır. Öte yandan bu kesişim alanı, hem İslam dini tarafından hem de feminizm(ler) tarafından; bazen İslami feminizmin varlığı bazen de bu kesişim alanının sınırları üzerinden kuvvetli eleştiriler ile karşılaşmıştır. Buna rağmen İslami feminizm, genelde sosyal bilimlerde özelde de feminist düşünce hayatında yer alabilmiş, bugün pek çok çalışmaya konu edinerek var olagelmıştır.

İslami feminizm ve temsilcileri, her şeyden önce kendilerini tanımlama gereği duyarak bu hareketin ne olduğunu, neyi amaçladığını ifade etmek zorunda kalmışlardır. Kendisine yöneltilen "Feminizm ve İslam sözcüklerinin bir araya gelmesinin mümkün olup olamayacağı" sorularını en başta reddederek, "İslam-kadın-feminizm" kavramlarının apaçık bir şekilde birlikte sorgulanabileceğini kabul etmişler ve

bu sorgulama üzerinden teorik bir çerçeve sunmuşlardır. Bu eleştiriye, İslami feministlerin verdiği yanıt, böylesi bir değerlendirmenin oryantalist ve ırkçı bir bakış açısı taşıdığı yönündedir.

İslam'ın, tarihin evrensel merkezi kabul edilen Batılı bir medeniyet tarafından tarih dışı addedilmesi İslam ve kadın hakkındaki ön yargıların kaynağını oluşturmaktadır (Lamrabet, 2019, s. 51). Yine bu tarz eleştiriler, asıl olarak İslam'a ve Müslümanlığa basmakalıp fikirler yükleyip Müslüman dünyası ülkelerinin sosyo-ekonomik, tarihi, ticari vb. faktörleri göz ardı edilerek "azgelişmişliğin, arkaizmin ve geri kalmışlığın" sebebinin İslam dini olduğunu ifade ettikleri şeklinde değerlendirilmiştir (Ali, 2019, s. 14). Ayrıca ateist feministlerce, tüm tek tanrılı dinlerin ataerki olduğu ve dolayısıyla kadınların özgürleşmesiyle İslam dininin çelişeceği yönünde düşüncelere yer verilmiş olması, İslami feminizmin reddettiği bir diğer eleştiridir. Bu tarz düşünceler, İslami düşüncenin önünde duran engellerden biri olarak kabul edilmelidir. Buna bir de Müslüman erkek ve kadınların, İslami feminizmi İslam'ın Batılılaşması olarak kabul etmesi de eklenince engeller daha da çetrefilli bir hale gelmektedir. İslam'ı özünde dogmatik ve cinsiyetçi olan sabit bir gerçeklik olarak algılama ile feminizmi örnek bir model olarak, Batının örnek modernliğinin bir sembolü olarak görme eğilimleri, İslami feminizmin karşı çıktığı ve bu eleştirilerden beslenerek gelişme gösterdiği temel dinamiklerdir.

İslami feministler teorilerini, yalnızca kendilerine dönük eleştirilere cevap vererek, karşı bir eleştiri getirip oluşturmamışlardır. Bunun yanında hareketin bel kemiği niteliğindeki fikirler geliştirerek bazı pratikler de sunmuşlardır. Bu pratiklerin ve İslami feminist hareketin en çok vurgu yaptığı nokta, aslında İslam'ın ve Müslümanlığın kadın hakları yanlısı bir tavırda olduğu, İslam dininin temelinde eşitliğin olduğu ve Kuran'ın vahiy olarak nazil oluşunun kadın haklarının teminatı olduğu şeklindedir (Ali, 2019, s. 16). Buna göre Müslüman inancının temel referans kaynağı olan Kuran'ı özgürlükçü doğasına aykırı olan cinsiyetçi okumalardan ve yorumlardan kurtarmak gereklidir. Bunun için de İslam'ın kaynaklarına (Kuran ve sünnete) dönülmeli ve İslam'ın konumunu genişlemesine bağlı olarak anlaşılmasını sağlayacak içtihad³ adlı hukuki aracın kullanılması sağlanmalıdır (Ali, 2019, s. 24). Ayrıca İslami feminizme göre gerçek İslamiyet, ataerkiyi yüceltmeyip bunun aksine cinsiyet eşitliğini desteklemektedir. Bu yüzden de fikhin⁴ mirası olan maşist⁵ ve ataerki bir okumaya dayanarak yapılan yorumlardan uzaklaşmak için İslam'ın kaynakları yeniden okunmalıdır.

Zahra Ali, İslami feminizmin genel olarak üç temel alanda çalışmalarını yoğunlaştırdığını söylemiştir. Bunlar:

³ "Çaba göstermek, bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, zahmet çekmek" anlamındaki cehd kökünden türeyen içtihad "bir konuda elden gelen çabayı sarf etmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak" demektir. Aynı kökten türeyen cihad ve mücadele kelimeleri, mahiyetleri farklı da olsa "çaba sarf etmek" ortak anlamında içtihad kavramıyla örtüşür (Türkiye Diyanet Vakfı, 2020).

⁴ "Bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak" anlamına gelmektedir. Kuran'da, hadiste ve İslam'ın ilk dönemlerinde fıkıh kelimesinin kullanımı bu sözlük anlamı çerçevesinde kalmış olmakla birlikte, Kuran ve hadisin İslam toplumunun iki temel bilgi kaynağı olması sebebiyle kelime genelde Kuran ve hadis merkezli dini bilgiyi ve anlayışı ifade eden kavramlardan biri olarak kullanılmış, İslam toplumunda dinî bilginin gelişip alt ilim dallarının oluşmasına paralel olarak 8. yüzyılın sonlarından itibaren İslam'ın ferdi ve içtimai hayata dair ameli hükümlerini bilmeyi ve bu konuyu inceleyen bir ilim dalını ifade eden bir terim halini almaya başlamıştır. Kelimenin terim anlamının netleşmesi ise daha ileriki yüzyıllardadır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2020).

⁵Erkeğin toplumsal veya cinsî bakımdan kadına egemen olduğu ve bu nedenle efendilik ayrıcalıkları olması gerektiği düşüncesine dayanan akım, maçoçuluk.

- Kaynaklardan, yani adalet ve eşitliğin temel prensiplerinden yola çıkılarak maskülen ve cinsiyetçi manaların ve ortaya çıkarılması amacıyla fıkıhın gözden geçirilip düzeltilmesi, tefsirin⁶ yeniden yorumlanması,
- Müslüman kadınların tarihinin yeniden yazılması yoluyla yeni bir bilgi birikiminin yaratılması, Müslüman tarih yazımında konum ve rollerinin iyileştirilmesi ve İslam tarihinin kadınca ve feminist bir bakış açısıyla gözden geçirilerek düzeltilmesi,
- Dünya çapında, insanlar arasındaki eşitliğin sağlayıcısı olarak tevdid prensibini- Müslüman monoteizm- ve kural olarak değil yol olarak şeriatın derin anlamı üzerine düşünmeyi baz alan kadınca ve feminist bir İslam düşüncesinin geliştirilmesi şeklindedir (Ali, 2019, s. 26-27).

Buradan hareketle İslam dininin kaynaklarını referans alarak bir kadın hareketinin biçimlendirildiği söylenebilmektedir. Öte yandan, İslami feminizm de kendi içerisinde çeşitli ayrılıklar yaşamaktadır. Fikir ayrılığının temel sebebi ise İslami kaynakların (Kuran ve sünnet) yorumlanması ile ilgili olmaktadır. Buna göre Zahra Ali'nin geleneksel reformist olarak adlandırdığı bir grup İslami feminist, Müslüman içtihadını ilerlemeci ve gelişimci olarak nitelendirerek cinsiyetler arası toplumsal ilişkiyi hukuk üzerinden cinsel rol ve işlevlerle açıklamaktadır. Radikal reformistler, İslami içtihadın hazırlanma sürecine sosyal bilimlerin de eklenmesi gerektiği vurgulamaktadırlar. Geleneksel reformistler gibi dini kaynaklara ve onların kutsallığına bağlı olsalar da düşüncelerini yalnızca hukukla sınırlamayıp fıkıh kaynaklarını ve usullerini de sorgulamaya kadar götürmektedirler. Liberal reformistler ise Kuran'a sünnetten çok daha fazla olmak üzere, dini metinlere bağlıdırlar. İslam'ı mutlaka içtihat gerektirmeyen, hukuki ve resmi talimatlardan bağımsız olarak öznel bir şekilde gelişen bir felsefi ve ahlaki prensipler bütünü olarak görmektedirler (Ali, 2019, s. 31).

Kuran'daki Kadının Yeniden Okunması

Kuran'ın pek çok yerinde, kadınlara doğrudan ve dolaylı olarak atıf yapılan bölümler bulunmaktadır. Bu konulara yer vermeden önce, en başta belirtmek gerekir ki ilgili bölümler, İslami feminizmin ifade ettiği gibi erkek merkezli ve ataerkil bir bakış açısıyla okunmakta ve yorumlanagelmektedir. İslami feminizmin eleştirilerini anlayabilmek adına bunların ne olduğuna bakmak önemli olacaktır. Kuran'da kadınlara yönelik düzenlemeler: “kadın ve kadın hakları”, “insan haklarına tecavüz”, “birden fazla kadınla evlenme”, “erkek ve erkek hakları”, “evlenilmesi helal olan kadınlar”, “evlenilmesi yasak olan akraba kadınlar”, “iyi kadın-kötü kadın”, “kadına müşriklerin değer vermemesi”, “kadınların dini ve ahlaki görevleri”, “yetim kadınlarla evlenme”, “peygamber ile tartışan kadın” ve “kadınların hakimliği” konuları üzerinden yapılmıştır. Bu ayetlerden özellikle Bakara Suresi ve Nisa Suresi'nde kadınlara yönelik geniş düzenlemeler bulunmaktadır.⁷

⁶ Tefsir kelimesinin özünde de, yine kadınlara özgü bir anlamın yer aldığını görmekteyiz. İlginçtir ki Müslüman kadınların mücadelesinin bir aracını temsil eden ifade bile, özünde cinsiyetçi bir anlamla ilişkilendirilmiştir. Tefsir, şu şekilde tanımlanmaktadır: Sözlükte “açıklamak, beyan etmek” anlamındaki fers kökünden türeyen tefsir “açıklamak, ortaya çıkarmak, kelime veya sözdeki kapalılığı gidermek” demektir. Tefsir kelimesinin sefr kökünden geldiği de ileri sürülmüştür. Sefr kelimesinin “kadının yüzünü açması”, baştaki sarığın alınmasıyla başın ortaya çıkması ve sabahın aydınlıkla belirmesi gibi “bir şeyin üzerindeki perdenin kalkması ve belli olması, kapalı bir şeyin aydınlanması” anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2020).

⁷ “...Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. APAÇIK bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın...” Nisâ ; 19; “İçinizden, imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse,

Burada görülmektedir ki, erkek önemli bir özne olarak ele alınmışken kadın ikincil bir konumda ve pek çok açıdan erkeğe bağlı şekilde ele alınmaktadır. Özellikle kadın doğasını ilişkin olarak “anne-erkeğin eşi olma- evlenme ve boşanma şartları- kadınlara yasaklanan faaliyetler” üzerinden ataerkil bir baskının var olduğu açıktır. Kadına ilişkin her bir konu, farklı ayetlerde ve farklı temalarda düzenlenmiştir. İslami feministlerin vurguladığı nokta, bu ayet ve temaların ataerkil bir tarihsel okuma ve tefsir edilme süreciyle birlikte bugüne taşındığı; oysa Kuran’ın bu ayetlerinin kadınlar ve erkeklere ayrı işlevler yüklediği yönündedir.

Margot Badran, bu ayetlerin yeniden okunması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre bu iş, öncelikle Kuran ayetlerinin iki farklı kategoride değerlendirmesi üzerinden yapılmalıdır: Kuran’ın evrensel ayetleri ve Kuran’ın geçici ayetleri. Evrensel ayetler metnin özünü oluşturmaktadır. Zamandan ve mekândan bağımsız olarak; eşitlik, adalet, insan onuruna saygı, akıl ve zekâ, ilim ve mantık gibi değerleri barındırmaktadırlar. Geçici ayetler ise içinde bulunduğu duruma bağlı olarak ihtiyaçları gidermek için gönderilmiştir. Örneğin kölelik, yağma, fuhuş ve fiziksel ceza, kadınların borç durumunda şahitlik yapabilmesi gibi meseleler buna örnek olarak verilebilir.(Badran, 2019, s. 57).

İslami feministlere göre Kuran’ın evrensel ayetlerini düşünüldüğünde kadın erkek ayrımı yapmaksızın tüm insanlara mesaj vermektedir ve bu durum cinsiyetlerin ötesinde yer almaktadır. Allah’ın mesajlarındaki tek değerlendirme kriteri erkek ve kadınlar için takva derecesi, kalbin dürüstlüğü ve bireylerin davranışlarıdır. Buradan hareketle “kadın erkek için ve erkekten yaratılmıştır” savına karşı çıkılmaktadır. Badran’a göre Kuran’ın tüm ayetleri, özellikle de kadınlar için olanları, bu savdan yola çıkarak yorumlanmıştır ve büyük Müslüman hukukçular kadınlara karşı ayrımcılık uygulayan yasaları bir kadın düşmanı savını temel alarak oluşturmuşlardır (Badran, 2019, s. 60).

Kuran’ı kadını merkez alarak yeniden okunması, din ve gelenek içindeki kadının durumunu eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren, toplumsal cinsiyet eşitliğine özel bir önem veren, geleneğin ve dini yorumların ataerkil karakterini sorgulayan, bunları yaparken de başta Kuran olmak üzere dini metinleri referans alan bir söylemdir(Aynur, 2013, s. 91). Badran’a göre bu söylem Kuran’ın tüm insanların eşit olduğunu tasdik etmesine ve erkeklerle kadınlar arasındaki bu eşitliğin uygulamaya konması önündeki engelin ataerkil düşünce ve gelenekler olduğu argümanına dayanır(Badran, 2019, s. 45).

ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Hep aynı köktensiniz (insanlık bakımından aranızda fark yoktur). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikâhlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır). Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir.” Nisâ ; 25; “... Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun)...” Bakara ; 282; “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah’ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.” Nisâ ; 34 gibi başlıca ayetler, Kuran’da kadın konusunu ele almaktadır. İslami feministlere göre bu ayetler, erkek bakış açısıyla yorumlanmakta ve toplumsal yaşamda karşılığını bulmaktadır.

Asma Barlas ise, Müslüman devletlerde etkili olan ataerkil ve cinsiyetçi modellerin din (İslamiyet) temelli kaynaktan çok devletlerin yapısına, siyasal iktisadına, bazen İslam ile hiçbir ilgisi olmayan kültürel adetlerine, söz konusu toplumların tarihlerine, kadınların hangi toplumsal sınıfa dahil olduğuna ve sahip oldukları olanaklara bağlı olduğunu belirtmiştir. Ona göre ataerkillik Kuran'ın kendisinden değil okumanın ve okumanın yöntem ve bağlamından kaynaklanmaktadır. Kuran'ın ataerkil bir metin olarak okunmasının sebepleri ise ataerkil toplumlarda okuma yapılması, Ortaçağ boyunca yalnızca erkeklerin izin verdiği tutucu bir metod ile okunması ve ilk zamanlardan beri dini bilginin belirlenmesinde devlet desteğini alarak yapılan bir okumadır (Barlas, 2019, s. 70).

İslami Feminizm ve Bazı Diğer Feminist Türlerin Mukayesesi

Ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren gerek Müslüman coğrafyada gerekse feministler arasında ciddi eleştirilere maruz kalsa da İslami feminizm giderek gelişme gösteren ve sesini duyurabilen bir hareket olabilmıştır. Özellikle Avrupa ülkeleri ve ABD'de pek çok çalışmaya konu olması hareketi yalnızca İslam coğrafyasında sınırlı tutmamış, ulus aşırı platformlarda da sosyal bilimcilerin ilgisini çeken bir çalışma alanı yaratmıştır. Bunun yanında, bugün dahi İslamiyet ile feminizmin yan yana gelemeyeceği; hatta herhangi bir monoteist din ile feminizmin bir arada düşünülemeyeceği yönünde bazı diğer feminist akımlarca eleştiriye maruz kalabilmektedir.

Birinci dalga feminizm daha çok liberal feminizm olarak sınıflandırılmaktadır. Bu süreçte yasal, sivil ve siyasi açıdan erkeklerle eşit haklara sahip olma savaşı verilmiştir. Kadınlar aileyi ve anne olma rollerine karşı durmamakla birlikte erkek otoritesine karşı mücadele etmişlerdir. Daha radikal bir söylem olarak ikinci dalga feminizm ise patriarkal düzene karşı çıkmıştır. “Kişisel olan politiktir” sloganıyla kürtaj, işsizlik, hastalık, ölüm gibi konuların siyasal alana dâhil olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Üçüncü dalga feminizm ise farklı kültür ve sınıflar içerisinde yer alan kadınların bir araya gelmesine savunmuştur. “Siyasal olan özeldir” sloganıyla kadın cinsinin farklılığını belirterek “öteki” olmanın imtiyazına vurgu yapmıştır (Güçlü, 2018, s. 7). İslami feminizm de bu yönüyle üçüncü dalga feminizmi arasında yer almakta ve bir “öteki” imtiyazını; kadınların din, ibadet gibi manevi alanlarda özgürleştirilmesi yönüyle savunmaktadır. Bununla birlikte pek çok konuda diğer feminizmlerle benzer düşünceye sahip olabildiği gibi kimi konularda ise farklılaşabilmektedir. Bu konular, öncül şeklinde belirtilerek değerlendirilecektir.

- İslami feminizm kadın ve erkek arasında bir ayrım olmadığını savunur. Toplumsal cinsiyetin önemine dikkat çekip bunu yaratan nedenleri eleştirirken biyolojik cinsiyet farklılıklarını da yadsımaz. Bu noktada liberal feminizm ile örtüşen yönleri bulunur.

Liberal feminizm kadın ve erkeklerin ontolojik olarak birbirinden farklı olmadığı, kadın ve erkeklerin eşit olması gerektiğini vurgulamaktadır. Liberal feminist düşünceye göre kadınların karşı karşıya kaldığı sorunların sebebi toplumsal ayrımcılıktır. Bunun için de toplumsal değişim gereklidir. Toplumsal değişim de eğitim yoluyla olacaktır. Onlara göre akla inanç, kadının ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğu inancı ve bireyin diğer bireylerden ayrı özerk bir varlık olduğu gerçeği temel düşüncelerdir (Donovan, 2014, s. 33). İslami feminizm de kadının yaratılış bakımından erkekten farklı olmadığı yönünde ve eğitim, seçme ve seçilme hakkı, ekonomik ve sosyal hakları talep etme gibi noktalarda liberal feminizm ile benzer bir düşünceye sahiptir.

- İslami feminizme göre aile önemli bir kurumdur. Ailenin ortadan kaldırılması ya da “anne rolünün” reddedilmesi söz konusu değildir. Bu yönüyle bazı Marksist ve radikal feminist söylemlerle uyumsuz.

Marksist feminizmin bakış açısına göre kadın temel üretici fakat ikincil tüketicidir(Güçlü, 2018, s. 10). Kadının özgürleşmesi için çocukların yetiştirilmesi ve ev işlerinden kurtulması gerekmektedir. Bunun yolu ise, ev işlerinin sosyalleştirilmesinden geçmektedir. Marksizmle feminizmin birlikteliği, kadının farklılığını sınıf üzerinden inşa ederek, kadını proleter ortak kimliği içinde tanımlamaktadır. Patriyarka ise gözden gelmektedir. İslami feminizm ise kadının üretici gücünü yalnızca ekonomik ilişkilerle ele almamaktadır. Ev işlerinin sosyalleştirilmesi gibi bir iddia taşımaz. Öte yandan, bunun önünde bir engel de görmemektedir. Ailenin korunmasını sağladıktan, ailenin yapısına ve düzenini zarar getirmedikten sonra kadınların gerek ev işlerini sosyalleştirmesi gerekse başka bir işte çalışmasının önünde bir engel bulunmamaktadır.

- İslami feministler, ataerkil yapıyı ve erkek egemen bir tarih anlatısını eleştirirler de erkeksiz bir yaşam formu oluşturma gibi bir talep sunmazlar.

Radikal ve lezbiyen feminizmler, kadının kurtuluşunu kadının erkekten farklılaşması gerektiği şeklinde değerlendirmektedirler. Anaerkillik vurgusuyla, kadının ontolojik olarak erkeklerle eşit olduğu düşüncesini reddederler. Oysa İslami feminizmin temelinde bu fikir yatmaktadır. Marksistlerin aileyi, kapitalizmin ideolojik üremesi için şart olarak görmesi gibi, radikal feministler de onun ataerkilliğinin yeniden üretimi için gerekli olduğuna inanılır(Donovan, 2014, s. 274). Radikal ve lezbiyen feministlere göre kadınları özgürleştirmek için aile ortadan kaldırılmalıdır. Erkeksiz üreme yollarının araştırılması ve erkeklerin hormonlarına yapılacak müdahale ile çocuk emzirecek hale gelmesi gibi argümanları sıralarlar(Güçlü, 2018, s. 9). Cinsel özgürlük, doğum kontrolü ve kürtaj gibi konularda İslami feministler, seküler feministlerle güçlü bir karşıtlık içindedir. İslami feministler kendi hayatlarında aile, eğitim, eş seçimi, anne olma, evlat yetiştirme gibi konulara kendilerinin karar vermelerini daha çok önemsemektedirler. Özellikle kürtaj konusunda, “benim bedenim benim kararım” sloganını kabul etmeyerek emanet bir beden anlayışından hareketle, kürtaja ancak tıbbi zorunluluk ile tecavüz ve ensest gibi suçların mağduru olma halinde onay vermekte, isteğe bağlı kürtajın kadın bedeninde oluşmaya başlayan canlının yaşam hakkının ihlali anlamına geldiği düşüncesiyle reddetmektedirler(Kublay, 2014, s. 414). Ayrıca İslami feministler evlilik dışı seks, poligami gibi cinsel pratiklere de karşıdırlar. Cinsel özgürlük, Müslüman kadın için sadece eşini seçme özgürlüğü, gerektiğinde de ondan boşanabilme özgürlüğüdür. Çünkü evliliğin kadını koruduğuna inanılır ve evlilik dışı ilişki savunulmaz.

- İslami feminizm küresel bir söylemdir. Bu yönüyle küresel feminist hareket içerisinde yer almaktadır.

Küresel feminist hareket, küreselleşme süreci ile birlikte 20.yüzyılın sonunda gelişme göstermiştir. Bu dönemde feminist hareket bilim dünyasına kadın odaklı bakarak beyaz olmayan, yaşlı ve engelli, lezbiyen gibi kadınların mağduriyetlerinin ortak yönlerini vurgulamaya çalışmış; böylece üçüncü dünya kadınlarının sorunlarına da yönelmiştir(Güçlü, 2018, s. 12). İslami feminizm de bu yönleriyle küresel bir söylem olarak değerlendirilmiştir. Badran’a göre İslami feminizm dünya çapında bir fenomendir. Doğu’nun veya Batı’nın kendi yaratısı olmayıp bu iki oluşumun ötesinde yer almaktadır(Badran, 2019, s. 42).

- İslami feminizm milliyetçilik ve militarizme karşı açıkça cephe almaktadır. Çünkü bu iki kavram savaşın en önemli iki nedeni olarak görülmektedir.

Bütün feminist ideolojiler büyük ölçüde savaşı reddetmektedirler. Savaşlar büyük ölçüde milliyetçilik ve militarizmin ürünüdürler. İslami feminizm de bu yönüyle diğer feminizmlerle benzerlik göstermektedir.

- İslami feminizm, feminizmin yalnızca Batılı seküler feminizm üzerinden tanımlanmasına karşıdır. Kadınların özgürleşmesi için birden fazla yol olduğunu talep etmektedirler. Bu yönüyle, post-kolonyal feminist eleştiri ve Black feminizm ile aynı çizgide yer almaktadırlar (Ali, 2019, s. 31).

Batı feminizminin, yalnızca orta sınıf beyaz kadınları kapsadığı ve “kız kardeşlik” kavramının küresel bir anlam ifade etmediği İslami feminist, post-kolonyal feminist ve Black feministlerce benzer şekilde değerlendirilmektedir. Bu üç feminist bakış açısına göre kadınların farklı yaşam biçimleri Batılı feministlerce dikkate alınmamaktadır. Feminizmin Batıdaki uygulamaları Batı dışı toplumlarda da başarılı olacak şekilde kabul edilmemelidir. Bunun yerine her toplumun kendi değer ve pratiklerine uygun yöntemler uygulanmalıdır (Güçlü, 2018, s. 14).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, İslami feminizmin temel iddiaları üzerinden diğer feminizmler ile olan ilişkisini göstermeyi ve İslami kadın hareketine karşı geliştirilen eleştirileri çözümlemeyi amaçlamıştır. Feminizmin ve İslami feminizmin tarihsel dinamiklerine bakıldığında İslami feminizmin Müslüman kadınları, yalnızca din üzerinden tanımlamadığı sonucuna varılmıştır. İslami feminizm, dininin ve kurumlarının eleştirisi ile birlikte aynı zamanda iktidar, siyaset, modernizm, Batıcılık gibi çok boyutlu bir eleştiriyi de beraberinde getirmektedir.

İslami feminizmin literatüre en temel katkısı din ve iktidar arasındaki ilişkiye yönelik getirdiği sorgulamalar olmuştur. Yılmaz’ın ifade ettiği gibi İslami feministler, eril iktidar ile din ilişkisini çözümleyerek yaşanagelen İslam’ın soyut ve özsel bir inanma biçimi olmadığını, bunun da ötesinde iktidar tarafından üretilen tarihsel bir olgu olduğunu vurgulamışlardır (Yılmaz, 2017, s. 13).

İslami feminizmin söylemlerinin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi kutsal metinlerin feminist-İslami bir perspektiften yeniden yorumlanması şeklinde “Müslüman” kadınlara ilişkin “içe dönük” yönüdür. İkincisi ise “kültürel” boyutuyla birlikte küreselleşmeyle, kadın hareketleriyle, Batıcılıkla, modernizmle hesaplaşan “dışa dönük” yönü. Buna göre hareketin ilk yönü İslam dininin kökleşen yapılarına, kurallarına karşı bir “yapı sökücü” nitelikte devrimci bir özellik göstermektedir. İkinci yönü ise, kadın hareketleri ve feminizme karşı bir “mağdur” yaratma alanı olabilmektedir. Müslüman kadınların mağdurluklarını kültür olarak yeniden tasarladıkları İslam ile ilişkilendirmeleri, Yılmaz’a göre kendilerini de o kültürün göstereni olarak yeniden oryantalize etmelerine neden olmaktadır (Yılmaz, 2017, s. 14).

Her ne kadar kavramlar birbirinin yerine kullanılsa da Müslüman feminizm ile İslami feminizm arasında anlamsal farklılıkların olduğu da göz ardı edilmemelidir. Buna göre Müslüman feminizm kadının kendi kimliğini nasıl tanımladığı ile ilgiliyken, İslami feminizm özneyi kadından alarak “İslam” üzerine yoğunlaştırmaktadır. Aynı zamanda İslami feminizm her ne kadar feminizmin bir türü olsa da, feminizmi kimlik politikalarına hapsetme potansiyeli de taşımaktadır. Dolayısıyla, İslami feminizm

çalışmalarında kavramsal duyarlılık da, çalışmanın alanını farklı açılardan boyutlandırabilecek özelliklere sahip olabilmektedir.

İslam dini ve onun kurallarına getirilen eleştirilerle yeniden bir düzen inşa etme, her ne kadar radikal bir söylem de olsa, en nihayetinde İslam dini ile sınırlandırılmıştır. Bu noktada da, başta radikal feminizmler olmak üzere aile, patriyarka, kürtaj, toplumsal cinsiyet gibi konularda feminist ideolojiler arasında farklı yorumlar meydana gelmektedir.

İslami feminizmin değerlendirilmesi, her ülkenin sahip olduğu tarihi, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıları bir arada ele alarak yapılmalıdır. Çünkü her ülkede, yönetim yapısından siyasal sistemine kadar pek çok unsur İslami feministlerin savunduğu Kur'anı yeniden okuma girişimleri, kamusal alanda (cami, iş yeri, okul, meclis...) daha fazla görünme, küreselleşmenin sağladığı araçlardan yararlanma gibi faaliyetlerin etkinliğini etkilemektedir.

İslami feminizm, Müslüman kadınların “özneleşmesi” yönünde radikal bir harekett olarak görülse de Müslüman feminizmin kadının kendi kimliğini nasıl tanımladığı ile ilgili olmuş, İslami feminizm özneyi kadından alarak “İslam” üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu yönde bir müktesebat oluşturmuştur. Bu şekilde, kurumsallaşmış bir hareket olarak özellikle Müslüman dünyasında giderek etkisini artırması oldukça önemlidir. İslami feminizmde sadece din temelli bir açıklamaya düşmekten kaçınmak, ekonomiden sanata pek çok toplumsal alanda faaliyet göstermek, İslami feminist hareketin daha da görünür, ilgi duyulur olmasına ve pek çok kalıplaşmış tutum, davranış ve yapıların sorgulanmasına, değiştirilmesine sebep olacaktır. Bu da kadın merkezli bir bakış açısıyla toplumsal sorunların giderilmesine karşı hem sosyal bilim literatürüne hem de feminist literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ali, Z. (2019). *İslami Feminizmler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aynur, H. Ş. (2013). İslami Feminizm ve Feminist Kuran Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 89-122.
- Badran, M. (2019). İslami Feminizm Nedir? Z. Ali içinde, *İslami Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barlas, A. (2019). Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kuran'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması. Z. Ali içinde, *İslami Feminizmler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, A. (2016). Nisan 28, 2020 tarihinde <https://indigodergisi.com/2016/07/islami-feminizm-feminizm-hareketleri/> adresinden alındı
- Diyanet İşleri Başkanlığı*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/> adresinden alındı
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güç, A. (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 649-673.
- Güçlü, A. (2018). İslami Feminizme ve Diğer Feminist Teorilere Bir Bakış. 10. Nisan 10, 2020 tarihinde https://www.academia.edu/38375855/%C4%B0SL%C3%82M%C4%B0_FEM%C4%B0N%C4%B0ZM adresinden alındı
- Hamidi, M. (2019). Avrupa'da Müslüman Feminizm: "Metinsel Aktivizm" ve "Ulus Aşırı Niteliği". Z. Ali içinde, *İslami Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.
- Kubilay, Ç. (2014). İslami Muhafazakar Kadın Yazarların Perspektifinden Kürtaj Tartışması: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Alternatif Politika*, 386-421.
- Laçiner, Ö. (1998). Bir Aydınlanma ve Aydın Hareketi Olarak "68. *Birikim*(109). Mayıs 24, 2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-109-mayis-1998/2304/bir-aydinlanma-ve-aydin-hareketi-olarak-68/3243> adresinden alındı
- Lamrabet, A. (2019). Özçülüğün Reddi İle Müslüman DÜşüncenin Radikal Reformu Arasında. Z. Ali içinde, *İslami Feminizmler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lengermann, P. M., & Niebrugge, G. (2012). Güncel Feminist Kuramlar. G. Ritzer, & J. Stepnisky içinde, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (I. E. Howison, Çev., s. 162-190). Ankara: De Ki Basım.
- Özgün, Y. (2018). Feminizm. G. Atılğan, & E. Aytekin içinde, *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler* (s. 379-395). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özüdoğru, B. (2018). Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar. *Süir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 304-3019.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler*, 163-175.
- Tunç, H. (2018). İslamcı Feminizm: Kavramsal Bir Tartışma. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 235-247.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2020). İslam Ansiklopedisi. Nisan 27, 2020 tarihinde <https://www.islamansiklopedisi.org.tr/fikih> adresinden alındı

- Yılmaz, Z. (2017). Neoliberal Küreselleşmenin Melez İzdüşümleri: İslamcı Feminizm. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Nisan 13, 2020 tarihinde http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/neoliberal-kuresellesmenin-melez-izdusumleri-islamci-feminizm_31 adresinden alındı
- Yolcu, Ö. C. (2020). *Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Kadın Hareketleri*. Mayıs 24, 2020 tarihinde Akademik Paradigma: <https://www.akademikparadigma.com/yeni-toplumsal-hareketler-baglaminda-kadin-hareketleri/> adresinden alındı

Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Mesleki Tükenmişliklerinin Sosyo-Demografik Değişkenler ile Eş Tükenmişliği Açısından İncelenmesi

Examination of Occupational Burnout of Parents with Disabled Children in Terms of Socio-Demographic Variables and Couple Burnout

Mustafa GÜLER¹

Abstract

The aim of this study is to examine the occupational burnout scores of parents with disabled children in terms of socio-demographic variables and couple burnout scores. The study group consists of 182 parents, 113 mothers and 69 fathers, who have a disabled child and agree to participate in the study voluntarily. Descriptive method was used in the study. Burnout Measure -Short Version (BM-SF), Couple Burnout Measure-Short Version (CBM-SF) and Personal Information Form were applied to the study group. Independent sample t-test was used to compare scale data between the two groups. One Way Analysis of Variance (ANOVA) for multiple comparisons, and Scheffe test to determine the source of differentiation were used. In addition, Pearson Correlation Coefficient was used to determine the relationship between parents' occupational

Özet

Bu çalışmanın amacı, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanlarının sosyo-demografik değişkenler ile eş tükenmişliği puanları açısından incelenmesidir. Araştırma grubu engelli çocuğa sahip ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 113 anne ve 69 baba olmak üzere toplam 182 ebeveynen oluşmaktadır. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırma grubuna Tükenmişlik Ölçeği-Kısa Formu (TÖ-KF), Eş Tükenmişlik Ölçeği-Kısa Formu (ETÖ-KF) ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Gruplar arasındaki verileri karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalar için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için

¹Selçuk Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Konya, Türkiye, mustafaguler@selcuk.edu.tr

burnout scores and couple burnout scores. According to the results of the analysis, a positive significant correlation was found between the occupational burnout scores and couple burnout scores of parents with disabled children and it was observed that the occupational burnout scores of the parents differed according to the gender variable.

Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, cinsiyet değişkenine göre ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanlarının farklılaştığı, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.

Keywords: Parent, disabled children, occupational burnout, couple burnout.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn, engelli çocuk, mesleki tükenmişlik, eş tükenmişliği..

Giriş

Engellilik, vücut yapısında veya fonksiyonlarında herhangi bir kayıp olarak tanımlanmakta olup, kişinin yaşam boyu gözlemini, kontrol altında tutulmasını ve tedavisini gerektirebilmektedir (Akarsu, 2014). Ebeveynler için çocuklarının engelli olduğunun öğrenilmesi yaşamlarının en stresli ve kriz yaratan olaylardan biridir. Engelli bir çocuğun aileye katılımı ile aile sistemi değişmekte ve ebeveynler yaşamlarında yeni düzenlemeler yapmak zorunda kalmaktadır. Buna ek olarak engelli çocuğa sahip olmanın getirdiği yük, anne babaların duygusal ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve günlük hayattaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerini zorlaştırmaktadır. (Akçakın ve Erden, 2001; Dale, Jahoda ve Knott, 2006). Engelli çocuğun aileye getirdiği yük ve sorumluluklar ile günlük yaşamda yaşanan zorluklar anne babaların daha fazla stres ve kaygı yaşamalarına neden olmaktadır. (Akçakın ve Erden, 2001). Yapılan araştırma sonuçları, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin engelli çocuğu olmayan ebeveynlere göre, daha fazla duygusal güçlükler, stres, anksiyete ve depresyon yaşadıklarını ortaya koymuştur (Hayes ve Watson, 2013; Jones, Totsika, Hastings ve Petalas, 2013; Karpas, 2011). Ebeveynlerin yaşadığı duygusal güçlükler ve yaşanan stres aile ilişkilerinin zayıflamasına ve evlilik ilişkilerinin bozulmasına neden olabilmektedir. Engelli çocuğun koruma, bakım ve gözetime daha fazla ihtiyaç duyması nedeniyle eşler birbirlerine yeterince zaman ayıramamakta ve eş rollerini yerine getirmekte zorlanabilmektedirler. Yaşanan zorluklar, ebeveynlerin hem ilişki doyumunun azalmasına hem de öz yeterlilik ve öz-güven duygularının azalmasına neden olabilmektedir. (Cavkaytar, Ardıç, Özbey, Sönmez, Özdemir ve Aksoy, 2012)

Engelli çocuğa sahip anne babaların yaşadığı stres, depresyon ve tükenmişlik ile yakından ilişkilidir (Plieger, Melchers, Montag, Meermann ve Reuter, 2015). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerde oluşabilecek tükenmişlik duygusu (Kılıç, 2009), anne ve babalar için önemli bir problemdir. Maslach'a göre tükenmişlik, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarının azalması boyutlarından oluşan, diğer kişilerin kolaylıkla gözlemleyebildikleri, fiziksel ve duygusal enerjinin azalmasıyla meydana gelen

yorgunluk ve bitkinlik halidir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001) . Pines, Aronson ve Kafry (1981) ve Pines ve Aronson (1988) tükenmişliği, fiziksel, duygusal, zihinsel yorgunluk semptomlarını içeren enerji, idealizm, bakış açısı ve amaç kaybının yanısıra sürekli strese, umutsuzluğa, çaresizliğe ve kapana kısılmışlık duygularına neden olan bir sendrom olarak kavramsallaştırmışlardır. Bu tanımlardan hareketle, mesleki tükenmişliğin bireyde önemli ölçüde duygusal yorgunluğa neden olduğu söylenebilir. Bireylerin yaşadığı mesleki tükenmişlik evlilik, aile ve sosyal yaşam gibi yaşamın diğer alanlarını etkilemektedir (Carroll ve White, 1982; Lingard, 2004). Özellikle meslek ve evlilik yaşamı arasında sıkı bir ilişki bulunmakta ve birinde yaşanan olumsuzluklar diğerini de etkileyebilmektedir (Williams, 2007).

Eş tükenmişliği kavramı, mesleki tükenmişlik kavramında olduğu gibi, fiziksel yorgunluk, zihinsel yorgunluk ve duygusal yorgunluk olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır (Pines, Aronson ve Kafry ,1981). Engelli bir çocuğa sahip olmanın sorumluluğundan kaynaklanan fiziksel, zihinsel ve duygusal yorgunluk ve gerçek ile uyumlayan beklentiler eş tükenmişliğine neden olabilmektedir. Tükenmişlik yaşayan eşler evliliklerinin devamının anlamsız olduğunu düşünmekte ve evlilik ilişkisinde mutsuzluk yaşamaktadırlar. İlişkinin bitme aşamasına geldiği süreçte eş tükenmişliği yoğun biçimde gözlenmektedir (Pines, 1996). Engelli çocuğa sahip olmanın eşlerin evlilik ve ilişki doyumuna etkilerini inceleyen araştırmalar bulunmaktadır. (Toros, 2002; Wolf, Noh, Fisman ve Speechley, 1989). Otizm spektrum Bozukluğu (OSB) tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin ilişki doyumunun, normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine göre daha düşük (Brobst, Clopton ve Hendrick, 2009) ve boşanma oranının daha yüksek (Hartley, Barker, Seltzer, Floyd, Greenberg, Orsmond, ve Bolt, 2010) olduğu bulunmuştur. Engelli çocuğun varlığının ebeveynlerin boşanma ihtimalini ve daha düşük evlilik doyumu yaşama ihtimalini arttırdığı söylenebilir.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları zorlanmalar neticesinde stres, anksiyete, depresyon, duygusal güçlükler ve mesleki tükenmişlik yaşamaya daha yatkın hale geldikleri söylenebilir. Buradan hareketle engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişliklerinin sosyo-demografik değişkenler ile eş tükenmişliği açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın, ebeveynlerin mesleki tükenmişliklerini etkileyen değişkenlerin belirlenmesine, ebeveynlere yönelik sunulacak rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar doğrultusunda bu çalışmanın amacı, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanlarının sosyo-demografik değişkenler ile eş tükenmişliği puanları açısından incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1-, Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları cinsiyet, öğrenim durumu engel türü ve çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?

2- Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada betimsel yöntem modeli kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubu, araştırma grubu engelli çocuğu olan 113 (%62.1) anne ve 69 (%37.9) baba olmak üzere toplam 182 ebeveyninden oluşmaktadır. Yaş değişkenine göre, 20-30 yaş aralığında 28 (%15.4), 31-40 yaş aralığında 99 (% 54.04), 41-50 yaş aralığında 42 (% 23.1). 51 yaş üzeri 13 (%7.1), ebeveyn yer almaktadır. Çocuğun engel türü değişkeni açısından engelli çocukların 87'si (%47.8) otizm 63'ü (%34.6) zihinsel engelli, 17'si (%9,3) fiziksel engelli, ve 15'i (%8.2) işitme engellidir. Çalışma grubunda yer alan ebeveynleri eğitim durumu değişkeni açısından incelendiğinde, 49'u (%26.9) ilkokul, 28'i (%15.4) ortaokul, 68'i (%37.4) lise, 33'ü (%18.1) üniversite, 4'ü ise (%2.2) yüksek lisans mezunudur. Ebeveynlerin evlilik süresi 5-25 yıl arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, Tükenmişlik Ölçeği-Kısa Formu (TÖ-KF), Eş Tükenmişlik Ölçeği-Kısa Formu (ETÖ-KF) ve ebeveynlerin bazı sosyo-demografik özelliklerine ilişkin araştırmacı tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Tükenmişlik Ölçeği Kısa Formu (TÖ-KF)

Pines ve Aronson'un (1988) 21 maddeden oluşan Tükenmişlik Ölçeği'nin (TÖ) yerine, araştırmacı ve uygulayıcıların ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak daha az maddeden oluşan kullanımı kolay bir ölçme aracı oluşturmak amacıyla, 10 maddelik kısa formu Pines (2005) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlama geçerlik, güvenirlik çalışması Çapri (2013) tarafından yapılmıştır.

Eş Tükenmişlik Ölçeği Kısa Formu (ETÖ-KF)

Pines'in (1996) 21 maddeden oluşan Eş Tükenmişlik Ölçeği'nin (ETÖ) yerine, Pines ve arkadaşları (2011) tarafından araştırmacı ve uygulayıcıların ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak daha az maddeden oluşan kullanımı kolay bir ölçme aracı oluşturmak amacıyla, 10 maddelik kısa formu geliştirilmiştir.. Ölçeğin Türkçe uyarlama geçerlik, güvenirlik çalışması Çapri (2013) tarafından yapılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulan "kişisel bilgi formu" kullanılmıştır.

İşlem

Araştırma grubunda yer alan katılımcılara araştırmanın amacı ve gönüllülük esası hakkında bilgi verildikten sonra ölçeklerin uygulanmasına ilişkin temel yönergeler standart bir şekilde açıklanmıştır.

Verilerin Analizi

Gruplar arasındaki verileri karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalar için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile ebeveynlerin öğrenim durumu [$F_{(177)} = 2.250$; $p = .066$, $p > .05$], çocuğun engel türü, [$F_{(177)} = 1.792$; $p = .132$, $p > .05$] ve çocuğun cinsiyeti [$t_{(180)} = -.392$; $p = .695$, $p > .05$], değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık elde edilmezken, cinsiyet [$t_{(180)} = 6.752$; $p = .000$, $p < .05$] değişkeni açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda, ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasında aralarında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = .720$, $p < .01$).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanlarını sosyo-demografik değişkenler açısından inceleyerek, mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile ebeveynlerin öğrenim durumu, çocuğun cinsiyeti ve engel türü değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık elde edilmezken, cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.

Bu araştırma sonucunda engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık olduğu ve annelerin babalara göre daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu, tükenmişlik konusunda eşlerle yapılan araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Eşlerin tükenmişliği konusunda yapılan araştırma sonuçlarında kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıkları belirlenmiştir (Çapri, 2008; Pines, 1989). Benzer biçimde engelli çocuğa sahip annelerin tükenmişlik düzeylerinin babalara göre daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Duygun ve Sezgin, 2003; Sünbül, Kurnaz ve Apaydın, 2016; Yıldız, 2015). Kadınların annelik ve ev işlerine ilişkin görev ve sorumlulukların fazlalığından kaynaklanan zorlanma ve stres durumları, erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (Pines, 1989). Aile içi roller dikkate alındığında, çocuğun bakım sorumluluğu daha çok annede olduğundan, anne daha fazla zorlukla başa çıkmak durumundadır (Seligman ve Darling, 1989).

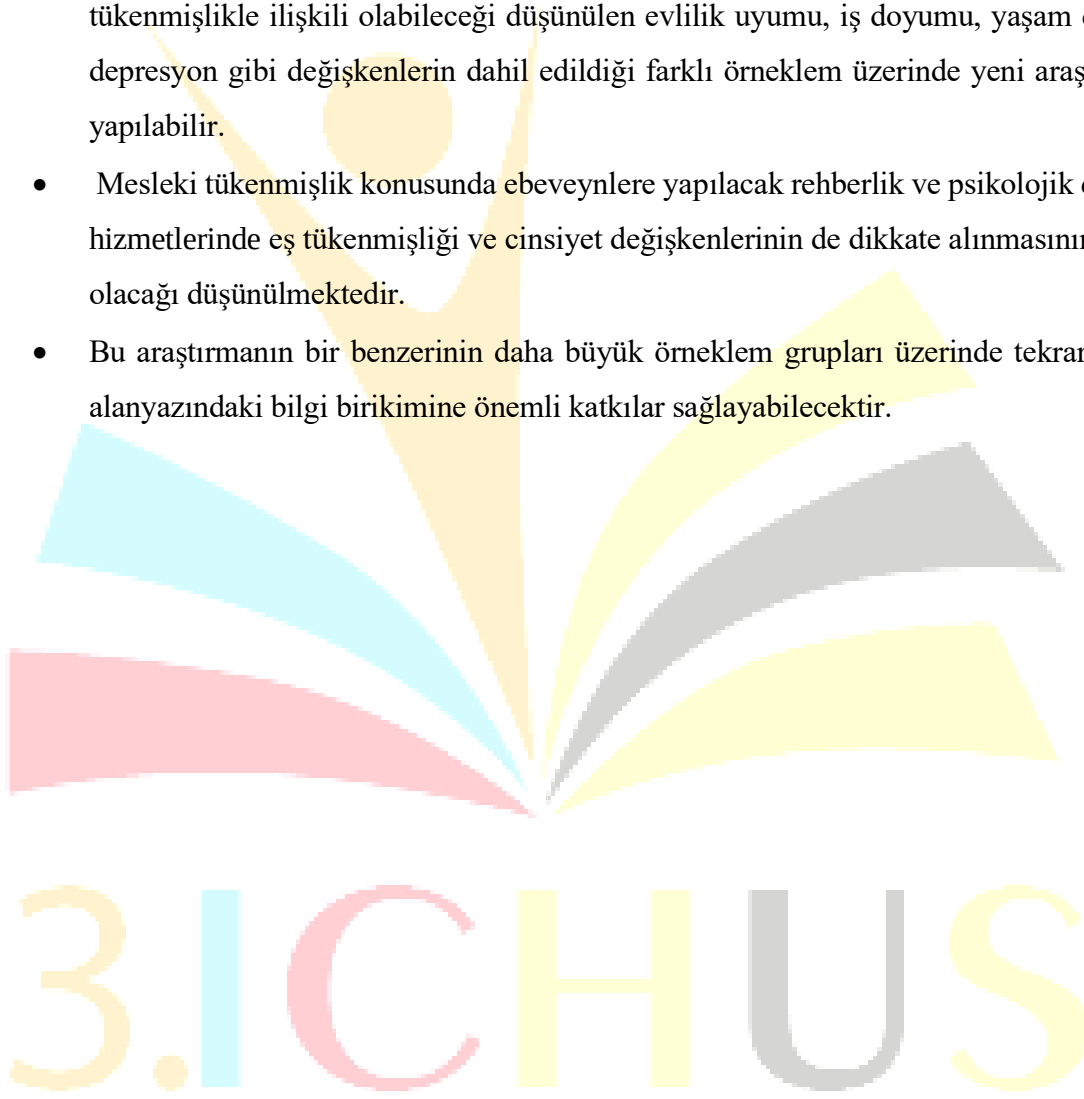
Annenin çalışması annelik rolleri ve çalışan kadın rollerinin çatışmasına, annenin stres ve suçluluk yaşamasına ve duygusal yükün artmasına neden olmaktadır (Herr ve Cramer, 1996). Araştırma sonuçları, engelli çocuğa sahip olmanın babalardan çok anneleri etkilediğini, babalara göre annelerin daha fazla stres yaşadığına işaret etmektedir (Hodge et al., 2011; Sarı, 2007). Annelerin yaşadığı yoğun ve uzun süreli stres tükenmişliği dönüşebilmektedir. Engelli çocuğun bakım sorumluluğu, çalışma hayatı, annelik ve eş rollerinin fazlalığı, annelerin babalara göre daha fazla tükenmişlik yaşamalarına neden olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan biri de engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları ile eş tükenmişliği puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğudur. Araştırmadan elde edilen bu bulgu, mesleki tükenmişlik ile eş tükenmişliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu gösteren araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir (Danner-Vlaardingerbroek, Kluwer, Van Steenbergen ve Van der Lippe, 2012). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanlarının artması durumunda eş tükenmişliği puanlarının da artacağı söylenebilir. Diğer taraftan mesleki tükenmişlik ile evlilik ve aile hayatından alınan doyum arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur (Greenglass ve Burke, 1988; Wolstencroft, 1989; Akt. Çapri ve Gökçakan, 2013). Bu durumda mesleki tükenmişlikle ilişkili olan eş tükenmişliğinin de evlilik uyumu ile ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. Bu

bağlamda, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik, evlilik uyumu ve eş tükenmişliği ilişkisini araştıran çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir

Araştırmanın sonuçlarına doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mesleki tükenmişlik puanları eş tükenmişliği puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Ancak mesleki tükenmişlikle ilişkili olabileceği düşünülen evlilik uyumu, iş doyumu, yaşam doyumu depresyon gibi değişkenlerin dahil edildiği farklı örneklem üzerinde yeni araştırmalar yapılabilir.
- Mesleki tükenmişlik konusunda ebeveynlere yapılacak rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde eş tükenmişliği ve cinsiyet değişkenlerinin de dikkate alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
- Bu araştırmanın bir benzerinin daha büyük örneklem grupları üzerinde tekrarlanması alanyazındaki bilgi birikimine önemli katkılar sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Ö., (2014). *Zihinsel yetersiz çocukların aile yükü, öz bakım becerileri, annelerinin yaşam doyumu ve etkileyen faktörler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Akçakın, M., ve Erden, G. (2001). Otizm Tanısı Konmuş Çocukların Anne Babalarındaki Ruhsal Belirtiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi/Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 8(1), 2-10.
- Brobst, J. B., Clopton, J. R., ve Hendrick, S. S. (2009). Parenting children with autism spectrum disorders: The couple's relationship. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 24(1), 38-49.
- Carroll, J. White. WL (1982). Theory building: Integrating individual and environmental factors within an ecological framework. *Job stress and burnout: Research, theory, and intervention perspectives*, 41-60.
- Cavkaytar, A., Ardiç, A., Özbey, F., Sönmez, M., Özdemir, O., ve Aksoy, V. (2012). Atilla Cavkaytar. (Ed.) *Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Rehberliği*. Ankara: Vize yayıncılık.
- Çapri, B. (2008). *Eş tükenmişliğini yordayan değişkenlerin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Mersin üniversitesi, Mersin.
- Çapri, B., ve Gökçakan, Z. (2013). Eş tükenmişliğini yordayan değişkenler. *İlköğretim Online*, 12(2), 561-574.
- Dale, E., Jahoda, A., ve Knott, F. (2006). Mothers' attributions following their child's diagnosis of autistic spectrum disorder: Exploring links with maternal levels of stress, depression and expectations about their child's future. *Autism*, 10(5), 463-479.
- Danner-Vlaardingerbroek, G., Kluwer, E., van Steenbergen, E., ve Lippe, T. (2012). Knock, knock, anybody home? Psychological availability as link between work and relationship. *Personal Relationships*, 20. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2012.01396.x>
- Duygun, T., ve Sezgin, N. (2003). Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(52), 37-52.
- Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Floyd, F., Greenberg, J., Orsmond, G., ve Bolt, D. (2010). The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. *Journal of Family Psychology*, 24(4), 449.
- Hayes, S. A., ve Watson, S. L. (2013). The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 43(3), 629-642.
- Herr, E. L. ve Cramer, S. H. (1996). *Career guidance and counseling through the life span: systematic approaches* (5th Ed.). New York: Harper.
- Hodge, D., Hoffman, C. D., ve Sweeney, D. P. (2011). Increased psychopathology in parents of children with autism: Genetic liability or burden of caregiving? *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 23(3), 227-239.
- Jones, L., Totsika, V., Hastings, R. P., ve Petalas, M. A. (2013). Gender differences when parenting children with autism spectrum disorders: A multilevel modeling approach. *Journal of autism and developmental disorders*, 43(9), 2090-2098.

- Karpat, D. (2011). *Yaygın gelişimsel bozukluk tanısı alan çocukların ebeveynlerinin yaşadığı yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi* Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kılıç, S., (2009). *Fiziksel engelli çocuğun evde bakım gereksiniminin aileye etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Lingard, H. (2004). Work and family sources of burnout in the Australian engineering profession: Comparison of respondents in dual-and single-earner couples, parents, and nonparents. *Journal of Construction Engineering and Management*, 130(2), 290-298.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., ve Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Pines, A.M. (1989). Sex differences in marriage burnout. *Israel Social Science Research*, 5, 60-75.
- Pines, A. (1996). *Couple burnout: Causes and cures*, Routledge.
- Pines, A. M., Aronson, E., ve Kafry, D. (1981). *Burnout: From tedium to personal growth*. New York: Free Press.
- Pines, A., ve Aronson, E. (1988). *Career burnout: Causes and cures*. Free press.
- Plieger, T., Melchers, M., Montag, C., Meermann, R., ve Reuter, M. (2015). Life stress as potential risk factor for depression and burnout. *Burnout Research*, 2(1), 19-24.
- Sarı, H. Y. (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2), 1-5.
- Seligman, M., & Darling, R.B. (2007). *Ordinary families special children. A systems approach to childhood disability*. New York: The Guilford Pres.
- Sünbül, A.M., Kurnaz, A., Apaydın, D. (2016). Engelli bireylerin ailelerinde tükenmişlik. Uluslararası Özel Eğitim Kongresi'nde (ELMIS sunulan Bildiri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
- Toros, F. (2002). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon, evlilik uyumunun ve çocuğu algılama şeklinin değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi*, 3(2), 45-52.
- Williams, C. C. (2007). *The relationship between professional burnout and marital satisfaction* Capella University].
- Wolf, L. C., Noh, S., Fisman, S. N., ve Speechley, M. (1989). Brief report: Psychological effects of parenting stress on parents of autistic children. *Journal of autism and developmental disorders*, 19(1), 157-166.
- Yıldız, C. (2015). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Toros Üniversitesi, Mersin

